DR. ANTANAS RUKŠA

KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

LIETUVIŲ KARIŲ VETERANŲ SĄJUNGA "RAMOVĖ"

DR. ANTANAS RUKŠA

KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

III TOMAS

KOVOS SU LENKAIS
1920 - 1923

CLEVELAND 1982

Išleido LKVS "RAMOVĖ"
Centro Valdyba, talkinant
"KARIO" Redakcijai

Spausdino:
Tėvų Pranciškonų Spaustuvė
Brooklyn, New York

Schemas braižė ir
vardyną sudarė —
Pranas Karalius

Santrauką į
anglų kalbą vertė
Algis Rukšėnas

Prof. Dr. Antanas Rukša

TURINYS

IV-ji dalis
KOVOS SU LENKAIS SUVALKIJOJE 1920 M. RUGSĖJO MĖNESĮ

I

II

III

VI-ji dalis
KOVOS NEUTRALIOJOJE ZONOJE

I

II

III

IV-JI DALIS

KOVOS SU LENKAIS SUVALKIJOJE 1920 M. RUGSĖJO MĖNESĮ

I

AUGUSTAVO OPERACIJA

1920 m. rugsėjo mėnesį pietinėje Sūduvoje vykusios kovos su lenkais buvo pačios stambiausios ir mums nuostolingiausios bei nesėkmingiausios iš visų ligtolinių kovų už Lietuvos nepriklausomybę. Nesunkiai pastebimas dėsnis, kad kiekviena kariaujanti pusė paprastai mėgsta daugiau rašyti apie savo kariuomenės laimėjimus, negu nesėkmes, pasitvirtina ir šiuo atveju. Remdamasis spausdintomis ir rankraštinėmis lenkų pulkų istorijomis bei kita lenkų, lietuvių ir rusų karine literatūra, ypač turtinga archyvine medžiaga, lenkų diplomuotas pulkininkas (vėliau į atsargą išėjęs generolas) Juozapas Smolenskis 1938 m. paskelbė savo šiame rašinyje jau nekartą cituotą išsamią, su 40 schemų ir 15 žemėlapių, 500 puslapių monografiją apie čia kalbamas kovas. Šios monografijos autorius politinius reiškinius vertina, savaime suprantama, lenkišku požiūriu, su kuriuo mes nevisada galėtume sutikti, tačiau, aprašinėdamas ginklo kovas, kad ir siekė išryškinti mažų lenkų dalinių iniciatyvos ir drąsos pavyzdžius ir jų reikšmę didesnių dalinių laimėjimams jaunų karininkų mokymo tikslu, jis vis dėlto iš tikrųjų stengėsi, kiek tik galima, būti objektyvus ir rėmėsi tik neabejotinais tų laikų dokumentais ir su jais sutampančiais kautynių dalyvių parodymais. Tad dar teks ir čia nekartą naudotis šio plk. Smolenskio kruopštaus tyrinėjimo ir didžiai vertingo darbo vaisiais.

Mūsų karinėje literatūroje rugsėjo mėnesio kovos su lenkais buvo nagrinėjamos šykštokai. Apie tas kovas, tiesa, yra atsiliepę spaudoje net du patys aukščiausieji tų kovų meto karinės vadovybės pareigūnai — krašto apsaugos ministras ir einąs vyriausiojo kariuomenės vado pareigas plk. Konstantinas Žukas ir armijos vadas pulkininkas, vėliau generolas, Kazys Ladiga. Pirmasis jau cituotoje knygoje kaltino už Augustavo operacijos nesėkmę plk. Ladigą,[1] antrasis visą kaltę už rugsėjo mėnesio kovų nesėkmę suvertė kitiems.[2] Kad ir taip pat poleminiu tikslu rašytas, tačiau bene rimčiausias ta tema lietuvių kalba

spaudinys yra gen. št. plk. Kazio Skirpos šaltinine medžiaga paremta studija apie 5 pėst. pulko kovas ties Seinais.[3] Tektų nebent tik apgailestauti, kad šis didžiai kvalifikuotas autorius teapsiribojo vien savo paties vadovauto pulko kovų aprašymu, neužsikraudamas ant savo pečių platesnės apimties darbo. Nemaža vertingos medžiagos apie rugsėjo mėn. kovas su lenkais pateikė savo atsiminimų knygoje ir plk. Jonas Petruitis.[4]

Lietuvių apsisprendimas atgauti Suvalkų trikampį. Išstumdami iš pietinės Suvalkijos savo žymiai persveriančiom jėgom lietuvius, kad ir be kiek žymesnio pasipriešinimo, tačiau aiškiai prieš jų norą, lenkai pirmiausia atliko įvykusį faktą, ir tik vėliau Lietuvą pasiekė Lenkijos užsienių reikalų ministerijos reikalavimas lietuviams pasitraukti už Focho linijos. Tokia lenkų taktika davė progos lietuviams dar kartą apskųsti lenkus dėl jų klastingumo ir blogos valios. 1920 m. rugsėjo 1 d. notoje Antantės valstybėms lietuviai, tarp kitko, lenkams prikiša: "Lenkai, neatsakydami į rugpiūčio 27 d. notą ir nelaukdami Kauno derybų pabaigos, slaptai sutelkė kariuomenę Augustavo apylinkėje ir rugpiūčio 30 staiga užpuolė silpną lietuvių dalinį žymiai persveriančiom jėgom".[5]

Išstumdami jėga lietuvius iš pietinės Suvalkijos, lenkai sulaužė neutralitetą. Tatai įteisino ir lietuvius nesiskaityti su neutralitetu ir žygiuoti į Seinus ir į Suvalkų trikampį. Rugsėjo mėnesio pradžioje Lietuvos kariuomenė ir pradėjo vykdyti, vadinamąją, Augustavo operaciją. Ar vertėjo pradėti šią operaciją ir dėl ko ji nenusisekė, rodos, geriausiai turėjo žinoti aukščiausieji to meto mūsų kariuomenės pareigūnai, būtent krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas plk. Žukas ir armijos vadas plk. Ladiga. Tačiau šie, šalia generalinio štabo viršininko, patys atsakingiausieji už fronto nepasisekimus vadai, savo rašiniuose užsimoję visą kaltę už nesėkmes suverti kitiems, nenušvietė pakankamai nei visų aplinkybių, dėl kurių Augustavo operacija buvo pradėta, nei ypač esminių priežasčių, dėl ko ta operacija nepavyko.

Pagal plk. Žuką, kun. Krupavičiaus sušauktame "Mažąjame seime" plk. Žukas ir plk. Ladiga turėję nušviesti karinę padėtį ir pateikti seimui savo samprotavimų seimo pritarimui gauti.[6] Plk. Žukas tame seime pareiškė, kad reikia įsitvirtinti Focho linijoje ir nuo jos nesitraukti nei pirmyn, nei atgal. Plk. Ladiga, priešingai, kalbėdamas vadovavosi šūkiu "dabar arba niekados". Dabar, jo nuomone, atėjęs tinkamiausias laikas atsiskaityti su savo istoriniu priešu, tad mes ir turime

užimti visas savo etnografines sritis ir net daugiau, kaip kad lenkai mums padarė. Į klausimą, ar atlaikysime mes lenkų puolimą vėliau, Ladiga pasakė: "Kai paleisime kelis šūvius, lenkų vištos išsisklaidys".

Karštai, patriotiškai, įtikinančiai Ladigos kalbai seimas pritarė.

Labai teisingai į šį "Mažojo seimo" posėdį vertina plk. K. Ališauskas:

"... Abudu nuėjo į posėdį visai nepasiruošę, nenagrinėję ir neįvertinę tuometinių aplinkybių. Nuėjo kaip į eilinį mitingą ar susirinkimą. Vienas reiškė savo nuomonę, kitas savo. Kodėl nesusitarė? Todėl, kad štabas nerinko žinių, o jeigu ir buvo surinkęs, tai jų visai nesvarstė ir neįvertino. Rezultatas buvo liūdnas. Visgi teisingesnę nuomonę pateikė autorius, plk. K. Žukas, ji buvo atmesta, matomai, autoriui trūko argumentų ją paremti. Informuoti seimą reikėjo, bet tik pasiruošus ir susitarus tarpusavyje štabe. Tačiau jokiu būdu ne "pritarimui gauti". Taip nėra daroma net demokratiškiausiose pasaulio šalyse. Tuo būdu tik suvaržoma savo veikimo laisvė ..."[7]

Plk. Ladiga savo straipsnyje visai kitaip vertino karinę to meto mūsų padėtį. Pagal jį, lietuvių generalinis štabas turėjęs tikrų žinių, kad lenkai eis rusams į užnugarį per Augustavą ir Seinus. Mūsų vyriausioji vadovybė svarsčiusi, kas šiuo atveju daryti, tačiau galutinės išvados ji dar nebuvo priėjusi, kai lenkai jau buvo pradėję mus pulti.

"Rugpiūčio 28 d.", rašo Ladiga, "lenkai žvalgybos tikslu pasiuntė 2 eskadronus raitelių: vieną Augustavo link, kitą Lipsko ... Lenkai paprašė lietuvius išsikraustyti. Lietuvių buvusieji ten pėstininkai ir raiteliai be vieno šūvio nuo 2 lenkų eskadronų raitelių atsitraukė Suvalkų-Seinų šiaurėn, nors lietuvių ten stovinčios dalys buvo žymiai skaitlingesnės už lenkus.

Tik po šio įvykio mūsų vyriausia vadovybė priėjo išvados, kad lenkai eis rusams užpakalin per Suvalkus ir Seinus ir kad iš to lietuviams gali būti liūdnų pasekmių. Vyriausia vadovybė nutarė sumušti lenkų prasiveržusius raitelius ir pėstininkus (lenkų jėgos buvo 2 eskadronai raitelių Lipsko-Seinų rajone ir vienas pėst. pulkas Suvalkų rajone), atmesti juos už linijos Gardinas - Lipskas - Augustavas ir ant šių punktų tvirtai užimti pozicijas (pozicijos ant linijų Gardinas - Lipskas - Augustavas geriausios atsirėmimui). Tuojau šį nusistatymą buvo nutarta vykdinti ..."[8]

Iš šio mūsų tuometinio armijos vado pasisakymo krinta labiausiai į akis visai netikroviškas Suvalkijoje veikusios lenkų kavalerijos skaičiaus minėjimas. Plk. Ladiga visai teisingai tvirtina, kad lenkai buvo pasiuntę priekin du eskadronus žvalgy-

bos tikslu, tačiau jis visai prasilenkia su tiesa, kai rašo, kad Lipsko-Seinų rajone tebuvę iš viso tik du eskadronai. Juk lenkų plk. Nienievskio grupės pagrindą sudarė kaip tik kavalerija, kurios buvo pusantro tūkstančio kardų. Tad čia, kaip matome, plk. Ladiga arba iš tikrųjų nežinojo, kiek kavalerijos lenkai buvo sutelkę pietų Suvalkijoje, arba sąmoningai nuslėpė tikrą kavalerijos skaičių, kad įtikintų skaitytoją savo tezės teisingumu. Tenka sutikti su plk. Ladigos nuomone, kad linija Gardinas - Lipskas - Augustavas geriausiai tiko gintis. Čia buvo daug pelkėtų upių, maža kelių ir tiltų, be to dar nestigo ir ežerų, kurių tarpekliuose buvo galima irgi laikytis. Dideli pelkynai ir upės skyrė Suvalkiją iš pietų pusės nuo Lenkijos.

Paskatu apsispręsti už kontrpuolimą pietų Suvalkijoje galėjo būti ir kiek klaidingas karinės padėties įvertinimas. 1920 m. rugsėjo 6 d. lietuvių generalinio štabo operacinėje-politinėje apžvalgoje yra rašoma, pvz., kad lenkų ofenzyva įstrigusi linijoje Suvalkai - Lipskas - Sokolka - Narevas - Kobrinė ir kad tenka laukti rusų kariuomenės priešpuolio. Tatai rodo naujų Raudonosios Armijos dalinių transportai Gardino ir Lietuvos Brastos link.[9] Taip pat ir Lietuvos kariuomenės žvalgybos žiniomis, suteiktomis 1920 m. rugsėjo 6-12 d., Sovietų Rusija telkusi fronte daug naujų jėgų. Buvo tikėtasi, kas iš Sibiro atvyksianti naujai sudarytoji 5 armija, susidedanti iš 50 tūkstančių durtuvų ir 20 tūkstančių kardų.[10] Pagaliau, rugsėjo 10 d. lietuvių žvalgybos pranešime buvo tvirtinama, kad bendrosios raudonosios armijos ofenzyvos visu frontu tenka laukti 20 ar 21 rugsėjo.[11]

Kaip iš visko matyti, politinis Augustavo operacijos tikslas buvo atgauti Lietuvai pietinę Suvalkiją. Priemonė tam tikslui pasiekti buvo plk. Ladigos sugalvotas manevras apeiti iš kairės į Suvalkiją įsibrovusią lenkų kariuomenę ir, ją sunaikinus, užimti patogią gintis dėl gamtos kliūčių liniją Gardinas - Lipskas - Augustavas. Vykdyti šį užmojį bus paskatinęs veikiausiai per daug optimistinis bendros karinės padėties vertinimas ir per menkas priešo karinio pajėgumo pažinimas.

Vietos ypatumai. Seinų, Suvalkų ir Augustavo apylinkes užima dideli, tankūs, spygliuoti, vietomis klampūs ir baloti, miškai. Šiuose miškuose kariuomenė tegali veikti tik plentais. Šoniniai maži keliai klampūs. Jie tetinka tik pėstininkams žygiuoti. Kiek daugiau laisvės karo veiksmams tėra tyrlaukiuose. Bet ir tyrlaukiuose yra daug ežerų, balų ir pelkių. Ežerų tarpekliuose įsitvirtinus galima gerai gintis. Iš šonų turimieji ežerai

Schema Nr. 1

neleidžia priešui pavartoti sparninio manevro, ir jam nieko kito nelieka, kaip tik pulti iš priekio. Galėjimas operuoti tik plentais, labai varžo kariuomenę laisvai veikti.

Mūsų kariuomenės būklė. Pradedant Augustavo operaciją, mūsų kariuomenės dalių pietų Suvalkijoje būklė buvo apgailėtina. 10 pėstininkų pulkui teko miškais ir be kelių trauktis nuo linijos Štabinas - Lipskas - Gardinas, iki Vižainio - Cipliškių - Berzninko. Pulkas buvo patyręs nuostolių ir išvargęs ir demoralizuotas. Jis negalėjo tvarkingai pasitraukti, nes kuopos buvo išmėtytos ir laikė plačius, 15-20 km, barus. Dėl puolusios nuotaikos ir pairusios drausmės šis pulkas visai netiko kautis. 2 pėst. pulkas keleta dienų iš Vilniaus krašto žygiavęs į Gardiną, iš ten permestas į Berzninką, kad ir buvo gerai nusiteikęs, bet buvo pervargęs ir energingai veikti negalėjo. Augustavo operacijai buvo atkelti ir kiti du antrosios divizijos pulkai — 5 pėst. pulkas ir 8 pėst. pulkas. 5 pėst. pulkas turėjo daug nemokytų, neįpratusių į didelius žygius naujokų. Žygiuodamas iš Alytaus į Seirijus, šis pulkas mokėsi lauko tarnybos ir, atžygiavęs į Berzninką, jis turėjo daug pavargusių ir nutrintomis kojomis kareivių. 8 pėst. pulkas, kad ir buvo geros nuotaikos, bet buvo išeikvojęs savo energiją ir kautis netiko. Ir 6 pėst. pulko 1 batalionas, daręs dažnai pergrupavimus ir kasdien žygiavęs po 30 km, buvo taip pat nuvargęs. Apskritai, mūsų kariuomenei Suvalkijoje reikėjo dar pailsėti ir susitvarkyti.

Marijampolės grupę sudarė 11 batalionų, turėjusių apie 7,000 kareivių, apie 100 kulkosvaidžių, 3 baterijos — 12 patrankų ir 1 raitininkų eskadronas — apie 100 kardų.[12]

Operaciniai Marijampolės grupei įsakymai. Armijos vadas plk. ltn. Ladiga rugpiūčio 31 d. vakare įsakė Marijampolės grupės vadui plk. Grigaliūnui-Glovackiui neatidėliojant išstumti lenkų kariuomenę ligi linijos Grabavas - Augustavas - Lipskas - Gardinas. Nors grupės vadas ir pranešė armijos vadui, kad grupės dalims reikia poilsio, tačiau armijos vadas į tai neatsižvelgė ir savo duotąjį įsakymą rugsėjo 1 d. dar pakartojo. Rugsėjo 1 dieną apie 14 valandą buvo duotas toks

Marijampolės grupei įsakymas nr. 15:

"Rugpiūčio 29 d. lenkai be jokio perspėjimo ėmė pulti mūsų priešakines sargybas ir veržtis į mūsų kraštą, naudojantis skaitlingesnėmis

jėgomis ir, nežiūrint mūsų sargybų ginkluoto pasipriešinimo, nustūmė jas iki dabar užimtos linijos.

Jie tą užpuolimą darė iš anksto ir organizuotai. Ugi, turint minty mūsų neutralitetą, mes visiškai nebuvome pasiruošę į tokio antpuolio atrėmimą. Dėka tam, lenkams lengvai pavyko užimti Suvalkus ir Seinus, sudarant mums rimtą pavojų, privertus skubotai ir netvarkingai evakuoti mūsų štabus ir valdiškas įstaigas, net nesuspėjus kai kurio turto išvežti.

Bolševikai, užėmę Gardiną, atitraukė savo spėkas ant linijos fortų ir atidavė lenkams mūsų valstybės rubežius nuo pusės Kuznica - Dombrowo - Lipsk. Geležinkelis Gardinas - Lyda yra susprogdintas, ko dėliai jų gausinga gurguolė skubotai traukiasi plentu Gardinas - Lyda. Eina derybos apie užleidimą mums Gardino iš Nemuno linijos.

Iš dešinės nuo mūsų vokiečių siena, iš kairės — Vilniaus grupė.

Mums įsakyta atmesti iš Lietuvos ribų išdavikiškai įsiveržusias su pagalba prancūzų karo misijos lenkų kariuomenės dalis.

Dėliai to įsakau:

Majoras Jakaitis
10 pulko du batalionai,
5 baterijos 4 kanuolės,
1 rait. pulko vienas eskadronas.

Laikyti lenkus užimamose dabar vietose. Patėmijus jų traukimąsi, smarkiai persekioti juos Suvalkų link ir pasistengti užimti barą — Suvalkai - Raczki, kur susirišti su 8 pulku.

Majoras Ramanauskas
2 pulko vienas batalionas.

Užsistiprinti užimamose vietose, sudarius stiprią apsaugą kelių: Sejny - Lozdzieje, Sejny - Sereje - Kopciowo.

Rugsėjo 2 d. 1 val. pereiti į antpuolį, užėmus Seinus ir Gibus, stumti priešą toliau Suvalkų link, kur įeiti į kontaktą su 10 pulku.

Majoras Čaplikas
8 pulko trys batalionai,
2 pulko vienas batalionas,
6 pulko vienas batalionas,
9 baterijos keturios kanuolės,
1 gaubicų bater. keturios kanuolės,
2 pulko žvalgų komanda.

Susikoncentruoti Sapockine rugsėjo 1 d. 20 val. ir, patraukus iš Gosha 2 pulko bataljoną, išstačius sargybas ant plento Gardinas - Augustavas ties Kurjanki - Szkjebljowo, pradėti žygiavimą Augustavo link tokiu išskaičiavimu, kad būti ties Sajenek ir tarp ežero Sajno rugsėjo 2 d. 19 val. Užimti tarpeklius ir tęsti žygiavimą Raczkų link. Priėjus prie vokiečių sienos su tokiu tikslu, kad atkirsti visą esamąją Suvalkų, Seinų ir Augustavo ruože lenkų kariuomenę, kad ją apsupus suimti. Potam užimti liniją Augustowo imtinai, Jez. Biale, Studzieniczna, Czarny Brod, Gorczyca ir toliau Razondowy imtinai įsistiprinus visus tarpeklius.

Žygiuojant ir laike veikimo turėti omeny apsaugą sparnų, kadangi iš abiejų pusių randasi priešas.

Svarbu pirmiausia užimti Szopotzkin, Lipsk, Krasny Bor, Stabin ir paliuosuoti nuo lenkų iki linijai Bobro upės, užsistiprinus tarpeklius kasiniais. Esant Augustavo rajone, atkreipti dėmesį į vietos gyventojų neprielankumą ir aktyvų POW organizacijos veikimą.

Kap. Petruitis
2 pulko vienas batalionas.

Užimti Gosha ir apsaugoti tiltą per Nemuno upę, sudarius atramos liniją anapus Nemuno nuo Gosha iki Grandzicze imtinai.

Kap. Škirpa
5 pulko trys batalionai,
7 baterijos keturios kanuolės.

Susikoncentruoti rajone Sereje iki 1-IX — 21 val. ir būti grupės atsargoj. Prisiruošti žygiavimui . . .

Mano pavaduotojai majoras Jakaitis ir majoras Laurinaitis. Pastarajam būti prie majoro Čapliko. Nuo skubaus ir tikslaus išpildymo priguli visos operacijos pasisekimas.

Divizijos vadas pulk. Grigaliūnas-Glovackis
Štabo viršininkas majoras Giedraitis".[13]

Grupės vadas, kalbėdamasis su dalių vadais, patyrė, kad jie, nors ir suprato karo su lenkais reikalingumą, bet nepasitikėjo savo jėgomis kovoti Augustavo miškuose. Jie buvo įsitikinę, kad Marijampolės grupės pajėgos buvo per mažos energingam priešpuoliui atlikti ir kad jų būtų pakakę nebent mūsų kariuomenės užfrontei apsaugoti nuo miškuose siautusių partizanų.

Priverstas gautąjį įsakymą vykdyti, tačiau žinodamas grupės dalių stovį ir vadų nusistatymą, grupės vadas įspėjo dalių vadus, kad, nors ir bus duotas grupei įsakymas pradėti puolimą, bet tas įsakymas teturėsiąs tik demonstracijos pobūdį. Buvo nurodyta, kad grupės dalys darytų atitinkamus pergrupavimus ir, gavusios įsakymą, žygiuotų pirmyn iki susiduriant su priešu ir tada lauktų tolesnių nurodymų.[14]

Plk. Ladigos platus užmojis buvo visai ne pagal turimas jėgas. Kairiajai, mjr. Čapliko vadovaujamai, vorai buvo įsakyta 20 val. susitelkti Sapackinėje ir kitą dieną, tuo pačiu metu supant Augustavą, pasiekti Račkas vokiečių pasienyje. Tad dienos žygis būtų bene kokie 60 km su viršum. Matyt, tikėjosi, kad lenkai nė kiek nesipriešins žygiuojančiai vorai. Ties Račkomis mjr. Caplikas turėjo susitikti su mjr. Jakaičio dviem batalionais, žygiavusiais iš Vižainio per Suvalkus Račkų kryptimi. Be to, mjr. Ramanauskas vienu batalionu turėjo iš Gibų per Seinus spausti lenkus

Suvalkų kryptimi. Matyt, buvo manyta, kad lenkų kariuomenė, atsidūrusi trikampyje, turės pasiduoti. Susidorojęs čia su priešu, mjr. Čaplikas turėjo grįžti į ežerų ir Augustavo perkaso tarpeklius, ten įsitvirtinti ir užimti liniją Lipskas - Štabinas - Bebro upė.

Šio įsakymo neteko vykdyti. Apie 17 val. į grupės štabą atvyko armijos vadas plk. ltn. Ladiga pasiinformuoti apie operacijos eigą. Susipažinęs su grupei duotu įsakymu, plk. ltn. Ladiga rado jį nevisai tinkamu ir įsakė jį pakeisti kitu. Vakare buvo duotas toks armijos vado patikrintas

Marijampolės grupei įsakymas nr. 16:

"Lenkai nachališkai, nesiskaitydami su mūsiškiais, nustūmė mūsų priešakines dalis prie Augustavo ir prasiveržė pirmyn, užimdami Suvalkus ir Seinus.

Dabartiniu laiku lenkai, pradedant iš dešinės, yra savo priešakinėmis dalimis atstu 5 kilometrai nuo Wižajny, Szipliszki, Punsk, Sejny. Ant baro Sejny Augustavo perkaso žinių apie priešą neturim. Dešiniam bare lenkai randasi: Lipsk, Nowy Dwor, Kuznica. Miškuose ant linijos Sejny - Lipsk lenkų nepastebėta. Rusai prieš lenkus laikosi ant linijos fortų ir pagal Nemuną. Lenkų jėgos rajone Suvalki - Sejny du pulkai pėstininkų, trys eskadronai ir trys baterijos.

Turėdami omeny paimti į savo rankas Gardiną ir užimti valstybės rubežius, būtinai turim atmesti lenkus už linijos punktų: Lipsk - Augustow - Grabowo ir ant šios linijos turim užimti stiprią poziciją prieš lenkus.

Išpildymui šio įsakau:

a) Kairioji vora
Majoras Čaplikas
8-to pėst pulko 3 batalionai
2-ro pėst. pulko 1 batalionas
6-to pėst. pulko 1 batalionas
dvi baterijos — 8 kanuolės

Iš Szapotzkin 2-IX — 5 val., prisidengus kairį sparną, užimant poziciją pagal Lososną, Popilia, Nurka, Tatarką, Bobr — tvirtai spausti lenkus Augustavo link. Iš dešinės laikyti savo žinioje barą iki Augustavo perkaso imtinai.

b) Vidurinė vora
Majoras Ramanauskas
2-ro pėst. pulko 1 batalionas
5-to pėst. pulko I batalionas

Iš Berzniki žygiuoti 2-IX — 11 val. kryptimi Augustavo link. Žygiuojant savo žinioje laikyti barą iš kairės Augustavo perkasas išimtinai, iš dešinės liniją punktų: Krasnopol, Buda, Czerwony Krzyż, Danowskie ir jez. Kalejty. Visi šie punktai imtinai.

c) Dešinioji vora
Majoras Jakaitis
10 pėst. pulko 2 batalionai
5 baterijos keturios kanuolės
1 eskadronas

Susikoncentruoti Szypliszki, iš kur 2-IX — 5 val. pradėti žygiavimą Suvalkų ir Augustavo link, savo žinioje laikant barą iš dešinės vokiečių rubežių, iš kairės punktai nurodyti grupei "b" išimtinai.

Kap. Petruitis
2 pulko vienas batalionas.

Būti susigrupavusiam sodžiuje Grandzicze ir visą laiką laikyti ryšius su rusais. Atsitikime, kai rusai apleidžia Gardiną — užimti pozicijas pagal Nemuną iš dešinės nuo įplaukos Lososnos iki Kochanowo, tvirtai susistiprinus prie miesto tilto.

Kap. Škirpa
5 pulko du batalionai,
7 baterijos keturios kanuolės.

Esant Augustavo rajone, atkreipti domę į neprielankumą vietinių gyventojų ir aktyvų veikimą POW organizacijos.

Laike žygiavimo skraidys orlaiviai ir mėtys bombas. Ryšių palaikymui su savo orlaiviu mėtyti raketas.

Nuo skubaus ir tikslaus išpildymo priguli visos operacijos likimas.

Mano pavaduotojai nurodyti įsakyme 15 Nr."[15]

Šis naujas įsakymas buvo, tiesa, aiškiau suredaguotas, tačiau iš dalies dar mažiau realus, negu pirmasis. Kairioji vora turėjo dabar žygiuoti nebe Lipsko kryptimi, po to tiesiai per Augustavą į Račkas, bet, išžygiavusi iš Sapackinės, pasukti daug kairiau pagal Nemuną pro Gardino fortus ir toliau, kairiuoju sparnu siekiant Lašišinę (lenk. Lososna) ir kitas upes, pasisukti stačiu kampu į dešinę ir iš ten plentu Gardinas - Augustavas žygiuoti per Lipską, Augustavą į Račkas. Dabar tos voros maršas ligi Račkų būtų nebe kokių 70, bet apie 100 km. Įvykdžius tokią operaciją, tarp Gardino ir Augustavo priešo kariuomenės nė kiek nebebūtų likę. Tada lengva būtų buvę užimti savo sieną, Gardiną ir išlaikyti griežtą "neutralitetą".

Tačiau, taip planuodama, mūsų vadovybė visai neatkreipė dėmesio į tai, kad mūsų kariuomenė Suvalkijoje buvo pavargusi ir turėjo pasilsėti. Be to, kai kuriuose karo veiksmų rajonuose, ypač apie Augustavą, reikėjo dar eikvoti šiek tiek jėgų ir prieš partizanus.

Gavę armijos vado patvirtintą įsakymą pradėti puolimą, grupės dalių vadai, kad ir nujautė, jog ši operacija savo tikslo nepasieks, vis dėlto pradėjo ruoštis vykdyti puolimą. Mjr. Čaplikas, pačios pagrindinės voros vadas, gavęs šį įsakymą, buvo

net pasinešęs jo nevykdyti, nes laikė išdavyste pulti negausingomis ir pavargusiomis jėgomis stipresnes lenkų pajėgas.[16]

Kai buvo duotas įsakymas, priskirtasis prie vidurinės voros 5 pėst. pulko batalionas tebebuvo dar Seirijuose ir, kad suspėtų dalyvauti operacijoje, turėjo visą naktį žygiuoti.

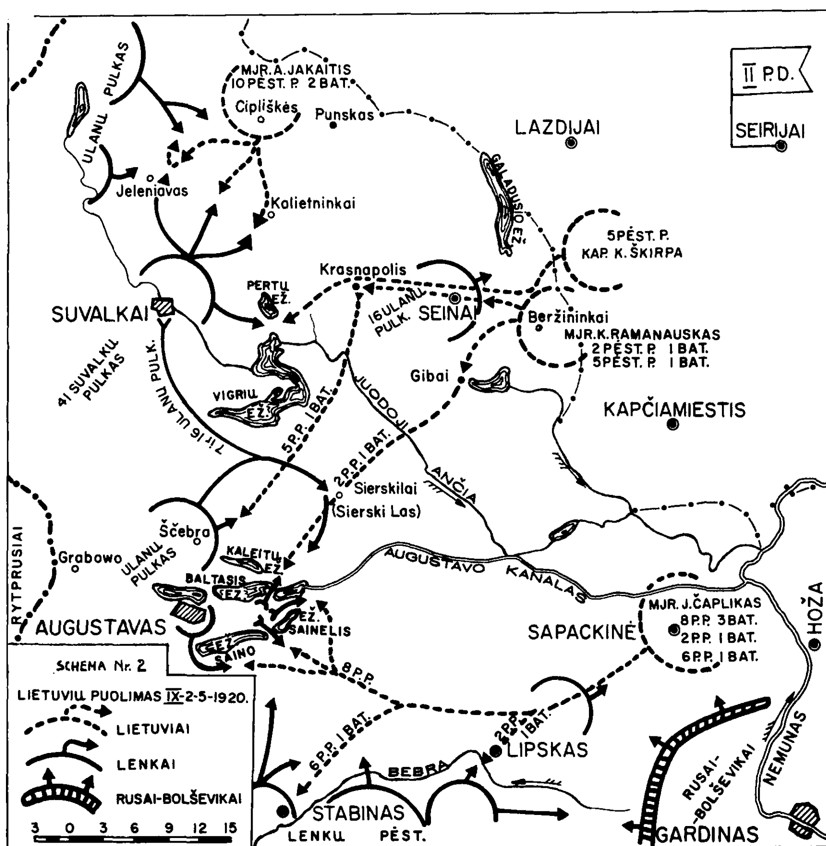
Šalia Augustavo operacijoje dalyvavusių 11 batalionų, prie Marijampolės grupės buvo priskirtas dar ir kpt. Petruičio vadovautas 2 pėst. pulko III batalionas, tada stovėjęs Parieččėje. Šiam batalionui buvo įsakyta "būti susigrupavusiam sodžiuje Grandziče (liet. Grandys)", t.y. prie VI Gardino tvirtovės forto. Tam batalionui buvo duotas uždavinys, rusams išėjus iš Gardino, užimti atitinkamą barą, tačiau bolševikai visai nesistengė užleisti mums Gardino. Stovėdamas Grandžių kaime, kpt. Petruitis nė kiek nebūtų galėjęs padėti kitoje Nemuno pusėje veikiančiai mūsų kariuomenei. Užtat jis, pasitaręs su savo bataliono karininkais, nutarė vykti į Ašužą (lenk. Hoža), nes ten yra tiltas per Nemuną, tad, ten stovėdamas, jo batalionas, reikalui esant, galėtų padėti mjr. Čaplikui. Apie 1 val. nakties išėjęs iš Parieččės, kpt. Petruičio batalionas, perėjęs didelį, neapgyventą mišką, išaušus pasiekė Ašužą.[17]

Marijampolės grupės veiksmai rugsėjo mėn. 2 d. Rugsėjo 2 d. jau anksti rytą grupės voros pradėjo žvalgyti.

D e š i n i o j i   v o r a (mjr. Jakaitis), padalyta į 3 grupes,[18] pradėjo žygiuoti rugsėjo 2 d. 5 val. ryto. Vidurinė (kartu ir pagrindinė) grupė, sudaryta iš vieno pėstininkų bataliono ir pusės baterijos, žygiavo plentu Kalvarija - Suvalkai. Iš dviejų pėstininkų kuopų susidedanti vakarinė grupė žygiavo ašimi Liubavas - Rudka - Gulbiniškės - Bakalariava. Rytinė grupė — viena pėst. kuopa ir pusė baterijos — vyko ašimi Cipliškės - Kalietninkas.

V i d u r i n ė   v o r a (mjr. Ramanauskas) pradėjo žygiuoti iš Berzninko 11 val. dviem grupėm. Kpt. Bagdonavičiaus vadovaujamas 5 pėst. pulko II batalionas turėjo užimti Seinus, 2 pėst pulko II batalionas — Gibus. Po to į Augustavą turėjo būti žygiuojama dviem ašim: 5 pėst. pulko II batalionas — ašimi Skusteliai - Raudonkryžė - Ščebra, 2 pėst. pulko II batalionas su artilerijos būriu — plentu Gibai - Augustavas.

K a i r i o j i   v o r a (mjr. Čaplikas) iš Sapackinės išžygiavo 5 val. Veiksmą Augustavo kryptimi turėjo vykdyti 8 pėst. pulkas dviem grupėm. Pagrindinė grupė — 8 pėst. pulko 2 batalionai su artilerijos būriu turėjo žygiuoti plentu Gardinas - Augustavas, šalutinė (šoninė) — vienas 8 pėst. pulko batalionas —

turėjo vykti ašimi Lipskas - Jastrzębna - Kalnytis (Kolnica) - Baltkrantė (Bialobrzegi). Šios grupės užduotis buvo apeiti Augustavą iš pietų ir vakarų pusės.

8 pėst. pulko veiksmus dengė 6 pėst. pulko I batalionas, kurio paskirtis buvo judėti drauge su 8 pėst. pulku, užimant perėjimus per Bebro upę Jastrzębnoje ir Štabine.

Kryptį Lipskas - Dambrava saugojo 2 pėst. pulko I batalionas, užiminėdamas, be to, lietuvių-rusų demarkacinę liniją.

Pirmiausia lietuvių kariuomenė susidūrė su lenkų kariuomene ties Lipavu prie Kalvarijos - Suvalkų plento. Apie 9:30 val. į šiaurę nuo Lipavo lietuvių grandinė susišaudė su lenkų užtvara. Lietuvių karininkas kreipėsi į lenkų užtvaros viršininką, reikalaudamas trauktis, nes jis gavo įsakymą žygiuoti į Suvalkus. Jis pareiškė, kad nesitikėjęs lenkų pasipriešinimo.

Kadangi buvo susišaudyta, tai jis pasiūlė padaryti paliaubas ligi bus gauti atitinkami nurodymai.

14 val. atvyko lietuvių parlamentaras ir ultimatyviai pareikalavo, kad lenkai duotų laisvą kelią į Suvalkus, nes kitaip jis "tą kelią prasiskins jėga".

Netrukus po to lietuviai pradėjo žygiuoti. Lenkų 7 ulonų pulko užtvara pasitraukė į Žubriną.

Gavęs apie susirėmimą su lietuviais užtvaros viršininko pranešimą, mjr. Piaseckis pasiuntė iš Okuniovieco, prie Suvalkų, ltn. Smolenskio vadovaujamą 7 ulonų pulko 2 eskadroną su dviem kulkosvaidžiais.

Išžygiavusį iš Okuniovieco apie 14 val. ir susitikusį su atsitraukiančia lenkų užtvara šį eskadroną apie 15 val. ties Žubrinu lietuvių grandinė apšaudė smarkia ugnimi. Eskadronas nusėdo nuo arklių ir užėmė poziciją aukštumose į vakarus nuo plento, į pietus nuo Žubrino. Naktį lenkų eskadronas liko užimtoje pozicijoje, lietuviai apsistojo buvusiuose vokiečių apkasuose į šiaurę nuo Žubrino.[19]

Apie vidudienį lietuviai prižygiavo ir prie Kalietninko, kur stovėjo lenkų 7 ulonų pulko 3 eskadrono užtvara. Priartėjus lietuviams ir ryšiui su lenkų užtvara Lipave nutrūkus, lenkų užtvaros viršininkas, bijodamas būti apsuptas, pareikalavo sustiprinimo.

Lenkų 3 eskadrono vadas užtvarą sustiprino 35 ulonų būriu su karininku. Šis būrys į Kalietninką atvyko pavakariop. Nors lietuviai laikėsi ramiai, tačiau lenkų būrio vadas, bijodamas, kad lietuviai nepultų, naktį pasitraukė su savo būriu į Lipniaką.[20]

Tuo būdu rugsėjo 2 d. dešiniosios voros pasieka buvo ta, kad vidurinė grupė apie 14 val. užėmė Červonką, rytinė — Eglinę. Lenkai įsistiprino Žubrino ir Jeleniavo linijoje ir naktį pasitraukė iš Kalietninko.[21]

Baigdami užiminėti pietinę Suvalkiją, lenkai pasiuntė į Vižainį, paskutinį savo akcijos punktą, 7 ulonų pulko eskadrono pusės būrio patrulį. Išsiųstas iš Prieraslio naktį iš rugsėjo 1 į 2 d., tas patrulis atvyko į Vižainį 2 d. auštant ir užklupo ten bemiegančią lietuvių kuopą su dviem kulkosvaidžiais. Patrulio viršininkas, derėdamasis su lietuvių kuopos vadu, pasisakė atvykęs su visu eskadronu ir pareikalavo, kad lietuviai pasitrauktų už Focho linijos. Lietuvių kuopa apleido Vižainį, lenkų patrulis po kelių valandų grįžo į savo eskadroną.[22]

Kai buvo sužinota, kad Vižainyje yra lenkų raitininkai,

dešinioji grupė buvo pasiųsta Vižainio link saugoti dešiniojo voros sparno. Į šios grupės vietą iš voros rezervų buvo pasiųsta kita grupė, kuri į Rudką atvyko 11 val.[23] Tą pačią dieną į pavakarį lietuviai vėl užėmė Vižainį.[24]

Gibų ir Seinų užėmimas. Apie 15 val. vidurinės voros kairioji grupė (2 pėst. pulko II batalionas) po nedidelio lenkų užtvaros pasipriešinimo užėmė Gibus, tačiau nuo tolesnio žygiavimo tuo tarpu susilaikė, nes dešinioji voros grupė dar nebuvo užėmusi Seinų.

Apie 18 val. po dviejų valandų smarkių kautynių dešinioji voros grupė (5 pėst. pulko II batalionas) išstūmė iš Seinų lenkų 16 ulonų pulko du eskadronus ir užėmė miestą.[25]

Pagal lenkų šaltinius,[26] lietuviai puolė Seinus iš pietų, rytų ir iš šiaurės. Šiaurėje į sunkiausią padėtį buvo patekęs 16 ulonų pulko 4 eskadronas, stovėjęs dvarelyje. Arklius balnojantį eskadroną labai stipria ugnimi apšaudė trys lietuvių kulkosvaidžiai iš pamiškės, į rytus nuo dvarelio. Eskadronui pasisekė pabalnoti arklius ir, dengiamam į pietus nuo dvarelio ant kalniuko pastatyto kulkosvaidžio, pavyko pasitraukti į vakarus nuo Seinų. Pačiame mieste buvusieji du eskadronai atrėmę lietuvių puolimus, tačiau, kadangi lietuviai buvo užėmę iš rytų ir pietų nuo miesto dominuojančias aukštumas ir buvo skaičium pranašesni, tai lenkų 16 ulonų pulko vadas mjr. Skrzynskis susitaręs su lietuviais padaryti paliaubas, kad lenkai galėtų laisvai iš miesto pasitraukti. Temstant 16 ulonų pulkas pasitraukęs iš miesto, išsiveždamas 3 užmuštus ulonus ir išsivesdamas 21 sveiką belaisvį. Gurguolė buvusi išsiųsta anksčiau.

Šiame Seinų užleidimo lietuviams aprašyme paduotas vienas labai keistas, tiesiog neįtikimas faktas, kad lietuviai iš Seinų išleido apsuptus lenkus ir neatėmė iš jų 21 belaisvio. Užtat ir pati versija, kad lietuviai geruoju išleidę iš Seinų lenkų 16 ulonų pulką, nors ir paremta paties pulko vado po 15 m. nuo įvykio rašytu pranešimu, yra labai abejotina.[27]

Pagal lenkų šaltinius, gindami Seinus, lenkai netekę 4 užmuštų ir keleto sužeistų 16 pulko ulonų ir keleto sužeistų arklių. Į lietuvių nelaisvę patekę 2 karininkai, 6 ulonai ir keletas arklių. Lietuviai netekę, be 21 sveiko belaisvio, keliolikos patikrintų užmuštų ir sužeistų.[28]

Nakčiai lenkų 16 ulonų pulkas taip išsidėstė: 3 ir 4 eskadronas su dviem kulkosvaidžiais apsistojo Krasnapolyje ginti šios vietovės, 2 eskadronas buvo paskirtas į Krosną, 1 eskadronas ir visa kita kulkosvaidžių eskadrono dalis, taip pat ir pulko vadovybė, atvyko į Aleksandrovską.[29]

K a i r i o s i o s v o r o s ž y g i a v i m a s. Abidvi kairiosios voros grupės visą rugsėjo mėn. 2 d. žygiavo joms įsakytomis kryptimis, nesutikdamos pasipriešinimo. Priedangai skirtasis 6 pėst. pulko I batalionas rugsėjo 1 d. vakare surinko savo kuopas į kaimą Kurjanka ir, išstatęs sargybas, ten nakvojo. Rugsėjo 2 d. 5 val. batalionas išžygiavo iš kaimo. Bataliono vadas įsakė kuopai pulti ir užimti Lipską. Kuopa puolė dviem būriais keliu Kurjanka - Lipskas ir vienu būriu nuo plento Augustavas - Gardinas, apeidama Lipską iš šiaurės. Šiek tiek pasipriešinus, Lipske stovėjusi lenkų užtvara pasitraukė per Bebro upės tiltą Dambravos link. Į Lipską įėjo visas batalionas ir pasiruošė pulti kaimą Jastrzębna II.

Netrukus atvyko 2 pėst. pulko I bataliono dalinys, skirtas likti Lipske ir saugoti voros sparną nuo Dambravos pusės. Kitos to paties bataliono dalys užėmė pozicijas ir saugojo vorą nuo Naujadvario (Nowy Dwór) ir Karolino pusės. Tuo pačiu laiku plentu Augustavas - Gardinas priartėjo, plentu Augustavo kryptimi žygiuojančios, 8 pėst. pulko grupės priekinė sauga.

6 pėst. pulko I batalionas be pasipriešinimo užėmė Jastrzębną I ir Jastrzębną II. Bataliono 2 kuopa buvo palikta kaime Jastrzębna I saugoti perėjimo per geležinkelio tiltą. 2 ir 3 kuopa nužygiavo Raudonšilio (Krasnybór) kryptimi.

Žygiuodamos toliau Štabino kryptimi, šios dvi kuopos prieš kaimą Wolne susirėmė su ten buvusiais lenkų raitininkais. Kautynės prasidėjo jau temstant ir, tuo naudodamiesi, lenkų raitininkai pasitraukė. 3 kuopa užėmė kaimą, kuriame sustojo nakvoti ir visas batalionas. Bataliono išsiųstas ryšio patrulis rado 8 pėst. pulką ties kaimu Hruskie, kur pulkas buvo sustojęs nakvoti.[30]

Rugsėjo 2 d. sunkiausią uždavinį atliko 3 pėst. pulko II batalionas. Ištisą naktį žygiavę, šio bataliono naujokai, nė kiek nemokyti nė šaudyti, narsiai kovojo ir išstūmė priešą iš Seinų.[31]

Rugsėjo mėn. 3 d. veiksmai. Dešiniajai (mjr. Jakaičio) vorai nesisekė prasimušti iki Suvalkų. Mjr. Piaseckio raitininkų brigada vieną po kito lietuvių dalinį sumušdavo. Visai kitokia padėtis susidarė pietuose. Ten kairiajai (mjr. Čapliko) vorai rugsėjo 3 ir 4 d. pasisekė lenkų dalinius nustumti į Augustavo ežerų liniją ir įsitvirtinti linijoje Štabinas - Kolnica, rimtai grasant atkirsti Augustavą iš pietų pusės. Seinų užėmimas, priėjimas prie Augustavo ir lenkų sumišimas keliose vietose pakėlė mūsų kariuomenės nuotaiką. Net grupės vadovybė buvo pradėjusi tikėti operacijos pasisekimu. Lenkai buvo rimtai pra-

dėję skaitytis su tuo, kad gali jiems tekti užleisti lietuviams visą Suvalkiją.

Tačiau, Marijampolės grupės vadovybė nepastebėjo, o jei ir pastebėjo, tai negalėjo pašalinti neigiamų šios operacijos pusių. Žygiuojant pietuose į Augustavą, norint apsaugoti užfrontę, daug kur teko palikti apsaugą ir rezervus. Augustavo ežerų terpekliams užimti bebuvo likę vos trys batalionai. Greitai žygiuojant ir neturint ryšio priemonių, negalima buvo tiek voroms tarp savęs, tiek ir su grupės vadovybe palaikyti ryšių. Todėl net ir arti viena nuo kitos stovinčioms grupės dalims teko veikti savarankiškai. Ryšių ir bendro vadovavimo voroms neturėjimas labai pakenkė tolesnei operacijos eigai.

Dešinioji vora, kaip matėme, buvo susirūpinusi dešiniuoju sparnu ir iš rezervo buvo pasiuntusi grupę iš dviejų kuopų ir vieno artilerijos būrio Vižainio link, kur buvo pasirodę lenkų raitininkai. Vidurinė voros grupė kovėsi ties Žubrinu, kairioji grupė buvo susirėmusi su priešu ties Kalietninku.

Tuo tarpu, lenkų operacinės grupės vadas ligi rugsėjo 2 d. 24 val., nors jau žinojo apie tai, kad lenkų 16 ulonų pulkas buvo išstumtas iš Seinų ir kad žygiuojantieji lietuviai buvo sulaikyti ties Žubrinu, tačiau jis dar neturėjo jokių žinių apie kairiosios lietuvių voros žygiavimą iš Sapockinės. Užimdami Seinus, lietuviai perėmė į savo rankas veikimo iniciatyvą, tačiau kuria kryptimi — Suvalkų ar Augustavo — jie rengėsi stipriausiai smogti, dar nebuvo paaiškėję.

Lenkų grupės vadui teko skubiai spręsti, kaip reaguoti į lietuvių žygiavimą ir Seinų netekimą — gintis ir sulaikyti lietuvių žygiavimą, paliekant jiems ir toliau veikimo iniciatyvą, ar tučtuojau pereiti į priešpuolį ir nublokšti lietuvius vėl už Focho linijos.

Tiek lenkų 2 armijos vado duotasis grupei pagrindinis uždavinys — išlaikyti savo valdžioje Suvalkų - Augustavo - Seinų plotą, tiek ir "lenkų armijos garbė", operacinės grupės vado požiūriu, reikalavo tuojau pulti lietuvius ir užimti Seinus. Paplk. Nienievskio operacinė raitininkų grupė, jeigu ir ne skaičium, tai bent pajėgumu manevruoti atrodė pranašesnė už Marijampolės grupę. Paplk. Nienievskis, ketindamas pulti Seinus, tam tikslui įsako mjr. Piaseckiui didumą savo jėgų "laikyti kaip atsargą tuo tarpu Suvalkų rajone". Jis taip pat įsako savanorių kavaleriją su viena baterija laikyti parengtyje "joms eventualiai pastūmėti Seinų link".[32]

Nienievskis tuo tarpu vis dėlto nesiryžo įsakyti vykdyti priešpuolį Seinų link daugiausia dėl susirūpinimo Augustavo

likimu. Jis bijojo, kad nebūtų atkirsta susisiekimo linija Suvalkai - Augustavas - Grajevas. Naudojant žymią jėgų dalį pulti Seinams, būtų neapsaugotas Augustavas nuo Gibų, Sapackinės ir Gardino pusės. Nors lenkai dar neturėjo žinių, kad lietuviai žygiuoja ir iš rytų, tačiau reikėjo to tikėtis ir net galima buvo prileisti, kad ir rusai eis kartu su lietuviais. Nienievskis taip pat rimtai skaitėsi su tariamu pavojum iš Rytprūsiuose internuotų bolševikų pusės, ir jis ten tarp Račkų ir Reškų laikė apsaugą.

Baimė dėl Augustavo privertė lenkų grupės vadą nesiųsti visos mjr. Bystramo brigados per toli Seinų link, tad tai paskirčiai teliko tik mjr. Piaseckio grupė Suvalkuose ir 16 ulonų pulkas.

Sumanymas ko greičiau veikti Seinų link mjr. Piaseckio asmenyje rado karštą šalininką, nes jis, kaip betarpiškas tiek Suvalkų, tiek ir Seinų plotą apimančio baro viršininkas, laikė savo pareiga užimti Seinus. Žygiuoti šia kryptimi Piaseckis ketino tuojau po to, kai 7 ulonų pulkas nustums lietuvius į šiaurę. Tuo tikslu jisai įsako 7 ulonų pulko vadui paskubėti veikti ir net 16 ulonų pulko vadą supažindina su šiuo planu, tik jo vykdymą laikydamas priklausančiu nuo operacinės grupės vado sutikimo.[33]

Veikti ta kryptimi vis dėlto tuo tarpu nebuvo pradėta. Nienievsskis prisibijojo, kad, palyginti su lietuviais, lenkų būta buvę tem tikslui per maža: Piaseckiui būtinai reikėjo palikti Suvalkų rajone stiprias jėgas, nes dar nebuvo paaiškėjusi padėtis ties Žubrinu. Be to, ir terenas veikti kavalerijai Nienievskiui atrodė nepalankus dėl daugybės ežerų ir pelkių.

Lenkų grupės vadas nesiryžta vykdyti akcijos, laukdamas tikslesnių žinių apie lietuvių pajėgas ir jų žygiavimo kryptis. Iki rugsėjo 3 d. vidudienio vis dėlto žinios plaukė šykščiai. Iki to meto Nienievskis tesužinojo tik apie padėtį į šiaurę ir į rytus nuo Suvalkų. Jis žinojo, kad 7 ulonų pulkas jau buvo pradėjęs veikti, tačiau nežinojo tos veiklos pasekmių. Buvo gauta žinių, kad lietuviai, naudodamiesi pastotėmis, skubiai vyko nuo Seinų Augustavo kryptimi, tačiau tos žinios dar nebuvo pastvirtintos.[34]

Remdamasis šiomis žiniomis, lenkų operacinės raitininkų grupės vadas rugsėjo 3 d. duoda šį operacinį įsakymą:

"1) Lietuviai užėmė Seinus dviem 2 ir 5 pėst. pulko batalionais su artilerija. 16 ulonų pulkas po kovos pasitraukė į rajoną Krasnapolis - Krosna - Aleksandrovskas, dengdamas Suvalkus iš Rytų.

2) Majoro Piaseckio brigada (7 ulonų pulkas, 2 raitosios artilerijos pabūklai ir 41 pėst. pulkas, kuris naktį buvo pavestas brigados vado žinion, toliau 16 ulonų pulkas, kuris buvo pavestas jo žinion) turi uždavinį atmesti puolantį Suvalkus priešą ir išlaikyti šį rajoną. Jeigu 16 ulonų pulkas negalės atsilaikyti, trauksis į Suvalkus. Savanorių raitininkus su raitosios artilerijos 7 diviziono 1 baterija reikia laikyti sutelktus tuo būdu, kad kiekvienu metu būtų grupės vadovybės dispozicijoje.

3) Majoro Bystramo brigada:

a) 3 ulonų pulkas ir 41 pėst. pulko 1 batalionas lieka ligšioliniuose rajonuose.

1 kombinuoto raitininkų pulko eskadronas, nukreiptas į Pranckus, kad uždarytų plentą į Seinus, vykdo žvalgybą kryptimi Gibai - Seinai.

2 kombinuoto pulko eskadronai ateina į Augustavą. Perėjimą ties vietove Plokščiai (Płaska) reikia uždaryti vienu būriu, kuris vykdo žvalgybą į Rudauką.

Mjr. Bystramas įsakys žvalgyti taip pat Tabalo (Tobołowo), Aukštetilčio (Wysoki Most) ir Mockų Rūdos (Maćkova Ruda) link.

Šis pastarasis patrulis užmezga ryšį su 16 ulonų pulku.

Operacinės Raitininkų Grupės Vadovybė
gen. št. paplk. (-) Nieniewski
Nr. 48/III.IX.3 dieną 13 val.

4) Kaip tik atėjo į lietuvių nelaisvę patekusio karininko pranešimas, kad lietuvių daliniai žygiuoja iš Seinų Augustavo link. Majoro Javorskio raitininkus bei vieną bateriją neatidėliojant nukreipti į Augustavą.

(-) Nieniewski".[35]

Tik išleidus šį įsakymą, buvo gauta žinia, kad lenkų žvalgybinis eskadronas buvo lietuvių užpultas 6 km prieš Lipską ir turėjo pasitraukti Gruškų kryptimi. Lenkų žvalgybos žiniomis, šia kryptimi veikė apie vieną batalioną pėstininkų su kavalerija. Tuo pat metu ir lietuvių lėktuvas buvo numetęs bombų Augustave.

Gautos tikslesnės žinios, kad lietuviai iš tikrųjų žygiuoja į Augustavą tiek iš Seinų, tiek iš Lipsko pusės, patvirtino lenkų raitininkų grupės vado baiminimąsi dėl taip svarbaus jam punkto likimo. Nedelsdamas, jis siunčia į Augustavą savanorių kavaleriją su baterija, taip pat sustiprina nuvykusį į Pranckus eskadroną, siųsdamas visą kombinuotą raitininkų pulką į Makarčius (Macharce), kad atremtų priešininką.[36] Norėdamas paraližuoti lietuvių veikimą nuo Lipsko pusės, Nenievskis kreipiasi į vadą 1 pėst. legionų divizijos, kurios kai kurie daliniai buvo prasikišę į Dambravos rajoną.

L e n k ų 2 a r m i j o s v a d o v y b ė s į s a k y m a s. Rugsėjo 3 d. rytą sužinojęs, kad lietuviai išstūmė lenkus iš Seinų, lenkų 2 armijos vadas tuojau apsisprendė nustumti lietuvius atgal iki Focho linijos ir rugsėjo 3 d. išleido tokį įsakymą:

"Operacinis įsakymas nr. 48[37]

2) 4 raitininkų brigados vadovybė tuojau pat grupuojasi atakuoti Seinų ir paragins lietuvių vadovybę Seinuose apleisti miestą per 4 valandas.

3) Išsisukinėjamo atsakymo, arba nepasišalinimo iš miesto skirto termino atveju 4 raitininkų brigada puls Seinus ir juos tvirtai apsaugos.

4) Analoginiu būdu reikia elgtis visur, kur lietuvių daliniai stoja ginkluoti prieš lenkų kariuomenę.

5) Focho linijos peržengti negalima.

6) 211 ulonų pulkas pavedamas 4 raitininkų brigados dispozicijai. Atitinka:

(-) Kutrzeba
gen. št. paplk. ir štabo viršininkas

(-) Šmigły-Rydz
plk. ltn. ir armijos vadas"

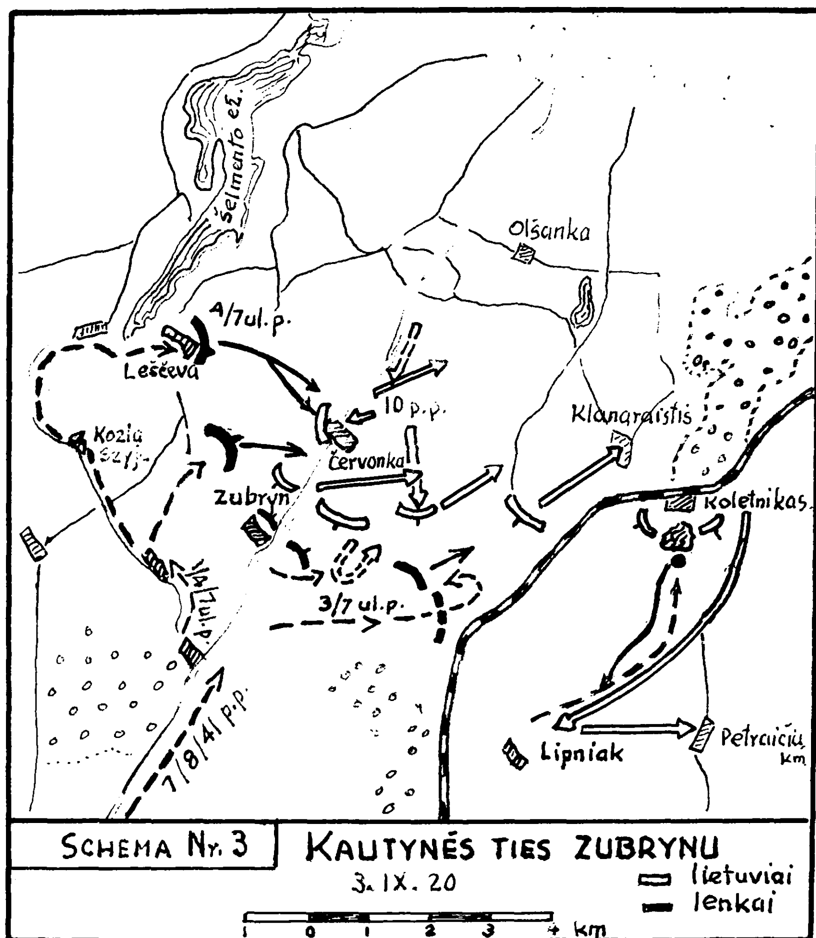
Tuo pat laiku įsiterpia ir lenkų vyriausioji vadovybė ir, reikalaudama tuo tarpu elgtis apdairiau su lietuviais politiniais sumetimais, rugsėjo 3 d. išleidžia šį įsakymą (Nr. 9609/III):

"Atsižvelgiant į tai, kad Valstybės Viršininko Varšuvoje nėra, mūsų elgesio su lietuviais klausimas dėl jų įvykdyto jėga 16 ulonų pulko išstūmimo iš Seinų negali būti galutinai išspręstas . . .

Jeigu 2 armijos vadovybė galėtų tuos du lietuvių batalionus apsupti ir be kovos priversti padėti ginklus, tai reikėtų tučtuojau įsakyti tą akciją vykdyti. Priešingu atveju, net kol bus praneštas sprendimas, reikia apsiriboti vien tik lietuvių pajėgų Seinuose stebėjimu ir tolesnių jų tendencijų slinkti į Suvalkijos teritoriją atveju — ryžtingai juos atremti".[38]

Kai šį įsakymą gavo 2 armijos vadovybė, jau buvo gauta žinių, kad lietuviai sparčiai žygiuoja į Augustavą. Pasikeitus padėčiai, vyriausios vadovybės įsakymo nebeteko vykdyti, ir 2 armijos vadovybė pripažino galiojančiu savo įsakymą nr. 48.

K o v a t i e s Ž u b r i n u. Mjr. Levandovskis buvo gavęs iš grupės vado mjr. Piaseckio raštišką įsakymą su savo 7 ulonų pulku ir 41 pėst. pulko 5 ir 6 kuopa nublokšti į šiaurę žygiuojančią nuo Kalvarijos Suvalkų kryptimi vidurinę dešiniosios lietuvių voros (mjr. Jakaičio) grupę. Be to, mjr.

Piaseckis mjr. Levandovskį painformavo žodžiu, kad po to ketinama pulti Seinai ir kad todėl esą labai svarbu veikti greitai ir energingai, kad šiaurėje būtų kaip galima greičiau sunaikintas priešas ir tuo būtų pašalintos kliūtys laisvai veikti numatoma kryptimi.

Mjr. Levandovskis su savo pulku rugsėjo 3 d. 14 val. atžygiavo į Jasenavą. Čia jisai sužinojo, kad lietuviai naktį pasitraukė į buvusius pasaulinio karo apkasus šiaurėje nuo Žubrino ir užėmė apie 2 km frontą abipus kelio. Lietuvių artilerija buvusi Zaleščiavoje, 4 km į šiaurės rytus nuo Červonkos. Lenkų pulko vadas taip pat žinojo, kad lietuviai buvo

užėmę Kalietninką ir kad lenkų 3 eskadrono užtvara buvo pasitraukusi į Lipniaką.

Iš gautų pranešimų Levandovskis sprendė, kad lietuvių vakarų sparnas yra atviras, be to, ir vietovė iš šios pusės labai raižyta, tad labai patogi prisidengus slinkti ir apeiti lietuvių sparną bei užnugarį. Į vakarus nuo plento ir vietovė buvo atviresnė, leidžianti nuo Červonkos apylinkių aukštumų stebėti priešo judesius, ir Kalietninko - Bilvinavo rajone buvo lietuvių dalinių, dengusių šį sparną nuo priešo. Sąlygos pulti frontu buvo nepalankios, nes lietuviai buvo užėmę aukštumas tarp Žubrino ir Červonkos, iš kurių jie galėjo gerai apšaudyti iš priekio puolantį priešą. Visa tai rodė, kad lengviausia laimėti buvo supant lietuvius iš sparno ir užeinant į jų užnugarį.

Tik atvykus į Jasenavą raitininkams, atžygiavo ten ir pėstininkai, kurie pakeitė pozicijas užėmusį 2 eskadroną, tad dabar pulko vadas turėjo savo žinioje visą raitininkų pulką, išskyrus techninį eskadroną. Vadovaudamasis čia aptartu svarstymu, pulko vadas įsako[39]:

1) 1/2 pėst. bataliono tuo tarpu lieka užimtoje pozicijoje, kad atremtų eventualų lietuvių puolimą iš priešais ir stebėtų priešą. Pėstininkai turi pradėti pulti tik tada, kai manevrinė grupė užeis į užnugarį.

2) 1 ir 4 eskadronai su keturiais kulkosvaidžiais, vadovaujami majoro Nementovskio, apeis dešinį lietuvių sparną keliu per Baltaragius (Białorogi) — Sausaslėnius (Suchodoły) - Leščiavą, kad jį sumuštų.

3) 3 eskadronas (be 1 1/2 būrio — palikto vietovėje Lipniak kaip užtvara) — žygiuoja keliu per Bilvinavą Kalietninko kryptimi, kad ženklintų, jog jis apeinąs priešo sparną, ir žvalgytų Kalietninko apylinkės vietovę.

4) 2 eskadronas atsargoje Naujosios Jasenavos vietovėje.

5) Vadovietė — plentas ties Žubrinu.

3 eskadrono veiksme turėjo dalyvauti jaun. ltn. Bernštaino būrys, žygiuodamas iš Lipniako į Kalietninką.

Mjr. Niementovskio manevrinė grupė išžygiavo iš Jasenavo apie 4 val. Smogti dešiniam lietuvių sparnui buvo skirtas 1 eskadronas su dviem kulkosvaidžiais, pulti užnugarį turėjo 4 eskadronas su dviem kulkosvaidžiais. 1 eskadrono puolimo kryptis buvo Baltaragiai - Richtinas - Červonka, 4 eskadrono - Sausaslėnis (Suchodoły) - Valaunia (Wołownia) - Leščiavas - Zaleščiavas.

Tuo tarpu 41 pėst. pulko 5 ir 6 kuopa dar naktį pakeitė

7 ulonų pulko 2 eskadroną ir išsidėstė abiejose plento pusėse ant aukštumų į šiaurę nuo Jasenavos - Žubrino pasaulinio karo apkasuose. Lietuviai nuo aukštumų ties Červonka sutiko ugnimi išsidėstančias kuopas.

Jau auštant lietuviai keliose vietose bandė pulti lenkus, bet nesėkmingai. Lietuvių dėmesys vis daugiau krypo į jų kairįjį sparną kryptimi Bilvinava - Kluoniaraistis. Šį dėmesį sukėlė judesys 3 eskadrono, kuris 6 val. iš Jasenavos išžygiavo kryptimi Węgielnia - Bilvinava - Kluoniaraistis. Šio eskadrono vadas rotmistras Rakovskis savo dalinį vedė taip, kad atkreiptų į save ir nukreiptų nuo mjr. Niementovskio lietuvių dėmesį, ir ši demonstracija pasiekė skirtą jai tikslą. Žygiuojantį iš Węgielnios į Bilvinavą eskadroną lietuviai smarkiai apšaudė, tačiau eskadronas per Bilvinavą žygiavo toliau Kluoniaraisčio link. Prie Dembavos eskadroną sulaikė Giliojo Griovio (Głęboki Rów) ir Kluoniaraisčio apylinkėse aukštumas užėmusių rezervinių lietuvių pėstininkų dalinių ugnis. Taip pat ir raitoji eskadrono grandinė buvo apšaudyta taiklia artilerijos ugnimi. Buvo sužeisti du ulonai, trys arkliai užmušti ir keli sužeisti. Rotmistras Rakovskis buvo priverstas atitraukti savo eskadrono į Bilvinavą. Užėmęs aplinkines aukštumas, jis apšaudė Kluoniaraisčio kryptimi judėjusius lietuvių pėstininkų dalinėlius.

Tiek dėl 3 eskadrono atrėmimo, tiek ir dėl ankstesnių lietuvių bandymų pulti dešinįjį 41 pėst. pulko kuopos sparną 7 ulonų pulko vadas susirūpino to sparno saugumu. Jis bijojo, kad pasisekimo atveju šiame bare lietuvių puolimas grėstų mjr. Levandovskio grupės užnugariui, nes rezerve teturėta 2-as eskadronas ir du kulkosvaidžiai. Šiam pavojui pašalinti mjr. Levandovskis 3 eskadronui paremti tuo tarpu siunčia 1/2 atsarginio 2 eskadrono su dviem kulkosvaidžiais ir prašo 4 brigados vado atsiųsti jam pagalbai likusias 41 pėst. pulko II bataliono kuopas ir artilerijos.

Brigados vadas pasiuntė prašomą pagalbą, ir ji išvyko iš Suvalkų apie 8 val.

7 ulonų pulko pusė antrojo eskadrono prisijungia prie rotmistro Rakovskio ir užima aukštumas į šiaurę nuo Bilvinavos. Lietuvių judėsys šia kryptimi buvo sulaikytas, bet tebešaudė lietuvių artilerija.

Apie 8 val. lietuvių lėktuvas apmėtė bombom ir apšaudė iš kulkosvaidžių Jasenavą, kur buvo sutelktas atsarginis eskadronas ir gurguolės, tačiau nuostolių nepadarė. Tuo pat laiku

iš mjr. Levandovskio diviziono buvo gauta žinių, kad 4 eskadronas užėmė Leščevą ir 1-as Richtiną.[40]

Tuo tarpu jaun. ltn. Bernštaino būrys, išėjęs 6 val. iš Lipniako į Kalietninką buvo miško pakraštyje į pietus nuo Kalietninko ežero lietuvių atkirstas ir neteko ryšio su savaisiais.

Lenkų 4 eskadrono vadas, išeidamas į kalvas pietuose nuo Zaleščiavo, pamatė dvi lietuvių patrankas, šaudančias iš pozicijos į vakarus nuo plento. Plentu slinko Červonkos link kokio puskuopio lietuvių pėstininkų kolona. Eskadrono vadas komanduoja nusėsti nuo arklių ir, remiamas dviejų kulkosvaidžių, puola lietuvių artileriją.

Lietuvių artilerija veikiai pastebėjo puolančius pėsčius raitininkus ir, apgręžusi beveik 180 laipsnių pabūklus, sutiko juos karteče. Kartu ir lietuvių pėstininkų dalinys išsipylė išilgai plento grandinėn ir atidengė smarkią šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį.

Kartečės ugnis sulaikė puolantį eskadroną. Tuo pasinaudojusi, lietuvių artilerija veikiai pakinkė pabūklus ir, pasileidusi šuoliais, sugebėjo peršokti plentą ir pasitraukti į rytus. Nepaisydami lietuvių pėstininkų ugnies, lenkų ulonai bėga pirmyn, kad prisivytų bėgančius lietuvių pabūklus. Pabūklų jie nebeprisivijo, tačiau puolė lietuvių pėstininkus, kurie pasidavė. Lenkams patekę 35 belaisviai, 2 kulkosvaidžiai ir nespėjusi pasitraukti artilerijos gurguolė.

Lenkų 7 ulonų pulko 4 eskadrono puolimas privertė lietuvius trauktis ir iš 41 pėst. pulko kuopų priešlaukio. Iš Richtino taip pat pajudėjo ir lenkų 1 eskadronas, tačiau jam nepasisekė pagauti atsitraukiančio lietuvių pėstininkų sparno. Lenkams tepateko artilerijos stebėtojas.

Kautynės Žubrino rajone prasidėjo 9 val. ir baigėsi 10 val. Lietuviai skubiai pasitraukė šiaurės rytų kryptimi, patraukdami su savimi ir Kalietninko įgulą.[41]

Žygiuodama Suvalkų link, viena lietuvių kuopa pasiekė Vėtralaužio (Wiatrołuża) kaimą. Viena to kaimo moteriškė apie tos kuopos su dviem kulkosvaidžiais atvykimą pranešė į pietus nuo Kalietninko ežero stovėjusio lenkų būrio vadui jaun ltn. Bernštainui. Kadangi pasitraukimo kelias į Lipniaką buvo atkirstas, būrio vadas nusprendė trauktis aplinkiniu keliu per Petravizną, tačiau netrukus iš civilių gyventojų patyrė, kad lietuvių kuopa iš Vėtralaužio išžygiavo į Lipniaką. Lenkų raitininkų būrys puolė kuopą, kai priešakinė jos dalis priėjo Lipniako kaimo rytiniame pakraštyje esantį tiltelį. Lietuviai metėsi

į kairę ir į dešinę nuo kelio. Drauge iš kaimo lietuviai atidengė smarkią kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį, tačiau ugnis netrukus nutilo, nes lietuvius puolė ir iš Naujakaimio (Nowa Wieś) 10 arklių lenkų patrulis, išsiųstas jaun. ltn. Bernštaino užmegzti ryšio su eskadronu. Kaip tik tuo metu tas patrulis grįždamas užgirdo kautynes ir raita rikiuote puolė Lipniaką iš pietryčių pusės. Užpulti iš dviejų pusių lietuviai, metėsi į miškus į rytus nuo Lipniako ir pasitraukė į Petravizną. Po mūšio Bernštaino būrys grįžo į lietuvių jau apleistą Kalietninką.

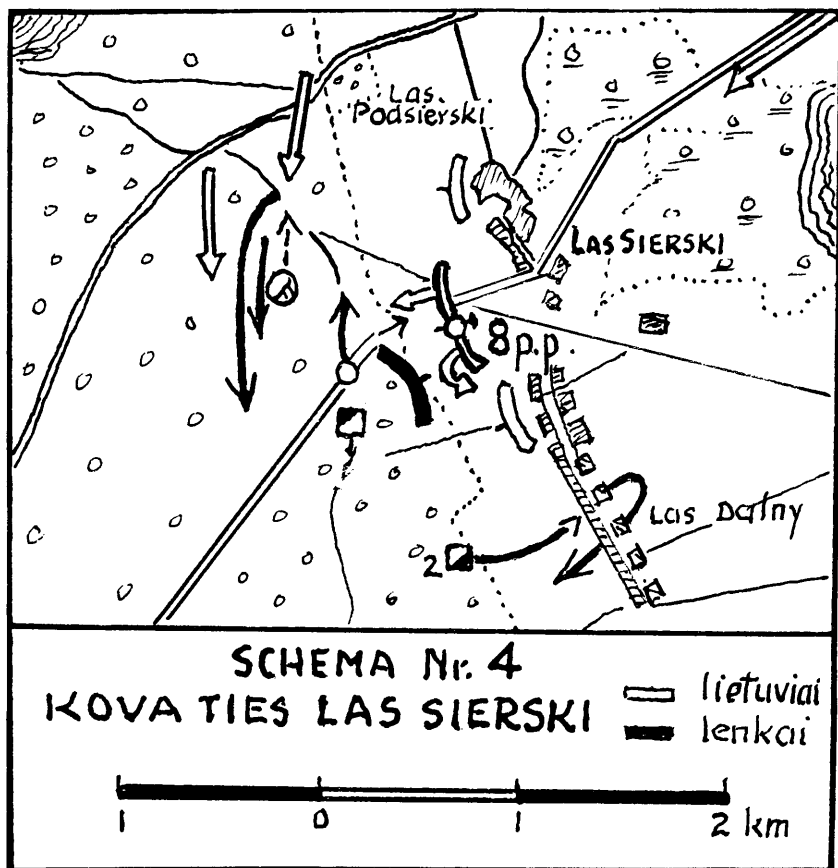
Pagal lenkų duomenis,[42] kautynėse ties Žubrinu lenkai paėmė 3 kulkosvaidžius, apie 40 belaisvių, jų tarpe 2 karininkus, 2 lauko virtuves, 6 vežimus, keliolika arklių ir daug artilerijos ir šautuvų amunicijos. Lenkų nuostoliai: 16 kareivių sužeistų, 7 arkliai užmušti ir keletas sužeistų. Lietuviai patyrę didelių nuostolių.

Vidurinė grupė, gerokai sumušta, pasitraukė. Vakare dešiniosios voros vidurinė ir rytinė grupė užėmė liniją Baltadumbliai - Cipliškės - Šlynakiemis.[43]

V i d u r i n ė v o r a 11 val. puolė Krasnapolį ir po valandos išstūmė iš ten lenkų ulonų pulko 4 eskadroną. 5 pėst. pulko II batalionas (kpt. Bagdonavičius), palikęs vieną kuopą sparnui pridengti Krasnapolyje, žygiavo per Raudonkryžę, Tabalį, Ščebros kryptimi. Pakeliui jis sutiko stabdomąsias kautynes vykdantį lenkų 16 ulonų pulką. To pulko 1 ir 3 eskadronas su 3 kulkosvaidžiais, užėmęs Aleksandrovsko aukštumas, iš pradžių atremia bandymus pulti, bet netrukus pasitraukia į aukštumą 143 (į vakarus nuo Žubruvkos). Ir čia lenkai neilgai išsilaikė. Lietuvių puolimas, ypač lietuvių dalinių pasirodymas rajone Eglynas - Petravizna, privertė šiuos eskadronus pasitraukti. Grupuodamas savo pulką ginti jam skirtam barui, 16 ulonų pulko vadas tik pusę savo pajėgų (1 ir 4 eskadroną ir 3 kulkosvaidžius) skyrė į pirmą liniją. Kitą pusę (2 ir 3 eskadroną ir 3 kulkosvaidžius) paliko rezerve. Toks padalinimas leido jam pavartoti, palyginti, dideles pajėgas bet kuriame bare, kur tik begrėstų pavojus.

Vidurinės voros kairioji grupė (2 pėst. pulko II batalionas) žygiavo toliau per Pranckus ir Siersko Mišką (Sierski Las, mūsų karinės literatūros sulietuvintasis "Serskilas") Augustavo link. Prie Siersko Miško mūsų batalionas kovėsi su lenkų raitininkais apie 2 valandas.

K a u t y n ė s p r i e S i e r s k o M i š k o. Pastoti kelią žygiuojančiam iš Seinų Augustavo link 2 pėst. pulko II batalionui

lenkų suvestinio (kombinuoto) raitininkų pulko vadas apie 10 val. išsiuntė eskadroną. Šis eskadronas turėjo sulaikyti mūsų bataliono žygiavimą prie Juodosios Ančios upės ties Pranckais. Netrukus po to raitininkų pulko likutis (1 ir 2 eskadronas) su vienu kulkosvaidžiu vežimėlyje (tačiankoje) gavo įsakymą vykti į Augustavą. Tačiau, patyrus, kad lietuviai žygiuoja didesnėmis jėgomis, jiems sulaikyti buvo nusiųstas visas pulkas.

Šis pulkas iš Ščebros išžygiavo apie 12 val. Dar nepriėjęs Siersko Miško, pulko vadas gavo pranešimą, kad išsiųstasis Pranckų kryptimi 3 eskadronas pamiškėje, prieš vietovę Siersko Miškas, lietuvių buvo sulaikytas. Tuo pat metu važiavę automobiliu prancūzų karininkai prašė lenkų pulko vadą, kad jis geruoju, susitaręs su lietuviais, užimtų Siersko Mišką, tačiau

toks siūlymas buvo nerealus, nes iš esmės nė viena pusė nebūtų sutikusi nusileisti.

Apie 16 val. lenkų pulkas prižygiavo pamiškę į vakarus nuo Siersko Miško. Čia jisai rado bekovojantį, iš Siersko Miško vietovės jau lietuvių išstumtą 3 eskadroną. Lietuviai taip pat buvo jau užėmę ir aukštumą į vakarus nuo šio kaimo.

Lenkų suvestinio raitininkų pulko vadas tuojau įsakė pulti Siersko Mišką ir išstumti iš ten lietuvius. Tuo tikslu 3 eskadronas turėjo pulti frontu išilgai plento į Siersko Mišką, 2 eskadronas buvo siunčiamas apeiti kaimą iš dešinės, 1 eskadrono vienam būriui buvo įsakyta užeiti iš kairės į kaimo užnugarį ir dengti kairįjį sparną bei žvalgyti priešą. I eskadrono likutis buvo paliktas miške prie plento atsargoje.

Dar tebebuvo davinėjami šie įsakymai, kad nuo aukštumos į vakarus nuo Siersko Miško lietuvių dalinys vienu perbėgimu stengėsi pasiekti netolimą, už kokių 250 m., miško pakraštį. Šį antpuolį sulaikė 3 eskadrono ugnis. Smarkiausiai puolė lietuviai išilgai plento. Čia lietuviai buvo prislinkę jau ir prie miško. Pulko vadas pasiuntė iš atsargos vienintėlį kulkosvaidį ant vežimėlio. Vežimėlis apsigręžęs ėmė šaudyti iš kulkosvaidžio, tačiau vežimėlio vadas puskarininkis buvo nušautas ir pats kulkosvaidis peršautas. Vis dėlto puolimas buvo atremtas. Tokiu pat manevru lenkų pulkas puolė ir žygiavusio bataliono vorą, tačiau sulaikyti žygiavimo neįstengė. Kovoje buvo sužeistas 3 eskadrono vadas ir keletas ulonų. Apie 18 val. lenkų pulkas pradėjo trauktis, kad užimtų gynimosi pozicijas tarp ežerų prie Studenos.[44]

Kairioji vora (mjr. Čaplikas) rugsėjo 3 d. puolė toliau. Dengiantis abiejų voros grupių judesius 6 pėst. pulko I batalionas tebežygiavo Štabino link. Prie Krasnoborkų kaimo 1 kuopos priekinės saugos būrys buvo apšaudytas šautuvų ugnimi ir turėjo sustoti persitvarkyti. Prisiartinus kitiems būriams ir iš kulkosvaidžių atidengus į kaimą ugnį, lenkų šūviai suretėjo. Kuopa puolė kaimą, ir lenkai iš kaimo skubiai pasitraukė Štabino link. 1 kuopa užėmė kaimą. Bataliono vadas įsakė kuopoms veikti toliau. 3 kuopai buvo įsakyta pulti ir užimti Štabino kaimą ir tiltą per Bebro upę, ten išstatyti stiprią apsaugą ir neleisti priešui brautis per upę iš Dambravos pusės. Kuopa turės likti Štabine iki atskiro įsakymo. 1 kuopai buvo įsakyta laukti kaime Krasnoborki, kol 3 kuopa užims Štabiną ir tiltą per Bebrą. Vėliau 1 kuopa turės žygiuoti per kaimą Kamień į kaimą Krylatka, esantį už miško prie kelio Krasnyboras (Krasnybór, "Raudonšilis") - Augustavas, ir ten

likti saugoti 8 pėst. pulko voros kairiąją grupę. Kaime Kamień kuopa išstato lauko sargybą ir susiriša su 3 kuopa iš kairės ir su 8 pėst. pulku iš dešinės. Bataliono štabas bus dvare Jastrzębna prie geležinkelio.

3 kuopa netrukus priartėjo prie Štabino, kuris buvo tik už 2 km nuo kaimo Krasnoborki, ir aukštumoje 137, į šiaurę nuo kelio, pastebėjo lenkų apkasus ir iš jų kyšančias kareivių galvas. Kuopos vadas nusprendė pulti Štabiną visais trim būriais. Du būriu jis paskyrė pulti kelio Krasnoborki - Štabinas pietiniu šonu, ir vienas būrys turėjo pulti tiesiog keliu. 2 sunkiesiems kulkosvaidžiam įsakė užimti poziciją šiaurinėje kelio pusėje ir, būriams užėmus išeities ribą, atidengti ugnį į lenkų apkasus aukštumoje 137 ir į kaimą.

Kelias Krasnoborki - Štabinas ėjo per lomą, todėl buvo pakeltas apie metrą virš paviršiaus, darydamas puikią priedangą einantiems šalia kelio, ir iš aukštumos jų negalima buvo matyti. Pajudėjus būriams pirmyn, sunkieji kulkosvaidžiai atidengė ugnį ir privertė lenkus slėpti savo galvas į apkasus. Lenkai ne tik negalėjo gerai šaudyti, bet jiems buvo sunku ir sekti, užtat jie ir nematė šalia kelio slinkusių būrių. Jų ugnis buvo reta, labai netaikli ir negalėjo keliu puolančio būrio sulaikyti. Kad buvo supami iš pietų, lenkai tepastebėjo tik tada, kai slinkusieji pietine kelio puse buvo jau visai arti prie kaimo. Pamatę prislinkusį lietuvių būrį, lenkai iššoko iš apkasų ir pakrikę leidosi bėgti į miškelį, esantį apie 300 metrų nuo aukštumos 137. 3 kuopa palydėjo juos šūviais. Netrukus visas kaimas buvo 3 kuopos užimtas. Kaime kuopa paėmė į nelaisvę 3 lenkų kareivius ir 2 porinius vežimus su arkliais. Lenkų kareiviai nesustodami bėgo link kaimo Konica, kol pasislėpė tarp krūmų ir kaimo trobesių.

3 kuopa prie tilto per Bebro upę išstatė sustiprintą sargybą, kuri perkasė skersai kelio griovį ir padarė apkasą. Taip pat buvo išstatyta sargyba į vakarus ir į šiaurę nuo kaimo ir nusiųstas bataliono vadui pranešimas, kad kaimas užimtas ir kad sargybos išstatytos. Bataliono vadas su 1 kuopa dar tebebuvo kaime Krasnoborki ir, gavęs iš 3 kuopos pranešimą, įsakė 1 kuopai žygiuoti į Krylatką ir pats grįžo į savo vadovietę dvarelyje (folwark) Jastrzębna.[45]

Štabino kaimas yra netoli Bebro upės. Tos upės pelkės supa kaimą iš trijų pusių. Per Štabiną eina svarbus kelias, jungiantis Augustavą su strateginiu plentu Gardinas - Osoviecas. Dėl plačios nepereinamų pelkių juostos palei Bebro upę susisiekti tegalima tik išpiltu per pelkes keliu ir tiltu per Bebro

upę ties Štabinu. Ginti tokią vietovę labai lengva, tačiau jei priešas pultų iš šiaurės, kur vietovė sausa ir miškuota, tai atsitraukti būtų labai sunku.

Bloga 3 kuopos pozicijos pusė buvo ta, kad kuopa buvo giliai įsiterpusi į priešo veikimo rajoną ir ryšiai su kaimynais — 2 kuopa Jastrzębna I ir 1 kuopa kaime Krylatka — bei su bataliono vadu dvarelyje Jastrzębna buvo nepakankami, tepalaikomi tik pėsčių ryšininkų. Kuopa turėjo veikti savarankiškai, nesitikėdama iš bataliono vado nurodymų ir iš savo kaimynų pagalbos. Opi pozicijos vieta buvo iš šiaurės, nes iš tos pusės buvo miškas, be to, vieta buvo labai raižyta su daugybe slėnių, griovių ir krūmų, slepiančių priešo judesius.

1 kuopa iš kaimo Krasnoborki į Krylatką vyko keliu per kaimą Kamień. Pasiekusi Kamień, kuopa paliko čia 11 žmonių sargybą saugoti kuopos kairiajam sparnui ir palaikyti ryšiui su 3 kuopa Štabine. Peržygiavusi mišką, kuopa kryžkelėje Podcisòwek - Krasnyboras ir Augustavas - Štabinas išstatė antrą sargybą. Likusios kuopos pajėgos apsistojo Krylatkos kaime ir tuojau išsiuntė patrulį susirišti su 8 pėst. pulko pagrindine vora plente Augustavas - Gardinas. Patrulis grįžo į kuopą jau naktį ir pranešė, kad 8 pėst. pulkas užėmė tarpeklius ežerų Sainas - Sainelis ir 2 pėst. pulkas (vidurinė vora) kitoje Augustavo miesto pusėje užėmė tarpeklius ežerų Mėta (Necko) - Baltis (Białe) - Studenytis (Studzieniczna). Buvo pagrindo tikėtis, kad kitą dieną Augustavas bus paimtas.[46]

Šitaip smulkiai nupasakojo mjr. G. Songinas savo straipsnyje 6 pėst. pulko I bataliono veiksmus, atliktus rugsėjo 3 d. Štabino rajone. Kiek kitaip šį kalbamojo bataliono veiksmų tarpsnį aprašo plk. Smolenskis:

"a) 41 pėst. pulko 10 kuopos kova prie Štabino.

41 pėst. pulko 10 kuopos vadas, užimdamas Štabiną, turėjo, sutinkamai su operacinės raitininkų grupės vado įsakymu, peržygiuoti per Jastrzębną, kad užmegztų ryšį su 1 pėstininkų legionų divizija. Tačiau jau rugsėjo 3 d. vakare kuopos vadą pasiekė žinios apie lietuvių judėsį į Jastrzębną - Raudonšilį. Vėlai vakare išsiųstas patrulis į Raudonšilį patikrinti tų žinių tikrumo buvo apšaudytas jau prieš Krasnoborki (3 km į šiaurės rytus nuo Štabino).

Naktį iš civilinių gyventojų atėjo žinios, kad į kaimą Krasnoborki atvyko apie 200 lietuvių.

Kuopos vadas nusprendė rugsėjo 4 d. išvyti lietuvius iš kaimo Krasnoborki, tad įsakė pulti frontaliai ašimi Štabinas - Krasnoborki, drauge ir apeinant nuo vakarų 1/2 būrio ir 1 kulkosvaidžiu. Pulti frontu reikėjo pradėti tada, kai 1/2 būrio su kulkosvaidžiu puls iš

vakarų. Apie 8 val. kuopa buvo pasiruošus pulti, ir sparninis pusbūris išžygiavo per aukštumą 137 (167? A.R.). Tuo pačiu metu išsivystė ir lietuvių dalinio Štabino puolimas. Priešakinis priešo būrys išlindo iš kaimo Krasnoborki ir veikiai susijungė ugnimi su 10 kuopos priešakiniu būriu.

Po kurio laiko sparninis pusbūris puolė iš vakarų kaimą Krasnoborki. Puolimas, paremtas kulkosvaidžių ugnies, privertė prasikišusį Štabino kryptimi lietuvių būrį skubiai trauktis ir dalį lietuvių jėgų nukreipti vakarų link.[48]

Kilo ugninė kova. Tačiau 10 kuopa toliau nebepuolė, nes kuopos vadas, įstengęs susijungti telefonu su operacinės grupės vadu, gavo įsakymą trauktis į Augustavą dėl gresiančių šiam miestui iš pietų pusės lietuvių, judančių Kalnicos link. Tad kuopos vadas ir gavo įsakymą trauktis per Jominus.[49]

Šio įsakymo pasekmėje kuopos vadas pertraukė puolimą ir, surinkęs savo kuopą Štabine, apleido tą vietovę apie 12 val., pasitraukdamas per Jominus — Kapčių (Kopec) - Sasnavą.

Į Augustavą kuopa atvyko vėlai vakare ir čia nakvojo. Rugsėjo 5 dieną 5 valandą ryto kuopa buvo nukreipta į vietovę Studenična į III bataliono vado rezervą.[50]

Štabinas buvo užimtas lietuvių kuopos (lietuvių 6 pėstininkų pulko 2 kuopa)".[51]

Kitoje vėl vietoje Smolenskis, minėdamas rugsėjo mėn. 4 d. lietuvių veiksmus, rašo:

"— Lietuvių 6 pėst. pulko I batalionas užiminėja Bebro upės liniją ir perėją Nowokamiennoje (1 kuopa), to bataliono 2 kuopa iš vietovės Krasnoborki puola 41 pėstininkų pulko 10 kuopą ir, lenkų kuopai pasitraukus, užima Štabiną".[52]

Kaip matome, kalbamojo bataliono veiksmų abiejų autorių aprašymai bene daugiau vienas kitam prieštarauja, negu sutampa. Tad kyla klausimas, katruo rašytoju galima daugiau pasikliauti, ir antra, — ar galimi visai teisingi kautynių aprašymai.

Iš pirmo pažvelgimo atrodo, kad Smolenskiu galima daugiau pasitikėti, nes jis savo plačiame veikale ne tik naudojasi daugybe šaltinių, bet ir savo gausiose išnašose nurodė, kuriais, būtent šaltiniais jis konkrečiai rėmėsi savo paskiruose aprašymuose bei tvirtinimuose. Kas kita yra Songino straipsnis. Jis, kaip ir daugumas karinių lietuvių rašytojų, nemėgsta išnašose nurodinėti, kuo jisai konkrečiai remia savo pasakojimą. Dar bent tiek gerai, kad jis straipsnio gale duoda savo naudotų šaltinių sąrašą[53] ir atsiminimų kovos dalyvio inicialus (A.M.). Dar geriau būtų buvę, jei straipsnio autorius būtų parašęs ir kovos dalyvio pavardę, laipsnį ir užimamą vietą.

Vis dėlto ir Smolenskio įvykių aprašymu visu šimtu pro-

centų pasikliauti negalima, ir štai dėl ko. Jau matėme, kad šio veikalo antrojoje dalyje Merkinės srityje aprašytieji veiksmai buvo ne tik daug išsamiau, bet ir teisingiau pavaizduoti dalyvio atsiminimuose, negu to meto kai kuriuose šaltiniuose, kad ir mūsų generalinio štabo pranešimuose. Ne daugiau galima pasikliauti ir lenkų šaltiniais paremtais veikalais, kad ir pvz. lenkų pulkų istorijomis. Mūsų žymiausias karinis bibliografas plk. Ružancovas, gerai susipažinęs su lenkų pulkų istorijomis, taip jas apibūdina:

"Reikia pastebėti, kad lenkų pulkų istorikai nepašykštėjo lietuvių belaisvių, apdalino jais bemaž visus savuosius pulkus. Ir vis "cały pułk", "pułk piechoty", "bateria", "batalion", mažiausia "kompania". 7 lenkų pulkai pretenduoja į mūsų bateriją ir patrankas Suskaičius šių pulkų paimtą grobį, išeina, kad mes buvome netekę 11 baterijų, arba 44 pabūklų. Mūsų art. mjr. Šipelio žiniomis, mes turėjome lenkų fronte iš viso 9 baterijas. Iš jų lenkams pateko 2 1/2 baterijos, kitaip tariant, 10 pabūklų ("Artilerijos gyvenimo pirmas dešimtmetis" — "Mūsų Žinynas", 1928 m. XV t.). Tą pat reikia pasakyti ir apie belaisvių karių ir paimtų kulkosvaidžių skaičių. Tiesiog stebėtina. Ar tik nesilaiko lenkų pulkų istorikai seno rusų karo vado feldmaršalo kunigaikščio Suvorovo patarimų savo štabo viršininkui, kai anas paklausė, kiek parodyti kautynėse nukautų turkų. "Rašyk daugiau, ko jų gailėtis" — atsakė Suvorovas".[54]

Vis dėlto lenkų pulkų istorijoms plk. ltn. Ružancovo darytas priekaištas plk. Smolenskio veikalui, bent jo autoriui, žymia dalimi atpuola. Pats veikalo autorius savo prakalboje, tarp kitko, taip apie save pasisako: "Stengiausi čia būti ko labiausiai objektyvus, remdamasis tik tų laikų neginčijamais dokumentais ir tų kovų sutinkančiais pranešimais".[55] Ir reikia pripažinti, kad autorius, kiek jo turimieji šaltiniai neklaidino, šio nusistatymo sąžiningai laikėsi.

Pats autorius pripažįsta, kad, nepaisant daugybės jo panaudotų įvairiopų šaltinių, "istorinis šių kovų aprašymas neabejotinai turi tam tikrų netikslumų ir nesutikimų su tikra jų eiga. Šiaip ar taip, eventualūs skirtumai labai nežymūs, ir jie gali liesti tik smulkmenas ir mažareikšmius epizodus".[56]

Remdamasis tiek lietuvių, tiek ir lenkų šaltiniais, Smolenskis, kaip pats sakosi, bendrą lietuvių kariuomenės veiksmų eigą galėjęs apdoroti, palyginti, tiksliai, ir ji tiktai smulkmenose gali skirtis nuo tikrovės. Tačiau autorius turėjo galvoje pirmiausia lenkų skaitytoją, tad, savaime suprantama, ir lietuvių kariuomenės veiksmus nebe taip smulkmeniškai išdėstė. Be to, rašydamas savo veikalą, Smolenskis turėjo galvoje ir didaktinę

savo veikalo paskirtį. Jis kreipė ypatingą dėmesį į drąsius mažų dalinėlių veiksmus, kai jie, užeidami į priešo užnugarį, nulemdavo plataus masto užsimotas akcijas. Tokių veiksmų studijavimas turėjęs tikti ypač taikos meto jauniems karininkams mokslinti. Iš to tenka daryti išvada, kad nesusiję su šia didaktine paskirtimi smulkūs lenkų, ypač lietuvių veiksmai autoriui bus kiek mažiau berūpėję. Užtat nieko nuostabaus, kad autorius lietuvių 6 pėst. pulko I bataliono veiksmus bus kartais, palyginti, trumpai, prabėgom tepaminėjęs, gal kai kur kiek savo šaltinių ir suklaidintas.

Kiek kitaip atrodo mjr. G. Songino straipsnis. Čia autorius rėmėsi atsiminimais kovų dalyvio, paties išgyvenusio kalbamojo bataliono veiksmus, tad ir net po kiek ilgesnio laiko išlaikiusio savo atmintyje reikšmingesnius tų veiksmų momentus. Be to, straipsnis parašytas labai rūpestingai ir nuosekliai ir daro rimtą, patikimą įspūdį. Tik kai kurių veiksmų laikas turėtų būti patikslintas pagal Smolenskį ir nukeltas į sekančią dieną.

Čia tenka dar pastebėti, kad ir mano kovų aprašymai ne visada visai atitinka tikrovę. Tiek panaudotuose šaltiniuose, tiek ir literatūroje pasitaiko nemaža klaidų, kurias išaiškinti ne visuomet galima. Be to, ir kautynių aprašymai, kaip sąžiningai jie bebūtų atlikti, vistiek negali būti visiškai ir vispusiškai pilni. Tačiau tatai dar nereiškia, kad negalima rašyti kovų istorijos. Smulkmenose kad ir bus klaidų, tačiau bendrais bruožais istorinis vaizdavimas atitiks tikrovę.

Rugsėjo mėn. 4 d. veiksmai. Kairiosios voros abidvi grupės naktį iš rugsėjo 3 į 4 praleido linijoje Gruškos (Hruskie) — dvaras Jastrzębna, kur joms rugsėjo 3 d. buvo tekę susigrumti su lenkų suvestinio raitininkų pulko 4 eskadronu. Rugsėjo 4 d. nuo pat ryto abidvi grupės žygiavo toliau: 8 pėst. pulko II batalionas Gardino - Augustavo plentu į Sainelį, I — kryptimi Balinka - Kalnytis (Kolnica), III batalionas tuo tarpu liko Gruškose kaip rezervas.

II batalionas apie vidudienį pasiekė perėjas prie Sainelio, kur ėjo geležinkelis. Priėję Sainelį, priašakiniai daliniai tuo tarpu užėmė tik krantą ir pradėjo smarkiai apšaudyti lenkų pozicijas.

Pulti lietuviai pradėjo apie 16 val.[57] Pagrindinis puolimas buvo nukreiptas į Sainelį. Puolė trys gandinių linijos, remiamos stiprios artilerijos ir kolkosvaidžių ugnies. Pirmas puolimas sugniužo. Pakartotinai atakuojant, lietuviams buvo pasisekę

prieiti lenkų pozicijas. Tačiau lenkai turėjo puikią poziciją, be to, jų artilerijos pabūklas iš pirmos linijos šaudė "taikikliu", ir tatai privertė lietuvius nutraukti puolimą ir net iš dalies pasitraukti.

Lietuviai turėję daug nuostolių, lenkai — jokių. Taip buvę dėl to, kad lietuvių šūviai ėję į viršų.[58]

Lietuvių puolimas Gardino plentu buvęs ne toks atkaklus ir buvęs, palyginti, lengvai atremtas.

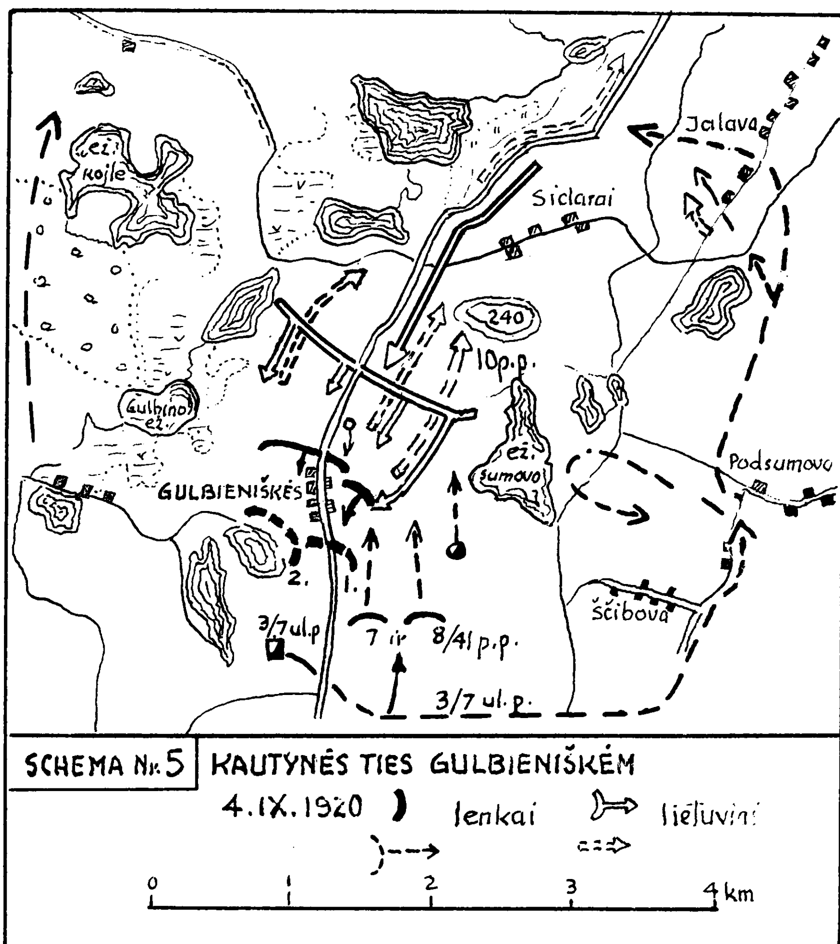
Nors Sainelio rajone perėjas buvo lengva ginti ir sunku pulti, tačiau operacinės grupės vadas patvarkė, kad kelios dešimtys gynusių tas perėjas ulonų tame ruože būtų pakeistos Augustave rezerve stovėjusiu 41 pėst. pulko III batalionu. Iki vakaro perėjas užėmė paties bataliono vado vadovaujamos trys to bataliono kuopos. 8 pėst. pulko II bataliono daliniai šiame ruože vakare ir naktį nebepuolė, apsiribodami priešo pozicijų apšaudymu pėstininkų ir artilerijos ugnimi.[59]

Kairiosios voros šoninė grupė (8 pėst. pulko I batalionas), turėjusi supti Augustavą iš pietų ir vakarų pusės, pasiekė jau nebetoli nuo Augustavo esančią vietovę Kalnica ir sustojo. Galimas daiktas, kad šį batalioną buvo jau pasiekusios žinios, jog Dambravos rajone pradėjo rodytis lenkai. Veikiausiai dėl tos pat priežasties ir III batalionas buvo paliktas Gruškose.

Vidurinės voros kairioji grupė (2 pėst. pulko II batalionas), palikusi vieną kuopą prie voros vado mjr. Ramanausko Siersko Miške atsargoje, kitom dviem kuopom nustumia lenkų suvestinio pulko du eskadronus nuo bevardės upelės ir pasiekia Studeničną.

Apie 16:30 val. tilto link žygiavusią šių kuopų vorą išsklaidė lenkų artilerijos būrio ugnis. Tuo pat metu vis drąsiau ėmė slinkti prie prietilčio įtvirtinimų lietuvių patruliai, tačiau lenkai iš užimtų pozicijų juos ugnimi atremdavo.

Pulti lietuviai čia tepradėjo tik jau pradėjus temti, apie 19:30 val.[60] Remiamos stiprios artilerijos ir kulkosvaidžių ugnies, pradėjo pulti kelios lietuvių pėstininkų grandinių vilnys. Čia lietuvių puolėjų ugnis, daug taiklesnė, negu prie Sainelio, privertė lenkų artilerijos 7 diviziono būrį iš pirmų linijų trauktis atgal į užnugarį. Naudodamiesi lenkų artilerijos ugnies pertrauka dėl pozicijos keitimo, lietuviai priartėjo prie lenkų pozicijų iki atakos atstumo. Paskiros grupės bandė mestis atakon. Arčiausiai buvo prislinkusi lietuvių grupė išilgai Studenyčio ežero. Naudodamiesi žemės paviršiaus raukšlėmis ir krūmais, lengvinusiais artėti, lietuviai puolė 3 eskadrono dešinio-

jo sparno būrį ir privertė jį trauktis. Lenkų būrio vadas tuojau metė į priešpuolį savo 4 eskadroną nuo pozicijos šalia tilto. Eskadronas perbėgo tiltą ir netrukus išstūmė lietuvius iš užimtų pozicijų. Buvo susikauta iš arti, vartojant rankines granatas. Į šiaurę nuo plento lietuvių puolimą atrėmė 3 eskadrono frontinė ir ypač užimančio į šiaurę nuo Baltojo ežero pozicijas 2 eskadrono puseskadronio kryžminė ugnis.

Apie 20:30 val. lietuviai vėl bandė užimti prietiltį. Puolimą atrėmė abu prietiltį gynusieji eskadronai. Prieš 23 val. lietuviai dar kartą puolė, bet šį kartą jau nebe taip energingai. Tuo metu prietilčiui ginti lenkai jau turėjo 4 kulkosvaidžius.[61]

K a u t y n ė s t i e s G u l b i n i š k ė m i s. Tik išžygiavus iš Liubavo dešiniosios voros vakarinei grupei, susidedančiai iš 1 ir 4 10 pėst. pulko kuopos, buvo gauta žinių, kad Vižainį užėmę lenkų raitininkai. Tom dviem kuopom tuojau buvo įsakyta žygiuoti į Vižainį. Ten jos buvo atvykusios rugsėjo 2 d. vakare. Į jų vietą buvo nusiųstas dalinėlis iš pulko rezervo į Rudką-Tartoką.

Kai rugsėjo 3 d. paaiškėjo, kad Vižainyje ir apylinkėse lenkų dalinių nėra ir kad iš tos pusės negresia pavojus žygiuojant pietų kryptimi, abidvi kuopos buvo nukreiptos į pirmykštę žygiavimo ašį. Rugsėjo 3 d. grupė atvyko į Rudką-Tartoką, ten pernakvojo ir rugsėjo 4 d. rytą išžygiavo į Gulbiniškes.[62]

Tuo tarpu lenkų grupės vadas mjr. Levandovskis gavo įsakymą sumušti į Egliniškių-Kadariškių rajoną tariamai atvykusius stiprius lietuvių dalinius. Laukdamas savo žvalgų pranešimų, lenkų 7 ulonų pulkas rugsėjo 3 d. 24 val. atvyko į Gulbiniškes ir ten apsinakvojo. Žinios, kad lietuviai tame rajone buvo sutelkę stiprius dalinius, nepasitvirtino. Tada mjr. Levandovskis nusprendė 8 val ryto išžygiuoti į Rudką-Tartoką ir ten pulti sugrupuotas lietuvių pajėgas.

Tačiau jau 6:30 val. lietuviai puolė lenkų sargybą į šiaurę nuo Gulbiniškių ir ant artimų kalvų pasirodė lietuvių grandinė, pradėjusi smarkiai apšaudyti Gulbiniškių kaimą, kuriame stovėjo 7 ulonų pulko eskadronai. Šiauriniame kaimo pakraštyje apsistojęs 2 eskadronas su dviem kulkosvaidžiais tuojau užėmė poziciją į vakarus nuo kelio. Tuojau atskubėjo ir nusipėstinę 1 eskadrono ulonai su 2 kulkosvaidžiais ir užėmė poziciją į rytus nuo kelio. 3 eskadronas susirinko rezervui į pietus nuo Gulbiniškių.

Lenkų 1 ir 2 eskadronas su 4 kulkosvaidžiais sustabdė lietuvių puolimą, tačiau ir patys buvo lietuvių stipriai apšaudomi ir turėjo nuostolių, ypač 2 eskadronas, kurio buvo užmuštas 1 karininkas ir keli karininkai sužeisti, taip pat buvo sužeisti ir keli ulonai. Netrukus lietuviai pradėjo supti lenkus nuo šiaurės iš abiejų pusių. 1 ir 2 lenkų eskadronas pasitraukė keletą šimtų metrų link 258 aukštumos.

Kad sulaikytų žygiuojančius pirmyn lietuvius, pulko vadas siunčia atsarginį 3 eskadrroną per Scibavą - Pasumavą - Jalavą, kad iš dešinės apeitų kairįjį lietuvių sparną ir pultų lietuvių dalinį iš užpakalio. Drauge jis siunčia ir pasiuntinį, kad perduotų iš Jeleniavo 41 pėst. pulko dviem žygiuojančiom

kuopom įsakymą paskubėti žygiuoti ir pulti tarp kelio ir Sumavo ežero Sidarų link.

Pasinaudoję pradiniu laimėjimu, lietuviai žygiavo pirmyn, grėsdami apeiti dešinį lenkų 1 eskadrono sparną. Tuo tarpu 1 eskadrono vienas būrys su kulkosvaidžių būriu, slėpdamasis žemės paviršiaus priedangomis, slinko išilgai Sumavo ežero, apėjo lietuvių dalinio sparną ir, remiamas kulkosvaidžių būrio ugnies, puolė iš užnugario lietuvius. Nelauktai iš užpakalio pulti ir stiprios kulkosvaidžių ugnies paveikti, lietuviai metėsi atgal. Lenkams patekusios kelios dešimtys belaisvių.

Apie tą patį laiką, apie 10:30 val., atvykusios dvi lenkų kuopos išsipylė grandinėn ir tuojau pradėjo pulti. Tačiau lietuviai, jau ir taip 1 eskadrono būrio pulti ir pastebėję dar juos apeinantį 3 eskadroną, skubiai pasitraukė.

Apie 5 valandas trukusiose kautynėse lenkų 7 ulonų pulkas turėjo nuostolių: užmuštais — 1 karininką, 2 ulonus ir 2 arklius, sužeistais — 3 karininkus, 14 ulonų ir 4 arklius. Pralaimėjusios Gulbiniškių kautynes dvi lietuvių grupės kuopos neteko apie 10 užmuštų ir apie 50 patekusių į lenkų nelaisvę.[63]

Bendra rugsėjo 4 d. padėtis. Rugsėjo 1 d. Marijampolės grupei įsakymo nr. 16 tikslas atmesti lenkus už linijos Lipskas - Augustavas - Grabavas rugsėjo mėn. 4 d. žymia dalimi jau buvo įvykdytas. Kairioji (mjr. Čapliko) vora jau buvo užėmusi liniją nuo Gardino apylinkių ligi Augustavo. Pats Augustavas buvo baigiamas supti iš trijų pusių. 8 pėst. pulko II batalionas jau kovėsi su lenkais dėl perėjų per ežerus į Augustavą iš rytų pusės, to paties pulko I batalionas buvo priartėjęs prie Augustavo ežerų iš pietų pusės. 2 pėst. pulko II bataliono 2 kuopos buvo pradėjusios pulti šiaurės rytų Augustavo ežerų perėjas, 5 pėst. pulko II batalionas baigė artėti prie Ščebros, kad iš ten pultų Augustavą nuo šiaurės.

Visiškai apsupti lenkų operacinę raitininkų grupę Suvalkijoje daugiausia sukliudė mūsų dešiniosios (mjr. Jakaičio) voros neįstengimas užimti Suvalkų ir apeiti lenkų grupę iš vakarų pusės. Žygiavusi plentu Kalvarija - Suvalkai dešiniosios voros vidurinė grupė rugsėjo 3 d. buvo lenkų sumušta ties Žubrinu, ašimi Liubavas - Rudka - Gulbiniškės - Bakalariava vykusi dešiniosios voros vakarinė grupė rugsėjo 4 d. buvo nugalėta prie Gulbiniškių.

Rugsėjo 4 d. operacinė Marijampolės grupė buvo jau visai arti visiško laimėjimo. Net ir pesimistiškai nusiteikusi grupės vadovybė buvo bepradedanti tikėti, kad operacija gali ir pasisekti. Nors dešiniosios voros judėjimas buvo sustabdytas, tačiau

dvi kitos voros sėkmingai vykdė joms skirtą operacinį planą, taip kad lenkų štabuose jau buvo net pradėtas svarstyti klausimas, ar tik nereikėtų be kovos užleisti lietuviams Suvalkus, kad būtų atsilaikyta Augustave, ir net buvo pradėta rimtai skaitytis su tuo, kad gali tekti užleisti lietuviams ir visą Suvalkiją.

Tačiau, šalia dėl dešiniosios voros pralaimėjimų susidariusios nesaugios padėties šiaurės vakarų ruože, veikiančiai lietuvių grupei atsirado nauja grėsmė iš pietų. Nebesitikėdami laimėti veikiančiomis prieš lietuvių grupę jėgomis, rugsėjo 5 d. lenkai įtraukė į kovas ir 1 pėst. legionų divizijos dalinius.

Strateginiai lenkų sprendimai. Tiek lenkų paskirų dalių, tiek ir vyriausios vadovybės užsimoti Suvalkijoje vykdyti strateginiai planai buvo labai įvairiopi. Tą įvairiopumą daugiausia apsprendė lenkų štabų nevienodas karinės padėties vertinimas, iš dalies ir reikalas atsižvelgti į bendrą karinę ir politinę padėtį. Užsimotieji vykdyti operaciniai planai svyravo tarp pasinešimo tuojau užimti net ir Seinus — pasiekti galutinį operacijos tikslą ir tarp būtinumo trauktis iš Suvalkų ir netgi iš visos Suvalkijos.

Rugsėjo 4 d. 14 val. gavęs pranešimą apie lenkų laimėjimą prie Gulbiniškių, brigados vadas mjr. Piaseckis įsitikino, kad Suvalkams jau nebegresia pavojus ir kad dabar jis jau turi laisvas rankas veikti Seinų kryptimi. Sužinojęs, kad lietuviai skubiai žygiuoja į Augustavą, Piaseckis suprato, kad reikia tuojau vykdyti sumanymą. Seinų operacijai jis paskyrė didumą savo žinioje turimų jėgų — 7 ir 16 ulonų pulką ir 41 pėst. pulko I batalioną. 16 val. jis įsako pergrupuoti savo jėgas ir įsakymo gale pabrėžia, kad jis ketinąs, jas "naujai pergrupavęs ir pavartojęs 41 pėst. pulko rezervus, smogti į Seinus".[64]

Visai kitaip vertino padėtį pats operacinės raitininkų grupės vadas paplk. Nienievskis. Jis suprato, kad sėkmingas lietuvių žygiavimas į Augustavą sudarė jo grupei dvigubą pavojų: jis galėjo atkirsti vieną jo brigadą nuo kitos ir pietuose nutraukti jo grupės susisiekimą su užnugariu. Nienievskio nuomone, ne laikas buvo galvoti apie Seinų užėmimą. Reikėjo pirmiausia nugalėti į Augustavą žygiuojančią lietuvių grupę. Geriausias šio uždavinio sprendimas buvo smogti į lietuvių sparnus iš Suvalkų ir nuo Dambravos. Tačiau antrasis atvejis ne nuo jo priklausė. Reikėjo kreiptis į 2 armijos vadą, kad jis pavestų tai vykdyti 1 pėst. legionų divizijai. Tad rugsėjo 4

d. 14 val. Nienievskis ir kreipiasi į 2 armijos vadą šiuo operatyviniu pranešimu:

"Jėgų proporcija dėl labai silpnos mūsų jėgų sudėties ir mūsų užimamo ploto — visai neatitinka lietuvių jėgų, ir tai neleidžia daryti siūlymo, minėto paskutiniame operaciniame įsakyme nr. 48. Be to, žemės paviršius labai sunkus, tankūs miškai ir pelkės neleidžia laisvai manevruoti raitininkams ir mažina karinę jų vertę. Kadangi lietuviai, pradėję su mumis kovoti, traukia arčiau ir telkia vis didesnes jėgas, manau, kad būtina 1 legionų divizijos daliniais užimti plotą Jastrzębna - Krasnyboras ir smogti į Augustavo plentą savo kairiajam sparnui apsaugoti ir drauge mums iki tam tikro laipsnio atpalaiduoti ir įgalinti išlaikyti Suvalkų miestą ir tuo apsaugoti mūsų armijos prestižą".[65]

Tuo pačiu laiku fronto padėtis darėsi vis kritiškesnė. Žvalgai pranešė, kad lietuviai jau užėmė Kalnicą. Apie 13 val. atvykęs savanorių eskadronas su dviem kulkosvaidžiais tuojau buvo nusiųstas į Baltkrantę (Białobrzegi), kad užimtų toje vietoje perėją per Mėtos upę ir Augustavo perkasą. Popietinėmis valandomis grupės vadas teturėjo tik 41 pėst. pulko 2 kuopas laisvas rezerve. Visos kitos jo dalys buvo užangažuotos fronte. Turėdamas galvoje savo turimų pietuose pajėgų išsklaidymą, sutelktą lietuvių veikimą į Augustavą, gresiantį tam miestui ypač iš pietų pusės, be to, nepasisekus pirmiems bandymams užmegzti ryšio su 1 pėst. legionų divizija, Nienievskis vis kritiškiau vertina savo padėtį ir pradeda galvoti, kad reikia trauktis iš Suvalkų. Apie tą ketinimą jis informuoja 4a brigados vadą mjr. Bistramą.[66]

Popietinėmis valandomis, ypač į pavakarį, lenkų padėtis prie Augustavo darėsi vis kritiškesnė. Nors stiprus lietuvių puolimas prie Sainelio lenkams tuo tarpu pasisekė dar atremti, tačiau to ruožo viršininkas rotmistras Bronievskis tiesiog maldauja pagalbos, nes jis nelaiduojąs apginti perėjų dėl daugkartinės priešo persvaros. Iš smarkaus patrankų dundėjimo Nienievskis ir pats sprendžia, kad vyksta įtemptos kovos. Jis taipgi gauna žinių, kad ir nuo Seinų plento pusės lietuviai rengiasi pulti.

Norėdamas išlaikyti bet kuria kaina perėjas, Nienievskis paveda rotmistrui Bronievskiui ir 41 pėst. pulko 2 kuopas — paskutinį rezervą. 16:30 val. dėl neaiškios padėties ties Baltkrante į pietus nuo Augustavo jis atkeldino visą 3 ulonų pulką kaip rezervą į Augustavą. Dabar jau nebebuvo jokios kliūties nutraukti ryšiams tarp abiejų brigadų.

Nebematydamas kitokios išeities, operacinės raitininkų grupės vadas Nienievskis ryžtasi duoti įsakymą apleisti Suvalkus ir

4b brigados dalinius siųsti į Augustavą. Duodamas tokį nemalonų įsakymą, Nienievskis norėjo asmeniškai supažindinti 4b brigados vadą mjr. Piaseckį su padėtimi ir tuo tikslu jisai rugsėjo 4 d. prietemoje iššaukė jį prie telefono.

Šį pokalbį taip aprašo, tada jau gen., Piaseckis savo reliacijoje[67]:

"Pokalbis vyko temstant... Paplk. Nienievskis klausia: — Kas pas mus girdėti? — Mano atsakymas: — Viskas tvarkoje... Į tai paplk. Nienievskis: — nes pas mus blogai, Bistramo daliniai pasitraukė nuo Ančios į Augustavą ir lietuviai spaudžia stipriai, — ir į pietus nuo Augustavo spaudžia taip pat. Dėl taip susidėjusios padėties mes turime apleisti Suvalkus ir trauktis atgal i mane.[68] Į tai atsakiau: — Kaip tai? Tai mes turime atiduoti į lietuvių rankas Suvalkus, kur mus taip entuziastingai sveikino. — Tai taip turi būti, nes nesusidorosime. — Tai aš jums ateisiu padėti, nes telkiuosi į šiaurę nuo Suvalkų veikti į Seinus ir, užėmęs Seinus, lietuvių užnugaryje žygiuosiu į Augustavą ir suparaližiuosiu lietuvių veikimą. Į tai paplk. Nienievskis: — O kada anksčiausiai galite būti Augustave? — Anksčiausiai kitą dieną, arba IX.6. — Tai gali būti per vėlu, nes mes ten taip ilgai neišsilaikysime. Tada aš sakau: — tai aš tą patį veiksmą įvykdysiu trumpesniu laiku ir eisiu per Placičną (Płociczno) - Brizgelį (Bryzgiel) - Siersko Mišką. Paplk. Nienievskis į tai, kad Brizgelis taip pat užimtas, nes ten yra lietuvių batalionas.

Tą momentą pasikalbėjimas nutrūko dėl linijos pertraukos. Užmegzti pasikalbėjimo nepasisekė".

Po to pasikalbėjimo Nienievskis susidarė daug šviesesnį vaizdą apie jo operacinės raitininkų grupės padėtį. Mjr. Piaseckio pasinešimas smogti į artimą lietuvių užnugarį minėta kryptimi kaip tik sutapo su pirmykščiu grupės vado užmoju ir derinosi su laukiama 1 pėst. legionų divizijos veikla nuo pietų pusės.

Karine padėtimi Suvalkijoje buvo susirūpinusi tiek 2 armijos, tiek ir vyriausioji lenkų vadovybė. Operacinės raitininkų grupės vadas pranešinėjo, kad lietuviai žygiuoja viršijančiomis jėgomis. Kadangi tuo laiku ir Rusai Gardino srityje telkė jėgas, tai lenkų štabai daleido, kad lietuviai veikė sutartinai su bolševikais.[69] Taip pat ir belaisviai ir perbėgėliai pranešinėjo, kad netrukus lietuviai pulsią lenkus drauge su rusais, kurie pažadėję padėti lietuviams 4 pėst. divizijomis.[70] Be to, prisibijota dar tariamai leidžiamų per Lietuvos teritoriją Rytprūsiuose internuotų bolševikų belaisvių.

Tuo metu į šiaurę nuo Suvalkijos veikianti lenkų 2 armija neturėjo visiškai laisvos nė vienos divizijos, tad lietuvių drauge su rusais puolimo nuo šiaurės atveju nebūtų galėjusi

apginti savo šiaurinio sparno. Padėtį palengvinti tegalėjo tik artimiausieji vyriausios vadovybės rezervai.

Artimiausia kariuomenės dalis, kurią buvo galima pavartoti šiam tikslui, buvo Lomžos rajone stovėjusi 4 armijos 17 pėst. divizija, keliama į Lietuvos Brastos sritį. Kadangi tuo metu vyriausias kariuomenės vadas buvo išvykęs į pietų frontą, tai, negalėdamas jo atsiklausti, gen št. viršininkas gen. ltn. Rozvadovskis pats ryžosi sulaikyti 17 pėst. diviziją ir ją laikinai atiduoti 2 armijos vado žinion. Tuo reikalu Rozvadovskis rugsėjo 3 d. 21:30 val. vyriausios vadovybės vardu išleido 2 armijos vadovybei įsakymą, laikinai pavesdamas 2 armijos žinion 17 diviziją ir taip nusakydamas pagrindinę 2 armijos paskirtį:

"... 2 armija atsisako prieš laiką angažuotis ir turi ypatingai žiūrėti, kad bolševikai drauge su lietuviais negalėtų prasimušti iš Augustavo į jos šiaurinį sparną. Reikia pirmiausia išlaikyti frontas Balstogė - Knišinas - Osoviecas su tendencija smogti į priešą stipriu šiauriniu sparnu iš Osovieco apylinkių. Ten slypėti ir saviems raitininkams".[71]

Kaip matyti iš šio įsakymo, lenkų vyriausioji vadovybė rimtai skaitėsi su galimumu netekti Suvalkijos net ligi Osovieco linijos. Šitas vyriausios vadovybės nusistatymas ir draudimas vykdyti puolamuosius veiksmus ir patvarkymas, reikalui esant, trauktis į Osovieco - Knišino liniją neleido 2 armijos vadui vykdyti puolamųjų veiksmų, galinčių sulaikyti lietuvių puolimą. Įsitikinęs, kad, pavartojus daugiau jėgų, galima atremti lietuvių puolimą ir išstumti juos iš Suvalkijos, 2 armijos vadas kreipiasi į vyriausią vadovybę, prašydamas principinio sprendimo šiuo, rugsėjo 4 d. 13:45 val. rašytu, raportu:

"... Iš 4 raitininkų brigados operatyvinių pranešimų išeina, kad lietuviai angažuoja rimtas pajėgas mums išstumti iš Suvalkijos. Mūsų pačių jėgos rajone Augustavas - Suvalkai buvo apskaičiuotos tik pereinamai užimti išlaisvintiems plotams ir neišgalės apginti Suvalkijos nuo lietuvių armijos. Mūsų naudojimas antraeilių jėgų duoda tik nereikalingų nuostolių, neužtikrindamas Augustavo išlaikymo. Būtina arba kompromisiniu būdu išspręsti lietuvių ginčą, arba skelbti karo padėtį, kartu pavartojant tokias pajėgas, kad būtų sukaustyti lietuvių armijos veiksmai ir užtikrintas Suvalkijos išlaikymas.

2 armijos vadovybė tuo tarpu nestiprina Suvalkijoje veikiančių dalinių, tačiau skaitosi su tuo, kad, jeigu nebus greitai nuspręsta, kaip elgtis su lietuviais, 4 raitininkų brigada su 41 pėst. pulku neįstengs Suvalkijoje išsilaikyti ..."

Savo paties ranka 2 armijos vadas gen. ltn. Smigły-Rydz prirašė dar prierašą: "Dar kartą pabrėžiu, kad būtinai reikalingas skubus principinis sprendimas".[72]

Tuo tarpu gen. Rozvadovskis, gavęs pranešimų apie lietuvių pasiekas prie Augustavo, rugsėjo 4 d. 14:00 val., 2 armijos vadui davė tokį įsakymą:

"... Ryšium su sutelktu lietuvių kariuomenės puolimu vyriausioji vadovybė patvarko:

1) 4 raitininkų brigadą telkti į Augustavą.

2) Jeigu 4 raitininkų brigados pasitraukimui iš Augustavo į Raigardą palengvinti būtina, paremti tatai pagalbiniu veiksmu į Komašavą (Komaszówka), tačiau vengti nereikalingo angažavimosi.

3) Galutinis sprendimas, kaip elgtis su lietuviais, bus duotas".[73]

Ir šis gen. Rozvadovskio įsakymas draudė 2 armijai per daug angažuotis. Vis dėlto rugsėjo 4 d. vakare 2 armijos vadas įsakė savo daliniams suteikti operacinės raitininkų grupės vadui prašytą pagalbą. Šio įsakymo nr. 49 (nr. 8/tjn.(III) turinys toks:

"1) Klausimas, ar lenkų-lietuvių ginčas bus sutvarkytas taikiai, ar ginklu, dar neišspręstas. Iki to laiko sustiprinti 4 raitininkų brigados negalima. 4 raitininkų brigada dabar jos žinion pavestomis jėgomis gina Suvalkiją tuo būdu, kad smogia ir sumuša stipriausias puolančias voras.

2) 4 raitininkų brigada palaiko nuolatinį ryšį su 1 legionų divizija ... Negalint išsilaikyti Suvalkuose, reikia pasitraukti į Augustavą ir tą rajoną apdrausti linijoje Jonava (Janówka) - Studeničn a - Komašava - Dambrava.

3) 1 legionų divizija veikia iš rajono Dambrava - Lipskas, IX.5 smogdama į užnugarį lietuvių vorų, einančių į Augustavą, ir neleidžia lietuvių iš Gardino į Augustavą.

4) Į rajoną Osoviecas - Grajevas - Raigardas atvyks 17 divizijos pulkas, o ten stovintieji 1 legionų divizijos daliniai nueis į savo divizijos rajoną ..."[74]

Netrukus po to, kai šis įsakymas buvo duotas, 2 armijos štabo viršininkas gen. št. paplk. Kutrzeba 1 pėst. legionų divizijos štabo viršininkui kpt. Pióreckiui per telefoninį pasikalbėjimą paaiškino bendrą padėtį ir tiksliau aptarė, kaip reikia vykdyti priešpuolį.

"... Kpt. Pióreckis: ... Uždavinys 1 divizijai truputį bendras. Spontaniškai pasiuntėme 6 pėst. pulko 2 batalionus į Dambravą ... Bolševikų su lietuviais judėjimas labai drąsus ir ryžtingas, tačiau neturiu įspūdžio, kad tai būtų didelės jėgos, su kuriomis 4 raitininkų brigada su pėstininkų pulku negalėtų susidoroti. Ten tiktai per daug išsklaidytos jėgos ir didelis susinervinimas.

Paplk. Kutrzeba: Tad su lietuviais karo neturime. Mūsų turimos jėgos Suvalkijoje buvo skirtos tik kraštui okupuoti, bet ne karui

su lietuviais. Lig šiol nėra vyriausiosios vadovybės sprendimo, kaip reikia atlikti reikalą, ir todėl visas mūsų elgimasis nepakankamai griežtas, ir tatai atsiliepia į kariuomenės laikyseną. Kaip iš operatyvinio pranešimo[75] matote, mūsų kuopa išstumta iš Štabino Augustavo kryptimi: tatai rodo, kad kažkokios lietuvių jėgos eina iš Gardino Augustavo link. Tos jėgos galėtų būti Nienievskiui nemalonios dėl to, kad ties Suvalkais daliniai kovoja su lietuviais. Todėl patvarkome, kad 1 divizija eitų į užnugarį tiems daliniams, kurie eina iš Gardino į Augustavą. Įsivaizduojame tatai tuo būdu, kad iš Dambravos ir Lipsko[76] užmegsite ryšį su Augustavu, nes atrodo, kad tas ryšys tuo tarpu buvo nutrauktas. Laukiame, kad ryt vyriausioji vadovybė nuspręs, kaip reikia elgtis, nes pats pasitraukimas į Augustavą nesutvarkys reikalo...

Kpt. Pióreckis: ...ketinčiau visu 6 pulku užimti Dambravą ir Lipską, o iš Lipsko uždaryti plentą Gardinas - Augustavas...

Paplk. Kutrzeba: Jūsų uždavinys — Dambrava - Lipskas yra dvejopas: įsibrauti į užnugarį tiems lietuviams, kurie eina į Augustavą, ir tuo išlaisvinti Augustavą nuo pietryčių, o 2 — sukliudyti lietuviams judėti iš Gardino į Augustavą... Pabrėžiu dar, kad jūsų veikimas į Augustavą turi būti rytoj, kai mums raitininkai iš Augustavo nepasitrauktų. Turiu įspūdį, kad kryptimi Lipskas - Augustavas einančios jėgos labai nežymios...

Kpt. Pióreckis: ...nuo Gardino juda veikiau bolševikai, negu lietuviai. Vyriausios lietuvių jėgos eina nuo šiaurės rytų...

6 pulkas dviem batalionais pradės veikti iš Dambravos nuo ankstaus ryto, trečią batalioną iš divizijos rezervo išsiųsiu ana kryptimi 5 val.

Paplk. Kutrzeba: Gerai, — nusiųskite įsakymą Nenievskiui ir išaiškinkite jam, kad mūsų įsakymai dėl to pusiniai, kad ligi tol stigo politinio sprendimo..."[77]

Koks turėjo būti tas "politinis sprendimas", kuris ligi tol nebuvo paskelbtas, matyti iš gen. Rozvadovskio nuomonės, jo pareikštos rugsėjo 4 d. 23 val. kalbantis su paplk. Kutrzeba. Rozvadovskis, tarp kitko, pareiškė:

"Turėsime karą su visais, kurie padeda bolševikams, tad su dideliu apgailestavimu turėsime išmušti lietuvius. Tuo tarpu tačiau politinė mūsų padėtis bus tuo stipresnė, jeigu per daug agresyviai neišstosime. Dėl to ginti Augustavą tik tiek, kiek galima be didelės pagalbos, bet po poros dienų galima bus su jais kitaip pakalbėti. Išsiųsta nota Tautų Sąjungai, kad lietuviai mus užpuolė mums jau pripažintoje teritorijoje, tad kad laiduojame sau laisvas rankas, kad su jais pasielgtume taip, kaip lieps mūsų interesas. Todėl patariama atrodyti esant defenzyvoje ir nesiveržti už Augustavo... Kai grupavimas bus baigtas, tai pajudėsime didesnėmis jėgomis iš karto ir sutvarkysime šitą reikalą, mušdami bolševikus, o jeigu lietuviai bus su jais,

tai, žinoma, ir juos . . . jeigu būsime ramūs ir santūrūs, tai tatai mums išeis į gerą, ir bus galima *įkandin sumuštų bolševikų žygiuoti į Vilnių ir į Kauną drauge* (mano pabraukta, A.R.) . . ."[78]

Iš šio gen. Rozvadovskio pokalbio su paplk. Kutrzeba galutinai paaiškėjo, dėl ko lenkų generalinis štabas buvo toks santūrus ir neskubėjo teikti pagalbos Suvalkijoje veikusiai operacinei raitininkų grupei. Mat, gen. Rozvadovskis visai nebuvo linkęs tenkintis tik pietine Suvalkija ir Vilnium: jam rūpėjo okupuoti visą Lietuvą. Šitą savo nuomonę čia jis jau nebe pirmą kartą pareiškė. Jau III dalyje matėme, kad Rozvadovskis siūlė "žygiuojant per Slanymą, Lydą ir Vilnių, visą bolševikų ir . . . lietuvių kariuomenę per Kauną, Šiaulius įblokšti į Ventpilio pelkes". Tokią pat mintį Rozvadovskis pareiškė ir netgi tą pačią rugsėjo 4 d. Valstybės Gynimo Tarybos posėdyje: "Tuo tarpu į Gardiną nebus smogta. Geriau yra išlaukti ir turėti galimumo smogti į Sovietus, ne į lietuvius, ir tada bus galima, einant paskui bolševikus, pasistūmėti toliau".[79]

Politinė lenkų koncepcija nesitenkinti vien tik pietinės Suvalkijos ir Vilniaus atplėšimu, bet okupuoti ir visą Lietuvą, buvo artimesnė endekams, negu Pilsudskiui. Šios koncepcijos, kaip matome, Rozvadovskis gan kietai laikėsi. Jis ne tik buvo net ir atsistatydinęs, kai Pilsudskis nebuvo pritaręs jo strateginiam planui peržygiuoti per visą Lietuvos teritoriją, bet jam ir toliau tebemagėjo užmojis karo su bolševikais dingstimi užimti ir visą Lietuvą.

Iš čia panaudotos plk. Smolenskio veikale skelbtosios gausios lenkų archyvinės medžiagos aiškiai matyti, kaip įvairavo operatyviniai lenkų štabų sumanymai, pradedant užmoju tuojau pat žygiuoti į Seinus ir baigiant ketinimu visai pasitraukti iš Suvalkijos. Visų šių, nekartą vienas kitam prieštaraujančių, operatyvinių planų galutinė išdava buvo ta, kad vis dėlto tam tikros, kad ir nelabai žymios, lenkų kariuomenės dalys buvo paskirtos paremti plk. Nienievskio grupės veiksmams, puolant lietuvių dalinius iš pietų sparno. Dėl didelio mūsų Marijampolės grupės išsiblaškymo plačiame karo veiksmų plote naujų lenkų dalinių atsiradimas jautriausioje fronto dalyje buvo labai grėsmingas ir bus netgi iš dalies nulėmęs ir Augustavo operacijos likimą.

Rugsėjo mėn. 5 d. veiksmai. Lenkų 4b brigados (mjr. Piaseckio) smogimas iš šiaurės vakarų ir 6 pėst. legionų pulko bataliono prasiveržimas iš pietų paveržė iš lietuvių grupės iniciatyvą ir galutinai nulėmė Augustavo operacijos eigą. Su-

derintą abiejų Marijampolės grupės sparnų puolimą lenkai vykdė ne rugsėjo 4, kaip daugumas mūsų rašytojų tvirtina,[79] bet rugsėjo mėn. 5 d.

Rugsėjo 4 d. 21:30 val. lenkų 4b operacinės raitininkų brigados vadas mjr. Piaseckis davė tokį operacinį įsakymą:

"... 1) 4b mjr. Piaseckio brigados ruože priešas, sumuštas 7 pėst. p., ulonų pulko, padedamo keturių 41 pėst. pulko kuopų, pasitraukė į šiaurę. Į rytus nuo Suvalkų priešas, 16 ulonų pulko atremtas, laikosi pasyviai. 4a majoro Bistramo brigados ruože priešo daliniai atmetė 3 ulonų pulko ir suvestinio raitininkų pulko eskadroną nuo linijos Brizgelis (Bryzgiel) - Siersko Miškas. Toliau į pietus lietuviai užėmė Kalnytį (Kolnica), siekdami betarpiškai užvaldyti Augustavą.

2) Dėl nepalankios padėties majoro Bistramo brigados ruože 4b brigados vadovybė tuo tarpu yra priversta atakos į Seinus atsisakyti ir, kad ateitų majoro Bistramo brigadai į pagalbą, patvarkoma:

a) 4b raitininkų brigada 7 ulonų pulko, 16 ulonų pulko, dviejų lauko artilerijos būrių (prie 41 pėst. pulko) sudėties atvyksta patikrinimo 1920.IX.5 punktualiai 9:30 val. vietovėje Plocična (į šiaurės rytus nuo Suvalkų). Žygio tvarka: 16 ulonų pulkas su vienu pabūklu avangarde, 7 uolonų pulkas su artilerijos likučiu (3 pabūklai).

b) Ryšium su kalbamais patvarkymais 41 pėst. pulko vadas mjr. Juščackis, pavaduodamas mjr. Piasecki, imsis vadovauti akcijos metu Suvalkuose liekantiems daliniams, t.y. 41 pėst. pulkui ir likusiam savanorių raitininkų pulko daliniui ..."[80]

16 uolonų pulkas stovėjo į rytus nuo Suvalkų, tad netoli nuo Plocičnos, tačiau 7 ulonų pulkui, stovėjusiam tolokai į šiaurę nuo Suvalkų rajone Rudka-Tartokas, reikėjo atlikti kokių 35 km žygį. Be to, po ilgo žygio reikalingas buvo keleto valandų poilsis. Užtat ir išsirikiavimo valanda buvo paskirta taip vėlyva.

3 valandas pailsėjusi, brigada iš Plocičnos išžygiavo 10:30 val. tokia žygio rikiuote: priešakinė sauga — 16 ulonų pulko eskadronas; pagrindinė vora — 16 ulonų pulkas, artilerija, 7 ulonų pulkas.

Brizgelyje brigados vora buvo šitaip pertvarkyta: vyriausios jėgos, mjr. Piaseckio vadovaujamos, 16 ulonų pulko, artilerijos ir 7 ulonų pulko be dviejų eskadronų sudėtyje išžygiavo keliu į Tabalį; Mjr. Levandovskio vadovaujama šoninė vora — 7 ulonų pulko 2 ir 3 eskadronas žygiavo kryptimi Walne - Kopanica. Abidvi voros turėjo susijungti Siersko Miške.

Tik kur-ne-kur susiremdama su smulkiais lietuvių dalinėliais ir gaudydama raitus lietuvių ryšininkus, apie 14 val. vora prižygiavo Tabalį. Pavalgiusi pietus ir pagirdžiusi arklius, vora išžygiavo toliau.

17 ulonų pulko vadas išsiuntė 2 eskadroną su 2 kulkosvaidžiais užimti Siersko Miško ir 4 eskadroną į Makarčius (Macharce), kad atkirstų kelią į Gibus ir kitais būriais paremtų 2 eskadrono veiksmus.

4 eskadronas užėmė Makarčius ir vieną būrį nusiuntė išilgai plento į Siersko Mišką. Gavęs iš patrulio pranešimą, kad Siersko Miškas užimtas lietuvių, 2 eskadrono vadas, pasiekęs pamiškę tarp Tabalio ir Siersko Miško, nusprendė priartėti nepastebimai ko arčiausiai prie Siersko Miško ir netikėtai užklupti lietuvius. Rūkas padėjo eskadronui nepastebimam prislinkti prie pat kaimo. Eskadrono vadas įsakė atidengti smarkią kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį ir metėsi atakuoti lietuvių dalinį. Dalis lietuvių dar bandė priešintis, bet nesėkmingai. Vieni pateko į nelaisvę, kiti pasitraukė pietryčių kryptimi. Lenkams patekę 2 kulkosvaidžiai, 20 amunicijos vežimų, keletas lauko virtuvių, lauko ligoninė, 40 arklių, 3 karininkai ir 70 belaisvių. Lenkų eskadronas neturėjęs jokių nuostolių.[81]

Plk. Smolenskis rašo, kad lietuvių grupės vadas mjr. Ramanauskas buvęs taip pat užmuštas ir kad jo kūnas buvęs nuvežtas į Augustavą ir ten buvęs palaidotas su karine garbe.[82] Tačiau visi lietuviai rašytojai vieningai tvirtina, kad mjr. Ramanauskas buvo lenkų paimtas į nelaisvę ir nužudytas.[83]

Lenkai užėmė Siersko Mišką tarp 17 ir 18 val. Čia susitelkė ir visa jų brigada.

Siersko Miške buvo išblaškyta vidurinės voros 2 pėst. pulko II bataliono kuopa, kuri sudarė voros rezervą. Rezervo sunaikinimas ir paties voros vado mjr. Ramanausko žuvimas ne tik demoralizuojančiai paveikė vidurinę lietuvių vorą, bet ir atvėrė lenkams kelią į mūsų užnugarį.

Ligi Siersko Miško katastrofos vidurinė vora rugsėjo 5 d. ne tik tvirtai laikėsi prie šiaurinių perėjų į Augustavą, bet ir buvo padariusi tam tikrą pažangą. 2 pėst. pulko II batalionas, kad ir nesėkmingai, vis dėlto dar bandė pulti sąsmauką prie Studenyčio ežero. 5 pėst. pulko II batalionas, žygiavęs dešiniau nuo 2 pėst. pulko II bataliono, 14 val. buvo pasiekęs Rospūdo ir Baltojo ežero sąsmauką prie Klonovnicos, per kurią eina Suvalkų - Augustavo - Gardino geležinkelis ir plentas. Į pavakarį 5 pėst. pulko daliniui buvo net pasisekę užimti ir tiltą per šią, artimiausią nuo šiaurės perėją į Augustavą, tačiau vėliau dėl stiprios ugnies šis dalinys buvo priverstas pasitraukti.[84]

Sunaikinusi Siersko Miške vidurinės (mjr. Ramanausko) voros rezervą, lenkų raitininkų brigada apie 19 val. išžygiavo į užnu-

garį mūsų daliniams, užėmusiems pozicijas prie perėjų per Augustavo ežerus nuo šiaurės. Brigada buvo padalyta į tris voras. Vidurinę, pagrindinę vorą sudarė 16 ulonų pulkas, artilerija ir 7 ulonų pulko 1 eskadronas. Ši vora, vadovaujama paties brigados vado, žygiavo plentu Siersko Miškas - Studena. Dešinioji vora - 7 ulonų pulko 2 ir 3 eskadronas — iš pradžių ėjo lygiagrečiu su plentu keliu, toliau — per Strenkovizną. Kairioji vora, kurią sudarė 7 ulonų pulko 4 ir techninis eskadronas, vyko keliu Sirvas - Sausoji Upelė (Sucha Rzeczka) - Studena. Brigada buvo suskirstyta į 3 voras ir buvo žygiuojama plačiu frontu, dėl to, kad jau nebesitikėta rimtesnio lietuvių vidurinės voros pasipriešinimo, kai lietuvių rezervas buvo pašalintas ir kai visa brigada laisvai žygiavo į mūsų dalinių užnugarį. 22:30 val. voros susijungė prie vietovės Studena. Dešinioji vora, nors ir buvo paklydusi ir nepataikė į Strenkovizną, tačiau ji sutiko atsitraukiančią 5 pėst. pulko II bataliono kuopą, saugojusią gurguolę, ir po trumpo susirėmimo paėmė į nelaisvę apie 40 kareivių, vieną lengvąjį kulkosvaidį, 4 lauko virtuves ir keletą prikrautų vežimų.[85]

Voroms priartėjus prie perėjos tarp Baltojo ir Studenyčio ežero, pasigirdo stiprus šaudymas nuo perėjos pusės. 16 ulonų pulko vadas prileido, kad šaudo lietuviai. Buvo pasiruošta pulti, tačiau po kiek laiko pasisekė išgirsti vieno patrulio šauksmą ir sužinoti, kad tai buvo lenkų dalinys.[86]

Abidvi vidurinės lietuvių voros grupės buvo priverstos trauktis nuo Augustavo. 2 pėst. pulko II batalionas traukėsi nuo Studenyčio ežero išilgai šio ežero į Sausoji Upelė - Plokščiai (Płaska) - Mikašiava. 5 pėst. pulko II bataliono vadas kpt. Bagdonavičius, sužinojęs, kad gretimoji vora išsklaidyta, savo atsakomybe įsakė atsitraukti keliu tarp ežerų Baltojo ir Kaleitų Tabalio link. Į šiaurę nuo Studenyčio ežero žygiuojantį šį batalioną su gurguolėmis naktį buvo užpuolusi lenkų vora. Batalionas turėjo nuostolių. Rugsėjo 6 d. rytą Batalionas pasiekė Pranckus.[87]

Pulti kairiajai lietuvių vorai, veržiantis į jos užnugarį, lenkų 3 pėst. legionų brigados vadovybė paskyrė 6 pėst. legionų pulko I batalioną, remiamą 211 ulonų pulko. Lenkų 2 armijos vadovybė buvo numačiusi šį smūgį vykdyti per Lipską, tačiau armijos vadovybė tada nežinojo, kad Lipskas lietuvių buvo stipriai saugomas. Ten stovėjo 2 pėst. pulko I batalionas. Tad, norint smogti į lietuvių užnugarį, būtų tekę dar sukelti sunkią kovą su tuo Lipske stovėjusiu batalionu. Be to, Lipskas buvo tolokai nuo Augustavo, ir smūgis būtų duodamas

į tolimą lietuvių užnugarį. Dėl to ir šio veiksmo rezultatas galėjo būti pavėluotas. Svarbiausia laimėjimo sąlyga buvo greitai veikti, tad reikėjo pulti artimiausiu keliu į Augustavą, kryptimi Dambrava - Naujoji Akmenė (Nowokamienna) - Komašava - Sainelis (arba Komašava - Kalnytis). Pulti ta kryptimi buvo dar ir dėl to naudingiau, kad, kaip pranešinėjo siunčiamieji žvalgai, perėja prie Naujosios Akmenės buvo saugoma silpnesnių lietuvių pajėgų. Šalia to, greta kelio tilto buvo ten dar ir geležinkelio tiltas per Bebrą, sunkiai sunaikinamas ir lengvinantis pasiekti kitą upės krantą. Buvo dar ir artimas į Augustavą kelias per Štabiną, kur veikė 211 ulonų pulkas. Šita kryptis turėta galvoje tam atvejui, jei nebūtų pasisekę pereiti Bebro upę prie Naujosios Akmenės.

Lenkų 3 brigados vadas, susitaręs su 1 pėstininkų legionų divizijos vadu, rugsėjo 5 d. 1:00 val. davė šį operacinį įsakymą nr. 17:

"... II. Užmegzti esančiam pavojuje ryšiui su 4 raitininkų brigada 1 pėst. legionų divizijos vadovybė įsakė 211 ulonų pulkui ir vienam 3 pėstininkų legionų brigados batalionui vykdyti veiksmus į užnugarį priešo dalinių, vykdančių operaciją prie Augustavo. 211 ulonų pulkas š.m. 5 d. auštant persikelia prie Štabino, kad smogtų į priešo užnugarį.

III. 6 pėst. legionų pulko vadovybė tuojau išsiųs pėst. legionų pulko I/6 iš Dambravos rajono kryptimi Akmenė (Kamienna) - Komašava. Šitas batalionas auštant turi pereiti Bebro upę ties Akmene, skubiai pasiekti aukštumas Komašava -Jastrzębna ir iš čia, pagal žvalgybos duomenis, smogti į Kalnytį arba į Juodąją Brastą (Czarny Bród) užmegzti ryšiui su 4 raitininkų brigados daliniais Augustave. Jeigu keltis ties Akmene negalima, nukreipti žygiavimą į Štabiną.

Du 6 pėst. legionų pulko techninės kuopos būriai tučtuojau vyksta į Akmenę, kad pataisytų tiltą prie Akmenės kaip galima greičiau ir taip, jog galėtų peržygiuoti per jį pėstininkai.

Vieną pėst. legionų II/6 kuopą reikia tuojau nukreipti į Akmenę, kad ten užimtų ir apsaugotų perėjimą per Bebrą.

Pėst. legionų pulko II/6 iki tolesnių įsakymų lieka pasirengusi žygiuoti ..."[88]

Yra dvi šio lenkų operacinio įsakymo vykdymo versijos, kurios bendrais bruožais sutampa, tačiau detalėse skirtingos. Lenkiškajai versijai čia atstovauja plk. Smolenskis,[89] lietuviškajai — mjr. Songinas.[90]

Pagal Songiną, lenkams pasisekę lengvai paimti perėją prie Akmenės ir nugalėti stovėjusią Jastrzębnoje I ir turėjusią saugoti tiltą per Bebro upę 6 pėst. pulko 2 kuopą dėl kuopos vado klaidos. Kuopos vadas jautęsis Jastrzębnoje labai saugiai

ir buvęs tikras, kad jo kuopos bare jokių netikėtumų negali įvykti, nes jo barą iš trijų pusių saugojo nepereinamos Bebro upės pelkės. Tik vienintėlis geležinkelio tiltas jungė jo barą su kitos, pelkėtos upės pusės vietove. Kadangi tokį tiltą lengva ginti, tai tiltui saugoti pastatė tik sargybą, visą kuopą išdėstęs kaime ir leidęs jai ilsėtis, nes nuo žygio Seinai - Sapackinė - Jastrzębna ji dar nebuvo visai atsigavusi. Kuopos vadas net nepasirūpinęs išsiųsti žvalgybos Dambravos link ir nežinojęs, kur esąs priešas.

Rugsėjo 5 d.[91] prieš švintant iš Dambravos pusės prie geležinkelio tilto per Bebro upę priartėjęs lenkų 6 pėst. legionų pulko I batalionas sudėtyje 4 pėst. kuopų. Jo žvalgai, tyliai prislinkę nepastebimi per tiltą ligi lietuvių sargybos, užpuolę mieguistą 2 kuopos sargybą ir ją išvaikę. Naudodamosios sukeltu sąmyšiu, didesnės lenkų jėgos persikėlusios per tiltą ir puolusios Jastrzębną I ir Astravo kaimą. Netikėtai užklupta ir nesiorientuodama padėtyje, 2 kuopa iš Jastrzębnos I bėgo link plento Augustavas - Gardinas. Dalis 2 kuopos karių, buvusių Jastrzębnoje I, ir didesnė dalis Astravo kaime stovėjusio būrio pateko į lenkų nelaisvę.[92]

Šitą pradinį lenkų laimėjimą, žymia dalimi nulėmusį ir tolesnį operacijos pasisekimą, kiek kitaip aprašo J. Smolenskis. Vykdydamas 3 pėst. legionų brigados vado įsakymą nr. 17, 6 pėst. legionų pulko I batalionas 5 val. išžygiavo į Naująją Akmenę. Naktį išsiųstieji du techninės (sapiorų) kuopos būriai užimti ir pataisyti tilto prie Naujosios Akmenės buvę sutikti lietuvių sargybos iš anapus upės ugnimi ir nepajėgę atlikti savo uždavinio.

Priešakinę saugą sudariusi 2 kuopa priėjo tiltus prie Naujosios Akmenės 7:30 val. Priešakinį būrį smarkiai apšaudė anapus upės saugojusi tiltus lietuvių sargyba. Būrio vadas ltn. (podporucznik) Ševčenka, nepaisydamas priešo ugnies, metęsis su savo būriu į kelio tiltą, tačiau tiltas buvęs tiek sunaikintas, jog pereiti jį nebuvę galima. Tada būrys puolęs per geležinkelio tiltą, greitai jį perbėgęs ir paėmęs į nelaisvę sargybą drauge su vadu karininku ir vienu kulkosvaidžiu. Paskui priešakinį būrį metėsi per tiltą ir visa kuopa.

Užėmęs tiltą, kuopos vadas puolė kaimą Jastrzęba I. Kuopa išsiskleidė ir atakavo kaimą stipriu dešiniu sparnu, remiama 4 sunkiųjų kulkosvaidžių. Lietuviai traukėsi į vakarus. 2 lenkų kuopa užėmė Jastrzębą I ir paėmė keliolika belaisvių. Įkandin antros kuopos perėjo tiltą ir kitos 3 bataliono kuopos.[93]

Tenka nepaprastai stebėtis, kad 6 pėst. pulko I batalio-

nas be kovos užleido perėją prie naujosios Akmenės — nepaprastai svarbų strateginį tašką, lengvai ginamą ir sunkiai puolamą. Lenkų 6 pėst. pulko I batalionui ne tik nereikėjo kviestis artilerijos pagalbos, kad sunaikintų kulkosvaidžius ir pašalintų gynėjus iš užimtų pozicijų, bet to bataliono priešakiniam daliniui vienu šuoliu pasisekė perbėgti tiltą ir atidaryti kelią visam batalionui. Persikėlus per upę, lenkų batalionui beliko vykdyti tik antraeilis uždavinys — sumušti kiekvieną lietuvių bataliono kuopą atskirai.

Užėmęs perėją, lenkų batalionas Naujojoje Akmenėje paliko du būrius saugoti tiltą nuo pietų pusės ir bataliono gurguolę. 2 kuopa buvo nusiųsta į Jastrzębnos dvarą ir užėmė šių kelių mazgą.

Pagal Smolenskį, viena lenkų kuopa, nukreipta į Astravą (šiaurės rytų kryptimi), smogė į lietuvių 6 pėst. pulko 3 kuopą ir ją visai sumušė, paimdama į nelaisvę 2 karininkus ir 71 puskarininkį bei eilinį.[94]

Pagal Songiną — 3 kuopą sužlugdė ne lenkų pėstininkai, bet raitininkai, be to, visai kitoje vietoje: ne į šiaurės rytus, bet į šiaurės vakarus nuo Akmenės. Naktį iš rugsėjo 4 į 5 d.[95] kuopa žygiavusi iš Štabino kryptimi Cisovas (Cisów) - Lebiedzinas. Pasiekusi Cisovo - Lebiedzino kelią ir pradėjusi tuo keliu žygiuoti į rytus, kuopa pateko į lenkų raitininkų paruoštus spąstus: pėsti užėmę abipus kelio poziciją ir išstatę sunkiuosius kulkosvaidžius, lenkų raitininkai praleido priešakinę saugą ir laukė atžygiuojančios kuopos. Matyt, lenkams palankūs gyventojai bus suteikę žinių apie lietuvių kuopos žygio kryptį, ir jie galėjo pasiruošti ją sutikti. Kadangi vieta buvo pelkėta ir kuopa išsiskleisti negalėjo, tai puolant sutelkta mase paruoštus šaudyti kulkosvaidžius būtų buvę tik patirta daug beprasmių aukų. Kuopa su kuopos vadu pasidavė ir buvo nuginkluota.[96]

Ir po šių laimėjimų lenkų 6 pėst. legionų pulko I batalionas dar nedrįso žygiuoti Augustavo link: prisibijota, kad lietuviai dar gali užimti Naujosios Akmenės perėją ir atkirsti batalioną nuo kitų pajėgų. Pulko vadas sutiko atsiųsti į pagalbą II batalioną, tik ką atvykusį iš Koricino. Pirmas pusbatalionis iš Dambravos išvyko 14:30 val. ir į perėją atvyko 17 val., viena kuopa užimdamas perėją, kita — Astravą. Kitas pusbatalionis atvyko 19 val. ir buvo paliktas Senojoje Akmenėje kaip viso ruožo rezervas.[97]

Neturėdamas su kaimynais ryšių ir nežinodamas bendros padėties, be to, patyręs apie lenkų smūgius į kairįjį sparną,

5 p. D.L.K. Kęsturio pulko kariai 1920 m. Vievio fronte prieš lenkus

kairiosios voros vadas mjr. Čaplikas įsakė savo dalims trauktis nuo Augustavo. Popietinėmis valandomis pirmiausia traukėsi nuo Kalnyčio 8 pėst. pulko I batalionas, po to ir nuo Sainelio II batalionas.

Gruškuose rezerve stovėjusiam III batalionui mjr. Čaplikas įsakė užimti Jastrzębną ir žygiuoti į Štabiną.[98] Pakeliui batalionas sutiko dvi žygiuojančias atgal 8 pėst. pulko voras. Iš to paaiškėjo, kad tikras III bataliono uždavinys buvo pridengti kitų dviejų pulko batalionų traukimąsi. III batalioną tada sudarė 7 ir 8 naujokų kuopos ir pradėtoji formuoti 3 kulkosvaidžių kuopa su dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais.

Apie 16-17 val. batalionas prižygiavo miško pakraštį, už kurio prasidėjo laukas ir tolumoje buvo matyti Jastrzębna.[99] Sutiktas kelyje karininkas pranešė, kad prieš kokias dvi valandas jis buvęs tame kaime ir kad ten lenkų nėra. Tačiau vos tik bataliono vadas vyr. ltn. Jonavičius ir kuopų vadai išjojo į lauką, iš kaimo staiga pasipylė tanki kulkosvaidžių ugnis. Pėstininkų kuopų vadai tučtuojau išskleidė abi kuopas grandinėn ir puolė kaimą. Kulkosvaidžių kuopos vadas įsakė kulkosvaidžius nuimti nuo vežimų ir vežimus nusiuntė į miško uždangą. Pats kulkosvaidžių kuopos vadas ltn. Rukša, bataliono vado įsakytas, turėjo likti bataliono vado vadovietėje.

Kuopų naujokai buvo nė kiek nemokyti, ir jiems nebuvo tekę ligi tol nė iš šautuvo iššauti. Kiti net aukštielninki šaudė. Abudu kulkosvaidžiai netrukus "užspringo".[100] Vis dėlto abidvi pėstininkų kuopos be paliovos slinko prie Jastrzębnos. Nuostolių neturėta, nes lenkai šaudė aukštai ir jų lulkos spragsėjo, atsimušdamos į eglių šakas.

Bataliono vadas po kiek laiko nuvyko į užnugarį užmegzti ryšio su artilerija. Paliktam savo vietoje kulkosvaidžių kuopos vadui jis pavedė siųsti atvykstančius kitų dalių dalinėlius į dešinį sparną. Ir iš tikrųjų buvo atvykęs koks kareivių būrys (veikiausiai 6 pėst. pulko), kurį teko nukreipti bataliono vado nurodyta kryptimi.

Po kokių dviejų valandų nuo kautynių pradžios bataliono vadovietėje buvo gautas įsakymas skubiai trauktis į Lipską. Tuo tarpu abidvi kuopos buvo jau užėmusios kaimo pakraštį. Jau sutemus grįžo į pamiškę kuopos, tetrūko tik 7 kuopos vado vyr. ltn. Grigaliūno su kokia dvidešimčia kareivių. Mat, kaime perdavinėjimas per grandinę įsakymas trauktis nebuvo pasiekęs vyr. ltn. Grigaliūno, ir jis laukė tolesnių nurodymų.

III batalionas tą naktį nakvojo Lipske, tačiau anksti rytą jis gavo įsakymą skubiai trauktis į Sapackinę.

Arčiausiai prie laimėjimo operacinė Marijampolės grupė buvo rugsėjo 5 d. Abidvi voros — kairioji ir vidurinė, buvo jau prie Augustavo vartų ir kovojo dėl perėjų į tą miestą. Tačiau tą pačią dieną mjr. Piaseckio raitininkų brigada buvo sudavusi lemiamą smūgį į lietuvių vidurinės voros užnugarį. Antraeilis smūgis buvo suduotas į kairiosios voros užnugarį prie Jastrzębnos. Šitie abu smūgiai niekais pavertė visus ligtolinius Marijampolės grupės laimėjimus ir privertė lietuvių dalinius skubiai trauktis. Rugsėjo 5 d. vakare[101] armijos vadas plk. Ladiga davė Marijampolės grupei tokį įsakymą:

"Susidėjusiam padėjimui reikalaujant, jūsų grupei susilaikyti nuo žygiavimo ir pereiti prie gynimosi ant šių punktų linijos: Rygalaukis - Lipskas - Bagočiai - Rudauka - Juodoji Ančia - Vygrių ežeras - Pertės ežeras - Kolietninkas - Nauji Graužiai - Liepinė - Fornetka - Vižainio ežeras - Vištyčio ežeras, prie gynimo šios linijos pereiti tuojau".

Šis įsakymas pereiti į gynimąsi buvo veikiausiai padiktuotas ne tiek kariniais, kiek politiniais sumetimais, spaudžiant Santarvininkams, paveiktiems lenkų įtikinėjimų, kad lietuviai einą išvien su bolševikais.[102]

Lietuvių šaltinių duomenimis, per Augustavo operaciją mūsiškiai neteko: 2 karininkų ir 21 kareivio nukautų, 2 karininkai ir 37 kareiviai buvo sužeisti, 2 karininkai ir 163 kareiviai

pateko į nelaisvę. Lenkų nuostoliai tiksliai neišaiškinti, bet jų nukautų ir sužeistų skaičius daug mažesnis už mūsiškių. Per tarpusavį susirėmimą prie Augustavo lenkai turėjo 7 nukautus ir 15 sužeistų karių.[103]

Lenkų pateiktais duomenimis, lenkų oparacinė raitininkų grupė[104] paėmusi grobio: 4 karininkus ir apie 200 puskarininkių ir eilinių belaisvių, 5 kulkosvaidžius, 8 lauko virtuves, 60 vežimų.

6 pėst. legionų pulko I batalionas[105]: 5 karininkus ir apie 200 puskarininkių ir eilinių, 5 kulkosvaidžius, 2 vežimus.

Be to, lietuviai netekę labai daug užmuštų ir sužeistų. Pačių lenkų nuostoliai buvę menki. Visa operacinė raitininkų grupė drauge su 6 pėst legionų pulko I batalionu netekusi 2 užmuštų ir keliolikos sužeistų karių, keliolikos užmuštų ir sužeistų arklių.[106]

Augustavo operacijos nepasisekimo priežastys. Augustavo operacija nepasisekė tiek dėl bendrų mūsų to meto kariuomenės trūkumų, tiek ypač ir dėl netinkamo tos operacijos vykdymo.

Jau minėtas 1920 m. pirmosios pusės mūsų vyriausybės užmojis — užuot didinus, dar labiau mažinti kariuomenę turėjo neigiamai atsiliepti visoms mūsų tolesnėms kovoms su lenkais. Kiek ilgesnį laiką prieš susirenkant Steigiamajam Seimui vyriausybė, tiesą sakant, jautėsi laikinai einanti pareigas, ir iš jos sunku bebuvo ko nors ir reikalauti. Gegužės 15 d. susirinkus seimui, dar teko visas mėnuo laukti, kol buvo sudaryta vyriausybė. Tačiau įvykiai nestovėjo vietoje, karo audra prie Lietuvos artėjo.

Kiti du bendro pobūdžio mūsų kariuomenės trūkumai buvo aukštoms vadovybės vietoms užimti prityrusių karininkų ir kavalerijos trūkumas. Prityrusių karininkų neturėjimas yra mūsų istorinio tautos likimo pasekmė, ir šio trūkumo negalima buvo pašalinti, tačiau šiek tiek padidinti kariuomenę ir atkreipti didesnį dėmesį į kavaleriją vis dėlto, kad ir sunkiai, buvo galima, racionaliau tvarkant finansus.

Augustavo operacijos nepasisekimą nulėmė šios su operacijos vykdymu susijusios aplinkybės:

1. Vyriausioji vadovybė buvo pertvarkyta prieš pat svarbius įvykius.[107] Nors mūsų generalinis štabas žinojo, kad lenkai puls rusus per Augustavą ir Seinus, tačiau, mūsų vadovybei besvarstant, kaip šiuo atveju elgtis, lenkai užbėgo lietuviams už akių ir ligi rugpiūčio 31 d. užėmė visą pietinę Suval-

kiją. Laiku užėmus stipriai liniją Gardinas - Augustavas, būtų atpuolęs reikalas vykdyti Augustavo operaciją.[108]

2. Mūsų vadovybė padarė didelę klaidą, kad pakankamai nepasiruošus pradėjo vykdyti operaciją. Pietinėje Suvalkijoje tada buvusi mūsų kariuomenė buvo po kelių žygiavimo dienų pavargusi ir iš dalies demoralizuota. Jai reikėjo duoti laiko pailsėti. Plk. Ladiga šitaip aiškina reikalą skubėti: "Armijos vadas, bijodamas, kad lenkai Suvalkų - Seinų rajone nepatrauktų daugiau jėgų, pradėjo su ten esančiomis dalimis 2 rugsėjo operacijas. Mūsų jėgos buvo žymiai skaitlingesnės už lenkų".[109] Čia tenka pastebėti, kad "mūsų jėgos" iš tikrųjų "nebuvo žymiai skaitlingesnės už lenkų" jėgas ir kad reikėjo rimčiau pasiruošti operacijai.

3. Plk. Ladiga klaidingai vertino karinį lenkų pajėgumą. Jo žinomas posakis "Kai paleisime kelis šūvius, lenkų vištos (kitur "žąsys") išsisklaidys"[110] visai prasilenkia su tikrove. Teisingai rašo plk. K. Ališauskas[111]: "... kad jeigu lenkai būtų buvę taip lengvai mušami, mes juos būtume ne tik iš Vilniaus, bet ir iš Gardino-Balstogės išviję. Tačiau taip nebuvo. Lenkai kautynėse buvo kietas riešutas, iš visų trijų Lietuvos Nepriklausomybės priešų pats kiečiausias. Vadai sugebėdavo manevruoti, ir jiems reikėdavo atsikirsti tik gerai apgalvotu manevru. Mūsų manevro esmę jie tuoj suvokdavo ..."

4. Didžiausia klaida, jau iš anksto nulėmusi visos operacijos nepasisekimą, buvo operacinės Marijampolės grupės žygiavimas ne sutelktai, bet pasiskirsčius į daugelį mažų grupių. Toks jėgų išsklaidymas davė puikią progą priešui atskiras izoliuotas vorų grupes sumušti atskirai, vieną po kitos. Tatai judrusis mjr. Piaseckis nepraleido progos ir išnaudoti: vieną grupę sumušė prie Žubrino, kitą — prie Gulbiniškių, trečią — Siersko Miške. Kairiajai (mjr. Čapliko) vorai pasisekė nesumuštai prieiti prie Augustavo veikiausiai dėl to, kad Augustavo gynėjas pats lenkų operacinės raitininkų grupės vadas plk. Nienievskis laikėsi ne puolimo, bet gynimosi taktikos. Ši jo taktika buvo žymia dalimi pateisinama vietos sąlygų — lengvumas ginti Augustavo ežerų tarpeklius ir sunkumas juos pulti. Visas jėgas įtraukęs į gynybos liniją, plk. Nienievskis nebeturėjo jokių rezervų manevruoti.

5. Paskiras lietuvių kariuomenės grupes sumušti lenkams palengvino dar ir tai, kad lietuvių grupių judėjimas nebuvo sudarintas laiku. Be to, būdamos pavargusios jau prieš žygio pradžią, lietuvių grupės judėjo per lėtai ir davė laiko lenkams suorganizuoti užpuolimus.

6. Lietuviai nepanaudojo laiku artilerijos, ypač perėjoms užimti.

7. Sunkumas palaikyti ryšius ne tik su operacinės grupės vadovybe, bet ir tarp paskirų grupių, pietinės Suvalkijos gyventojų nepalankumas sunkino vykdyti operaciją.

Iš bendrų mūsų kariuomenės silpnybių prie operacijos nepasisekimo bus žymiai prisidėjęs neturėjimas vadovybėje prityrusių karininkų ir vadovavimo paskirstymas tarp keturių nesutariančių asmenų. Juk daug geriau yra turėti vieną, kad ir blogą, atsakingą vadą, negu keletą gerų. Dar skaudžiau į operacijos eigą atsiliepė kavalerijos stigimas. Augustavo miškų sąlygos, kaip matėme, leido nekartą laisvai manevruoti nedideliems lenkų raitininkų daliniams, apsupant ir nugalint mūsų pėstininkus.

II

KOVOS DĖL SEINŲ IR KALVARIJOS DERYBOS

Augustavo operacijai pasibaigus, kovos su lenkais nesiliovė ir rugsėjo 6-21 d., t.y., ligi pat didžiojo lenkų puolimo rugsėjo 22-23 d. Nors buvo kovojama įvairiuose fronto baruose, tačiau pagrindiniu tų kovų tikslu tenka laikyti tiek lietuvių, tiek ir lenkų siekimas užimti Seinus ir juose išsilaikyti.

Vykdydamas armijos vado įsakymą pereiti į gynimąsi, Marijampolės grupės vadas naktį iš rugsėjo 5 į 6 d. davė šį įsakymą nr. 17[112]:

"Lenkai, sutraukę jėgas, perėjo į priešantpuolį ir privertė mūsų grupę pereiti iš antpuolio į apsigynimą. Dėl to Augustavas - Suvalkai ir keliai Augustavas - Seinai - Alytus, Suvalkai - Seinai - Lazdijai - Alytus, Suvalkai - Seinai - Kapčiamiestis - Leipūnai - Merkinė, taip pat geležinkelis Augustavas - Suvalkai - Alytus - Varėna yra lenkams reikalingi, kaip placdarmas dėl užgniaužimo Lietuvos ir galutino jos užkovojimo. Lenkai, laimėję laikiną pasisekimą kovoje su gudais, stato mums reikalavimus, kurių mūsų valdžia neatsisakius nuo savo nepriklausomybės priimti negali, būtent: jie nori prieiti prie trečios Focho demarkacijos linijos, kuri apima didelį plotą Suvalkijos ir Vilniaus rėdybos su Vilnium. Bet tai yra tiktai pirmas etapas pasiekti savo imperialistinį tikslą, t.y. apimti visą Lietuvą (šios grupės vado plačios išvados operatyviniame įsakyme, iš tikrųjų, nereikalingos, A.R.).

Iš dešinės nuo mūsų vokiečių siena, iš kairės — Vilniaus grupės dalys ir bolševikai.

Mums įsakyta, perėjus į apsigynimą, sulaikyti visomis pastangomis veržimąsi lenkų į Lietuvą, kad veltui neatidavinėti nei žingsnio Lietuvos žemės.

Dėliai to įsakau:

Majoras Jakaitis.

Sudėtis ta pati.

Užsistiprinti nuo vokiečių sienos per ežerą Wystiter — Wižainy - Fornetka - Graužе Nowe - Kaletniki išimtinai. Skyrimo linija . . .

Kap. Škirpa.

5 pulko trys batalionai

7 bater. 4 kanuolės.

Du šarvuoti automob.

Užsistiprinti ant baro Kaletniki imtinai, jez. Perty, Wigry, Czarna Hancza ir ta upe iki Frencki imtinai.

(Toliau nurodyta skyrimo linija).

Majoras Čaplikas

8 pulko trys batalionai,

1 gaubicų baterijos keturios kanuolės.

Užsistiprinti ant linijos Augustavo kanalo ir upės Czarna Hancza iki Rudawkos, nuo Rudawkos iki Lipsko išimtinai. (Skyrimo linija).

Majoras Laurinaitis

2 pulko trys batal.

9 baterijos keturios kanuolės.

Užsistiprinti ant linijos Lipsk - Rygałówka.

Abu šie punktai imtinai . . ."

Šis įsakymas reiškė visų pirma perėjimą į gynimąsi ir iniciatyvos perleidimą priešui. Barai buvo paskirstyti neatsižvelgiant nei į vietos sąlygas, nei turimų jėgų dydžio. Didžiausias įsakymo trūkumas buvo tas, kad nebuvo sudaryta nei rezervų, nei atramos punktų. Juk per skystai apstatytą frontą labai lengva buvo bet kur prasiveržti ir bet kurį mūsų dalinį apsupus sumušti arba paimti į nelaisvę. Tad ir įsakymo žodžiai "neatidavinėti nei žingsnio Lietuvos žemės" tėra gražūs žodžiai, bet visai neįvykdomi praktikoje.

Kpt. Petruičio vadovaujamas 2 pėst. pulko III batalionas buvo paliktas Ašužoje. Iš to tenka daryti išvada, kad mūsų kariuomenei buvo įsakyta ne tik gintis, bet ir užimti Gardiną, jei bolševikai pasitrauktų.[113]

Lenkų veržimasis į Seinus. Kai tik mjr. Piaseckio brigada atvyko į Studeničą ir kai tik lenkai pastebėjo, kad lietuviai pradėjo skubiai trauktis, mjr. Bystramas tuojau įsakė 3 ulonų pulkui persekioti lietuvius. Lenkams rūpėjo paimti ko daugiausia lietuvių belaisvių, ypač iš dalinių, kurie traukėsi tarp ežerų Baltojo ir Kaleitų. 3 ulonų pulkui buvo įsakyta Klonovnicoje ant tilto tepalikti tik sargybą su kulkosvaidžiu ir visomis jėgomis "pereiti į energingą ofenzyvą".

Vis dėlto lenkų operacinės raitininkų grupės vadas tuo tarpu susilaikė mesti visas savo pajėgas persekioti atsitraukiančius lietuvius ir užimti Seinus. Šią grupės vado laikyseną apsprendė dvi priežastys. Reikėjo prisilaikyti vyriausios vadovybės nurodymų vengti per daug angažuotis kovojant su lietuviais, kad Antantei atrodytų, jog lenkai ne puola, bet tik ginasi. Šalia

šio politinio, buvo dar operacinis veiksnys, reikalaująs stipriai laikytis Augustavo rajone, kad būtų apsaugotas lenkų 2 armijos šiaurinis sparnas. Nors lietuviai ir pasitraukė, vis dėlto dar buvo prisibijoma, kad lietuviai drauge su rusais dar galėjo pulti lenkus nuo Gardino pusės. Be to, naktį iš 5 į 6 rugsėjo d. plk. Nienievskis dar neturėjo ryšių su 6 pėst. legionų pulku ir nežinojo apie padėtį prie Jastrzębnos.

Turėdamas visa tai galvoje, paplk. Nienievskis nusprendė tik dalimi savo pajėgų persekioti lietuvius Seinų kryptimi, siekdamas, kiek leis aplinkybės, užimti šį miestą. Daugumą savo jėgų jis tuo tarpu paliko Augustave ir Suvalkuose. Tik priekin išstumtieji daliniai gavo uždavinį užiminėti lietuvių apleistus plotus ir neleisti lietuviams jų vėl atsiimti.

Vadovaudamasis šiais sumetimais, lenkų operacinės raitininkų grupės vadas paplk. Nienievskis rugsėjo 6 d. 5 val. ryto išleido šį operacinį įsakymą nr. 14 L. 68/III:

"1) ....

2) Tolesnė akcija patvarkoma šiuo būdu:

a) Majoro Piaseckio vadovybėje:

7 ulonų pulkas, 1 savanorių raitininkų eskadronas, I, II/41 pėst. p., 5 ir 6/9 lauko art. p. turi uždavinį išlaikyti Suvalkus, sumušdami priešo dalinius. Veikimo rajonas: nuo Prūsų sienos net ligi linijos Rudnikai - Punskas - Kalietninkas - Perto ežeras - Vygrių ežeras (visos tos vietovės imtinai) - Brizgelis išimtinai — Atėnai imtinai — Bliznos upė - Kaleitų ežėras.

7 ulonų pulkas išžygiuoja 10 val. plentu į Suvalkus IX.6 dieną.

b) 16 ulonų pulkas

— Pagrindinis rajonas Aleksandrovskas - Krasnapolis, — į rytus nuo majoro Piaseckio brigados rajono net ligi linijos Mackų Rūda - Vidugiriai - Klevai (imtinai) - Stabienščizna (išimtinai) - Tabalis (imtinai). 16 ulonų pulkas iš Augustavo išžygiuos IX.6, 11 val. Žygio ašis — Studenična - Siersko Miškas - Tabalis - Mackų Rūda - Aleksandrovskas.

c) 3 ulonų pulkas su 3.7 raitosios artilerijos pabūklais

Veiksmų rajonas — 16 ulonų pulko ruožo rytinė siena — iki Focho linijos. Išžygiuoja IX.6 d. ko anksčiausiai, siųsdamas auštant žvalgybinį eskadroną plentu į Seinus per Siersko Mišką - Gibus.

3) Visos šios dalys turi uždavinį neleisti priešui judėti, o judantį persekioti (nesuprantamas išsireiškimas, gal turėtų būti "sulaikyti", A.R.). Šios dalys turi palaikyti tarp savęs ryšį.

Stipraus spaudimo atveju jos traukiasi plentu į Augustavą.

Reikia imti ko daugiausia belaisvių, kad turėtume įkaitų keistis.

4) Operacinės grupės rezervas, majoro Bystramo vadovaujamas:

41 pėst. pulko III batalionas, sudėtinis (kombinuotas) pulkas, savanorių raitininkų eskadronas ir 2 raitosios artilerijos pabūklai. Šie

dalininiai IX.6 specialiu įsakymu bus nuimti nuo užimtųjų pozicijų, taipgi ir 211 pulkas lieka Augustave.

Majoras Bystramas įsakys vykdyti žvalgybą: — į rytus abiejomis Augustavo perkaso pusėmis net iki Rudaukos rajono — Gardino plentu, net iki Lipsko rajono, užmezgant ryšį su 1 legionų divizija išilgai geležinkelio kelio per Kalnytį (Kolnica) - Stabiną. Be to, jeigo šiomis kryptimis dar būtų priešo dalinių, reikia išsiųsti dalinius, kad juos sumuštų ...

5) Focho linijos, kuri buvo nurodyta, peržengti visiškai negalima. Tuo tarpu mūsų elgimasis negali turėti agresyvumo pobūdžio. Mat, svarbu, kad būtų matyti, jog ne mes, bet lietuviai yra puolančioji pusė ir kad mes giname tik mums pripažintus plotus".[114]

Pagrindinis rugsėjo 6 d. lenkų operacinės raitininkų brigados veikimo tikslas tuo tarpu dar buvo pasitraukiančių lietuvių persekiojimas ir stengimasis ko daugiau paimti lietuvių belaisvių. Kiek vėliau, kaip rodo lenkų štabo įsakymai ir pagrindinės lenkų kariuomenės žygiavimo kryptys, pagrindiniu lenkų grupės siekimu tampa jau Seinų užėmimas.

Lenkų 3 ulonų pulkas rugsėjo 6 d. rytą išsiuntė vieną eskadroną į sąsiaurį tarp ežerų Baltojo ir Kaleitų ir žvalgus į Strenkovizną ir Ščebrą. Apie 2 val. ir pats pulko vadas su 3 eskadronais iššygiavo į Strenkovizną, tačiau priešo jis jau niekur nebeaptiko. Mat, kpt. Bagdonavičius su savo 5 pėst. pulko II batalionu sugebėjo laiku iš Ščebros pasitraukti ir nuo lenkų persekiojimo atsipalaiduoti.

Mjr. Bystramas, gavęs operacinės raitininkų grupės vado įsakymą, tuojau išsiuntė 3 ulonų pulko 3 eskadroną žvalgyti kryptimi Siersko Miškas - Seinai. Siuntimo tikslas buvo persekioti priešą, susekti jo pasitraukimo kryptis ir, jei galima, užimti Seinus. Trečia ulonų pulkas vakare pasiekė Siersko Mišką, kur buvo jau atvykęs ir 3 eskadronas. Kadangi jau temo, tai 3 ulonų pulko vadas nutarė nakvoti Siersko Miške ir Juodosios Ančios forsavimą atidėti rytdienai auštant. Šį sprendimą pulko vadas šitaip grindžia savo raporte mjr. Bystramui:

"Pranckų perėją forsuosiu ryt auštant, ir tatai dėl to, kad, užėmęs Pranckų kaimą, žygiuočiau betarpiškai į Gibus. Užimti tik prietilčio įtvirtinimą ir nejudėti toliau, tai — leisti lietuviams įsistiprinti Gibuose, o šiandien užimti Pranckus ir Gibus sunku dėl vietovės ir nakties".[115]

Tame pačiame raporte pulko vadas baiminasi dėl savo užnugario ir prašo, kad brigados vadovybė atsiųstų tam tikslui naujų dalinių. Rugsėjo 7 d. šis 3 ulonų pulko vado prašymas galėjo būti patenkintas, nes jau buvo paaiškėjusi padėtis Gar-

dino kryptimi. Rugsėjo 6 d. vakare lietuviai pasitraukė iš Lipsko Sapackinės kryptimi. Lipską užėmė 6 pėst. legionų pulko I batalionas, kuris apsaugojo Gardino kryptį. Augustavui dabar nebegrėsė pavojus nuo Gardino pusės, ir grupės vadui nebereikėjo prie savęs laikyti taip didelio rezervo. Tad grupės vadas ir sutiko 3 ulonų pulkui siųsti 41 pėst. pulko III batalioną su raitosios artilerijos 2 diviziono būriu ne tiek saugoti užnugarį, kiek remti persekiojimą.

Lenkų persikėlimas per Juodąją Ančią prie Pranckų. Užimti perėją ties Pranckais 3 ulonų pulko vadas numatė rugsėjo 7 d. auštant. Pulkas turėjo susirinkti 4:30 val. Makarčiuose.

Dar rugsėjo 6 d. vakare lenkų žvalgai buvo nustatę, kad rytinė Juodosios Ančios pusė ties Pranckais buvusi stipriai lietuvių užimta. Kadangi toje vietoje forsuoti upę buvo sunku, tai pulko vadas nusprendė išilgai plento tevykdyti tik demonstratyvų puolimą, rišantį priešą, o per upę keltis dauguma jėgų labiau į pietus — Dvarčiškio (Dworczysko) rajone ir iš ten pulti Pranckus iš užnugario.

Išilgai kelio turėjo pulti 2 eskadronas su 4 kulkosvaidžiais. 3 ir 4 eskadronas turėjo apeiti Pranckus per Dvarčiškį, 1 eskadronas liko Makarčiuose saugoti užnugario, artilerijos ir gurguolių.

Apie 6 val. ryto 2 eskadronas atvyko į Giliąją Brastą (Głęboki Bród), nusėdo nuo arklių ir pirmuoju būriu su kulkosvaidžiais užėmė vakarinį upės krantą abipus plento. Lietuvių 5 pėst. pulko 8 kuopa buvo užėmusi pasaulinio karo buvusius apkasus rytiniame upės krante. Eskadrono diduma tuo tarpu buvo palikta rezerve. Eskadronas buvo gavęs nurodymus pradėti pulti tik tada, kai per Dvarčiškį žygiuojąs divizionas (3 ir 4 eskadronas) jau bus priartėjęs. Buvo tikėtasi, kad tas divizionas, sukeliavęs virš 20 km, atvyks apie 11 val. Palūkėjęs iki 15 val. ir nesulaukęs diviziono, 2 eskadrono vadas nusprendė pulti pats su savo eskadronu. Jis įsakė dviem savo eskadrono būriams į pietus nuo tilto priešais Pranckų kaimą tankiais krūmais prieiti prie pat upės, perbristi ją ir pulti tiltą iš užnugario. Šį ulonų puolimą palaikė stipri 4 kulkosvaidžių, išstatytų sbipus plento, ugnis. 8 kuopa neatlaikė atakos ir pasitraukė. Lenkams patekę 10 belaisvių, lenkai netekę tik vieno sužeisto.[116]

Perėją lenkai užėmė 16 val. Tik po pusvalandžio atžygiavo ir divizionas iš dešinio sparno. Divizionas pavėlino dėl to, kad Dvarčiškyje tiltas per Juodąją Ančią buvo apgadintas. Per-

bristi upės negalima buvo dėl klampių krantų. Keletą valandų tekę taisyti tiltas, be to, keliantis tekę dar trumpai susiremti.[117]

Gavęs rugsėjo 6 d. operacinės raitininkų grupės vado įsakymą, 16 ulonų pulkas dar tą pačią dieną išžygiavo kairiau nuo 3 ulonų pulko ašimi Studenična - Siersko Miškas - Tabalis - Raudonkryžė - Mackų Rūda — Aleksandrovskas. Rugsėjo 7 d. šio pulko vadas patyrė, kad pirmojo eskadrono gurguolė (virtuvė ir 2 vežimai) pateko lietuviams į nelaisvę.[118]

16 ulonų pulko veiksmai buvo daugiausia nukreipti prieš mūsų 5 pėst. pulko III, iš dalies ir I batalioną. Nors III batalionas ir vyriškai laikėsi ir jo vadas kpt. Plechavičius mokėjo palaikyti kovos drausmę, lenkams pavyko to bataliono kuopas nustumti nuo Juodosios Ančios pozicijų. 2 eskadronas su vienu sunkiuoju kulkosvaidžiu perėjo upę prie Aukštatilčio, 4 eskadronas su 2 sunkiaisiais kulkosvaidžiais persikėlė per upę prie Tartačiskio (Tartaczysko), 1 eskadronas užėmė Mackų Rūdą. III batalionas atsitraukė į liniją Maros ežeras - Čereto (Heret) ež. - Versniai - Pagaržėliai - Mažieji Ežerai.

Iš rugsėjo 7 d. visos eilės lenkų puolamųjų veiksnių matyti, kad lenkai stipriausiai puolė kairįjį 5 pėst. pulko sparną ir kad lenkams labiausiai rūpėjo veržtis į Seinus per Gibus. 8 kuopos nepasisekimą ties Pranckais iš dalies lėmė ir tai, kad 8 pėst. pulkas dar nebuvo užėmęs jam įsakytos pozicijos į pietryčius nuo Pranckų, tad 5 pėst. pulko kairysis sparnas ties Pranckais buvo atviras, ir čia lenkų eskadronams lengva buvo manevruoti.[119]

Rugsėjo 8 d. veiksmai. 2 divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis įsakė 5 pėst. pulko vadui kpt. Škirpai rugsėjo 8 d. "atstatyti padėtį", t.y. vėl užimti Pranckus ir Juodosios Ančios liniją.[120] Įsakymą pulko štabas gavo tik rugsėjo 7-8 d. 3 val. naktį, tad pasiruošti ligi auštant tebuvo likusios vos kelios valandos. Įsakymas buvo duotas visai neatsižvelgus į tai, ar jis galima buvo įvykdyti. Juk prieš 5 pėst. pulko III batalioną lenkai jau buvo sutelkę du raitininkų pulkus (3 ir 16 ulonų pulkus), 41 pėst. pulko III batalionas jau žygiavo į Pranckus, be to, šios dalys buvo paremtos artilerija ir nepertoliausiame užnugaryje buvo dar 2 raitininkų pulkai (mjr. Reliškos sudėtinis ir 211 ulonų pulkas). Net ir pasisekimo atveju Juodosios Ančios gynimo klausimas nebūtų buvęs išspręstas. Turėdami arti stiprų raitininkų rezervą, lenkai būtų galėję nekliudomi jį tuojau mesti, kad ir pro tarpeklį tarp 5 ir 8 pėst. pulkų ir apsupti 5 pėst. pulką iš kairės į rytus nuo Gibų-Pranckų plento.

Tad šis Glovackio įsakymas neišsprendė Juodosios Ančios gynimo klausimo.

Vykdydamas divizijos vado įsakymą, kpt. Škirpa sustiprino III batalioną rezerve buvusia 2 kuopa ir priskyrė jam šarvuotį "Šarūną" puolamiems veiksmams plentu iš Gibų į Pranckus. Be to, III bataliono dešiniam sparnui apdrausti nuo galimų priešo staigmenų jis dar įsakė I bataliono vadui mjr. Gabrėnui rugsėjo 8 d. 5 val. rytą pulti su 1-ja kuopa Buda Ruska bare, siekiant užimti siaurumą už Grimzdo ežero.

5 pėst. pulko III bataliono priešpuolis prasidėjo 6 val. ryto ir buvo taip suorganizuotas[121]:

"a) 2-rai kp. su "Šarūnu" (jam vadovavo ltn. Asevičius) buvo nurodyta pulti plentu Gibai - Pranckai kryptimi, palaikant ryšį su 8 p.p. iš kairės ir su 8-ta kp. — iš dešinės. Tikslas — išmušti priešą iš Pranckų ir įsitvirtinti pozicijose to kaimo rajone, apžergiant plentą.

b) 7-tai kp. buvo pavesta pulti per Krosną, siekiant užimti Tartačiškį (originale "Totoriškius", lenk. Tartaczysko, A.R.), kur įsitvirtinti, palaikant ryšius iš kairės su 2-ja kp. ir iš dešinės — su 9-ta kp.

c) 9-tai kp. buvo įsakyta pulti per Pagaržėlių kaimą, iš kur, sustiprintomis žvalgų grupėmis, užimti Aukštatiltį ir Studenų mišką, palaikant ryšius iš kairės su 7-ja kp., iš dešinės — su I bn 1-ja kp.

d) 8-ta kp. buvo palikta III bn. rezerve ir turėjo slinkti pirmyn paskui 7-tą kp. į Krosną".

Šarvuočio "Šarūnas" veiksmus su 5 pėst. pulko 2 kuopa ties Pranckais kpt. Budzilas aprašo šitaip:

"Rugsėjo 8 d. "Šarūnas" gavo įsakymą kartu su 5 pėst. pulko viena kuopa iš 50 žmonių pulti lenkus ir išmušti juos iš užimtų pozicijų prie Juodosios Gančios upės ties Pronskais. Lenkų ten būta 1 pėst. bataliono su raitininkais ir artilerija. Ši maža mūsų rinktinėlė prisiartino prie priešininko pozicijos. Čia šarvuotis sutiko suverstų ant plento medžių kliūtis.

Šarvuočio kulkosvaidžių ugnimi priešo ugnis buvo nuslopinta, ir priešas, pasitraukęs į mišką, pradėjos supti iš sparnų. Buvo pavojus, kad priešas iš užpakalio padarys šarvuočiui kitas kliūtis. Priešo artilerija pradėjo šaudyti į šarvuotį. Reikėjo ieškoti išeities. Šarvuotis, pridengdamas savo ugnimi kuopą, laimingai grįžo į Gibus".[122]

Kadangi 2 kuopa su šarvuočiu prie Pranckų priešo buvo priversta trauktis, tai tuo pačiu buvo priversta trauktis ir dešiniau nuo jos veikusi 7 kuopa drauge su paskui ją slinkusia rezervine 8 kuopa. Šios kuopos pasitraukė į savo senąsias

pozicijas Gibų - Pagaržėlių linijoje. Ir dešiniame sparne veikusio I bataliono 1 kuopai nepasisekė įvykdyti įsakymo užimti Budos Ruskos. Taip susidarė tarp III ir I bataliono neginamas tarpas, per kurį priešas galėjo laisvai veržtis pirmyn.

Dėl šių nepasisekimų abiejuose III bataliono sparnuose priešas ėmė pulti visame šio bataliono fronte ir išmušė 9 kuopą iš Mažieji Ežerai - Pagaržėliai pozicijų. Kritiškai padėčiai taisyti pulko vadas iš Seinų permetė į frontą dar ir puskuopio dydžio 4 kuopą, tačiau III batalionas, kad ir sustiprintas dviem puskuopio dydžio kuopom, nebepajėgė atsilaikyti ir traukėsi į šiaurės rytus.[123]

Apie 17 val. lenkai stipriai puolę I bataliono bare buvusią 5 kuopą, gynusią poziciją į šiaurę nuo Ilgojo ežero ties Zubronaičiais. Po pusantros valandos kautynių 5 kuopa buvusi priversta trauktis. Puolimą vykdęs "vienas lenkų pėst. batalionas, kurio buvimas Tartoko rajone buvo išryškėjęs jau rugsėjo 5 d., mūsų I bn. mėginimo prasiveržti per Tartoką į Suvalkus metu".[124]

Kautynių ties Zubronaičiais plk. Smolenskis nemini, tačiau jis gan smulkiai aprašo 17 ulonų pulko kautynes su 5 pėst. pulko I bataliono kuopa kiek piečiau nuo Zubronaičių gynusia siaurumą tarp ežerų Grimzdo ir Ilgojo. Tai veikiausiai ir bus plk. Škirpos minėtosios kautynės, juoba kad ir pats autorius nurodo į Smolenskio pridėtą schemą, kurioje dar pavaizduoti tarp tų ežerų veiksmai, bet kuri jau nebeapima kiek šiauriau esančių Zubronaičių apylinkių.

Rugsėjo 8 d. nuo pat ryto lenkų 3 ulonų pulkas su 41 pėst. pulko III batalionu ir 16 ulonų pulkas vykdė ofenzyvą Seinų link. "Šarūno" ir vienos kuopos priešpuolis iš Gibų į Pranckus pristabdė lenkų užsimotą puolimą plentu į Gibus. Šitas lenkų 41 pėst. pulko III bataliono puolimo prilaikymas netiesiog užvilkino ir 3 bei 16 ulonų pulkų veržimąsi į šiaurę. Kadangi dėl lietuvių priešpuolio susidarė neaiški dešiniojo lenkų sparno padėtis, tai 3 ulonų pulkas vėliau pradėjo pulti lietuvių 5 pėst. pulko III batalioną Pokrovsko - Karolino rajone. Šis vėlavimas sulaikė nuo energingesnio veikimo ir kairiau judėjusį 16 ulonų pulką. Pulko vadas nebuvo tikras dėl savo dešiniojo sparno padėties, juoba kad lietuviai puolė Mažuosius Ežerus. Vis dėlto pulko vadas pradėjo ruoštis išstumti I lietuvių batalioną iš Grimzdo ir Ilgojo ežerų tarpeklio. Tuo tikslu jisai dviem eskadronais — vienu iš vakarų nuo Aleksandrovsko, kitu — iš pietų — puolė ir 16:30 val. užėmė

šiaurės vakariniame Grimzdo ežero krante vietovę Lenkų Grimzdas (Gremzdy Polskie).

Kapčius ir Krosna, abidvi lietuvių užimtos vietovės sąsmaukoje tarp Grimzdo ir Ilgojo ežerų, buvo aukštumose virš vietomis klampios lygumos. Dėl šių gintis palankių sąlygų 16 pulko vadas ryžosi toliau pulti tik temstant. Tuo tikslu jis pasiuntė 3 eskadroną iš Aleksandrovsko į Krosną ir 2 eskadroną iš Grimzdų į Kapčių.

Abu eskadronai puolė jiems skirtas vietoves sutemus. 3 eskadromas lengvai užėmė Krosną, nustumdamas nedidelę lietuvių sargybą. 2 eskadronas turėjo rimtai susikauti su 5 pėst. pulko I bataliono kuopa, apsikasusia aukštumoje į šiaurės vakarus nuo Grimzdo ir turinčia du kulkosvaidžius. Eskadronas puolė dviem grupėm: mažesnioji su dviem kulkosvaidžiais rišo lietuvių kuopą, puldama iš priešais, kita, didesnioji, paties eskadrono vado vadovaujamoji, grupė apeidinėjo lietuvių pozicijas iš pietvakarių. Naudodamosi tamsa, abidvi grupės priartėjo ko arčiausiai prie lietuvių kuopos. Pulti pradėjo pirma grupė. Kai lietuvių kuopa atidengė į šį dalinį ugnį, antroji grupė, skubiai slinkdama į dešinįjį lietuvių kuopos sparną, po trumpos sutelktos kulkosvaidžių ir šautuvų ugnies, metėsi su rankinėmis granatomis atakon ir užėmė lietuvių pozicijas. Lenkams patekę 3 kareiviai į nelaisvę. Lenkai, be to, paėmę vieną kulkosvaidį ir du stovus. Lietuviai pasitraukė į rytus.[125]

Taip tad plk. Glovackio įsakymas "atstatyti padėtį" nepasiekė savo tikslo. Dėl stiprių lenkų rezervų įsakytas puolimas ir negalėjo pasisekti, juoba, kad frontu puolant nebuvo vilties nugalėti stipresnių lenkų pajėgų, o rimtiems apėjimams suplanuoti nebuvo nė laiko. Rugsėjo 8 d. 5 pėst. pulko darytų priešpuolių nauda tebuvo nebent ta, kad tą dieną lenkų užsimotąjį vykdyti antpuolį Seinų link mūsų daliniai buvo, bent laikinai, šiek tiek pristabdę.

Pakartotinis lenkų įsibrovimas į Seinus. Lenkų 3 ir 16 ulonų pulkai rugsėjo 9 d. toliau vykdė puolamuosius veiksmus, kurių tikslas buvo nurodytas jau Nienievskio įsakymo nr. 14 (rugsėjo 6 d.). Pagal tą įsakymą 3 ulonų pulkas turėjo užimti Gibų - Seinų rajoną, 16 ulonų pulkas — Krasnapolį - Klevus. Užėmęs dar naktį Kapčių - Grimzdų ir Ilgojo ežero sąsmauką, 16 ulonų pulkas turėjo į Krasnapolį jau atvirą kelią. 3 ulonų pulkui, norint prasibrauti į Gibų užnugarį ir į Seinus, reikėjo dar prasiveržti pro Danilaučius - Baltojo ir Dmitravo ežerų tarpeklį. 3 ulonų pulko vadas kaip tik ir pasirinko šią puo-

limo kryptį drauge su 41 pėst. pulko III bataliono puolimu Gibų sąsmaukos link.

Abu pulkai buvo numatę pradėti veiksmus rugsėjo 9 d. rytą. Tačiau dar auštant išsiųstieji patruliai pranešė, kad lietuviai pasitraukė visoje linijoje.[126] 16 ulonų pulko patruliai be kovos užėmė Krasnapolį, 3 ulonų pulkas — Baltakalnį (Białogory, šiaurės vakariniame Baltojo ež. krante). 41 pėst. pulko III batalionas pradėjo pulti Gibus auštant, tačiau apkasuose terado tik užpakalinę saugą. Lietuviai iš Gibų buvo jau pasitraukę į Paseinėlius, po to į Poskūnus.[127]

Patyrę, kad lietuviai pasitraukė, lenkų pulkų vadai pastūmėjo savo eskadronus pirmyn: 3 ulonų pulkas pajudėjo Seinų ir Paseinėlių kryptimi, 16 ulonų pulkas — į Krasnapolį - Seinus. 14:30 val. į Seinus įžengė 3 ulonų pulko 2 ir 3 eskadronai.[128]

Buvęs 5 pėst. pulko vadas plk. K. Škirpa taip aiškina pulko traukimosi aplinkybes:

"Dėl III bn. nepasisekimo atgauti Ančios poziciją ir to fakto, kad tas batalionas buvo lenkų stipresnių jėgų priverstas trauktis visu frontu, buvo pasidariusi nebesaugi ir I bn padėtis Jeglinčių - Gremzdų ež. linijoje (iš tikrųjų, bene didžiausia grėsmė I batalionui susidarė, kai jis naktį užleido lenkams Grimzdo ir Ilgojo ež. tarpeklį, A.R.). Todėl buvo duotas tam batalionui nurodymas atsišaudant trauktis palaipsniui į Marinavo — aukšt. 149 — Kleivų liniją, kad pridengtų III bn. dešinįjį sparną ir vienkart pastotų kelią lenkams įsiveržti į Seinus. Buvo tikimasi, jog III bn., nors lenkų ir stipriai spaudžiamam, pavyks užsikabinti už Gibų - Baltojo ež. - Danilevičių linijos ir tuo būdu pulkas išvengs tolesnio pasitraukimo.

Deja, šiam planui nebuvo lemta išsipildyti. Kai III bn traukiantis susidarė neginamas tarpas tarp abiejų batalionų, pro jį rugsėjo 9 d. rytą pasipylė skaitlinga lenkų kavalerija, viso apie pulką (3 ul. pulko) . . . Tą lenkų kavalerijos prasiveržimą galėjau ir pats pastebėti iš Sumavo, kur tada buvo 5 p.p. vadovietė".[129]

Apie tą patį laiką lenkai I bataliono dešiniame sparne užėmė Kalietninką ir kairiame — Krasnapolį. Lenkų kavalerijos užjojimas Kleivų kryptimi grėsė apsupti I batalioną iš dešinės. Spaudžiamas iš abiejų pusių, I bataliono vadas nebeįvykdė pulko vado įsakymo užimti jam nurodytos linijos ir traukėsi su savo kuopomis per Seinus į rytus. Kadangi pulko rezervas buvo jau išnaudotas, tai pulko vadas negalėjo tuojau pat atitaisyti blogos padėties, ir lenkų raitininkai apie 14:30 val. įjojo į Seinus.[130]

Rugsėjo 9 d. pagrindinė 5 pėst. pulko pasitraukimo prie-

žastis buvo ištisa apsupimo pavojų ir baimės grandinė. I batalionas buvo iš tikrųjų supamas iš abiejų pusių. Dėl I bataliono pasitraukimo III batalionui atsirado rimtas pavojus būti apsuptam iš dešinio, apnuoginto sparno. Kadangi už kairiojo III bataliono sparno buvo miškai ir tos baro dalies 8 pėst. pulkas nebuvo užėmęs, tai prisibijota, kad lenkai gali supti III batalioną ir iš kairiojo sparno. Taip tad visų šių supimo grėsmių veikiamas, 5 pėst. pulkas ir traukėsi, užleisdamas be kautynių Krasnapolį ir Seinus.

Stengdamasis atitraukti pulką iš apsupimo pavojaus, pulko vadas padarė tokį sprendimą[131]:

"I bn. — jam pasitraukus į rytus nuo Seinų — buvo nurodyta su dviem kuopom tuojau užimti ir ginti poziciją Pulkotai, Pockūnai ir Dvarčiškiai, grąžinant 5 kp. II batalionui.

II bn. — užimti ir ginti poziciją Dubai, Beržnykas, Pulkotai (išimtinai).

III bn. — įvykdžius pasitraukimą, grąžinti 2 kp. ir 4 kp. priklausomai I ir II batalionams ir pereiti į pulko rezervą Pazapsio rajone.

7 artilerijos baterijai — užimti poziciją rajone į pietų vakarus nuo Klepačių.

Šarvuočiai: Aras lieka prie I bn., Šarūnas prie II bn."

Pulkas pasitraukė į naują poziciją beveik nekliudomas. Tik III batalionui traukiantis teko keletą kartų nuvyti iš fronto ir į sparnus užpuldinėjusius lenkų raitininkus. Tik rugsėjo 9 d. į pavakarį vienas lenkų pėstininkų dalinys buvo užėmęs Pockūnus, kur buvo I bn. užtvara atsitraukimui pridengti. Pritraukus rezervą, tas lenkų dalinys buvo iš Pockūnų išstumtas.

Pasirodo, tas rezervas buvo 6 pėst. pulko I batalionas, rugsėjo 9 d. atvykęs pakeisti 5 pėst. pulko I bataliono bare nuo Galadusio ežero iki Pockūnų imtinai. Šis batalionas po kautynių Bebro upės rajone buvo nustojęs pusės savo sudėties. Kaip sumaniai 6 pėst. pulko 1 kuopa išvijo lenkų dalinį iš Pockūnų, aprašo mjr. G. Songinas[132]:

"Po pietų . . . 5 pėst. pulko I bataliono bare kairiame sparne . . . pasigirdo šautuvų šūviai, o vėliau įsijungė kolkosvaidžiai ir artilerija . . . Bataliono vadas . . . gavo įsakymą pereiti į priešpuolį ties kaimu Pockuny, nes 5 pėst. pulko I bataliono dešinysis sparnas neišlaikė lenkų spaudimo ir traukėsi . . . 1 kuopa abiem pusėm kelio žygiavo link 5 pėst. pulko apkasų prie Pockuny kaimo. Truputį į šiaurę nuo kaimo Pockuny netoli kelio buvo pozicija prie 5 pėst. pulko priskirtos 7 baterijos. Baterija jau buvo įsijungusi į kautynes, ir jos sviediniai kaukdami lėkė virš galvų 1 kuopos kareivių.

Kuopa priartėjusi ... prie 5 pėst. pulko apkasų ir užlipusi ant kalniuko, pamatė, kad 5 pėst. pulko batalionas apleido savo apkasus ir visi kariai skubiai traukiasi Pockuny-Sztabinki link. Apie pusę kilometro ... nuo jų, abiem kelio pusėm, slinko tiršta lenkų kariuomenės vilnis. Bataliono vadas įsakė 1 kuopai ant tų kalniukų užimti poziciją, užsimaskuoti ir pasiruošti šaudymui sunkiuosius kulkosvaidžius, bet ugnies neatidengti, kol lenkai nepriartės arčiau. 5 pėst. pulko kariai perėjo 6 pėst. pulko 1 kuopos užimtą poziciją ir traukėsi toliau.

6 pėst. pulko 1 kuopos pozicija buvo ant kalniuko ir priekyje vietovė buvo žemesnė, padengta retais krūmais, bet jie geros uždangos nesudarė ir puikiai buvo matyti lenkų vilnis, skubiai žygiuojanti Pockuny kaimo kryptimi. Kai jie buvo apie 300 metrų nuo 1 kuopos pozicijų, bataliono vado įsakymu kulkosvaidžiai atidengė ugnį. Kareiviai taip pat pradėjo šaudyti, ir ta ugnis lenkams buvo tokia staigmena, kad jie krito ant žemės, o vėliau pašokę metėsi pakrikę bėgti atgal. 1 kuopa pasikėlė ir šaudydama pradėjo juos persekioti. Lenkai atbėgo prie jau praeitų 5 pėst. pulko apkasų, įšoko į juos, bet, matydami artėjančius 1 kuopos karius, iššoko ir bėgo toliau link savų apkasų. 7 baterijos sviediniai pradėjo kristi jau į lenkų apkasus, o persekiotojai taip pat greitu tempu artėjo.

Atbėgę prie savo apkasų, lenkai mėgino juose susilaikyti, bet, artilerijos sviediniams prie apkasų sprogstant ir artėjant lietuviams, jų nervai neišlaikė. Iš pradžių pavieniai jų kariai šoko ir bėgo iš apkasų toliau, o vėliau visi pakilo ir metėsi bėgti link Seinų. Kurį laiką 1 kuopa juos dar persekiojo, bet kadangi pradėjo temti, tai persekiojimą sustabdė, ir visi grįžo į apleistus lenkų apkasus".

Rugsėjo 10 d. kautynės prie Pockūnų. Turėdamas tikslą užimti Suvalkijos plotus į vakarus nuo demarkacinės Focho linijos, 3 ulonų pulko vadas ryžosi pirmiausia užimti tik už 4 km į rytus nuo Seinų esančią sustiprintą lietuvių poziciją prie Pockūnų kaimo. Pakartotinai užimti tą vietovę lenkų pulko vadas paskyrė 41 pėst. pulko III batalioną, tuo tarpu be 10 kuopos, sustiprintą raitosios artilerijos 2 diviziono 3 baterija. Iš pietų pusės puolimą turėjo dengti viena kuopa Gibuose. 3 ulonų pulko 3 eskadronas Paseinėliuose turėjo vykdyti žvalgybą kryptimi Berzninkas - Želva - Vilkokukas.

41 pėst. pulko III batalionas (be Gibuose paliktos 10 kuopos) drauge su artilerija rugsėjo 10 d. 8 val. ryto išžygiavo kovos tvarka Olšankos kryptimi. Kad nebūtų užkluptas lietuvių šarvuočių, batalionas žygiavo ne plentu, bet šoniniu keliu per Degučius, Sviackus Zarubų link.

Lietuvių apkasai buvo išilgai kelio Poškūnai - Berzninkas nuo Pockūnų kaimo per aukštumą 168.3. Užimti šioms pozici-

joms lenkų bataliono vadas ryžosi panaudoti artileriją. 9 kuopai buvo įsakyta pulti su sunkiųjų kulkosvaidžių būriu išilgai plento ir į kairę nuo plento tiesiog į Pockūnus. 12 kuopa taip pat su sunkiųjų kulkosvaidžių būriu turėjo pulti į rytus nuo plento per Kreivinčius. Rezerve buvusi 11 kuopa su sunkiųjų kulkosvaidžių būriu iš Zarubų turėjo slinkti užpakaly 9 kuopos. Abiejų kuopų puolimą turėjo remti 2 diviziono baterija iš kaimo Sviackai kairėje nuo plento.

Pulti buvo pradėta 11 val. 9 kuopa puolė dviem grupėm. Frontalinė grupė iš dviejų būrių su dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais slinko palei plentą tiesiog į Pockūnus. Kita grupė iš vieno būrio su dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais turėjo eiti kairiau nuo pirmosios aukštumos 149 link, iš ten išilgai plento Seinai - Pockūnai pulti Pockūnus iš vakarų.

Abidvi puolančios kuopos pradžioje buvo sutiktos labai stiprios pėstininkų ir artilerijos ugnies. Puolančios kuopos pradėjo apsikasinėti. 12 kuopos dešinysis sparnas, be to, į pietus nuo Kreivinčių kaimo buvo patekęs į lietuvių šarvuočio ugnį. Tuo metu 2 raitosios artilerijos diviziono baterija pradėjo taikliai šaudyti į lietuvių apkasus ir sukėlė ten sąmyšį. Išnaudodamos šią padėtį, abidvi lenkų kuopos puolė ir išstūmė lietuvių 5 pėst. pulko I bataliono užtvarą iš Pockūnų. Lenkų kuopų antpuolį bandė sulaikyti lietuvių artilerija, kuri apšaudė ir lenkų bateriją, tačiau nesėkmingai.[133]

Ties Berzninku lenkų puolimą II batalionas (kpt. Bagdonavičius) atrėmė.[134]

Lietuvių šarvuočių dalyvavimą kautynėse ties Pockūnais lietuvių ir lenkų šaltiniai vaizduoja kiek skirtingai. Lenkų duomenimis,[135] užėmusios Pockūnus ir plentą į Berzninką, lenkų kuopos tuojau pradėjo ruošti barikadas prieš lietuvių šarvuočius. Kertant telegrafo stulpus, pradėję pulti du lietuvių šarvuočiai. Šis puolimas nepadaręs žalos lenkų kareiviams, kurie, naudodamiesi vietovės abipus kelio kalnuotumu, ne tik sėkmingai slapstėsi nuo šarvuočių sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies, bet ir kovojo su šarvuočiais rankinėmis granatomis. Kareivių grupelei netgi pasisekę užbėgti šarvuočiui iš užpakalio, iš kur jis negalėjo jų siekti savo ugnimi. Lenkų kareivių granatos sužalojusios vieną šarvuotį, kuris, kito šarvuočio dengiamas, buvo priverstas trauktis į Berzninką.

Lietuvių karinė literatūra temini tik vieną šarvuotį, kovojusį ties Pockūnais, kurio veikimas šitaip aprašytas[136]:

"Rugsėjo 10 d. "Šarūnas", be pėstininkų paspirties, išvyko lenkų

pusėn. Ties Pockūnais prieš kryžkelę rado plentą užverstą akmenimis. Plento grioviuose buvo pasislėpę lenkų šauliai. Šarvuotis atidengė ugnį į griovių kraštus, tuo tarpu vienas įgolos kareivis (eil. Rybelis) nurito nuo plento akmenis, ir šarvuotis vėl galėjo judėti pirmyn. "Šarūnas" nuvyko į Pockūnus, kur rado pietaujančią lenkų kuopą, kuri kulkosvaidžių ugnimi buvo išblaškyta. Pasišvaistęs priešo pusėje ir padaręs jam nemaža nuostolių, šarvuotis grįžo į Beržninkus".

Rugsėjo 10 d. puolimo objektus lenkai galutinai užėmę 13 val. Lietuviai pasitraukė į šiaurės rytus Lazdijų ir Berzninko kryptimi. Lenkai netekę 1 užmušto ir 4 šaulių sužeistų. Lenkams patekę keliolika belaisvių ir 5 pėst. pulko 5 kuopos vadas, kontūzytas artilerijos ugnies.[137]

Plk. Žuko ir seimo atstovų lankymasis fronte. Plk. Žukas, krašto apsaugos ministras, tad aukščiausias karinės vadovybės asmuo, gaudavo daug priekaištų dėl nesėkmių fronte. Norėdamas save pateisinti ir suversti bėdą už nepasisekimus kitiems, jis nusprendė su keletu seimo narių pavažiuoti į frontą. Frontui lankyti krikščionių demokratų frakcija paskyrė dr. Eliziejų Draugelį, socialdemokratų — Stasį Digrį, liaudininkų — Petrą Rusecką. Krašto apsaugos ministras su seimo nariais rugsėjo 10 d. vakare atvyko į 2 divizijos štabą Seirijuose.[138]

Tą pačią dieną į pavakarį 2 divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis buvo davęs įsakymą atitraukti 5 pėst. pulką į liniją Kavalkiai - Klepočiai - Pudziškiai ir 8 pėst. pulką į barą Stolai - Ivaškiai ir į Veisiejų ir Paveisininkų ežerų tarpą. Persekiojimui iš priešo pusės išvengti buvo reikalaujama trauktis naktį iš rugsėjo 10 į 11 d. Galima prileisti, kad divizijos vadas šį įsakymą bus davęs mjr. Čapliko paveiktas, kuris skundėsi, kad miškuose ilgas plotas nuo gausios kavalerijos labai sunku ginti.[139]

Plk. Žukas rašo, kad plk. Grigaliūnas-Glovackis kaip tik tada "dėl didelio lenkų puolimo" įsakęs pulkams trauktis į liniją Šeštokai - Simnas - Alytus,[140] tačiau plk. Škirpa šį plk. Žuko tvirtinimą griežtai paneigia.[141]

Naktį iš rugsėjo 10 į 11 d., kai 5 pėst. pulko daliniai buvo jau pusiaukelėje į naują Kavalkių - Klepočių - Pudziškių liniją ir kai vietom ją buvo jau pasiekę, iš plk. Glovackio buvo gautas įsakymas užimti kitą poziciją, apie kokius 4 km atgal į vakarus. Gavus tokį įsakymą, teko varginti ir taip jau nuo kovų ir žygių pavargusius kareivius. Tačiau šiuos įsakymus davinėjo jau pats krašto apsaugos ministras, o divizijos vadas tik vykdė juos.

Nauja 5 pėst. pulkui skirtoji linija buvo Briniukai - Pazapsys - Kalendiškiai - Kučiūnai. Pulko vadas pirmajai linijai ginti paskyrė I ir II batalioną (II kairėje ir I dešinėje), III (kpt. Plechavičiaus) batalioną palikdamas pulko rezerve Klepočių rajone, nes tas batalionas nuo kovų buvo labiausiai nu vargęs. 7 baterijai buvo nurodyta pozicija krūmų rajone į pietvakarius nuo Klepočių.

Pulko vadas paaiškino aukštiesiems svečiams, kaip jis išdėstė pulką, ir, plk. Žuko prašomas, parodė savo duotąjį operatyvinį įsakymą. Tarstelėjęs, kad operatyvinis įsakymas tvarkoje, plk. Žukas davė jį pasiskaityti seimo palydovams. Atstovas Digrys pastebėjo, kad tai grynai karinis dalykas ir kad, jo nuomone, seimo nariams nederėtų į tokius dalykus kištis.

Apklausinėję pulko vadą, seimo nariai nuėjo į atskirą kambarį tartis su plk. Žuku. Po pasitarimo plk. Žukas klausęs kpt. Škirpos, ar jis nenorėtų paimti kiek atostogų pailsėti. Suptatęs, ką toks siūlymas reiškė, pulko vadas kpt. Škirpa taip atsakęs krašto apsaugos ministrui:

"Kol pulkas, kurio vadu aš esu, tebevykdo kautynes, atostogų imti negaliu, nes tai prilygtų pabėgimui iš karo lauko. Jei laikote mane nebetinkamu pulko vado pareigoms, tai turite teisę mane iš tų pareigų pašalinti. Tik teikitės, Pone Ministeri, raštu man konkrečiai nurodyti, už kokį nusikaltimą ar nedovanotiną klaidą esu iš pulko vado pareigų pašalinamas! . . ."[142]

Plk. Žukas rašo,[143] kad jis tuojau visus tris — plk. G(rigaliūną) G(lovackį, mjr. Š(kirpą) ir kpt. P(lechavičių) pašalinęs ir į jų vietą paskyręs: II divizijos vadu gen. M. Katche, 5 pulko vadu — mjr. Zubrį. Į tai plk. Škirpa atsikerta, kad jis "nei tą dieną, nei po to jokio įsakymo" apie jo "pašalinimą" iš 5 pėst. pulko vado pareigų nesusilaukęs.[144]

Vis dėlto tuo metu aukštesnė vadovybė buvo kiek pertvarkyta. Armijos vado postas buvo panaikintas. Šią vietą užėmusiam plk. ltn. Ladigai buvo suversta kaltė už Augustavo operacijos nepasisekimą.[145] Marijampolės grupė buvo pavadinta Suvalkijos frontu, ir jo vadu buvo paskirtas gen. ltn. Katche, kariškai daugiau patyręs, tik, gaila, alkoholio pavergtas.[146]

Vis dėlto iš karo veiksmų, ypač rugs. 9-10 d., aprašymų gaunamas įspūdis, kad 5 pėst. pulkas per lengvai užleido Seinų sritį lenkams. Pulko vadas Škirpa linkęs didumą kaltės už nesėkmę suversti ant divizijos vado įsakymo vykdyti priešpuolį ir ant tarp dviejų fronto batalionų atsiradusio neginamo tarpo, pro kurį metėsi lenkų kavalerijos masė. Plk. Grigaliūno-

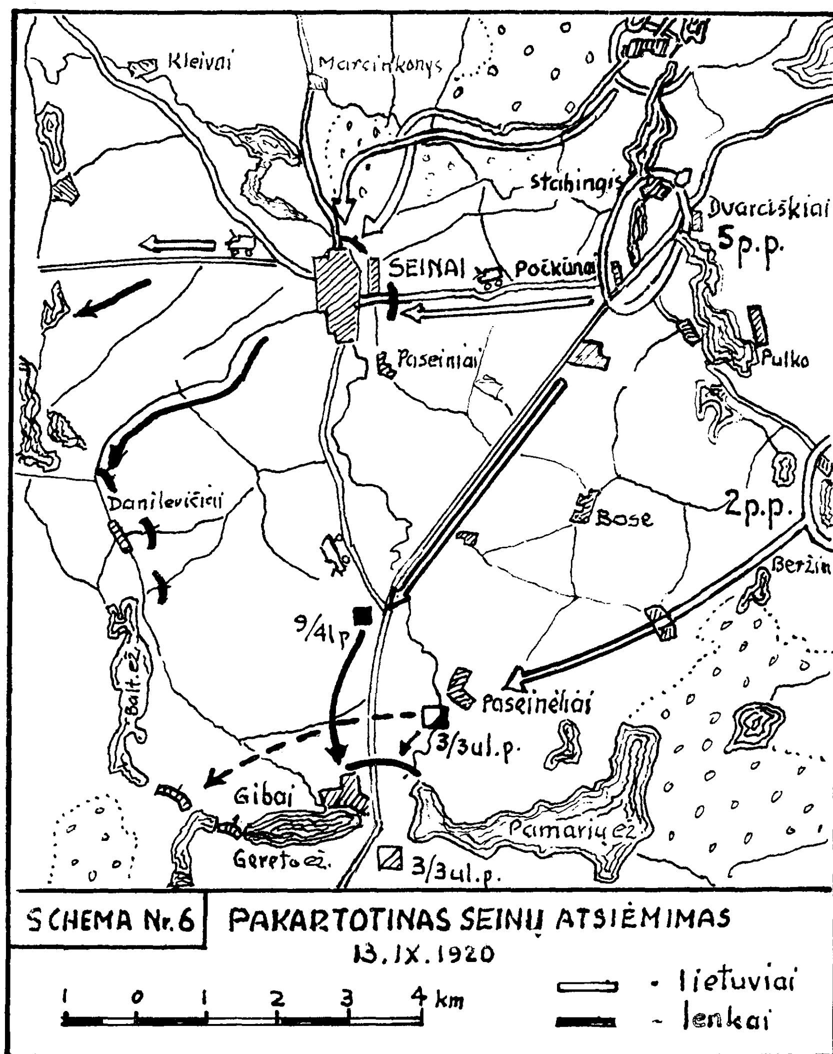
Glovackio įsakymas, tiesa, buvo nevykęs. Jis buvo neapgalvotas, paskubom paruoštas, be to, nebuvo duota laiko nei jo vykdytojams tinkamai pasiruošti. Tačiau nematyti, dėl ko tas įsakymas pagreitinęs lenkų puolimą ar paskatinęs jų agresingumą. Net priešingai — šarvuočio "Šarūnas" su 5 pėst. pulko 2 kuopa priešpuolis bus kiek pristabdęs lenkų kariuomenės žygiavimą Seinų link.

Vykdydamos lenkų operacinės grupės vado įsakymą, 5 pėst. pulką puolusios lenkų kariuomenės dalys, nenorėdamos atrodyti per daug agresyvios, nebuvo nė per daug veržlios. Juk ir lenkų raitininkai tepradėjo smarkiau pulti tik tada, kai jau rugsėjo 8 d. rytą lenkų žvalgai pranešę, kad lietuviai pasitraukę visu frontu. Pasitraukimas yra pateisinamas, kai, norint atsipalaiduoti nuo persveriančių priešo jėgų, traukiamasi užimti geresnių gynimosi pozicijų, tačiau 5 pėst. pulkas taip pasitraukė, kad tarp abiejų fronto batalionų atsirado neginamas tarpas. Tatai kaip tik ir paskatino lenkų kavaleriją veržtis pro tą neginamą tarpą. Toks pulko pasitraukimas į naujas pozicijas, matyt, nebuvo tvarkingai įvykdytas, gal net buvusi pasireiškusi ir tam tikra panika.

Taip pat 5 pėst. pulkas nebuvo parodęs pakankamo atsparumo, kad negynė dviejų svarbių siaurumų — į pietvakarius nuo Seinų ir nuo Krasnapolio. Mjr. Gabrėnas su savo I batalionu nebuvo užėmęs net jam pulko vado nurodytosios gynimosi pozicijos ir traukėsi be kovos.

Vis dėlto kaltinti kurio 5 pėst. pulko dalinio vadą kaip ir nebūtų pagrindo, juoba nežinant tiksliai visų susidėjusių aplinkybių. Juk šiaip ar taip, lenkų jėgos, puolusios 5 pėst. pulką, buvo žymiai pranašesnės. 2 lenkų raitininkų pulkai ir vienas pėstininkų batalionas puolė vieną lietuvių pėstininkų pulką. Lenkų artilerijos pranašumą išlygino lietuvių šarvuotis. Tad, anksčiau ar vėliau, tokia jėgų proporcija lenkai būtų veikiausiai užėmę Seinus.

Pakartotinis Seinų atsiėmimas. Užėmę Suvalkijos dalį iki vadinamosios Focho linijos, lenkai sustojo. Tatai davė progą lietuviams perimti veikimo iniciatyvą į savo rankas. Buvo ryžtasi pirmiausia atsiimti vėl Seinus. Šiems veiksmams vykdyti į Suvalkijos frontą buvo atgabenta 3 divizija — 3 ir 6 pėst. pulkai. 3 pėst. pulkas rugsėjo mėn. pradžioje nuo lietuvių-rusų sienos Naročiaus ežero ir Medilos upės rajone buvo atkeltas į Alytų, iš ten per Krosną, Lazdijus rugsėjo 10 ir 11 bėgyje atvyko į rajoną Cipliškės - Smalėnai. 3 pėst. pulkas

iš pradžių užėmė visą 10 pėst. pulko barą, tačiau vėliau, rugsėjo 12 d., baro dalį nuo Smalėnų iki Galadusio ež. užėmė 6 pėst. pulkas.

Tą pačią dieną baro vadovavimą perėmė 3 divizijos vadu paskirtasis mjr. Musteikis, kurio štabas buvo apsistojęs Šeštokuose. Jam buvo pavestas ir ligi tol 2 divizijos sudėtyje buvęs 10 pėst. pulkas. Perdavęs barą 3 pėst. pulkui, 10 pėst. pulkas apsistojo Kalvarijoje kaip divizijos rezervas.

6 pėst. pulko 2 ir 3 batalionas buvo atkeltas geležinkeliu nuo lietuvių-rusų sienos ties Dauguva. Rugsėjo 10 d. pulkas atvyko į šiaurės rytus nuo Seinų, į šiaurę nuo Žagarių. Po to jis užėmė barą Smalėnai - Galadusio ež. išimtinai.[147]

Perėmęs grupės vadovavimą, gen. ltn. Katche rugsėjo 12 d. davė tokį įsakymą:

"Lenkai koncentruoja savo jėgas Suvalkų ir Lipsko rajone ir mano žygiuoti pirmyn. Mūsų kariuomenei dėti visas pastangas sulaikyti aršiausią mūsų priešą, lenkus. Dėl to:

3-ji pėst. divizija
Majoras Musteikis
3 ir 6 pėst. pulkai
2 ir 3 baterijos
du esk. raitelių.

Laikyti barą prieš lenkus bare Vokiečių rubežius - Vištyčio ežeras - Vižainis - Liepinė - Smalėnai - Žagarė.

2 pėst. divizija
Pulk. Grig-Glovackis
2, 5 ir 8 pėst. pulkai,
7 ir 9 baterijos,
Gaubicų baterija

Laikyti barą prieš lenkus bare Žagarė - Želva - Marychos upė - Augustavo perkasas iki Nemuno.

Grupės rezervas
10 pėst. p. du batalionai
Susikoncentruoti Kalvarijoj.
2 p.p. 1 batalionas
6 p.p. 1 batalionas
5 baterija
2 šarvuoti automobiliai
Susikoncentruoti Seirijuose.
Grupės štabas Simne".[148]

Dar rugsėjo 11 d. rytą 5 pėst. pulko II batalionas buvo pasiuntęs žvalgybą į Berzninką, I batalionas — į Pockūnus. Pasirodė, kad Berzninkas lenkų nebuvo užimtas. Ir Pockūnuose lenkai buvo palikę tik užtvarą, o kitas jėgas buvo sutelkę Seinuose.

Ryšium su prasidėsiančiomis Kalvarijoje derybomis su lenkais abi šalys buvo sutikusios sustabdyti kovos veiksmus ligi rugsėjo 13 d. 12 val. Prieš prasidedant deryboms, mūsiškiai norėjo būtinai pagerinti savo fronto pozicijas ir užimti Seinus. Kadangi Seinams atsiimti labai maža bebuvo likę laiko, tai 2 divizijos vadas rugsėjo 12 d. rytą buvo nurodęs 5 pėst. pulkui vykdyti žvalgybą ir artėti prie priešo, siekiant vėl už-

imti Berzninko - Stabingio liniją, nuo kurios, plk. Glovackio įsakytas, naktį iš rugsėjo 10 į 11 d. 5 pėst. pulkas buvo atitrauktas toliau į rytus.

Vykdydamas tą divizijos vado nurodymą, 5 pėst. pulkas apie 15 val. pradėjo artėti prie priešo dviem plačiai išskleistais batalionais: II iš kairės ir I iš dešinės. Apie 18 val. buvo pasiekta Želvos - Stabingio linija ir užimtas Kreivinčių tarpežeris — išeities pozicija pulti toliau.

Rugsėjo 12 d. 2 divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis davė šį įsakymą[149]:

Kapit. Škirpai
5 p.p — 3 batalionai
3 baterija
2 šarvuoti automobiliai
Iki 12 val. užimti Seinus ir įsitvirtinti Šeipiškės - Baltojo - Dmitravo ežerų tarpeklyje iki Baltupių imamai.
Majorui Čaplikui
8 p.p. 3 batalionai
5 baterija
Iki 12 val. užimti Gibus ir įsitvirtinti Baltupiai - Versmių ež. - Gibai - Marychos upė - Augustavo perkasas iki Nemuno bare".

5 pėst. pulko vadui buvo dar pranešta iš divizijos štabo, kad jis, jei būtų reikalas, gali disponuoti dar vienu 2 pėst. pulko batalionu ir kad pulkui priskiriama dar 9 patrankų ir 1 gaubicų baterija. Dabar 5 pėst. pulkas turėjo jau visą artilerijos grupę.

5 pėst. pulko vadas kpt. Škirpa buvo numatęs laikytis tokios taktikos[150]:

"a) stipresnių žvalgybos pėstininkų būrių puolimais, pirmiausia, priversti priešą atskleisti, kur randasi jo kulkosvaidžių lizdai bei jo atsparos punktai;

b) tas vietas nustačius, sudaužyti priešo ugnies bei pasipriešinimo punktus koncentruota artilerijos ugnimi arba sunk. kulkosvaidžių pagalba;

c) tuojau po to, pulti dviem batalionais: I ir II priekiniame ešelone, su šarvuotų automobilių būriu (2 šarvuočiai) tarpe jų, III batalionui slinkti pirmyn pridurmu, paskui pirmuosius du taip, kad prasiveržtų į pačius Seinus, kai tik momentas bus pribrendęs".

Rugsėjo 13 d. auštant buvo pasiųstos pėstininkų žvalgybinės grandinės, kurias lenkai pasitiko šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi iš įvairių vietų. Į tas vietas kaip tik ir buvo nukreipta mūsų artilerijos ir sunkiųjų kulkosvaidžių ugnis. Jau apie 6 val. 3 kuopai pavyko prasiveržti iki Zaleskių ir juos

užimti, tuo būdu apeinant iš šiaurės lenkų užtvarą Pockūnuose. 3 kuopos prasiveržimas buvo natūralus ženklas įsakyti pulkui pradėti bendrą puolimą, kuris buvo taip suorganizuotas[151]:

"*I batalionui* (mjr. Gabrėnui) buvo įsakyta energingai pulti toliau, supant Seinus iš šiaurės-rytų pusės, kad po to užimtų (orig. užėmus) tarpežerių Šeipiškės - Baltojo - Dmitravo liniją.

II batalionui (kpt. Bagdonavičiui) — supti Seinus iš pietų-rytų, kad užimti tarpeklį tarp Dmitravo ir Baltojo ežerų iki Baltupių (imtinai).

Šarvuočių būriui — palaikyti kovos ryšį tarp I ir II batalionų ir, prasiveržus į Seinus, — sukelti paniką lenkų įguloje.

III batalionui (kpt. Plechavičiui) — slinkti kovos tvarka pirmyn, abipus Seinų plento, pasiruošus įsiveržti į pačius Seinus, miestą užimti, kai šarvuočiai jau bus sukėlę lenkuose paniką.

Artilerija — pozicijose rajone į rytus nuo Pulkotų.

Rezervas 2 p.p. II batalionas, Beržnyko rajone, kur laukti tolesnių nurodymų".

Jau 7 val. priešo užtvara ties Pockūnais buvo sumušta, ir jos likučiai paspruko į Seinus. Šios užtvaros pašalinimas įgalino I batalioną sklandžiai supti Seinus iš šiaurės. Tačiau II bataliono dešinioji kuopa sutiko stiprų lenkų pasipriešinimą ties Paseinių kaimu, į pietryčius nuo Seinų. Sutelkus artilerijos ugnį į priešo poziciją, tas kaimas buvo taip pat greitai užimtas. Pašalinus paskutinę kliūtį prieš Seinus, buvo pasiųsti šarvuočiai ir III batalionas miesto užimti.

Ltn. Jakulis su šarvuočiu "Aru" šitaip įvykdė savo uždavinį:

"Rugsėjo 13 d. "Aras" gavo įsakymą vykti į Seinus ir išvaikyti miestą ginančias lenkų dalis. Privažiavęs Seinus, "Aras" rado ant tilto per Marichos upę suverstus medžius. Šias kliūtis šarvuočio įgula, kulkosvaidžių ugniai pridengiant, pašalino. Šarvuotis įsibrovė miestan. Lenkų raitininkai, artilerijos baterija ir pėstininkų dalys panikoje apleido miestą. Tą pačią dieną mūsų pėstininkai, beveik be pasipriešinimo, užėmė Seinus".[152]

5 pėst. pulkas Seinus užėmė apie 10 val. Sumušti lenkų daliniai (du eskadronai) skubiai pasitraukė Krasnapolio, Danilevičių ir Gibų kryptimis. Drauge su lenkų 3 ulonų pulko pasitraukiančiais iš Seinų eskadronais pasitraukė taip pat ir dvarelyje Radziuškos stovėjęs 3 ulonų pulko 1 eskadronas. 5 pėst. pulkui pavyko užimti Seinus net dviem valandom anksčiau, negu buvo įsakyta. Pulkui beliko tik dar kiek daugiau pasistūmėti į vakarus užimti Seinų priedangos pozicijos ežerų tarpekliuose į vakarus ir į pietvakarius nuo Seinų. Vis dėlto rugsėjo 13 d. Danilevičių pozicijos tarp Dmitravo ir Baltojo

ežerų II batalionui užimti nebepavyko. Tą poziciją pasprukusieji iš Seinų lenkų 3 ulonų pulko eskadronai buvo jau užėmę ir įsitvirtinę. Jie turėjo ir artileriją. Tačiau svarbiausia šio nepasisekimo priežastis buvo ta, kad 8 pėst. pulkas nebuvo laiku išėjęs į jam skirtą Gibų - Baltojo ež. barą, kad pridengtų 5 pėst. pulko II bataliono kairįjį sparną nuo pietų pusės.

Apie šią nesėkmę taip rašo vyr. ltn. Tarasovas[153]:

"Majoro Čapliko vora įsakymą iki 12 val. užimti Gibus, gavo tik 9 val. ir tik apie 12 val. pradėjo puolimą, bet buvo priešo priversta susilaikyti ties Kukliais ir Beržininkais. Ties Gibais irgi sutikta stipri priešo užtvara. Tad, kapitono Škirpos vorai užėmus Seinus, o majoro Čapliko vorai dar neužėmus Gibų, priešas tokia padėtimi pasinaudojo, ir pasitraukusios iš Seinų priešo dalys skubiai koncentravosi prie Gibų ties Pajūriais.

Tuo metu kapitono Škirpos voros dalys, persekiodamos priešą, pasiekė Konstantinovką ir Baltojo - Dmitravo ežerų tarpeklį, kur priešas buvo stipriai įsitvirtinęs. Mūsų puolimas įsitvirtinusio ties Danilaukiais ir Konstantinovka priešo buvo jo ugnimi atremtas. Apie 12 val. puolimas buvo pakartotas, bet priešo nustumti nepavyko".

Kadangi 8 pėst. pulkas pradėjo pulti 5-6 valandas vėliau už 5 pėst. pulką, kai šis jau buvo užėmęs Seinus ir artėjo prie jam duotojo užimti baro, tai tarp 5 pėst. pulko kairiojo ir 8 pėst. pulko dešiniojo sparno buvo susidaręs platus tuščias tarpas ties Gibais. Šį tarpą lenkai išnaudojo ne tik toliau priešintis, bet bandė daryti ir priešpuolius.[154]

Gibų sąsmauka buvo nepatogi ginti, tad lenkų 41 pėst. pulko III bataliono vadas užėmė pozicijas aukštumose į šiaurę nuo kaimo, iš kur į rytus ir į šiaurę buvo gerai matomi apšaudyti plotai. Tas pozicijas užėmė 10, 11 ir 12 kuopa, o 9 kuopa persikėlė į Gibus, į rezervą. 3 ulonų pulko 3 eskadronas buvo pavartotas dengti užnugariui ir pietiniam sparnui Vilkokuko ir Želvos kryptimi ir ginti baterijai.

8 pėst. pulko daliniai Gibų puolimą vykdė lėtai. Tebuvo šaudoma iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Tas šaudymas veikė daugiausia rytinę gynėjų dalį, buvusią Maros (Pomorze) ež. šiauriniame krante, kur miškas leido mūsiškiams prislinkti arti prie priešo. Pastatyta į šiaurę nuo kaimo Didžioji Mara (Pomorze Wielkie) mūsų baterija gan taiklia ugnimi apšaudė pirmas pėstininkų linijas ir Gibų kaimą ir vertė lenkų artilerijos stebėtojus keisti savo pozicijas.[155]

Pagal lenkų šaltinius,[156] rugsėjo 13 d. du lietuvių šarvuočiai, remiami 8 pėst. pulko pėstininkų, dukart puolė Gibus, bet abu kartus nesėkmingai. Popiet puolusiems šarvuočiams

buvo pasisekę privažiuoti gan arti prie pirmųjų priešo linijų. Kartu iš miško šiauriniame Maros ež. krante pradėjo judėti lietuvių grandinės, puldamos dešiniame lenkų bataliono sparne buvusią 10 kuopą. Stipri ir tanki 2 raitosios artilerijos diviziono baterijos ugnis privertė trauktis lietuvių šarvuočius ir sustabdė pėstininkus. Lenkų baterija veikiai perkėlė ugnį nuo plento, kuriuo važiavo lietuvių šarvuočiai, į lenkus atakuojančius pėstininkus ir privertė nutilti lietuvių bateriją.

Antrą kartą lietuviai puolė į pavakarį. Puolimą vykdė du lietuvių šarvuočiai, kuriuos rėmė iš paskos slinkusieji pėstininkai. Šalindami įgulos rankomis kelio kliūtis, šarvuočiai buvo pasiekę net pirmąją 11 ir 12 kuopos liniją ir nukreipę ugnį į apsikasusius pėstininkus. Lenkams grėsė pavojus netekti pozicijų, tačiau vienas šarvuotis buvo lenkų artilerijos ugnies pagadintas, ir jam teko sunkiai trauktis. Kitas šarvuotis ir toliau apšaudė lenkų pėstininkus ir Gibų kaimą ir pasitraukė tik tada, kai sutemo.[157] Pėstininkus sulaikė lenkų ugnis.

Dėl ties Gibais susidariusios blogos padėties rugsėjo 13 d. apie 23 val. į 5 pėst. pulko štabą atvykęs fronto vadas gen. ltn. Katche leido kpt. Škirpai panaudoti rezervinį batalioną ir įsakė kpt. Škirpai ir mjr. Čaplikui žūt būt užimti Gibus. Tuo tikslu kpt. Škirpa įsakė 2 pėst. pulko II batalionui iš Berzninko per Paseinėlius pulti lenkų poziciją ties Gibais iš šiaurės rytų. 8 pėst. pulkas tuo pačiu metu turėjo supti Čereto (Heret) - Maros (Pomorze) ežerų liniją, slinkdamas iš už miškų į pietus nuo Maros ežero. Kpt. Škirpa šarvuočių būriui buvo pavedęs veikti plentu į Gibus, artilerijos grupei — nuo pat rugsėjo 14 d. ankstaus ryto daužyti priešo pozicijas telktiniais artilerijos smūgiais ir naikinti taikinius už tos pozicijos.[158]

Nors rugsėjo 13 d. apie 20 val. lietuvių puolimas buvo atremtas, tačiau apie tą patį laiką lenkų 41 pėst. pulko III bataliono vadas gavo viso ruožo viršininko įsakymą trauktis į Juodosios Ančios liniją. Tuo tarpu lenkų bataliono padėtis nesudarė pagrindo trauktis: lietuvių puolimai buvo atremti ir nuo Želvos, iš pietryčių pusės, kaip buvo prisibijoma, lietuviai Maro ež. neapleidinėjo. Vis dėlto 3 ulonų pulko vadas, gavęs tam tikrų neramių žinių, prisibijojo dėl savo sparno ir įsakė trauktis į Juodosios Ančios liniją.[159]

Tikroji lenkų pasitraukimo priežastis veikiausiai buvo ta, kad 8 pėst. pulko siųstoji žvalgyba paklydo ir išėjo ant Pranckų - Gibų plento. Manydami, kad lietuviai užėjo lenkams iš užnugario, lenkų daliniai Gibuose ir pasitraukė.[160]

Rugsėjo 14 d. anksti rytą 5 pėst. pulkui priskirtoji artilerija pradėjo smarkiai šaudyti į Gibus. Po kokios valandos iš Gibų atbėgę žmonės pranešė, kad lenkai dar vakar vakare iš Gibų pasišalino. Tuo pačiu laiku mūsiškiai atakavo Danilaukius ir po smarkių kautynių juos užėmė.[161]

Pasitraukus iš Gibų pozicijos, lenkams nebebuvo prasmės būtinai laikytis ir Baltojo - Dmitravo - Šeipiškės ežerų linijoje. Užtat naktį iš rugsėjo 13 į 14 d. jie pasitraukė toliau į Juodosios Ančios liniją. Ši linija buvo miškinga, tad ir labai tiko pridengti jų žymesnių jėgų sutelkimui Augustavo miškuose ir tam manevrui nuslėpti nuo lietuvių karo vadovybės.

Rugsėjo 14 d. apie 11 val. Suvalkijos fronto vadas savo grupei davė šį įsakymą:

"Sveikinu man pavestas dalis su vakarykščios dienos ir praėjusios nakties pasisekimais, įvykusiais ačiū mūsų parodytam dalių karžygiškumui ir griežtumui.

Lenkai grupės bare tapo atstumti ir randasi: 3 divizijos bare - Vokiečių siena - jez. Wižajny - Rutka - Biale Bloto - Lipniak - Grauže Stare - Smolany - jez. Szejpiszki linijoj, 2 divizijos bare Szejpiszki - Dimitrowo - Białe - Heret - Pomorze ir Želva ežerų - Marychos upė - Augustavo perkasas - Nemunas linijoje.

Pavestoms man dalims sutvirtinimui įgyto pasisekimo įsakau atsidėjus sutvirtinti ir atkakliai ginti užimamą liniją.

Šiandien Kalvarijoj prasideda derybos tarp mūsų ir lenkų vadovybių.

Sustabdyti iš mūsų pusės kovos veiksmui, išskyrus priešo tėmijimą. Visokius lenkų išsišokimus prieš mus ginklu likviduoti".[162]

Remdamasis šiuo gen. ltn. Katchės įsakymu, 2 divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis davė šį 2 divizijai įsakymą:

"Fronto vadas sveikina divizijos dalis su vakarykščios dienos ir praėjusios nakties pasisekimais, įvykusiais ačiū padarytais dauguma mūsų dalių karžygingumais ir ryžtumu.

Vienkart fronto vadas pažymėjo neleistiną lėtumą ir negriežtumą kai kurių dalių veikime, pasiekiant nurodytų uždavinių. Visus ypatingai atsižymėjusius liepta tuojau perstatyti apdovanojimui, o apie daleidusius negriežtumą, lėtumą ir bailumą įsakyta padaryti tardymą dėliai patraukimo atsakomybėn.

Lenkai ant baro divizijos tapo atstumti ir randasi ant linijos Krasnopol, Wigry ež., Froncki, Gruszki.

Rusų kariuomenė užima Nowy Dwór, Kuznica ir taip pat eina į priekį Balstogės link. Ant baro prieš mūsų diviziją jie randasi ant linijos Golynka, Grandzicze, Karpanowce.

Jėgos lenkų nėra dar ištirtos, gi rusų žymesnės jėgos randasi Gardino srityje.

Mūsų žvalgyba patėmijo lenkų raitelių apsaugą užtvoromis ties Czarna Hancza, ties Rudawka, Rygoly, Dwortschiszki, Okoli, Proncki ir toliau ant ež. Wigry.

Iš kairės nuo mūsų Vilniaus grupė (eina skyrimo linija)...

Iš dešinės trečioji divizija (skyrimo linija)...

Šiandien Kalvarijoje prasideda derybos tarp mūsų ir lenkų vadovybių.

Sustabdyti visur iš mūsų pusės kovos veiksmus, išskyrus priešo tėmijimą.

Visokius ginkluotų lenkų išsišokimus griežtai ginklu likviduoti.

Kuogreičiausiai užginu visokius susinešimus su lenkais ir su rusais, kaip kariuomenės dalims, taip ir atskiriems kariškiams be tam tikro šiam dalykui mano įgaliavimo.

Atskiri viršininkai gautus iš rusų arba lenkų pranešimus bei pasiūlymus privalo neatidėliojant siųsti mano nusprendimui.

Mano žinion įeina 2, 5, 8 pulkai, 1 haubicų ir 5, 6, 9 baterijos ir 3-čias eskadronas (kuris dar neatvyko), du šarvuoti auto. 10 pulkas armijos atsargoj, fronto vado žinioj, 3 ir 6 pulkai su priduotom baterijom ir 2-ru eskadronu išėjo žinion 3 divizijos vado.

Pavestoms man dalims sutvirtinimui įgyto pasisekimo įsakyta atsidėjus sutvirtinti ir atkakliai ginti liniją nuo ež. Dmitrowo išimtinai, ež. Białe, ež. Heret, ež. Pomorže, ež. Želwa, upė Marycha, Augustavo kanalas iki Nemuno. Nemunu iki Grandzicze ir toliau tiesia linija iki Karpanowce imtinai.

Išpildymui šio įsakau:

Majoras Čaplikas

8 p.p. 3 batalionai

5 baterija 2 kanuolės

7 baterija 4 kanuolės

Haubicų bat. 4 kan.

2 šarvuoti auto.

Atydžiai užsistiprinti ir atkakliai ginti liniją nuo ež. Dmitrowo išimtinai, ež. Białe, Heret, Pomorze, upė Marycha, Augustavo perkasas iki Nemuno. Užmegzti trumpus ryšius su kaimynais. Baterijas palikti dabartinėse savo vietose žinioje diviziono vado majoro Bytauto, kuriam duotas uždavinys suderinti veiksmą baterijų su pėstininkų veiksmais. Šarvuotus gi auto laikyti vieną ant plento Seinai - Suvalkai, kitą ant plento Seinai - Augustavas. Žvalgybą vesti iki linijai Czarna Hancza, Augustavo perkasas iki Nemuno.

Kap. Škirpa

5 p.p. 3 batalionai

5 baterijos 3 kanuolės

Pasikeitus su dalimis 3 divizijos ir 8 pulko apsistoti rajone Klepacze, Kuciuny, Kudziški, Holny Wolmera divizijos atragoj.

Majoras Laurinaitis

2 pulko 3 batalionai

9 bater. 4 kanuolės

Pasikeitus su 3 divizijos dalimis, susikoncentruoti rajone Berzniki, Pockūny, Sztabinki ir, gavus atskirą ant to paliepimą, su dviem batalionais ir baterija pereiti Kopciowo, Druskieniki, Porzecze, užimti barą nuo Gradzicze imtinai tiesiogine linija iki Karpunowce imtinai, kaip apsaugą nuo rusų įsiveržimo per viršminėtą liniją.

Artilerijos sandėliai — Alytus. Lauko ligoninė — Alytus. Perrišimo būrys — Alytus. Bazė 5 ir 8 pulko — Alytus. 2 pulko bazė — Porzecze ir t.t. Mano pavaduotojai majoras Laurinaitis ir majoras Čaplikas. Divizijos štabas — Seirijai".[163]

Šiuose abiejuose įsakymuose pirmiausia krinta į akis dvi anksčiau nepasitaikiusios naujybės. Viena naujybė, tai — gen. ltn. Katchės įsakyme pareikšta ir plk. Grigaliūno-Glovackio įsakyme pakartota padėka savo dalims už karinius laimėjimus. Ši padėka bus veikiausiai sekimas rusų kariuomenėje nusistovėjusiu papročiu.[164]

Kita naujybė, tai — grasymas už lėtą, negriežtą veikimą ir bailumą tardyti nusikaltusius ir net traukti juos atsakomybėn, nors aukštesnis viršininkas teapsiribojo vien tik pagyrimu.[165]

Suvalkijos fronto sustiprinimas 3 divizija, taip pat ir Seinų atgavimas buvo, tiesa, teigiami reiškiniai, tačiau dalių vadai nesižavėjo tiek šiais laimėjimais, kiek fronto ir divizijos vadovybė. Kariuomenė buvo išbarstyta po visą frontą, be žymesnių atsparos punktų ir rezervų. Be to, 2 pėst. pulko 2 batalionui su baterija buvo numatyti išimti iš Suvalkų fronto ir nukelti už Nemuno. Taipgi įsakymas stebėti priešą buvo sunkiai įvykdomas, nes buvo uždrausta žvalgyti priešo užimtojoje teritorijoje, ypač kad pulkams nebuvo skiriamos lėšos siuntinėti slaptus agentus ir priešo užnugaryje organizuoti seklių tinklą. Taip pat ir grasymas dalių bei dalinių vadus traukti atsakomybėn buvo geriausiu atveju nereikalingas tuščiažodžiavimas, juoba kad dalys atliko joms duotus uždavinius, kartais net su kaupu (5 pėst. pulkas užėmė Seinus 2 valandom anksčiau, negu buvo įsakyta). Dėl 8 pėst. pulko vėlinimo pradėti veiksmus buvo kaltas ne pulkas, bet aukštesnė vadovybė, pavėlinusi duoti tam pulkui įsakymą. Tad jeigu jau ką reikėjo traukti atsakomybėn, tai tik ne dalių vadus, bet tiems vadams davinėjusią įsakymus aukštesnę vadovybę.[166]

Kalvarijos derybos. Tiek lietuviai, tiek ir lenkai, kovodami vieni su kitais dėl savo politinių siekių, ištisą eilę metų vartojo dvi priemones: diplomatiją ir ginklą. Lietuvos vadovaujantieji politikai, ypač iš pradžių, 1918 m., buvo linkę pasikliauti vien tik diplomatija, tikėdamiesi jos pagalba iškovoti

Lietuvai nepriklausomybę lietuvių tautos pageidaujamose ribose. Tik po 1918-1919 m. sąvartoje įvykusios katastrofos ir lietuvių politiniai veikėjai pradėjo kiek daugiau vertinti ir ginklą.

Lenkų valstybės vyrai, ypač Pilsudskis, jau nuo pat kovų dėl Lenkijos valstybės atstatymo pradžios buvo įsitikinę, kad Lenkija turės tokią teritoriją, kokią ji ginklu išsikovos. Ir jei kartais Pilsudskis bent kiek ir linkdavo derėtis su lietuviais, tai nebent tik "su revolveriu kišenėje".

Daugiausia dėl šio skirtingo ginklo jėgos vertinimo skirtingos buvo ir abiejų kraštų pastangos ugdyti savo ginkluotąsias jėgas. Lenkijos ekonominis pajėgumas buvo žymiai didesnis už Lietuvos pajėgumą, tačiau lenkų sukurtoji armija viršijo lietuviškąją dar ir proporcingai pagal krašto gyventojų skaičių bei išteklius. 1920 m. rugsėjo mėn. pagrindinė mūsų kariuomenės ginklo rūšis — pėstininkai, augo iš 16,000 į 25,000 durtuvų. Tuo metu Lietuvos kariuomenėje tetarnavo iš viso tik keletas dešimčių tūkstančių karių. Tuo pačiu laiku lenkų kariuomenė jau buvo išaugusi iki milijono. Kavalerijos, tinkamiausios ginklo rūšies per tuo metu kariautą lietuvių-lenkų manevrinį karą, lenkai turėjo 30 pulkų, o lietuviai tada buvo vos bebaigią organizuoti vienintelį raitininkų pulką. Tačiau ir to paties pulko beveik visai negalima buvo vartoti manevriniams veiksmams, nes paskirus jo eskadronus tekdavo daugiausia naudoti ryšiams palaikyti ir žvalgybai, nes prie pėstininkų pulkų pradėtosios steigti raitųjų žvalgų komandos dar toli gražu nepajėgdavo šių uždavinių atlikti. Lenkų kariuomenė buvo ir techniškai geriau aprūpinta. Be to, dėl nelaimingai susidėjusių istorinių sąlygų lietuviai neturėjo ir kvalifikuotos, prityrusios kariuomenės vadovybės. Tad, turėdami silpnesnę armiją, negu lenkai, lietuviai ir toliau būdavo labiau už lenkus linkę taikytis ir ginčytinus klausimus spręsti daug mieliau pavesdavo diplomatams, negu ginkluotoms jėgoms.

Kitokios taktikos laikėsi lenkai. Jausdamiesi kariškai stipresni, jie būdavo labiau linkę diktuoti savo valią Lietuvai, negu su ja derėtis kaip lygus su lygiu. Jeigu jau atsirasdavo būtinas reikalas griebtis diplomatijos, tai lenkai kur kas mieliau sutikdavo derėtis su lietuviais betarpiškai, negu naudojantis tarptautinių institucijų tarpininkavimu. Tik didelė nesėkmė kariaujant su Sovietų Rusija privertė lenkus kreiptis Spa konferencijoje į Antantės valstybes. Antrą kartą lenkų Valstybės Gynimo Taryba nutarė kreiptis į kitą tarptautinę instituciją — į Tautų Sąjungą, skųsdamasi dėl tariamos lietuvių agresijos, kai per tos tarybos posėdį paaiškėjo, kad dėl to meto lenkų

nepajėgumo vykdyti prieš lietuvius karinės akcijos reikėjo ieškoti kitų priemonių susidoroti su lietuviais. Tai buvo rugsėjo mėn. 4 d., kai lietuviai artėjo prie Augustavo ir kai lenkai tuo metu neturėjo atliekamų jėgų tai ofenzyvai paveikiai atremti. Tą nutarimą kreiptis į Tautų Sąjungą, skundžiant lietuvius, vienas tos tarybos narys taip sąmojingai apibūdino[167]: "Tačiau turime sutikti su faktu, kad iki 10 dienų negalime vykdyti ofenzyvos. Tad iš būtinybės darome dorybę, ir nota turi šį tikslą".

Rugsėjo 4 d. lenkų Valstybės Gynimo Tarybos nutarimas Sapiegos telegrama buvo rugsėjo 6 d. perteiktas Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui Sir. Eric Drummondui. Telegramoje Lietuva buvo kaltinama, kad ji bendradarbiaujanti su bolševikais ir kad Lenkija esanti "tiesiogiai lietuvių užpulta". Sapiega telegramoje prašė Tautų Sąjungą pavartoti savo įtaką, kad būtų sustabdytas "tas naujas kraujo praliejimas", įterpdamas ir ultimatyvinį reikalavimą: "bet ji (Lenkijos vyriausybė, A.R.) bus priversta laikyti save kariaujančia su Lietuva, jei per keletą dienų lietuvių kariuomenė nebus visiškai evakuavusi lenkų teritorijos ir nebus liovusi bendradarbiauti su bolševikų kariuomene".[168]

Rugsėjo mėnesio lietuvių-lenkų kovas dėl pietinės Suvalkijos lydėjusi diplomatinė kova, šalia kreipimosi į Tautų Sąjungą, ėjo dar ir kitu kanalu: abidvi kovojančios šalys keitėsi notomis ir bandė derėtis. Atsakydamas į Lenkijos užsienių reikalų ministro Sapiegos rugpiūčio mėn. 31 d. notą, reikalaujančią, kad lietuvių kariuomenė Suvalkijoje atsitrauktų už Focho linijos, ir siūlančią pradėti betarpiškai derėtis, Lietuvos užsienių reikalų ministras dr. Purickis rugsėjo 6 d. telegrama pranešė Lenkijos vyriausybei, kad Lietuva Suvalkų krašte negalinti atitraukti savo kariuomenės į Focho liniją dėl dviejų priežasčių: 1) užleisti lenkams gera valia tą teritoriją, kuri jau yra Lietuvos valstybės valdžioje, reikštų sulaužyti neutralitetą Rusijos atžvilgiu ir 2) Lietuvos vyriausybė neranda galima užleisti svetimai okupacijai tokią teritoriją, kurią ji laiko be jokio abejojimo priklausančią Lietuvai.

Savo notoje dr. Purickis pabrėžė, kad 1919 m. gruodžio 8 d. linija buvo nustatyta Lietuvos vyriausybei nedalyvaujant ir nežinant. Toliau notoje tvirtinama:

"Taikumo dvasios ir noro išvengti konfliktų tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių vedama, Lietuvos vyriausybė savo rugpiūčio 27 d. notoje buvo siūliusi nustatyti demarkacijos liniją, bet lenkai, nieko neatsakę į tą notą ir nebaigę pradėtų Kaune derybų, puolė lietuvių

kariuomenę ties Augustavu, ją nustūmė ir giliai įsibrovė į Lietuvos teritoriją. Lietuvos vadovybė buvo priversta reaguoti, nustumdama tą įsibrovimą. Lietuvos vyriausybė, norėdama sustabdyti kraujo praliejimą ir duoti įrodymą savo taikios ir draugiškos politikos Lenkijos atžvilgiu, siūlo tuojau sustabdyti karo veiksmus ir pavesti abiejų pusių įgaliotiems delegatams nustatyti demarkacijos liniją. Delegatai galėtų susirinkti Marijampolėje. Nustačius demarkacijos liniją, Lietuvos vyriausybė yra pasirengusi imtis derybų, kurių tikslas būtų išspręsti visus ginčijamus klausimus. Lietuvos vyriausybė priima toms deryboms kaip bazę Lietuvos ir Lenkijos delegatų neseniai Rygos konferencijoje nustatytus punktus".[169]

Tiek atsakymo į šią lietuvių notą, tiek ir bendrą lietuvių-lenkų santykių klausimą lenkų Valstybės Gynimo Taryba vėl svarstė rugsėjo 8 d.[170] Sapiega pareiškė, kad į lietuvių notą galima reaguoti trejopai: paskelbti karą, faktiškai stumti lietuvius iš Suvalkijos be karo ir priimti siūlymą derėtis. Nuomonės buvo pasidalinusios. Nusvėrė Pilsudskio nuomonė. Jis pasisakė už derybas su lietuvių vyriausybe, nors ir siūlė pasmerkti ją už tariamą neutralumo laužymą Lenkijos atžvilgiu. Kaip tinkamą derybų vietą jis nurodė Kalvariją. Sapiega ta proga pažymėjo, kad demarkacinės linijos klausimas Suvalkijoje negali būti derybų objektu. Ta prasme buvo nutarta suredaguoti notą Lietuvos vyriausybei.[171]

Tarybos posėdyje užsienių reikalų ministras Sapiega paaiškino, kad būsimoms karinėms operacijoms teks būtinai naudotis grynai lietuviška teritorija, t.y. esančia už Focho linijos. Dėl to jisai siūlė per darybas laikytis kietų sąlygų, nes priešingu atveju galima "netekti naudos, kurią galima būtų gauti iš lietuvių klaidų". Sapiega taip pat nurodė, kad yra būtina palikti vyriausiai vadovybei laisvę veikti ir kad tam reikalui reikia pritaikyti diplomatinę akciją. Ir generolas Sosnkovskis priminė, kad, neperžengus Lietuvos teritorijos, būsią sunku prieiti vokiečių apkasus. Mat, karinė lenkų vadovybė po Varšuvos kautynių kurį laiką buvo užsibrėžusi tikslą prieš žiemą pasiekti 1915-1917 m. vokiečių apkasus, kurie sudarė sutvirtinimų liniją, nukreiptą frontu į rytus. Nors ir buvo pareikšta ir priešinga nuomonė, kad, pažeidus Lietuvos teritoriją, tektų susilaukti diplomatinių komplikacijų, tačiau balsuojant už Focho linijos neperžengimą tebuvo paduoti tik du balsai.[172]

Atsakydamas į rugsėjo 6 d. Purickio notą, Sapiega rugsėjo 9 d. pakartojo senus priekaištus dėl tariamo Lenkijos atžvilgiu neutraliteto sulaužymo, grįsdamas tą priekaištą tariamu

iš Prūsų einančių bolševikų kariuomenės dalinių praleidinėjimu ir lietuvių bendradarbiavimu su bolševikų kariuomene. Notoje pareiškiama: "Lenkijos vyriausybė, pastatyta tuo būdu į blogą padėtį savo priešininko atžvilgiu, yra priversta kovoti su juo nė kiek neatsižvelgdama į teritoriją, kurioje jis randasi".

Notoje sutinkama su siūlymu derėtis, tačiau su dviem sąlygom: 1. nebus deramasi dėl demarkacinės linijos nustatymo, nes ta linija esanti jau 1919 m. gruodžio 8 d. Aukščiausios Tarybos nustatyta, 2. Lietuva turi apsiimti laikytis visiško neutraliteto kare su Sovietų Rusija. Deryboms vietą Sapiega pasiūlė Kalvariją, kad būtų arčiau nuo demarkacinės linijos. Notos pabaigoje Sapiega kartojo Lenkijos vyriausybės protestus dėl tariamo lietuvių įsibrovimo į Lenkijos teritoriją.[173]

Lietuvos užsienių reikalų ministerija rugsėjo 12 d. išsiuntė atsakymą į Sapiegos notą. Purickis atmetė visus lenkų kaltinimus ir pareiškė, kad jis sutinka visą bylą pavesti spręsti Tautų Sąjungai. Jis taip pat sutiko, kad derybos būtų vedamos Kalvarijoje, ir pranešė, kad lietuviai atstovai ten atvyks rugsėjo 12 d. vidudienį ir kad karinė Lietuvos vadovybė įsakė nutraukti karo veiksmus rugsėjo 13 d. 12 val.[174] Iš tikrųjų lietuviai karo veiksmus nutraukė rugsėjo 14 d. 6 val.

Lietuvių kovų su lenkais dėl pietinės Suvalkijos metu kai kurios kitos valstybės dėjo pastangų sušvelninti lietuvių-lenkų ginčą. Visų pirma prancūzai norėjo, kad lietuviai bendrai su lenkais kovotų prieš Sovietų Rusiją. Kad ir labiau linkusi buvo palaikyti Lenkiją, Prancūzijos vyriausybė vis dėlto buvo susirūpinusi įvykiais ir neslėpė savo baiminimosi dėl lenkų pasinešimo žygiuoti į Vilnių.[175]

Ir Didžiosios Britanijos užsienių reikalų ministerija bandė šaukti Londone lietuvių-lenkų konferenciją. Tos konferencijos iniciatyva paėjo iš lietuvių vyriausybės, kuri siūlė, kad joje dalyvautų ir britų atstovai.[176]

Latvijos užsienių reikalų ministras Meierovicius rugsėjo 10 d. taip pat siūlėsi tarpininkauti lietuvių-lenkų ginče ir kvietė šalis tartis Rygoje, tačiau Sapiega, padėkojęs už kvietimą, pareiškė, kad Kalvarijoje tuo reikalu vyks tiesioginės derybos.[177] Nors visos šios pastangos ir nedavė teigiamų rezultatų, tačiau jos vis dėlto šiek tiek veikė tiek lenkų, tiek ir lietuvių vyriausybes.

Rugsėjo 16 d. Kalvarijoje įvyko pirmas posėdis. Iš lenkų pusės jame dalyvavo plk. Mackevičius, jau dukart dalyvavęs Kauno derybose,[178] užsienių reikalų ministerijos valdininkas, vėliau dalyvavęs ir Suvalkų derybose Julius Lukasevičius, irgi

dalyvavęs Kauno derybose kpt. Adomas Romeris, vėliau įgaliotas ministras Rygoje Miroslavas Arciševskis ir ltn. Leonas Bulovskis. Iš lietuvių pusės dalyvavo Suvalkijos fronto vadas gen. ltn. Katche, mjr. Jakaitis, kpt. Zubrys ir du užsienių reikalų ministerijos atstovai — Voldemaras Vytautas Čarneckis ir Bronius Kazys Balutis.[179]

Lenkijos vyriausybė, sutardama su Valstybės Gynimo Tarybos nutarimu ir ypač atsižvelgdama į Antantę, sutiko derėtis su lietuviais, tačiau iš esmės anaiptol nebuvo suinteresuota, kad derybos pavyktų. Svarbiausia lenkų diplomatų tikslas buvo galėti laisvai elgtis su lietuviais ir paruošti geresnes sąlygas lenkų kariuomenei žygiuoti per Lietuvos teritoriją (Seinai - Druskininkai) į bolševikų kariuomenės užnugarį. Užtat ir lenkų atstovams Kalvarijos derybose buvo slaptai nurodytos nepaprastai sunkios susitarimo sąlygos, kurių lietuviai jokiu būdu negalėtų priimti. Šių nurodymų įžangoje buvo pasakyta, kad lietuviai laužo neutralumą.[180] Vykdydama tuos nurodymus, lenkų delegacija turėjo pareikalauti, kad lietuvių kariuomenė atsitrauktų ir telktųsi linijoje Alytus - Marijampolė. Lietuvos neutralumo kontrolė turėjo būti pavesta lenkų karininkams, kurie, vadovaujami plk. Mackevičiaus, eitų pareigas kaip paliaubų emisarai Kaune, Kalvarijoje, Marijampolėje, Kapčiamiestyje, Kaišiadoryse ir Alytuje, galėdami laisvai palaikyti ryšius su lenkų vyriausiąja vadovybe. Tokie reikalavimai buvo nesuderinami su valstybės suverenumo samprata, ir jų pareiškimas neišvengiamai turėtų baigtis derybų nutraukimu. Iš tikrųjų šių reikalavimų lenkų delegacijai neteko pareikšti, nes pasitarimai nutrūko dėl kitų lenkų reikalavimų. Žinios apie tai, kad lietuviai užėmė Seinus, buvo gautos prieš pat išvažiuojant lenkų delegacijai iš Varšuvos. Ryšium su tuo, lenkų delegacija gavo papildomą nurodymą išankstine derybų sąlyga pareikalauti, kad lietuvių dalys pasitrauktų iš naujai užimtos teritorijos.[181]

Derybų posėdį atidarė gen. ltn. Katche. Protokolai buvo nuspręsta rašyti lietuviškai ir lenkiškai, bet derybų kalba sutarta laikyti rusų kalbą. Raštu pateikiami klausimai sutarta rašyti vienos pusės lietuviškai, kitos — lenkiškai, pridedant prie jų paliudytus rusiškus vertimus.

Atlikus šiuos formalumus, Lukasevičius iš rašto paskaitė lenkų delegacijos pareiškimą, kurio pradžioje buvo pabrėžta, kad Lenkijos vyriausybė siekė ir dabar tebesiekia visus ginčus su Lietuva sutvarkyti dviem vyriausybėm abipusiškai tiesiog susitariant.

Priminęs toliau Sapiegos rugsėjo 9 d. notą, Lukasevičius

pareiškė lenkų delegacijos vardu pasitenkinimą, kad Lietuvos vyriausybė, atsakydama į tą notą, priėmė jos principus kaip derybų bazę.

Lietuviai blogą valią parodę tuo, kad karo veiksmus sustabdę daug vėliau, negu Purickis buvo žadėjęs. Dar daugiau blogos valios Lukasevičius mato, kad Lietuva tariamai nesilaikanti neutraliteto. Čia jis vėl aiškino, kad bolševikų dalys esančios praleidinėjamos per Lietuvos teritoriją, prikišo Lietuvai, kam ji savo kariuomene užėmusi lenkų teritoriją, paabejojo Lietuvos pasiryžimu geruoju sutvarkyti dviejų kariuomenių santykius, prikišo, kad lietuviai užėmė Seinus, kad Lietuvos neutraliteto priedanga esanti koncentruojama bolševikų kariuomenė. Tais priekaištais remdamasi, lenkų delegacija, pagaliau, pareiškė turinti iš Lietuvos reikalauti ganėtinų garantijų dėl Lietuvos kariuomenės laikymosi ateityje ir prieš tęsiant toliau pradėtąsias derybas reikalauti, kad Lietuva tuojau atitrauktų savo kariuomenę už maršalo Focho demarkacinės linijos, "evakuodama tuo būdu Lenkijai priklausančius plotus pagal 1919 m. gruodžio 8 d. Aukščiausios Tarybos sprendimą". Baigus lenkų atstovui kalbėti, lietuvių delegacijos pirmininkas gen. ltn.Katche paprašė tarimąsi atidėti ir žadėjo atsakyti į lenkų delegacijos pareiškimą rytoj.[182]

Rugsėjo 17 d. posėdžiui pirmininkavo plk. Mackevičius. Balutis paskaitė lietuvių delegacijos atsakymą į lenkų vakarykštį pareiškimą. Atsakymo tekstas buvo toks[183]:

"1) Lietuvių delegacija priima su pasitenkinimu lenkų delegacijos pareiškimą, pagal kurį Lenkijos vyriausybė esanti pasiryžusi geruoju susitarus išspręsti lenkų lietuvių ginčą ir taip pat įvykdyti geros kaimynystės santykius.

2) Drauge Lietuvos delegacija turi apgailestaudama pastebėti, kad Lenkijos vyriausybės pažiūra, kiek ji atsispindėjo lenkų delegacijos aukščiau minėtame pareiškime, yra pagrįsta priešingais tikrumui duomenimis.

Kadangi Lenkijos delegacija randa patogiu kaltinti Lietuvos vyriausybę visa kaltinimų eile, kaip, pavyzdžiui, leidus laisvai eiti Sovietų kariuomenei iš Rytų Prūsų į naujus koncentracijos punktus, tiesioginiai kooperavus su Sovietų kariuomene, teikus tai kariuomenei pagalbos, ir viską tą darius prisidengiant Lietuvos neutralitetu ir t.t. ir, kadangi tie kaltinimai nėra paremti įrodymais, tai Lietuvos delegacija yra priversta žiūrėti į tuos kaltinimus, kaip į nepagrįstus, ir kuo griežčiausiai protestuoti prieš Lenkijos delegacijos pastangas įkalbėti priešininkui nusikaltimą, neduodant betgi reikalingų tam įrodymų.

3) Lietuvos delegacija mano esant jos pareiga atkreipti Lenkijos

delegacijos dėmesį į faktą, kad įvykusios prieš kiek laiko Kaune derybos buvo nutrauktos ne dėl menamojo Lietuvos vyriausybės nesukalbamumo, bet dėl to, kad deryboms tebeeinant, lenkų kariuomenė, be karo paskelbimo, staiga ėmė atakuoti lietuvių kariuomenę ties Augustavo perkasu.

4) Faktas, kad Lenkijos delegacija primena rugsėjo 13 d. įvykius, daro įspūdžio, lyg būtų norima prikišti lietuvių kariuomenei agresyvius tikslus. Mes esame įsitikinę ir, pasiremdami neginčytinais faktais, pareiškiame, kad visuose incidentuose, kurių buvo tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių, iniciatyva visada buvo šios pastarosios pusėje. Taip buvo neseniai; taip ir šiandien tebėra. Visi tie apgailėtini rugsėjo mėnesį įvykę incidentai nėra kas kita, kaip paprasta ir neišvengiama pasėka rugpiūčio 30 d. puolimo, kuriuo lenkų kariuomenė atsakė į Lietuvos vyriausybės taikingą rugpiūčio 27 d. notą. Rugsėjo 11 d., 13 val., ties Smalėnais lenkų rinktinė atakavo mūsų sargybą; mūsų pusėje buvo vienas mirtinai sužeistas. Rugsėjo 12 d. rytą, lenkų kariuomenė, artilerijos lydima, ištisas 3 valandas tų pačių Smalėnų apylinkėse atakavo mūsų sargybas. Ir tik laimingo atsitiktinumo dėka mūsų kariuomenė nenukentėjo, bet užtat nukentėjo civiliai gyventojai. Kuriuo būdu Lietuvos vyriausybė galėjo reaguoti į visus tuos puolimus? Ar ji turėjo pasitenkinti vienu tik pasyviu gynimusi ir kantriai laukti, kol jos sargybos vėl bus puolamos? Mes turėjome, be jokios abejonės, atsakyti kontratakomis į besikartojančius lenkų kariuomenės puolimus.

Rugsėjo 13 d. pradėtasis mūsų puolimas buvo ne kas kita, o tik neišvengiamoji kontrataka. Suprantamas daiktas, kad šitas puolimas buvo daromas mums tinkamiausia ir patogiausia linkme. Kas liečia mūsų vyriausybės pasiūlymą sustabdyti karo veiksmus rugsėjo 13 pusiaudienį, tai jo įvykdymas parėjo nuo tos būtinos sąlygos, kad lenkų kariuomenė irgi tuo pačiu laiku sustabdytų karo veiksmus. Karo veiksmų sustabdymas tik iš vienos pusės, be įsitikinimo, kad kita pusė tuo pačiu metu juos irgi sustabdys, būtų lygus ginklų sudėjimui ir kapituliacijai. Bet visą rugsėjo 13 d., o taip pat ir sekančią naktį, lietuvių vadovybė, nežiūrint viso savo valios gerumo ir nuoširdumo, negalėjo pastebėti mažiausio ženklo, kad lenkų pusėje būtų buvę stabdomos operacijos. Tik dėlto mes negalėjome sustabdyti ir mūsųjų, kol nebuvome atsiekę minimalinio mūsų puolimo tikslo, kurs buvo artimiausioji ir patogiausioji laikyti linija. Ir tik rugsėjo 14 d. 3 val. 30 min. į Kalvariją atvyko lenkų karininkas pranešti susivėlinusį lenkų vadovybės pareiškimą, kad sutinkama sustabdyti karo operacijas. Bet jau kiek laiko prieš tai frontas pats savaime buvo aprimęs. Iš visko, kas pasakyta, turėtų sekti tvirtas įsitikinimas, jog šiuo atveju, kaip kad ir visada, lietuvių kariuomenė garbingai išlaikė savo pažadus.

Kas liečia lenkų delegacijos reikalavimą, kad lietuviai atitrauktų savo kariuomenę už maršalo Focho 1919 metais birželio 18 d. nustatytos linijos, tai Lietuvos delegacija mano būtina pareikšti štai ką:

a) Maršalo Focho 1919 metais birželio 18 d. nustatytoji demarkacijos linija buvo nutiesta laikinai ir laikoma, kaipo karo būtinumas tiesioginiam ryšy su lenkų sovietų karo operacijomis fronte į rytus ir į žiemius nuo Vilniaus. To fronto nebėra, dabarties padėtis yra visai kitokia, negu minėtos laikinos demarkacijos linijos nustatymo metu; visu jos ilgumu nuo Dauguvos ligi vokiečių sienos ji buvo lenkų kariuomenės apleista, be jokio lietuvių kariuomenės spaudimo; didesnė tos linijos dalis nuo Dauguvos ligi Nemuno į pietus nuo Merkinės ir lig šiol neegzistuoja, o betgi Lenkijos delegacija nereikalauja jos įvykdymo. Todėl Lietuvos delegacija turinti teisės laukti, kad Lenkijos delegacija sutiktų geruoju reviduoti kalbamąją liniją buvusios Suvalkų gubernijos ribose ir kad ta linija būtų čia pritaikyta naujoms aplinkybėms. Lietuvos delegacija samprotauja, Lenkijos delegacija juo mažiau turinti teisės manyti tą liniją esant neliestiną iš lietuvių pusės, kad patys lenkai yra pernelyg dažnai ją laužę.

b) Kai dėl linijos, kuri, einant Lenkijos delegacijos žodžiais, buvusi Aukščiausios Tarybos nustatyta 1919 metais gruodžio 8 d. iš kurios atsišaukia Lenkijos delegacija savo pareiškime, tai Lietuvos delegacija tvirtina tą sprendimą, nei lenkų teritorijos sienų nutiesimą niekada nebuvus nei sąjungininkų, nei Lenkijos vyriausybės praneštą Lietuvos vyriausybei ir jie yra tai vyriausybei nežinomi. Todėl Lietuvos delegacija nemano galinti pasisakyti dėl minėto sprendimo tol, kol jis Lietuvos vyriausybei bus nepraneštas. Suprantamas dalykas, kad Lietuvos vyriausybė yra pasiryžusi dabar, kaip kad visada ir praeityje, atsižiūrėti Aukščiausiosios Tarybos sprendimų. Kita vertus, Lietuvos delegacija turi garbės atkreipti Lenkijos delegacijos dėmesį į pačią to klausimo pastatymo formą. Lenkijos delegacija reikalauja, kaipo vestinų derybų sąlygą, lietuvių kariuomenės atitraukimo už linijos, kurios mes nežinome ir kurios niekada neturėjome progos patyrinėti nei pastudijuoti; suprantamas tad dalykas, kad to lenkų pasiūlymo negalime svarstyti tol, kol nesusipažinsime su paminėta siena.

Kadangi Lenkijos delegacijos reikalavimai dėl duotinų garantijų buvo sukelti nepagrįstais kaltinimais ir kadangi tie kaltinimai, būdami priešingi teisybei, turi būti laikomi negaliojančiais, tai specialių garantijų reikalavimas, pagrįstas duomenimis neatitinkančiais tikrumą, turi lygiu būdu būti laikomas nepateisinamu.

Todėl Lietuvos delegacija turi garbės prašyti: 1) duoti jai galimybės susipažinti su autentišku tekstu Aukščiausios Tarybos 1919 metų gruodžio 8 d. sprendimo, kad ji tą sprendimą galėtų pranešti savo vyriausybei, 2) imtis tiesti demarkacijos liniją, kuri atitiktų abiejų šalių interesus ir kuri galėtų pagelbėti geruoju išspręsti klausimą".

Balučiui paskaičius šį lietuvių delegacijos pareiškimą, lenkų delegacija pasiūlė padaryti posėdžio pertrauką savo atsakymui apsvarstyti.

Atsakydami, lenkai pirmiausia pabrėžė, kad lietuvių delegacijos noras tiesti naują demarkacijos liniją prieštaraująs ministro

Purickio 1920 m. rugsėjo 12 d. notai, kuria jis, sutikdamas derėtis Kalvarijoje, drauge priėmė Sapiegos notą kaip derybų bazę, o Sapiegos notoje buvo kaip tik pasakyta, kad nebus deramasi dėl naujos demarkacijos linijos. Toliau lenkai pareiškė, kad Aukščiausios Tarybos sprendimas buvo praneštas drauge su Sapiegos 1920 m. rugpiūčio 31 d. nota, kad lietuvių puolimas prieš Seinus neturįs jokių pateisinimų lenkų kariuomenės elgesyje, kad lenkai palaiką visu pilnumu jų pareiškimus dėl tariamo neutraliteto sulaužymo iš lietuvių pusės ir kad jie apie tai yra jau net pranešę Tautų Sąjungai. Visa tai išdėsčiusi, lenkų delegacija patvirtino visus savo pareiškimo teigimus ir pasisakė laukianti į jį galutinio lietuvių atsakymo. Vis dėlto prie derybų protokolo ji sutiko pridėti abiejų delegacijų patvirtintą Aukščiausios Tarybos sprendimo nuorašą.[184]

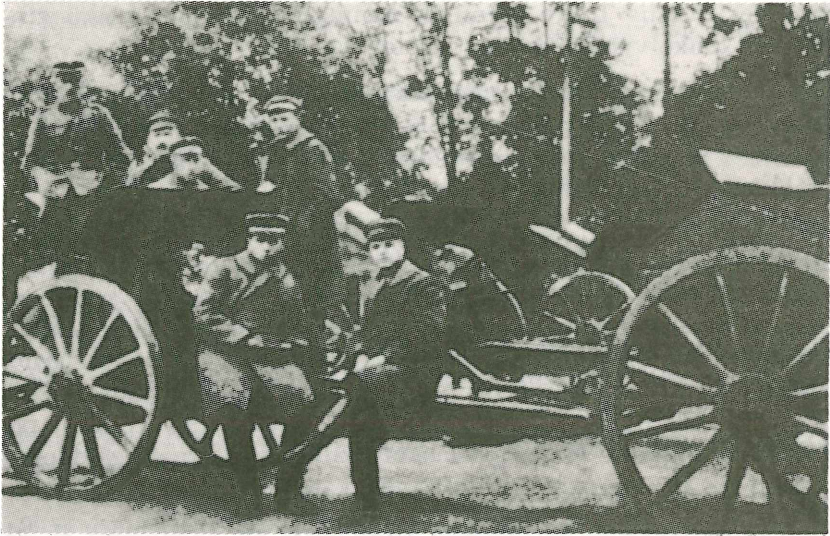
Po posėdžio pertraukos lietuviai į lenkų atsakymą pareiškė:

"Atsakydama į lenkų rugsėjo 17 d. pareiškimą, Lietuvos delegacija turi garbės pranešti, kad tuo tarpu ji neturi nieko kita pridėti prie to, ką yra jau išdėsčiusi. Turėdama betgi galvoje, kad Lenkijos delegacija pirmą sykį teparodo dokumentą, kuriuo ji remia savo reikalavimus, vadinasi, Aukščiausios Tarybos 1919 metų gruodžio 8 d. sprendimą, — tekstas neturįs jokio įrodymo savo autentiškumui — Lietuvos delegacija skaito būtina tą tekstą nusiųsti savo vyriausybei, iš kurios ji lauks instrukcijų".[185]

Po naujo posėdžio pertraukos lenkai pareiškė, kad jie nematą pagrindo, kad lietuvių atsakymas būtų ilgiau vilkinamas, ir kad jie to atsakymo lauksią Kalvarijoje ligi rugsėjo 18 d. 14 val. Tad lenkai griebėsi ultimatyvinės derybų formos.

Rugsėjo 18 d. įvyko paskutinis delegacijų posėdis, kuriame Balutis lietuvių delegacijos vardu galutinai pareiškė, kad Aukščiausiosios Tarybos nustatytoji linija, lietuvių manyms, nesanti galutinė siena, bet tik laikinas atskyrimas lenkų administracijai pavestos teritorijos, kad dėl tos linijos lietuviai rezervuoją sau teisę kur reikiant kreiptis, kad būtų respektuojamos Lietuvos teisės, bet kad Lietuva, trokšdama geruoju ir taikingai išspręsti ginčus su Lenkija, o antra vertus, Lenkijos grasinama karu, sutinka atitraukti savo kariuomenę už gruodžio 8 d. linijos, tik su sąlyga, kad ir lenkai tuo pačiu metu atsitrauktų į savo pusę tiek, kiek teks lietuviams trauktis į savąją.[186]

Lenkijos delegacija pareiškė, kad ji negalinti "laikyti ganėtinu" gautąjį iš lietuvių atsakymą ir kad ji nemananti, kad galima būtų tęsti Kalvarijos derybas. Pranešusi, kad paliaubos iš lenkų pusės nebūsiančios nutrauktos anksčiau, kaip rugsėjo 19 d. 6 val. ryto, lenkų delegacija išvyko iš Kalvarijos.

Gaubicų baterijos karininkų grupė 1920 m. Raudondvaryje (prie Kauno)

Tad Kalvarijos derybos baigėsi nedavusios jokių rezultatų.

Tautų Sąjungos tarpininkavimas. Rugsėjo 16 d., t.y. tą pačią dieną, kurią lietuvių ir lenkų delegacijos susitiko Kalvarijoje, Paryžiuje pradėjo posėdžiauti Tautų Sąjungos Taryba, svarstydama taip pat lietuvių-lenkų ginčą dėl Suvalkijos. Pagrindą tai bylai užvesti davė lenkų užsienių reikalų ministro Sapiegos jau minėtoji rugsėjo 4 d. nota.

Tačiau, po rugsėjo 4 d. karinė padėtis Suvalkijoje žymiai pasikeitė. Daryti iš būtinybės dorybę, kaip vienas Lenkijos Valstybės Gynimo Tarybos narys per rugsėjo 4 d. posėdį buvo pasakęs, jau nebebuvo reikalo. Lenkai jautėsi dabar turį pakankamai jėgų, kad nustumtų lietuvius už Focho linijos. Karinė lenkų vadovybė dabar, ryšium su savo ofenzyviniais planais, buvo pasinešusi netgi peržengti tą liniją. Šiomis sąlygomis Tautų Sąjungos įsiterpimas į lietuvių-lenkų ginčą lenkų vyriausybei buvo nepageidaujamas: smulkiai nagrinėdama Lietuvos-Lenkijos bylą, Tautų Sąjunga ko gero galėjo dar priimti lenkus varžančius nutarimus. Tačiau atšaukti jų pačių užvestos bylos nebebuvo galima. Teko bent stengtis, kaip iš dalies buvo daroma ir anksčiau, kad Tautų Sąjunga ko mažiausiai kištųsi į patį reikalą. Tad, Sapiega rugsėjo 15 d. telegrama lenkų atstovui prie Tautų Sąjungos I. Paderevskiui pavedė turėti galvoje,

kad per didelis Tautų Sąjungos kišimasis į lietuvių-lenkų ginčą būtų lenkų vyriausybei nepageidaujamas.[187]

Numanydama, kad tarptautiniame forume lietuviai gali daugiau laimėti, negu pralaimėti, Lietuvos vyriausybė sutiko, kad Lenkijos skundas būtų nagrinėjamas Tautų Sąjungos, ir pavedė Voldemarui atstovauti Lietuvos interesus.

Rugsėjo 17 d. lietuvių-lenkų ginčo dėl Suvalkijos klausimą referavo Belgijos atstovas Hymansas, dėstydamas abiejų šalių pažiūras. Po to Paderevskis trumpai pažymėjo, kad Lenkijai terūpi tik Tautų Sąjungos poveikis atitraukti Lietuvos kariuomenę už Antantės Aukščiausiosios Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d. nustatytosios linijos. Visai kitokios taktikos laikėsi Voldemaras. Jis rūpestingai paruoštoje prakalboje stengėsi papunkčiui sugriauti lenkų priekaištus, kreipdamas ypatingą dėmesį į Lietuvos užimtą poziciją lenkų-rusų karo atžvilgiu.[188]

Rugsėjo 18 d. Hymansas, tardamasis su Voldemaru ir Paderevskiu, ruošė įžanginį rezoliucijos projektą. Voldemaras Hymansą painformavo, kad Sovietų Rusijos vyriausybė pranešusi Lietuvos vyriausybei, kad ji sutinkanti evakuoti savo kariuomenę ir iš rugpiūčio 6 d. sutartimi nužymėtosios trečiosios zonos, vadinasi, iš visos Maskvos sutartimi Lietuvai pripažintos teritorijos, tačiau su sąlyga, jei ir Lenkija gerbs Lietuvos neutralitetą. Antra vėl, Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas Bourgeois pasiūlė, kad įžangine susitarimo sąlyga turėtų būti abiejų šalių įsipareigojimas susilaikyti nuo karo veiksmų. Šitas siūlymas varžė lenkų veikimo laisvę, tad Paderevskis oponavo, kad Lenkijos vyriausybė negali duoti jokių garantijų tol, kol Lietuvos ir bolševikų kariuomenės esančios tarp savęs susimaišiusios. Į tai Hymansas atsakė siūlydamas, kad visi tie sunkumai bus nugalėti, jei Tautų Sąjungos Taryba kreipsis į Sąjungininkus, kad paskirtų savo atstovus, kurie vietoje prižiūrėtų, kad būtų laikomasi taikos. Nepatenkintas ir šiuo projektu, Paderevskis pakartojo pirmykštį savo siūlymą, kad lietuviai atitrauktų savo kariuomenę už minėtos linijos, nes tik tuo atveju galėsianti būti grąžinta taika. Tolesnėse diskusijose, ypač britų atstovo Fisherio kalbose, vyravo mintis, kad Lietuva būtų neutralizuota 1920 m. liepos 12 d. sutartimi jai pripažintose sienose. Susižavėjęs šiuo projektu, Voldemaras pareiškė net, kad, jei Sovietų Rusijos kariuomenė nesutiktų geruoju išeiti iš Lietuvai pripažintos teritorijos, tai Lietuvos kariuomenė priversianti ją tai padaryti ginklu. Tautų Sąjungos atstovai tuojau suskato pasigauti tą pažadą, tačiau Voldemaras tuojau susigriebė

ir išsireiškė atsargiau, kad "Lietuva bus pasiruošusi ginti savo neutralumą ginklu".[189]

Rugsėjo 19 d. Hymansas perskaitė susitarimo projektą, pagal kurį Lietuva pripažins laikina demarkacijos linija 1919 m. gruodžio 8 d. Aukščiausios Tarybos patvirtintą liniją ir atitrauks už jos savo kariuomenę. Lenkija už tai įsipareigotų gerbti Lietuvos teritorijos neutralumą į rytus nuo tos linijos. Abidvi vyriausybės įsipareigotų "sukliudyti bet kuriuos priešiškumo veiksmus tarp tų dalinių", ir Tautų Sąjunga paskirtų savo atstovus prižiūrėti taiką vietoje.

Nors įsipareigojimas gerbti Lietuvos neutralitetą prieštaravo lenkų vadovybės to meto ketinimams, Paderevskis, matyt, menkai tenusivokdamas apie tada Lenkijoje puoselėtus sumanymus, pareiškė, kad tokia rezoliucija jį visai patenkina, nes ji leidžia toliau laisvai derėtis.

Sumaniau savo bylą gynė Voldemaras. Jis atsisakė pasirašyti rezoliuciją tol, kol lenkai įsakmiai įsipareigos atsisakyti karinių veiksmų. Tačiau Tautų Sąjungos nariai atkakliai vertė Voldemarą sutikti su rezoliucija ir pagaliau net jam pagrasė, kad jo laikysena bus laikoma atsisakymu naudotis Tautų Sąjungos patarnavimu. Taip prispirtas ir nenorėdamas netekti ir to, ką lietuvių delegacija buvo jau pasiekusi, Voldemaras pareiškė, kad jis pasitenkins, jei rezoliucijoje bus įdėtas kreipimasis į suinteresuotąsias vyriausybes sulaikyti karinius veiksmus. Bourgeois noriai sutiko įvykdyti šį reikalavimą.[190]

Tautų Sąjungos Tarybos ir abiejų suinteresuotų pusių atstovų priimtasis Hymanso raportas ir rezoliucija rugsėjo 20 d. buvo perskaityta Tautų Sąjungos plenumo posėdyje. Svarbiausios raporto vietos ir rezoliucija skamba taip[191]:

"Einant diskusijoms taryboje, Lenkijos atstovui teko patikslinti, kad karo pavojus ėjo, jo vyriausybės manymu, iš to, jog lietuvių kariuomenės esama į vakarus nuo Aukščiausios Tarybos 1919 metais gruodžio 8 d. Lenkijai provizoriškai nustatytosios ribos.

Lietuvos atstovas pastebėjo tarybai, kad Aukščiausiosios Tarybos 1919 metų gruodžio 8 d. deklaracija, net ir pripažinus jai tą reikšmę, kurią jai duoda Lenkijos vyriausybė, neturi privalomo pobūdžio Lietuvos vyriausybės atžvilgiu; kad, be to, einant taikos sutartimi, jo vyriausybės pasirašyta su Sovietų vyriausybe 1920 metais liepos 12 d., Lietuvos siena buvo iš dalies nutiesta ir kad tas nutiesimas, sutarties nuostatais, turėjo būti papildytas susitarimu tarp Lenkijos ir Lietuvos.

Taryba nėra prašoma nei to ginčo, nei kitų dar tarp Lenkijos ir Lietuvos kilusių klausimų galutinai išspręsti. Kalvarijoje prasidėjo abiejų valstybių konferencija. Reikia tikėtis, kad tiesioginės derybos

baigsis taikos, paremtos galutinėmis bazėmis, sudarymu. Bet tarybos neatidėliotinis įsikišimas atrodo reikalingas, kad suinteresuotos Lietuvos ir Lenkijos valstybės priimtų laikiną ir visas jų teises rezervuojančią demarkacijos liniją tarp jų užimamų zonų . . .

Tuo būdu aš prašau Tarybą priimti tokias rezoliucijas:

Rezoliucijos

Tautų Sąjungos Taryba, pritardama Belgijos atstovo pranešimui:

a) Manydama karo veiksmų neatidėliotinį sustabdymą esant būtina sąlyga bet kuriam Tautų Sąjungos Tarybos naudingam įsikišimui, atsidėjusi ragina Lietuvos ir Lenkijos vyriausybes tuojau imtis reikiamų priemonių bet kuriam kovos aktui tarp jų kariuomenių sutrukdyti;

b) Siūlo Lietuvos ir Lenkijos vyriausybėm apsiimti tokias savitarpines pareigas:

1. Lietuvos vyriausybė, rezervuodama visas savo teritorines teises ir laukdama rezultatų iš tiesioginių derybų su Lenkija, priima už laikiną demarkacijos liniją tą liniją, kuri buvo Sąjungininkų Aukščiausiosios Tarybos 1919 metų gruodžio 8 d. deklaracijos nutiesta, ir apsiima atitraukti savo kariuomenę iš teritorijos, esančios į vakarus nuo tos linijos;

2. Lenkijos vyriausybė, rezervuodama visas savo teritorines teises, apsiima siaučiančio dabar tarp Lenkijos ir Sovietų vyriausybės karo eigoje respektuoti neutralumą teritorijos, kurią Lietuva užima į rytus nuo pažymėtos linijos, su ta betgi sąlyga, kad Lietuva išgautų to neutralumo respektą ir iš Sovietų vyriausybės;

c) Siūlo Lietuvos ir Lenkijos vyriausybėms, jei jos priimtų šį laikiną sutvarkymą, savo Komisiją, kuri vietoje saugotų, kad suinteresuotos pusės atsidėjusios vykdytų pareigas, einančias iš šio susitarimo;

d) Paveda savo Pirmininkui paskirti atstovus priimti Lietuvos ir Lenkijos vyriausybių atsakymams, tęsti jiems tarybos suteiktą pagalbą, eventualiai nuskirti šių rezoliucijų numatytą Komisiją ir padaryti tarybai pranešimą jos būsimojoje sesijoje".

Ši Tautų Sąjungos rezoliucija galėjo sudaryti klaidingą įspūdį, kad lietuvių-lenkų ginčas sušvelnėjęs. Iš tikrųjų tačiau tas ginčas vis aštrėjo. Per Kalvarijos derybas jis buvo aštresnis, negu per Kauno derybas. Tautų Sąjungos rezoliucijų metu jis dar labiau paaštrėjo. Tatai paaiškėjo iš rugsėjo 21 d. Sapiegos atsiųstos Tautų Sąjungos Tarybai notos, kuria Lenkija pareiškė principe priimanti Tautų Sąjungos Tarybos rezoliuciją, bet dėl tariamo neutraliteto laužymo iš Lietuvos pusės ir dėl tariamo lietuvių kariuomenės bendradarbiavimo su bolševikų kariuomene, pasisakė negalinti respektuoti tarybos nustatytosios demarkacinės linijos. Notoje pareiškiama[192]:

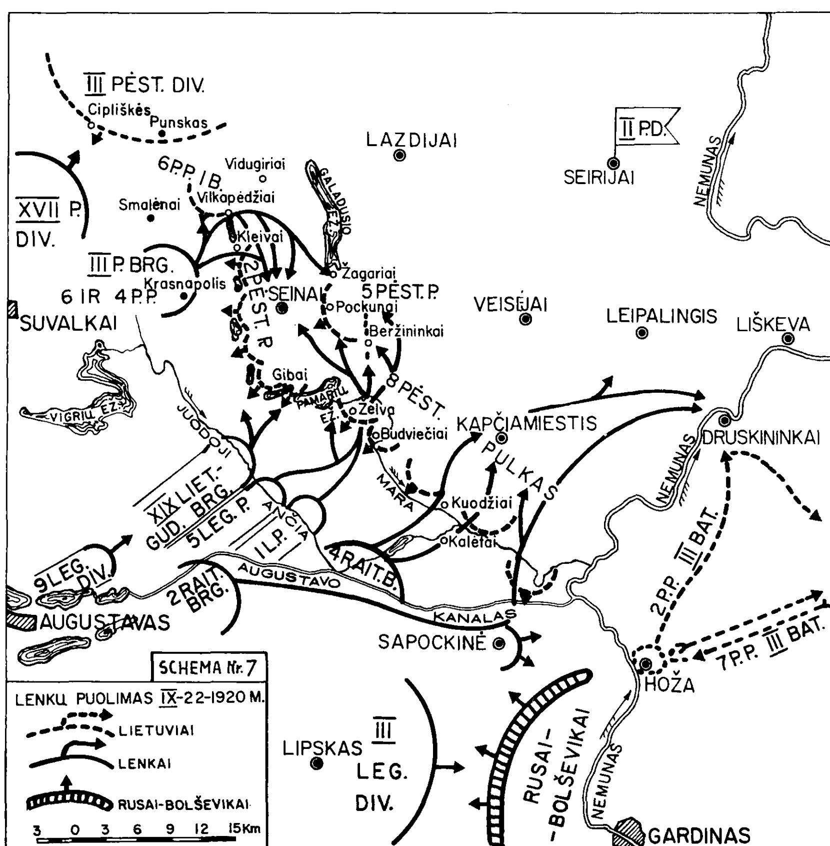
“Lenkijos vyriausybė yra priversta rezervuoti sau teisę imtis visų kariškų priemonių, kurios jai atrodys būtinos savo saugumui, kol Tautų Sąjungos numatytoji Komisija neutralitetui kontroliuoti bus pradėjusi eiti savo pereigas”.

Rugsėjo 22 d. lenkų kariuomenė puolė mūsų kariuomenę visu frontu.

III

SEINŲ KATASTROFA

Suvalkijos fronto vadovybės įsakymai. Davęs rugsėjo 14 d. Suvalkijos frontui įsakymą, gen. ltn. Katche po keletos dienų Seinuose sušaukė vadų pasitarimą, kuriame jis paaiškino, kaip fronto vadovybė numato organizuoti gynimasi. Kadangi pulkams turėjo būti skiriami ilgi barai, nepaliekant jokių stambesnių

rezervų aktyviems priešpuoliams, tai susirinkę vadai ėmė reikšti stiprių abejonių dėl fronto vado suplanuotosios pasipriešinimo taktikos. Gen. ltn. Katchės planą kritikavo plk. ltn. Musteikis, 2 pėst. pulko vadas mjr. Laurinaitis, 8 pėst. pulko vadas mjr. Čaplikas, 10 pėst. pulko vadas mjr. Jakaitis ir kiti. Jie visi įrodinėjo, kad mūsų negausių jėgų išdriekimas plačiame fronte palengvintų lenkams visur, kur tik jie panorėtų, prasiveržti per frontą ir mūsų pulkus pavieniui sumušti.[193]

Dar vieningiau pulkų vadai pasisakė prieš fronto vado nusistatymą atimti artilerijos baterijas iš pulkų ir jas pajungti specialiam artilerijos viršininkui, kuris teiktų paramą visur, kur ji tik būtų reikalinga. Tokį artilerijos naudojimo metodą vartojo prancūzai poziciniame kare, tačiau ano meto Lietuvos manevriniame kare jis netiko, nes artilerijos panaudojimo sėkmingumas priklausė nuo artilerijos baterijų su pėstininkais ir nuo baterijų su bendriniu artilerijos viršininku ryšių tobulumo. Pėstininkų ryšiams su artilerijos baterijomis pakrikus, buvo pavojus nesusilaukti ne tik artilerijos sutelktos ugnies, bet ir iš viso bet kurios jos paramos.

Katche neatsižvelgė į pasitarimo dalyvių pageidavimus, užsikraudamas ant savęs pagrindinę atsakomybę už pasekmes. Rugsėjo 19 d. jis davė tokį operatyvinį įsakymą[194]:

"Yra viltis taikos būdu išspręsti ginčijamus klausimus, vis tik mes privalome būti pilnai prisirengę griežtai atremti kiekvieną priešo pasikėsinimą. Tuo pačiu laiku mes iš savo pusės privalome daryti viską, kad nebūtų konfliktui priežasties.

Dėl aukščiau išdėstyto nusprendžiau pereiti prie gynimosi veikimo būdų ir nustatau šiam tikslui sekančias dvi gynimo linijas:

Pirmoji gynimosi linija: Leszkiemie, Bondziszki, Pszeima Mala, Grauze Stare, Boksze ir Seiwy ežerų tarpeklis, ežerų linija į pietus nuo Szejpiszki, Biale - Heret - Pomorze - Zelwa ežerų linija, Marycha, Augustavo perkasas ir upė Nemunas.

Antroji linija: pietų krantas ež. Wystiter, Wyzajny, Olszanka, Wingrany, Kamionka, Podwojponie, Buraki, Kibarty, ež. Galadus, Žegary, Berzniki, Zelwa ir toliau sulyg pirmosios gynimosi linijos, iš kurios tik daug didesnėms priešo jėgoms spaudžiant atsitraukti į Krecze, Kowole, Kapciowo, Bielaja Hancza ir Nemuno linija.

Abi gynimosi linijos aprubežiuoja ištisą gynimosi sritį, už kurią ir eina kova.

Pirmoje linijoje kariuomenei priimti priešo antpuolį su tikslu priversti jį išsitiesti ir parodyti savo jėgas, tikslą ir svarbiausią puolimo kryptį. Negalint susilaikyti pirmoje linijoje, kariuomenei atsitraukti į antrąją, bet ne kitoniškai, kaip gavus atitinkamą divizijos vado įsakymą".

Vykdydamas šį fronto vado įsakymą, antrosios divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis rugsėjo 20 d. davė tokį įsakymą savo divizijai[195]:

"Pastačiusi nepriimtiną reikalavimą atitraukti mūsų kariuomenę ant Focho demarkacijos linijos, lenkų delegacija 18 šio mėnesio vakare išvyko iš Lietuvos. Nuo 6 val. 19 d. šio mėnesio karo paliaubos pasibaigė. Yra viltis taikos būdu išspręsti ginčijamus klausimus. Vis tik mes privalome būti pilnai pasirengę griežtai atremti kiekvieną priešo pasikėsinimą. Tuo pačiu laiku mes iš savo pusės privalome daryti viską, kad nedavus priežasties konfliktui.

Dėliai aukščiau išdėstyto lenkų fronto vadas (taip tada vadino mūsų grupės vadą) nusprendė pereiti prie gynimosi veiksmo būdų. Šiam tikslui užims sekančias dvi gynimosi linija: . . ." (čia kartojami visi gynimosi linijų punktai, kurie buvo nurodyti fronto vado įsakyme).

Toliau įsakyme kalbama:

"Pirmoje linijoje priimti priešo antpuolį tikslu priversti jį išsiskleisti ir parodyti savo jėgas, tikslus ir, svarbiausia, puolimo kryptį. Negalint susilaikyti pirmoje linijoje, kariuomenei atsitraukti į antrąją liniją, bet ne kitoniškai, kaip gavus nuo manęs įsakymą.

Užėmus mūsų kariuomenei antrąją liniją, fronto ir divizijos štabai pasilieka senosiose vietose.

Nieku būdu nevartoti rezervų skylių kaišiojimui, reikia išnaudoti juos: a) arba tam, kad iš anksto užimti antros linijos barą, b) arba tam, kad griežtu priešantpuoliu suduoti į joje prasiveržusio priešo sparną.

Abu rezervų vartojimo būdai palengvina pirmosios linijos kariuomenės padėjimą, bet antruoju būdu drąsiai jį pravedant galima sumušti priešą ir atitaisyti padėjimą.

Baterijoms nusiimti nuo pozicijų ne kitaip, kaip gavus įsakymą iš to pėstininkų viršininko, kuriam priklauso. Baterijoms trauktis, sulig galimybės, ne visoms iš karto. Atsitraukus į naują poziciją, kaip galima, greičiau atidengti ugnį, kad sulaikyti priešą, ir palaikius savo pėstininkus. Baterija, iki paskutinei minutei palaikanti savo pėstininkus ir žūvanti sykiu su jais, užsitarnauja ne papeikimą, o didžiausią pagyrimą.

Lenkų fronto vadas kreipia mūsų dėmesį ant gero ir tikro apsaugojimo savo krypties: Sapockin - Kapciowo, taip pat ant tikro tėmijimo demarkacijos linijos nuo Grandzicze iki Karpanowce.

Lenkų fronto vadas įsakė atsidėjus daryti žvalgybas partijomis, būtinai karininkui dalyvaujant iki susidūrimo su priešu, bet vengti susišaudymo ir susirėmimo.

Atkreipti didžiausią atydą į slaptos žvalgybos organizaciją.

Dėl šio įsakau:
Majoras Čaplikas:
8 pėst. pulko 3 batalionai
5 baterija
Užimti ir atkakliai ginti barą: Bialorzeczka išimtinai per ež. Heret, ež. Pomorze, ež. Zelwy, Budwiczew, up. Marycha, Augustavo kanalas, Nemunas.
Antra linija nuo Kiecie ir toliau iki Nemuno.
Kap. Petruitis
2 pėst. pulko III batalionas.
Užimti barą ir ginti nuo Nemuno iki Grandzicze imamai. Pasikeitus su dalimis I divizijos pereiti per Druskininkus į savo pulką, kur įeiti savo pulko vado žinion.
Majoras Laurinaitis
2 p.p. du batalionai
7 baterijos 4 kanuolės
9 bat. 4 kanuolės
gaubicų bat. 4 kanuolės
du šarvuoti automobiliai.
Užimti barą ir atkakliai ginti ant linijos nuo ež. Klejwy imamai iki Bialorzeczka imamai. Antra linija nuo Žegary imamai iki Kiecie išimamai.
Baterijom išrinkti poziciją ant antros linijos, sustatyti schemas apšaudymui. Artilerijos viršininkui nustatyti užėmimo tvarką, o taip pat privalo būti nurodyti keliai baterijoms į tą poziciją.
Kap. Škirpa
5 p.p. 3 batalionai.
Užimti rajoną Berzniki - Pockūny ir būti kaip divizijos atsarga. Priruošti poziciją antros linijos nuo Žegory iki Kiece išimamai.
Barų vadams būtinai turėti stiprius ryšius su manim, tarp savęs, su kaimynais ir artilerija.
Artilerijos viršininkui prisiųsti man schemas baterijų vietų su apšaudymo sektoriais, kaip pirmos, taip ir antros linijos, tėmijimo punktus ir atsitraukimo kelius.
Pulkų štabai ant pirmos linijos turi būti ne toliau linijos Berzniki - Sejny, antros linijos - Lejpuny Wejsee - Klepacze.
Fronto štabas — Simnas, 1 divizijos — Vilnius, 2 divizijos — Serijai, 3 divizijos — Kalvarija.
Mano pavaduotojai majoras Laurinaitis ir majoras Čaplikas.
Div. vadas pulk. Grigaliūnas-Glovackis.
Štabo viršininkas kap. Giedraitis".

Šiem abiem įsakymam buvo būdingas skrupulingas laikymasis per pasaulinį karą vartotos atgyvenusios linijinės taktikos.

Glovackio pakartotasis Katchės reikalavimas trauktis į antrąją liniją "ne kitoniškai, kaip gavus atitinkamą divizijos vado įsakymą," ar Glovackio įsakymas "baterijoms nusiimti nuo pozicijų ne kitaip, kaip gavus įsakymą iš to pėstininkų viršininko, kuriam priklauso", varžė dalinių manevravimo laisvę dar labiau, negu ankstesnieji įsakymai. Ypač mūsų pulkų išsklaidymas po ilgus fronto barus ir nesudarymas didesnių rezervų rimto susigrūmimo su priešu atveju, turėjo lemti tikrą mūsų kariuomenės pražūtį. Tokia pasenusi, pražūtinga taktika buvo sukėlusi pulkų vadų ir fronto karininkų visai pagrįstą kritiką. Buvęs 2 pėst. pulko III bataliono vadas kpt., vėliau plk., Petruitis rašo[196]:

"Ir be to mūsų eilinių karių ūpas buvo nepakenčiamai biaurus, bet kai perskaitėm šį paskutinį gynimosi įsakymą, galutinai rankas nuleidom. Nejaugi, taip manėm, mūsų vadai iki šiol dar nieko neišmoko ir nesuprato, kad taip išdėstytomis jėgomis net nuo vieno priešo pulko neatsiginsime. Tušti posakiai, kad "nieku būdu nevartoti rezervų skylių kaišiojimui" . . . Kaip rezervus vartoti, nurodo pats reikalas, ir dėl to iš anksto numatyti ne visada galima . . .

Gaila buvo 8 pulko. Jis nei nepajus, kaip jį apeis priešas iš užpakalio. To paties likimo sulauksiu ir aš su savo batalionu čia, Ožėj (Ašužoj, A.R.), bestovėdamas. Kad bent būtų kokia nors nauda iš šio mūsų stovėjimo. Maj. Čaplikas su 8-ju pulku užims Maros upę ir Augustavo perkasą iki Nemuno. Čia visiškai pakaktų keletos eskadronų raitelių. 8 pulkas turėtų stovėti kur nors prieš Seinus arba dar daugiau į dešinę. Jei ten būtų rimtesnės jėgos, tai čia lenkai niekad nelįstų. O Lazdijų, Seinų ir Gibų kryptimi jau kur kas sunkiau būtų prasilaužti. Tada lenkų vadai turėtų galvoti ką nors kita, o gal kitaip ir kalbėtų su mumis. Dar geriau būtų buvę, jei čia ir pirmos divizijos koks pulkelis atsistotų. Dabar gi čia stovi 2 pulko pusantro bataliono ir 5 pulkas, kur antros linijos apkasus kasa. Tiesa, artilerija čia beveik visa sukoncentruota, kuriai įsakyta "mirti sykiu su pėstininkais". Nereikia jai nei sakyti, ji mokės garbingai numirti, bet kokią naudą turėsim iš jos garbingos mirties?"

Gavęs įsakymą, ir mjr. Čaplikas kalbėjo su divizijos štabu, tačiau štabui padėtis visai kitaip atrodžiusi, ir jie galvoję, kaip Gardiną paimti. Mjr. Laurinaitis gavęs net paties grupės vado gen. Katchės pasirašytą raštą, kuriame pasakyta, kad visos blogybės išeinančios iš to, kad kritikuojami viršininkų įsakymai, kad jie kaip reikiant nevykdomi. Jei ir toliau tai pasikartos, tai neklusnieji bus atiduoti teismui. Kpt. Petruitis buvo nujojęs net į divizijos štabą. Pats Glovackis būtų veikiausiai sutikęs su Petruičio išvedžiojimais, tačiau ir jis prisipažino negalėjęs nieko padaryti, nes, anot jo, "kariuomenės vadas su mūsų

nuomone visiškai nesiskaito. Jo toks įsakymas — ir dėl to turi būti vykdomas".[197]

Lenkų ruošimasis ofenzyvai. Tiek Kalvarijos derybose, tiek ir Tautų Sąjungos forume lenkų diplomatinė veikla turėjo tikslą pridengti karinius veiksmus, kuriuos vykdyti buvo nuspręsta jau žymiai anksčiau. Jau rugsėjo 10 d. Lietuvos Brastoje Pilsudskis supažindino aukštuosius kariuomenės vadus su savo naujais ofenzyviniais planais. Ten buvo aptariami tolesnio karo su Sovietų Rusija sumanymai. Pilsudskis davė nurodymus 2 ir 4 armijos vadams, numatytoms vadinamosioms Nemuno kautynėms. Lenkų armija turėjo atnaujinti puolamuosius veiksmus ir pralaužti bolševikų armijos ginamuosius Gardino fortus ir Svisločiaus upės gynybą. Pagrindinį šio plano uždavinį turėjo atlikti stiprus 2 armijos kairysis sparnas, sutelktas pietinėje Suvalkijoje. Peržengęs Nemuną į šiaurę nuo Gardino, šis telkinys turėjo vykdyti sparninį judesį Lydos kryptimi, tad jam reikėjo Suvalkijoje peržengti Focho liniją ir žygiuoti per lietuvių valdomą teritoriją ašimi Seinai - Druskininkai, arba Seinai - Marcinkonys. Kartu su šiuo pagrindiniu smūgiu 4 armija ir 2-os likučiai turėjo pulti frontu. Pilsudskis įsakė kalbamų armijų vadams vykdyti pergrupavimus ko slapčiausiai, kad nepaaiškėtų veikimo planas ir jo pradžios terminas.[198]

Rugsėjo 10 d. Brastoje duotuosius ir vėlesnius nurodymus žodžiu J. Pilsudskis, Pirmasis Lenkijos Maršalas ir Vyriausias Vadas, papildė rugsėjo 19 d. išleistu įsakymu nr. 1/III. Šis įsakymas raštu buvo taip pat slaptas, teskirtas tik armijų vadų ir štabų viršininkų žiniai. Čia duodamos kai kurios šio įsakymo ištraukos[199]:

"I. Priešas telkia lenkų fronte visas turimas jėgas, 10 divizijų mestų per Nemuną ir Ščarą, dengdamas sumuštų divizijų perorganizavimą ir naujų jėgų telkimą. Visos žinios rodo, kad priešas turi ofenzyvinius ketinimus.

II. Norėdamos užbėgti už akių priešo ofenzyvai ir suardyti jo ketinamus planus, mūsų šiaurinės 2-ji ir 4-ji armijos, betarpiškai mano vadovaujamos, pradės vykdyti smūgį.

Šio smūgio tikslas bus greitai ir kiek galima stipriai sumušti priešą bei eventualiai atkirsti jį nuo pagrindinio susisiekimo tiek į šiaurę, tiek ir į pietus.

III. Vykdyti sakytam įsakau iki rugsėjo 21 d. baigti šitaip grupuoti:

2-ji armija: grupuojama labai stipriai kairiuoju sparnu į šiaurės rytus nuo Gardino, naudodama tam telkimui pridengti miškus į pietus nuo Seinų.

Apdrausti kairiam sparnui ir užnugariui prieš lietuvius, sudaroma gen. Osinskio grupė (17-toji pėstininkų divizija ir Sibiro pėstininkų brigada), patalpinta rajone Suvalkai - Augustavas, o po to Seinuose, kai jie bus 2 armijos kariuomenės išlaisvinti.

Savanorių diviziją patraukti šiaurės link, eventualiai į Lipsko rajoną, kad galėtų padėti atakuojančiam kairiajam 2 armijos sparnui. Likusios divizijos (21-a ir 3-a legionų div.) lieka ligtoliniuose rajonuose . . .

IV. Uždaviniai ir vykdymas:

1) 2-os armijos uždavinys yra galimai greitai išstumti stiprų kairįjį sparną šiaurės rytų kryptimi, apeinant Gardiną nuo šiaurės, ir pasiekti per dvi dienas geležinkelio liniją Gardinas - Marcinkonys tuo tikslu, kad būtų užimta sparninė padėtis atžvilgiu visos bolševikų kariuomenės, esančios į pietryčius nuo tos linijos.

Pradėdama kairiuoju sparnu judėti, 2-os armijos vadovybė turi skaitytis su lietuvių pozicija; todėl taip pat apsaugoti operacijos metu 2-os armijos telkimo punktams ir užnugariui yra skirta gen. Osinskio grupė.

Šiaip ar taip, jau pirmą operacijos dieną sparčiu ir ryžtingu kavalerijos judesiu per Kapčiamiestį - Leipalingį užimti ir apdrausti persikėlimą Druskininkuose, eventualiai Merkinėje.

Betgi toliau kairįjį sparną numatau panaudoti plento ir geležinkelio Gardinas - Lyda bei Mastai - Lyda puolimui nuo šiaurės. Tačiau peržengti geležinkelio linijai Gardinas - Marcinkonys 2-os armijos vadovybė operacijos metu gaus specialų įsakymą, priklausantį nuo 2-os armijos centro ir dešiniojo sparno akcijos išdavų . . .

5) Veikimo pradžios data bus duota telegrafiškai . . .

V. Operacijos metodas.

Kadangi operacijos pasisekimas priklausys nuo paskirų vorų spartaus judėjimo ir nuo sugebėjimo manevruoti divizijų, kurios, gal būt, veiksmo metu bus priverstos keisti savo žygiavimo kryptį, įsakymuose divizijoms reikia pabrėžti būtinumas pasiruošti tiek vadovybėms, tiek ir kariuomenei spartiems, ilgiems, ryžtingiems žygiams bei atkakliam ryšių ir gausių pranešimų dorojimui . . ."

Gavęs iš paties Pilsudskio nurodymus, lenkų 2 armijos vadas gen. Smygły-Rydz pradėjo tuojau formuoti vadinamąją sparninę grupę, skirtą pagrindiniam smūgiui ir įsakytą ligi rugsėjo 19 d. sutelkti Augustavo miškų srityje. Darant kariuomenės pergrupavimą, svarbiausias uždavinys buvo išlaikyti paslaptį. Šį uždavinį palengvino kaip tik tuo metu lietuvių pradėtieji ofenzyviniai veiksmai Suvalkijoje. Rugsėjo 11 d. 2 armijos vado duotame įsakyme nr. 50 buvo pranešta kariuomenei, kad "paskutinieji įvykiai Suvalkijoje verčia imtis grupavimo,

kuris sėkmingai apsaugotų šiaurinį fronto sparną nuo bet kurių netikėtumų".[200] Kariuomenė ir vadai buvo įsitikinę, kad jie žygiuos tik prieš Lietuvą. Netenka abejoti, kad šį paties armijos vado paleistą gandą buvo patyrę ir sovietiniai šnipai. Tuo būdu sparninės grupės telkimo tikslas buvo išlaikytas paslaptyje net ligi tol, kol buvo duoti paskutiniai įsakymai pradėti veiksmus.[201]

Rugsėjo 17 d., kai pagrindinės kariuomenės dalys, skirtos veikti bolševikų armijos užnugaryje ir įeiti į sparninės grupės sudėtį, buvo pasiekusios savo telkimo rajonus, 2 armijos vadas davė įsakymą nr. 53, kurio tikslas buvo nustatyti pradines padėtis užsimotai akcijai. Dar ir šiame įsakyme neminimas tikrasis sparninės grupės tikslas.[202]

Tikrasis operacinis įsakymas buvo duotas rugsėjo 18 d., tad dieną prieš vyriausiojo vado Pilsudskio skelbtąjį raštišką įsakymą. Šis antrosios armijos vado įsakymas nr. 55 buvo paremtas vyriausiojo vado nurodymais žodžiu ir apėmė 2 armijos veiksmų prieš bolševikų kariuomenę visumą. Čia duodamos su veiksmais prieš lietuvius susijusios to įsakymo vietos[203]:

"Šisai operacinis įsakymas orientuoja vadus apie savus ketinimus sekančiomis dienomis. Paruošimai vykdyti minėtojo įsakymo turi būti baigti tuojau. Orientavimuisi pažymima, kad "X" bus greičiausiai IX.21. Jeigu šis terminas būtų pakeistas, bus apie tai atskirai pranešta. Jei nebus duota jokio pakeičiančio įsakymo, reikia pripažinti, kad "X" yra IX.21 ir minėtą įsakymą pradėti vykdyti.

Duotojo šiame įsakyme operacinio plano vykdymas smulkmenose iš dalies pareina nuo vykstančių lenkų-lietuvių derybų eigos. Daliniai įsakymo pakeitimai galimi.

I. Priešo padėtis.

Lietuviai nepaisydami paliaubų, iš priežsties derybų sugrupavo visą savo 10 pėstininkų pulkų armiją ruože nuo Prūsų sienos iki Sapackinės ir ūmiai sudarinėja užnugaryje dvi naujas divizijas.[204]

IV. Organizacija 2 armijos puolimo ir bendra jo eiga.

Kariuomenė bus sugrupuota puolimui šiuo būdu:

b) Sparninė grupė sudėtyje: 1 legionų divizija, 1 lietuvių-gudų divizija, 4 raitininkų brigada ir 2 raitininkų brigada su uždaviniu veikti išilgai ašies Seinai - Druskininkai - Lyda.

c) Suvalkijos gynimas bus 17 divizijos uždavinys.

d) Vyriausios vadovybės rezervą sudarys Sibiro brigada[305] ir 2 legionų divizija Balstogėje.

V. Frontinės grupės organizacija ir pirmosios operacijos fazės vykdymas.

(Savanorių) divizija grupuojama tuo būdu, kad, prisidengusi Augustavo perkasu kryptimi į Kapčiamiestį, išžygiuotų X+1 dieną pulti iš-

ilgai ašies Lipskas - Lipščionys - Balia ir užimtų persikėlimą prie Balios ir tiltus prie Gardino.

V. Sparninės grupės sugrupavimas ir operacijos vykdymas.

a) Kavalerija: 4 raitininkų brigada išvyksta X dieną 12 valandą išilgai ašies Mikašiava - Kalietai - Kapčiamiestis - Druskininkai užimti Druskininkų tilto X+1 dieną vidudienį.

2 raitininkų brigada išvyksta X dieną 12 valandą iš Dvarčiškių rajono ir žygiuoja išilgai ašies Helenavas - Kapčiamiestis paskui 4 raitininkų brigadą į Druskininkus.

Visi raitininkų daliniai turi apleisti Kapčiamiestį iki X+1 dienos 9 valandos.

2 raitininkų brigada apsaugo Druskininkų tiltą nuo vakarų ir nuo rytų net ligi kol ateis savieji pėstininkai ir 4 raitininkų brigada vyksta reidu per Marcinkonis (naikina geležinkelio kelią) - Rodūnią į Bostūnus (naikindama geležinkelio kelią)... 4 raitininkų brigada iki X+1 dienos 16 valandos turi palikti Druskininkų tiltą.

Atėjus 1 legionų divizijai prie Druskininkų tilto, tuojau išvyksta 2 raitininkų brigada reidu į Pariečės stotį, perkirsdama kelią ir imdama stotį...

b) 1 legionų divizija ir lietuvių-gudų divizija: 1 legionų divizija grupuojama rugsėjo 20 d. vakare tuo būdu, kad X dieną popiet stipriu dešiniu sparnu išilgai ašies Augustavas - Seinai smogtų į Seinus tuo būdu, kad atmestų ten stovintį priešą šiaurės kryptimi ir praskintų sau kelią į Druskininkus.

1 legionų divizijos veiksmų rajonas ribojamas nuo šiaurės linijos Murowany Most - Vilkapėdžiai, o nuo pietų linijos Strzelcovizna - Okolekas.

X dienos vakare 1 legionų divizija turi pasiekti rajoną Berzninkas - Kreivėnai, apsisaugodama savarankiškai nuo Alytaus ir Kapčiamiesčio pusės.

X+1 dieną auštant 1 legionų divizija žygiuoja išilgai ašies Berzninkas - Kapčiamiestis - Nielubancy - Vilkanasrai - Druskininkai - Ratnyčia - Randamonys - Marcinkonys - Linnica - Rodūnia į Žirmūnų rajoną tuo būdu, kad X+1 dieną sustotų į rytus nuo Druskininkų...

Galutinį įsakymą pradėti operaciją į Seinus ir žygiui į Marcinkonių rajoną divizija gaus iš armijos vado žodžiu ir asmeniškai puolimo išvakarėse...

Kadangi divizija žygiuoja neišvažiuojamais keliais, o bolševikų teritorija turi būti sparčiai pereita, divizija paliks visas sunkias gurguoles rajone Makarčiai - Siersko Miškas, iš kur kartu su 1 lietuvių-gudų divizijos ir su 2 ir 4 raitininkų brigados sunkiomis gurguolėmis armijos vadovybės bus nukreiptos per Gardiną į būsimą divizijos rajoną.

1 lietuvių-gudų divizija: 1 lietuvių-gudų divizija X dieną 12 valandą bus pasirengus žygiuoti paskui 1 legionų diviziją plentu Augustavas - Seinai, priekine voros dalimi į pietus nuo Siersko Miško.

X dieną divizija juda paskui 1 legionų diviziją ir iki vakaro pasiekia rajoną Konstantinava - Mara - Gibai - Versniai (Wierśnie), apsisaugodama savarankiškai. X+1 dieną auštant 1 lietuvių-gudų divizija išvyksta išilgai ašies Berzninkas - Veisiejai - Leipalingis - Druskininkai - Pariečė - Beržtai . . . tuo būdu, kad X+1 dieną sustotų Leipalingyje - Druskininkuose, X+2 dieną Pariečėje . . .

Kol bus žygiuojama per lietuvių teritoriją, divizija turės rūpintis savo ir 1 legionų divizijos žygio priedanga nuo Lazdijų ir Seirijų pusės. Galutinį įsakymą pradėti žygiuoti į Pariečės rajoną divizija gaus žodžiu ir asmeniškai iš armijos vado puolimo išvakarėse . . .

VII. Suvalkijos gynimo organizavimas

33 brigada gina Suvalkus pagal operacinį įsakymą nr. 53.[206]

34 brigada reikia iki IX.20 vakaro sutelkti rajone Krosna - Aleksandrovskas. X+1 dieną, 1 legionų divizijai užėmus Seinus, reikia tą brigadą nukreipti plentu per Krasnapolį į Seinų rajoną, kad jau X+1 dieną perimtų to susisiekimo mazgo apsaugą nuo rytų ir šiaurės. Būdama Seinuose, brigada saugo pražygiuojančios grupės sparną ir užnugarį nuo Lazdijų pusės. Perėjus sparninei grupei į pietinį Nemuno krantą, 17 divizija turės ginti Suvalkiją X+1 dienos kovų linijose. Divizijos veiksmų rajoną iš vakarų riboja Prūsų siena, iš pietų — Augustavo perkasas. Focho linijos peržengti negalima.

Puolant lietuviams viršijančiomis jėgomis, reikia kovoti dėl laiko, kad galima būtų perkelti rezervus į Augustavą. Kraštutiniu atveju 17 divizija gina 2 armijos kairįjį sparną išilgai linijos Augustavo perkasas - Baltasis ežeras - Mėtos ežeras - Rudka ruože tarp Nemuno ir Prūsų sienos.

IX. Nemuno forsavimo organizavimas. Sovietų ir lietuvių kariuomenės veiksmų sritis skirianti linija eina tikriausiai nuo Proteikių (į pietvakarius nuo Sapackinės) į Ežeraičius (į vakarus nuo Pariečės stoties).

Galima prileisti, kad lietuvių kariuomenės veiksmų srityje Nemunas nebus užimtas. Tačiau bolševikai suorganizavo Nemuno linijos gynybą, dešiniu sparnu atremtą į Gardino tvirtovę. Šiauriniai Gardino fortai, galimas daiktas, užimti lietuvių . . .

Armijos vadovybė įsakmiai pabrėžia, kad persikėlimai per Nemuną būtų užimti nesugadinti . . .

XIV. Postovio vieta

X dieną stovi:

17 divizija — Suvalkai

1 legionų divizija — Pranckai

1 lietuvių-gudų divizija — Siersko Miškas

4 raitininkų brigada — Mikašiava

2 raitininkų brigada — Sausupis (Sucha Rzeczka)

Armijos vadovybė — Augustavas.

Nuo X+1 dienos vadovybės juda išilgai nužymėtų puolimo ar žygio ašių. Užėmus Gardiną, 2 armijos vadovybė pereina į pastarąjį.

(-) Smigły-Rydz
gen. ltn. ir armijos vadas"

Rugsėjo 20 d. 2 armijos vadas davė dar du papildomus įsakymus. Vieno iš jų — įsakymo nr. 56 (L. 3825/III) tekstas yra toks:

"I. Suvalkijai apginti sudaroma šiaurinė grupė, vadovaujama gen. Osińskio. Štabo viršininkas plk. Zając.

II. Šiaurinės grupės sudėtis: įeina 17 pėst. divizija ir Sibiro brigada, kuri yra nukreipta į Augustavą.

III. Paskirtis: šiaurinė grupė turi užduotį, nusakytą operacinio įsakymo nr. 55 17 pėst. divizijai. Šiaurinės grupės vadovybės būstinė — Augustavas . . ."[207]

Antrasis tos pat dienos įsakymas — nr. 57 (L. 57/tjn.) III sparninei grupei duoda tokį reikšmingesnį papildymą:

"4-a raitininkų brigada: jei kartais Druskininkų tiltas būtų sunaikintas, reikia sparčiu ryžtingu judesiu užimti Merkinės tiltą, tuojau pranešant pėstininkų daliniams, kad negalima keltis prie Druskininkų".[208]

Seinų puolimo planas. Lenkų 1 pėst. legionų divizijos pirmojo veikimo tarpsnio uždavinys buvo užimti Seinus ir atidaryti lenkų kariuomenei kelią žygiuoti už Nemuno. Kitokį uždavinį turėjo kitas pagrindinis lenkų kariuomenės vienetas — operacinė raitininkų grupė. Šios grupės pirmojo tarpsnio veikimas buvo užimti Druskininkų tiltą.

1 pėst. legionų divizijos vadas, jau žygiuodamas į naują telkimo sritį, žinojo, kad jo divizijai teks veikti Seinų kryptimi. Jis tiktai manė, kad jo veikimo tikslas bus bendro puolamojo veiksmo, nukreipto tik prieš lietuvius, išdava. Tikrojo puolimo tikslo jis nežinojo dar ir rugsėjo 17 d., kai 2 armijos vadovybei pasiūlė savo operacinį planą. Pagal tą planą, iš fronto pusės težygiuotų tik du batalionai: vienas plentu Pranckai - Gibai - Seinai, kitas — plentu Krasnapolis - Seinai. Pagrindinės divizijos jėgos skirstomos į dvi apeinamąsias grupes: viena suptų Seinus iš pietų pusės, kita — iš šiaurės. Tokiu veiksmu tikriausiai būtų sumuštas pagrindinis lietuvių pajėgų branduolys ir nebūtų leista jam pasitraukti ir ginti savo krašto. Kadangi lietuviai neturi rezervų, tai lenkai esą galėtų vykdyti tolesnius puolamuosius veiksmus, nebesutikdami žymesnio pasipriešinimo.

Kad galėtų sėkmingai vykdyti siūlomus veiksmus, divizijos vadas prašė armijos vadą, kad leistų jisai kalbamai divizijai išplėsti savo veikimo rajoną ir kad jam priskirtų vieną kovose prityrusį raitininkų pulką (7 ulonų pulką) Seinų akcijos metu. Savo prašymą praplėsti divizijai veikimo plotą divizijos vadas grindė tuo, kad jis neturi pakankamai geros išeities dislokacijos, iš kur negaištant laiko, galima būtų pradėti puolamuosius veiksmus.

Armijos vadas atsižvelgė į prašymą praplėsti divizijos veikimo ruožą, tačiau atsisakė duoti 7 ulonų pulką, nes nenorėjo nusilpninti operacinės raitininkų grupės, kuriai būtų pavestas labai svarbus uždavinys — užimti persikėlimus per Nemuną.

2 armijos vadas sutiko su divizijos vado paruoštu planu. Norėdamas sumušti spėjamą Seinų rajone "koncentracinį priešo branduolį", paimti ko daugiausia belaisvių ir karinės medžiagos, divizijos vadas pasistengė taip suorganizuoti puolimą, kad patenkintų du pagrindinius reikalavimus: užklupti priešą ir jį apsupti. Pirmą reikalavimą jis pasistengė patenkinti sudarydamas puolimui slaptas išeities bazes, antrąjį — pagrindines jėgas sutelkdamas sparniniams puolimams.

Karo veiksmų rajonas buvo tokiam uždaviniui patogus. Lietuvių gynimosi pozicijos ėjo išilgai ežerų linijos nuo Vilkapėdžių iki Želvos sąsmaukomis ir neperplačiausiais tarp ežerų tarpais. Lenkų žvalgybos gautomis žiniomis, lietuviai buvo skubiai ir gan stipriai tvirtinęsi užimtose pozicijose. Trumpame, tik 25 km ilgumo, ežerų ruože, lenkų turėtomis žiniomis, lietuviai buvo sutelkę net apie 4 pėst. pulkus (2, 7, 8 ir 9 p.).[209] Pulti tokias pozicijas frontu visada sunku, be didelės vilties laimėti, be to, geriausiu atveju priešą tegalima tik toliau nustumti.

Patogios pulti sąlygos buvo abiejuose ežerų ruožo kraštuose. Puolant didesnėms dalims išsiskleisti patogu buvo šiaurėje tarp ežerų Bokšiai ir Seivai, nes ten apie 6 km platumo juosta neturėjo gamtos kliūčių. Pietryčių ruožo krašte, į rytus nuo Želvos ežero vietovė pulti, tiesa, buvo nebe tiek patogi, kaip šiaurėje. Čia kiek kliudė upė Mara su ežerais Stulpiai, Lempiai ir miškų plotai, trukdžiusieji didesnėms jėgoms išsiplėsti antpuoliui. Patogios pulti sąlygos atsiveria tik siekiant į šiaurę pasiekus liniją Dubava - Beržalaukiai. Upė Mara buvo nesunki pereiti, ir ji didelės kliūties nesudarė.

Šie abu sparnai turėjo patogias sąlygas slėpti pasiruošimams ir pasiekti išeities bazei puolimui: šiaurėje — Pachuckių Rudkos - Teklinavo srityje (į vakarus nuo Šeipiškių ir Plokš-

čių ežerų) buvo miškai, pietuose — Augustavo girios miškai, kuriais galima buvo nepastebimai prieiti iki pat Želvos ir forsuoti Maros upę, užklumpant netikėtai priešą.

Nors vietovės sąlygos buvo labai patogios antpuoliui vykdyti iš sparnų, tačiau jos turėjo ir vieną trūkumą: puolamosios sparnuose jėgos buvo viena nuo kitos atskirtos 25 km atstumo. Divizijos vadas negalėjo vadovauti puolančioms grupėms ir joms reikale padėti rezervais. Nors atsisakyti rezervų buvo rizikinga, tačiau 1 pėst. legionų divizijos vadas jų atsisakė, nes jis buvo įsitikinęs, kad jo vadovaujamieji daliniai pranašiau kovojo už lietuvius.[210]

1 lenkų pėst. legionų divizijos sudarytam puolimo planui buvo patogus ir lietuvių užimtųjų pozicijų užnugario plotas, iš rytų pusės taip pat ribojamas ilgo Galadusio ežero ir ištisos eilės mažesnių ežerų pietų link, baigiant Stulpų ežeru. Ši ežerų grandinė buvo, tiesa, patogi lietuviams kaip gynimosi linija, tačiau ji galėjo pasidaryti nepaprastai pavojinga, jei puolančiam iš pietų priešui pasisektų greitai užimti sąsmaukas ir atkirsti lietuviams kelią trauktis į rytus. Tuo atveju lietuviams bebūtų likusi tik viena pasitraukimo kryptis — į šiaurę.

Šią aplinkybę panaudojo lenkų divizijos vadas savo puolimo planui. Jis įsakė pietų grupei, pralaužus pirmą priešo gynimosi liniją Želvos rajone, pulti iš sparno Seinus ir drauge atkirsti priešui kelius trauktis į rytus, užimant Berzninko ir Stabingio plote perėjas.

Šiaurinei grupei buvo įsakyta pulti iš šiaurės, nes, kaip prileido lenkų divizijos vadas, lietuviai trauksis būtinai ta kryptimi. Grupei buvo duotas uždavinys pulti iš šiaurės plačiu frontu, kad atkirstų keturias galimas priešo traukimosi kryptis: 1. Klevai - Vilkapėdžiai, 2. Marcinkonys - Vidugiriai, 3. Griškonys - Bubeliai - Juodeliškiai ir 4. Žagariai.

Negalėdamas palaikyti ryšio su abiem grupėm, divizijos vadas abiejų grupių sąveikai laiduoti iš anksto nustatė joms veikimo valandas. Kadangi pietinei grupei reikėjo atlikti ilgesnis kelias, tai ji turėjo pradėti žygiuoti dviem valandom anksčiau, t.y. 10 val., šiaurinė grupė — 12 val. Abidvi grupės turėjo pradėti pulti Seinus apie 16 val., visas veiksmas 20 val. turėjo būti baigtas. Be to, divizijos vadas įsakė naudotis klausos ryšiu, kad galima būtų spręsti apie kitos grupės veikimo vietą.

Paskutinius patvarkymus pulti Seinus duoda šis įsakymas[211]:

"1 pėst. leg. div. vadovybė
Op. Inf. skyrius
L. 1843/Op.

Siersko Miškas, 1920.IX.20
10 val.

Bendras operacinis įsakymas nr. 60

1. Priešo padėtis.

Lietuvos kariuomenės laikysena, labai intensyviai jų vykdoma žvalgyba, mūsų patrulių apšaudymas, duoda pagrindo prileisti, kad jie artimiausiu laiku imsis puolamosios akcijos drauge su kokia nors sovietinės kariuomenės akcija.

Apie jų sugrupavimą stinga smulkių žinių. Težinoma tik, kad prieš mūsų ruožą jie turi didesnes pėstininkų, artilerijos jėgas su šarvuotais automobiliais Seinų rajone . . .

III. Divizijos užduotis.

Kadangi Lietuvos kariuomenės sutelkimas Seinų rajone riša mūsų jėgas, okupuodamas mūsų pačių teritoriją ir neleisdamas mums laisvai operuoti prieš bolševikus, divizija gavo užduotį išvalyti lenkų teritoriją nuo Lietuvos kariuomenės ir išvyti ją iš Seinų rajono už maršalo Focho linijos. Mano ketinimas yra pastoviau apsidrausti nuo tolesnių lietuvių puolimų ir padaryti jų jėgas nekenksmingas ilgesnį laiką, ir tatai tegalima pasiekti tik visai sumušus priešo koncentraciją ties Seinais.

IV. Vykdymas.

Diviziją dalau į dvi grupes:

1) Pietinė plk. Knoll-Kownackio grupė sudėtyje: 1 pėst. leg. pulkas, 5 pėst. leg. pulkas, 1, 2, 3, 5 ir 6/1 lauko artilerijos pulko, raitųjų šaulių eskadronas.

2) Šiaurinė paplk. Popovičiaus grupė sudėtyje: 6 pėst. leg. pulkas, 41 pėst. pulkas, 7, 8 ir 9/1 lauko artilerijos pulko, 1/1 lauko artilerijos pulko (austrų haubicų).

Abi grupės veikia apeinamai į Seinus šiuo būdu:

a) Pietinė grupė: palieka vieną batalioną Juodosios Ančios linijoje rajone Pranckai - Tartačiskis. Šis batalionas demonstruoja kryptimi į Gibus, rišdamas fronte priešo jėgas. Atitinkamą momentą jis dalyvauja bendrame sutelktiniame antpuolyje į Seinus. Pagrindinės jėgos telkiamos rajone Strzelcowizna - Okolek; iš ten, pasirūpinusios iš anksto persikelti per Juodąją Ančią, jos išžygiuos 10 val. dengtu ir apsaugotu žygiu į Vilkakukį, užims kelių mazgą Želvą, iš ten persiskirs į dvi voras.

Viena vora iš dviejų batalionų eis per Beržalaukius - Bosus - Sviackus ir, puldama sutiktas pakeliui priešo jėgas, stums jas į Seinus nuo pietryčių pusės.

Kita vora iš trijų pėst. batalionų ir raitųjų šaulių eskadrono, sustiprinta pulko raitininkais, eis toliau vakarine puse ežerų Stulpiai - Lempiukas - Ilgelis — per Suvoravą į Berzninką ir toliau per Pockūnus į Seinus iš rytų pusės.

Raitieji šauliai su pulko raitininkais, vadovaujami rotmistro Grzybowskio, už Berzninko ties Olkienščizna atsiskirs nuo šios voros ir, sparčiai žygiuodami į Pulkotus - Dvarčėnus (Dworczysk), užims plento išėjimą tarp Berzninko ir Stabingio ežerų prie Stabingio, naikindami ten tiltą ant plento.

Sprogstamąją medžiagą tam tikslui reikia imti 5 pėst. leg. pulko techninėje kuopoje.

b) Šiaurinė grupė.

Telkiasi miškuose Egliniškio rajone ir puola Seinus šiuo būdu:

Du pusbatalioniai, palikti plente prie Krasnapolio ir miške prie Rudkos (Pachuckių), — puola iš fronto, atitinkamai vėluodami: — vienas per Rudką (Pachuckių), Ramoniškius, šiaurinius Klevus, toliau į Seinus; kitas — nuo Krasnapolio tiesiog plentu į Skustelius - Seinus. Vyriausios jėgos žygiuoja per Akmeninį Tiltą (Murowany Most) - Teklinavą - Vilkapėdžius, čia atsiskiria vienas batalionas ir, žygiuodamas į šiaurinius Klevus, ten jungiasi su nuo Rudkos (Pachuckių) puolančiu pusbatalioniu, slenka jau kartu vieškeliu į pietinius Klevus ir toliau eina į Seinus, jungdamasis pakeliui su puolančiu nuo Krasnapolio pusbatalioniu. Voros likutis eina toliau į Achatnikus, kur skirstosi į tolesnes dvi — po du batalionus. Iš tų: viena puola Seinus išilgai ašies Naujasodis - Lumbiai - Marcinkonys; kita toliau į rytus nuo vietovės Joniškis per Bubelius - Griškonis. Iš šios antrosios voros reikia nuo Bubelių mesti kulkosvaidžių dalinėlį uždaryti sąsmaukai prie Žagarių tarp ežerų Galadusio ir Stabingio.

V. Artilerija.

Bendrauja su paskiromis voromis. Baterijų kiekį prie vorų nustato patys grupių vadai pagal savo pačių ketinimus.

Sunkioji prancūzų baterija gaus specialų įsakymą.

VI. Akcijos pradžios diena bus pranešta specialių kurjerių, valandas nurodžiau apytikriai, tačiau to nelaikau besąlygiškai įpareigojančiu.

Savųjų patrulių žvalgyba paskutinį momentą gali duoti žinių apie kurį stipresnį priešo susitelkimą antpuolio ašyse, ir tatai vers pagreitinti bendrą judėjimą. Tad lieka laisvė tiksliai nustatyti valandas. Tačiau pažymiu, kad, norint, kad šitaip sukombinuota akcija visiškai pasisektų, vorų judėjimai turi būti labai suderinti laiko atžvilgiu. Reikia kreipti sukauptą dėmesį į klausos ryšį.

Aš linkiu, kad bendras sutelktinis Seinų puolimas įvyktų apie 16 val., ir iki 20 val. visą akciją reikia baigti.

Tenka prileisti, kad priešas, susiorientavęs padėtyje, panorės gelbėtis stipriu smūgiu į paplk. Popovičiaus grupę, kad, ją pralaužęs, sišsilaisvintų į šiaurę. Čia pabrėžiu, kad plk. Knollo grupė turi judėti labai sparčiai, sutiktą savo kelyje priešą labai energingai pulti

ir kauti ir, užėmus Seinus, ne ilsėtis, bet greitai mestis į užnugarį priešo grupių, kovojančių su mūsų šiaurine grupe.

Nuo pietinės grupės spartumo žymia dalimi pareina žygio pasisekimas ir eventualiai taip pat šiaurinės grupės gelbėjimas iš sunkių padėčių, į kurias labai lengvai galima patekti.

VII. Šarvuoti automobiliai.

Yra žinoma, kad priešas turi žymų kiekį šarvuotų automobilių, kuriais jisai tikrai mus spaus, ir po veiksmo, jų padedamas, darys energingus priešpuolius.

Norint apsiginti nuo šių automobilių, judant plentais ir kietais keliais, reikia prie priešakinių dalių siųsti pavienius pabūklus ir po veiksmo užgriozdinti kelią atitinkamomis kliūtimis, eventualiai ardyti iš dalies tiltus.

VII. Koncentravimas po akcijos.

Akcija į Seinus tėra tiktai tarpinė ir paruošiamoji tolesnei didelei, dėl kurios duosiu specialius įsakymus.

Užėmusios Seinus ir užvaldžiusios padėtį, grupės leis savo dalims trumpai pailsėti ir tuojau vyks į koncentracinį divizijos rajoną nakvoti.

Pietinei grupei skiriu Berzninką.

Šiaurinei — Kreivinius (Krejwińce) - Pulkotus . . .

IX. Gurguolės.

Kadangi tolesnėje akcijoje daug kas pareis nuo vorų lengvumo ir judrumo, reikia šios dienos bėgyje išskirti visus bagažinius ir kanceliarinius vežimus ir tepalikti tik lauko virtuves, maisto ir amunicijos vežimus su septynių dienų atsargomis.

Šias kitas kovos gurguoles sutelkti ligšioliniuose brigadų rajonuose ir po akcijos į Seinus nusiųsti į anksčiau pažymėtus savo srities naujuosius rajonus.

X. Ryšiai.

Ryšiai tarp paskirų dalinių bus labai apsunkinti. Vis dėlto reikia dėti visas pastangas, kad divizijos vadovybė laiku gautų svarbiausius pranešimus, raitiems ryšininkams padedant.

XI. Aš su artimu štabu slenku plentu per Makarčius - Pranckus, kur sustosiu 13 val., po to pagal akcijos vystymąsi, einu toliau plentu Gibų link į Seinus . . ."

Tą pačią dieną 22 val. buvo išleistas operacinio įsakymo nr. 60 toks papildymas:

"IV b punkto papildymas — šiaurinė paplk. Popovičiaus grupė išžygiuos 12 val. vidudienį. Drauge pranešama, jog X reiškia IX.22 d."

Šiaurinės grupės puolimą varžė nepridengtas kairysis sparnas. Lietuviai galėjo pulti iš Smalėnų - Reistakiemio ploto, kuris buvo 17 pėst. divizijos ruože. 1 pėst. legionų divizijos vadas kreipėsi į 2 armijos vadą, kad įsakytų 17 pėst. divizijai remti šiaurinės grupės sparną, ir 2 armijos vadas rug-

sėjo 22 d. 3 val. naktį davė papildomą įsakymą: "II. 17 pėst. div. saugo 1 leg. divizijos kairįjį sparną akcijos į Seinus metu".[212]

Šalia taktinio turinio įsakymų, 1 pėst. divizijos vadas išleido ir vieną politinio turinio, supažindindamas kareivius su tikslu, dėl kurio jie kovoja.[213] Įsakymas parašytas unijinėje dvasioje, tvirtinant, kad tarp lietuvių ir lenkų tautų nesama neapykantos, kad tik iš fanatikų susidedanti Lietuvos valdžia nekenčianti Lenkijos ir nuolatos veikianti prieš ją.[214]

Druskininkų tilto užėmimo planas. Pagrindinis pirmojo tarpsnio lenkų operacinės raitininkų grupės uždavinys buvo užimti Druskininkų tiltą. Tik po to turėjo prasidėti šios grupės veikimo antrasis tarpsnis — žygis į rytus Lydos link. Norint užimti Druskininkų tiltą, kalbamai grupei teko pirmiausia pralaužti lietuvių 8 pėst. pulko laikytą palei Maros upę frontą ir po to nugalėti kitas lietuvių kariuomenės daromas kliūtis.

Jau 2 armijos vadas nurodė bendrą grupės žygio kryptį: Mikašiava - Kalėtai - Kapčiamiestis - Druskininkai.

Kad užimtų Druskininkų tiltą, grupės vadas turėjo atlikti šiuos veiksmus: a) pralaužti lietuvių frontą išilgai Maros upės ir Augustavo perkaso, b) atmesti priešo jėgas, kurios galėtų kliudyti žygiuoti į Druskininkus, c) pridengti žygiavimą į Druskininkus ir d) ko greičiausiai užimti tiltą.

Lenkų turėtomis žiniomis, upė Mara ir Augustavo perkasas ruože nuo Želvos iki Nemuno, apie 35 km ilgumo, buvo užimtas lietuvių 8 pėst. pulko (šios žinios buvo teisingos), be to, to paties pulko dalis buvo užėmusi taipgi ir Gibus. Savaime suprantama, kad Maros fronto linija buvo skystai užimta ir kad pralaužti frontą didelio vargo nebus, juoba kad Mara buvo siaura, sekli, daugiausia kietais krantais upė, kurią buvo nesunku ir perbristi.

Rimtesnio pasipriešinimo operacinė grupė tegalėjo tikėtis tik toliau, jau žygiuodama į Druskininkus. Didžiausią kliūtį galėjo sudaryti lietuvių rezervai, kurių labiausiai laukti reikėjo Kapčiamiesčio rajone, nes pats Kapčiamiestis buvo svarbus kelių mazgas. Pagaliau, galėjo būti kur nors rezervinių dalinių, kad ir, sakysim, apie Leipalingį ar Veisiejus ir iš ten sudaryti žygiuojančiai lenkų kariuomenei grėsmę.

Grupė galėjo, žinoma, žygiuoti ir patogesniu, miškų dengiamu keliu per Pšetoką, Mocevičius, Narkūnus, tačiau tada būtų reikėję žygiuojančią grupę dengti nuo Kapčiamiesčio rajone sugrupuoto priešo. Operacinės grupės vadovybė pripažino, kad tikriausias saugumas bus pasiektas puolant savo jėgų

dalimi Kapčiamiestį ir atmetant ten galimą priešą į šiaurę. Be to, ir 2 armijos vado duotoji žygio ašis ėjo per Kapčiamiestį. Turėdamas visa tai galvoje, operacinės grupės vadas padalino savo grupę į dvi voras po vieną brigadą. Pietinė mjr. Bistramo brigada turėjo žygiuoti ašimi Kalėtai - Studzianka - Pšetokas - Menciškiai - Narkūnai. Šiaurinės grupės (mjr. Piaseckis) žygio ašis buvo Kuodžiai - Kapčiamiestis - Narkūnai. Ten turėjo susijungti abi brigados.

Taip viena šalia kitos žygiuodamos, abidvi brigados turėjo dengti viena kitą — šiaurinė brigada nuo lietuvių, pietinė — nuo bolševikų, jei kartais šie nelauktai atvyktų. Be to, ruože į pietus nuo Augustavo perkaso stovėjo savanorių divizija.

Visos operacinės raitininkų grupės žygį nuo užnugario ir nuo šiaurės saugojo dar 2 raitininkų brigada, kuri X dienos bėgyje turėjo pasiekti rajoną į šiaurę nuo Kapčiamiesčio ir X+1 d. žygiuoti šiauriau nuo operacinės raitininkų grupės Druskininkų link, dengdama ir toliau tą grupę nuo šiaurės ir nuo šiaurės vakarų.

Visos grupės padalinimas į dvi netoli viena nuo kitos žygiuojančias voras leido sėkmingiau dviejose vietose tuo pačiu metu didelėmis jėgomis (po du pulku) forsuoti upę Marą ir klaidino priešą renkantis atoveiksmiui kryptį.

Didelis dėmesys buvo atkreiptas į žygio greitį ir ryšium su tuo į Druskininkų tilto užėmimo terminą. Pagal armijos vado įsakymą grupė turėjo išžygiuoti X d. 12 val. ir tiltą užimti X+1 d. vidudienį. Tad žygiavimas drauge su galimais susirėmimais su lietuviais turėjo būti įvykdytas per 24 valandas. Nuo stovėjimo iki Druskininkų buvo 40 km. Tatai galima buvo įvykdyti be per didelio arklių nuovargio. 2 armijos vadas vadų pokalbyje Augustave, derindamas sparninės grupės dalių veiksmus, operacinės raitininkų grupės žygio spartą siejo su pažanga veiksmų 1 pėst. legionų divizijos, kuri X d. turėjo pasiekti rajoną Berzninkas - Kreiviniai - Pulkotai. Ryšium su tuo operacinei raitininkų grupei įsakyta tą dieną pasiekti Kapčiamiesčio - Menciškių sritį. Kadangi armijos vadas nenorėjo išduoti tikrosios sparninės grupės žygio krypties per ankstyvu raitininkų judesiu, tai jis operacinei raitininkų grupei įsakė iš X d. pasiekto rajono pradėti toliau žygiuoti tik sekančią dieną 6 valandą. Tad operacinės raitininkų grupės vadas, užėmęs Kapčiamiesčio - Menciškių plotą, galėjo leisti savo daliniams naktį ilsėtis. Šitaip operacinė grupė X d. baigia pirmąją dalį pirmojo tarpsnio uždavinio, atidarydama sau kelią nekliudomai žygiuoti X+1 d. užimti Druskininkų tiltų.

Operacinei raitininkų grupei poilsis buvo reikalingas dar ir dėl to, kad jai buvo numatytos tolesnės labai didelės žygiavimo pastangos: perėjusi Nemuną, jau X+1 d. grupė turėjo nedelsdama pasiekti Randamonių rajoną. Prisibijodamas, kad galima pavėluoti žygiuoti į Druskininkus, grupės vadas nutarė pasiųsti 211 ulonų pulką anksčiau, kad jis, užklupdamas priešą, ko skubiausiai užimtų tiltą.

Iš pradžių operacinės raitininkų grupės vadas paplk. Nienievskis 211 ulonų pulką ketino siųsti iš nakvojimo vietos Mocevičių rugsėjo 23 d. 5 val. ryto ir šį ketinimą paskelbė ir įsakyme nr. 17, tačiau prisibijodamas, kad pulkas gali pavėluoti užimti nesunaikintą tiltą, jis kreipėsi į armijos vadą, ir tas sutiko, kad pulkas skubiai, net neapsistodamas nakvoti, žygiuotų ir ko greičiausiai užimtų tiltą.[215]

Smūgiui per nepriklausomos Lietuvos teritoriją į Lydą lenkai ruošėsi iš anksto ir labai atsidėję. Nors ištisų dviejų savaičių bėgyje buvo atlikta visa eilė vadų pasitarimų, buvo išleista nemaža operatyvinių įsakymų, tačiau nenustota tobulinti paruošiamieji operaciniai planai ne tik paskutinėmis prieš antpuolį priemonėmis, bet net ir paskutinėmis valandomis, kaip rodo operacinės lenkų raitininkų grupės vado paplk. Nienievskio išleistas rugsėjo 22 d. 5 val., t.y. tik keletą valandų prieš pradedant veiksmus, įsakymas nr. 18.[216], papildąs ir kiek patikslinąs rugsėjo 20 d. išleistąjį paskutinį įsakymą nr. 17.[217] Svarbiausias šio įsakymo pakeitimais tenka laikyti tuos, kurie tiesiog susiję su sveiko Druskininkų tilto užėmimu — pačiu pagrindiniu visos Lietuvoje vykdytos operacijos tikslu.

Įsakyme nr. 17 pasakyta: "2) IX/22 a) 211 ulonų pulkas išžygiuoja 5 val. rytą iš vietovės Mocevičiai ir užvaldo ko greičiausiai tiltą ties Druskininkais, apsaugodamas jį iki ateinant operacinei raitininkų grupei".

Įsakyme nr. 18: "I) 211 ulonų pulkas ne nakvoja vietovėje Mocevičiai, bet žygiuoja su 1 artilerijos būriu liepta žygio ašimi ir ko skubiausiai užima tiltą ties Druskininkais".

Įsakyme nr. 17: "... Jei kartais Druskininkų tiltas priešo sunaikintas, būsime priversti Nemuną perbristi (viena brasta žinoma ties Mizerais) ir keltis rastomis kėlimosi priemonėmis. Daliniai pasiims su savim ko didžiausią kiekį virvelių".

Įsakyme nr. 18: "... Jei kartais Druskininkų tiltas būtų priešo sunaikintas taip, kad jo pataisyti per trumpą laiką nebūtų galima, — keltis per Nemuną teks ties Merkine. Tad operacinės raitininkų grupės uždavinys — užimti ten pat vietovę".

Baigiamieji 1 pėst. legionų divizijos 1 brigados patvarkymai. Remdamies 1 pėst. legionų divizijos vado įsakymais, tos divizijos brigadų (I ir III) vadai išleido savo dalims įsakymus, smulkiau nusakančius puolimo vykdymą. I pėst, legionų brigados vadas plk. Knoll-Kovnackis rugsėjo 21 d. 8 val. davė tokį L. 504/II įsakymą[318]:

"V. Patvarkau:

F a z ė I.

Š.m. 22 d. 9 valandą išžygiuos:

5 pėst. leg. pulkas.

Dviem batalionais iš vietovės Pranckai miško keliu į rytus iki aukštumos 143, kur išskirs vieną kuopą. Po to iki skersinio miško kelio, einančio iš Dvarčėnų į Želvą (3 km į rytus nuo aukštumos 143), ir toliau miško keliu ties aukštuma 135 Želvos kryptimi. Ties aukštuma 143 išskirtoji kuopa žygiuoja sąsmaukos tarp ežerų Mara ir Želva kryptimi.[219]

Vienu batalionu plentu Gibų link.

1 pėst. leg. pulkas.

Visais daliniais iš vietovės Dvarčėnai miško keliu ties aukštuma 125 net iki susikryžiavimo su 5 pėst. leg. pulko žygio keliu, ir po to žygiuoja paskum 5 pėst. leg. pulko dalinius.

Apie 11:45 valandą 5 pėst. leg. pulko daliniai puls vietoves: Želva - sąsmaukos tarp ežerų Mara - Želva - Gibai. Tuo metu patrulių siuntimą apriboti iki minimumo, nesiveliant į mažus susirėmimus ir leidžiant iš karto užklupti priešą didelėmis jėgomis.

Raitųjų šaulių eskadronas žygiuoja į Želvą tarp 5 ir 1 pėst. leg. pulko dalinių.

F a z ė II.

Perėję ežerų Gieretas - Mara - Želva liniją bei užėmę vietoves Gibai, Želva, daliniai grupuojami į tris voras:

1) Vadovaujami 1 pėst. leg. pulko vado. Sudėtis: I, II, III/1 pėst. leg. pulko, vienas artilerijos divizionas. Užėmusi Želvą, ši grupė tuojau žygiuoja į vietoves Suvoravas, Dubiai, Berzninkas, Olkienščizna, Pockūnai į Seinus.

2) Vadovaujami 5 pėst. leg. pulko vado. Sudėtis: 5 pėst. leg. pulko 2 batalionai, 1 lauko artilerijos leg. pulko dvi baterijos. Grupė telkiasi Želvos rajone ir smogia per aukštumą 140 vietovių Beržalaukis - Bosai - Paseinis linija į Seinus.

3) Vadovaujami 5 pėst. leg. pulko bataliono vado: Sudėtis: 1 batalionas ir 1 leg. lauko artilerijos pulko pirma baterija. Batalionas smogia išilgai plento, po to išilgai vieškelio per Posejanką į Seinus. Raitųjų šaulių eskadronas, sustiprintas 40 raitininkų iš 1 pėst. leg. pulko žvalgybinio dalinio, vadovaujamas rotmistro Grzybowskio, prieš Suvoravo vietovę atsiskirs nuo 1-os grupės ir, supdamas Ilgelio ežerą, smogs iš rytų į Berzninką, kai tik 1-ji vora smogs į tą vietovę.

Prieiti reikia slaptai, užimant trigonometrinį 152 punktą bei plentų

kryžkelę rytiniame Berzninko kaimo pakraštyje. Užėmus Berzninką saviems daliniams, eskadronas žygiuoja į vietovę Dvarčėnai su uždaviniu sunaikinti tiltą ant upės, plaukiančios iš ež. Stabingis į ež. Berzninkas (plento tiltas). Sunaikınus tiltą, užmegzti ryšį su savo vora.

VI. Artilerija. Artilerijos vadas duos įsakymus jam pavestiems daliniams pagal . . .V šio įsakymo punktą ir dėl galimos šarvuotų sutomobilių veiklos reikia tiek priekinėms, tiek ir užpakalinėms saugoms priskirti pavienius pabūklus apsisaugoti nuo netikėto puolimo. Berzninke reikia palikti vieną pabūklą kuopai, kuri ten bus nusiųsta, kad uždarytų plentą į Seirijus ir į Kapčiamiestį. Dėl sutvirtinimų, kuriuos . . . Seinų rajone priešas padarė, kreipiamas ypatingas dėmesys į glaudžius ryšius su pėstininkų daliniais kovos metu, taip pat ir artėjant prie naujos priešo linijos".

Galutinį įsakymą pulti rugsėjo 22 d. (X=IX.22) 1 pėst. legionų divizijos vadas abiem brigadom I ir III) davė naktį iš rugsėjo 21 į 22 d. Dalys turėjo susitelkti naktį ir rytą užimti išeities plotus.

Rugsėjo 22 d. 8 val. 1 pėst. legionų divizijos I brigada buvo taip susitelkusi:

Visas 1 pėst. legionų pulkas su 1 lauko artilerijos legionų pulko 5 ir 6 baterija buvo susirinkęs Dvarčėnuose, pasirengęs žygiuoti.

5 pėst. legionų pulkas drauge su 1 lauko artilerijos legionų pulko 1 divizionu sutelktas Pranckuose. Pulko telkimą nuo šiaurės ir rytų saugo 5 pėst. legionų pulko III batalionas, skirtas veiksmui į Gibus.

1 pėst. legionų brigados vadas buvo prie 5 pėst. legionų pulko.[220]

Lenkų prasiveržimas pro Želvą. Pagal lenkų 1 pėst. legionų divizijos pietinės grupės — I brigados — vado įsakymą, rugsėjo 22 d. apie 11:45 val. 5 pėst. legionų pulko daliniai turėjo pulti Želvą. Šį ruožą saugojo 8 pėst. pulko II batalionas. Vykdydamas antrosios divizijos vado plk. Grigaliūno-Glovackio rugsėjo 20 d. įsakymą, mjr. Čaplikas savo 8 pėst. pulku buvo užėmęs ilgą barą, nuo vietovės Baltupė (Białorzeczka), į vakarus nuo Gibų, Gibų ežero linija, toliau į pietryčius Maros upe ir Augustavo perkasu iki Nemuno. Visos kuopos stovėjo pozicijų linijoje, išskyrus vyr. ltn. Kalmanto vadovaujamą 6 kuopą. Tik du šios kuopos būriai stovėjo Kapčiamiesčio rajone pulko atsargoje, prie pulko vado, vienas tos kuopos būrys su 2 kulkosvaidžių kuopos vienu sunkiuoju kulkosvaidžiu saugojo Druskininkų tiltą.

Pulko štabas stovėjo Kapčiamiestyje. Pulko vado padėjėju buvo mjr. Jurgaitis, I bataliono vadu — kpt. Leonas, II bataliono — kpt. Pulkaunikas, III — vyr. ltn. Janavičius.

I batalionas stovėjo dešiniame pulko sparne. Jis buvo užėmęs poziciją abipus Gibų kaimo, tarp ten esančių ežerų. Bataliono vadas savo žinioje teturėjo tik dvi kuopas, viena kuopa (2) buvo priskirta prie II bataliono. Tuo metu sergantį bataliono vadą kpt. Leoną pavadavo karininkas Bytautas.

II batalionas savo žinioje turėjo 4, 5 ir iš I bataliono priskirtą 2 kuopą. Gynimosi pozicija buvo taip užimta: 4 kuopa — Želvos kaimas ir aukštumėlės prie kaimo; 5 kuopa — prie Būdviečio kaimo, kairiajame Maros krante, 2 kuopa — atsargoje miške prie ežerėlio netoli Berzninko - Kapčiamiesčio plento.[221]

5 pėst. legionų pulkas (be III bataliono) su dviem baterijom iš Pranckų įsakyta žygiavimo ašimi išžygiavo 8:30 val. šia tvarka:

Priešakinė sauga — 5 pėst. legionų pulko 8 kuopa (II bataliono) su viena patranka.

Vyriausioji vora:

5 pėst. legionų pulko II batalionas, 1 lauko artilerijos legionų pulko I diviziono 1 baterija.

Technikinė kuopa.

5 pėst. legionų pulko I batalionas, 1 lauko artilerijos legionų pulko 1 diviziono 1 baterija.

5 pėst. legionų pulko 4 kulkosvaidžių kuopa.

Prie kelių sankryžos ties aukštuma 143 atsiskyrė 5 pėst. legionų pulko pirmoji kuopa su vienu pabūklu, kad užimtų sąsmauką tarp Maros ir Želvos ežerų ir po to padėtų vyriausioms jėgoms pulti Želvą. Vėliau pakeliui prisijungė ir 1 pėst. legionų pulkas su artilerijos divizionu ir šaulių eskadronu.

5 pėst. pulko II batalionas nepastebimas priartėjo prie miško pakraščio į pietus nuo Želvos. Bataliono vadas mjr. Kovalskis nusprendė tuojau smogti ir išnaudoti staigaus užklupimo momentą.

Lenkų bataliono vadas stebėjo iš aukštumos 137 lietuvių pozicijas ir iš ten davinėjo įsakymus. Buvo matyti, kad lietuviai buvo užėmę Želvą ir aukštumas ten pat į pietus nuo tilto pakeliui tarp Želvos ir Kiečių kaimo. Upės slėnys ir tiltas nebuvo matyti, tačiau buvo gerai matomi apkasai, šiauriniame upės Maros krante, užimti didesnio dalinio su kulkosvaidžiais.[222]

Žemės paviršius Želvos link lygus, klampus, tilto ir Kiečių

link — smėlėtas ir šiek tiek raukšlėtas, į rytus apaugęs mišku, leidžiančiu dengtai manevruoti į tiltą. Šiaurinis Maros krantas atviras, kylantis. Į šiaurę nuo Želvos Maros slėnys gan platus, ties Kiečiais siaurėja ligi keleto dešimčių metrų. Šiaurinis slėnio krantas gan aukštas, tačiau nuolaidžiais šlaitais. Upė nelabai gili, pelkėtais krantais, tačiau nesunkiai perbrendama.

8 pėst. pulko 4 kuopos (ltn. Kairionis) užimtą barą puolė lenkų 4 kuopų batalionas ir bataliono raitųjų žvalgų būrys. Šį antpuolį rėmė viena lauko baterija.

Trys kuopos puolė viena greta kitos: kairėje 5 kuopa turėjo užimti Želvą, perbristi upę ir smogti į Kiečius nuo pietvakarių pusės, viduryje 7 kuopa gavo uždavinį smogti frontu ir dešiniame sparne 8 kuopa turėjo užimti Kiečių tiltą, 6 kuopa buvo palikta miške atsargoje. Bataliono raitųjų žvalgų būrys buvo nukreiptas į kairįjį sparną už 5 kuopos, kad atkirstų lietuviams kelią trauktis į Seinus. Artilerija gavo uždavinį paremti pėstininkų puolimą prie Želvos ir po to apšaudyti šiauriniame Maros krante prieš Kiečių kaimą apkasus.

Pulti lenkai pradėjo apie 12 valandą. Pirmiausia pasisekė lenkų 5 kuopai užimti Želvą ir prislinkti prie upės. Kadangi upės slėnis buvo pelkėtas, tai kuopa negalėjo eiti priekin. Ji sustojo ir atidengė šoninę ugnį į Kiečius.

7 ir 8 kuopa greitai priėjo upę. 8 kuopa šuoliu užėmė tiltą ir tuojau pradėjo pulti lietuvių apkasus. Lietuviai atidengė smarkią ugnį, tačiau lenkų 8 kuopa, remiama veiksmingos artilerijos ugnies, staigiai puolė, ir lietuviai pradėjo trauktis Berzninko ir Seinų link, palikdami keletą belaisvių ir vieną kulkosvaidį.

Lenkų raitųjų žvalgų dalinys metėsi per tiltą ir ūmiai puolė atsitraukiančią Seinų link lietuvių užpakalinę saugą, tačiau stipri lietuvių pėstininkų ugnis privertė puolėjus trauktis, paliekant vieną nukautą žvalgą. Užpakalinę lietuvių saugą nustūmė tik priartėjusi atsarginė 6 kuopa.

12:30 valandą lenkai perėjo Maros upę, ir tuo pirmosios fazės veiksmai buvo baigti. Trečioji pėst. legionų brigada dabar turėjo laisvą kelią pradėti vykdyti antrosios fazės veiksmams.

Išsiųstoji į sąsmauką tarp Maros ir Želvos ežerų kuopa sąsmauką pasiekė apie 12 val. Kuopa buvo išsiskleidusi grandinėn pulti, tačiau lietuviai, kautynių prie Želvos paveikti, antpuolio nesutiko ir pasitraukė už upės. Lenkai paėmę tris belaisvius.

Užėmusi sąsmauką, kuopa, apšaudoma lietuvių artilerijos,

nuvyko į Želvą ir ten susijungė su pulku jau po to, kai Želva buvo lenkų užimta.[223]

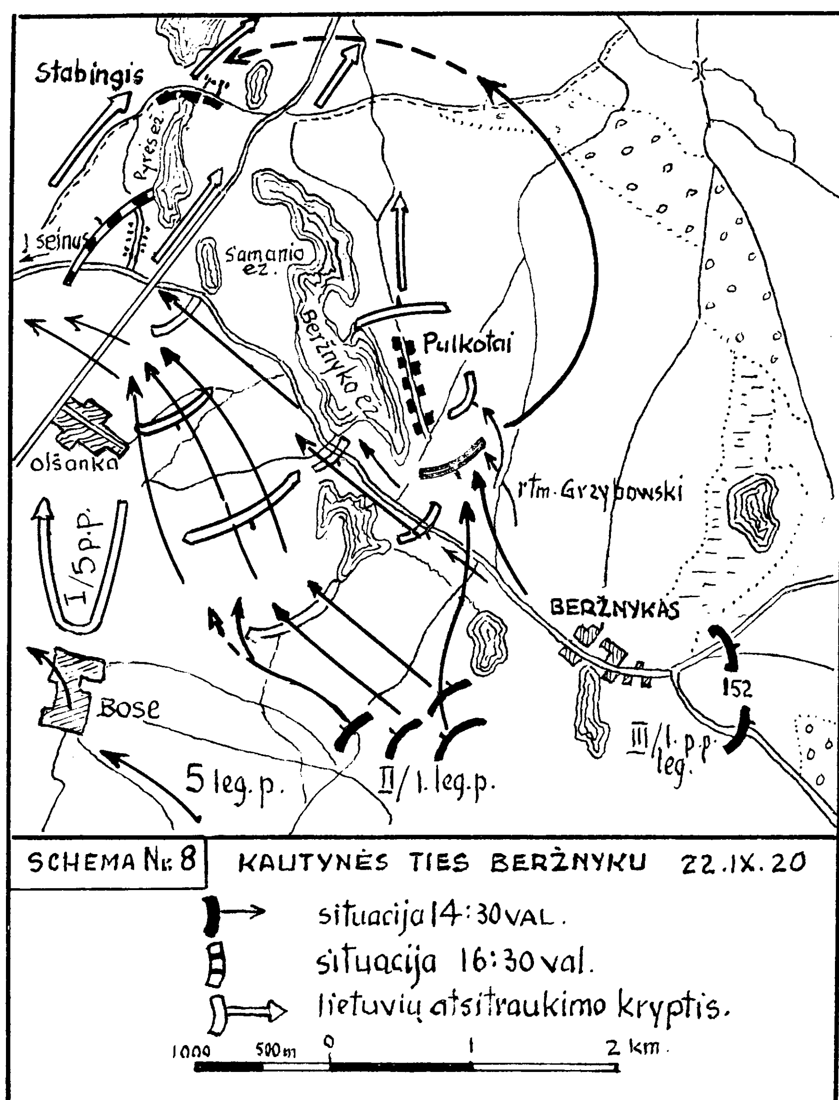
Nekartą šiame rašinyje cituotasis pulkininkas, vėliau Anglijoje miręs generolas, J. Smolenskis, remdamasis gausiais lenkų šaltiniais, šitaip smulkiai aprašė lenkų prasiveržimą prie Želvos, atvėrusį lenkų 1 pėst. legionų divizijos pietinei grupei kelią vykdyti antrajai puolimo fazei. Šiam aprašymui, bent bendrais bruožais, neprieštarauja ir pultojo ruožo lietuvių bataliono vado kpt., vėliau pulkininko, Br. Pulkauniko parodymas, surašytas plk. K. Ališausko[224]:

"Dar dvi ar vieną dieną prieš lenkų puolimą, t.y., rugsėjo 22 d., buvo paimti du lenkų kareiviai į nelaisvę. Jie pasakė, kad miškuose yra paruoštos dvi lenkų divizijos puolimui (dwie podhalańskie dywizje). Jie buvo apklausinėjimui pasiųsti į pulko štabą ir vėliau į divizijos štabą, bet vadovybė į tai neatkreipė dėmesio. Rugsėjo 22 d. apie 9 val. ryto (iš tikrųjų vėliau, nes apie 9 val. voros teišžygiavo iš išeities pozicijų, A.R.) lenkai staigiai ir stipriai didelėmis jėgomis puolė 4 kuopos pozicijas prie Želvos kaimo. Staigiam lenkų puolimui gelbėjo geros prieigos prie mūsų pozicijų iš Augustavo miško. 4 kuopa tuoj buvo išblaškyta. Leitenantas Burokevičius (žuvo Klaipėdoje 1923.I.15) buvo atkirstas nuo savųjų ir liko miške, lenkų užnugaryje. Po keletos dienų jis, šis drąsus ir sumanus karininkas, grįžo ir prisijungė prie savųjų drauge su 12-15 kareivių.

Tuo laiku telefono ryšys su pulko vadu ir kuopomis nutrūko. Bataliono vadas kpt. Pulkaunikas buvo prie 4 kuopos ir apie lenkų puolimą asmeniškai patyrė. Greitu šuoliu, raitas, nuvyko prie Berzninko. Čia telefonu pranešė 5 pėst. pulkui ir 8 pėst. pulko vadui, kad lenkai stipriai puolė Želvą ir kad 4 kuopa buvo išblaškyta. 8 pėst. pulko vadas mjr. Čaplikas nepatikėjo suteiktoms žinioms ir barė II bataliono vadą už 4 kuopos savo pozicijų netekimą. Tuomet II bataliono vadas kpt. Br. Pulkaunikas nuvyko prie rezervinės kuopos. Darė sustiprintą žvalgybą link Želvos ir kitomis kryptimis. Paaiškėjus, kad lenkai tęsė puolimą ir kad jų yra didelės jėgos, bataliono vadas davė įsakymą 5 kuopai pasitraukti, kad šią kuopą turėtų arčiau savęs, kad "galėtų vadovauti ir gintis". Lenkai vis spaudė.

Bataliono likučius vadas surinko prie Purvinų kaimo netoli Kapčiamiesčio. Vakarop apie 5 val. pavyko susirišti telefonu su pulko vadu mjr. J. Čapliku. Dabar pulko vadas bataliono vado jau nebarė. Pastarajam pasakius, kur jis esąs ir ką veikiąs, mjr. Čaplikas arsakė: "Mes esame apsupti, gelbėk, ką dar gali išgelbėti, spręsk ir vykdyk savo nuožiūra". Ryšys tuoj nutrūko . . .

Šis staigus lenkų prasiveržimas prie Želvos dar kartą aiškiausiai patvirtina, kad linijinė gynimosi taktika savo amžių buvo jau atgyvenusi. Mažomis jėgomis, išsklaidytomis po ilgą

fronto liniją, apsiginti negalima. Mažesnėmis jėgomis sėkmingai gintis tegalima tik manevruojant. Tam tikslui tenka turėti stiprius rezervus, o fronto linijoje palikti ko mažiausia jėgų.

Kautynės ties Berzninku. Perėjusi Marą ir vykdydama vadovybės įsakymus, lenkų 1 pėst. legionų divizijos pietinė grupė

buvo padalyta į dvi voras po vieną pulką. Iš jų 1 pėst. legionų pulkas 13 val. perėjo Maros upę ir išžygiavo Berzninko link, 5 pėst. legionų pulkas išvyko dviem valandom vėliau kryptimi Beržalaukiai - Seinai.

Berzninko-Pockūnų rajoną tuo metu, pagal divizijos vado įsakymą, buvo užėmęs į rezervą skirtasis lietuvių 5 pėst. pulkas. Pulko štabas buvo Berzninke, pulko gurguolė — Klepočių rajone. Rugsėjo 22 d., kaip ir ankstesnėmis dienomis, pulko daliniai kasė apkasus jiems nurodytuose rajonuose: I ir III batalionas — Žagarių, Pockūnų, Olšankos, Pulkotų ruože, II batalionas — ties Berzninku.

Tuo pat metu, kai prieš keletą dienų į pulko štabą atvykęs naujas 5 pėst. pulko vado padėjėjas kpt. Kaunas užsigulęs ant žemėlapio studijavo eventualius pulko veiksmus lenkų puolimo atveju, nuo Želvos pusės pasigirdo duslūs artilerijos šūviai. Pulko vadas tuojau įsakė batalionų vadams mesti apkasų kasimo darbus ir paruošti batalionus kovų veiksmams. Batalionai buvo taip sutelkti: I — Olšankos rajone, III — ties Dvarčėnais ir II — Berzninke. II bataliono vadui buvo nurodyta vieną kuopą tuojau siųsti į Dubių kaimą, kad pridengtų pulką nuo Želvos, ir pastatyti užtvarą aukštumoje 152, kad apsaugotų Berzninką.

Įvykdęs šiuos patvarkymus, kpt. Škirpa susijungė telefonu su 2 pėst. pulko vadu mjr. Laurinaičiu Seinuose ir su 8 pėst. pulko vado Kapčiamiestyje, teiraudamasis, ar atsitiko kas svarbaus tų pulkų baruose. Mjr. Laurinaitis atsakė, kad ir jo nuomone lenkai pradėję veiksmus ir kad kažkas jau buvo įvykę ties Gibais. Mjr. Čaplikas atsakė, kad jam dar nieko nesą pranešta iš Želvos, bet kad jis pasiųsęs karininko patrulį padėčiai vietoje ištirti. Apie patirtus rezultatus jis žadėjo kpt. Škirpą painformuoti.

Po šių telefoninių pasikalbėjimų su kaimyninių pulkų vadais lenkų artilerijos sviediniai pradėjo siekti kone patį Berzninką. Iš to kpt. Škirpa padarė išvadą, kad 8 pėst. pulko dalinį prie Želvos bus ištikusi kokia didesnė nesėkmė ir kad dėl to lenkų artilerija ir pradėjusi apšaudyti taikinius 8 pėst. dalinio užnugaryje. 5 pėst. pulko vadas apie jo patirtą įvykį ir savo išvadą telefonu pranešė II divizijos štabui ir paklausė, ar neturima tikslesnių žinių, kas atsitiko. Iš plk. Glovackio kpt. Škirpa patyrė, kad 2 pėst. pulko vadas mjr. Laurinaitis patvirtino, kad lenkai jau pradėję pulti, tačiau 8 pėst. pulko vadas mjr. Čaplikas vis dar negavęs jokio pranešimo apie tai, kas įvyko ties Želva.

Tik išėjęs po šio pasikalbėjimo į gatvę, kpt. Škirpa sutiko šuoliais jojantį raitininką pranešti bataliono vadui, kad lenkai jau užėmė Želvą. Iš šio Kapčiamiesčio kryptimi jojusio raitininko pulko vadas atsitiktinai sužinojo, kad lenkai prasilaužė prie Želvos. Vėl susijungęs telefonu su plk. Glovackiu, jis painformavo pastarąjį apie perimtą žinią ir gavo iš jo, kaip II divizijos vado, įsakymą žodžiu "likviduoti nepasisekimą prie Želvos". Divizijos vadas nedavė jokių konkretesnių žinių nei apie priešą, nei apie kaimyninius pulkus (2 ir 8), nei nurodymų, kaip veikti.[225]

5 pėst. pulko vadas kpt. Škirpa neturėjo jokių žinių nei apie padėtį prie Želvos, nei apie priešo veiksmus iš viso. Nebuvo laiko nei atlikti žvalgybai. Orientuotis teko vien tik pagal artilerijos šūvių garsus. Vykdydamas divizijos vado įsakymą, pulko vadas nusprendė dviem batalionais pulti Želvą pirmame kovos ešelone ir vienu batalionu pulko rezerve. Tuo tikslu jis šitaip įsakė[226]

Kpt. Garbaliauskui — iš Olšankos rajono žygiuoti su I batalionu Bosai - Beržalaukis kryptimi, pasiruošus priešpuoliui dviem kuopom pirmoje linijoje ir viena — atsargoje, nuolaidu už dešiniosios kuopos. Tikslas — atmesti priešą atgal į miškus už Želvos, supant šį kaimą iš šiaurės vakarų pusės;

Kpt. Bagdanavičiui — viena II bataliono kuopa pulti iš Berzninko dešiniau nuo Berzninko — Kapčiamiesčio plento, supant Želvą iš šiaurės rytų, o 6 kuopa — iš Dubių pro Kunis ir Lempis ežerų tarpeklį;

Kpt. Plechavičiui — likti su III batalionu pulko rezerve Dvarčėnų rajone, pasiruošus užimti ir ginti dviem kuopom Pulkotų aukštumas, jei gautų tokį įsakymą.

Pulko komandavimo postas — pradžioje Berzninke.

Pulkas tada neturėjo jokių pagalbinių dalių. Pulko raitųjų žvalgų komandą — apie 30 raitininkų — teko beveik visą išskirstyti į batalionus ir kuopas ryšiams palaikyti.

Apie šį įsakymą kpt. Škirpa painformavo 2 pėst. pulko vadą mjr. Laurinaitį, kuris paabejojo, ar dar galima būsią padėtį atitaisyti. Lenkai veikiausiai jau buvo užėmę Gibus ir jie keliose vietose jau ėmę pulti ir 2 pėst. pulko užtvaras ežerų linijoje į vakarus ir į pietvakarius nuo Seinų. Mjr. Laurinaitis pasisakė bijąs, ar iš viso dar pavyks atsilaikyti.

Painformuoti apie savo sprendimą 8 pėst. pulko vadą kpt. Škirpai nepasisekė, nes buvo nutrūkęs telefono laidas. Buvo painformuotas tik II divizijos štabo viršininkas kpt.

Giedraitis. Jis buvo paprašytas painformuoti mjr. Čapliką. Ta proga kpt. Škirpa iš kpt. Giedraičio sužinojo apie 8 pėst. pulko padėtį. Mjr. Čaplikas tik ką divizijos štabui buvo pranešęs, kad lenkai apie 10 val. puolė Želvą ir išsklaidė ten stovėjusias užtvaras ir kad gausingomis raitininkų jėgomis priešas puola visame 8 pėst. pulko bare. Dėl sutrikusių ryšių mjr. Čaplikas apie jo pulko I bataliono ginamus Gibus aiškių žinių dar neturėjo.[227]

Tuo tarpu lenkų 1 pėst. legionų pulko vadas paplk. Kruševskis, turėdamas žinių, kad lietuvių daliniai buvo užėmę sąsmaukas tarp ežerų Keligas - Ilgelis - Lempiai, nusprendė sunaikinti priešą sąsmaukose ir po to smogti į Berzninką, žygiuojant abiem pusėm ežerų juostos.[228] Šiam veiksmui pulko vadas padalino pulką į dvi voras:

Pagrindinė vora, kurią sudarė raitųjų žvalgų būrys, II ir III batalionas, 4 kulkosvaidžių kuopa, technikinė kuopa, 5 pabūklai, gavo uždavinį žygiuoti vakarine ežerų puse per Dubius ir smogti į Berzninką iš pietų pusės. Šiai vorai vadovavo betarpiškai pats paplk. Kruševskis.

Šoninę, rytinę vorą sudarė I batalionas, 3 pabūklai, 2 raitųjų žvalgų būriai ir pirmojo raitųjų šaulių pulko eskadronas. Ši vora gavo uždavinį žygiuoti rytiniu ežerų šonu keliu per aukštumą 143 iki plento ir po to plentu į Berzninką, raitininkai turėjo atsiskirti ir žygiuoti į Stabingį, kad atkirstų kelią nuo Seinų atsitraukiantiems lietuvių daliniams.

Abidvi voros išžygiavo iš Kiečių tuo pačiu metu 13 valandą. Kai pagrindinės voros priešakinė dalis pasiekė Suvoravą, neužimtą lietuvių, nenusipėstinęs raitųjų žvalgų būrys puolė mūsų 5 pėst. pulko 6 kuopos užtvarą ties Dubių kaimu. Šuoliuojančios atakon raitininkų grandys pateko į taiklią lietuvių šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį, pakriko ir, patyrusios nuostolių, buvo priverstos grįžti į Suvoravą.[229]

Tuo metu Suvoravą pasiekė ir visa priekinės saugos II bataliono 7 kuopa ir nedelsdama pradėjo pulti Dubius, kuriuos užėmė 13:45 valandą po trumpų kautynių. Lenkams patekę 7 belaisviai. Po nesėkmingo į lenkų 7 kuopos kairįjį sparną priešpuolio lietuvių 6 kuopa pasitraukė į šiaurę. "Lietuvių pasitraukimas buvo labai gražiai ir planingai įvykdytas. 7 kuopa buvo priversta kovoti žingsnis po žingsnio, užėmė aukštumą 145 ir po to vakariniu ežerų Keligas - Gailikas šonu, prasistūmė kryptimi į aukštumą 149, kad sukliudytų priešui suorganizuoti gynybą".[230] Prie Dubių "kovos didvyrio mirtimi žuvo ir vienas

karininkas, būtent leitenantas Petras Saldukas, Lietuvos Karo Mokyklos auklėtinis".[231]

Prie 5 pėst. pulko nebuvo priskirta nė vienos patrankos. Likimo buvo lemta šiam pulkui gauti visą 7 bateriją, kuriai vadovavo kpt. Šklėrius. Ši baterija buvo pozicijoje Konstantinaukos kaimo rajone į šiaurę nuo Gibų. Kai lenkai prasiveržė pro 8 pėst. pulko I bataliono ginamą Gibų tarpežerį ir brovėsi į šiaurę, prie 2 pėst. pulko priskirtosios 7 baterijos vadas, nepaisydamas divizijos vado reikalavimo "žūti su pėstininkais", nelaukė savo vadovybės įsakymo nusiimti nuo pozicijos, bet savo iniciatyva pasistengė išgelbėti savo bateriją puo pražūties — pagreitintu žygiu per Kreivinius atvyko į dar tebeginamą Berzninką ir prisistatė 5 pėst. pulko vadui. Pulko vadas kpt. Šklėriui tuojau davė uždavinį užimti poziciją rytiniame aukštumos 149 šlaite, į rytus nuo Pulkotų. Už keliolikos minučių patrankos jau šaudė per Berzninką arba į vakarus nuo jo į lendantį iš miškų priešą.[232]

Netrukus atsirado ir ltn. Jakulis su savo šarvuočiu "Aru". Tas šarvuotis, manevruodamas priekin ir atgal Gibų plentu, buvo pridengęs kpt. Šklėriaus baterijos traukimąsi iš Konstantinaukos rajono ir tuo pačiu jis padėjo iš Gibų išmuštiems 8 pėst. pulko pėstininkams atsipalaiduoti nuo priešo ir trauktis pro Pockūnus už Galadusio ežerų linijos į II divizijos užnugario zoną susitvarkyti. Šio, jau pasižymėjusio kovose šarvuočio atsiradimas Berzninke, buvo ne mažesnė pulkui parama, kaip ir 7 baterija. Šarvuotis atvyko kaip tik tuo metu, kai lenkai ruošėsi supti 5 pėst. pulko kairįjį sparną miškuotomis prieigomis į rytus nuo Berzninko, tad jam buvo tuojau pavesta manevruoti Kapčiamiesčio plentu ir šaudyti kulkosvaidžiais į lendantį iš miško priešą.[232]

Apie pirmuosius susirėmimus su lenkais 5 pėst. pulko vadas kpt. Škirpa iš pradžių orientavosi iš klausos. Kai po trumpo kulkosvaidžių tratėjimo prie Dubių pasigirdo po keliolikos minučių vėl tratėjimas ir kai jis tęsėsi ilgiau, kpt. Škirpa suprato, kad ten vyko jau kažkas rimtesnio. Tai ir buvo 6 kuopos kautynės su puolančiais lenkais.

Dar kulkosvaidžiams tratėti ties Dubingiais nevisai nustojus, pasigirdo susišaudymas su lenkais ties pat Berzninku, kur pradėjo pulti 1 pėst. legionų pulko I batalionas su raitininkais. Tuo pat metu iš I bataliono vado kpt. Garbaliausko buvo gautas pranešimas, kad jo batalionas ties kaimu Bosai susidūrė su lenkų didesnės voros priekiniu batalionu ir pasijuto priverstas vykdyti stabdomąsias kautynes.

Maždaug tuo pat metu iš II divizijos štabo paskambino kpt. Giedraitis, teiraudamasis apie 5 pėst. pulko padėtį ir apie tolesnius pulko vado planus. Paaiškinęs, kad atstatyti padėties prie Želvos nebegalima ir kad veikiausiai teks trauktis ir iš Berzninko, kpt. Škirpa pasisakė numatąs sutelkti visas pulko jėgas Olšankos - Pockūnų - Pulkotų rajone, jei jam tektų toliau trauktis. Jo siekimas būtų išsilaikyti sakytojo rajono aukštumose iki vakaro, kad tuo būdu pridengtų 2 pėst. pulką Seinuose nuo lenkų supimo iš pietryčių pusės.

Kpt. Giedraitis atsakė, kad jie su plk. Glovackiu visai pritaria kpt. Škirpos planui ir kad į 2 pėst. pulko padėtį tenka žiūrėti kaip į beviltišką, ir nusiskundė, kad ryšiai su 8 pėst. pulku labai pairę. Kpt. Škirpa iš kpt. Giedraičio dar patyrė, kad divizijos štabas numatė keltis iš Seirijų kur kitur, veikiausiai į Lazdijus.

Kadangi abu 5 pėst. pulko pirmojo ešelono batalionai susidūrė su stipriomis priešo jėgomis, tai pulkui teko vykdyti visai kitokį uždavinį, negu iš pradžių jam buvo duotas, būtent:

a) stengtis išsaugoti pulką, kad nebūtų jis atskirai sumuštas daug stipresnių puolusio priešo jėgų;

b) padėti priekinės linijos pulkams, ypač iš abiejų pusių supamam 2 pėst. pulkui.

5 pėst. pulkui teko dabar atlikti ištisą eilę nelengvai įvykdomų veiksmų: persigrupuoti iš puolimo į gynimąsi, priešui smarkiai veržiantis pirmyn pranašesnėmis jėgomis, įvykdyti manevrą į Olšankos - Pulkotų poziciją, suspėti ten įsitvirtinti, kad galėtų atkakliai gintis ir nebesitraukti nė žingsnio atgal. Net ir sėkmingai įvykdžius šiuos veiksmus, dar nebus pašalintas apsupimo pavojus.

Norėdamas apsidrausti nuo galimų netikėtumų, kpt. Škirpa įsakė kpt. Plechavičiui užimti poziciją aukštumose 145 ir 149 ties Pulkotais dviem kuopom ir trečią kuopą palikti rezerve Dvarčėnų - Stabingio rajone. Be to, kpt. Škirpa nurodė kpt. Plechavičiui pastatyti vieną sunkiųjų kulkosvaidžių būrį su pėst. užtvara ant šlaito į pietryčius nuo Pulkotų kaimo. Šis dalinėlis sutelkta tolimo šaudymo kulkosvaidžių ugnimi turėjo paremti I ir II batalionus, kai jiems teks trauktis į Olšankos - Pulkotų liniją.

Pulko vadas pavedė savo padėjėjui kpt. Kaunui vykti į Pulkotų rajoną ir ten vadovauti batalionų veiksmams. Jis pats liko Berzninke prie II bataliono. Jo uždavinys buvo kuo ilgiau kliudyti priešui veržtis pirmyn ir trauktis tik tada, kai grėstų pavojus būti priešo apsuptam.[233]

Po šių patvarkymų, apie 14 val., kpt. Škirpa paskambino telefonu 2 pėst. pulko vadui mjr. Laurinaičiui, kuris nušvietė liūdną 2 pėst. pulko padėtį. Lenkai nubloškė jo pulko užtvaras nuo tarpežerių ir iš visų pusių greitai veržiasi Seinų link. Gynusieji minėtas užtvaras daliniai buvo arba priešo išsklaidyti, arba traukiasi atsišaudydami, kaip kas galėdamas. Ryšys su 6 pėst. pulku nutrūkęs, ir lenkai veikiausiai taip pat puola ir 6 pėst. pulko bare. Kadangi gintis ties Seinais jau nebegalima, tai jis savo 2 pėst. pulko daliniams nurodęs trauktis į šiaurės rytus už Galadusio ežero linijos. Jis įsakęs jau nuimti pulko štabo telefoną ir pats trauksis Žagarių link. Patyręs apie šią baisią 2 pėst. pulko padėtį, kpt. Škirpa užtikrino mjr. Laurinaitį, kad jis žūt būt, laikysis iki vakaro Olšankos - Pulkotų linijoje, kad pridengtų 2 pėst. pulko traukimąsi.[234]

Apie patirtą šiurpią 2 pėst. pulko padėtį kpt. Škirpa bandė tuojau pranešti II divizijos vadovybei, tačiau susisiekimas telefonu jau nebeveikė. Ryšys su II divizijos štabu tepasisekė užmegzti tik tą dieną į pavakarį. Kpt. Škirpai dabar teko veikti ypatingai sunkiomis sąlygomis, negaunant jokių nurodymų iš vadovybės, neturint jokių žinių apie kovos eigą kaimyniniuose baruose.

Kol kpt. Škirpa šitaip tvarkėsi, lenkai be paliovos veržėsi vis tolyn. Užėmę Dubius, lenkai puolė I batalioną ties Bosais. Priešo iš abiejų pusių supamas, I batalionas po smarkių kautynių traukėsi į Olšanką ir ten užėmė jau paruoštus apkasus. I bataliono kuopos traukėsi tvarkingai, tad jos pulko vadui nekėlė rūpesčio.

Ypatingai susirūpinti teko pulko kairiuoju sparnu. Lenkams prasiveržus ties Želva, tarp 5 ir 8 pėst. pulkų atsirado platus nebeginamas tarpas. Pulko kairįjį sparną tesaugojo tik vienas 5 kuopos būrys su sunkiuoju kulkosvaidžiu Klepočiuose. Jis ten anksčiau saugojo pulko gurguolę. Saugumo sumetimais pulko gurguolę atitraukus toliau į šiaurės rytus, tas būrys buvo nusiųstas į aukštumą 151, į pietus nuo Zapsių ežero. Būrys turėjo uždavinį saugoti Seirijų plentą ir apšaudyti sunkiųjų kulkosvaidžių ugnimi sektorių tarp to plento ir Pazapsio - Agradnykų linijos. Be to, vienas sunkiųjų kulkosvaidžių būrys buvo užėmęs poziciją 152 aukštumoje prie pat Berzninko su uždaviniu palaikyti ugnies ryšį su lauko sargyba prie Seirijų plento susikryžiavimo su keliu į Berzninką. Reikalui esant, būrys turėjo apšaudyti sektorių tarp plentų į Seirijus ir į Kap-

čiamiestį, be to, jo uždavinys buvo būti pasiruošusiam neleisti lenkams įlįsti iš miško ir pulti Berzninką.[235]

Išryškėjus, kad lenkai puola persverenčiomis jėgomis ir kad Berzninko ilgai nebus galima išsilaikyti be rizikos būti apsuptam ir sumuštam, kpt. Škirpa jau iš anksto davė II bataliono vadui kpt. Bagdonavičiui šiuos atsipalaidavimo nuo priešo ir atsitraukimo į kitą poziciją nurodymus[236]:

a) skubiai suorganizuoti bataliono pasitraukimo priedangos užtvaras linijoje pietinis šlaitas aukštumos 149 (į rytus nuo Pulkotų), per Podlesie iki Zapsių ež.; tam tikslui panaudoti 5 kuopą, buvusią dar bataliono rezerve;

b) 6 kuopos likusią pusę (po kautynių ties Dubiais), jau besitraukiančią, tuoj nukreipti už minėtos linijos, kad ten susitvarkytų tolesniam uždaviniui;

c) 4 kuopą atitraukti palaipsniui tik vėliau, pagal paties bataliono vado kpt. Bagdonavičiaus nurodytą momentą ir atsižvelgiant, kaip vyks lenkų puolimas pačio Berzninko; jos atitraukimą pridengti silpnais elementais miestelio pakrašty, pristabdant puolantį priešą, kad būtų laimėta laiko kuopai atsipalaiduoti ir skubiai pasitraukti;

d) kulkosvaidžių būriui aukštumoje 152 iki paskutinio momento skinti priešo grandis, kad būtų suparaližuotas jų greitas veržimasis į Berzninką, ir pasitraukti tik pagal bataliono vado įsakymą;

e) šarvuočiui "Aras" tęsti manevravimą Kapčiamiesčio plentu, kol tik bus galima, po to, trauktis, pridengiant minėto kulkosvaidžių būrio ir 4 kuopos pasitraukimą iš Berzninko ir atsitraukimą į Pulkotų aukštumas už punkte a) nurodytos linijos;

f) Šklėriaus baterijai intensyviausiai, nesigailint sviedinių, apšaudyti priešo pėstininkų grandis, kai jos veršis iš miškų ir skubės atakuoti II bataliono pozicijas, po to, artilerijos ugnimi pridengti bataliono kuopų pasitraukimą iš Berzninko ir į naują poziciją už punkte a) nurodytos linijos.

g) atskirai užtvarai aukštumoje 151 likti vietoje stebėti priešo judesių, bet vengti kautynių ir pasitraukti atsišaudant per Klepočius į Gudelių kaimą, toliau pridengiant pulko gurguolę, kuri atitraukiama į Laibogalių - Stankūnų rajoną.

Šiais nurodymais kpt. Škirpa, kaip pulko vadas, savo vaidmenį Berzninke laikė baigtu. Toliau viską spręsti ir vykdyti jis pavedė II bataliono vadui kpt. Bagdonavičiui, kovose užsigrūdinusiam ir puikiam bataliono vadui. Pulko vadas turėjo visišką pagrindą pasitikėti šiuo bataliono vadu. Kpt. Bagdona-

vičius rugsėjo 3 d. buvo išvijęs lenkų 16 ulonų pulką iš Seinų, po to nužygiavęs mjr. Ramanausko grupės sudėtyje iki pat Augustavo. Kai mjr. Ramanausko grupė buvo sumušta, kpt. Bagdonavičius sugebėjo išvengti gausingos lenkų kavalerijos apsupimo, laimingai išvedė savo batalioną miškais atgal į Gibų rajoną ir toliau dalyvavo visuose kituose 5 pėst. pulko kovų veiksmuose, baigiant pakartotiniu Seinų užėmimu rugsėjo 13 d.

Tuo tarpu lenkų 1 pėst. legionų pulko I batalionas ir raitininkai, skubiai prižygiavę mišku Kapčiamiesčio - Berzninkų plentą, pasuko plentu į Berzninką. Kaip lenkai puolė Berzninką, lenkų puolusio pulko istorikas aprašė šitaip:

"Tuo tarpu dešinioji pulko vora žygiavo rytine ežerų linijos puse į šiaurę, kad pultų Berzninką iš rytų. Prie miško sarginės paplentėje priekinė sauga pateko į stiprią kulkosvaidžių ugnį iš lietuvių apkasų prie Berzninko. 2 kuopa jaun. ltn. Vasiutinskio ir 3 ltn. Cymeros tuojau išsiskleidė abiejose plento pusėse. Tuo metu ant plento pasirodė lietuvių šarvuotis, kuris siekė sukliudyti voros judėjimą priekin. Kpt. Hochfeldas pritraukė artimiausią artilerijos pabūklą, kuris privertė šarvuotį trauktis atgal. Grandinės slinko toliau, pasikeisdamos šūviais su atsitraukiančia lietuvių užpakaline sauga".

Pk. Škirpa šitaip nusako kautynes ties Berzninku[238]:

". . . prasidėjo lenkų pėstininkų puolimas tirštomis grandimis iš miškų abipus Kapčiamiesčio plento . . . Šarvuotis "Aras" manevravo plentu, kaip įmanydamas, kad kulkosvaidžių ugnimi veiksmingai pristabdytų lenkų veržimąsi pirmyn, tuo metu, kai kulkosvaidžių būrys iš aukštumos 152 skinte skynė puolančius priešo pėstininkus, kai tik jie ėmė masiniai lįsti iš miško ir skubinosi Berzninko link. Šklėriaus baterija irgi progos nepraleido: visais savo pabūklais triuškino priešą gerai nutaikytais sviediniais, turėdama sekimo punktus Berzninko pakraštyje".

Kai, šalia kpt. Šklėriaus sviedinių sproginėjimo ir kulkosvaidžių tratėjimo, pasigirdo ir tankus 4 kuopos šautuvų šaudymas ir pačio Berzninko pakraščio, pulko vadas suprato, kad atėjo laikas atpalaiduoti batalioną nuo priešo ir trauktis iš Berzninko. Kpt. Škirpa patarė kpt. Bagdonavičiui trauktis, kaip buvo suplanuota, ir pats išvyko į naują komandavimo punktą už 149 aukštumos (į rytus nuo Pulkotų).

Kad II batalionas Berzninkuose atkakliai priešinosi, liudija ir istorikas Smolenskis[239]:

"Atsitraukiantieji lietuvių daliniai atkakliai priešinosi kaimo pakraštyje ir kaime; po gan aštrios kovos tačiau jie buvo priversti

apleisti Berzninką, kurį I batalionas užėmė apie 14:30 valandą, imdamas 75 belaisvius su karininku. Belaisviai buvo kilę iš 5 pėst. pulko 4 ir 5 kuopų, kurioms vadovavo mjr. Plechavičius ir kurios gynė Berzninką . . ."

Čia Smolenskis, sekdamas Borkevičium, rašo, kad Berzninką gynęs Plechavičius, tačiau iš tikrųjų, kaip tvirtina Škirpa, Berzninką gynusiam II batalionui vadovavo kpt. Bagdonavičius.[240] Ir plk. Škirpa pripažįsta, kad II batalionas Berzninke buvo patyręs skaudžių nuostolių žuvusiais ir patekusiais į lenkų nelaisvę.[241]

Pulkotų mūšis. Užėmusios Berzninką, abidvi lenkų 1 pėst. legionų pulko voros susijungė. Pulko vadas nusprendė negaišdamas žygiuoti toliau, kad užimtų plentų sankryžą Pockūnų kaime ir smogtų iš rytų pusės į Seinus. Vieną batalioną (III) jis paliko Berzninke, kad apsidraustų nuo Kapčiamiesčio pusės, nes ten, belaisvių parodymais, stovėję lietuvių daliniai. Be to, šis batalionas turėjo būti paliktas Berzninke dar ir dėl to, kad jis buvo skirtas priekinei saugai 1 pėst. legionų pulkui, kai šis sekančią dieną žygiuos į Druskininkus.[242] Su I ir II batalionu lenkų pulko vadas išžygiavo Pockūnų link. Rotmistro Grzybovskio raitininkų grupė išvyko atskirai per Pulkotus vykdyti jai pavesto uždavinio.

Išžygiavę tuo pačiu laiku, abu batalionai juda vienas šalia kito: I batalionas vora plentu į Kreivinius, II batalionas, išsipylęs grandinėn, — vakariniame Gailiko - Ringio ežerų šone link aukštumų 149 ir 168.

Nuvykęs į naują komandavimo postą atsarginio III bataliono bare, pulko vadas kpt. Škirpa iš savo padėjėjo kpt. Kauno sužinojo, kad rezervinis batalionas jau suspėjo pasiruošti gintis ir kad I batalionas po susirėmimo su 5 pėst. legionų pulko vora (žygiavo to pulko I ir II batalionas) traukėsi tvarkingai į apkasus Olšankos rajone. Tatai reiškė, kad pagrindinei pulko pasipriešinimo fazei buvo sudarytas tvirtas pagrindas.

III bataliono sunkiųjų kulkosvaidžių būrys šlaite į pietus nuo Pulkotų telktine ugnimi parėmė atsitraukimą tiek 6 kuopos po Dubių kautynių, tiek ir bataliono vado įsakytos trauktis iš Berzninko 4 kuopos. Šios kuopos pasitraukimą iš kairės veiksmingai pridengė "Aras" kulkosvaidžių ugnimi, pats iš Berzninko vėliausiai pasitraukdamas ir po to manevruodamas lauko keliu tarp Berzninko ir 149 aukštumos pietryčių šlaito. Iš tos aukštumos pats pulko vadas stebėjo, kaip II batalionas nėrėsi iš priešo replių ties Berzninku. Batalionas traukėsi ra-

miai ir tvarkingai. 6, 4 kuopa ir sunkiųjų kulkosvaidžių būriai sėkmingai pasitraukė už 5 kuopos priedangos linijos. II batalionas užėmė pulko vado nurodytą poziciją į kairę nuo III bataliono iki Zapsių ežero.

Kairiajame 5 pėst. pulko sparne tuo tarpu padėtis aprimo. Markiškių kryptimi žygiavusi rotmistro Grzybovskio raitininkų rinktinė turėjo pagreitintai pasiekti Stabingį, kad uždarytų lietuviams kelią pro ten trauktis. Vis dėlto rinktinės vadas to užmojo įvykdyti nedrįso, nes 149 aukštumos šlaitas buvo užimtas lietuvių pėstininkų su kulkosvaidžiais ir, be to, ten jau manevravo šarvuotis "Aras".

Blogesnė padėtis tuo metu buvo susidariusi 5 pėst. pulko dešiniajame sparne. Kai po susikovimo su lenkų 5 pėst. legionų pulko vora ties Bosais I batalionas dar tebesitraukė į Olšankos apkasus, to bataliono kairiąją kuopą smarkiai puolė lenkų 1 pėst. legionų pulko II batalionas.[244] Šias kautynes taip aprašo buvęs 1 pėst. legionų pulko vadas savo pulko istorijoje[245]:

"Kova buvo sunki. Lietuvių kareivis likdavo apkasuose iki paskutinio momento, taikliai šaudydamas 200-300 žingsnių nuotolyje, lietuvių grandinė traukėsi tvarkingai ir ramiai į sekančią kalvą, kur visur buvo paruošti apkasai. Smarkiausiai lietuvius stūmė jaun. ltn. Sochanskio 7 kuopa kairiajame sparne, turėdama už savęs 800 žingsnių atstume 8 ir 6 kuopas su vienu artilerijos būriu.

Įkaitinti kautynių, 7 kuopos būriai, jaun. ltn. Žabskio ir seržanto Novorytos vadovaujami, ryžtingai ir be paliovos veržėsi nuo vienos aukštumos į kitą, atstumdami atkakliai besiginantį priešą, nors jis ir pridarinėjo jiems skaudžių nuostolių. Kitų tarpe, žuvo būrininkas Zvolinskis, vienas iš ryžtingiausių 7 kuopos puskarininkių. Kai, užėmę aukštumą 149 (ne ta, kur buvo pulko komandavimo postas, bet kita — į vakarus nuo ež. Gailikas, A.R.), tos kuopos šauliai buvo tarp Olšankos ir Kreivinių, Augustavo plente buvo pastebėtas lietuvių šarvuotas automobilis, važiavęs Dvarčėnų sąsmaukos kryptimi. Pirmosios linijos kuopa ant šlaito prie plento pateko į žudančią šarvuočio kulkosvaidžių ugnį. Jį nuvarė mūsų artilerijos granatos.

16 valandą lietuvių pasipriešinimas buvo palaužtas . . . Į kautynių galą žuvo jaun. ltn. Juozas Sochanskis, puikus 7 kuopos vadas. Jis buvo kulkos nukirstas ant aukštumos 168, iš kurios vadovavo puolimui, turėdamas su savim atsargos būrį".

Nors 5 pėst. pulko I batalionas buvo audringai atakuojamas, tačiau jis nepakriko ir galėjo vykdyti stabdomąsias kautynes. Bataliono vadas kpt. Garbaliauskas gerai orientavosi padėtyje ir sugebėjo vadovauti net ir sunkiausioms kovos aplinkybėms.

"Tai ypatingai pabrėžtina dar ir todėl, kad batalioną jis buvo perėmęs vos prieš kelias dienas iš savo pirmatakūno, mjr. Gabrėno, kuris buvo iškeltas į Kr. Aps. Ministerijos centrą. Kpt. Garbaliauskas prieš tai buvo sunk. kulkosvaidžių kuopos vadu ir gerai užsigrūdinęs kovose. Be to, jis buvo žemaitis, nieko nedarydavo prieš tai gerai neapgalvojęs ir turėjo pakankamai kietą ranką tvarkai ir kovos drausmei batalione palaikyti".[246]

Šiuo atveju kpt. Garbaliauskui padėjo dar ir "karo dievaitis", nes lenkų 5 pėst. legionų pulkas energingiau nepuolė I bataliono dešinio sparno ir nesiekė jo apsupti iš vakarų pusės, nors dešinysis sparnas ir buvo atviras. 5 pėst. legionų pulkas tepuolė lietuvius ties Bosais, kurie buvo tam pulkui nustatyto maršruto kelyje.

Kartu su lenkų 1 pėst. legionų pulko II batalionu išsiskleidė antpuoliui plentu link Kreivinių ir I batalionas. Abu batalionai puldami užėmė aukštumas 149 ir 168, taipgi ir Kreivinius.

Lenkų 1 pėst. legionų pulko vadas paplk. Kruševskis veikiai suprato, kad lietuvių atkaklaus priešinimosi priežastis yra siekimas pridengti atsitraukiančius nuo Seinų dalinius per ežerų tarpeklį prie Dvarčėnų. Norėdamas atkirsti pasitraukiantiems lietuvių daliniams kelią, pulko vadas pakeitė savo pirmykštį puolimo kelią. Apie šį planą ir jo vykdymą taip rašo lenkų 1 pėst. legionų pulko istorikas[247]:

"Pulko vadas, matydamas, kad pulko daliniai įsivėlė į įtvirtintų pozicijų puolimą ir dėl to gali nebeįstengti lietuvių atsitraukimo sukliudyti, nukreipė 2 kuopą rytiniu Berzninko ežero pakraščiu, kad užimtų Dvarčėnų ežero tarpeklį iš pietryčių pusės. Paskui ją dar buvo pasiųsta 5 kuopa su vienu pabūklu. Ties Pulkotų kaimu jaun. ltn. Vasiutinskio 2 kuopa sutiko stiprų priešo pasipriešinimą. Kuopos puolimas susidūrė su dviejų lietuvių kuopų energingu ir nenuolaidžiu gynimusi. Jaun. ltn. Andrius Vasiutinskis drąsiai paleido savo kuopos grandinę į kaimą ir jaun. ltn. Zigmanto Čarneckio būrys gavo įsakymą apeiti lietuvius iš rytų. Tuojau užvirė karšta ginklų kova iš arti. Iš kulkosvaidžių šaudė patys lietuvių karininkai. Ryžtinga 2 kuopos ataka buvo apmokėta krauju. Žudančioje ugnyje krito jaun. ltn. Vasiutinskis, mirtinai sužeistas į galvą tuo metu, kai vedė kuopą atakon, iššokęs pirmyn, kad savo pavyzdžiu patrauktų kareivius. Beveik tuo pat metu buvo sužeistas jaun. ltn. Zigmantas Čarneckis. Krito keletas eilinių, keliolika buvo sužeistų. Tačiau kuopa buvo jau įsismaginus. Įniršinti patirtų smūgių, lenkų kareiviai įpuolė į lietuvių apkasus kaip audra. Niekais nuėjo ypatingos priešo vadų pastangos: kas tuojau nepasiduodavo, gaudavo smūgį durtuvu.

Kai buvo užmuštas karininkas, lietuvių kuopos vadas, kuris buvo surinkęs keliolika kareivių ir, pasinešęs grumtis, norėjo saviškiams leisti pasitraukti, priešo dalinys pakriko. Dešinysis lietuvių sparnas, prispaustas prie ežero, buvo apsuptas. Kelios dešimtys kareivių buvo paimta į nelaisvę. Į 2 kuopos rankas patenka, be to, 3 kulkosvaidžiai".

Pulkotus lenkai užėmė 16:30 val. Tą pačią valandą ir lenkų I batalionas paėmė Pockūnus. II batalionas pajudėjo Seinų link. tačiau pačius Seinus jau buvo užėmęs 5 pėst. legionų pulkas.

Šitos kovos vyko jau III bataliono bare, kurio pozicijas pratęsė iš Berzninko pasitraukęs II batalionas. Lenkų siekimas apsupti lietuvių 3 pėst. pulką iš už Berzninko ežero nepasisekė. Šiose kovose sunkiausia našta buvo tekusi III bataliono vadui kpt. Plechavičiui, kuris "turėjo stiprią ranką palaikyti batalione tvarką ir kovos drausmę".[248] Iš kulkosvaidžių šaudė patys karininkai, kuriems taip elgtis buvo nurodęs pats pulko vadas, nes pulkas turėjo atlikti sunkų uždavinį.

Apie Pulkotų kautynių pasekmes taip rašo Smolenskis[249]:

"2 ir 5 kuopos smogimas į Pulkotus tačiau buvo jau pavėluotas, nes lietuviai sugebėjo pasitraukti iš Seinų. Rotmistro Grzybovskio dalinys negalėjo įvykdyti savo uždavinio. Paėmė, tiesa, Stabingį ir susprogdino tiltą, tačiau tai buvo jau pavėluota akcija (17:30 val.), kai priešas beveik visas, dengiamas šarvuočio, pasitraukė iš Stabingio ir Dvarčėnų per Agradnykus Lazdijų kryptimi. Į rotmistro Grzybovskio dalinio rankas pateko tik keliolika belaisvių iš sumuštų lietuvių kuopų".

Lietuvių 5 pėst. pulko kuopos pakankamai ilgai užlaikė tiek Grzybovskio raitininkų rinktinės, tiek ir lenkų pėstininkų veržimąsi į ežerų Berzninko ir Stabingio tarpeklį, ir Seinus gynusios 2 pėst. pulko dalys tikrai būtų galėjusios per tą kapeklį pasitraukti. Pro Žagarius (tarp ežerų Stabingis ir Galadusis) ir Stabingį nebuvo pasitraukęs tik didesnis kiekis 2 pėst. pulko gurguolės vežimų, bet ne to pulko rikiuotės dalinių, nors per kpt. Škirpos telefoninį pasikalbėjimą su dar Seinuose tebebuvusiu 2 pėst. pulko vadu mjr. Laurinaičiu ir buvo sutarta, kad jo pulkas trauksis per šiuos tarpeklius.

Dar pačiame kovų įkarštyje iš jau nusikėlusio į Lazdijus II divizijos štabo buvo paprašytas kpt. Škirpa atvykti į štabą ir pranešti apie pulko padėtį bei pasitarti. Kpt. Škirpai atsisakius apleisti kovos lauką, divizijos štabo viršininkas kpt. Giedraitis teiravosi iš 5 pėst. pulko adjutanto ltn. Jonuškos[250] apie 2 pėst. pulko padėtį. Jau pats faktas, kad divizijos štabas buvo netekęs ryšio su 2 pėst. pulku, kėlė susirūpinimo,

ar tam pulkui nebus atsitikusi kokia nelaimė. Šį įtarimą dar labiau sustiprino tas faktas, kad apie 17 val. buvo atjoję iš Žagarių pusės, jau 5 pėst. pulko užnugaryje, keli lenkų raiti žvalgai. Netrukus į 5 pulką atskubėjo dar ir šarvuotis "Šarūnas", kurio komendantu buvo ltn. Asevičius. Tas šarvuotis buvo 2 pulko žinioje ir manevravo plentu iš Seinų į Krasnapolį. Nuo lenkų jis paspruko per pačius Seinus, kai Seinai buvo jau lenkų užimti.

"Šarūnas" atvyko į 5 pėst. pulką kaip tik tuo metu, kai to pulko I batalionas stipresnių priešo jėgų buvo priverstas trauktis iš Olšankos aukštumų ir buvo sunkioje padėtyje. Šarvuotis buvo priskirtas tam batalionui ir turėjo manevruoti Seinų, Gibų ir Berzninko plentais, pristabdydamas tolesnį lenkų puolimą ir dengdamas dešinį bataliono sparną, kuriam grėsė būti apsuptam iš pietvakarių Seinų link žygiavusios per Zarūbius lenkų 5 pėst. legionų pulko pagrindinės voros.

Kai 5 pėst. legionų pulko vora, aplenkdama 1 pėst. legionų pulką, artėjo Seinų link, 5 pėst. pulkas buvo ir toliau priešo energingai puolamas visu frontu. Priešo atstumtas į Pockūnų rajoną, I batalionas užėmė frontą ne tik į pietus, bet ir į vakarus, dengdamasis nuo Seinų, kur buvo pastebėti įtartini priešo susitelkimai. Kpt. Škirpa buvo įsakęs Plechavičiui pastatyti vieną būrį su pora sunkiųjų kulkosvaidžių Stabingyje. Šis būrys turėjo saugoti tarpežerį, kad lenkai pro jį neprasibrautų į 5 pėst. pulko užnugarį. Kadangi kairiajame pulko sparne priešas ypatingai nespaudė, tai pulko vadas dalį II bataliono dalinių įsakė atitraukti į pulko rezervą Agradnykų rajone ir priekinėje linijoje tepalikti tik užtvaras, kad neprasiveržtų Grzybovskio raitininkai.

Siųstasis Žagarių link, su pulko žvalgų komandos dešimties raitininkų joja, kpt. Reikala grįžo iš žvalgybos apie 18 val. ir pranešė, kad pro Žagarių tarpežerį tepasitraukė tik 2 pėst. pulko gurguolės. Iš to pranešimo paaiškėjo, kad 2 pėst. pulkas pro Žagarius nesitraukė ir kad mjr. Laurinaitis buvo pasirinkęs kurią kitą pasitraukimo kryptį. Tačiau, kadangi jau keletas valandų iš 2 pėst. pulko baro nebebuvo girdėti jokio artilerijos šūvio, kpt. Škirpa padarė išvadą, kad 2 pėst. pulkas arba bus jau pasitraukęs tiesiog į šiaurę, kur jį turėjo dengti mūsų 6 pėst. pulkas, arba jam bus atsitikus kokia nebepataisoma nelaimė, nes Seinus jis buvo apleidęs jau prieš kokias 4 valandas.

Nebegalint 2 pėst. pulkui kuo nors padėti, 5 pėst. pulkui atpuolė reikalas atkakliai laikytis Pulkotų aukštumose. Kad ap-

Mūsų kulkosvaidininkai lenkų fronte 1920 m.

sisaugotų nuo galimo apsupimo, pulko vadas nusprendė į pavakarį atsipalaiduoti nuo priešo ir pulką, dengiamą abiejų šarvuočių ir artilerijos ugnies, atitraukti į kitą poziciją. I batalionui buvo įsakyta trauktis į Dvarčėnų rajoną už III bataliono, dengiantis "Šarūnu" nuo vakarų pusės ir pėstininkų užtvaromis nuo Pockūnų ir Stabingio tarpežerių. I batalionui pasitraukus už tų užtvarų linijos, visi trys batalionai kautynių tvarka buvo atitraukti į Dušnios - Kalviškių - Kučiūnų - Zapsio ežero linijos gynimosi poziciją. Tuo ir baigėsi tos dienos 5 pėst. pulko veiksmai. Lenkai į šiaurę už Pulkotų aukštumų nebepuolė. Jie grupavo savo jėgas kitos dienos žygiui Druskininkų link.[251]

Rugsėjo 22 d. 5 pėst. pulko kovos veiksmus Smolenskis taip apibūdina[252]:

"Lietuvių 5 pėst. pulkas atliko atkaklią pasipriešinimo kovą su energingai jį puolusiu 1 pėstininkų legionų pulku. Jam pavyko atremti 1 pėstininkų legionų pulko atakas tiek ilgai, kiek pakako pridengti daliai lietuvių jėgų, pasitraukiančių iš Seinų į Žagarius ir Stabingį... Pulkas pasitraukė pajėgus toliau kovoti..."

Lenkų 1 pėst. legionų pulkas ir lietuvių 5 pėst. pulkas, kaip rašo lenkų istorikas, patyrę šiuos nuostolius[253]:

"1 pėst. legionų pulko nuostoliai buvo žymūs. Du karininkai — kuopų vadai — užmušti (jaun. ltn. Juozas Sochanskis, jaun. ltn.

Adrius Vasiutinskis), vienas karininkas (jaun. ltn. Zigmantas Čarneckis) sužeistas, du puskarininkiai (būrininkas Zvolinskis ir būrininkas Bednarekas) ir 5 legionieriai užmušti, 21 eilinis sužeistas.

Priešo nuostoliai: 2 karininkai užmušti, virš 20 kareivių užmuštų ir keliasdešimt sužeistų.

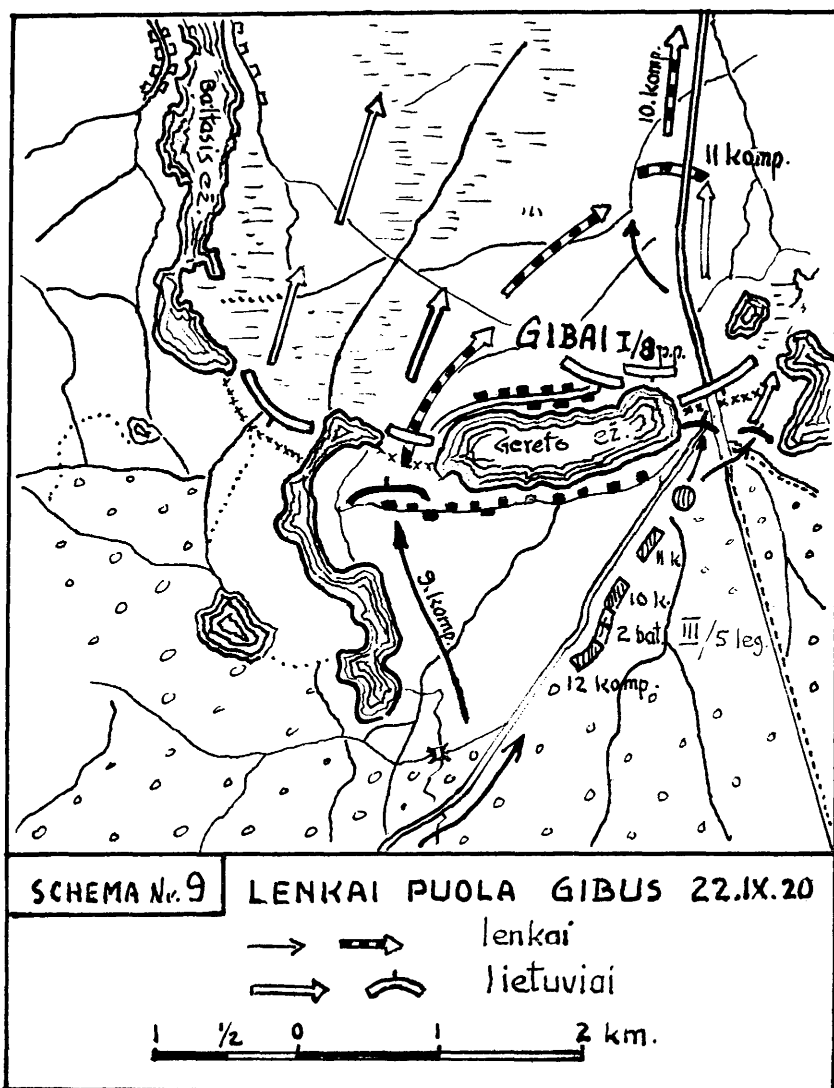
Pulko grobis buvo 3 kulkosvaidžiai, 130 belaisvių, jų tarpe 3 karininkai, 170 vokiškų šautuvų".

Iš tikrųjų tebuvo užmuštas tik vienas lietuvių karininkas. 1 pėst. legionų pulko nuostoliai ar tik nebus gerokai sumažinti. Faktiškas to pulko kovotojų skaičius vakare, po rugsėjo 22 d. kovų su mūsų 5 pėst. pulku, paduotas 124 vyrais mažesnis, negu pulko sudėtis raporte tik kelias dienas prieš tai. Tą skirtumą veikiausiai sudaro lengviau sužeistieji, kurie į čia duotą 1 pėst. legionų pulko statistiką nebuvo įskaityti.[254] Didokas 5 pėst. pulko karių skaičius pateko į nelaisvę dėl to, kad, vykdant stabdomąsias kautynes, kovotojų grandinėms teleidžiama atsipalaiduoti nuo puolančio priešo tik jį arti prisileidus. Tatai yra susiję su rizika arba patekti į nelaisvę, arba žūti nuo priešo.

Iš visų rugsėjo 22-23 d. kovose dalyvavusių mūsų dalių 5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kęstučio pulkas atkakliausiai gynėsi, nebuvo priešo apsuptas ir sunaikintas. Sunkiausiomis aplinkybėmis, neturint ryšio su abiejų sparnų kaimynais, pulkui teko vykdyti sunkią stabdomųjų kautynių taktiką. Pulko ir batalionų vadai, taipgi kiti karininkai parodė daug ryžtumo ir sumanumo — didelį kovingumą. Sėkmingai įvykdyti kovos uždavinį pulkui iš dalies padėjo ir pats likimas. Būdamas atsargoje, pulkas nebuvo priešo netikėtai užkluptas. Pulkui, be to, atėjo dar į pagalbą ir kpt. Šklėriaus baterija ir du šarvuočiai.

Tačiau likimo ironijos norėta, kad kaip tik vadui to pulko, kuris puikiausiai atliko savo kovos uždavinį, divizijos ir net kariuomenės vadovybės buvo verčiama visa kaltė už nelemtą Seinų katastrofą.[255] Vis dėlto nėra to blogo, kas neišeitų į gerą: kaip tik šie kaltinimai ir paskatino plk. Kazį Škirpą griebtis plunksnos, ginantis nuo nepagrįstų priekaištų. Šis užmojis padėjo ir man giliau įžvelgti į rugsėjo 22 d. kęstutiečių kovas, remiantis ne tik lenkų šaltiniais, bet ir paties mūsų pulko vado išsamiu kovų aprašymu.

Kautynės ties Gibais. Lenkų 5 pėst. legionų pulko I ir II batalionai iš Kiečių per Beržalaukį ir Bosus Seinų link iškeliavo tik 15-tą valandą. Iššygiuota buvo sąmoningai pavėluo-

tai, kad per ankstyvu pulko puolimu nebūtų perspėti Seinuose esantieji lietuvių daliniai ir kad tuo nebūtų sutrukdyta 1 pėst. legionų pulkui apeiti Seinus. Tačiau, kadangi dėl lenkų spaudimo nuo Gibų pusės 2 pėst. pulko daliniai iš Seinų buvo jau pasitraukę, tai lenkų 5 pėst. legionų pulko vėlavimas savo tikslo nepasiekė. Abu batalionai atvyko į Seinus 18 valandą, t.y. po dviejų valandų, kai Seinai lenkų buvo

jau užimti. Šie batalionai pakeliui tebuvo tik kiek susirėmę su lietuvių 5 pėst. pulko I bataliono dešiniu sparnu ties Bosais.

To paties pulko III batalionas turėjo demonstratyvų uždavinį. Jo tikslas buvo įgalinti pietinę grupę apeiti Seinų rajone sutelktas lietuvių pajėgas ir atkirsti jas nuo rytų pusės. Puldamas ežerų tarpeklius Gibų rajone, šis batalionas turėjo ko daugiau lietuvių jėgų pririšti tarpežeriuose, kad, pietinei grupei apeinant ir puolant priešą iš užnugario, būtų ko daugiausia laimėta. Tad lenkų divizijos vadui ir nerūpėjo pralaužti lietuvių fronto Gibų tarpežeriuose, be to, jis ir nesitikėjo, kad lenkų 5 pėst. legionų pulko III batalionui pasiseks pralaužti frontą lietuvių, užėmusių gintis patogias pozicijas tarp ežerų sąsmaukų.

Iš tikrųjų betgi įvyko kitaip, negu lenkų vadovybė planavo. Lenkų III batalionui pavyko greitai užimti Gibų sąsmauką ir sumušti tame rajone buvusius dalinius. Šio pasisekimo išdava buvo ta, kad jau 16 valandą šis batalionas užėmė Seinus, kaip tik tuo metu, kai lietuvių 5 pėst. pulkas ties Pulkotais atkakliai kovojo su 5 pėst. legionų pulku dėl užtikrinimo kelio trauktis.

Lenkų III batalionas iš Pranckų rajono išžygiavo kartu su viena lauko artilerijos baterija 10 val. Priekinėje saugoje vyko 11 kuopa, vadovaujama ltn. Jazvieckio, su vienu pabūklu. Pačiame priekyje vyko jaun. ltn. Ročniako vadovaujamas vienas būrys su dviem kulkosvaidžiais. Bataliono vadas buvo nusprendęs tuo pačiu metu pulti abi ežerų sąsmaukas. Pagrindinis puolimo objektas buvo Maros ir Giereto ežerų sąsmauka, antrinis — Giereto ir Versnio ežerų tarpeklis. Šiuos tarpežerius buvo užėmęs lietuvių 8 pėst. pulko 1 batalionas, turėjęs 1 ir 3 kuopą.

Sąsmaukai tarp Giereto ir Versnio ež. pulti buvo paskirta 9 kuopa, žygiavusi bataliono voros užpakalyje. Šis antpuolis turėjo tikslą tiek demonstraciją, tiek ir įgalinimą pagrindiniam antpuoliui prasiveržti pro Gibų sąsmauką. 9 kuopa atsiskyrė pietinio Versnio ežero pakraščio aukštumoje.

Lenkų šaltinis[256] smulkiai aprašo, kaip buvo užimta Gibų sąsmauka:

"Didžioji bataliono dalis be kliūčių iš priešo pusės, išnaudodama miškų uždangą į rytus nuo plento, prislinko apie 12 valandą net ligi pat Gibų. Priekinio būrio vadas jaun. ltn. Ročniakas stebi priešo apkasus ties kapinėmis, aptvertus viena vielų eile. Lietuviai nieko

nesitiki, apkasuose nuotaika nerūpestinga: — girdėti armonikos garsai, kareiviai linksminasi. Slėnyje ties upe į pietus nuo apkasų matyti 10 vyrų priešo sargyba, veidu nukreipta į apkasus; ji stebi savo pramogaujančius draugus. Ties kaimu į kairę nuo plento kaimietė ramiai kasa bulves.

Panaudodamas tokią padėtį priešo apkasuose, priešakinio būrio vadas nusprendžia skubiai atakuoti. Kad nesusidurtų su priešo sargyba, esančia į dešinę nuo plento (tiek vieškeliu į Kalietus), būrys leidžiasi bėgti tiesiog plentu, pribėga upelę sargybos aukštyje. Čia jis gauna pirmus šūvius iš priešo apkasų. Priešo sargyba traukiasi, bėgdama šiaurės rytų kryptimi. Jaun. ltn. Ročniako būrys bėga toliau, pereina upelį čia pat ties lietuvių apkasų vielomis, tačiau daugiau tuo tarpu negali pasislinkti, nes jį sulaikė nepaprastai smarki kulkosvaidžių ir šautuvų priešo ugnis. Tik dėl to, kad būrys susilaikė už aukšto upelės kranto atšlaitės (kareivių kojos buvo vandenyje) nebuvo patirta didesnių nuostolių. Tebuvo iššaudyta tik vieno kulkosvaidžio tarnyba, kuri norėjo užimti poziciją aukščiau ant kranto, kad įveiktų priešą ugnimi.

Patekus į tokią padėtį priešakiniam būriui, įsiterpia 11 kuopos vadas ltn. Jazvieckis. Jis siunčia sekantį iš eilės būrį per mišką į antpuolį iš dešinės nuo priešakinio būrio, taip pat įsako pabūklo tarnybai apšaudyti priešo apkasus. Šaunūs artileristai, nekreipdami dėmesio į smarkią lietuvių ugnį, rankomis pritraukia pabūklą prie pat apkasų ir čia iš atviros pozicijos pradeda šaudyti į priešo kulkosvaidžius.

Tuo pat laiku atidengia ugnį visa 2 baterija, bataliono vado įsakyta.

Priešo ugnis labai stipri. Šaudo keletas kulkosvaidžių ir artilerija. Priešo artilerijos sviediniai krinta į priekin išstumto pabūklo ir lenkų baterijos poziciją, pridarydami tarnybai nuostolių.

Nepaisydama taip stiprios priešo ugnies, 11 kuopa rengiasi atakai. Jaun. ltn. Ročniako būrys, gulėdamas arčiausiai nuo priešo apkasų, atidžiai stebi 2 baterijos ugnies išdavą. Tą momentą, kai granatų eilė krito į priešo poziciją, jaun. ltn. Ročniakas metėsi su savo būriu atakon. Ataką remia kulkosvaidžių ugnis. Būrys vienu šuoliu pribėgo priešo apkasus, draskydamas ir peršokdamas vielas. Paskui tą būrį pasekė ir visa kuopa. Durtuvų ir granatų kovoje buvo palaužtas priešo pasipriešinimas; šauniai gynėsi daugiausia lietuvių karininkai ir puskarininkiai, nes daugumas eilinių pasiduodavo iš karto, iškabindami baltas skepetaites".

Užėmę lietuvių apkasus, lenkai paėmę 180 belaisvių ir tris kulkosvaidžius. Gibų sąsmauką gynusių lietuvių dalinių likučiai pakrikę traukėsi į šiaurę.

Atakuodamas krito užmuštas 11 kuopos vadas ltn. Jazviec-

kis. Be to, buvo užmušta keletas puskarininkių ir kuopos šaulių, keliolika buvo sužeistų.

Tuo pačiu metu kaip ir 11 kuopa puolamuosius veiksmus vykdė ir lenkų 9 kuopa. Vykdydama bataliono vado įsakymą, ši kuopa, atsiskyrusi nuo bataliono, ėjo į ataką atvira vietove. Ji turėjo pulti į pietvakarius nuo Gibų esantį sąsiaurį. Pastebėję šią kuopą, lietuviai pradėjo smarkiai ją apšaudyti artilerijos ir sąsmaukas užėmusių pėstininkų ugnimi. Dėl šios ugnies ir klampios, atviros vietovės kuopa tepajėgė priartėti prie sąsmaukos už kokių 300 metrų. Ten ji apsikasė ir rišo priešą tiktai stipria ugnimi.

Pasitraukus iš Gibų sąsmaukos mūsų daliniui, savaime teko trauktis ir ežerų Gieretas - Versnis sąsmaukos gynėjams. Tatai pastebėjusi, lenkų 9 kuopa užėmė sąsmauką ir atidengė ugnį į atsitraukiantį lietuvių dalinį. Buvę paimti 3 belaisviai.

2 pėst. pulko tragedija. Kaip rugsėjo 20 d. antros divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis buvo įsakęs, 2 pėst. pulkas buvo užėmęs barą nuo ež. Klevai šiaurėje imtinai iki Baltupės (Bialorzeczka) pietuose imtinai. I batalionas buvo užėmęs ruožą į dešinę nuo 8 pėst. pulko I bataliono, nuo Baltupės šiaurės link, II batalionas — į dešinę nuo I bataliono.[257]

2 pėst. pulkui priskirtosios 3 baterijos rugsėjo 20 d. buvo išdėstytos šitaip: 7 baterija turėjo poziciją ties Konstantinauka - Mara, 1 haubicų baterija stovėjo Konstantinaukos - Posejankos rajone, 9 baterija — Seinų - Lumbių rajone.[258]

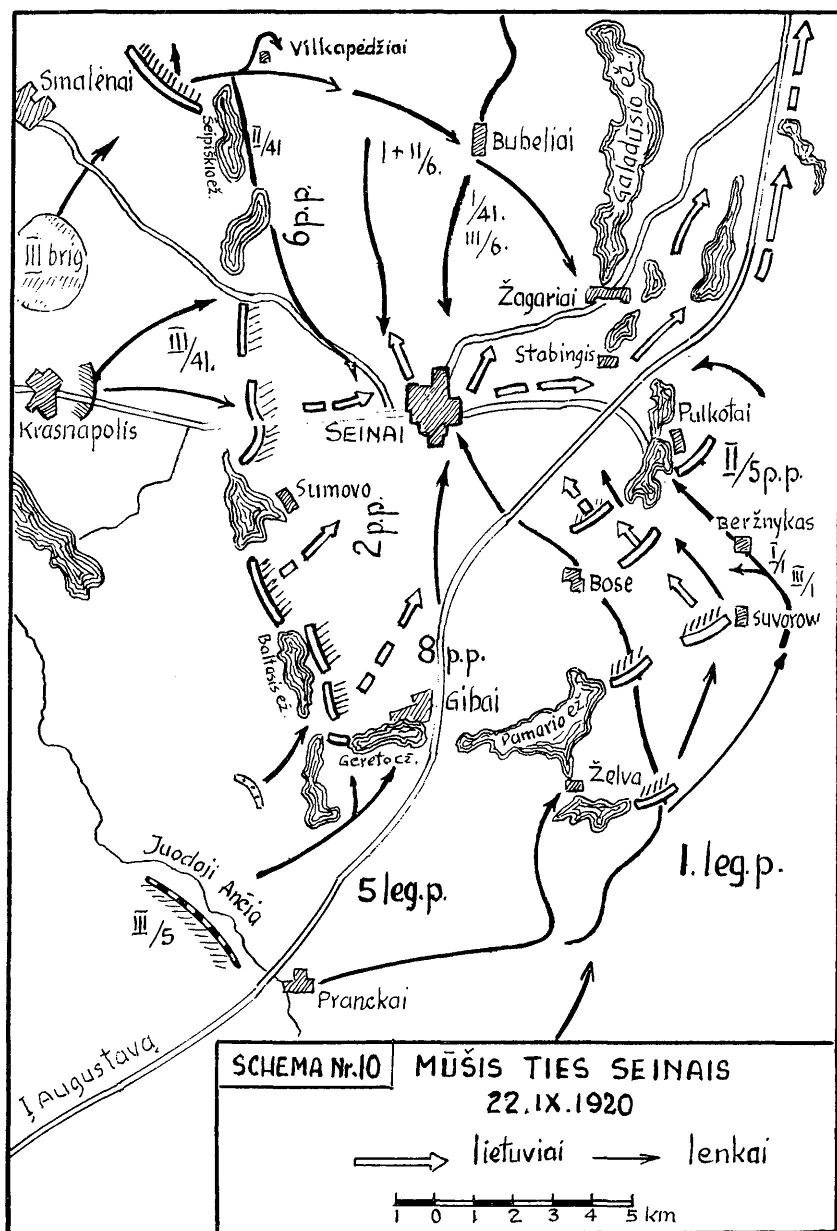
2 pėst. pulkui priskirtieji 2 šarvuoti automobiliai stovėjo šitaip: šarvuotis "Šarūnas" — Seinuose, "Aras" — prieš Gibus.[259]

Pulko štabas buvo Seinuose. Ten stovėjo ir viena kuopa rezerve.

Užėmusi Gibus, lenkų bataliono 11 kuopa persitvarkė ir ėmė persekioti iš Gibų pasitraukusius lietuvių 8 pėst. pulko I bataliono dalinius. Lietuvių pėstininkų traukimąsi dengė šarvuotis "Aras", kurio kovą šitaip aprašo lenkų šaltinis[260]:

> "Lietuvių šarvuotas automobilis, narsiai puldamas, pervažiavo per priešakinį būrį ir puolė vyriausią kuopos jėgą. Trauktis jį privertė į priekį išstumtas pabūklas. Dėl to pabūklo ugnies ir dėl pradėjusio barikaduoti plentą priešakinio būrio veiksmo šarvuotas automobilis greitai pasitraukė Pockūnų link".

Nuo Maros kaimo linijos lenkų III bataliono vadas paleido į priekį savo 10 kuopą drauge su jam priskirtuoju šar-

vuotu automobiliu. 9 kuopa prisijungė prie bataliono. Persekiodamas lietuvius Seinų link, lenkų III batalionas keletą kartų buvo susirėmęs su mūsų pasitraukiančia užpakaline sauga.

Smarkiausiai, palyginti, priešinosi 2 pėst. pulko I bataliono dalinys, kuris traukėsi nuo Baltupės. Tas dalinys buvo užėmęs vietovę Nikolsko rajone ir stipria ugnimi sutiko vieškeliu į Seinus slinkusią lenkų 10 kuopą. Lenkų kuopos vadas buvo pasiuntęs prieš tą dalinį savo kuopos dalį, kurios paveikti, mūsiškiai pasitraukė į šiaurę. Lenkai paėmę 2 kulkosvaidžius ir per 30 belaisvių.

Paskutinis susirėmimas įvyko Seinų priemiestyje, tačiau lietuvių pasipriešinimas buvęs veikiai palaužtas. Į lenkų rankas (10 kuopa) patekęs 1 kulkosvaidis ir keletas belaisvių.

Seinus užėmė lenkų 10 kuopa 16 valandą. Paskui priešakinę saugą įžygiavo į Seinus ir visas III batalionas.

Apie 18 val. į Seinus atvyko ir kiti du 3 pėst. legionų pulko batalionai, ten pat atvyko ir lenkų I pėst. legionų brigados vadas.[261] 18:15 val. į Seinų turgavietę įžygiavo ir šiaurinės grupės 6 pėst. legionų pulko daliniai.[262] Šitaip kalba lenkų šaltiniai apie Seinų užėmimą.

Lietuvių dalyvių parodymai bendrais bruožais sutampa su lenkų šaltinių duomenimis. Skirtingai pasisakoma daugiausia dėl valandos, kuria prasidėjo lenkų ofenzyva. Lietuviai ofenzyvos pradžia paprastai laiko 10, kartais net 9 valandą,[263] o lenkai — 12 valandą. Daug patikimesnė yra lenkų versija, kad jie pradėjo pulti 11:45 ar apie 12 val. Tatai patvirtina lenkų operaciniai įsakymai ir pranešimai apie tų įsakymų vykdymą.[264]

Pagal 2 pėst. pulko 4 kuopos vado ltn. Mikailos parodymą,[265] rugsėjo 22 d. apie 10 val. lenkai puolė tik 8 pėst. pulko barą prie Gibų ir 2 pėst. pulko I bataliono barą, o II bataliono baro jie nepuolė. Su pulko štabu turėta ryšys maždaug iki 13 val., vėliau jis nutrūko.

Apie 11 val. buvo gautas pulko vado nurodymas: "Esant reikalui, trauktis Lazdijų link".

Apie 14 val. kuopa pamatė, kad kairėje nuo jos paskubom traukiasi 2 pėst. pulko pirmas batalionas. Tuo laiku buvo gautas įsakymas trauktis. Įsakymą atnešė raitasis žvalgas. Besitraukiančią kuopą lenkai apsupo. Kilo didelis sąmyšis, ir kuopa pateko į nelaisvę.

Iš tikrųjų 2 pėst. pulkas buvo užvis mažiausiai lenkų spaudžiamas. Pulką tiesiog tepuolė ašimi Krasnapolis - Seinai tik 41 pėst. pulko II bataliono pusė, ašimi Romaniškiai - Klevai irgi tik to pat pulko kitas pusbatalionis (2 kuopos).[266] Čia tenka pridėti dar lenkų 5 pėst. legionų pulko III batalioną, tiesiog puolusį 8 pėst. pulko I bataliono dvi kuopas Gibų

rajone. Tik šiuose tarpežeriuose lietuvių kuopoms neatsilaikius, lenkų III bataliono spaudimas buvo nukreiptas į Seinus.

Pagal plk. K. Ališausko parodymą, apie 13 val. buvo įsakyta trauktis, ir ryšiai nutrūko. Pulko vadas padaręs sprendimą: "Susitelkti vietoje ir prasimušti į šiaurę".

Bevykdamas į susitelkimo vietą, pulko vadas, drauge su savo adjutantu ltn. Gražuliu, buvo paimtas į nelaisvę.

Kuopos iš savo barų pasitraukė apie 14-15 val. Vienos gavo įsakymą trauktis, kitos negavo. Jos buvo lenkų puolamos iš užpakalio (I bat.). Besitraukdamos jos sutiko lenkus, kurių buvo daug, ir po trumpo susišaudymo pasidavė.

Apie 17-18 val. jau abu batalionai buvo nelaisvėje. Jie buvo sutelkti Seinuose ir iš Seinų naktį buvo išvesti į Augustavą.

Apie 2 pėst. pulką ištikusią šiurpią nelaimę šitaip suglaustai savo veikale yra atsiliepęs ir plk. Petruitis[268]:

"Apie 17 val. maj. Laurinaitis pranešė kap. Škirpai, kad jis jau apleidžia savo pozicijas.

Pirmoji lenkų vora tuo pat metu puolė dešinįjį 2 pulko sparną, per Smalėnus link Žagarių. Apie 10 val. ties Smalėnais lenkai sumušė 6 pulko dalis ir apie 12 val. lenkų raitininkai buvo jau Žagariuose. Tuo būdu 2-o ir 6-o pulkų batalionai liko giliai lenkų apsupti iš abiejų sparnų...

Apsuptas 2 pulkas su visa savo artilerija laikėsi Kleivų - Gibų linijoj iki 15 val. Kai sužinojo savo blogą padėtį, bet dar nežinodamas, kad Žagariai jau lenkų raitelių užimti, pradėjo trauktis Žagarių kryptimi. Tačiau, prisiartinęs prie Žagarių, sužinojo, kad Žagariai jau užimti. Tada pulkas pasuko Galadusio paežere, norėdamas pasiekti Lazdijų plentą. Bet ir čia sutiko bežygiuojančias 1-mos lenkų legionų divizijos dalis. Po trumpų kautynių pulkas buvo priverstas pasiduoti į nelaisvę sykiu su savo pulko vadu maj. Laurinaičiu ir su visa 2 divizijos artilerijos grupe".

Šis plk. Petruičio pasisakymas dėl 2 pėst. pulką ištikusios tragedijos labai paviršutiniškas, neparemtas šaltiniais ir daug kur prieštarauja mums jau žinomiems faktams. Apie 17 val. mjr. Laurinaitis nebegalėjo iš Seinų pranešti kpt. Škirpai, kad jis apleidžia savo pozicijas, nes jis jau prieš keleta valandų buvo apleidęs Seinus ir ryšys su kpt. Škirpa buvo nutrūkęs. Apie 10 val. lenkai negalėjo sumušti 8 pėst. pulko dalių, juoba apie 12 val. būti Žagariuose, nes 12 val. jie vos tebuvo pradėję pulti. Visiška netiesa, kad mjr. Laurinaitis pateko į nelaisvę su visa 2 divizijos artilerijos grupe. Jau matėme, kad tos artilerijos grupės 7 lauko baterija, vadovaujama kpt. Šklėriaus, nebuvo apsupta ir prisijungė prie 5 pėst. pulko. Toliau

patirsime, kad ir 9 lauko baterijos vienam būriui pasisekė išsprūsti iš lenkų supamųjų replių. Tad lenkams pateko ne visa 3 baterijų (12 pabūklų) grupė, bet tik jos pusė, t.y. pusantros baterijos (6 pabūklai).

Kadangi plk. Petruitis ne tik nenurodo šaltinių, kuriais jis naudojosi, bet nekartą jiems ir prieštarauja, tai tenka abejoti ir jo tvirtinimu, kad mjr. Laurinaitis traukėsi Žagarių kryptimi ir toliau su pulku pasuko Galadusio paežere, kad pasiektų Lazdijų plentą.

Žymiai artimesnė tiesai atrodo, lenkų šaltiniais paremta, Smolenskio pateiktoji mūsų 2 pėst. pulko tragedijos versija.[269] Pagal Smolenskį, 2 pėst. pulko vadas, jausdamasis nesaugus iš pietų ir vakarų pusės, nusprendė, nebandydamas priešintis, trauktis šiaurės kryptimi. Pulkas traukėsi dviem vorom: — viena su pulko vadu ir artilerija iš Seinų į Marcinkonis - Naujasodį, kur visa patenka lenkų 6 pėst. pulko II batalionui. Kita vora renkasi Klevų dvarelyje, kur, nesėkmingai pabandžiusi trauktis į Lumbius ir Smalėnus, pasidavė 41 pėst. pulko III batalionui.

Remdamasis archyvine medžiaga ir lenkų pulkų istorijomis, Smolenskis šitaip smulkiau vaizduoja didžiąją 2 pėst. pulko nesėkmę[270]:

Supdamos 2 pėst. pulką iš šiaurės, trys šiaurinės lenkų grupės pogrupės, taip pat grupėmis vadinamos, iš Vilkapėdžių žygiavo į rytus ir po to pasuko pietų link.

Pirmiausia žygiavo mjr. Svitalskio grupė. Ją sudatė 6 pėst. legionų pulko III batalionas ir 41 pėst. pulko I batalionas, 1 legionų lauko artilerijos pulko dvi baterijos ir viena sunkioji baterija. Ši grupė perėjo upelės prie Vilkapėdžių tiltą apie 14:30 val. ir žygiavo per Akvatnykus (Ochotniki) į Bubelius. Bubelius grupė pasiekė apie 16 val.

Vykdydamas brigados vado įsakymą, grupės vadas iš šios vietos pirmiausia išsiuntė raitąjį dalinį su 1 kulkosvaidžiu, po to dvi kuopas (6 pėst. legionų pulko 9 ir 12 kuopą) su artilerijos būriu į Žagarius, kad atkirstų lietuviams kelią trauktis iš Seinų į Žagarius.

Išskirtasis dalinys atvyko į Žagarius apie 18 val. (ne 12 va., kaip rašo Petruitis).[271] Pusbatalionis užėmė Žagarių kaimą, uždarydamas sąsmauką tarp ežerų Galadusis ir Stabingis. Čia lenkai sutikę pasitraukiančius lietuvius ir paėmę keletą arklių ir vežimų.

Pagrindinė Svitalskio grupės dalis iš Bubelių nužygiavo per Beržinę į Griškonis - Seinus.

Griškonyse priešakinės III bataliono kuopos (10 ir 11) sutikusios pasitraukiančią lietuvių artileriją, ją puolusios ir paėmusios visą artilerijos grupę: 4 lauko pabūklus, 2 sunkiuosius, be to, 1 kulkosvaidį, 1 virtuvę, 1 vežimą ir 40 belaisvių, jų tarpe 2 karininkus. Po to ši grupė, nebesutikdama priešo, nužygiavo į Seinus, kuriuos jau buvo užėmęs 5 pėst. legionų pulkas.

Mjr. Kozickis, kitos grupės vadas, palikęs savo I batalioną Vilkapėdžiuose, su II 6 pėst. legionų pulko batalionu per Akvatnykus (Ochotniki) - Naujasodį - Marcinkonis, nužygiavo į Seinus.

Už pusantro km į pietus nuo Naujasodžio batalionas sutiko priešais žygiuojančią lietuvių vorą. Ilgai nelaukdamas, kuopos vadas metėsi atakon. Tuo pačiu metu bataliono vadas su raitųjų žvalgų būriu puolė žygiuojančius ir prie priešakinės grupės dalies priskirtasis pabūklas atidengė ugnį tiesiog į lietuvių vorą.

Užkluptos ir demoralizuotos nelaukto smarkaus smūgio voros dalis pasidavė, kita dalis, netvarkingai šaudydama, ėmė bėgti užpakalyje žygiavusios pagrindinės lenkų voros. Nusiųstos dvi lenkų kuopos puolė pasitraukiančią pagrindinę lietuvių vorą ties Lumbių kaimu. Po keleto šūvių visa vora pasidavė be kovos.

Paimtasis lenkų grobis buvęs: 6 pabūklai, 7 kulkosvaidžiai, 19 karininkų su pulko vadu ir artilerijos diviziono vadu, apie 400 puskarininkių ir eilinių belaisvių, be to, 5 lauko virtuvės, 61 arklys ir daug amunicijos bei karinės medžiagos.

Toliau į Seinus grupė žygiavo be sąlyčio su priešu.

Dar viena grupė, mjr. Hozerio vadovaujama, su vienu 41 pėst. pulko batalionu pražygiavo pro Vilkapėdžius po to, kai Svitalskio grupė buvo jau praėjusi, ir vyko išilgai Šeipiškio ežero Klevų link. Čia batalionas, sumušęs užėmusį sąsmauką tarp Šeipiškio ir Klevų ežero lietuvių dalinėlį, pasistūmėjo ligi Klevų ir susijungė su to paties pulko pusbatalioniu, žygiavusiu iš Krasnapolio ir puolusiu prie Romaniškių kaimo lietuvių dalinį. Buvę paimta keliolika belaisvių ir keletas kulkosvaidžių. Klevuose tas 41 pėst. pulko II bataliono pusbatalionis susijungė su to paties pulko III batalionu.

Dabar jau iš pusantro bataliono susidedanti mjr. Hozerio grupė žygiavo į Klevų dvarą, kur buvo susitelkusi žymi lietuvių dalis. Tai buvo lietuvių 2 pėst. pulko daliniai, kurie buvo užėmę ežerų sąsmaukas ir traukėsi iš pietų. Šis lietuvių dalinys, susirinkęs Klevuose, nesėkmingai bandė trauktis vieš-

keliu į Smalėnus per sąsmauką tarp ežerų Plokščias (Plaskie) ir Baltasis (Biale) ir pasidavė 41 pėst. pulko priekinei (12) kuopai, pradėjusiai pulti Klevų dvarą. Kuopa paėmusi 6 kulkosvaidžius, 8 karininkus ir 813 puskarininkių ir eilinių. Kuopa netekusi 1 užmušto.

Po šio susirėmimo mjr. Hozerio grupė nužygiavo į Seinus ir ten atvyko apie 19 val.

Kitas 41 pėst. pulko II bataliono pusbatalionis buvo jau Seinuose. Jis demonstravo prieš lietuvių dalinį, užėmusį Stabienščiznos - Skustelių liniją, veikdamas Krasnapolio - Seinų keliu.

Lenkų 1 pėst. legionų divizijos kovos veiksmai truko 6 valandas, nuo 12 valandos, kai buvo puolama Želva, iki 18 valandos, kada šiaurinė ir pietinė grupė suėjo į Seinus.

Seinus gynusios lietuvių dalys buvo sumuštos. 2 pėst. pulko abu batalionai buvo paimti į nelaisvę. 8 pėst. pulko II ir I batalionų dalis pateko į nelaisvę, daliai pasisekė pasitraukti su šarvuočiu.

Pagal Smolenskį,[272] lenkų paimtą grobį sudarė:

12 pabūklų, iš jų 3 sunkieji:

26 kulkosvaidžiai;

apie 35 karininkus, jų tarpe vienas pulko vadas (2 pėst. pulko) ir vienas artilerijos grupės vadas;

virš 1700 belaisvių;

keletas virtuvių, kelios dešimtys arklių, daug amunicijos, šautuvų, vežimų ir karo medžiagos.

Be to, lietuviai turėjo žymių nuostolių užmuštais ir sužeistais.

Lenkų 1 pėst. legionų divizijos nuostoliai buvę nežymūs: 20 nukautų, jų tarpe 4 karininkai ir 6 puskarininkiai, apie 70 sužeistų.

Smolenskis mūsų 2 pėst. pulko tragediją aprašė žymiai tikroviškiau ir smulkiau, negu Petruitis. Tai ir nenuostabu: jis rėmėsi gausia lenkų archyvine medžiaga, vadų reliacijomis, lenkų pulkų istorijomis. Vis dėlto ir iš Smolenskio aprašymo netenka, žinoma, laukti, kad ir ten viskas visu šimtu procentų atitiktų tikrovę. Juk tiek vienos, tiek ir kitos pusės kovų dalyviai paprastai labiau mėgsta rašyti apie savo laimėjimus, negu nesėkmes, nekartą juos daugiau ar mažiau įšpūsdami, o apie nesėkmes arba daug šykščiau atsiliepdami, arba jas net ir visai nutylėdami. Jau buvo minėta, kad plk. Ružancovas buvo priėjęs išvadą, jog lenkų pulkų istorikai labai perdėjo tų pulkų paimtą iš lietuvių grobį. Jie žymiai padaugino paimtų belais-

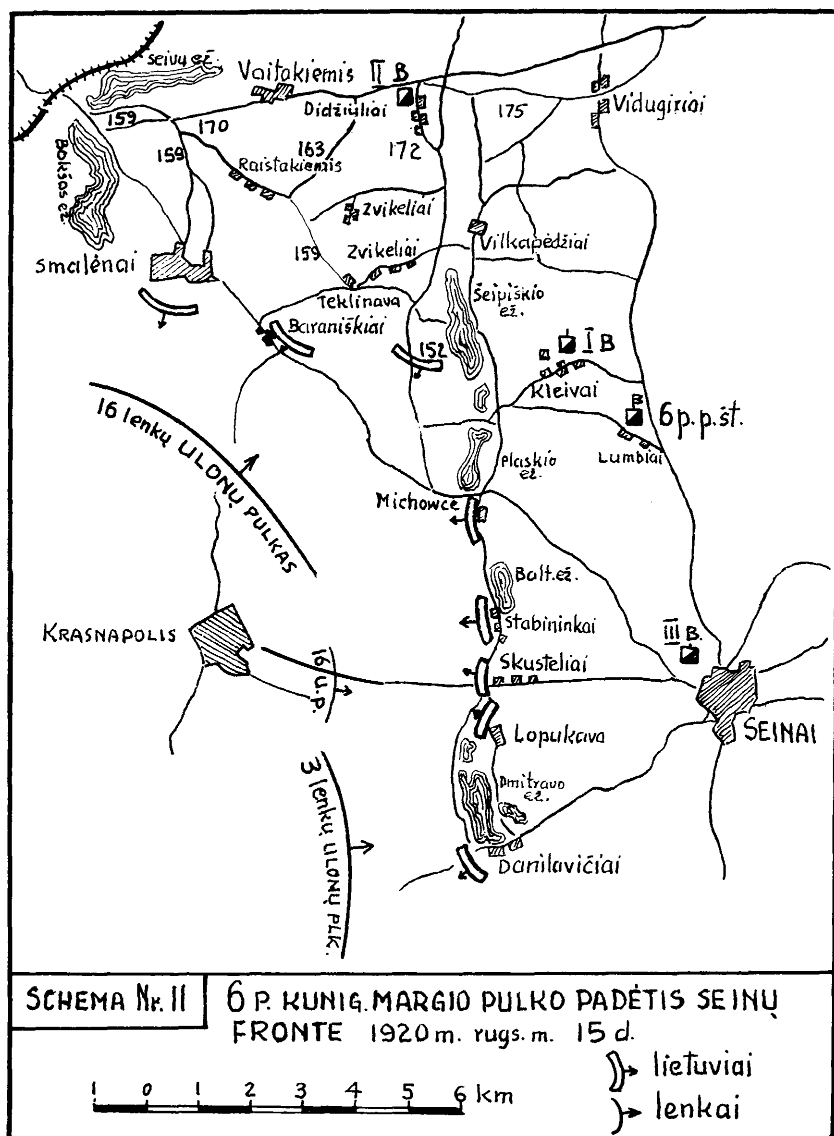
vių, artilerijos pabūklų, kulkosvaidžių skaičių. Šiuo atveju galima tik visai neabejotinai nustatyti, kad iš lietuvių 2 pėst. pulkui priskirtos 3 baterijų artilerijos lenkams tepateko tik 6 patrankos, bet ne visos 12: kpt. Šklėrius, kaip matėme, išvedė visą savo 4 patrankų bateriją į 5 pėst. pulko barą ir 9 lauko baterijos vieną būrį (2 patrankas) išgelbėjo kpt. Gružauskas, apie dvi savaites pasibastęs miškuose lenkų užnugaryje ir laimingai pasiekęs mūsų linijas.[273]

Veikiausiai bus daugiau ar mažiau perdėti ir patekusių į nelaisvę karių ir kulkosvaidžių, gal ir kito lenkų grobio, skaičiai. Tačiau, šiaip ar taip, 2 pėst. pulką buvo ištikusi didelė katastrofa: du to pulko batalionai, buvę tuo metu pulko vado mjr. Laurinaičio žinioje, beveik ištisai pateko lenkams į nelaisvę. Ta skaudi pulko nelaimė įvyko žymia dalimi ir dėl to, kad, pagal II divizijos vado plk. Glovackio rugsėjo 20 d. įsakymą divizijai, III batalionas nebuvo pavestas mjr. Laurinaičio žinion, ir jam buvo duotas baras kitoje Nemuno pusėje. Nors mjr. Laurinaitis turėjo gan gausią artileriją (3 baterijas) ir du šarvuočius, tačiau atsargoje jis teturėjo vieną kuopą Seinuose ir negalėjo manevruoti.[274]

6 pėst. pulko kovos. Rugsėjo 20 d. 6 pėst. pulkas gavo savo divizijos (III) vado įsakymą, kuriame buvo nurodyta, kad grupė pereina į gynimosi padėtį ir kad dėl to kariuomenės dalys pergrupuojamos. 6 pėst. pulkui buvo paskirtas gynimosi baras šioje linijoje: ežerų Bokšai - Seivai tarpeklis, Reistakiemis, Žvikeliai, ežerų Šeipiškis - Klevai tarpeklis. Antroji gynimosi linija — Burokai (6 km į pietvakarius nuo Budviečio), Kybartai (1 1/2 km nuo Strumbagalvės), šiaurinis ežero Galadusio galas. Visi punktai 6 pėst. pulkui imtinai. Pulkui priskiriama 3 baterija. Kaimynai: iš dešinės — 3 pėst. pulkas, iš kairės II divizijos 2 pėst. pulkas.

Gavęs divizijos vado įsakymą, pulko vadas šitaip išdėstė savo dalinius:

II batalionas užima ir gina barą nuo geležinkelio Šeštokai - Suvalkai - ežerų Bokšai - Seivai tarpeklis imtinai — aukštuma 159 (1 km į pietus nuo Seivų dvaro) — Raistakiemis — aukštuma 159. I bataliono 1 kuopa užima barą — pietinis Žvikelių pakraštys - Šeipiškių dvaras. Tarp ežerų Šeipiškis - Klevai 1 kuopa išstato sargybą, kad saugotų šį tarpeklį. I bataliono 2 ir 3 kuopos pereina į Pelelius. III batalionas rezerve Dziedziulių rajone. Pulko štabas, ryšių kuopa, raitųjų

žvalgų komanda sustoja šiauriniame Vidugirių kampe prie kelio Vaitakiemis - Lazdijai.

Taip skirstydamas savo dalinius, pulko vadas projektavo III batalioną panaudoti divizijos įsakyme nurodytai antrajai linijai paruošti ir vėliau jį laikyti savo rezerve, nes I bataliono 2 ir 3 kuopos, susidedančios daugiausia iš naujokų, dar mažai

tebuvo apmokytos, ir jų panaudojimas kautynėms nebūtų buvęs tikslus.

Rugsėjo 20 d. vakare II batalionas taip užėmė jam skirtą barą: 6 kuopa nuo geležinkelio Šeštokai - Suvalkai, tarpeklis tarp ežerų Bokšai - Seivai, aukštuma 159 prie kryžkelio Bulevizna - Smalėnai - Vaitakiemis, aukštuma 159 (1/2 km į šiaurę nuo Senųjų Bokšų), aukštuma 170 (į pietryčius nuo Seivų dvaro). 5 kuopa — Raistakiemis, aukštuma 159, aukštuma 163 (į šiaurę nuo Raistakiemio). 4 kuopos vienas būrys išvyko į užtavrą aukštumose į vakarus nuo Žvikelių 47 ir du būriai liko bataliono rezerve prie Vaitakiemio.

I bataliono 1 kuopa tą pačią dieną užėmė pietinius Žvikelius — Seivų dvarą ir tarpeklyje tarp ežerų Šeipiškis - Klevai išstatė lauko sargybą.

Nuolatinio ryšio su lauko sargyba ežerų tarpeklyje išlaikyti nebuvo galima, tad kuopos vadas susitarė palaikyti su ja ryšį raketomis, vartojant atitinkamas jų spalvas. Užėmusi barą, kuopa tvirtino ir maskavo savo apkasus bei stebėjimo punktus. Tą darbą ji atliko labai gerai, ir tatai patvirtino tolesnieji įvykiai. 2 ir 3 kuopos, išvykusios kartu su 1 kuopa, nuvyko į Platelius, esančius už 1 km į šiaurės vakarus nuo Vidugirių.

Seinuose rezerve stovėjęs III batalionas rugsėjo 22 d. priešpiet atvyko į Dziedziulius, kuriuose apsistojo bataliono štabas, 8 ir 9 kuopa. 7 kuopa buvo patalpinta Agurkių kaime, į šiaurės vakarus nuo Dziedziulių.[275]

Prieš 6 pėst. pulko užimtąjį barą stovėjo paplk. Popovičiaus vadovaujama — atskira lenkų taktinė šiaurinė grupė, kurios telkinį sudarė 6 pėst. legionų pulkas, 41 pėst. pulkas, 5 lauko artilerijos baterijos ir viena lauko haubicų baterija. Tos grupės uždavinys buvo pralaužti lietuvių frontą Murowany Most - Vilkapėdžiai kryptimi ir supti Seinus iš šiaurės. Jau matėme, kaip ši grupė, pasiskirsčiusi trimis voromis, įvykdė jai skirtą uždavinį, užklupdama mūsų 2 pėst. pulką.

Rugsėjo 22 d. 13-14 val. lenkai puolė ir 6 pėst. pulko barą. Puolimą vykdė lenkų 6 pėst. legionų pulkas su jiems priskirta artilerija, žygiuodamas viena vora Akmeninis Tiltas (Murowany Most) - Teklinava kryptimi. Užpakalyje plačiu frontu slinko 17 divizijos 68 ir 70 pulkai, kad užimtų tuos plotus, kuriuos priešakinės voros stumiami, lietuviai bus priversti apleisti.

Lenkų voros priešakinę saugą sudarė 6 pėst. legionų pulko I batalionas, kurio 1 kuopa buvo krypties kuopa. I bataliono vadas mjr. Račinskis įsakė 1 krypties kuopai smogti per Teklinavą į Vilkapėdžius. Tos kuopos veiksmus dengs 2 kuopa,

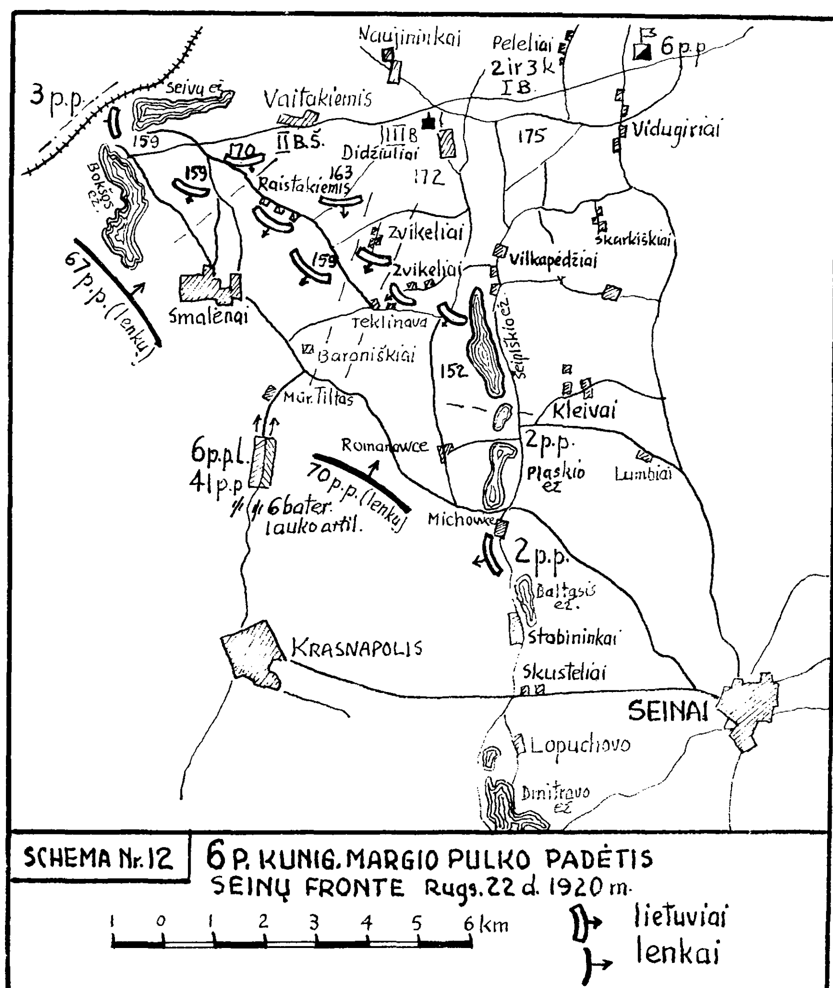
kuri, vykdama per Smalėnus, turės užimti Raistakiemį ir, užėmusi aukštumą 163, lauks tolesnių įsakymų. 3 ir 4 kuopai buvo įsakyta slinkti paskui 1 kuopą.

Batalionas pradėjo žygiuoti apie 13 val. Tą valandą krypties kuopa perėjo tiltą Akmeniniame Tilte. Už tilto ji tuojau pasuko į dešinę, kad eitų miško pakraščiu. Paskui ją, taip dengdamasis, žygiavo ir visas batalionas. Prie Baraniškių krypties kuopą sutiko šautuvų ugnimi lietuvių 5 kuopos lauko sargyba, kuri atsišaudydama traukėsi Raistakiemio link. Paskui atsitraukiančią sargybą ėjo lenkų 1 kuopos priešakinė sauga, o paskui ją ir visa kuopa, išsimušdama iš jai duotos į Teklinavą krypties.

Netrukus lenkų 1 kuopą apšaudė lietuvių 5 kuopa iš aukštumos 159 kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Krypties kuopa išsiskleidė grandinėn: vienas būrys išilgai kelio į Raistakiemį, kitas — aukštumos 159 kryptimi. Remiami stiprios kulkosvaidžių ir artilerijos ugnies, lenkų 1 kuopos būriai energingai puolė ir privertė mūsų 5 kuopos būrį iš aukštumos 159 trauktis. Įsismaginusi, lenkų kuopa persekiojo atsitraukiančiuosius net ligi pat Raistakiemio, tačiau bataliono vadas ją sulaikė ir nukreipė į tikrąją bataliono žygiavimo ašį. Kuopa pasuko Žvikelių link. Jos, kaip krypties kuopos, vietą užėmė 3 kuopa.

Kai tik puolanti Teklinava - Vilkapėdžiai kryptimi lenkų vora išėjo iš miško prieš pietinius Žvikelius, ją lietuvių 6 pėst. pulko 1 kuopa smarkiai apšaudė iš Žvikelių aukštumų ir į sparną iš Šeipiškio pusės. Lenkų priešakinė krypties 3 kuopa mėgino pulti, bet buvo iš karto sustabdyta ir sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies priplota prie žemės. Bataliono vadas 3 kuopai padėti siuntė paskutinę savo 4 kuopą, bet ir tai nepasisekė nustumti gynėjų iš jų užimtosios pozicijos, nors į jų apkasus lenkai buvo sukoncentravę dviejų baterijų artilerijos ugnį. Stebėdamas I bataliono puolimą ir matydamas jo sunkumus, grupės vadas įjungė į kovą III bataliono 10 kuopą. Jai buvo įsakyta pulti Šeipiškės dvarą iš pietų pusės, tačiau lietuvių 1 kuopa, matydama, kad ją puola trys lenkų kuopos, ežero pakraščiu pasitraukė Vidugirių link. Jos lauko sargyba tarp ežerų Šeipiškis ir Klevai liko vietoje, nes su ja negalima buvo susirišti. Lenkų 4 kuopa perėjo upelį tarp Žvikelių ir Vilkapėdžių ir sustojo rytinėje kaimo pusėje.[276]

Užėmęs Vilkapėdžių rajoną,— tatai įvyko apie 14:30 val., — lenkų 6 pėst. pulko I batalionas buvo įvykdęs pirmą jam skirtąjį uždavinį: jis padarė lietuvių fronte spragą žygiuoti visai brigadai. Batalionas dabar turėjo vykdyti antrą uždavi-

nį — dengti brigados žygiavimą nuo šiaurės. Tam tikslui bataliono vadas nusprendė užimti šią aukštumų liniją: aukštumą 175 (į pietus nuo Dziedziulių) - Vidugirius - Skarkiškį, kad tuo būdu apsisaugotų nuo šiaurės ir rytų. Šiam tikslui vykdyti jis įsako 1 ir 3 kuopai užimti ir išlaikyti tą aukštumų juostą ir 4 kuopą palieka Vilkapėdžiuose, kad galėtų sulaikyti galimą lietuvių puolimą. Kuopos šitaip užėmė įsakytąjį ruožą:

1 kuopa vienu būriu užėmė aukštumą pietiniame Dziedziulių kaimo pakraštyje, kitu — aukštumą į dešinę, 3 būrys — atsargoje.

3 kuopa užėmė dešiniau nuo 1 kuopos aukštumą 175 vienu būriu, kita kuopos dalimi — pietinius Vidugirius - Skarkiškius. Pražygiavus brigadai, batalionas turėjo prisijungti prie mjr. Kozickio grupės, žygiuojančios per Naujasodį į Seinus.

Apie 16 val. paskutinis III brigados dalinys buvo pražygiavęs pro Vilkapėdžius. Apie 17 val. bataliono vadas, laikydamas savo uždavinį baigtą, nusprendė trauktis, nors jo 2 kuopa ir nebuvo dar atvykusi. 4 kuopa gavo uždavinį dengti 1 ir 3 kuopos traukimąsi. Tuo tikslu ji užėmė poziciją aukštumose į šiaurę nuo kelio Vilkapėdžiai - Ochotnikai. Kuopos turėjo trauktis Ochotnikų kryptimi ir ten jos turėjo sudaryti žygio vorą.

Nors 3 kuopa ir lengvai pasitraukė, tačiau jos kairiojo būrio judesys išdavė atsipalaidavimą. Lietuviai pradėjo stipriau spausti į kairę nuo 3 kuopos stovėjusią 1 kuopą ir privertė jos būrius išsiskirti: vienas būrys pasitraukė į pietus, du kiti pietryčių kryptimi.

Lietuviai persekiojo 1 kuopą, tačiau 4 kuopos sunkiųjų kulkosvaidžių ugnis juos sulaikė ir įgalino 1 kuopą pasitraukti.

Traukėsi pagaliau ir 4 kuopa būriais iš vienos pozicijos į kitą. Nors lietuvių daliniai drąsiai persekiojo, tačiau jų persekiojimas tolydžio silpnėjo dėl 4 kuopos būrių priešinimosi ir dėl prasidedančios sutemos. Tada 4 kuopa išsirikiavo į vorą ir susijungė su batalionu.[277]

Lenkų 2 kuopa, kuriai buvo priskirti 3 kulkosvaidžiai, žygiavo į šiaurę Raistakiemio kryptimi, kad užimtų aukštumą 163. Priėjusi Raistakiemio - Seinų kelią, kuopa turėjo savo puolimą sustabdyti, nes iš vakarų pusės jos kairįjį sparną stipriai apšaudė kulkosvaidžiais iš aukštumos 170 lietuvių 6 kuopos atsparos punktas. Kad neutralizuotų ugnį į savo kairįjį sparną, kuopos vadas nukreipė vieną savo būrį į aukštumą 170, bet tas, tik pajudėjęs, pateko į stiprią kulkosvaidžių ugnį ir, priplotas prie žemės, nebegalėjo pajudėti.

Tad kuopos vadas nusiuntė vieną būrį, kad užimtų aukštumą 159 ir iš tenai apeitų aukštumą 170 iš pietvakarių pusės. Lenkų būriui pavyko lietuvių 6 kuopos sustiprintą lauko sargybą iš aukštumos 159 išstumti, nes į ją lenkai buvo nukreipę 2 sunkiųjų kulkosvaidžių ugnį, o lietuvių sargybos kulkosvaitis užspringo ir nustojo veikti. Lauko sargyba pasitraukė į savo užtvaros poziciją už kelio kryžkelės aukštumoje 159. Naudodamasis raižyta vietove, lenkų būrys iš aukštumos 159 slinko link aukštumos 170, ir kiti du būriai, palaikomi stiprios kulkosvaidžių ugnies, puolė iš fronto ir privertė lietuvių

6 kuopos užtvarą aukštumą 170 apleisti. Užtvara užėmė naują poziciją prieš Seivų dvarą. Iš ten ji apšaudė kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi aukštumoje 170 esančią lenkų 2 kuopą.

Lenkų kuopos vadas, matydamas, kad negalės visai atsipalaiduoti nuo priešo, ryžosi trauktis į Raistakiemį. 5 kuopos būrys, esantis prie Raistakiemio, pastebėjęs, kad lenkai pajudėjo link aukštumos 163, paliko savo pozicijas ir pasitraukė Navininkų link, nesustodamas prie aukštumos 163. Tą pat padarė ir kitas kuopos būrys, kuris buvo aukštumoje 159 (2 km į rytus nuo Smalėnų). Lenkų puolamas, jis apėjo aukštumą 163 iš rytų ir pakrikęs pasuko Navininkų kryptimi. Visame 5 kuopos bare telikęs tik vienas būrys aukštumoje 163 puolančiai lenkų 2 kuopai ilgai priešintis negalėjo ir pasitraukė į šiaurę. Lenkai aukštumą užėmė. Iš aukštumos 170 pasitraukęs prie Seivų dvaro 6 kuopos būrys nepastebėjo, kad lenkai aukštumą 170 apleido, ir, tik prasidėjus kautynėms prie aukštumos 163, pamatė, kad aukštumoje 170 lenkų nėra, tad skubiai grįžo į aukštumą 170, bet 5 kuopai jau padėti nebegalėjo.[278]

L i e t u v i ų g y n i m a s i s. Lenkams pradėjus pulti II bataliono 5 kuopos bare ir išstūmus 3 kuopos dalinius iš užimtų pozicijų, bataliono vadas kpt. Ignatavičius, nesuradęs kuopos vado, siuntė rezervinės 4 kuopos du būrius ir surinktus pasitraukusios 5 kuopos likučius su ltn. Andrunaičiu kryptimi Raistakiemis - aukštuma 163, kad išmuštų iš ten lenkus. Puolimas nepavyko, kai kautynėse žuvo kulkosvaidžių kuopos vadas ltn. Kukleris ir vienas iš geriausių puskarininkių kulkosvaidininkų. Puolantieji pasitraukė link Navininkų kaimo.

6 pėst. pulko III batalionas, vadovaujamas vyr. ltn. Senkevičiaus, Dziedziulius pasiekė rugsėjo 22 d. apie 12 val. Dar kareiviams tebepietaujant, II bataliono priešakyje pasigirdo šaudymas. Apie 14 val. pasirodė Navininkų link atsitraukiantieji 5 kuopos kareiviai. Bataliono vadas tuojau apie tai pranešė telefonu pulko vadui ir iš pulko vado sužinojo, kad lenkai puola visu frontu ir kad 5 kuopa kai kuriose vietose apleido savo pozicijas ir pasitraukė. Pulko vadas įsakė III batalionui stebėti 5 kuopos barą ir, atsiradus fronte spragai, ją užimti, neleidžiant lenkams veržtis pirmyn. Kaip tik tuo laiku telefono ryšys nutrūko, ir jo atstatyti nebepavyko. Telefono vielas veikiausiai pašaliniai asmenys nutraukė, nes ryšys nutrūko tuo pačiu laiku ir su II batalionu. Likęs be ryšio su savo vadovybe, III bataliono vadas turėjo veikti savo nuožiūra ir iniciatyva.

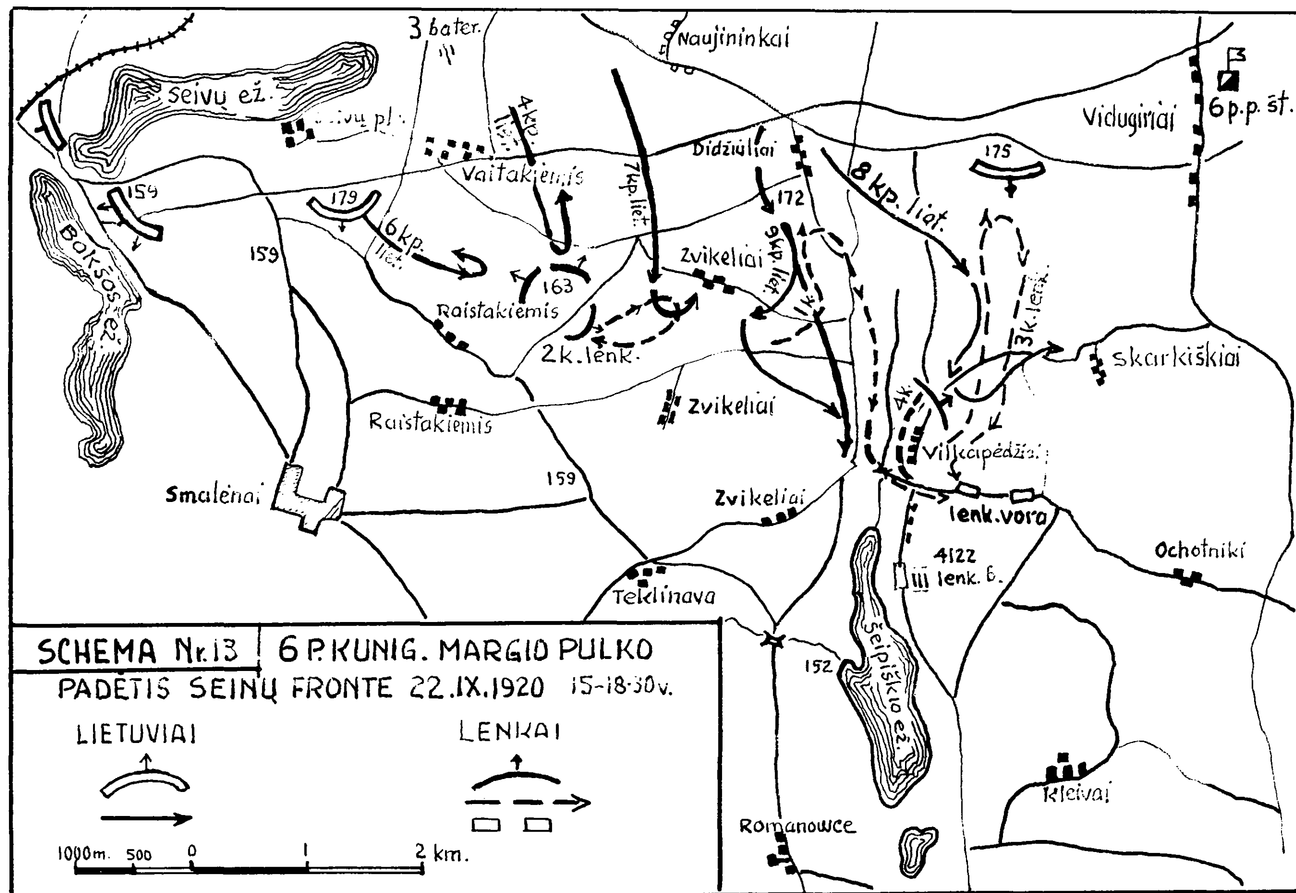
Bataliono vadas nežinojo nei kurias baro vietas 5 kuopos daliniai apleido, nei lenkų puolimo krypties ir savo sprendimus turėjo daryti remdamasis tik savo stebėjimais, nors dėl blogo oro ir stebėjimai buvo riboti. Jis įsakė 7 kuopai su 3 sunkiaisiais kulkosvaidžiais iš Agurkių kaimo per Vaitakiemį tuojau vykti Raistakiemio kryptimi ir ten sulaikyti lenkų veržimąsi. 9 kuopos vadui jis įsakė užimti aukštumą 172 ir pasiruošti pulti kelio Dziedziuliai - Vilkapėdžiai kryptimi, kad pasiektų šiaurinį Šeipiškio ežero kampą. 8 kuopa buvo palikta rezerve pietiniame Dziedziulių pakraštyje. Tai kuopai sunkiųjų kulkosvaidžių bataliono vadas nepriskyrė, tačiau 3 kulkosvaidžių kp. vadas buvo įpareigotas kulkosvaidžių ugnimi remti 8 kuopos veiksmus.

7 kuopa žygiavo iš Agurkių link Vaitakiemio, bet pakeliui sutiktas II bataliono vadas paaiškino, kad Vaitakiemyje stovi 4 kuopa ir dalis 5 kuopos. Tada 7 kuopos vadas nusprendė pakeisti kryptį ir pulti Raistakiemį iš rytų per Navininkus. Žygiuodama aukštumos 172 link, prie kelio Lazdijai - Vaitakiemis 9 kuopa sutiko pulkui priskirtąją 3 bateriją, vykusią į jai parinktą poziciją į šiaurę nuo Vaitakiemio. Kuopai tik užėmus aukštumą 172, netoliese pasirodė lenkų kariai, bet, sutikti kulkosvaidžių ir šautuvų ugnies, skubiai ėmė trauktis į pietus. Kuopa persekiojo atsitraukiančius lenkus vykusiu manevru, apeidama jų kairįjį sparną ir neleisdama jiems niekur stabtelėti.

Kaip tik tuo metu bataliono vado stebėjimo punktas pranešė, kad kuopos didumo lenkų dalinys nuo Vilkapėdžių slenka link Vidugiriai - aukštuma 175. Ši aukštuma buvo užimta iš baro Žvikeliai - Šeipiškė atsitraukusios 1 kuopos, kuri pasitraukė be nuostolių ir kautynėms visai tiko. Jos nuostolis tebuvo tik ežerų Šeipiškis - Klevai tarpeklyje palikta lauko sargyba. 1 kuopa lenkus sutiko ugnimi ir juos priekyje esančio raisto pakraštyje sulaikė.

III bataliono vado įsakyta, 8 kuopa tada sauso raisto krūmų priedangoje prislinko prie lenkų ir netikėtai juos puolė. Lenkai pakriko, pradėjo trauktis ir bandė dar susilaikyti į šiaurę nuo kelio Vilkapėdžiai - Skarkiškis, bet ir iš ten jie buvo tuojau išmušti ir, daugiau nebesipriešindami, traukėsi pietų kryptimi. Kelyje Vilkapėdžiai - Skarkiškis bataliono vadas 8 kuopą sustabdė ir jai įsakė vykti į Vilkapėdžius, kur turėjo atvykti 9 kuopa ir bataliono štabas.

8 kuopos vadas žygiavo su kuopa žygio tvarka be apsaugos Vilkapėdžių link. Oras buvo apsiniaukęs, matomumas ma-

SCHEMA Nr. 13
6 P. KUNIG. MARGIO PULKO
PADĖTIS SEINŲ FRONTE 22.IX.1920 15-18-30 v.
LIETUVIAI
LENKAI
1000m. 500 0 1 2 km.
3 bater.
Naujininkai
Seivu ež.
Vaitakiemis
4 kp. liet.
7 kp. liet.
Didžiuliai
8 kp. liet.
Vidugiriai
6 p.p. št.
175
159
179
6 kp. liet.
172
Bakšos ež.
163
Zvikeliai
9 kp. liet.
1 k.
Raistakiemis
2 k. lenk.
3 k. lenk.
Skarkiškiai
Zvikeliai
Raistakiemis
4 k.
Vilkapėdžiai
Smalėnai
159
Zvikeliai
lenk. vora
4122
III lenk. b.
Ochotniki
Teklinava
152
Seipiškio ež.
Kleivai
Romanowce

žas. Buvo apie 17 val., tačiau atrodė kaip visiškas vakaras. Priartėjusi prie kaimo, kuopa pamatė ant kalniuko didesnę grupę karių ir sunkiuosius kulkosvaidžius. Vieni kariai palaidai, stovėdami ar sėdėdami ant žemės, ilsėjosi, kiti dar tebesiartino prie kaimo nuo šiaurės. Kuopos vadas buvo tikras, kad čia buvo jau atvykusi lietuvių 9 kuopa, tad drąsiai žygiavo artyn. Kai vienas kareivis iš stovėjusių ant kalniuko iššovė, 8 kuopos vadas suriko: "Nešaudykit, čia lietuviai". Tuojau pasipylė palaidi šūviai. 8 kuopa puolė durtuvais, bet puolimas buvo atmuštas, ir kuopa skubiai pasitraukė Skarkiškio kryptimi. Tik dėl blogo matomumo kuopa nedaug tepatyrė nuostolių. Vilkapėdžiai buvo užimti lenkų 6 pėst. legionų pulko 4 kuopos ir atsitraukiančios nuo Dziedziulių 1 kuopos.

Sėkmingai persekiodama priešą iki Žvikelių, lietuvių 9 kuopa pamatė ant kalniuko į pietvakarius nuo Žvikelių 7 kuopos grandinę, kuri gynėsi nuo ją puolančių lenkų. 9 kuopos vadas paskyrė vieną savo kuopos būrį apeiti dešiniam lenkų sparnui, tačiau, pastebėjęs tą manevrą, lenkų dalinys pabėgo, ir 7 kuopa vėl žygiavo pirmyn. 9 kuopa su prisijungusiu būriu persekiojo lenkus toliau Vilkapėdžių link. Į pietryčius nuo Žvikelių kuopa pastebėjo lenkų bateriją, kuri, kuopos apšaudyta, skubiai traukėsi ir dingo tarp Vilkapėdžių trobų. Pasiekusi Vilkapėdžius, kuopa sustojo, nes persekioti priešą dėl tamsos nebebuvo prasmės.

Vykdydama bataliono vado nurodymus, 7 kuopa puolė Raistakiemio kryptimi iš rytų pusės, bet, kai ji perėjo kelią Žvikeliai - Vaitakiemis, priešais pasirodė lenkų dalinys, kuris kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi kuopą sustabdė. Atėjus į pagalbą 9 kuopos būriui, lenkai skubiai pasitraukė link aukštumos 163. 7 kuopos vadas, manydamas, kad lenkai visai pabėgo, su kuopa žygiavo be apsaugos į Raistakiemį, bet, priartėjęs prie kaimo, buvo taip smarkiai kulkosvaidžių apšaudytas, jog kuopa pakrikusi metėsi atgal. Tik dėl silpno ugnies taiklumo kuopa turėjo nežymius nuostolius.

Žvikeliuose sutvarkęs kuopą, kuopos vadas Raistakiemio kryptimi išsiuntė žvalgybą, kuri pastebėjo keletą važiuojančių lenkų kariškų vežimų ir bandė juos pagrobti, tačiau vežimai spruko į kaimą.

7 kuopos vadas savo kuopa bandė vėl pulti Raistakiemį, tačiau nesėkmingai, nes kulkosvaidžių ugnis privertė jį trauktis. Netrukus 6 kuopos būrys puolė lenkus iš aukštumos 170, bet ir tą puolimą lenkai atmušė. Kai viskas aprimo, lenkų

SCHEMA Nr. 14 6 P. KUNIG. MARGIO PULKO PADĖTIS SEINŲ FRONTE 24.IX.1920

LIETUVIAI

LENKAI

1 0 1 2 3 4 km.

2 kuopa iš aukštumos 163 tyliai pasitraukė ir per Romaniškius traukėsi į Seinus.[279]

Lenkų raitininkų prasiveržimas per 8 pėst. pulko barą. Jau iš Augustavo operacijos mums žinoma lenkų operacinė raitininkų grupė, susidedanti iš 4a ir 4b raitininkų brigadų, pirmiausia turėjo forsuoti Maros upę, kuri buvo lietuvių ginama. Operacinės grupės žiniomis, svarbiausiose kryptyse upė buvusi užimta, palyginti, nedidelių dalinių, tad upę forsuoti neturėjo būti sunku. Brigadų 4a ir 4b vadai tedavė bendrus nurodymus, kaip forsuoti upę, nes norėjo neišduoti paslapties, kur bus duotas pagrindinis smūgis, be to, ir upę buvo užėmę silpni lietuvių daliniai. (žiūr. schema nr. 7)

Kiek rimtesnes kautynes teko vykdyti tik mjr. Piaseckio 4b raitininkų brigadai. Ši brigada iš stovėjimo vietos išžygiavo lygiai 12 val. Priekyje žygiavo 7 ulonų pulkas, jo priekinėje saugoje ėjo 3 eskadronas. Dar 10 val. iš Rigalio į Kalietus buvo išsiųstas lenkų 7 ulonų pulko 2 eskadronas. Pasiekęs 13 val. Kalietus, šis eskadronas žygiavo Kuodžių link. Prie upės eskadronas buvo sutiktas šautuvų ir kulkosvaidžių ugnies ir miško pakraštyje išsipylė grandinėn, pradėdamas susišaudyti su Kuodžių kaimą užimančiu lietuvių daliniu.

Apie 14 val. 7 ulonų pulko priešakinė sauga priartėjo prie Maros ir pastebėjo kitoje upės pusėje apkasus, užimtus lietuvių kareivių. 3 eskadrono priešakinės saugos vadas, saugodamasis sukelti priešo budrumą, tyliai nusodina eskadroną nuo arklių. Prie priešakinės saugos prijojo su pulko vadu brigados vadas. Susiorientavęs padėtyje, jis nusprendė tuojau pulti. 3 ir 4 eskadronai, 4 kulkosvaidžių remiami, turėjo keltis per upę ir nedelsdami iš užnugario pulti Kuodžius. Technikinis eskadronas ir 1 eskadronas gavo uždavinį tyliai žygiuoti į Kuodžių tiltą, kad jį pultų, kai supantieji eskadronai užeis į užnugarį.

Pagrindiniam smūgiui parinktoji vietovė buvo patogi artėti, nes miškas tęsėsi beveik iki pat upės. Kitoje Maros pusėje buvo neplati tarpumiškė, kurios aukštumoje buvo apkasai, užimti tiksliau nežinomo dydžio lietuvių dalinio. Toje vietoje Mara buvo gilioje dauboje, stačiais, krūmais apaugusiais šlaitais. Upės krantai, vietomis pelkėti, buvo taip pat apaugę krūmais. Upės plotis — apie 10 metrų, gylis — 1-3 metrai.

Naudodamiesi dengta prieiga, nulaipinti nuo arklių abu eskadronai, vienas šalia kito, visai tyliai prislenka ko arčiau-

siai prie upės, 4 kulkosvaidžiai užiminėja pozicijas pakiliame krante.

Pagal puolimo planą, reikėjo dengiamiems kulkosvaidžių ugnies eskadronams vienuo šuoliu pripulti prie upės, perbristi ją ir pulti priešo apkasus. Juos užėmus ir sumušus ten esantį priešą, tuojau žygiuoti į Kuodžius.

Lenkų rotmistras Rakovskis šitaip aprašo upės forsavimą[280]:

"Dėl dengtos vietovės pasisekė iki 2/3 sudėties nusodintam trečiam ir ketvirtam eskadronui, priešo nepastebėtam, užimti miško pakraštį priešais apkasus. Tik 4 kulkosvaidžių statymas sukėlė jo įtarimą, nes mūsų kryptimi paleido keletą šūvių, tuojau nuslopintų smarkios mūsų automatinių ginklų ugnies. Iššaudžius mūsų kulkosvaidžiams po vieną kaspiną šovinių (250 kiekvienam kulkosvaidžiui), metėsi bėgti nusodinti nuo arklių eskadronai, pripuolė prie upės, kurią perbrido, paskatinti karininkų pavyzdžio. Kai kuriose vietose vanduo buvo iki 3 metrų gilumo, vertė plaukti. Vėl išryškėjo teigiama vietovės įtaka, leidžianti paremti antpuolį kulkosvaidžių ugnimi, nes šie, nusileidus pėstiems ulonams nuo stačių krantų, atidengė ugnį, pritraukdami ja visą priešo dėmesį ir neleisdami jam kritišku puolantiems momentu perbrendant upę vykdyti priešpuolio, kuriam, be to, neturėjo, matyti, noro. Išėjus nulaipintiems nuo arklių eskadronams į šiaurinį upės krantą, savieji kulkosvaidžiai nutilo ir pradėjo prisivyti puolančiuosius, kurie tuo tarpu pasiekė priešo apleistuosius apkasus. Tasai neatlaikęs smarkaus mūsų puolimo, pabėgo iš dalies tiesiog į šiaurę, iš dalies pasitraukė į kaimą . . ."

Perėję upę ir 15 minučių pailsėję, eskadronai sparčiai nužygiavo Kuodžių link. Pirmas žygiavo 3 eskadronas, po jo ketvirtas. Priėjusi ligi 250-300 metrų nuo kaimo miško pakraštyje, eskadronų vora išsipylė grandinėn ir pradėjo pulti: 3 eskadronas tiesiog į kaimą ir į tiltą, 4 eskadronas į kelią, einantį iš Kuodžių į Grickavą, kairiau nuo 3 eskadrono.

Išsiskleidusį grandinėn 3 eskadroną sutiko iš kaimo šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis. Ulonai tuojau metasi į ataką, šaudydami perbėga bulvieną, peršoka pintinę tvorą ir įbėga į kaimą, imdami aukštumoje prie tilto 1 karininką ir 10 puskarininkių bei eilinių į nelaisvę. Be to, buvę paimta 1 kulkosvaidis, vežimas su amunicija ir dvejetas arklių. Traukdamiesi lietuviai smarkiai apšaudė puolantį kairiau nuo 3 eskadrono 4 eskadroną, kuris nepaisydamas ugnies, sparčiai judėjo pirmyn, pripuolė prie kelio Kuodžiai - Grickavas, tačiau lietuviai buvo suskubę jau pasitraukti.

3 ir 4 eskadronams užiminėjant kaimą iš šiaurės, technikinis eskadronas puolė atsitraukiantį lietuvių dalinį iš vakarų tilto kryptimi, taip pat ir 2 eskadronas — iš pietų, perei-

damas lieptu per upę rytiniame kaimo pakraštyje. 2 eskadronas susijungė su 3 ir 4 eskadronu ir žygiavo toliau į šiaurę. Kuodžiai buvo užimti 14:30 val.[281]

Lenkai prasiveržė per Maros upę lietuvių 8 pėst. pulko 3 bataliono užimtame bare. Šio bataliono 9 kuopa buvo užėmusi ruožą dešinėje, 8 kuopa — viduryje, 7 kuopa — kairėje ligi Nemuno.

Apie šį lenkų prasiveržimą taip pasisako buvęs Kuodžių tiltą gynusios užtvaros viršininkas 8 kuopos ltn. Jonas Jankus[282]:

"Lenkų kavalerija puolė vieškeliu, kuris eina per km. Kodzy Kapčiamiestin, bet mano užtvaros buvo atmušta (iš dalies padėjo miške padarytos kliūtys iš nukirstų medžių priešakyje mūsų apkasų).

Kuopos vadas man pranešė, kad man padėti atvyks 2-ro bataliono viena kuopa, kuri tačiau neatvyko, ir lenkai prasiveržę tarp 9 kuopos ir mano užtvaros tarpu, užėjo iš užpakalio. Čia buvau paimtas nelaisvėn drauge su 16 kareivių ir 23 rugs. vakare nugabentas į Druskininkus".

Ltn. Jankaus užtvarą iš priekio buvo, matyti, užpuolęs jau minėtasis lenkų 2 eskadronas, priartėjęs prie Kuodžių iš Kalietų pusės.

Kapčiamiesčio kautynės. Prasiveržus lenkams per Kuodžius, kelias į Kapčiamiestį pasidarė atviras. Mjr. Piaseckio brigada pradėjo toliau žygiuoti apie 17 val. Priekinėje saugoje žygiavo 16 ulonų pulkas.

Priešakinei voros daliai pasiekus Žmirklių kaimą, brigados vadas sužinojo iš žvalgų, kad Kapčiamiestis esąs užimtas didesnio lietuvių dalinio su artilerija. Nors jau temo, tačiau mjr. Piaseckis apsisprendė pulti Kapčiamiestį. Siekdamas sumušti priešą ir paimti ko daugiau belaisvių, mjr. Piaseckis nusprendė taip pulti, kad Kapčiamiestis būtų apsuptas ir kad kelias trauktis į Leipalingį šiaurės rytų link būtų atkirstas. 7 ulonų pulko 3 eskadronai (1, 2 ir 4) su 4 kulkosvaidžiais, paties pulko vado mjr. Levandovskio vadovaujami, gavo įsakymą žygiuoti per Menciškius, toliau pasukti į šiaurę ir užimti Jančiulių kaimą, iš kurio pulti Kapčiamiestį nuo rytų pusės.

Iš pietų ir vakarų turėjo pulti 16 ulonų pulkas. Jam buvo įsakyta iš Žmirklių išvykti vieną valandą vėliau, negu 7 pulkui. Brigados rezerve buvo paliktas 7 ulonų pulko 3 ir techninis eskadronas. Tie eskadronai turėjo saugoti artileriją (techninis eskadronas) ir visos brigados arklininkus (3 eskadronas).

Trys 7 ulonų pulko eskadronai pėsti išžygiavo įsakyta kryptimi 19 val. Naktis buvo tamsi, lynojo. Priešakinėje saugoje žygiavo 2 eskadronas, kuris Menciškiuose perėjo Baltąją Ančią ir Jančiulius pasiekė 21:30 val. Ten priekinė sauga užtiko nuo Leipalingio pusės žygiuojančią lietuvių amunicijos vorą. Priekiniai eskadronai, išsipylę tankion grandinėn, atidengė smarkią ugnį į lietuvių artilerijos amunicinę vorą. Plente kilo didelis sąmyšis. Amunicijos gurguolė pateko lenkams. 2 eskadronas tuojau užėmė Jančiulius, paimdamas lietuvių gurguolę. Naudojantis tamsa, žymiai lietuvių gurguolininkų daliai pavyko pabėgti.[283]

Apie kautynes ties Kapčiamiesčiu bei Jančiulių kaimu galima susidaryti apypilnį vaizdą ne tik iš lenkų, bet ir iš lietuvių karinės literatūros bei kautynių dalyvių suteiktų žinių.[284]

Rugsėjo 22 d. Kapčiamiestyje stovėjo 8 pėst. pulko rezervas, kurį tesudarė tik vyr. ltn. Kalmanto vadovaujamos 6 kuopos du būriai, nes vienas tos kuopos būrys buvo išsiųstas saugoti Druskininkų tilto. Lenkams puolant Kapčiamiestį, ten buvo ir po susirėmimų su lenkais pasitraukusios dar dvi III bataliono kuopos, ar bent jų likučiai. Tik kairįjį bataliono baro sparną saugojusi 7 kuopa nedalyvavo šiose kautynėse. Kadangi karinėje istoriografijoje nusistovėjo klaidingas tvirtinimas, kad ta kairiojo bataliono sparno kuopa buvo ne 7, bet 9 kuopa, tai čia tenka dar kartą patikslinti, kaip buvo išsidėsčiusios paskiros III bataliono ginamojo baro kuopos.[285]

9 kuopa (kpt. Petrauskas) buvo užėmusi barą dešinėje, 8 kuopa (vyr. ltn. Grabauskas) — viduryje, 7 kuopa (vyr. ltn. Grigaliūnas) — kairėje. III bataliono štabas buvo kaimelyje Przetok, 8 pėst. pulko štabas — Kapčiamiestyje.

8 pėst. pulko vado žinioje buvo ir 5 baterija. Šios baterijos pirmas būrys nuo rugsėjo 17 d. stovėjo Kapčiamiestyje, antras būrys tuo metu 8 pėst. pulko vado įsakymu užėmė poziciją ežero Čarny-Koknar rajone antro bataliono bare ir buvo pavestas šio bataliono valdžion. Rugsėjo 22 d. 8 pėst. pulko vadas įsakė šiam būriui vykti į Kapčiamiestį.[286] 17 val. atvykęs į Kapčiamiestį, būrys gavo pulko vado įsakymą užimti tame rajone poziciją.

Pulko vadas nedavė būrio vadui jokių žinių nei apie priešininką, nei apie savo dalis, nes padėtis ir jam pačiam buvo neaiški. Būrys užėmė poziciją visai sutemus. Netrukus ir 8 pėst. pulko vadas mjr. Čaplikas su štabu išsikėlė iš Kapčiamiesčio ir apsistojo ant plento netoli nuo būrio pozicijos.

Kadangi būrys poziciją buvo užėmęs jau sutemus, su vie-

ta nebuvo suspėta susipažinti ir naktį šaudyti nepasiruošta, be to, stovėti naktį pozicijoje neaiškiomis aplinkybėmis ir be veiksmingos pėstininkų paspirties atrodė pavojinga, būrio vadas ltn. Stapulionis prašė pulko vado, kad jis leistų jam su būriu atsitraukti kokius 5-6 km plentu Leipalingio link. Atsitraukti pulko vadas neleido, tačiau įsakė apšaudyti į pietryčius nuo Kapčiamiesčio už 2 km esantį kaimą Žmirkliai, kuris buvęs lenkų užimtas. Buvo išleista 13 granatų. Po kurio laiko kaimo kryptimi buvo pastebėtas gaisras. Po šaudymo pabūklai buvo užkabinti ant pirmagalių ir išvežti į plentą.

Tuo metu baterijos pirmas būrys stovėjo pozicijoje už vieno km į šiaurės rytus nuo antro būrio prie Jančiulių kaimo, taip pat Kapčiamiesčio-Leipalingio paplentėje.[287]

Atsitraukusios 8 ir 9 kuopa užėmė poziciją prie Kapčiamiesčio palei Baltąją Ančią. Į pavakarį drauge su pulko štabu ir artilerijos 2 būriu prie III bataliono buvo atvykusi ir rezervinė (6) kuopa (du būriai). Pulko vadas jau nebeturėjo jokio ryšio su antru ir pirmu batalionu.

Pulko vadas buvo pasiuntęs raitą pulko adjutantą vyr. ltn. Namiką į už miško į rytus nuo Kapčiamiesčio, tad jau III bataliono užnugaryje esantį Jančiulių kaimą, kuriame stovėjo pulko gurguolė.[288] Adjutantą kažkas apšaudė šautuvų šūviais. Pulko vadas buvo įsitikinęs, kad ten šaudė vietiniai partizanai, kurių toje apylinkėje būta nemaža. Vis dėlto jis įsakė kpt. Kalmantui, išskleidus 6 kuopą (faktiškai du būriu) grandinėn, slinkti per mišką ir patikrinti, kas yra Jančiuliuose. Beslenkant kuopai abiem plento šonais, už kokių 15-20 minučių nuo Jančiulių pusės pasigirdo smarki šautuvų ir sunkiųjų kulkosvaidžių ugnis. Tada pulko vadas jau įsitikino, kad užnugaryje šaudė ne partizanai, bet lenkų kariuomenė, kuri jau buvo apsupusi Kapčiamiestį, ir įsakė antrojo penktosios baterijos būrio vadui atidengti ugnį į Jančiulių kaimą. Būriui paleidus keletą šūvių,[289] iš užnugario pasipylė smarki lengvosios ir sunkiosios artilerijos ugnis. Čia prasidėjo tikras pragaras. Patrankos buvo tuojau sudaužytos, būrio vadas ltn. Stapulionis užmuštas,[290] daug kareivių ir arklių užmušta. Trečias batalionas bandė dar prasiveržti Kapčiamiesčio link, bet ir iš tos pusės buvo sutiktas labai smarkios lenkų sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies. Kilo tikras chaosas.

Prie plento pamiškėje susirinko pulko štabas, III bataliono vadas vyr. ltn. Jonavičius ir karininkas Liutermoza.[291] Pulko vadas mjr. Čaplikas pareiškė nuomonę, kad lenkai III batalioną apsupo iš dešinės, nes jau nuo pietų neturėta ryšio su II

ir I batalionais, kurie stovėjo dešiniau. Karininkas Liutermoza tvirtino, kad lenkai apsupo iš kairės, nuo Baltosios Ančios pusės. Kadangi III bataliono nebebuvo galima surinkti, tai pulko vadas pasiūlė karininkams išsiskirstyti ir eiti kur kas nori.

Pats pulko vadas mjr. Čaplikas su pulko vado padėjėju mjr. Jurgaičiu ir III bataliono vadu vyr. ltn. Jonavičium pasidavė į kairę, Baltosios Ančios kryptimi. Karininkas Liutermoza ir pulko adjutantas vyr. ltn. Namikas, pasigavę arklius, pasileido raiti tarpežeriu per liūnus ir tik kitą dieną paryčiu pasiekė Seirijų plentą, kuriuo abudu nujojo į Seirijus. Ten jie tuo tarpu terado tik vieną didžiosios pulko gurguolės vežimą. Divizijos štabo raitininkas įteikė Liutermozai divizijos vado įsakymą raštu, kad, dingus pulko vadui mjr. Čaplikui be žinios, Liutermoza (dabar jau majoras, nes rusų turimas laipsnis buvo pakeistas šiuo laipsniu) skiriamas eiti pulko vado pareigas. Buvo įsakyta surinkti pulko likučius ir užimti poziciją Seirijų rajone.

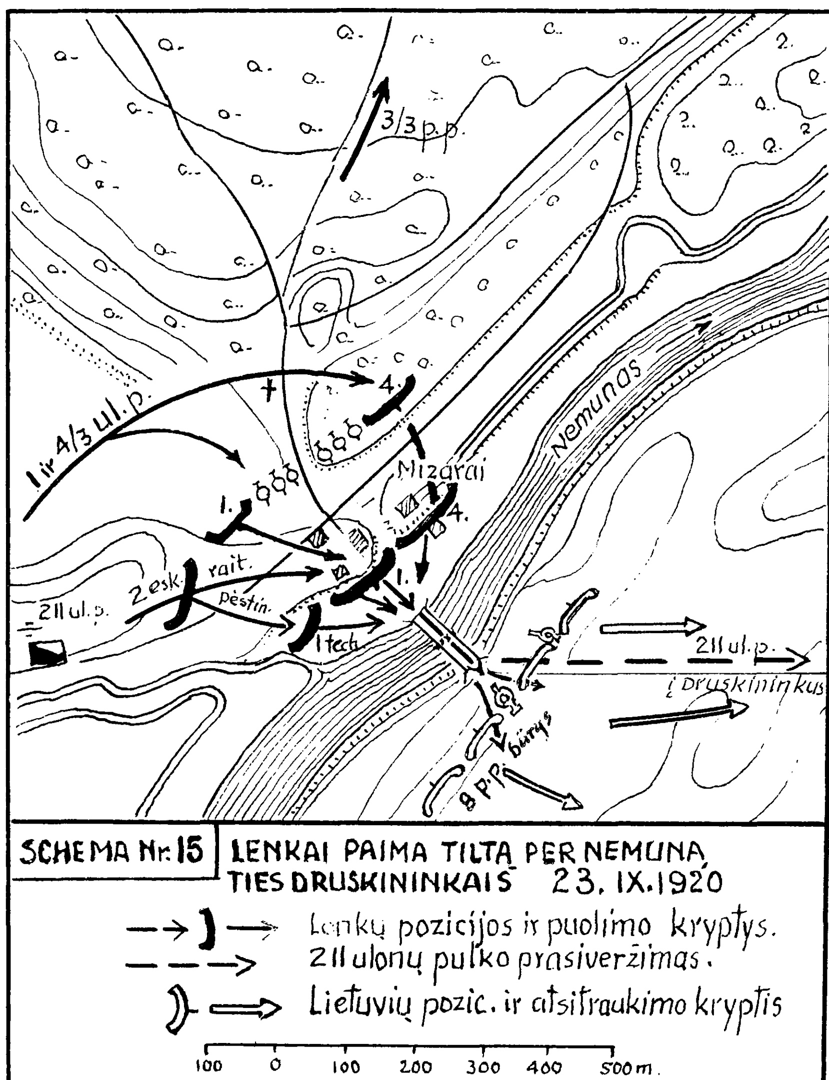
Į Seirijus netrukus atvyko ir kpt. Pulkaunikas su visu antru batalionu ir užėmė nurodytą poziciją. Pavakariop pasisekė susirišti ir su pirmu batalionu.[292]

8 pėst. pulko vadas mjr. Čaplikas, pulko vado padėjėjas mjr. Jurgaitis, III bataliono vadas vyr. ltn. Jonavičius, traukdamiesi į rytus, pateko lenkams į nelaisvę. Apie tai šitaip rašo lenkų šaltinis[293]:

"Lietuvių dalis su 8 pėst. pulko vadu ir pulko ir artilerijos baterijos vadovybės karininkais įstengė prasiskverbti jau iki Valentų kaimo — čia tačiau visi pateko į 4 eskadrono būrio rankas. Šitas būrys, drauge su 1 eskadrono keliolika ulonų, prie Valentų kaimo atsirado atsitiktinai, atitrūkęs nuo eskadrono lietuviams atakuojant Jančiulių kaimą. Paskui tas būrys nebesiorientavo padėtyje ir laukė iki ryto ties Valentų kaimu. Čia jisai, susidėjus jam naudingoms aplinkybėmis, paėmė į nelaisvę taip vertingą grobį — lietuvių 8 pėst. pulko vadą ir visą štabą".[294]

Pagal lenkų šaltinius,[295] ties Jančuliais ir Kapčiamiesčiu lenkams patekę į nelaisvę 7 pėstininkų bei artilerijos karininkai, apie 300 kareivių, 4 pabūklai su pakinktais ir dėžėmis, keliolika vežimų, keletas lauko virtuvių, amunicija, šautuvai . . .[296]

Kautynės prie Druskininkų tilto. Rugsėjo 23 d. lenkų operacinė raitininkų grupė vykdė patį svarbiausią ne tik tos dienos, bet ir visos Lietuvoje vykdytos operacijos uždavinį — užimti ko greičiausiai nesunaikintą tiltą prie Druskininkų, kad

galėtų ko skubiau pėstininkai ir artilerija keltis į rytinę Nemuno pusę. Tiltą turėjo užimti 211 ulonų pulkas, kuriam buvo įsakyta žygiuoti ištisą naktį. Operacinės raitininkų grupės žygiavimo ašys jau buvo nustatytos minėtais įsakymais nr. 17 ir nr. 18.

Mjr. Bystramo brigada išžygiavo iš Menciškių 7 val. Šioje voroje težygiavo tik 3 ulonų pulkas su artilerija, nes šios

brigados mjr. Reliškos pulkas, nakvojęs Kadišiuje, gavo įsakymą žygiuoti atskirai išilgai Nemuno per Bugėdą - Guronis - Mizarus į Druskininkus.

Mjr. Piaseckio brigada iš Kapčiamiesčio išvyko apie 8 val. Prieky žygiavo 16 ulonų pulkas. Žvalgyti ir voros žygiui nuo šiaurės saugoti į Leipalingį buvo išsiųstas 7 ulonų pulko 2 eskadronas su dviem kulkosvaidžiais. Abidvi brigados turėjo susijungti į vieną vorą Narkūnų kaime.

Abidvi brigados iš pradžių žygiavo nesusikaudamos su lietuviais. Tik apie 9 val. Paliepių kaime 16 ulonų pulkas buvo susirėmęs su 8 pėst. pulko 7 kuopa.[297]

Apie 9:30 val. abi brigados susijungė Narkūnuose ir žygiavo toliau viena vora į Mizarus, kad ten persikeltų per tiltą. Susirūpinęs, kad dar negavo žinių iš 211 pulko,brigados vadas iš Narkūnų kaimo siunčia vieną būrį patrulių, kad patyrinėtų tiltą per Nemuną ir užmegstų ryšį su 211 ulonų pulku.[298]

211 ulonų pulkas neįvykdė jam pavesto uždavinio taip, kaip jam buvo įsakyta operaciniu įsakymu nr. 18. Jis nenužygiavo visas, kad užimtų tiltą, bet teišsiuntė ten tik stiprų patrulį iš dviejų eskadronų. Šis patrulis, be to, buvo paklydęs miškuose ir prie tilto atvyko tik kartu su 3 ulonų pulko patruliu, tik kitą dieną išsiųstu iš Narkūnų.

Vyriausios 211 ulonų pulko jėgos su artilerijos būriu žygiavo neskubėdamos ir tik apie 7 val. pasiekė Baltąją Ančią. Ten jos sugaišo apie 2 val., kol persikėlė per upę. Po to už kelių km dar apie 2 valandas jos laukė Lipniūnuose, nežinodamos, kas darosi Mizaruose, kai ten jau buvo nuvykęs 3 ulonų pulkas. "Skubiai" vykdydamas uždavinį ko greičiausiai užimti Druskininkų tiltą, patrulis 20 km kelią tarp Mocevičių ir Mizarų, nukeliavo per 11 valandų, o pulko diduma — per 12 valandų[299]

Apie 11 val. 3 ulonų pulko būrys ir 211 ulonų pulko technikinis eskadronas nusėdo nuo arklių ir užėmę pakilų Nemuno slėnio krantą, atidengė ugnį į dešinėje Nemuno pusėje tiltą gynusį lietuvių dalinį.

Visi lenkų sparninės grupės veiksniai, susiję su kautynėmis prie Druskininkų tilto, gausiai perteikti lenkų šaltinių ir smulkiai aprašyti kapitaliniame Smolenskio veikale. Bendrais bruožais Smolenskis šias kautynes aprašė teisingai, apsirikta tik kai kuriose smulkmenose. Dėl lietuvių gynimosi prie Druskininkų tilto veiksmų ligšiolinėje istoriografijoje yra keletas versijų, ir visos jos yra klaidingos.

Pagal Petruitį Druskininkų tiltą gynusi 8 pėst. pulko 7

kuopa.[300] Pagal Losovskį, tiltą gynė 2 pėst. pulko III batalionas.[301] Panašiai tvirtina ir Smolenskis.[302] Tarasovas tvirtina, kad lenkai Druskininkų tiltą užėmė rugsėjo 23 d. apie 9 valandą.[303] Iš tikrųjų Druskininkų tiltą tegynė vienas 8 pėst. pulko 6 kuopos būrys, ir lenkai tiltą teužėmė apie 16 val.

Kadangi kautynės prie Druskininkų tilto buvo lenkų sparninės grupės Lietuvoje vykdytos operacijos kulminacinis taškas, tai pravartu kiek plačiau susipažinti su to tilto gynimo klausimu.

Nors tiek 8 pėst. pulko 7 kuopa, tiek ir 2 pėst. pulko III batalionas ar bent kuri to bataliono kuopa iš tikrųjų ir negynė Druskininkų tilto, tačiau jie t u r ė j o tą tiltą ginti, ir tik dėl atsitiktinai susidariusių aplinkybių ir iš dalies dėl netinkamo vadovavimo tie daliniai nevykdė šio uždavinio.

8 pėst. pulko 7 kuopa buvo užėmusi barą pačiame kairiajame pulko sparne. Kuopai vadovavo vyr. ltn. Grigaliūnas. Kuopoje dar buvo vienas karininkas — ltn. Kmieliauskas. Prie kuopos buvo priskirtas ir III kulkosvaidžių kuopos ltn. Rukša su dviem sunkiaisiais vokiečių "Maksimo" sistemos kulkosvaidžiais.

Rugsėjo 22 d. 16 valandą kuopos vadas gavo bataliono vado vyr. ltn. Jonavičiaus įsakymą trauktis iš užimtosios pozicijos ir užimti naują poziciją Paliepių (Podlipki) kaime, apie 10 km į pietryčius nuo Druskininkų tilto. Naktį mažais keliukais per miškus kuopa pasiekė Paliepius. Iš ten kuopos vadas siuntinėjo ltn. Kmieliauską su kareivių dalinėliu žvalgybon, tačiau visur jis sutikdavo lenkus.

Paliepiuose buvo paplitusios neramios žinios. Buvo kalbama, kad lenkai čia vienur, čia kitur jau pasirodę netolimos apylinkės vietose, net užnugaryje. Tolokai užnugaryje esančiame Leipalingyje lietuvių policija išsikrausčiusi jau anksti rytą. Šitokios tikros žinios ar gandai gadino kareivių nuotaiką, juos demoralizavo, juoba kad kuopos vadas vyr. ltn. Grigaliūnas nepasižymėjo tokiomis savybėmis, kurios keltų kareivių ar net ir karininkų neabejotiną pasitikėjimą.[304]

Kadangi nuo vakarykščios dienos (rugsėjo 22) 16 valandos buvo nutrūkęs ryšys su vadovybe, tai atskirai kuopai be jokio ryšio su kitomis dalimis stovėti tokioje vietoje, prie kurios lenkų kavalerija artėjo iš visų pusių, buvo nedovanotina klaida. Persikėlusi per Nemuną už kokių 10-12 km, kuopa būtų galėjusi atlikti svarbų uždavinį. Tačiau kuopos vadas vis lūkuriavo, siuntinėjo ltn. Kmieliauską žvalgyti ir užmegzti ryšio su Kapčiamiestyje jau likviduota III bataliono dalimi ir vadovybe.

Rugsėjo 23 d. apie 9:30 Rukša (t.y. aš; toliau pasakosiu pirmu asmeniu) su žiūronu pamatė kitoje ežero pusėje už kokių 5 km pamiške žygiuojančią lenkų kavalerijos vorą. Kuopos vadas tuojau įsakė kuopai išsiskleisti grandinėn priešais ežero slėnį ir kulkosvaidžius krauti į vežimą. Aš kuopos vado įsakymo nevykdžiau: su vienu kulkosvaidžiu pats užėmiau poziciją kairiajame kuopos sparne, kitam kulkosvaidžiui su būrininku įsakiau užimti poziciją dešiniame kuopos sparne.[305] Kadangi matomumą kliudė šlaito krūmai, tai vienam kulkosvaidininkui liepiau sekti priešo judesius iš medžio.

Kuopos vadas buvo įsakęs nešaudyti be jo įsakymo. Ir aš žinojau, kad reikia priešą prisileisti ko arčiausiai, ir tada atidengti ugnį. Tačiau mano stebėtojas mane suklaidino: jis pranešė, kad priešas bėga. Čia jau buvo jokiame statute nenumatytas atvejis: ką daryti, kai priešas, užuot artėjęs, pradeda bėgti? Neilgai svyravęs, įsakiau atidengti kulkosvaidžiui ugnį, kad bent iš toliau pavaišintų bėgantį priešą.[306] Tuojau atsiliepė ir mano antrasis kulkosvaidis, pradėjo šaudyti ir pėstininkai. Tačiau tatai truko labai trumpai. Iš dešinės atėjęs kareivis man pranešė, kad kuopos vadas įsakė trauktis ir kulkosvaidžius krauti į vežimą, kad lenkai mus jau apsupo. Pažvelgęs dešinėn, pamačiau, kad ten jau nė vieno kareivio nebeliko.

Su kulkosvaidžiu ir jo tarnyba skubiai traukiausi į kaimą. Buvo visiška tyla, niekas nešaudė. Tik jau lipant mums su kulkosvaidžiu per kaimo tvoras, pasigirdo paskiri šūviai. Tuojau už kaimo einant pieva, šnypšdamos kulkos ėmė raižyti žemę. Sutikom raitą kuopos vadą su kokia dešimčia ar keliolika savo kareivių ir su viršila. Paklausiau, kur kuopa. "Ir aš tiek žinau, kur kuopa", atsakė kuopos vadas. Toliau beeidamas, pamačiau atbėgantį savo būrininką, be šautuvo, be diržo. Ėmiau jį barti, kam pametė šautuvą, tačiau jisai man atsakė, kad jis buvo jau patekęs lenkams į nelaisvę ir iš jų paspruko, kad lenkai jau paėmė gale kaimo per upelio tiltą važiuojantį vežimą su kulkosvaidžiu.[307]

Kadangi pėstininkai, kaip paprastai, nepadėjo kulkosvaidininkams nešti kulkosvaidžio, o kulkosvaidis neturėjo nešamų juostų, tai kulkosvaidis nešti, laikant rankomis stovų galus, buvo sunku. Keletą km panešėję, išsimušėme iš jėgų ir kulkosvaidį palikome miške.[308]

Netrukus priėjome kaimą. Gyventojai patvirtino, kad mūsų policija jau iš ryto pasitraukė iš Leipalingio ir kad lenkai esą jau net užnugaryje. Patriotiškai nusiteikę dzūkai tuojau mums parūpino pastotes, ir, kiek arkliai neša, pasileidome į Miza-

rus. Mizaruose gyventojai taip pat mus įspėjo, kad lenkai jau čia pat, kad ko skubiau vyktume per tiltą į kitą Nemuno pusę.

Buvau nustebęs, kad tiltas nebuvo sudegintas ar kaip kitaip sunaikintas. Ant tilto buvo tik priraizgyta spygliuotų vielų.[309] Kitoje tilto pusėje stovėjęs mūsų dalinys tuojau mums praraizgė kelią, ir mes tuojau atsidūrėme kitoje Nemuno pusėje.

Prie tilto poziciją buvo užėmęs nedidelis lietuvių dalinys — gal pėstininkų būrys, o gal tik skyrius. Jie turėjo vieną sunkųjį vokišką kulkosvaidį.[310] Tai buvo 8 pėst. pulko 2 kulkosvaidžių kuopos kulkosvaidis. Labai gerai prižiūrėtas, net blizgėjo. Tik taikiklis buvo klaidingai nustatytas — ant 6 (t.y. šaudyti į taikinius už 600 metrų). Pasakiau, kad nustatytų ant nuolatinio, t.y. ant 4 (400 metrų), nes ligi apkasų kitoje Nemuno pusėje nebus nė 400 metrų. Tas pėstininkų dalinys, kaip dabar paaiškėjo, buvo 8 pėst. pulko 6 kuopos vienas būrys.[311]

Prie tilto sutikome 8 pėst. pulko ltn. Svilą.[312] Visi drauge nuvykome į Druskininkų miestelį. Ten radome vieną nepažįstamą karininką, kuris apie fronto padėtį irgi neturėjo žinių, nes ryšiai buvo visur pakrikę. Iš to karininko patyrėme tik, kad tuojau turįs ateiti į Druskininkus 2 pėst. pulko III batalionas pakeisti laikinai tiltą saugančio 8 pėst. pulko būrio.

Netrukus, apie 11 val., išgirdome patrankas šaudant. Išėjome į gatvę. Gyventojų tarpe kilo panika (veikiausiai dėl to, kad per Pasaulinį karą Druskininkai buvo smarkiai nukentėję nuo artilerijos ugnies). Su vyr. ltn. Grigaliūnu, 7 kuopos viršila ir kitais pasukome tilto link.[313] Tik išėjus iš miestelio į lygumą, prapliupo tanki daugelio lenkų kulkosvaidžių ugnis.[314] Sugulėm. Netrukus atsiliepė mūsų kulkosvaidis. Lenkų kulkosvaidžiai tuojau nutilo. Nutilo ir mūsų kulkosvaidis, išleidęs nedidelę seriją šovinių. Netrukus lenkai vėl paleido savo kulkosvaidžius į darbą, mūsiškiai vėl atsakė į jų ugnį. Šitokios kulkosvaidžių šaudymo "rungtynės" truko ištisas 5 valandas — nuo 11 iki 16 valandos.

Mes labai gerai galėjome atskirti, kada šaudė mūsiškiai ir kada lenkai. Jų kulkosvaidžiai veikiausiai buvo rusų ar prancūzų. Jie šaudė labai tankiai. Mūsų kulkosvaidis šaudė labai retai, sudarydamas įspūdį, jog tarytum kiekviena kulka kliudydavo taikinį, ir aidas nubanguodavo tolyn anapus Nemuno miškais.

Nutilus lenkų kulkosvaidžiams, mes pasukome į kairę, kur buvo apyrečiu pušynėliu apaugusios smėlio kopos. Tą plotą

lenkų pabūklai apšaudė nebe granatomis, bet kartečė, keldami smėlio dulkes. Už valandos kitos pro šalį pradardėjo su ratukais vežamu rusišku kulkosvaidžiu nedidelio ūgio karininkas kulkosvaidininkas, veikiausiai ltn. Šova.[315]

Apie 16 val. iš pušynėlio pakraščio pastebėjome, kad tilto gynėjai pasitraukė iš apkasų. Supratome, kad jie jau nebegins tilto. Nebetrukus išgirdome šauksmą "hurra". Tai buvo lenkų raitininkai, kurie metėsi per tiltą. Mūsiškiai į tą šauksmą nebeatsakė ugnimi.

Mūsiškiai traukėsi per Druskininkus, toliau plentu Ratnyčios link. Plentas buvo pilnas mūsų kareivių ir gurguolių.[316] Pasidarė visiškai tylu. Čia patekau į lenkų nelaisvę.[317] Taip pat pateko į nelaisvę ir Grigaliūnas. Mane Druskininkuose kartu su juo patalpino į vieną kambarį. Vėliau atsirado ten dar du karininkai belaisviai: 8 pėst. pulko ltn. Jonas Jankus ir artileristas Juozas Toliušis. Į nelaisvę pateko ir kelios dešimtys kareivių, lenkai paėmė ir visą gurguolę.

Druskininkuose teko matyti, kaip žygiavo lenkų raitininkai: būrys po būrio, eskadronas po eskadrono, pulkas po pulko. Reikėjo tiesiog stebėtis, kad mūsų visas būrys prie tilto su vienu kulkosvaidžiu ir be karininko 5 valandas sulaikė tokias lenkų kariuomenės mases.[318]

Remdamasis lenkų šaltiniais, Smolenskis šitaip aprašo Druskininkų tilto kautynes. 3 ulonų pulko būrys ir 211 ulonų pulko technikinis eskadronas, pėsčias užėmęs poziciją pakiliame Nemuno krante, atidengė ugnį į anapus tilto poziciją užėmusį lietuvių dalinį. Lietuviai atsakė taip pat dviejų kulkosvaidžių ugnimi. Kulkosvaidžiai buvo pastatyti Pasaulinio karo apkasuose.

Apie 12 val. prižygiavo ir operacinės raitininkų grupės voros priekinė dalis. Operacinės grupės vadas čia patyrė, kad 211 ulonų pulko akcija nepavyko: tiltas esąs lietuvių stipriai saugomas. Iš aukštumos priešais Mizarus matyti, kaip kitoje upės pusėje šaudo du priešo kulkosvaidžiai. Dar visa laimė, kad lietuviai nesudegino tilto: jį galima dar paimti nesugadintą.

Tatai reikia padaryti bet kokia kaina, be to, ko trumpiausiu laiku, nes užpakalyje žygiuoja visa sparninė grupė, kuri pagal 2 armijos vado įsakymą tą pačią dieną turi pereiti per Nemuną.

Nors lengviau būtų buvę laimėti, perbridus upę, puolant tilto gynėjus iš užpakalio, tačiau paplk. Nienievskis ryžosi pulti tiltą frontu, nes artimiausia brasta, gautomis žiniomis,

buvusi už 5 km į pietus nuo Mizarų. Kadangi tatai reikalavo daugiau laiko, tai grupės vadas įsakė mjr. Bystramui pulti tiltą iš priekio. Bystramas tam tikslui paskyrė 3 ulonų pulko 1 ir 4 eskadronus, vadovaujamus mjr. Slonimskio ir remiamus pulko 6 kulkosvaidžių ir artilerijos būrio.

Vietovės sąlygos buvo patogios pulti. Nemunas toje vietoje tebuvo apie 200 metrų platumo, tiltas — apie 250 metrų ilgumo.

Upės slėnis labai siauras, griovio pobūdžio, labai aukštu ir stačiu vakariniu krantu, ryškiai aukštesniu už rytinį. Rytinis krantas palengva pereina į atvirą lygumą, siekiančią net Druskininkus. Vakarų krantą dengė miškas, siekdamas net patį krantą.

Tokie krantai leido viršum puolančiųjų galvų smarkiai apšaudyti žemesniame kairiajame krante priešo pozicijas ir nutildyti priešo ugnį.

Mjr. Slonimskis nusprendė pasinaudoti šiais vietos patogumais. Jis dviem pėsčiais eskadronais užėmė Nemuno krante pamiškėje Pasaulinio karo apkasus. Ten taip pat pastatė ir 6 kulkosvaidžius.

Vidudienį atvyksta ir 211 ulonų pulko diduma su 7 raitosios artilerijos diviziono būriu, kuris pradeda apšaudyti priešo apkasus. Nusodinta nuo arklių 211 ulonų pulko dalis pratęsė 3 ulonų pulko pietinį sparną. Likusioji dalis gavo įsakymą surasti brastą. Tą patį uždavinį gavo ir sudėtinis raitininkų pulkas, tuo metu prisijungęs prie brigados.

Prieš išvykstant pulkams vykdyti naujo uždavinio 3 ulonų pulkas smogė į tiltą. Šio smūgio eiga buvo tokia:

"Šešių kulkosvaidžių ugnis įgalina priėjimą prie tilto. Dengiami šios ugnies, 3 ulonų pulko pėsti eskadronai nulipa į slėnį prie upės ir užima čia pat esančius ant Nemuno kranto netoli nuo išėjimo į tiltą apkasus. Priešo ugnis tačiau dar gana stipri ir sunkina ataką. Išbėgdami iš apkasų, lietuviai stengiasi bet kokia kaina sudeginti tiltą, tačiau juos nuveja kulkosvaidžių ugnis.

Po keliolikos artilerijos šūvių ir tolesnės 3 ulonų pulko kulkosvaidžių ugnies lietuvių ugnis silpsta. Tatai išnaudoja artimiausieji 3 ulonų pulko būriai, metasi stakon, patraukdami paskui save likusiuosius eskadronus. Ulonai puola prie vielomis apraizgytų ožių ant tilto, greitai juos atmeta, perbėga į kitą pusę ir puola lietuvių apkasus, imdami į nelaisvę belaisvius ir paimdami 2 kulkosvaidžius. Šioje atakoje drauge su 3 ulonų pulko eskadronais dalyvauja dalis 211 ulonų pulko pėsčių eskadronų.

Kai buvo paimtas tiltas, šuoliuoja per jį rotmistro Dombrovskio vadovaujamas 211 ulonų pulko eskadronas ir persekioja bėgančius

lietuvius net už Druskininkų, imdamas belaisvius bei 3 kulkosvaidžius ir gurguolę.

Bendrai, kautynėse dėl tilto ties Druskininkais paimti 5 kulkosvaidžiai, apie 80 belaisvių ir kelios dešimtys gurguolės vežimų. Belaisviai buvo kilę iš III bataliono 2 lietuvių pėst. pulko, kuris buvo perkeltas nuo lietuvių-sovietų demarkacinės linijos iš po Gardino ir pavartotas ginti perėjimams per Nemuną ties Druskininkais.

Tiltą ties Mizarais gynė 1 lietuvių kuopa (?, A.R.). Tiltas per Nemuną buvo paimtas apie 15:50 valandą. Tučtuojau po to per tiltą perėjo operacinė raitininkų grupė . . ."[319]

Šitame Smolenskio aprašyme yra šie netikslumai:

1. Tilto gynėjai turėjo ne du, bet tik vieną kulkosvaidį.

2. Lenkai puolė tiltą ne tada, kai lietuvių ugnis nusilpo, bet tada, kai tilto gynėjai, pristigę šovinių, apleido apkasus. Tatai mes matys matėme, stebėdami apkasus su žiūronu. Tilto gynėjų kulkosvaidis puikiai atliko savo uždavinį. Buvo šaudoma labai trumpomis serijomis, taupant šovinius. Nieko nuostabaus, kad šovinių teužteko 5 valandoms šaudyti, nes šoviniai kulkosvaidžiui iš niekur nebuvo tiekiami.

3. Kautynėse dėl Druskininkų tilto lenkai paėmė ne 3 ir ne 5 kulkosvaidžius, bet tik vieną, būtent tą, kuris betarpiškai gynė tiltą. Kaip matyti iš 2 pėst. pulko tuometinio III bataliono vado mjr. Petruičio ir kulkosvaidininko ltn. Šovos pasisakymo, III batalionas nebuvo netekęs nė vieno kulkosvaidžio.[320]

Smolenskis nė kiek neperdeda tvirtindamas, kad buvo paimta apie 80 belaisvių. Belaisvių tarpe buvo gal ne tiek iš 2 pėst. pulko III bataliono, kiek iš 8 pėst. pulko 6 kuopos būrio, gynusio tiltą.

Kitą dieną, rugsėjo 24, 9 val. ryto, visus Druskininkuose buvusius lietuvių belaisvius išvarė į Vadovicus (Galicijoje) per Leipalingį, Kapčiamiestį, Seinus, Suvalkus. Iš viso ten buvo arti šimto kareivių ir 4 karininkai: vyr. ltn. Grigaliūnas, ltn. Jonas Jankus, artileristas ltn. Juozas Toliušis ir ltn. Antanas Rukša. Lydėjo 4 lenkų raitininkai. Užpakalyje važiavo lenkų partizanai su kulkosvaidžiais. Jie stropiau negu kareiviai žiūrėjo, kad niekas nepabėgtų.[321]

Į pavakarį pasiekėme Kapčiamiestį. Ten iš gyventojų sužinojome, kad lenkai jau užėmę Alytų, Marijampolę... Matyt, karinė lenkų propaganda skleidė tokias žinias. Nakvojome pirmame už Kapčiamiesčio prie plento kaime. Iš ten pabėgome visi keturi karininkai ir vienas milicininkas.[322]

Sulig Druskininkų kautynėmis baigėsi karinės operacijos

Suvalkijoje. Po to, kairėje Nemuno pusėje, tebuvo tik nežymių susirėmimų su lenkais. Abidvi pusės laikėsi Antantės siūlytos gruodžio 8 d. linijos.

Per Seinų-Druskininkų operaciją daugiausia nukentėjo lietuvių antroji pėstininkų divizija, labiausiai 2 pėst. pulkas, kurio du batalionai su priskirta prie jų artilerija beveik ištisai pateko į lenkų nelaisvę. Taip pat žymiai nukentėjo ir 8 pėst. pulkas, kurio nuostoliai tačiau kiek skirtingai vertinami. Pagal tuometinio II bataliono vado kpt. Pulkauniko suteiktas žinias, "Į nelaisvę pateko: pulko vadas mjr. J. Čaplikas, pulko vado padėjėjas mjr. P. Jurgaitis, I bat. vadas kar. Bytautas, III bat. vadas kar. Jonavičius, dauguma karininkų ir kareivių. Pulke teliko apie 400 kareivių ir apie 8 ar 10 karininkų".[323] Panašiai pasisakė ir tuometinis pulko adjutantas vyr. ltn. Namikas.[324] Ir pagal jį pulke telikę kokie 400 kareivių, 8 ar 10 karininkų. Batalionuose likę po pusantros kuopos. Žuvusi beveik visa 6 ir mokomoji kuopa. Buvę suformuoti 3 nepilni batalionai. Remdamasis šiais Pulkauniko ir Namiko duotais parodymais, ir Ališauskas teigia, kad pulke telikę apie 400 kovotojų.[325]

Visai priešingą nuomonę apie 8 pėst. pulko patirtus nuostolius yra pareiškęs kpt. Osvaldas Žadvydas jau minėtame laiške gen. Rėklaičiui.[326] Pagal jį — "...pulko asmeninė sudėtis mažai pasikeitė — veik visi kovotojai susirinko, 8 pėst. pulko į lenkų nelaisvę pateko tik trys karininkai: mjr. J. Čaplikas — pulko vadas, mjr. P. Jurgaitis — pulko vado pavaduotojas ir vyr. ltn. Jonavičius — III Bn. v. . . ."

Čia tiek vienos, tiek ir kitos pusės tvirtinimai perdėti. Gali būti, kad rugsėjo 23 d. Seirijuose ir viso 8 pėst. pulko rajone tebuvo susirinkę kokie 400 kovotojų, tačiau jie rinkosi dar mažne visą savaitę iš miškų, kuriuose jie buvo išsklaidyti. Kaip pavyzdį galima paminėti 4 kuopos ltn. Burokevičių, kuris su 12-15 kareivių tik po keletos dienų iš lenkų užnugario grįžo į pulką. Taip pat iš lenkų užnugario po kokios savaitės grįžo ir 7 kuopos ltn. Kmieliauskas, tik jau be savo keliolikos kareivių. Kiek liko 8 pėst. pulko kareivių ir net karininkų, turimais duomenimis kiek tiksliau nustatyti negalima.[327]

Mūsų karinės literatūros suteiktomis žiniomis, per Suvalkijoje vykdytas operacijas iš mūsiškių kovotojų buvo 2 karininkai ir 32 kareiviai nukauti, 5 karininkai ir 98 kareiviai sužeisti ir 38 karininkai ir 1996 kareiviai pateko nelaisvėn.[328] Nelaisvėn patekusių karininkų tarpe buvo du pulko vadai (mjr. Čaplikas ir mjr. Laurinaitis) ir Seinų artilerijos baro viršinin-

kas.[329] Nukentėjo ir artilerija. Lenkų nelaisvėn pateko pustrečios baterijos: 1 haubicų, 5 baterija ir vienas 9 baterijos būrys, iš viso 10 pabūklų.[330]

Pastabos dėl Seinų-Druskininkų operacijos nepasisekimo. Ir per Seinų, kaip ir per Augustavo, operaciją pasikartojo visa eilė tų pačių mūsų kariuomenės pralaimėjimo priežasčių — vadovybės nepritYrimas, kariuomenės išsklaidymas, ryšių pakrikimas, kavalerijos neturėjimas. Be to, mūsų kariuomenės pralaimėjimą lėmė dar ir kiti veiksniai.

1. Mūsų kariuomenei buvo įsakyta gintis. Tatai susilpnino mūsų kariuomenės padėtį, nes pulti visada naudingiau, negu gintis.

2. Beveik visa kariuomenė buvo sutelkta pirmojoje ilgoje fronto linijoje, tepalikus labai mažus rezervus. Pro taip išdėstytos mažos kariuomenės ilgą frontą labai lengva priešui prasiveržti, mūsų kariuomenės dalinius apsupti ir juos sumušti arba paimti į nelaisvę.

3. Kariuomenės vadovybė laikėsi klaidingos, pasyvios gynimosi taktikos. Trauktis buvo nurodyta tik gavus divizijos vado įsakymą. Ginantis, ypač su maža kariuomene, tegalima laimėti tik veikiant aktyviai, t.y. tik vykusiai manevruojant.

4. Prastai veikė žvalgyba ir ryšiai. Nors daugelis ženklų rodė, kad lenkai netrukus puls, tačiau lenkai mūsų kariuomenę užklupo netikėtai. Ryšiai buvo pakrikę tiek per Augustavo, tiek ir per Seinų operaciją. Ryšius palaikyti kliudė ir per didelis kariuomenės išbarstymas mažais dalinėliais.

5. Nors mūsų pėstininkai buvo, palyginti, gan gerai apmokyti ir šaudė net žymiai geriau už lenkus, tačiau jiems dar stigo karinio prityrimo. Gen Ladiga tvirtina, kad lenkai buvę jautrūs sparniniam apėjimui, tačiau iš visos eilės mūšių aprašymų matyti, kad lenkai daugiausia laimėdavo kaip tik apeidami mūsų sparnus ir patekdami į mūsų dalinių užnugarį. Tatai rodo, kad lenkų kariuomenė buvo daugiau prityrus ir mokėjo geriau manevruoti.

6. Per Augustavo operaciją lietuvių ir lenkų jėgos buvo apylygės. Buvo pralaimėta ne dėl lenkų jėgų persvaros, bet dėl nevykusio mūsų vadovavimo. Mūsų kariuomenė smogė ne sutelktu kumščiu, bet plačiai išskleistais pirštais. Lenkams buvo nesunku vieną paskirą dalinį sumušti po kito. Augustavo tarpežeriai nebuvo paimti, nes mūsų artilerija neįvykdė savo uždavinio — neišmušė sąsmaukų gynėjų iš savo pozicijų. Jastrzębnos rajone tiltą saugojusios kuopos vado lengva-

pėdiškumas ir nepritytyrimas leido lenkams labai lengvai paimti normaliomis sąlygomis sunkiai paimamą tiltą per Bebro upę, kuri sudarė didelę kliūtį lenkams pulti. Per Seinų operaciją lenkai jau žymiai viršijo lietuvius ir skaičium. Be to, jie turėjo žymiai daugiau ir kulkosvaidžių bei patrankų.[331]

7. Per Seinų operaciją lietuviams teko kariauti su lenkų pačiais kovingiausiais daliniais. Kadangi lenkų vadovybei rūpėjo ko slapčiausiai paruošti žygį per Lietuvos kariuomenės užimtą teritoriją ir ko skubiausiai užimti sveiką Druskininkų tiltą, tuo nugalint didžiausią jų kelyje gamtos kliūtį, tai ji pasirūpino, kad tam žygiui skirtoji grupė būtų ne tiek didelė, kiek kovinga. Užtat buvo atrinktos iš visos milijoninės lenkų armijos pačios geriausios, daugiausia prityrimo turinčios, daugelyje kautynių jau gerai išbandytos dalys. Savaime suprantama, kad maža karinio patyrimo teturėjusi Lietuvos kariuomenė negalėjo kovingumu lygintis su šitaip atrinktais kovotojais. Tik 211 lenkų ulonų pulkas nepasižymėjo rinktinės kariuomenės savybėmis.

8. Lenkų karinė vadovybė net keletą savaičių ruošėsi Seinų-Druskininkų operacijai. Ji sudarė labai kruopščiai paruoštą ofenzyvinį planą. Lenkų karinė vadovybė gerai žinojo, kad dėl nevykusios Lietuvos kariuomenės dislokacijos trys Lietuvos turėtos divizijos buvo nustojusios savo smogiamosios jėgos ir kad jų puikiai paruoštas puolimo planas vykdyti veikiausiai nebus rimtai sutrukdytas. Iš tikrųjų lenkų ofenzyva buvo vykdoma pagal iš anksto nustatytą planą beveik ištisai laikrodžio tikslumu.

9. Lenkų artilerija buvo pranašesnė už lietuvių artileriją. Lenkai nekartą buvo pritraukę savo pabūklus arti prie lietuvių pozicijų ir labai veiksmingai paremdavo savo puolančius pėstininkus ar nusodintus raitininkus. Pavyzdžiu gali būti kad ir Gibų perėjos užėmimas. Lietuvių artilerija nevisada tinkamai įvykdydavo savo uždavinį. Juk ir Augustavo lietuviai nebuvo užėmę tik dėl to, kad artilerija nebuvo parėmusi pėstininkų ežerų sąsmaukoms užimti.

10. Pavyzdingai veikė lietuvių šarvuočiai, nors jų įgulos tebuvo išėjusios tik vieno kito mėnesio trumpalaikį kursą. Vis dėlto ir jų veikimas buvo ribotas. Pritraukti artyn lenkų pabūklai taiklia ugnimi grėsdavo šarvuočius sužaloti arba atkirsti jiems kelią trauktis.

11. Iš visų Suvalkijoje veikusių pulkų atkakliausiai ir sumaniausiai gynėsi 5 pėst. pulkas. Vis dėlto ir šis pulkas neįstengdavo atlaikyti lenkų spaudimo, nes, naudodamiesi rai-

1920 m. mūšyje su lenkais ties Rykontais susprogdintas Vievio - Lentvaravo ruože geležinkelis

žytu terenu, lenkų daliniai vis pajėgdavo užeiti lietuviams į sparną.

12. 2 pėst. pulko tragedija įvyko daugiausia dėl to, kad iš jo buvo atimtas III batalionas, ir pulkas neturėjo reikiamo rezervo gintis iš užnugario. Kita pulko didelės nesėkmės priežastis buvo ta, kad pulko vadas nepasitikėjo 5 pėst. pulko atsparumu ir traukėsi ne į rytus, šio pulko baro link, bet į šiaurę, kur lenkai jau buvo užėję lietuviams į užnugarį.

13. 8 pėst. pulko paskiri daliniai bandė atkakliai gintis, tačiau jie būdavo lenkų apsupami ir negalėdavo tinkamai atsispirti prieš lenkų didelį spaudimą. Nakties kautynėse prie Kapčiamiesčio atkakliausiai kovėsi 6 kuopa (du būriai), tačiau ir jai prasimušti nepavyko. Nepratę vykdyti nakties veiksmų, 8 pėst. daliniai prie Kapčiamiesčio buvo nelauktai iš užnugario užklupti ir, nebesiorientuodami padėtyje, išsisklaidė.

14. Druskininkų tiltą puikiai gynė 8 pėst. pulko 6 kuopos būrys su 2 kulkosvaidžių kuopos kulkosvaidžiu. Jam pavyko atlaikyti lenkų kariuomenės masių puolimą ištisas 5 valandas. Kai Druskininkų tiltą — patį svarbiausią visos Seinų operacijos strateginį atsparos tašką tegynė tik vienas būrys, atsakinga turėtų būti ne 8 pėst. pulko, bet dešinėje Nemuno pusėje stovėjusių dalių vadovybė. Tik 8 pėst. pulko 7 kuopos vadui tenka prikišti tai, kad jis savo iniciatyva nenuvedė kuopos į Druskininkus.

Pralaimėjimo kaltininkai. Po Seinų-Druskininkų katastrofos vadai pradėjo tarp savęs patylomis ginčytis ir ieškoti nesėkmės kaltininkų. Krašto apsaugos ministras plk. ltn. K. Žukas susipyko su užsienių reikalų ministru dr. J. Purickiu dėl Kalvarijos derybų nepasisekimo. Purickis prikaišiojo Žukui, kam jis puolė Seinus, kai su lenkais buvo sutarta derėtis ir buvo sudarytos paliaubos.

Vyriausias kariuomenės vadas plk. ltn. Žukas kaltino armijos vadą plk. ltn. Ladigą, kad tasai nesugebėjęs vadovauti ir nugalėti lenkus. Ladiga kaltino Žuką, kad jam nebuvo leista panaudoti visų turimų kariuomenės jėgų taip, kaip jisai rado reikalinga, tad jis įteikė raportą ir atsistatydino.

II divizijos vadas plk. V. Grigaliūnas-Glovackis po Seinų įvykių tuojau buvo iškviestas į kariuomenės generalinį štabą Vilniuje. Diviziją perėmė gen. M. Katche. Kariuomenės štabe plk. Grigaliūnas-Glovackis kaltino 5 pėst. pulko vadą kpt. K. Škirpą ir 6 pėst. pulko vadą plk. ltn. J. Butkų. Veikiausiai būtų buvę kaltinami dar ir 2 pėst. pulko vadas mjr. J. Laurinaitis ir 8 pėst. pulko vadas mjr. J. Čaplikas, jei jie rugsėjo 22 d. nebūtų buvę patekę į nelaisvę. Vis dėlto nei kpt. Škirpa, nei plk. ltn. Butkus pasiaiškinti nebuvo šaukiami.

Pagaliau, visi buvę vyresnieji vadai: vyriausias kariuomenės vadas plk. ltn. Žukas, armijos vadas plk. ltn. Ladiga ir II divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis kaltino pulkų vadus ir jaunesniuosius vadus tariamu įsakymų nevykdymu.

Aukštesniųjų vadų tarpe tebuvo ginčijamasi neviešai. Buvo užsimota patraukti į teismą 6 pėst. pulko vadą plk. ltn. Butkų, tačiau nebuvo rasta pagrindo ir teko nusiraminti. Nė vienas iš vadovaujančių asmenų nei tada, nei vėliau nebuvo pateikęs konkrečių duomenų, kad įsakymai būtų buvę nevykdomi. Tebuvo tenkinamasi vien tik trumpais, bendro pobūdžio priekaištais.[332]

Aukštesnieji vadai veikiai nustojo ginčytis dėl kaltininkų suradimo, nes lenkai pradėjo grėsti Vilniui. Ginčas atsinaujino 1937 m., kai J. Petruitis paskelbė savo atsiminimų II tomą antrašte "Mūsų žygiai". Dabar buvo ginčijamasi jau viešai. Remdamasis šiek tiek dokumentine medžiaga, Petruitis kaltino visus vyresniuosius vadus, kad dėl jų nesugebėjimo buvo pralaimėta tiek per Augustavo, tiek ir per Seinų operaciją. Buvo pakaltintas ir gen. S. Žukauskas Vilniaus praradimu 1920 m. spalio 9 d. Pastarasis per plk. A. Šimkų teisinosi ir gynėsi. Taip pat teisinosi ir gen. Ladiga. Tylėjo tik plk. K. Žukas ir plk. V. Grigaliūnas-Glovackis. Tik 1959 m. plk. Žukas Ame-

rikoje paskelbė knygą "Žvilgsnis į praeitį", visą kaltę už abiejų operacijų pralaimėjimus suversdamas Ladigai. Ginčai pagimdė, galop, ir plk. Škirpos 1971 m. knygą.[333]

Mūsų kariuomenės rugsėjo mėnesio pralaimėjimo kaltininkų aiškinimu buvo susirūpinęs ir Steigiamasis seimas. Nors vyriausiojo štabo pranešimai spaudai buvo labai santūrūs,[334] tačiau visuomenė greitai pajuto, kad būta nesėkmės, ir labai susijaudino dėl Lietuvos padėties. Į Suvalkų fronto įvykius karštai reagavo ir Steigiamasis seimas, kuris jau rugsėjo 24 dienos posėdyje nutarė tuojau, jau rugsėjo 25 d., šaukti šių įvykių klausimui svarstyti nepaprastą seimo posėdį.[335]

Tame posėdyje vyriausybės ir seimo atstovams aptarus politinę ir karinę Lietuvos padėtį ir karštomis kalbomis pasisakius už pasiryžimą kovoti prieš lenkų invaziją, buvo priimta ši pereinamoji formulė:

"Steigiamasis seimas, išklausęs nepaprastą vyriausybės pranešimą dėl įvykusio iš lenkų pusės Lietuvos valstybės neutraliteto sulaužymo, visiškai pritaria vyriausybės padarytiem ir daromiem žygiam jį išlaikyti ir kraštą apginti; pasitikėdamas vyriausybe, siūlo jai imtis visų teisėtų priemonių Respublikos laisvei, nepriklausomybei ir garbei apginti ir nutaria kreiptis į Lietuvos piliečius atitinkamo turinio atsišaukimu".[336]

1920 m. gruodžio mėnesį Mažajame seime kilo projektas sudaryti tardymo komisiją Suvalkų fronto 1920 m. rugpiūčio-rugsėjo mėnesių įvykiams aiškinti. Šiai komisijai sudaryti turėjo būti išleistas seimo įstatymas. Šio įstatymo projektą du su viršum mėnesių svarstė seimo Teisių komisija. Besvarstant įstatymo projektą, paaiškėjo, kad Suvalkų fronto įvykiai nėra koks atskiras įvykis arba vieno momento nepasisekimas, bet kad tai yra susiję su kariuomenės organizacijos netikslumais "platesnėse apibrėžose", todėl, siūlant tardyti Suvalkų fronto įvykius, veikiausiai teks liesti ir kitas krašto gynimo sritis.[337]

Krašto apsaugos ministrui prof. Šimkui pasiūlius, seimas nutarė kalbamąjį įstatymą svarstyti uždaromis durimis.[338]

Pagaliau seimas šį įstatymą priėmė. Čia duodamas to įstatymo tekstas, paskelbtas Vyriausybės Žiniose, nr. 68, 1921 m. liepos mėn. 20 d.:

"— 611 —

Einąs Respublikos Prezidento Pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas skelbia šį Steigiamojo Seimo 1921 m. birželio mėn. 22 d. priimtą įstatymą

ĮSTATYMAS SUVALKŲ FRONTO ATSITIKIMŲ
TARDYMO KOMISIJAI SUDARYTI

§1. Ištyrimui Suvalkų fronto 1920 m. rugsėjo mėnesio atsitikimų sudaroma komisija iš trijų narių, Steigiamojo Seimo skiriamų. Jei komisija ras reikalinga, ji gali išplėsti tardymą į armijos vadovybę, į armijos aprūpinimą, į armijos sanitarinį stovį ir į kitas krašto gynimo įstaigas.

§2. Komisijai leidžiama kviesti į bendradarbius dalykų žinovus vykdomos valdžios ir teismo valdininkus.

§3. Komisija gali reikalauti iš valdžios ir teismų įstaigų visų reikalingų žinių, tų įstaigų atstovų parodymų, paaiškinimų, rašto dokumentų, neišskiriant slaptų, klausti liudininkų, daryti kratą.

§4. Tuose atsitikimuose, kada komisija ras reikalingu, kad kaltininkai būtų patraukti tieson, komisija susižino su atitinkamais teismo organais betarpiai.

§5. Komisija gali pavesti daryti tardymą atskiriems savo nariams arba pakviestiems bendradarbiams (§2).

§6. Komisija apie tardymo pasekmes daro pranešimus Steigiamajam Seimui.

A. Stulginskis
E. Respublikos Prezidento Pareigas
Steigiamojo Seimo Pirmininkas

Dr. K. Grinius
Ministeris Pirmininkas

Kaunas, 1921 m. liepos mėn. 16 d."

Tikslesnių žinių apie tardymo komisijos veiklą ir rezultatus neturime. Taip pat neteko patirti, kad kas nors būtų buvęs komisijos rastas kaltu dėl mūsų kariuomenės 1920 m. rugsėjo mėnesio pralaimėjimų.

Kaip teisinosi tuometiniai mūsų aukštieji viršininkai dėl Suvalkų fronto nesėkmių, versdami visą kaltę nepalankiai susidėjusioms aplinkybėms ir dalių vadams, matyti kad ir iš tuometinio II divizijos vado plk. Grigaliūno-Glovackio reliacijos[339]:

"Veikiančių dalių stovis apverktinas; 10 pulko viena kuopa nebuvo prisijungus prie pulko, turėjo su didelėm sunkenybėm miškais be kelių labai daug varstų padaryti, trečia ir penkta kuopa, kitos taip pat buvo demoralizuotos Studzieniczna - Biale. 2 pulkas nors gerą ūpą turėjo, bet padaręs daug varstų nuo 23-VIII iki 2-IX buvo nuvargęs. 8 pulkas taip pat buvo be poilsio po dviejų dienų kelionės. Apie 5 pulką nėra ko ir bekalbėti, kadangi jisai per pusantros dienos padarė 53 varstus su nutrintomis kojomis ir nepratęs buvo

į tokius maršus. 2 ir 8 pulkas dar su savim buvo naujokus pasiėmę. Dalių vadų kritika, nenoras kovoti, tėvynės meilės trūkumas, nenoras eiti į Augustavo miškus, pilnas nenoras suprasti politikos reikalavimų . . ."

Iš tikrųjų paskirų dalių vadai reiškė nepasitenkinimą ir kritikavo savo vadovybę ne dėl to, kad jie nebūtų supratę politikos reikalavimų, bet dėl to, kad tie savaime suprantamai reikalavimai nebuvo remiami realia karine pajėga.

"Mūsų vadovybė tada norėjo visus savo politinių reikalavimų frontus tomis pačiomis karo jėgomis užimti ir atlaikyti, todėl mūsų kariuomenę išsklaidė ir prieš bolševikus ir prieš lenkus ir dar prieš latvius batalionais, būriais, kuopomis ir vos ne atskirais žmonėmis. Negana to, dar įvairiais nereikalingais veiksmais, keistais manevrais ir žygiais taip vargino žmones, kad jie kvėpuoti vos begalėjo".[340]

Vadovybės įsakymus panašiai kritikuoja ir kpt. Songinas:

"...Prieš vykdydami Augustavo puolimą daliniai turėjo žygiuoti po 40-50 kilometrų į dieną, kad pasiektų jiems išeities ribą. Tie žygiai karius išvargino ir jų kovingumą sumažino...

6 pėst. pulko I bataliono žygiai Suvalkų krašte išryškino, kad mūsų kariuomenės štabuose buvo neigiamybių, kurios didelę įtaką turėjo į dalinių darnų ir sėkmingą veikimą. Viena iš tų neigiamybių buvo ta, kad štabe dirbo nekvalifikuoti žmonės, kurie negalėjo vado idėją tiksliai išdėstyti ir aiškiai formuluoti įsakymuose, kuriuos štabai siuntinėdavo daliniams. Dažnai būdavo duodami neapgalvoti įsakymai, kuriuos, pradėjus vykdyti, reikėdavo pakeisti ar atšaukti, ir dalinio jau atliktas žygis ar veiksmas pasirodė esąs nereikalingas.

Taip atsitiko su 6 pėst. pulko I bataliono žygiu į Suvalkų miestą liepos m. 31 ir rugpiūčio m. 24 dienomis. Ypatingai ryškiai buvo žalingas įsakymas rugpiūčio m. 24 dieną, kurio dėka batalionas padarė 40 kilometrų nereikalingo žygio ir sugaišo visą dieną. Kitą dieną batalionui teko padaryti 50 kilometrų žygį iš Krasnapolio į Sapackinę. Tas žygis išvedė batalioną iš rikiuotės ir padarė jį karo zonoje keletai dienų netinkamu karo veiksmams . . .

Štabuose neapskaičiuodavo atstumų, ir dažnai būdavo įsakymuose nurodytos vietovės, kurias daliniai turėjo tam tikrą dieną pasiekti, darydami 60-70 kilometrų į dieną... Atrodo, kad štabai užmiršdavo, kad tą žygį turi padaryti gyvi žmonės, bet ne robotai . . .

Marijampolės grupės įsakyme N 13 rugpiūčio m. 25 d. įsakyta 2 pėst. pulkui rugpiūčio m. 26 d. apsistoti Kapčiamiesčio rajone. Pulkas 24 d. išvyko iš Kaišiadorių ir 26 d. galėjo pasiekti tik Seirijus, tai yra, nurodytą įsakymo dieną buvo 32 kilometrų atstume nuo Kapčiamiesčio. Įsakymas buvo neįvykdytas.

...įsakymu Marijampolės grupei N 14 rugpiūčio m. 26 d. 6 pėst. pulko I batalionui skiriamas baras Lipsk išimtinai — Gardinas im-

tinai, kai tuo tarpu buvo žinoma, kad Gardiną užima bolševikų 4 armija. Batalionas užimti ir įjungti Gardiną į savo barą negalėjo. Tuo pačiu įsakymu 2 pėst. (pulko, A.R.) vienam batalionui įsakyta žygiuoti į Skidel, giliai į bolševikų užimtą rajoną, ir užimti barą Skidel imtinai — Gardinas išimtinai. Tokio įsakymo batalionas negalėjo įvykdyti, ir jis buvo neįvykdytas.

Jeigu karo vadovybė rado reikalą pabrėžti Gardino užėmimo svarbumą, tai reikėjo ieškoti kitų išsireiškimų įsakymuose, kurie nebūtų davę daliniams progos įsakymo nevykdyti. Toks dalinių pratinimas nevykdyti įsakymų, duodant jiems neįmanomus išpildyti uždavinius, kariuomenėje yra labai žalingas".[341]

Iš to, kas čia pasakyta, matyti, kad plk. Grigaliūno-Glovackio, kaip ir kitų vadovaujančių viršininkų, priekaištai dalių vadams neturi pagrindo. Juk ir paties Grigaliūno-Glovackio pavaizduotoji padėtis buvo bloga ne dėl to, kad dalių vadai kritikavo savo viršininkų įsakymus, bet dėl to, kad viršininkai nevykusiais savo įsakymais visai be reikalo vargino kariuomenę. Pragaištingus įsakymus kritikavo kaip tik patriotiškai nusiteikę karininkai. Nekritikavo jų nebent tie, kuriems tėvynės likimas mažiau terūpėjo.

Svarbiausia mūsų kariuomenės pralaimėjimų Suvalkijoje priežastis vis dėlto buvo ne mūsų kariuomenės vadovybės bloga valia ar nusikaltimas, bet nepakankamas karinis jos pasiruošimas, nepatyrimas ir, pagaliau, nesugebėjimas. Juk net ir pats plk. Žukas, ne tik to meto krašto apsaugos ministras, bet ir vyriausias kariuomenės vadas, prieš stodamas į Lietuvos kariuomenę tebuvo ėjęs tik ryšių tarnybą: pirma kaip ryšių komandos, vėliau kaip divizijos ryšių viršininkas.[342] Visai neturėjome karininkų, tarnavusių štabuose. Tad čia, rodos, tektų sutikti su šiuo, gan taikliu plk. Petruičio nusakytu galutiniu karinės vadovybės kaltumo apibūdinimu[343]:

"...negalima per daug kaltinti nei mūsų vadovybės, nei vyriausybės. Argi galima žmogų kaltinti dėl to, kad jis neturi tos Dievo dovanos, kurią kiti turi, kad jam trūksta smegenų? Negalima žmogaus kaltinti, kad jis neturi to patyrimo, kurio kiti turi, o tada patyrusių žmonių kaip tik neturėjom. Visi norėjom, kad būtų geriau. Blogos valios neturėjom, nenorėjom Tėvynei pakenkti. Samdėmės ir instruktorius, kuriems už tai labai brangiai mokėjom. Latvijai net Ilukšto kraštu".

Kvalifikuotos ir prityrusios karinės vadovybės neturėjimas buvo daugiausia istorinio mūsų paveldėjimo — daugiaamžės unijos su Lenkija padarinys. Nemaža Lietuvos dvarininkų ir šiaipjau iš aplenkėjusių Lietuvos gyventojų tarpo kilusių kari-

ninkų tarnavo ne Lietuvos, bet Lenkijos kariuomenėje ir kovojo prieš savo kilmės kraštą.[344]

Turėjome, tiesa, ir vieną tikrai aukštų kvalifikacijų ir gabų generolą lietuvį. Tai buvo Silvestras Žukauskas. Tik visa bėda, kad ir tas gabiausias mūsų kariuomenės vadas dar nebuvo visai tautiškai susipratęs lietuvis ir tebejautė tam tikrų simpatijų lietuvių-lenkų unijai. Dėl to jam tekdavo kartais net ir iš kariuomenės vadovybės pasitraukti. Jį vėl kviesdavo vadovauti kariuomenei, kai karinė Lietuvos padėtis pašlydavo. Jeigu jis 1920 m. rugpiūčio-rugsėjo mėnesiais būtų vadovavęs mūsų kariuomenei, mūsų kariuomenės veikiausiai nebūtų ištikusi Seinų katastrofa. Jei kartais ir būtume pralaimėję, tai tikriausiai ne taip skaudžiai, ne su taip dideliais nuostoliais.

V-JI DALIS

ŽELIGOVSKIADA

I

KOVOS Į RYTUS NUO NEMUNO

Pats svarbiausias Juozapo Pilsudskio gyvenimo politinis siekimas buvo atkurti unijos ryšiais su Lenkija sujungtą, tad Lenkijai pavaldžią, Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją. Ši atkurtoji valstybė turėjo apimti Lietuvą, Gudiją ir, jei sektųsi, ir Ukrainą. Šios romantinės Pilsudskio svajonės vaisius buvo ir jo žygis į Kijevą.

Sudaryti uniją su atkuriama didžiosios Lietuvos valstybe Lenkija tegalėjo tik tuo atveju, jei toje valstybėje gyvenančios tautos būtų su tuo sutikusios. Gudai tebebuvo dar labai mažai tautiškai susipratę, ir juos Pilsudskiui buvo labai lengva palenkti bet kuriems politiniams jo planams. Tik iš gudų pritarimo praktiškai nebuvo jokios naudos, nes gudai nesudarė jokios realios pajėgos. Tuo būdu visas didžiulio Pilsudskio užmojo sprendimo raktas buvo lietuvių tautos rankose.

Pilsudskis puikiai suprato, kad jo milžiniškas užmojis tegalėjo būti įvykdytas tik lietuviams su juo sutikus. Tačiau lietuviai negalėjo palaikyti Pilsudskio siekimų dėl dviejų priežasčių. Pati pagrindinė lietuvių nenoro dėtis su lenkais priežastis buvo ta, kad jų tautinis atgimimas siekė visai priešingo unijai tikslo — nebetapatinti lietuvių su lenkais, atsikratyti nuo kultūrinės ir politinės lenkų įtakos, sustabdyti Lietuvos lenkėjimą ir net siekti sulenkėjusius savo tautiečius atlietuvinti. Nors Pilsudskį lenkai ir laikė geriausiu savo tautinio lietuvių atgimimo žinovų, tačiau iš tikrųjų Pilsudskis į lietuvių tautos atgimimą tebežiūrėjo Lietuvos sulenkėjusiems dvarininkams būdingu požiūriu, visai nesuprasdamas to atgimimo esmės. Jam lietuvių tautos atgimimas tebuvo rusų ir vokiečių intriga, lietuviai veikėjai buvo "arba kvailiai, arba karjeristai", lengvai paperkami, nes "jiems pinigai vaidino labai svarbų vaidmenį". Šitaip įsitikinęs, Pilsudskis buvo tikras, kad jam pasiseks priversti lietuvius dėtis į uniją su Lenkija įvykusių faktų ir papirkinėjimo politika, tačiau tatai buvo jau antra lietuvių nenoro dėtis su Lenkija priežastis. Kiekvienas naujas Pilsudskio

atliktas ar bent bandytas atlikti prieš Lietuvą nukreiptas "įvykęs faktas" ne artino lietuvius prie lenkų, bet tik vis labiau juos aitrino ir skatino laikyti lenkus vis piktesniais ir vylingesniais Lietuvos priešais. Žymesnieji prieš Lietuvą nukreipti Pilsudskio žygiai yra šie:

1. 1918-1919 m. sąvartoje, bolševikams artėjant prie Lietuvos sostinės Vilniaus, gen. Veitkos vadovaujamiems daliniams vieną momentą buvo pasisekę užvaldyti Vilnių. Pilsudskis buvo pasinešęs siųsti Veitkai paramą, tik vokiečiai lenkų kariuomenės nepraleido.

2. Kai 1919 m. balandžio mėn. Lietuvos kariuomenė artėjo prie bolševikų užimto Vilniaus, Pilsudskis pasiskubino jį užimti, kad jis neatitektų lietuviams. Ryšium su šiuo Vilniaus okupavimu Pilsudskis laiške savo patikėtiniui Vasilevskiui džiaugėsi, kad dabar jis jau galįs kalbėti su lietuviais "su šiokiu tokiu orumu, na, ir su revolveriu kišenėje".

3. Pilsudskio kariuomenės daliniai nuolat skverbėsi į Lietuvos gilumą, nepaisydami Antantės nustatinėtų demarkacijos linijų.

4. Lenkija varė nuolatinę propagandą prieš Lietuvos vyriausybę. 1919 m. liepos-rugpiūčio mėnesiais sukurtosios POW organizacijos pagalba Pilsudskis kėsinosi Kaune nuversti Lietuvos vyriausybę ir prievarta įvykdyti Lietuvos-Lenkijos uniją.

5. Pilsudskio laiminama, POW organizacija veikė pietų Suvalkijoje. 1919 m. rugpiūčio 23 d. POW įvykdė Seinų "sukilimą", smarkiai sujaudinusį Lietuvos visuomenę ir nuteikusį ją prieš lenkus.

6. Kai 1920 m. rugsėjo mėn. Pilsudskis buvo jau aiškiai apsisprendęs pulti bolševikus per Lietuvos teritoriją, Kalvarijoje lenkai derėjosi su lietuviais, kad pridengtų savo ofenzyvinį užmojį. Rugsėjo 22-23 d. lenkų vykdyta Seinų-Druskininkų operacija sukėlė visą Lietuvos visuomenę prieš lenkų agresiją.

7. Pagaliau priėjome paskutinį, patį vylingiausią ir patį skaudžiausią Lietuvai įvykusį faktą — Suvalkų sutarties sulaužymą ir Pilsudskio įsakytą gen. Želigovskio "maištą". Vykdydamas Pilsudskio valią, gen. Želigovskis puolė ir užėmė Vilnių, sulaužydamas vos tik pasirašytą Suvalkuose lietuvių-lenkų sutartį dėl demarkacinės linijos ir sukeldamas lietuvių tautoje dar didesnį nepasitikėjimą lenkais ir dar stipresnes, daugelį metų trukusias priešlenkiškas nuotaikas.

Taip tad didžiausias Pilsudskio troškimas — patraukti lietuvius prie unijos visiškai nepasisekė. Užuot sukėlęs Lenkijai

ir lenkams simpatijas, Pilsudskis tik dar labiau sukiršino lietuvius prieš lenkus. Šitas lietuvių priešiškumo lenkams paaštrėjimas kaip tik daugiausia ir yra padarinys Lenkijos valstybės viršininko savo nepaliaujamais "įvykusiais faktais" Lietuvai darytų nuoskaudų, su kurių pačia reikšmingiausia ir skaudžiausia ir teks šioje knygos dalyje arčiau susipažinti.

Karo veiksmų dešinėje Nemuno pusėje pradžia. Tiek Lenkijos vyriausias kariuomenės vadas Pilsudskis, tiek ir vyriausiojo štabo viršininkas gen. Rozvadovskis, planuodami po "Varšuvos stebuklo" ofenzyvą prieš bolševikus, neužmiršo su ja susieti ir agresijos prieš Lietuvą. Skirtumas tarp abiejų aukščiausių Lenkijos kariuomenės viršininkų užmojų tebuvo tas, kad, kai Rozvadovskis, persekiodamas atsitraukiančius ir su lietuvių kariuomene susimaišiusius rusus, buvo pasinešęs okupuoti visą Lietuvą, Pilsudskis tesiekė užimti tik dalį nepriklausomos Lietuvos teritorijos su sostine Vilnium. Lenkų sparninės grupės žygis per nepriklausomos Lietuvos teritoriją į Lydą buvo operacinio Pilsudskio plano vykdymas, primenąs 1914 m. prasidėjusio Pasaulinio karo pradžią, kada vokiečių kariuomenė puolė Prancūziją per neutralios Belgijos teritoriją.

Dar tą pačią rugsėjo 23 d., kai lenkai prasiveržė per Druskininkų tiltą, per jį į dešinę Nemuno pusę perėjo šios lenkų kariuomenės dalys[1]:

1. 211 ulonų pulkas,
2. operacinė raitininkų grupė (brigada a ir brigada b),
3. 2 raitininkų brigada,
4. 1 pėstininkų legionų divizija.

Kiek vėliau per tiltą persikėlė 1 lietuvių-gudų divizija ir kitos dalys. Kadangi kairėje Nemuno pusėje iš eilę kautynių pralaimėjusių lietuvių negrėsė rimtas pavojus, tai ten saugoti frontui nuo šiaurės tebuvo palikta tik gen. Osinskio grupė, kurią sudarė 17 pėst. divizija ir Sibiro brigada.

Kai rugsėjo pabaigoje lenkai paėmė Gardiną ir Lydą, 2 armija pradėjo energingai vytis atsitraukiančią bolševikų armiją. Šios armijos kairiajam sparnui ir užnugariui apsaugoti, taip pat ir sustiprinti išeities pozicijai tolesnei Vilniaus okupacijai vyriausias lenkų kariuomenės vadas Pilsudskis paskyrė ištisą gen. Sikorskio vadovaujamą armiją (3).

Šią armiją sudarė:

1. Gen Osinskio grupė (17 pėst. divizija ir Sibiro brigada);
2. Gen. Želigovskio grupė: paplk. Koco savanorių divizi-

ja, Lietuvių-gudų divizija, 3 raitininkų brigada (211 ulonų pulkas ir 11 pasienio šaulių pulkas);

3. 4 pėst. divizija.

Iš viso: 4 1/2 pėst. divizijos ir viena raitininkų brigada.

Ši tokios sudėties armija kaip atskiras vienetas tepradėjo veikti tik nuo spalio 4 d., kai 3 armijos vadas su savo štabu atvyko į Gardiną. Ligi tol į 3 armiją vėliau įėjusios dalys buvo pavaldžios 2 armijos vadui, kuris davinėjo pirmuosius įsakymus saugoti armijos užnugarį plotuose į rytus nuo Nemuno.[2]

Prieš lietuvius nukreiptoji iš 4 1/2 pėst. divizijų ir vienos raitininkų brigados susidedanti lenkų 3 armija žymiai pralenkė kovotojų skaičium ne tik dešinėje Nemuno pusėje buvusius lietuvių dalinius, bet net ir visą to meto Lietuvos kariuomenę. Čia reikia dar turėti galvoje, kad lenkų pėstininkų divizija buvo žymiai didesnė už lietuviškąją, nes ją sudarė ne 3, bet 4 pulkai, be to, ir patį pulką sudarė ne 9, bet 12 rikiuotės kuopų, taigi, lenkų divizijoje buvo 48 rikiuotės kuopos, o lietuvių tik 27. Net jei ir prileistume, kad lietuvių kariuomenės pulkai nuo mūšių nebuvo nukentėję (iš tikrųjų jie buvo smarkiai nukentėję), ir tai visi lietuvių pėstininkų pulkai iš viso būtų turėję tik 90 rikiuotės kuopų (10 kartų po 9), o lenkų — 216 (4 1/2 kartų po 48).

Nenuostabu, kad ir toliau lietuvių daliniams buvo labai sunku beatsispirti prieš žymiai gausingesnes lenkų jėgas. Mūsų nesėkmes kartais didindavo dar ir šios didelės jėgų disproporcijos nepaisiusieji karinės mūsų vadovybės operatyviniai užmojai.

Kai rugsėjo 23 d. stiprios lenkų jėgos persikėlė per Nemuną, dešinėje Nemuno pusėje Lietuvos kariuomenės tebuvo 2 pėst. pulko III batalionas ir iš Vilniaus į Pariečę rugsėjo 23 d. atkeltas 7 pėst. pulkas. Į rytus nuo jo barą laikė 1 pėst. pulkas. 4 pėst. pulkas tuo metu stovėjo Vilniuje, 9 pėst. pulkas buvo užėmęs skiriamąją lietuvių-rusų liniją Lietuvos rytuose. Kiti lietuvių pėst. pulkai — 2 pėst. pulko I ir II batalionai (beveik ištisai patekę į lenkų nelaisvę), 3, 5, 6, 8 ir 10 pulkas — tada dar tebebuvo Suvalkijoje.

Naktį iš rugsėjo 21 į 22 d. kariuomenės vadas įsakė Vilniuje stovėjusio pulko vadui plk. ltn. Edvardui Adomkavičiui su savo pulku ir 1 baterija, kuriai vadovavo kpt. Vaclovas Griganavičius, užimti Gardiną.[3] Plk. ltn. Adomkavičius liko Varėnoje, ir Gardino užimti jis pasiuntė savo padėjėją mjr. Vladą Rėklaitį su 7 pulku ir I baterija.

Rugsėjo 22 d., dar naktį, lygiai 2 val. 7 pėst. pulko III bataliono vadas kpt. Vincas Vitkauskas telefonu gavo įsakymą kuo greičiausiai paruošti bataloną ir pirmuoju ešelonu vykti į Gardiną. Uždavinys būsiąs duotas stotyje. Tą pačią dieną rytą batalionas buvo visai paruoštas ir atvestas į stotį. Bataliono pakrovimo metu Vitkauskas gavo trumpą operatyvinį įsakymą: vykti į Ašužą, užimti Nemuno krantus nuo Grandžių (lenkiškai Grandzicze) iki Juodosios Ančios, ginti užimtą liniją ir nepraleisti lenkų.[4]

Nors kareiviai ir labai uoliai vykdė įsakymą, tačiau, kadangi stigo vagonų, tai krovimasis užtruko gan ilgai, ir traukinys tepajudėjo tik 12 valandą.[5]

Į Pariečės stotį batalionas atvyko tik kitą dieną, rugsėjo 23, anksti rytą, apie 2-3 val., nuo Vilniaus iki Pariečės važiavęs net 14-15 valandų. Ešelonas ilgai stovinėjo kai kuriose stotyse veikiausiai dėl to, kad skubiai suorganizuotoje traukinio tarnyboje buvo nemaža svetimo, nepatikimo elemento, sąmoningai trukdžiusio traukinio eismą. Rimtą valandą tokie tarnautojai būtų išsibėgioję ir net pakenkę.[6]

Už kokių 2-3 valandų į Pariečės stotį atvyko ir kiek vėliau iš Vilniaus traukiniu išvažiavęs 7 pėst. pulko I batalionas su pulko vado padėjėju mjr. Rėklaičiu. Kadangi Gardinas vis dar tebebuvo bolševikų užimtas, tai I batalionui buvo įsakyta likti vagonuose, ir rinktinės viršininkas mjr. Rėklaitis pasiuntė ltn. Štatą garvežiu į Gardiną susipažinti su aplinkybėmis. Jis išvyko 9 val. ir, grįžęs 11 val., perdavė bolševikų vadovybės atsakymą: "Mes sutinkame Gardino miestą jums atiduoti, bet tik tada, kai lenkus nuo Gardino atmušime".[7]

Išsikrovęs iš vagonų, III batalionas apie 8-9 val. išvyko vykdyti duoto jam uždavinio į Ašužą. Apie 10 val. į Pariečės stotį atvyko dar vienas ešelonas su 1 baterija ir taip pat liko vagonuose.

Užuot "būti susigrupavusiam sodžiuje Grandzicze (Grandys", kaip rugsėjo 1 d. Marijampolės grupei įsakyme nr. 16 buvo nurodyta, kpt. Petruitis su savo 2 pėst. pulko III batalionu nuo rugsėjo 2 d. stovėjo dešiniame Nemuno krante esančiame bažnytkaimyje Ašuža, apie 12 km į šiaurę nuo Gardino. Aštuntai šio bataliono kuopai vadovavo kpt. Eduardas Noreika (žuvęs 1923.I.15 prie Klaipėdos). Toje kuopoje buvo vienintėlis jaunesnysis karininkas — ltn. Vytautas Strazdas. 9 kuopai vadovavo vyr. ltn. Andriūnas, turėjęs du jaunesniuosius karininkus: ltn. Juozą (Vladą) Olšauską ir ltn. Alfonsą Tilviką. Kulkosvaidžių kuopos vadu buvo ltn. Antanas Šova. Batalio-

nas teturėjo tik dvi kuopas, nes vyr. ltn. Andriaus Butkevičiaus vadovaujama 7 kuopa ir vienas sunkiųjų kulkosvaidžių būrys su ltn. Musteikiu saugojo internuotus lenkų karius Kauno priemiestyje Aleksote.[8]

Jau dvi dienas prieš kautynes prie Druskininkų tilto bataliono vadas, dabar jau pakeltas į majorus, Petruitis, lyg ką negero nujausdamas, pradėjo nerimauti, bandė skambinti telefonu, bet su kuo nors susijungti telefonu nepavyko. Paaiškėjo, kad laidai buvo nupjauti. Ar tik ne rugsėjo 23 d. ankstų rytą mjr. Petruičiui pasisekė telefonu susijungti su mjr. Rėklaičiu, kuris su 7 pėst. pulku buvo jau atvykęs į Pariečę.[9] Mjr. Rėklaitis, išklausęs Petruičio turėtų nerimą keliančių žinių apie padėtį anapus Nemuno, atsakęs: "Tai nieko nereiškia. Aš atvykau čia su visu 7 pulku. Tamsta su savo batalionu taip pat pereini mano žinion. Dabar aš siunčiu kpt. Vitkauską su 3-čiu batalionu į Ožę (Ašužą, A.R.) pakeisti jūsų batalioną. Rytmetį jis bus pas jus. Kai pasikeisite, su savo batalionu vykite tuojau į Druskininkus ir neleiskite lenkų pereiti per Nemuną. Ryt aš su savo ešelonu važiuoju į Gardiną. Mums įsakyta paimti Gardiną".[10]

Atsižvelgiant į to meto fronto padėtį, daug tikslingiau buvo siųsti 7 pėst. pulko III batalioną ne į Ašužą, bet į Druskininkus. Tuo atveju žygiuoti tebūtų reikėję tik vienam batalionui. Be to, iš Pariečės lengviau yra pasiekti Druskininkus, negu iš Ašužos, nes Pariečę su Druskininkais jungia geras plentas, o keliai iš Ašužos į Druskininkus ir iš Pariečės į Ašužą daug prastesni. Nors Petruitis visaip įrodinėjo, kad jo batalioną paliktų Ašužoje ir 7 pulko III batalioną siųstų tiesiog į Druskininkus, tačiau Rėklaitis nesutiko keisti savo įsakymo.[11]

Rugsėjo 23 d., kaip Rėklaičio buvo žadėta, kpt. Vitkauskas anksti rytą į Ašužą neatvyko. Nebesulaukęs 7 pulko III bataliono, mjr. Petruitis įsakė 9 kuopos vadui vyr. ltn. Andriūnui likti vietoje ir, atvykus pamainai, tuojau žygiuoti į Druskininkus, kur gausiąs tolesnius nurodymus. Jis pats su 8 kuopa, vienu sunkiųjų kulkosvaidžių būriu ir bataliono vežimais išvyko iš Ašužos į Druskininkus. Kelias buvo negrįstas, vietomis vežimų ratai smigo į smėlį ligi ašių, tačiau bataliono gurguolės arkliai buvo tvirti, kulkosvaidžių vežimai net artilerijos tipo. Nors vežimai buvo perkrauti, vis dėlto į Druskininkus vora atvyko, palyginti, greitai ir be kliūčių.

Priartėjusi apie 4-5 km prie Druskininkų, kuopa išgirdo dar neįprastus šaudymo ir sprogimo garsus iš anapus Nemuno.

Lenkų kavalerijos daliniai šaudė iš prancūziškų 37 mm patrankėlių. Artėjant šaudymo pertraukos darėsi trumpesnės ir buvo šaudoma vis tankiau.

Kuopai priėjus prie Druskininkų - Pariečės plento, mjr. Petruitis įsakė kpt. Noreikai skubėti prie tilto ir saugoti perėjimą per Nemuną.

Druskininkų - Pariečės kelyje, dešinėje pusėje, buvo išsirikiavusios prikrautais vežimais pastotės ir kažko laukė. Mjr. Petruitis pasuko į dešinę, pastočių voros kryptimi. Kpt. Noreika su kuopa ir sunkiųjų kulkosvaidžių būriu nuvyko į kairę, ltn. Šova — prie kulkosvaidžių vežimų ir gurguolės ir įsakė vienam vežimui važiuoti tilto link prie 8 kuopos, kitiems — likti vietoje prie Pariečės kelio. Kai kpt. Noreika sukomandavo trauktis atgal, ltn. Šova su vienu puskarininkiu įkėlė sunkųjį kulkosvaidį į vežimą ir ėmė trauktis.

Privažiavęs prie kelio į Ašužą, ltn. Šova pasiuntė eilinį rokiškėną Širvydą įspėti atžygiuojančią 9 kuopą apie padėtį. Žygiuodamas kuopos priekyje, kuopos vadas vyr. ltn. Andriūnas pastebėjo ženklą duodantį Širvydą ir pats davė ženklą, kad jį suprato. Taip noriai sutikęs atlikti sunkų uždavinį, Širvydas įsipareigojimą atliko sėkmingai ir dar laiku. Kuopa tuojau nuėjo nuo kelio ir išsisklaidė. Jinai pakeitė kryptį ir kaudamasi net keletą kartų prasiveržė pro supančius lenkų raitininkus.[12]

Tą pačią rugsėjo 23 d. vakare, dar nesutemus, iš Druskininkų į Pariečės stotį plentu atvyko 2 pėst. pulko III bataliono vadas mjr. Petruitis su keletu karininkų ir pranešė rinktinės viršininkui mjr. Rėklaičiui, kad lenkai dar dieną puolė Druskininkų tiltą, perėjo Nemuną, privertė 2 pėst. pulko III batalioną trauktis ir stipriomis jėgomis eina Pariečės link.[13]

7 pėst. pulko I bataliono vadas kpt. Gaižauskas tuojau įsakė ko skubiausiai išrikiuoti kuopas ir, paėmus su savim kulkosvaidžius, šautuvus, granatas ir daugiau šovinių, visa kita palikti vagonuose. Po pusvalandžio įsakymas buvo įvykdytas, ir kpt. Gaižauskas nuvedė batalioną plentu iš Pariečės stoties Druskininkų link užimti baro. Priėjus pariečės kaimą, batalionui buvo duotas toks įsakymas:

"Lenkai privertė 2 pulko 3 batalioną pasitraukti ir, perėję per Nemuno tiltą, stipriomis jėgomis eina Pariečės link. 1. batalionui iš 3 pėst. kuopų, 2-jų kulkosv. kuopų ir 1. baterijai užimti barą nuo Černuchos viensėdžio į kairę nuo plento skersai plento iki Zapurije[14] viensėdžio ir ginti. Dėl to įsakyta 2 kuopai iš viso 2 būrių pėst. 78 žm., 2 sunk. kulkosv. ir vieno lengv. užimti barą abipus

plento Parieče - Druskininkai nuo Černuchos viensėdž. iki Pariečės kaimo upelio slėniu. 3 kuopai ginti barą į dešinę nuo 2 kuopos prie Zapurije, 1 kuopai ir 1 kulkosvaidžių kuopai sudaryti rezervą Pariečės stotyje. Bataliono vadas, šovinių tiekimo centras, tvarstomasis punktas Pariečės kaime".[15]

Vykdydamas bataliono vado įsakymą, 2 kuopos vadas ir vienintelis karininkas kuopoje vyr. ltn. Chamanskis vieną stipresnį būrį pastatė Černuchos vienkiemyje, kitą silpnesnį pastatė į dešinę nuo plento dešiniajame sparne, visus 3 kulkosvaidžius išstatė prie plento. Užėmus vietas, greitomis buvo iškasti apkasėliai ir buvo susirišta su bataliono vadu telefonu.

Apie 20 val. iš priešo pusės atėjo 2 pėst. pulko ltn. Musteikis su keletu kulkosvaidininkų ir 2 rusų sistemos kulkosvaidžiais, bet be šovinių. Nors 7 pėst. pulke kulkosvaidžiai buvo vokiečių sistemos, tačiau kažkuriame pulko batalione ltn. Musteikiui pasisekė gauti rusiškų šovinių. Ltn. Musteikis liko 7 pulko 2 kuopos bare, tad dabar 2 kuopos bare buvo jau 5 kulkosvaidžiai ir du karininkai.[16]

Naktis iš 23 į 24 rugsėjo mėn. 6 praėjo ramiai, tačiau dieną šiame bare įvyko atkaklios kautynės, kurias aprašė tiek mūsų, tiek ir lenkų kariniai istorikai. Pagal lenkų šaltinį,[17] lenkų 2 raitininkų brigada, pernakvojusi Druskininkuose, auštant pradėjo vykdyti tolesnius veiksmus. Dabar jos uždavinys buvo užimti Pariečės stotį.

"Tačiau, tik perėjusi mišką ties Druskininkais, brigada sutiko stiprų pasipriešinimą apylinkėje Czarnucha - Zapurze.[18] Priešas, turėdamas paruoštas pozicijas, keleta valandų atmušinėjo 4 ulonų pulko nusodintų nuo arklių eskadronų puolimą. Visą dieną truko kova ir nedavė pasekmių. Tuo metu lietuvių-gudų divizijos daliniai artėjo prie Druskininkų, ir čia I brigada gavo uždavinį puolant paremti raitininkus. 13 valandą plk. Bejnar raportavo: "Į Pariečę atvyko lietuvių 7 pulkas (1200 durtuvų, 4 pabūklai). (Priešas) užima Zapurže, 128, upę Kusienką ir kerta plentą Podczernuchoje. Brigados priešakinė dalis Jaskelevičių aukštyje. Drauge su raitininkų brigada pradedu veiksmą. Minsko pulką kreipiu mišku į Zapuržę, į dešinį priešo sparną. Vilniaus pulką pritraukiu prie Zapuržės. Šioje vietovėje artilerija veikti negali".

Tačiau praėjo gerokai laiko, kol daliniai galutinai priartėjo ir užėmė išeities padėtis pulti miško pakraštyje, ligi tol užimtame savosios kavalerijos. Vilniaus pulko priekyje žygiavo III batalionas.

17 valandą plk. Bejnar įsakė pulko vadui: "Divizijos vado įsakymu, kavalerijai pakeisti nukreiptas batalionas pereis per kavalerijos liniją ir puls energingiausiai priešą Pariečės kryptimi". Tuo būdu pagrindinis puolimas buvo pavestas III batalionui, judančiam išilgai

plento. Puolimo eigoje jam turėjo padėti II batalionas, kuris, apeidamas mišku, turėjo pulti Pariečę iš vakarų.

Saulei nusileidus, III bataliono grandinės išlindo iš miško ir gyvai pasinešė atakuoti. Kareiviai, nors ir buvo atlikę žygį, sparčiai pašoko pirmyn. Poručniko Daniusevičiaus kulkosvaidžiai užėmė ugnies pozicijas. Prasidėjo stiprios ugnies kautynės, tačiau nepraėjo daug minučių, ir grandinės pribėgo prie priešo pozicijų. Kpt. Rapševičius kuris dėjosi širdin įsakymą, teikiantį "ko energingiausiai pulti" — ėjo pirmoje eilėje, įsmagindamas iš karto smarkų tempą. Taip pat nelaukė, kol priartės II batalionas.

Šio smūgio smarkumas padarė savo — priešas susvyravo. Batalionas užėmė Czarnuchą ir Podczarnuchą ir ant tų pačių lietuvių pėdų dūmė į Pariečę. Tą momentą parodė nepaprastą bendradarbiavimą kavalerija, kuri antpuolio ir persekiojimo metu atakavo. Ši ataka, veikiau "puiki ataka" (kaip prisimena III bataliono kuopų vadai), įvykdyta plk. Jachimovičiaus 10 ulonų pulko trim eskadronais, pribaigė lietuvių pasipriešinimą.

Pariečę ir stotį užėmė III batalionas. Priešas pabėgo panikoje į Naująją Rūdą ir Gardiną . . ."

Lenkai paėmę į nelaisvę apie 300 kareivių, dešimtį kulkosvaidžių, traukinį su visa gurguole ir daug kitokios mantos. Kadangi antpuolis buvo atliekamas staigiai ir energingai, bataliono nuostoliai buvę nežymūs: tebuvę septyni sužeisti.

Šio antpuolio metu 10 ulonų pulko du eskadronai išardė geležinkelio bėgius linijoje Gardina - Pariečė Paribnyčių apylinkėje.

Papildomų žinių apie kautynių eigą ir mūsų dalinių veiksmus duoda lietuviškieji šaltiniai. Pagal juos, rugsėjo 24 d. apie 10 val. plentu iš Druskininkų pusės pasirodė lenkų žvalgai. Po pusvalandžio pradėjo artėti priešo pėstininkai. Į juos buvo atidengta kulkosvaidžių ugnis. Apie tolesnę kautynių eigą taip rašo Chamanskis:

"Apie 12 val. priešo pusėje pasigirdo ūžesys, tai buvo šarvuoti automobiliai. Aš tuojau pranešiau rinktinės viršininkui, kuris dėl to man įsakė korektuoti artilerijos šaudymą, nes pastaroji atidengė ugnį. Keletas šovinių buvo išleista, bet taip laimingai, kad esamas prie Podčernuchos viensėdžio tiltas buvo suardytas. Lenkai privežė savo baterijas. Apie 16 valandą jie bandė mus pulti, bet buvo atmušti. Nuostabiai gerai dirbo kulkosvaidžiai.[19]

Jau nuo 16 valandos mūsų padėtis eina blogyn. Bataliono vadas man pranešė, kad lenkai į dešinę nuo mūsų susprogdino geležinkelio tiltą Vilnius - Gardinas. 3 kuopai duotas įsakymas pasitraukti į Pariečės stotį; mums gi įsakyta kol kas pasilikti vietoje ir tiktai tuomet pradėti trauktis, kai 3 kuopa ateis į rezervą. Po lenkų atakos

ėjo silpnas šaudymas, bet buvo matomas koks ten judėjimas. Mūsų baterija jau buvo apleidus poziciją ir daugiau nebešaudė. Bataliono vadas netrukus pranešė, kad 3 kuopa jau atvyko į vietą ir įsakė pradėti trauktis. Aš įsakiau 2 sunk. kulkosvaidžius atitraukti į užpakalį. Pradėjus vykdyti mano įsakymą, lenkų raitininkai staigiai atakavo visu frontu ir, nepaisant kulkosvaidžių šaudymo, prasiveržė į mūsų užpakalį, kur užpuolė rezervą. Paskui raitininkus atakavo pėstininkai apie 300 mtr. atstume. Jiems pradėjus ataką, visi mūsų kulkosvaidžiai šaudė, ir tuo momentu buvo nukautas esantis prie kulkosvaidžio ltn. Musteikis; kareiviai neišturėjo ir pradėjo bėgti, bet nebuvo kur, nes priešakyje jau veikė lenkų raitininkai. Tuo būdu kuopa išsisklaidė prieš daug kartų stipresnį priešą . . ."[20]

Rinktinės viršininkas mjr. Rėklaitis savo vadovavimo punktu buvo pasirinkęs Pariečės stoties vandentiekio mūrelio bokštą. Iš ten jis puikiai matė priešakinę kautynių poziciją, tačiau jam sunku buvo stebėti, kas darėsi kairėje ir dešinėje, nes visos apylinkės buvo apaugusios miškais. Užtat jisai pasiuntė mjr. Petruitį su kpt. Noreika žvalgyti apylinkių.

Mjr. Petruitis su kpt. Noreika pirmiausia nujojo per Saločius rytų kryptimi. Išjoję iš miško, jie pamatė lenkų raitininkų vorą, jojančią iš Šklėrių skersai geležinkelį į Kabelius. Čia pat, netoli miško, lenkų kareivių grupė ardė geležinkelio bėgius. Apie tai buvo pranešta mjr. Rėklaičiui, tačiau jis ir tada dar nenusiminęs ir davinėjęs tolesnius įsakymus gan griežtai, nė kiek nesvyruodamas, nors jau ir visai aišku buvo, kad dabar rinktinė savo dviem traukiniais, kuriais atvažiavo, nebegalės grįžti.

Tiems patiems karininkams mjr. Rėklaitis įsakė dar joti į Ašužą atvesti jo III bataliono ir 2 pulko 9 kuopos.[21] Nors jie jojo kaip tik tuo pačiu keliu, kuriuo žygiavo ir kpt. Vitkauskas su savo III batalionu, tačiau jo pasiekti negalėjo. Prijoję Verkpolę (Wierzchpole), jie vos nepateko lenkams į rankas. Visi takai buvo lenkų raitininkų užimti, ir niekur negalima buvo pralįsti link III bataliono.

Gavęs žvalgų pranešimą, kad Verkpolė jau lenkų užimta, mjr. Rėklaitis pasidarė pasyvesnis. Pagaliau, kai šaudymo ir atakų garsai nutilo, mjr. Rėklaičio rinktinė ėmė rinktis Pariečės ežero vakarų pusėje. Mjr. Rėklaitis nusileido nuo vandentiekio bokšto. Jau visai sutemus, jis su savo rinktine per Senąją Rūdą nužygiavo Naujosios Rūdos kryptimi. Pariečės stotyje liko du mūsų traukiniai su manta. Jais praeitą naktį buvo atvažiavęs 7 pėst. pulkas su 1 baterija.

Mjr. Petruitis su savo kareivių likučiais traukėsi geležin-

keliu Gardino kryptimi per mišką. Vos pasitraukę į mišką, jie išgirdo Parietės stotyje lenkus šaukiant "hurra!" ir grojant orkestrą. Lenkai atakavo stotį, tačiau ji jau buvo tuščia.

Atvykęs su kareivių likučiais į Paribnyčias, apie 8 km nuo Parietės stoties prie geležinkelio Gardino kryptimi, mjr. Petruitis iš atsilikusių kareivių sužinojo, kad kpt. Vitkausko batalionas ir 2 pulko devintoji kuopa yra Ribnyčiose, apie 4 km nuo Paribnyčių. Pasirodė, kad Vitkauskas, jau visai sutemus, buvo priartėjęs prie Parietės stoties, bet, išgirdęs lenkus atakuojant Parietę, geležinkelio linija pasuko į Ribnyčias.[22]

Petruitis tvirtina, kad mjr. Rėklaitis jam telefonu pasakęs, kad jis atvykęs į Parietę "su visu pulku", ir kad pulkas dviem traukiniais atvykęs į Parietės stotį.[23] Šova savo atsiminimuose sako, kad mjr. Vl. Rėklaitis "savo žinioje turėjo tris pėstininkų batalionus be vienos kuopos ir artilerijos bateriją".[24] Plk. Vitkauskas apie 7 pėst. pulko kovas prie Parietės taip prasitaria: "...Įvyko visa eilė sunkių atkaklių kautynių. Pulkas nukentėjo. II batalionas atsitraukė į Varėnos rajoną".[25] Čia būtų lyg užuomina apie tai, kad ir II batalionas buvo atvykęs į Parietę ir dalyvavo bendruose 7 pėst. pulko veiksmuose.

Ir vis dėlto, nepaisant šių visų užuominų, kad II batalionas buvo kaip ir kiti batalionai, į Parietę atvykęs, šis batalionas Parietės veikiausiai nebuvo pasiekęs, ir štai dėl ko. Pirmiausia, tiek Vitkauskas, tiek ir Chamanskis temini tik ešelonus, kuriais važiavo I ir III batalionas ir artilerija. Antra, ir tai svarbiausia, tiek Chamanskis, gan smulkiai aprašinėdamas savo kuopos ir bataliono kautynes Parietės rajone, tiek Petruitis ir kiti, nė žodžiu neprasitaria, kad II batalionas būtų bent kiek dalyvavęs tuose veiksmuose. Tad Parietę tegynė 7 pėst. pulko I batalionas, o II batalionas bus veikiausiai likęs Varėnoje prie pulko štabo.[26]

Užmojis užimti Gardiną baigėsi mjr. Rėklaičio rinktinės katastrofa. Ir šitos operacijos daugumas nesėkmės priežasčių buvo tos pačios, kaip ir pralaimėjimų Suvalkijoje, tad jų jau nebeverta nė minėti. Tenka nebent iškelti aikštėn vieną kitą tik šiai operacijai tetaikomą mūsų vadovybės padarytą taktinę bei strateginę klaidą.

Tenka labai stebėtis, kad mūsų karinė vadovybė rengėsi užimti Gardiną tokiu metu, kai tam žygiui nebuvo nė mažiausios vilties pasisekti. Juk Gardine rusai buvo sutelkę daug kariuomenės ir stipriai laikėsi. Tiesiog iš jų gauti Gardiną nebuvo jokios vilties. Taip pat negalima buvo laukti, kad len-

kai geruoju mums užleis Gardiną, ypač kad jėgų santykis buvo neabejotinai lenkų naudai.

Karinei vadovybei turėjo labiau rūpėti nepraleisti lenkų per Nemuną, negu žygiuoti į Gardiną. Juk lenkų planas supti rusus per Lietuvos teritoriją karinei mūsų vadovybei nebuvo svetimas, ir su juo reikėjo rimtai skaitytis. Dar rugsėjo 15 d. seime krašto apsaugos ministras plk. Žukas kalbėjo:

"Lenkai turėjo Seinų rajone susikoncentruoti ir tuo būdu paskui eiti iš šiaurės į Gardiną, pult rusus iš užpakalio. Lenkų delegacijos atstovas man buvo pasakęs, kad jie laikysiąsi su mumis neutraliteto, jei mes nepereisim Focho demarkacijos linijos. Tuo būdu jie galėjo pult rusus iš užpakalio vienu keliu — per Lietuvos žemę... buvo aiškiai matyt, kad jei jie eis, tai eis tik per Lietuvą... Lenkai su savo pėstininkais turėjo eit į Gardiną iš šiaurės, lenkų raiteliai ir artilerija turėjo eit per Druskininkus, Merkinę ir Alytų... Lietuva turėjo tapt karo arena ir to nieku būdu negalima buvo leist. Tam tikslui mūsų buvo nuo rugsėjo 1 d. pradėta operacija, kad nieku būdu neleidus koncentruot jėgų Seinų rajone".[27]

Jeigu mūsų karinė vadovybė jau rugsėjo mėn. pradžioje žinojo, kad lenkai ketina eiti per Lietuvos teritoriją supti rusų, tai nebuvo pagrindo net prileisti, kad lenkai atsisakys kiek vėliau, rugsėjo 22-23 d., kai jų kariuomenė dar labiau priartėjo prie Gardino ir jo nepajėgė staigiai užimti. Tad, logiškai galvojant, pirma reikėjo apsisaugoti nuo gresiančios lenkų invazijos, o tik po to galvoti apie Gardino paėmimą. Reikėjo nepraleisti lenkų per Nemuną arba, jeigu jau tai nesisektų, bent ko ilgiausiai sulaikyti juos labai svarbioje gintis Nemuno linijoje. Tiesiog nuostabu, kad pačiame svarbiausiame šios natūralios gynimosi linijos strateginiame taške Druskininkuose nebuvo net nuolatinės įgulos. Druskininkus iš tikrųjų tegynė ne dešinioje Nemuno pusėje esančios dalys, bet tik atsitiktinai, mjr. Čapliko apdairumu, ten nusiųstas 8 pėst. pulko silpnučio rezervo būrys.

Kariuomenės vadovybė siuntė 7 pėst. pulką į Gardiną naktį iš rugsėjo 22 į 23 d., tai yra tuo metu, kai lenkai jau buvo sumušę Suvalkijoje stovėjusias mūsų dalis. Negi jau Marijampolės grupės vadovybė ligi tol nebuvo nieko pranešusi apie tokią didelę mūsų kariuomenės nesėkmę?

Užsimojus užimti Gardiną, kaip ir vykdant kiekvieną operaciją, reikėjo iš anksto tam tinkamai pasiruošti. Iš tikrųjų betgi net fronto padėtis nebuvo bent kiek aiškiau nustatyta. 7 pėst. pulko III bataliono vadas kpt. Vitkauskas apie jam duotus nurodymus vykstant į Pariečę taip pasisako:

"Apystovos buvo duotos labai neaiškios... Uždavinys be galo abejotinos reikšmės, bet reikėjo skubėti... Iš neaiškių operatyvių įsakymo apystovų aš stengiausi įsivaizduoti tikrąją padėtį ir galvojau savo veiksmų planą, savo įsakymus.

Konkrečių to galvojimo rezultatų, aišku, negalėjo būti, nes per maža turėjau žinių apie padątį . . ."[28]

Tikslingiausias, padėties reikalavimus atitinkąs mjr. Rėklaičio rinktinės uždavinys turėjo būti ko skubiausiai su visa rinktine užimti perėjas per Nemuną, ypač Druskininkuose, ir jas atkakliai ginti. Tačiau, per vėlai atvykęs į Pariečę, mjr. Rėklaitis vis dėlto vargu ar begalėjo anksčiau už lenkus atvykti į Druskininkus, kad ir tiesiausiu ir geriausiu keliu iš Pariečės į juos su savo rinktine žygiuodamas. Tad ir tebuvo likęs vienintelis teisingas taktinis sprendimas — laiku pasitraukti, nedavus savęs sunaikinti žymiai persveriančioms priešo jėgoms.

Tiek kareiviai, tiek ir karininkai prie Pariečės, tiesa, atkakliai kovėsi su žymiai pranašesnėmis priešo jėgomis, tačiau pačios kautynės buvo beprasmės, ir jos tedavė tik nereikalingų nuostolių. Taip tad klaidingas vadovybės sprendimas užimti Gardiną baigėsi tai nevykusiai paskirčiai siųstosios rinktinės skaudžiu pralaimėjimu.

7 ir 2 pėst. pulkų dalinių žygis užfrontėje. 7 pėst. pulko III batalionas, rugsėjo 23 d. Pariečėje išsikrovęs iš vagonų, 9 val. išžygiavo į Ašužą tiesiausiu keliu per Verkpolę (Wierzchpole). Kelias ėjo miškais ir buvo siauras, klampus, kai kur vos beišbrendamas. Kadangi tokiu keliu dėl lietaus visai nebuvo galima važiuoti, tai bataliono vadas kpt. Vitkauskas visą gurguolę nukreipė aplinkiniu plentu Pariečė - Ratnyčia (Druskininkų kryptimi) - Ašuža.[29]

Tuo metu batalionas turėjo net apie penkis šimtus vyrų, bet tik penkis karininkus: bataliono vadą kpt. Vitkauską, ltn. J. Černių, ltn. Raubą, ltn. Stepelį ir ltn. Vaitkevičių.[30] Tokiam dideliam daliniui vadovauti penkių karininkų buvo per maža, tačiau dar visa laimė, kad bataliono vadas kpt. Vitkauskas buvo sumanus ir energingas karininkas.

Batalionas, kad ir nemigęs, sulytas, nuvargęs, tačiau žygiavo labai gerai, tvarkingai. Bataliono vadas jojo priešakyje. Labiausiai jis buvo susirūpinęs ryšiais. Jis teturėjo vos tris raitus žvalgus, bet neturėjo nė vieno telefono. Mjr. Rėklaitis visas ryšių priemones žadėjo tuojau paskui batalioną išsiųsti į Ašužą.

Kai Vitkauskas su batalionu atvyko į Ašužą, 2 pėst. pulko abidvi III bataliono kuopos jau buvo išžygiavusios į Druski-

ninkus. Barui perduoti tebuvo rastas tik vienas karininkas su keletu kareivių.

Paliktasis karininkas labai mažai težinojo apie padėtį. Jis neturėjo ryšių nei dešinėje su Druskininkų link išvykusiu batalionu, nei kairėje su rusų dalimis. Tik tiek tebuvo žinoma, kad anapus Nemuno jau nebetoli lenkai. Vitkauskui atvykus, karininkas, kaip įsakytas, tuojau išskubėjo į savo dalį.

Neturėdamas jokių ryšių priemonių, bataliono vadas vakarop vargais negalais rastomis valtimis pasiuntė žvalgybą anapus Nemuno, kad bent kiek išaiškintų padėtį. Be to, jis pasiuntė žvalgus Druskininkų link susirišti su 2 pėst. pulko III batalionu. 7 kuopą jis pasiuntė į Palnyčią (Polnica), į šiaurę nuo Ašužos.

Per atsitiktinai pasipainiojusį Ašužoje bolševikų telefonistą su aparatu kpt. Vitkauskas susijungė su Gardino gynimo viršininku. Iš šio viršininko sužinota, kad lenkai grupuojasi priešais Ašužą ir jau yra užėmę netolimas apylinkes.

18 val. 30 min. į Ašužą atvyko 2 pėst. pulko 9 kuopa, kuri traukėsi nuo Druskininkų. Kuopos vadas vyr. ltn. Andriūnas pranešė, kad Druskininkai jau lenkų paimti ir kad jų vyriausios jėgos nuėjo Pariečės link. Tuo metu į Ašužą atvyko ir Vitkausko bataliono gurguolė ir ryšių priemonės.

Vitkauskas tuojau pakeitė frontą. 7 kuopą jis atitraukė kiek į rytus prie kelio Ašuža - Ratnyčia, kad apsaugotų šį kelią ir kelią nuo Ežeraičių (Jeziorki); 8 kuopą jis paliko Ašužoje, 9 — pasiuntė į Verkpolę, tikėdamasis dar susijungti su savojo pulko I batalionu.

Padėtis darėsi vis kritiškesnė. Naktis buvo labai tamsi. Pasiųsti žvalgai ir ryšininkai paklysta, vėluoja grįžti arba ir visai nesugrįžta. Visi iš už Nemuno sugrįžę žvalgai pranešinėjo, kad prieš Ašužą kaimuose jau visur yra lenkai, kad jie renka valtis ir kitas priemones keltis per Nemuną. Visi išvargę, nepavalgę. Telefono ryšys teveikia tik su Gardinu. Vitkausko telefonininkai vienu tarpu buvo nelauktai iššaukę net pulko štabą Varėnoje ir net buvo bepradedama kalbėtis su pulko vadu, bet tuojau vėl viskas susipainiojo. Į tas pačias linijas jungėsi mūsiškiai, lenkai ir rusai.

Norėdamas išsivaduoti iš visos nakties aplinkybių painiavos, bataliono vadas padarė griežtą sprendimą: eiti prie I bataliono, o jo vietą turi užimti bolševikai, kad bent kiek apsaugotų savo dešinįjį ir mūsų kairįjį sparną.

Pakalbėjęs su Gardino gynimo viršininku, Vitkauskas pastebėjo, kad tasai yra pasimetęs ir nesugeba orientuotis ir ką

nors gudraus daryti. Supratęs, kad su rusų viršininku jis galįs daryti ką tik norįs, Vitkauskas jau nebeprašė, bet tiesiog pareikalavo, kad tasai duotų jo du pėst. pulkus (48 ir 49) ir vieną raitininkų (kazokų) pulką. Rusų viršininkas sutiko.

Rugsėjo 24 d. rytą buvo gauta žinių, kad vienur lenkai eina keliu nuo Ratnyčios į Ašužą, kiti — apie du raitininkų eskadronus, yra persikėlę per Nemuną netoliese, į šiaurę nuo Ašužos. Priešais Ašužą prie Nemuno yra apie 1 pėstininkų batalioną ir apie kuopą pionierių. Visuose keliuose nuo plento Druskininkai - Pariečė - Ašuža Verkpolės link ir miškuose pilna lenkų raitųjų žvalgų.

Vykdydamas naktį sugalvotą planą, Vitkauskas 7 kuopą su 2 pulko 9 kuopa nusiuntė į Verkpolę prie savo 9 kuopos. Paskui šias kuopas turėjo eiti ir 8 kuopa, kad ko greičiau būtų pasiekta Pariečė, tačiau niekaip negalima buvo sulaukti bolševikų pažadėtų pulkų. Telefonu iš Gardino vis sakyta, kad tie pulkai išvykę, kad jie tuojau atvyksią.

Lenkai Druskininkai - Pariečė kryptimi buvo jau pasiekę liniją Latežeris - Užpurviai - Ežeraičiai. Ašužos kryptimi nedidelės lenkų šoninės saugos dalys artėjo prie Ašužos. Apie 10 val. prieš Ašužoje stovėjusią 8 kuopą pradėjo telktis vis didesnės jų jėgos, keliu nuo Ratnyčios jos visai priėjo Ašužą. Užnugaryje taip pat vienur kitur pasirodė mažos lenkų jėgos. Tai buvo veikiausiai du eskadronai, kurie, pagal pranešimus, jau buvo persikėlę per Nemuną į šiaurę nuo Ašužos. 5-6 lenkų karininkų grupė iš anapus Nemuno mėgino derėtis, kad tuojau geruoju atsitrauktume ir nekliudytume jiems keltis per upę. Vitkauskas įsakė kuopos vadui nesileisti į derybas, o jei lenkai bandys keltis, — sutikti juos ugnimi.

Nors viena 8 kuopa rimtai ginti Ašužos negalėjo, tačiau reikėjo bent kiek prilaikyti lenkus, kol atvyks bolševikai ir susikibs su jais, kad tuo metu III batalionas galėtų kiek galima sveikesnis ir neišblaškytas trauktis ir padėti I batalionui. Tačiau lenkai nelaukė. Negavę derėtis, jie tuojau metėsi keltis per Nemuną jėga. Lenkų lėktuvas pradėjo skraidyti ties Ašuža, ir jie pradėjo iškart keliomis kryptimis veržtis: jų pėstininkai jau brovėsi nuo Ratnyčios pusės į miestelį, nedidelė, būrio didumo, grandinė pasirodė jau beveik užpakalyje, visai arti kelio Ašuža - Verkpolė. Tad Ašuža buvo jau apsupta iš trijų pusių.

Prasidėjus susišaudymui, kpt. Vitkauskas įsakė 8 kuopai trauktis dviem grupėm: vienai veikiant prieš lenkus, puolančius nuo Ratnyčios pusės, kitai — prieš jau persikėlusius per

Nemuną ties Ašuža. Užnugarinę lenkų grandinę nuo Verkpolės pusės tuojau atmušė kuopos rezervas.

Manevras sekėsi gerai. 8 kuopos dalims traukiantis iš Ašužos pakraščio į kelią Ašuža - Verkpolė, iš kairės pasirodė mūsiškiams padėti atvykusios skystos bolševikų grandinės. Kpt. Vitkauskas bolševikų bataliono vadą supažindino su padėtimi ir su savo planu. Vykdydamas mūsų vado pasiūlymą, bolševikų bataliono vadas tuojau pradėjo pulti Ašužą. Vitkauskas skubiu maršu su kuopa išžygiavo į Verkpolę.

8 kuopai priartėjus prie Verkpolės, toje pusėje pasigirdo kulkosvaidžių šaudymas. Pasiųsti žvalgai tuojau išaiškino, kad kaimas užimtas mūsų kuopų. Paaiškėjo, kad apie du lenkų raitininkų eskadronus jau atkirto kelią Verkpolė - Pariečė ir kad jų dalis mėgino raitoj rikiuotėj staiga pulti Verkpolėje esančias mūsų kuopas. Kadangi nuo tokių užpuolimų buvo iš anksto organizuotas gynimasis, tai puolusieji lenkai veikiai buvo išsklaidyti po mišką.

Netrukus per žvalgus buvo galutinai išaiškinta, kad kelias Verkpolė - Pariečė jau lenkų užimtas ir kad aplinkiniuose miškuose esama daug lenkų žvalgų.

Kadangi dėl tokios padėties vesti batalioną per miškus šunkeliais Pariečės link nebuvo galima, tai Vitkauskas, skubiai sutvarkęs savo dabar jau 2 pėst. pulko 9 kuopa padidėjusį dalinį, pasuko Ribnyčių link.

Ribnyčiose palei geležinkelį atvykusieji rado nukirstus telegrafo stulpus ir kelią ties perėjimu per geležinkelį, užtvertą vielomis. Vietos gyventojai pranešė, kad prieš maždaug 15 minučių tatai padarė lenkų raitininkai, kurie nujojo Pariečės link ir pasuko į kairę miškan.

Kirviais nukapoję vielas, batalionas su gurguole nužygiavo Pariečės link. Buvo žygiuojama su stipria priešakine ir šonine sauga, nes pamiškėje jodinėjo žvalgai, vienur lenkai, kitur bolševikai.

Ties Parieče šaudė artilerija. Sprendžiant iš krypties, ji buvo mūsiškė. Protarpiais smarkiai šaudė ir kulkosvaidžiai.

Batalionas žygiavo labai greitai. Iš atsitiktinai sutikto kazoko buvo sužinota, kad Pariečės stotyje didelė panika, kad lietuviai skubiai ima savo turtą ir ruošiasi trauktis.

Kai ligi Pariečės beliko kokie 3 km, Pariečėje aptilo šaudymas. Sutiktas civilis žmogus pasakė, kad prieš keletą minučių nuo Pariečės pusės buvo girdėti šauksmai "Hurra" ir po to visai nustota šaudyti. Buvo aišku, kad tai būta lemiamojo smūgio, ir mūsiškiai arba visai sumušti, arba pasitraukė. Priešaky-

je pasigirdus keletui šūvių, Vitkauskas sustabdė batalioną. Tuo metu pasigirdo kulkosvaidžių šaudymas apie Senąją Rūdą, iš dešinės.

Skubiai reikėjo susiorientuoti, kas daryti. Buvo tamsu, nors akin durk. Laimei ten pat esančioje trobelėje buvo šiokia tokia šviesa nuo krosnies ugnies. Bataliono vadas tuojau sukvietė kuopų vadus aptarti padėties.

Tuo pačiu metu žvalgai, vienas po kito grįždami, pranešinėjo, kad mūsiškiai sumušti ir kad nuo Pariečės Senosios Rūdos link eina stiprios lenkų jėgos — ištisi pulkai voromis su orkestrais. Nuo mūsų pusės visa paplente esanti išstatyta apsauga, ant visų kelių ir kelelių daugybė raitosios žvalgybos. Iš žvalgų pranešimų paaiškėjo, kad prieš batalioną žygiuoja didelės lenkų jėgos, apie 2 divizijas, ir kad jojų visur pilna, net užfrontėje apie Ribnyčias.

Pasitaręs su kuopų vadais, bataliono vadas nusprendė vesti savo dalinį atgal į Ribnyčias ir iš ten į Ežeronis. Prie pat Ribnyčių iš sutikto kazoko buvo patirta, kad jo šimtinė priklausė tam pulkui, kuris buvo siųstas į Ašužą padėti mūsiškiams, ir kad bolševikai Ašužoje neatsilaikė, tačiau kur dabar jie laikosi, kur priešas, kazokų šimtinės viršininkas nežinojo.[31]

Į Ežeronis batalionui teko keliauti per tankų mišką, siaurais, klaidžiais, balotais šunkeliais. Naktį sunku buvo rasti tikresnį kelią, ypač kad ir žemėlapiu negalima buvo naudotis. Vargais negalais pasisekė rasti vietinį žmogų ir priversti jį būti keliavedžiu.

Apsaugos negalima buvo tinkamai organizuoti. Žmonės ir arkliai buvo alkani ir vos vilko kojas, bet raginti neteko — patys stengėsi eiti.

R u g s ė j o 2 5 d. pradėjus brėkšti, buvo prieita pusiaukelė tarp Ribnyčių ir Ežeronių. Teko dar labiau skubėti, kol priešo žvalgai bataliono dar neaptiko.

Prieš įeinant į Ežeronis buvo per žvalgus sužinota, kad už pusvalandžio po to, kai batalionas išėjo iš Ribnyčių, ten likusią bolševikų šimtinę lenkai, staiga užpuolę, išblaškė ir nuėjo paskui mūsų batalioną. Prieš pat Ežeronis esantį kaimą Stryjówka užėmė lenkų raitininkai, kurių vieni atėjo paskui mūsų batalioną, kiti — nuo Senosios Rūdos.

Taip pat dar prieš įeinant į Ežeronis buvo sužinota, kad bolševikai Ežeronyse pasiruošę mūsų batalioną sutikti su orkestru ir prakalbomis. Tačiau, įėjus į miestelį, negrojo nei orkestras, nei niekas kalbų nesakė. Paskatinti, kareiviai gerai susitvarkė rikiuotėje ir, galvas pakėlę, tvirtu žingsniu, dainuo-

dami įžengė į miestelį. Bolševikai labai nustebę žiūrėjo į tokią jiems neįprastą tvarkingą kariuomenę.

Greit atsitiktinai buvo sužinota, dėl ko bolševikai bataliono nesutiko taip iškilmingai, kaip buvo pranešta. Mat, jie manė, kad lietuvių dalis, pametusi savuosius, ateina į jų glėbį. Patyrę, kad ateina savo karininkų vedama, tvarkinga dalis, nuo savo sumanymo atsisakė.

Ežeronyse stovėjo bolševikų brigados štabas. Vitkauskas tuojau nuvyko į štabą gauti žinių apie padėtį. Štabe pasitvirtino žinia, kad lenkai iš tikrųjų užėmė kaimą Stryjówka, tačiau ten bolševikai užtikrino, kad jie turi čia ištisą pėstininkų brigadą su artilerija ir kad dėl to lenkai nebandys veržtis per tiltą į Ežeronis.

Bataliono vadas, kad ir nelabai tikėjo bolševikų žodžiais, tačiau vis dėlto nusprendė duoti savo kareiviams bent kiek kvėptelėti. Daugelis kareivių, ypač tie, kuriems teko eiti žvalgybon, vos begalėjo paeiti. Atsirado ir naujas rūpestis. Ligi tol kareiviai dar galėjo, kad ir pusbadžiu, šiaip taip likučiais maitintis, bet dabar kuopų vadai pareiškė, kad maisto jau nė trupučio nebėra.

Bolševikų štabe sužinojęs, kuris kaimas nuo kariuomenės laisvesnis, Vitkauskas su batalionu išžygiavo į Bandorių (Bondary) kaimą. Kaimas buvo pasiektas 21 val. Visiems sumigus, bataliono vadas su kuopų vadais aptarė rytdienos planą. Sunkiausia buvo spręsti maisto ir ligonių klausimas.

Maistu rūpintis buvo paskirtas ltn. Stepelis. Šis "ūkio dalies viršininkas" gavo savo žinion keletą kareivių ir porą vežimų. Jam buvo įsakyta rinkti bulves, daržoves, žodžiu — viską, ką tik valgomo aptiks. Be to, jis turėjo mėginti kaimuose šį tą gauti per seniūnus. Kuopų vadams buvo įsakyta, aptikus bulvieną ar daržą, organizuotai su kareiviais rausti žemę, reikalaujant, kad kiekvienas kareivis nors šį tą rastų maistui. Tokių priemonių teko griebtis sprendžiant maitinimo klausimą dėl to, kad krašte buvo pilna bolševikų, kurie viską, ką tik galėjo, paėmė ar pavogė.

Visai silpnus ligonius buvo nutarta vežti ant kuopų vežimų, o kiek stipresnius — vesti pėsčius, sudėjus į vežimus jų ginklus ir šarvuotę.

Apie vidurnaktį nuėjo ir kuopų vadai su bataliono vadu miegoti.

R u g s ė j o 2 6 d. rytą pas bataliono vadą įbėgo budintis karininkas ir pranešė, kad ties Ežeronimis dedasi kažkas negero. Iš abiejų pusių šaudo kulkosvaidžiai ir artilerija. Visais

keliais nuo Gardino bėga daugybė gurguolių. Bataliono vadas tuojau liepė trimituoti ir ko skubiausiai paruošti batalioną. Per 15-20 minučių batalionas su apsauga buvo išvestas Astrynos link.

Bolševikų gurguolės dauguma buvo jau praėjusi. Iš Ežeronių pusės nebebuvo girdėti šaudant, stojo nejauki tyla. Buvo aišku, kad ten bolševikai, būdami sumušti ar vos pamėginę gintis, pabėgo.

Atsitraukdamos bolševikų masės plūdo gaivališkai, be jokios tvarkos, tarytum nesulaikoma lava, kuriai negalima atsispirti ir su kuria belieka tik kartu bėgti. Tačiau bėgti reiškė nugrimsti toje lavoje ir galų gale, su visa kamšalyne, sulaukti liūdno galo — pakliūti lenkams į nelaisvę.

Bataliono vadovybės svarbiausias rūpestis buvo, kad jos dalinys neištirptų toje bolševikų lavoje. Galvota, kaip būtų geriau: aplenkus bolševikus, ar kiek atsilikus nuo jų. Pagrindinis tikslas buvo pasirinktas bandyti išeiti per Najadvarį Varėnos link.

Netoli posūkio Naujadvario link buvo pastebėta netvarkingai besiskleidžianti grandinė. Bataliono vadas per žiūroną pamatė, kad tai buvo į mūsų pusę atsikreipę bolševikai. Pasiųstas raitininkas įspėjo bolševikus, kad tai ne lenkai, bet mūsiškiai.

Už 7 km nuo Naujadvario buvo gauta neaiškių žinių, kad Naujadvaris jau esąs užimtas lenkų. Tuojau buvo nusiųsti žvalgai, kad išaiškintų padėtį. Kareiviams tuo tarpu buvo išduotas valgis — bulvienė be jokių riebalų ir be druskos. Nusilpę ir išbadėję kareiviai valgė šią bulvienę kaip kokį gardžiausią valgį.

Už valandos grįžę žvalgai pranešė, kad Naujadvaris jau esąs lenkų užimtas ir kad ten buvę lietuviai, kurie išsisklaidę. Netoli nuo ten lenkams pakliuvusi ir mūsų artilerija. Šie daliniai veikiausiai buvo 7 pėst. pulko 1 batalionas ir 1 baterija.

Vitkauskas kalbinęs bolševikų brigados vadą, kad jis su savo dalimi pralaužtų lenkų frontą Varėnos link, tačiau bolševikų vadas su tuo nesutiko. Užpakalyje nuo Ežeronių pusės buvo girdėti netoli šaudant. Bolševikai jau pradėjo nerimauti. Ant vieno kalnelio buvo skleidžiama, kad ir be aiškaus tikslo, grandinė.

Neparėmus bolševikams, bataliono vadas užuot žygiavęs į šiaurę, Varėnos link, pasuko į Vosyliškes, į rytus.

Bolševikų "brigada" ėjo paskui, tačiau, išėjęs į kelią Ežeronys - Vosyliškės, batalionas vėl įstrigo į bolševikų lavą.

Iš užpakalio ir iš kairės vėl buvo girdėti smarkokai šaudant. Juo toliau buvo žygiuojama, juo didesnė darėsi netvarka ir kamšalynė. Visi viršininkai dėjo visas pastangas, kad tik batalionas neišsiblaškytų, kad galutinai nepakriktų iki ryto. Kareiviai buvo labai nusilpę ir pervargę, tamsoje negalima buvo atskirti savųjų nuo bolševikų.

Atsirado dar viena bėda. Suvargę ir neėdę arkliai pradėjo nebepavežti ir kristi. Nusilpęs arklys sustodavo, išskėsdavo kojas, lyg medines, ir stovėdavo sustingęs. Tokių stovinčių, sustingusių bolševikų arklių buvo pilni pagrioviai. Buvo bandyta tokius stovinčius arklius kinkyti. Pasirodė, kad tai buvo vienintelis išsigelbėjimas. Nors iš to galima buvo tikėtis nesusipratimų su bolševikais, tačiau kitokios išeities nebuvo.

Rugsėjo 27 d., pradėjus švisti, juo toliau, tuo labiau ėmė grupuotis prie bataliono vado savi kareiviai. Vadas juos nukreipė nuo kelio, norėdamas, kad jie bent kiek atsikvėptų ir užkąstų ir kad susirinktų visi atsilikusieji.

Pasrėbę po 8-10, be riebalų ir be druskos, bulvienės šaukštų, bataliono kariai žygiavo Lydos link baisioje bolševikų kamšatyje. Bolševikų nuotaika buvo jau visai nupuolusi. Nebe labai jiems dabar jau berūpėjo ir agitacija. Prieš keletą dienų, žiūrėk, tik prieidavo prie mūsų kareivio bolševikas, tuojau ir klausia: "O kam, tovarišč, jūsų karininkai nešioja žvaigždutes, kam jūsų valdžia buržuazinė ir pan." Dabar jau net ir komisaras, greta eidamas, nebeužsiminė apie politiką, nebent tik duonos paklausia.

Vis dėlto pavojus iš bolševikų pusės didėjo. Juo arčiau buvo einama prie Lydos, juo dažniau buvo girdėti didesnių komisarų agitacinės kalbos, kad lietuviai, susitarę su lenkais, paleido pastaruosius bolševikams į sparną. Vienur kitur buvo pradėta suiminėti mūsų kareiviai, kaip tariami dezertyrai.

Sužinojęs, kad viename kaime yra suimtų mūsų kareivių, kpt. Vitkauskas pasiuntė į tą kaimą ltn. Černių, kad jis pareikalautų juos paleisti. Tačiau bolševikai buvo sulaikę ir patį ltn. Černių ir tik po ilgokų derybų jį paleido.[32]

Per upę Ditvą buvo sudegintas tiltas. Šalia tilto vietos pervažiuoti upės nebuvo galima, nes nusekusios upės dugnas buvo biauriausias dunblynas. Paskubomis nukloję rąstais kelią, bolševikai ėmė perleidinėti vieną po kito vežimus. Prieš upelį kokių 5 km plote keliai ir laukai buvo kimšte prikimšti gurguolės. 5-6 valandas pasigrūmus, pasisekė, pagaliau, prasiveržti ligi pervažiavimo vietos. Juodame, dvokiančiame, baisiausiai iš-

klampotame dumble apie 15 arklių guli apklimpę, iš jų daugumas jau nudvėsę, keletas sulūžusių vežimų.

Energingai dirbdamas, visas batalionas greit ir laimingai perėjo su visa savo gurguole ir nužygiavo tolyn į Lydą.

Į pavakarį batalionas prisiartino prie Lydos. Už kokių 2 km nuo miesto jį pasitiko 3 kazokai, pasisakę esą butininkai. Vienas iš jų pranešė, kad įgulos viršininkas ir komendantas reikalaująs, kad pas juos užeitų bataliono vadas. Kazokas toliau papasakojo, kad mieste yra apie 400 lietuvių kareivių ir koks ten, pagal jį, "ne to batalionnyj, ne to divizjonnyj" (lyg ir bataliono, lyg ir divizijos vadas) ir kad jie čia "formuosis".

Pasakodamas kazokas kartas nuo karto gan keistai šyptelėdavo. Tai dar labiau sustiprino įtarimą, kad bolševikai ne be reikalo skleidžia gandus, jog lietuviai tyčia praleidę prieš juos lenkus, ir kad jie rengiasi lietuvius nuginkluoti. Kadangi galima buvo visko laukti, tai kpt. Vitkauskas skubiai apmąstė savo veiksmų planą. Jis nusprendė vykti, kur buvo reikalaujama, tačiau batalioną palikti paruoštą bet kuriems netikėtumams.

Kiek sustojęs vienoje gatvėje, bataliono vadas savo pavaduotojui 7 kuopos vadui ltn. Černiui pakuždomis ir nepastebimai davė keletą nurodymų — liepė visiems nepastebimai užtaisyti šautuvus, parinkti keletą sumanių vyrų, kurie sektų, kur jos bataliono vadas, ir kad ką įtartino pastebėję, laiku praneštų ltn. Černiui. Pats bataliono vadas su savo pasiuntiniu ir 3 kazokais nujojo prie namo, kuriame, anot jų, esąs įgulos viršininkas ir komendantas.

Jau visai sutemus, kazokai bataliono vadą nuvedė į viešbutį, kur buvo "ypatingas skyrius". Ten už stalų sėdėjo įvairių tipų keistais veidais. Prie kpt. Vitkausko priėjo sadistiška veido išraiška lyg žydas, lyg kaukazietis, ir piktu paniekos tonu paklausė: "O ar atsimeni, tovarišč, kaip jūs mus savo teritorijoje nuginklavote?" — "Kas gi nuginklavo? — ar aš, bendrai, lietuviai?" — "Hhhh . . ." — sužviegė tasai pro dantis.

Staiga atvykęs bolševikų komisaras pranešė, kad kpt. Vitkausko reikalauja pas save armijos vadas.

Nuvykęs į bolševikų armijos štabą, laukiamajame kambaryje kpt. Vitkauskas sutiko mjr. Petruitį. Tai ir buvo tasai "lyg bataliono, lyg divizijos vadas". Petruitis paskubomis papasakojo apie padėtį. Lydoje yra 7 pėst. pulko I batalionas ir gan daug įvairių kitų dalių kareivių, iš viso apie 400 žmonių. Bolševikai siūlo susiformuoti į atskirą dalį ir ketina palikti pas save ir duoti uždavinį. I bataliono visos kuopos,

išskyrus kulkosvaidininkus, atbėgo be karininkų. Jos esančios gerokai suagituotos, pakrikusios.

Įėjusiam kpt. Vitkauskui į kabinetą, armijos vadas pirmiausia prikišo, kad jo batalionas esąs pakrikęs ir demoralizuotas. Į tai Vitkauskas atsakė, kad jo batalionas yra tik pavargęs, bet visai ne pakrikęs ir ne demoralizuotas ir kad jis gali net ir tuojau kautis. Tik čia anksčiau atvykęs I batalionas yra nukentėjęs kautynėse, likęs be karininkų, be jokio aprūpinimo, tad ir negali būti tvarkingas.

Nuo bolševikų armijos vado siūlymo persiformuoti ir vykdyti duotą uždavinį, kpt. Vitkauskas atsikalbėjo tuo, kad dėl pavojingos padėties nebėra laiko persiformuoti ir, be to, jis dar nėra atpalaiduotas nuo savo vyresnybės duotų uždavinių.

Atsakydamas į armijos vado klausimą, kuris būtų kpt. Vitkausko pirmas tikslas, jeigu tasai jį paleistų, paklaustasis atsakė, kad pirmas jo tikslas yra abu batalionus išvesti į savo dalį ar bent į mūsų kariuomenės veikimo rajoną. Jeigu lenkų nepavyktų aplenkti, tai jis manąs patogesnėje vietoje prasilaužti.

Išėjęs į gatvę, kpt. Vitkauskas pastebėjo, kad visur pilna pėsčių, raitų ir važiuotų, tad ir armijos vadas ne be reikalo buvo prasitaręs, kad gal net ir už dviejų valandų teks iš ten bėgti. Buvo įsakyta per dvi valandas išeiti. Kai visos gatvės užtvenktos, nelengva tai įvykdyti.

Vitkauskas tuojau grįžo prie bataliono, pranešė jam savo derybų vaisius ir davė reikalingus patvarkymus. Po to, I bataliono karininkų kpt. Katasanavo (Katasiūno), ltn. Nagrodskio ir ltn. Štato padedamas, kpt. Vitkauskas griebėsi vaduoti 1 batalioną, kuris buvo jau nuginkluotas, kurio arkliai buvo jau atimti.

Per didelį vargą, per daugelį ginčų pasisekė, pagaliau, atgauti ir ginklus, ir visus pirmojo bataliono arklius. Dviejų artileristų (bene 5 baterijos) prašomam, kpt. Vitkauskui pareikalavus, buvo atiduoti ir visi atimtieji artileristų arkliai.

Nuo Lydos I batalionas keliavo toliau jau drauge su III batalionu. Dabar paieškokime pėdsakų, rodančių, kuriais keliais I batalionas pasiekė Lydą.

7 pėst. pulko I bataliono ir 1 baterijos likimas po Perievčės kautynių. Kai rugsėjo 24 d. vakare 7 pėst. pulko 2 kuopa po dienos kautynių buvo išsklaidyta, mjr. Rėklaitis su savo rinktine nužygiavo palei ežerus per Senąją Rūdą Naujosios Rūdos kryptimi. Du traukiniai, kuriais rugsėjo 23 d. rinktinė iš Vilniaus atvažiavo, liko Pariečės stotyje.[33]

Nuo Naujosios Rūdos rinktinė žygiavo į Naujadvarį. Apie tolesnį rinktinės žygiavimą rašytojai yra pateikę šiek tiek prieštaringų žinių. Pagal Vitkauską, kaip jau buvo minėta, rugsėjo 26 d. jo žvalgai pranešė, kad Naujadvarį jau užėmę lenkai ir "kad ten buvę lietuvių (kaip vėliau paaiškėjo, mūsų pirmasis batalionas), kurie išsisklaidė; kad ten pat netoliese pakliuvo į rankas mūsų artilerija (1-ji baterija)..."[34]

Panašiai rašo ir Petruitis: "...rugsėjo 26 d., dar prieš aušant, išjojom (iš Astrynos, A.R.) į Naujadvarį. Miškuose ties Naujadvariu radom beklaidžiojančių 7 pulko kareivių, kurie mums pranešė, kad Naujadvarį jau užėmė lenkų kavalerija ir čia nuginklavusi mūsų bateriją".[35]

Iš šių pasisakymų atrodo, kad tiek I batalionas, tiek ir 1 baterija bus nukentėję ties Naujadvariu ar net pačiame Naujadvaryje. Tačiau šiai prielaidai prieštarauja kiti šaltiniai. Lenkų 1 legionų divizijos vadovybė rugsėjo 26 d. 18 val. pranešė lenkų 2 armijos vadovybei, kad "Iš pietų Rodūnios link žygiuojantis lietuvių batalionas išsisklaidė ir bėga pavieniui miškais į šiaurę".[36] Tad išeitų, kad tas batalionas išsibėgiojo ne Naujadvaryje, bet žygiuodamas nuo Naujadvario Rodūnios link, ir, gal būt, jis buvo net pasiekęs to kelio pusiaukelę, kur nors netoli Užubalio.

Patikimiausia, atrodo, versija kareivio Antano Antanaičio, paties išgyvenusio šį bataliono išsibėgiojimą. Jis taip aprašo šį įvykį:

"Kitą rytą pasidarė didelė panika, nes majoras Rėklaitis buvo kažkur pasišalinęs, o I-mo bataliono vadas Gaižauskas sako mums:

— Kitos išeities nėra. Meskite šautuvus ir bėkite, kur kas gali.

Paklausėme, bet nevisai, nes šautuvo nė vienas nemetėme. Bėgdami išjojome viso bataliono arklius. Dabar pasukome į pietus ir bėgome Vosyliškio miestelio link, pas bolševikus, nes žiemiuose jau buvo lenkai. Vadas Gaižauskas ir pirmos kuopos vadas Kuzminas pasiliko miestely ir vėliau pateko lenkams į nelaisvę.

Bebėgdami iš Užubalių, kelis kartus buvome užpulti lenkų partizanų".[37]

Smulkesnių aplinkybių, dėl ko kilo panika, nežinome, tačiau neatrodo, kad šio bataliono padėtis būtų buvusi be išeities. Bent ji nebuvo blogesnė, negu to paties pulko III bataliono. Bet, deja, neatsirado karininko, kuris būtų išdrįsęs sukomanduoti: "Batalionas, klausyt mano komandos!" ir būtų nuvedęs batalioną į šiaurę. Keista, kad tuo pačiu metu, kai karininkai visai pasidavė panikai, kareiviai nepametė galvų.

Atbėgę į Vosyliškes, ten rado kareiviai bolševikus. Sužino-

ję, kas atsitiko, bolševikai tuojau pasiuntė tris pėstininkų kuopas ir du raitininkų eskadronus Užubalio link.

Į Vosyliškes atvyko ir trys karininkai: kpt. Katasanovas, ltn. Nagrodskis ir ltn. Štatas (pagal Antanaitį klaidingai — vietoje paskutinių dviejų — ltn. Sedeika ir ltn. Stukas). Iš Vosyliškių batalionas išvyko į Lydą. Ten jis atvyko apie 10 val. vakare. Bolševikai įsakė vienoje Lydos miesto aikštėje sustatyti šautuvus ir uždraudė vaikščioti po miestą.[38]

Su 1 batalionu žygiavusi 1 baterija rugsėjo 25 d. ties Rodūnia pateko lenkams į nelaisvę.[39]

R u g s ė j o 2 8 d. prašvitus buvo žygiuoti daug geriau, negu naktį. Mat, nakties metu, padidėjus žmonių skaičiui, visų laipsnių viršininkams reikėjo dėti daug pastangų, kad bent šiek tiek palaikytų žygio tvarką. Pirmas batalionas buvo prisiklausęs įvairių gandų ir darėsi netvarkingas: vieni pradeda atsilikti, kiti vėl išbėga į priešakį, landžioja po kaimus.

Pakeliui aptiktoje patogioje vietoje kpt. Vitkauskas liepė išrikiuoti abu batalionus ir 2 pulko 9 kuopą su visais kitų dalių atskirais kareiviais. Paaiškinęs sunkias aplinkybes ir savo uždavinį, kpt. Vitkauskas paskelbė, kad jis yra visos suvestinės dalies vadas su diktatoriškomis teisėmis, kad jo įsakymai privalomi visiems be jokių išimčių ir kad jis savo valia baus: 1. mirties bausme už plėšimą ir kurstymą prieš viršininkus ir prieš valstybę; 2. rykštėmis baus už nevykdymą viršininkų įsakymų, už vagiliavimą, už tvarkos ardymą, už be leidimo ir be priežasties atsilikimą, už pardavinėjimą valdiško turto ir t.t.

Vienas vagilius tuojau pat buvo nubaustas. Pirmo bataliono vadu suvestinės dalies vadas paskyrė kpt. Katasanovą. Atskirus svetimų dalių kareivius jis paskirstė į mažesnes kuopas, davė patvarkymų mitybos reikalu, kuris pasunkėjo, nes tebuvo iš viso trys virtuvės, kurios dabar turėjo aptarnauti žymiai didesnį skaičių žmonių.

Žodžiai pasiekė savo tikslą: bausti daugiau nieko nebereikėjo, ir batalionai žygiavo tiesiog net pavyzdinga tvarka.

Naktį į rugsėjo 29 d. buvo dar sunkiau žygiuoti. Bolševikai traukėsi dar labiau pakrikę. Tiek žmonės, tiek arkliai jau vos bevilko kojas. Kpt. Vitkauskas per visas 8 paras tebuvo gavęs miegoti vos keletą valandų. Palikęs savo pavaduotojui vesti dalį, jis ant kulkosvaidžių ir dėžių prikrauto vežimo atsigulė ir po kokios valandos miego nubudęs sužinojo, kad tarp bolševikų masės tamsoje batalionai persiskyrė: dalis buvo kaime, kuriame jis nubudo, kiti — nežinia kur.

R u g s ė j o 2 9 d. auštant buvo surastas ir atsiskyręs batalionas. Lydoje bolševikų armijos vadas nurodė, kad žygiuoti tegalima buvo Bagdanavo link, nes ten lenkų dar nebuvo. Kpt. Vitkauskas buvo užsimojęs vesti savo dalį kiek kairiau — pro Trobas Alšionių link, tačiau buvo sužinota, kad šis kelias jau nebelaisvas, nes už kokių 5-6 km rajone Surviliškės - Dieveniškės - Subatninkai buvo pasirodę lenkų žvalgai.

Batalionai buvo tiek pervargę, kad jokioms kautynėms nebetiko. Apie prasiveržimą negalėjo būti nė kalbos, tad buvo pasukta Bagdanavo link. Atvykus ten, buvo sužinota, kad lenkai dar tebėra tame pačiame rajone ir kad jie dar neperžengę Kliavos upelio.

Nuo Bagdanavo pasukus į šiaurę, Ašmenos link, atėjo lemiamoji valanda. Reikėjo suspėti praeiti šiuo keliu, kol lenkai jo dar neužėmė. Visi suprato reikalą, ir raginti nereikėjo. Nuo Bagdanavo ligi Alšionių 11 km kelią batalionai sukorė per nepilnas dvi valandas.

Iš gyventojų buvo patirta, kad netoli Ašmenos esanti lietuvių sargyba. Vis dėlto padėtis dar nebuvo aiški. Teko girdėti bolševikus kalbant, kad visa Suvalkija jau esanti lenkų užimta, esąs užimtas ir Kaunas, lenkai jau esą nebetoli nuo Vilniaus. Vietos gyventojai dar mažiau žinojo apie fronto padėtį. Reikėjo skubėti rasti savo kariuomenės dalinius.

R u g s ė j o 3 0 d. Ašmenoje buvo rasti bolševikai, daugiausia — jų užpakalinės dalys. Iš vieno vietos gyventojo lietuvio buvo sužinota, kad netoli Ašmenos Vilniaus link tikrai esančios lietuvių sargybos.

Žygiuojant iš Ašmenos Vilniaus link, už kokių 6-7 km buvo sutikti pirmi lietuviai kareiviai. Tai buvo 4 pėst. pulko sargyba. Smulkiai paaiškinti padėties sargyba, tiesa, negalėjo, tačiau iš sargybinių buvo bent sužinota, kad tiek Kauno, tiek ir Vilniaus lenkai dar nebuvo užėmę.

Batalionai nužygiavo į artimiausią geležinkelio stotį Gudagojį. Ten jie ir nakvojo. Iš stoties buvo duota telefonograma į Vilnių, kuria buvo pranešta, kad batalionai atvyko, ir buvo pareikalautas ešelonas.

S p a l i o 1 d. rytą ešelonas buvo paduotas. Netrukus viskas — arkliai, vežimai buvo sukrauti į vagonus. Visos 9 kuopos buvo gražiausiai surikiuotos. Pasveikinęs nugalėjusius sunkų žygį, kpt. Vitkauskas palinkėjo taip pat garbingai atlikti ir būsimuosius žygius. Po to visos kuopos sutartinai pagiedojo himną ir sušuko "valio!"[40]

Vilniaus stotyje atvykusius sutiko 7 pėst. pulko vadas plk. ltn. Adomkavičius su keliais kitais pulko karininkais.

Iš užfrontės žygio grįžo apie 750 kareivių ir 10 karininkų: kpt. Vitkauskas, ltn. Černius, vyr. ltn. Vaitkevičius, ltn. Rauba, ltn. Stepelis, vyr. ltn. Katasanovas, ltn. Nagrodskis, ltn. Štatas ir 2 pėst. pulko 9 kuopos vyr. ltn. Andriūnas ir ltn. Ališauskas.

Per 7 tikrojo žygio dienas buvo nužygiuota 310 km, t.y. kasdien vidutiniškai po 44 2/7 km. Arkliai buvo jau visai pasimušę, po balnais ir plėškėmis buvo žaizdos, kareivių kojos buvo taip sušutusios, jog kai kurių padai buvo beveik viena raudona vandeninė pūslė.

Šis žygis įrodė, kad lietuvis kareivis yra patvarus ir kad su juo galima nugalėti ir žymiai stipresnį priešą, jeigu tik jam vadovauja sumanūs, ryžtingi karininkai, kurie moka sunaudoti jame slypinčias jėgas. Šis "kautynių krikštas" padėjo vėliau su jo dalyviais ginti Vilniaus - Širvintų plentą.

Kovos dėl Varėnos geležinkelio mazgo. Smolenskis nusiskundžia, kad reikalas apsisaugoti nuo netikėtumų iš lietuvių pusės lenkams atėmęs beveik penkias divizijas, kurias jie būtų galėję pavartoti prieš rusus.[41] Vis dėlto šių, jau anksčiau aptartų divizijų tikslas nebuvo vien tik apsiginti nuo galimų lietuvių puolimų. Tai matyti, kad ir iš tuo tarpu šioms divizijoms tebevadovavusio II armijos vado rugsėjo 29 d. įsakymo.[42] Tame įsakyme "apsauginei grupei", tarp kitko, taip įsakyta:

"c) Savanorių divizija, po to, kai ją pakeis 4 pėst. divizija, užima Varėną ir susitelkia rajone Varėna - Marcinkonys, kad žygiuotų išilgai ašies Gardinas - Vilnius. Veikimo ruožas apribotas iš vakarų 4 pėst. divizijos, iš rytų linijos Kuršiai - Senkonys (Sienkance), Pažuoliai (Poddębie) - Dubičiai - Užubalis (visa savanorių divizijos pusėje)".

Žygiavimo "išilgai ašies Gardinas - Vilnius" pagrindinis uždavinys tuo tarpu buvo užimti Varėnos geležinkelio stotį, kad būtų atkirstas kelias permesti Suvalkijoje sutelktoms Lietuvos kariuomenės dalims į Vilnių.

Supdami bolševikų armijos dešinįjį sparną per Druskininkus, Pariečę, Rodūnią ir Lydą, lenkai kelias dienas lietuvius buvo palikę ramybėje, išskyrus lietuvių dalis, pasipainiojusias lenkų 4 raitininkų brigadai Druskininkų - Pariečės rajone (7 ir 2 pėst. pulko dalinius) ir 1 pėst. pulko 1 kuopą Nočioje. Rugsėjo 24 d. lenkų raitininkai tą kuopą staigiai užpuolė ir ją iš Nočios išvijo.[43]

Lenkams vykdant Seinų - Druskininkų operaciją, 1 pėst. pulkas buvo išdėstytas Eišiškės - Rodūnia - Vosyliškės riboje frontu į rytus. Gavęs nepalankių žinių apie fronto padėtį Suvalkijoje, 1 pėst. pulko vadas karininkas Skorupskis susirūpino savo užnugario saugumu. Jis

"į Varėną skambino 7 p. pulko vadui, klausdamas, kas dedasi Druskininkuose, ir gavo atsakymą, kad viskas tvarkoje. Ten esą 7 p. pulko du batalionai. Tačiau ryšio su jais neturėta, ir faktinai ten jų jau nebebuvo.

1 p. pulko vadas karin. Skorupskas ir toliau nenurimo, skambino į kariuomenės štabą, prašydamas leidimo atšaukti pulko dešinį sparną iš Vasiliškių, bet leidimo negavo. Tada atitraukė sauvališkai ir tuo išgelbėjo pusę pulko nuo lenkų apsupimo".[44]

Rugsėjo 27 d. rytą 1 divizijos vadas įsakė 1 pėst. pulkui užimti barą prieš lenkus nuo Žiūratiškių vakaruose palei Ūlos upę pro Kašėtas, Vežionis iki Kužių (išimtinai). Dešinėje 7 pėst. pulko II batalionas, kairėje — 4 pėst. pulkas. Vakare 6 kuopa užėmė Žiūratiškių - Mančiagirės barą; kairiau iki Čepeliūnų (išimtinai) — 5 kuopa ir 1 eskadrono būrys; Čepeliūnai - Vydeniai - Vaidagiai — 2 kuopa; Vaidagiai (išimtinai) - Vėžionys — 3 kuopa; Vėžionys - Kužiai — III batalionas.[45]

Rugsėjo 28 d. lenkai užėmė Lydą. Vykdydama rugsėjo 29 d. II armijos įsakymą, savanorių divizija rugsėjo 30 d. iš Marcinkonių rajono pradėjo pulti Varėnos kryptimi. Rugsėjo 30 d. 12 val. lenkų raitininkai užpuolė ir išvaikė Zervynų užtvarą. Netrukus jie puolė Žiūratiškių kaimą ir nutraukė ryšį tarp 1 pėst. pulko ir 7 pėst. pulko II bataliono. Mūsų užtvaros atkakliai gynėsi Glėbo ežero (išimtinai) - Merkio upės - Mergažerio — geležinkelio linijoje ir net darė priešpuolius.

Lenkai puolė dviem batalionais: vienas puolė Perlojos, kitas — Varėnos kryptimi. Į dešinįjį 1 pulko II bataliono sparną buvo pasiųsta 4 kuopa. Spalio 1 d. pasisekė lenkus pastūmėti atgal. 4 kuopa su dviem kulkosvaidžiais po pietų užėmė Žiūratiškes. 6 kuopa Mergažeryje saugojo ypač geležinkelį ir siuntinėjo žvalgus iki Zervynų pusstoties. 5 kuopa buvo rezerve.

Lenkų puolimo atveju 6 kuopai buvo įsakyta laikyti barą kairėje nuo Mergažerio, paimant savo žinion ir geležinkelį. Dešiniau nuo 8 kuopos, barą palei Derežnyčios upę iki Perlojos (II linija) turėjo užimti 1 kuopa. 4 kuopai įsakyta laikinai užimti Žiūratiškes, Lavyso ež., Perloją; vėliau, kaunantis

trauktis už Merkio upės. Pulko štabas iš Valkininkų stoties spalio 1 d. atsikėlė į Varėnos stotį.

Vakare lenkai ėmė supti nuo Mančiagirės 4 kuopą. 4 kuopai padėti į Perloją atvyksta mjr. Šaudzis su gusarų daliniu ir artilerijos būriu. Naktį 4 kuopa pasitraukė į Perloją, 1 ir 6 kuopos užėmė joms anksčiau nurodytas pozicijas. 6 kuopos vadas kpt. Plenta užėmė poziciją su dviem kulkosvaidžiais prie geležinkelio būdelės už 1 1/2 km nuo Varėnos stoties, vienas būrys buvo pasiųstas į Zervynos pusstotę.[46]

S p a l i o 2 d. apie 11 val. lenkai puolė geležinkeliu ir išvaikė Zervynų pusstotės užtvarą. Mūsų šarvuotam traukiniui iš Varėnos privažiavus Zervynas, lenkai išsibėgiojo.

Gavęs operatyvinį įsakymą 1920 m. spalio 2 d. nr. 10, pulkas dalinius naktį kiek kitaip išdėstė. 4 kuopa užėmė barą Paūliai (išimtinai) - Perloja, pagal Merkio upę; 1 kuopa kairiau pagal Derežnyčios upę iki aukštumos 118; dar kairiau — 6 kuopa linijoje Mergažeris — geležinkelis. 5 kuopos būrys — Palkabeliai; nuo ten iki Barčių — būrys raitininkų; nuo Barčių (išimtinai) per Vydenius - Žagarus — 2 kuopa. Toliau iki Pulstokų — III batalionas su artilerijos būriu. Vienas baterijos būrys — Perlojoje. Rezerve — šarvuotą traukinį saugojusieji du 5 kuopos būriai ir 3 kuopa — Girežeryje.

S p a l i o 3 d. lenkai puolė Perlojos ir Varėnos kryptimis. Varėną puolė iš Zervynų rajono išilgai geležinkelio 205 savanorių pėst. pulkas, Perloją iš Paūlių — 202 savanorių pėst. pulkas.[47]

Lenkai pradėjo pulti apie 6 val. ryto 6 kuopos bare. Tuojau nutrūko šios kuopos ryšys su štabu. Padėti 6 kuopai į Mergažerį buvo išsiųstas 3 kuopos puskuopis, ryšiui — raiti žvalgai. Žvalgai su 6 kuopa nesusirišo. Susidūrę su lenkais, jie lėkė su pranešimu į stotį. Paskui juos sekė lenkų raitininkai, netrukus pasirodė ir pėstininkai. Lenkai į šarvuotą traukinį ir į stotį paleido ugnį.[48]

Šarvuotas traukinys "Gediminas" spalio 2 d. išvažiavo iš Varėnos Gardino link.[49] Dar išvakarėse buvo pastebėti apylinkėje lenkų žvalgai. Be to, 5 km pavažiavus, buvo pastebėtas miške dešinėje nuo geležinkelio dulkių debesys. Iš to buvo galima spręsti, kad artėjo sustiprintos jėgos. Varėnos stotis buvo apsupta iš visų pusių miškų, tad lengva buvo ją užpulti ir paimti su visais traukiniais. Šarvuoto traukinio vadas karininkas, vėliau plk. ltn. ir gen. ltn. Juozas Kraucevičius vakare telefonu prašė pulko vado leisti atitraukti į Valkininkus Varė-

noje stovėjusį "Gediminą", jo bazę iš apie 12 vagonų ir du tuščius prekinius traukinius. Buvo gautas atsakymas likti vietoje dėl moralinės pėstininkų paspirties.

Lenkai visą naktį slankinėjo po miškus. "Gediminas" buvo pasiruošęs kovai: ir artileristai, ir kulkosvaidininkai visą naktį sėdėjo prie ginklų. Lenkams pulti sąlygos buvo patogios: prieš stotį nebuvo nei apkasų, nei ištisos fronto linijos. Priešakyje tebuvo tik atskiros sargybos.

Nepasitikėdamas pėstininkų apsauga, šarvuotas traukinys iš vakaro išstatė savo sargybas ant geležinkelio 1 km prieš stotį, kur buvo svarbiausias telefono ryšys, be to, po mišką aplink stotį patruliavo savi kareiviai.

Naktis praėjo ramiai, bet prieš švintant pasigirdo šūviai. Sargyba pranešė, kad daugybė lenkų eina mišku į stotį. Vadas įsakė kovos daliai užimti savo vietas, prekiniams traukiniams ir savo bazei — tučtuojau, nesilaikant nustatytų geležinkelio taisyklių, sprukti į Valkininkus. Bazės komendantu jis paskyrė savo adjutantą ltn. Pašį.

Dar nepastebėjęs aiškiai, kad lenkai puola (dar buvo tamsoka), Kraucevičius nubėgo į pulko štabą sužinoti apie padėtį. Ten buvo patirta, kad telefono ryšys su vyriausia sargyba (3 km priešakyje) nutrauktas. Raitieji žvalgai pranešė, kad per visą mišką plačiu frontu slenka lenkai.

Vos prašvitus, visu frontu pasigirdo šaudymas. Traukinio vadas įsakė artilerijos lėkštvagoniui ir abiem kulkosvaidžių vagonams sekti priešą ir prireikus laikyti ugnį. Jis pats su karininku mechaniku įlipo į garvežį. Vadovaudamas garvežio judesiams, jis tuo pačiu galėjo vadovauti ir visam traukiniui. Nei telefono ryšio, nei šviesinės signalizacijos traukinys neturėjo.

Netrukus lenkų šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis pradėjo koncentruotis į traukinį. Prabilo ir "Gediminas" savo pabūklu ir kulkosvaidžiais. Abiejuose kulkosvaidžių vagonuose buvo 8 kulkosvaidžiai, tik jie ne visi galėjo veikti. Iš dešinės ir kairės veikti kliudė miškai. Tatai labai palengvino priešui priartėti prie stoties.

Iš abiejų pusių buvo smarkiai šaudoma. Nors "Gediminas" buvo silpnai šarvuotas, dėl savo galingos ugnies jis galėjo ilgai laikytis. Lenkai negalėjo ne tik pagrobti traukinio, bet ir paimti stoties. Lenkams beliko tik apsupti stotį ir atkirsti kelią traukiniui trauktis. Jie tad ir pradėjo vykdyti šį manevrą.

Norėdamas geriau matyti savo užnugarį, traukinio vadas traukėsi Valkininkų link už kelių šimtų žingsnių nuo Varėnos

stoties ten, kur baigėsi iešmų plotas. Priartėjęs prie iešmų galo, jis pamatė, kad ant geležinkelio linijos gulėjo apverstas prekinis vagonas. Traukinio vadas su karininku pribėgo prie nuversto vagono apžiūrėti užversto kelio. Bėgdamas tenai, jis iš susijaudinimo nesuskubo apie tai pasakyti savo pavaduotojui. Grįžęs prie garvežio, jis pamatė, kad artilerijos lėkštvagonio įgula jau pasitraukė nuo traukinio ta kryptimi, kur priešo dar nebuvo. Vado iššokimą iš traukinio įgula suprato, kad tai buvęs ženklas apleisti traukinį. Šiuo atveju įvykęs nesusipratimas neturėjo neigiamų pasekmių, nes nebuvo kitokios išeities traukinio įgulai, kaip tik trauktis. Traukiantis įgulai, ltn. Vileniškis šaudė iš kulkosvaidžių ir tuo padėjo traukinio įgulai pasitraukti.[50]

"Gedimino" dalis žlugo Varėnoje. Vis dėlto 2 lėkšvagoniai su prancūziškomis patrankomis ir haubicomis buvo prijungti prie bazės ir laimingai pasitraukė į Valkininkus. Buvo nukauti 2 kulkosvaidininkai, keletas buvo dingę be žinios, bet kitą dieną jų dalis atsirado. Karininkai visi išliko sveiki.[51]

Varėnos rajone veikusiam lenkų 205 pėst. pulkui atiteko: 2 kulkosvaidžių vagonai, 1 pusiau šarvuotas garvežys, 1 artilerijos lėkštvagonis, 1 paprastas lėkštvagonis su geležinkelio įrankiais. Traukinyje liko 2 pabūklai, 16 sunkiųjų kulkosvaidžių, 7 šautuvai, 12,000 kovos šovinių, 4 telefono aparatai ir 5 km telefono lauko kabelio.[52]

"Gedimino" netekimas buvo gan didelis moralinis ir materialinis smūgis. Dar visa laimė, kad nė vienas įgulos karys nepateko lenkams, ir už mėnesio įgula buvo visai sutvarkyta ir apšarvuota. Po kelių dienų "Gediminas" gavo lėkštvagonį su 2 haubicom ant stovų. Jomis galima buvo šaudyti į visas puses.[53]

Stoties kryptimi išgirdęs šaudymą, mjr. Genys su 1 ir 3 kuopa ir 4 baterijos būriu vyko į pagalbą, bet pavėlavo. Pakeliui sutiktas mjr. Šaudzis pasakė, kad stotis lenkų jau užimta, žmonės išblaškyti ir kad stotyje likęs šarvuotas traukinys ir pulko vadas. Mjr. Genys su 1 ir 3 kuopa užėmė poziciją palei Merkį ir ilgai gynė Varėnos miestelį. Artilerija apšaudė stotį. Pritrūkus šovinių (paklydo šovinių vežimėlis), pasitraukta link Bobriškio.[54]

Perloją lenkai puolė kiek vėliau. Miestelyje buvo tik kpt. Dundulio vadovaujama 4 kuopa ir Perlojos partizanai. Šios mūsų jėgos atkakliai gynėsi, nors ir nepajėgė atsilaikyti gausingesniems priešams. Kpt. Dundulis taip rašo savo pranešime:

5 p. D.L.K. Kęstučio pulko I bataliono vadas kpt. Garbaliauskas savo štabe 1920 m. lenkų fronte

"Pranešu, kad su kuopa Perlojos miestely lenkus puoliau durtuvais ir buvau visai išmušęs iš Perlojos. Antrą kartą lenkai mane puolė durtuvais. Aš priėmiau ataką: yra nukautų ir sužeistų. 14 val. Perloją palikau, nes lenkai buvo mane visai apsupę iš dešinės".[55]

4 kuopa pasitraukė į Daugus. 2 kuopos ir III bataliono baro lenkai nepuolė. Dėl bendros padėties ir šiems daliniams teko pasitraukti į Valkininkų stoties rajoną. Geležinkeliu slenkančius lenkus Valkininkų stoties link sulaikė išsigelbėjusi "Gedimino" traukinio dalis, kuri atidengė ugnį iš platformos su dviem patrankom.

Vykdydamas I divizijos vado įsakymą (telefonograma nr. 901), vakare pulkas užėmė barą: Bobriškis - Vazgirdonys - Jokėnai - Pamerkys. Bobriškio - Vazgirdonių barą buvo užėmusi bene 5 ir 6 kuopa, Jokėnų - Pamerkio bare buvo 7 kuopa; 9 kuopa ir III bataliono štabas apsistojo Vaitavoje, 8 kuopa Puškornios kaime, 2 kuopa — Dekšnių kaime. Kitos pulko dalys susitelkė Bobriškio rajone.[56]

Spalio 4 d. kautynėse Perlojos - Varėnos fronte dalyvavo jau ir du III divizijos pulkai — 3 ir 6 pėst. pulkas. Jie atžygiavo iš Suvalkijos padėti 1 pėst. pulkui ir 7 pėst. pulko II batalionui.[57]

6 pėst. pulkas į Laičius atvyko spalio 3 d. apie 15 val.

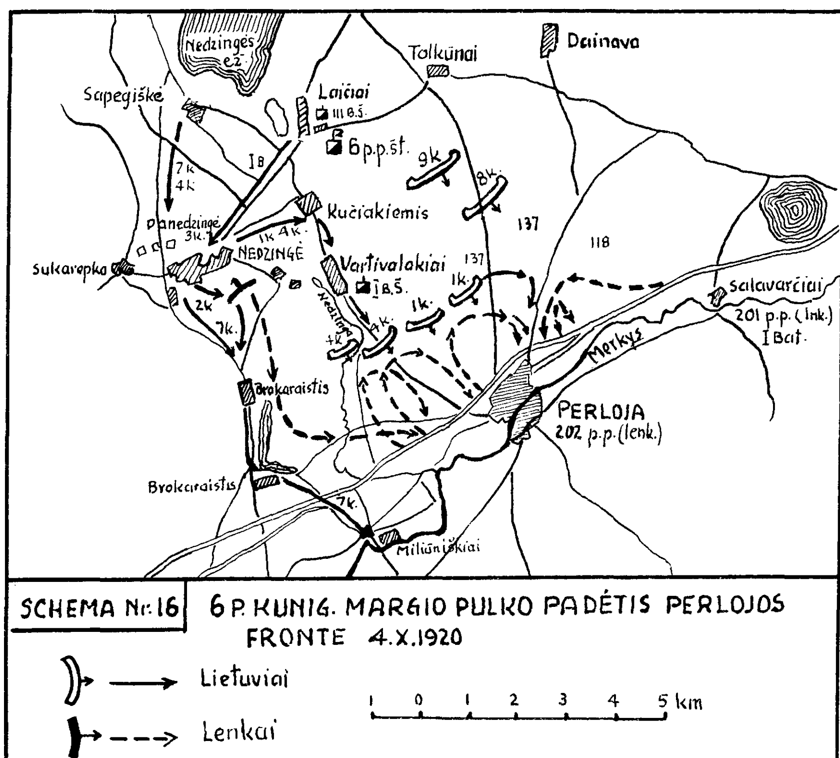
Pulko vadas, susipažinęs su aplinkybėmis, įsakė pulkui pasiruošti puolimui. Pulkas buvo gavęs uždavinį pulti bare Sapiegiškės - Nedingė - Brokaraistis - Lavyso ež., visi punktai imtinai. Iš kairės — D. Pavardaunis - Glėbo ež. - Mergažeris, visi punktai išimtinai. Kaimynai iš dešinės — 7 pėst. pulkas, iš kairės — 3 ir 1 pėst. pulkai, kurie tuo pačiu laiku puls Varėnos miestelio kryptimi, kad užimtų Varėnos geležinkelio stotį. 6 pėst. pulko tikslas užimti Nedingę - Perlojos miestelį ir atstumti lenkus už Ūlos upės. Puolimo pradžia — spalio 4 d. 5 val., 6 pėst. pulko išeities riba — Laičiai.[58]

Pulko vadas 7 kuopą nuskyrė į dešinį sparną ir įsakė pulti kryptimi Nedingė - Brokaraistis - Miliūniškis. I batalionas ir II bataliono 4 kuopa puola Nedingę nuo Laičių pusės, toliau — kryptimi Vartivalakiai - Perloja. Visi kiti pulko daliniai lieka rezerve Laičių rajone. Puolančią grupę apjungti ir vadovauti buvo paskirtas I bataliono vadas kpt. Mackevičius, pulko vado padėjėjo mjr. Stapulionio prižiūrimas.

Pulti buvo pradėta nustatytu laiku, tačiau Nedingėje kuopos lenkų jau neberado. Kpt. Mackevičius pertvarkė puolančius dalinius: 7 kuopai paliko tą pačią kryptį, su 4 ir 1 kuopa jis puola Vartivalakių kryptimi, 2 ir 3 kuopa lieka Nedingėje rezerve.

7 kuopai lenkai rimtai pasipriešino Karūžiškių (Choronżyce) kaimo vakariniame pakraštyje, ir jie 7 kuopos puolimą laikinai sustabdė, tačiau 7 kuopos vadas savo rezerviniu būriu pradėjo apeiti lenkų kairįjį sparną. Pastebėję tą manevrą, lenkai pasitraukė Brokaraisčio kryptimi. 7 kuopa energingai persekiojo lenkus ir neleido jiems sustoti Brokaraistyje, nors ten ir buvo tinkama pozicija. Pakrikę lenkų daliniai nuo Brokaraisčio II pasuko į rytus Perlojos kryptimi. Vykdydama savo uždavinį, 7 kuopa toliau puolė Miliūniškio kryptimi. 16 val. kuopa užėmė Miliūniškio kaimą ir sustojo šiauriniame Merkio upės krante. Kuopos vadas per nusiųstą ryšininką prašė bataliono vado tolesnių nurodymų.

Kai 4 ir už jos slenkanti 1 kuopa priartėjo prie Vartivalakių, vietos gyventojai perspėjo, kad nuo Perlojos pusės prie kaimo artinasi lenkai. Bataliono vadas tuojau įsakė 4 kuopos vadui skubiai išsiųsti vieną būrį su sunkiuoju kulkosvaidžiu į pietinį kaimo galą ir ten užimti patogią poziciją visai kuopai. Būrys puolė netoli kaimo esančias kapinaites, kur buvo lenkų patrulis, ir jas užėmė. Tolumoje pasirodė lenkų grandinės. Jų sunkieji kulkosvaidžiai atidengė ugnį į kapinai-

tėse esantį 4 kuopos būrį. Tuo metu prie kapinaičių priartėjo visa kuopa ir įsijungė į kautynes.

Bataliono vadas 1 kuopą pasiuntė Perlojos kryptimi, kairiau nuo 4 kuopos. Kadangi ten buvo atviras laukas, tai puolimas buvo nelabai sėkmingas. 4 kuopa užėmė kaimo kapinaites ir vandens malūną ant Nedingės upelio, bet toliau pasistumti neįstengė. Nustota pulti, ir kareiviai apsikasė.

Buvo pastebėtas lenkų kariuomenės judėjimas kairiajame pulko sparne. Kad apsaugotų tą sparną, pulko vadas įsakė 6 kuopai pereiti į Vartivalakių kaimą ir ten laukti tolimesnių įsakymų, 8 kuopai — užimti poziciją į rytus nuo Vartivalakių kaimo aukštumos 137, 9 kuopai — poziciją už 8 kuopos, kad apsaugotų pulko užnugarį. Kiekvienai kuopai buvo duota po vieną sunkiųjų kulkosvaidžių būrį.

Apie 14 val. į rytus nuo 9 kuopos apkasų kairiojo sparno buvo pastebėti su šautuvais civiliai apsirengę vyrai. Tai buvo Perlojos miestelio partizanai, kurie pasisiūlė lietuviams

padėti. Kuopos vadas jiems pasakė, kad iš vėjinio malūno lenkai šaudo iš kulkosvaidžių į 8 kuopos apkasus. Partizanai pasisiūlė lenkus iš malūno išvyti, ir jie už pusvalandžio iš ten lenkus išvarė.

Pastebėjus lenkų judėjimą kairiajame sparne, 1 kuopos vadas, kad apsisaugotų nuo apėjimo, išsiuntė į kairę du skyrius su vienu sunkiuoju kulkosvaidžiu. Daliniui vadovavo viršila Šukys, kuriam nestigo karinio patyrimo ir sumanumo. Paėjėjęs su savo daliniu į kairę ir truputį pirmyn, jis pamatė Vartivalakių kaimo link iš tolo slenkančius artėjimo rikiuotėje lenkų kariuomenės dalinius. Priekyje jojo raitas karys. Šukys išsiuntė jaun. puskarininkį Liaudanskį su vienu kareiviu 8 ir 9 kuopos kryptimi perspėti juos apie artėjančius lenkus. Netrukus aikštelėje tarp eglaičių Šukys pastebėjo grupę lenkų karių, stovinčių pusračiu aplink vieną, matyt, vadą, iš žemėlapio davinėjusį jiems nurodymus. Žygiavusieji lenkų daliniai sustojo nepriėję apie 100 metrų nuo karių grupės, ir raitasis karys prijojo prie grupės. Kareiviai pradėjo ramiai ilsėtis, nė kiek nenujausdami, kad čia pat yra ir lietuviai. Viršila Šukys kulkosvaidžiui nurodė šaudyti į besiilsintį lenkų dalinį ir kitiems kariams į veikiausiai karininkų grupę aikštėje. Kai viršila metė į lenkų grupę granatą, kulkosvaidis ir kareiviai iš šautuvų atidengė ugnį. Lenkų tarpe kilo panika. Jie leidosi bėgti be tvarkos atgal ar ten, kur jiems atrodė saugu. Karininkai bėgo ne pas kareivius, bet į mišką, į tankumynus, kur galėjo pasislėpti. Vienas karininkas gulėjo sužeistas, keletas kareivių buvo užmuštų, keletas sužeistų, keletas pasidavė į nelaisvę. Taip lenkų supimo manevras nepasisekė. Karininkai pasitraukė Perlojos link ir rinko išblaškytus karius. Apėjimo manevro jie nebekartojo.

Prieš Vartivalakių kaimą, 4 kuopos bare, vyko smarkios kautynės. 4 kuopa toliau slinkti negalėjo, tačiau vandeninį malūną ir kapinaites laikė tvirtai. Į kovas įsijungė ir baterija, tačiau taikinius bataliono vadas turėjo nurodinėti telefonu. Baterija savo stebėtojų pirmose linijose neturėjo, tad ir pati nematė, kur labiau reikia suspiesti ugnį.

Lenkai keletą kartų sutelktai puolė vandeninį malūną, bet kaskart buvo su nuostoliais atmušti. Paskutiniam puolimui nepavykus, jie pavargę ir nusiminę traukėsi į rytus nuo Perlojos ir atsitiktinai ėjo palei miškelį, kuriame buvo Šukys su savo kareiviais. Lenkų buvo apie dvi kuopas. Viršila Šukys jas praleido ir tik tada apšaudė, kai lenkai jo dalinį praėjo. Kilo didžiausias sąmyšis, nes lenkai nesitikėjo, kad čia gali būti

priešas. Visi metėsi bėgti Perlojos link ir nebandė priešintis, nes buvo pervargę ir demoralizuoti.

Po keletos ramių valandų į pavakarį dvi lenkų patrankos pradėjo šaudyti tankia ugnimi iš kairės pusės įstrižai lietuvių 1 kuopos apkasų. Artilerijos ugnis buvo taip smarki, jog dulkės uždengė apkasus. 15 minučių smarkiai pašaudžiusi, artilerija nutilo. Iš kairiojo sparno priekyje esančio miško pradėjo drąsiai artėti tanki lenkų grandinė sugriautų apkasų link. Iš apkasų išlindo 1 kulkosvaidžių kuopos vadas kpt. Ignatavičius ir ėjo išilgai apkasų į kairį sparną. Atrodė, kad apkasuose tik jis vienas ir teliko gyvas, nes ten jokio judėjimo nesimatė. Pats Ignatavičius buvo artilerijos ugnies taip paveiktas, jog nebesusiorientavo ir, užuot bėgęs į dešinę, ėjo į kairę, lenkų link. Pasiekę kairįjį sparną, jis nušoko į apkasus ir pasislėpė. Lenkams priartėjus prie apkasų apie 300 metrų, buvo sušvilpta, ir iš apkasų iškilo sunkieji kulkosvaidžiai su įvertais kaspinais, pasirodė šautuvai ir užmaskuotos karių galvos. Sutratėjo sunkieji kulkosvaidžiai ir šautuvai. Lenkams tatai buvo didelė staigmena: jie buvo įsitikinę, kad visi gynėjai žuvo, ir nesitikėjo jokio pasipriešinimo. Sumišę lenkai metėsi atgal. Nemaža bėgančių į mišką krito užmuštų ir sužeistų.

Lenkų artileristai klydo. Jie blogai stebėjo, kaip krinta sviediniai, kurie sprogdami sukeldavo tiek dulkių, jog visai uždengdavo taikinį ir neleisdavo daryti korektūrų. Intensyvi artilerijos ugnis nesugriovė apkasų ir nesunaikino jų gynėjų, bet paslėpė juos sukeltomis dulkėmis.

Taip baigėsi 5 pėst. pulko bare spalio 4 d. kautynės. Lenkai pasislėpė miškuose ir daugiau nebesirodė. Pulko vadas tą patį vakarą įsakė pakeisti pirmos linijos dalinius ir atitraukti 7 kuopą iš Miliūniškio kaimo. 8 kuopa užėmė barą į pietus nuo Brokaraisčio, 5 kuopa — aukštumą 109 ir vakarinį Nedingės upelio krantą, 6 kuopa užėmė ruožą į pietus nuo Vartivalakių kaimo nuo Nedingės upelio iki kaimo kapinaičių, 9 kuopa — į rytus nuo 6 kuopos. Tai rinktinei vadovavo III bataliono vadas vyr. ltn. Sinkevičius.

I batalionas nakvojo Nedingėje, 4 ir 7 kuopa Sukarepkos ir Panedingės kaimuose. Užėmusios pirmą liniją kuopos iki 24 val. kasėsi sau apkasus, vėliau iki švintant maskavosi.[59]

Spalio 4 d. 6 pėst. pulko uždavinys buvo paimti Perloją ir padėti 3 pėst. pulkui supti Varėną. 3 ir 1 pėst. pulkui pulti Varėną jau buvo tiesioginis uždavinys. 3 pėst. pulko puolamasis batalionas susitelkė Ežeriekų kaimo rajone. To pulko rezervo dalys darė demonstraciją Daugų - Varėnos geležinkelio rajone,

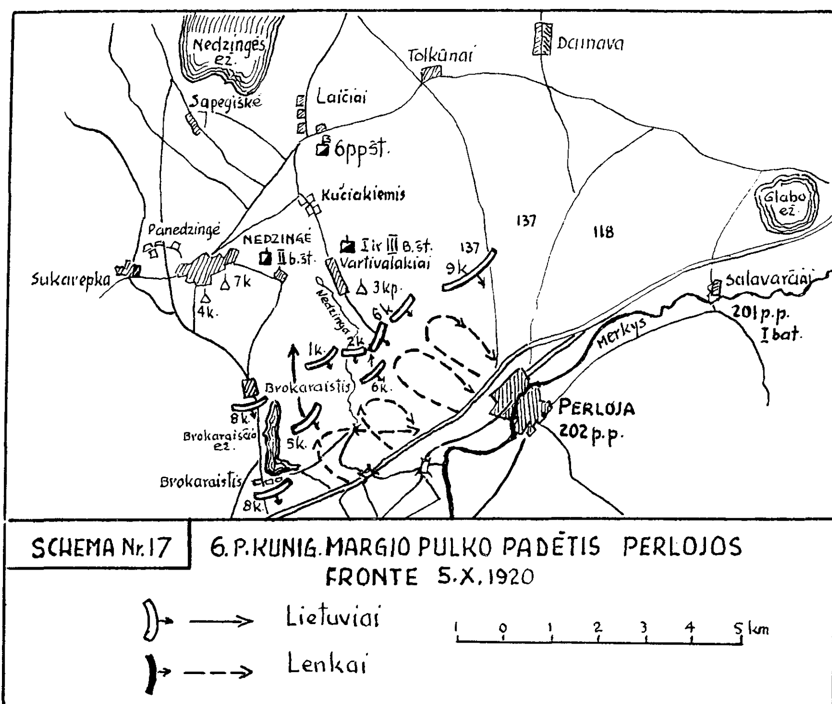
ir tuo pačiu metu puolamasis batalionas, remiamas artilerijos nuo Glėbo ežero pusės, puolė Varėną. 1 pėst. pulko veikiančios dalys iš Bobriškio rajono puolė Varėną Varėnės upelio kloniu iš šiaurės. 3 pėst. pulkas įstengė užimti Varėnos miestelį, bet lenkai priešpuoliu, šarvuoto traukinio padedami, privertė jį atsitraukti.[60] Puolimo metu žuvo 3 pėst. pulko II bataliono vadas vyr. ltn. Šostakas ir 1 kulkosvaidžių kuopos vadas vyr. ltn. Adomonis.[61]

1 pėst. pulko 6 kuopa artėjo prie Varėnos Varėnės upelio pakraščiu. Iš paskos ėjo 1 ir 3 kuopos. Šios kuopos, matyt, vėlino. 8 val. 30 min. 6 kuopa buvo netoli geležinkelio, kairiuoju sparnu prie upelio. Prie geležinkelio tilto lenkai laikėsi. Jie mėgino nuo Varėnės upelio apeiti 6 kuopą. 3 pėst. pulkas 8 val. 50 min. jau buvo Varėnos miestelyje. 3 pėst. pulko vadas ragino 1 pėst. pulko vadą greičiau stumti lenkus savo bare ir parengti daugiau žmonių užimti Varėnos miesteliui. 3 pėst. pulko daliniai jau ėjo užimti Varėnos stoties.

Lenkai pasitraukė ir ties 6 kuopos baru. Susirinkusi geležinkelio ir plento kryžkelėje, 6 kuopa plentu žygiavo į Varėną. Kaip tik tuo momentu lenkai priešpuoliu atsiėmė Varėnos miestelį. 6 kuopos vadas to nežinojo. Tik prie pat Varėnos jis pamatė, kad plente išstatyti du kulkosvaidžiai į mūsų pusę ir kad apie kuopa kareivių kasa apkasus, o kita kuopa stovi išsirikiavusi. Pamatę 6 kuopą, lenkai norėjo ją apsupti, bet kuopa pasitraukė palei Varėnės upelį. Apie lenkų grįžimą į Varėną buvo pranešta pulkui, ir pulkas pasitraukė į Bobriškį. 6 kuopa užėmė barą pagal geležinkelį, Varėnės upeliu — plentu. Vakarop ji pasitraukė į Bobriškį.

Tą pačią dieną lenkai Giraičiuose ir Matuzuose kovėsi su 7 kuopos dalimi, kurią rėmė artilerija, paskiau ir 9 kuopos būrys. Lenkai taip pat skverbėsi vieškeliu iš Varėnos į Valkininkų stotį. Šiam brovimuisi užkirsti kelio buvo pasiųstas 9 kuopos būrys su 1 kulkosvaidžiu. 5 kuopa buvo Paručių rajone. III bataliono dešinysis sparnas taip pat tą dieną neįstengė pasistūmėti pirmyn.[62]

S p a l i o 5 d. kovos Perlojos - Varėnos rajone atslūgo. Didesnėmis jėgomis lenkai tepuolė tik 6 pėst. pulko barą. Mūsų laimei, buvo gauta visai patikimų žinių apie lenkų ruošimąsi pulti. Rugsėjo 4 d. 6 pėst. pulko 1 kuopos viršilos Šukio siųstas jaun. puskarininkis Liaudanskis perspėti 9 kuopos, kad artinasi lenkai, buvo patekęs lenkams į nelaisvę. Patalpintas telefonistų kambaryje, Liaudanskis puikiai girdėjo, kas už lentų

SCHEMA Nr. 17 — 6. P. KUNIG. MARGIO PULKO PADĖTIS PERLOJOS FRONTE 5.X.1920

sienos pulko štabe buvo kalbama. Jis išgirdo, kad švintant lenkai puls pagrindine kryptimi Vartivalakiai - Vandens malūnas. Puolimą paruoš artilerija. Puls du batalionai, trečias liks rezerve. Telefonistams ir sargybiniui užsnūdus, Liaudanskis laimingai pabėgo ir painformavo kuopos vadą Gelgermaną apie tai, ką buvo girdėjęs. Kuopos vadas apie lenkų užmojį pranešė pulko vadui.

6 pėst. pulko vadas nusprendė tam puolimui pasiruošti. Jis įsakė I batalionui vykti į Vartivalakius, užimti vandens malūną ir įsitvirtinti ten esančiose aukštumose, laikant stiprų rezervą Vartivalakiuose. 4 ir 7 kuopai pulko vadas įsakė švintant iš nakvynės vietos pereiti į Nedingę ir likti pulko rezerve.

I batalionas dar prieš švintant iš Nedingės išvyko Vartivalakių kryptimi ir iš ten pasuko į pietų vakarus. 2 kuopa ir vienas 1 kuopos būrys nuvyko į vandens malūną ir ten pakeitė 6 kuopos būrį. Du 1 kuopos būriai užėmė aukštumą į vakarus nuo vandens malūno, 3 kuopa liko Vartivalakių kaime rezerve.

Spalio 5 d. apie 6 val. lenkai pradėjo pulti. Su apkasų gynėjais pirmiausia susidūrė lenkų patruliai, bet, pasikeitę keliolika šūvių, jie pasitraukė.

Vietovė prieš barą slėptis ir trauktis buvo patogi. Visas rajonas buvo apaugęs retais krūmais ir pušaitėmis, už kokių 600 metrų prasidėjo miškas, kuris leido nematomai sutelkti jėgas ir sudarė gerą išeities ribą. Tačiau ir gynėjų apkasai turėjo tokias pat geras sąlygas ir puikiai maskavosi tarp krūmų ir eglaičių. Tas labai sunkino lenkams stebėti savo artilerijos ugnies tikslumą ir pasekmes. Tik kairiajame baro ruože, į rytus nuo kelio Vartivalakiai - Perloja, rajonas buvo atviresnis ir apšaudymo laukas didesnis. Tačiau artilerijos sviedinių sprogimą sekti visame bare buvo sunku, nes vieta buvo smėlėta ir sprogdinamas sviedinys sukeldavo tiek dulkių, jog uždengdavo taikinį ir negalima buvo nustatyti, kur sviedinys sprogo. Tik labai prityręs artilerijos sekėjas galėtų nuspręsti, ar sviedinys kliudė taikinį, ar sprogo kur kitur.

Netrukus po susirėmimo su patruliais pradėjo šaudyti lenkų patrankos ir artilerijos ugnis vis stiprėjo. Tiek artilerijos, tiek ir sunkiųjų kulkosvaidžių ugnį lenkai sutelkė į Vartivalakius ir į vandens malūną, nes tai buvo pagrindinė jų puolimo kryptis. Nors ugnis buvo stipri, bet, kadangi apkasai buvo gerai maskuoti, tai ji nebuvo labai veiksminga.

Atsiliepė ir lietuvių baterija, kuri tą dieną šaudė gerai ir slenkančias lenkų grandines priplojo prie žemės. Vis dėlto artilerijos ugnį koregavo ir taikinius nurodinėjo bataliono vadas. Visa laimė, kad telefono ryšys veikė puikiai. Lenkai tegalėjo slinkti labai pamažu, neryžtingai, nes turėjo nuostolių, ir tatai veikė ir kitų kareivių nuotaiką. Vis dėlto vakariniame Nedingės upelio krante lenkai buvo privertę du 5 kuopos būrius ir vieną 6 kuopos būrį pasitraukti, tačiau, patekę į vandens malūno aukštumas užėmusios 2 kuopos ugnį, jie turėjo bėgti atgal.

Artėjant 10 valandai, lenkų ugnis ėmė silpnėti. Pavienės kareivių grupės leidosi bėgti atgal į mišką. Jas lydėjo gynėjų kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis. Lietuvių baterija dabar pradėjo apšaudyti miško pakraštį, neleisdama ten lenkams ilgiau sustoti. Nustumti lietuvius iš pozicijų ir užimti Nedingę lenkams nepavyko. Daugiau pulti jie nebebandė. Apie 12 val. I batalionas grįžo į Nedingę.

Spalio 4 d. į Suvalkus atvykusi Tautų Sąjungos kontrolės komisija pareikalavo sustabdyti karo veiksmus Varėnos apylin-

kėje. Buvo nutarta paskelbti paliaubas ir jas pradėti vykdyti spalio 6 d. 10 val.[63]

6 pėst. pulkui, drauge su 3 ir 1 pėst. pulkais, buvo pavesta sulaikyti lenkų brovimąsi į Lietuvos teritoriją ir atmesti priešą už Ūlos upės, kur jis buvo rugsėjo 29 d. Pirmas uždavinys buvo įvykdytas, tačiau atmesti priešą už Ūlos upės neįstengta.

Nuo pat spalio 4 d. pasireiškė 6 pulko neryžtingumas ir perdėtas atsargumas. Tą dieną pulkas puolė priešą, netinkamai sugrupavęs savo dalinius. Jis operavo kuopomis, neatsižvelgdamas į taktinį vienetą batalioną. Pulko pirmą puolimo liniją sudarė I batalionas, II bataliono 4 kuopa ir III bataliono 7 kuopa. Tuo būdu visi trys pulko batalionai buvo suardyti ir iš dalies išimti iš tiesioginių viršininkų žinios.

Pulko vadas savo rezerve paliko net keturias kuopas: II bataliono 5 ir 6 kuopas ir III bataliono 8 ir 9 kuopas. Tokį stiprų rezervą pulko vadas sudarė dėl to, kad bijojo, kad priešas neapeitų jo iš užnugario, ypač kad frontas nebuvo vientisas su daugeliu silpnai tesaugomų arba ir visai nesaugomų tarpų. Be to, 1 pėst. pulkas, kaimynas iš kairės, po nesėkmės prie Varėnos pasitraukė į liniją Bobriškis - Vizgirdoniai, tad jau atsidūrė 6 pėst. pulko baro užnugaryje. Dėl perdėto atsargumo pulko vadas nepanaudojo visų savo žinioje turėtų jėgų ir todėl iš puolimo iš dalies perėjo į gynimąsi.

Nebuvo išnaudota gera proga atstumti lenkus už Ūlos upės, kai 7 kuopa buvo prasiveržusi ligi Miliūniškio ir užėjusi Perlojoje buvusiems lenkams į užnugarį. Jeigu pulko vadas 7 kuopai būtų nusiuntęs kokių dviejų kuopų paspirtį, įsakydamas apeiti Perloją iš pietvakarių, ir kitomis jėgomis būtų energingai puolęs nuo Vartivalakių pusės, tai lenkai būtų buvę priversti trauktis iš Perlojos, nes jie tame rajone rezervų neturėjo. Užuot gavus paspirtį ir vykdžius apėjimą, sutemus 7 kuopa buvo iš užimtos pozicijos atšaukta.

Dėl nepanaudotų per didelių rezervų puolimas nebuvo veiksmingas, ir puolimo iniciatyva perėjo į lenkų rankas. Tad teko tik gintis. Gynimasis buvo suorganizuotas gerai ir atliktas ryžtingai ir sėkmingai.

Pats silpniausias taktiniu atžvilgiu vienetas buvo 6 pėst. pulkui priskirtoji 3 baterija. Spalio 4 d. ji labai maža naudos tedavė, nes baterijos vadas reikalavo, kad pėstininkai koreguotų artilerijos ugnį. Spalio 5 d. ji veikė geriau, bet taip pat tebebuvo reikalaujama iš pėstininkų, kad jie koreguotų artilerijos ugnį.

6 pėst. pulkui nepasisekė lenkų nustumti už Ūlos upės dar ir dėl kaimyninių, kairėje veikusių 3 ir 1 pėst. pulkų nedarnių veiksmų. 3 pėst. pulkas 8 val. 50 min. buvo jau paėmęs Varėnos miestelį ir ėjo užimti Varėnos geležinkelio stoties, tačiau 1 pėst. pulkas pavėlavo įsijungti į kautynes, ir lenkai priešpuoliais Varėnos miestelį atsiėmė. Kadangi 1 pėst. pulkas nemėgino pulti ir pasitraukė į Bobriškį, tai turėjo pasitraukti ir 3 pėst. pulkas.

Mūsų dalys neįvykdė joms skirtų uždavinių dar ir dėl lenkų jėgų persvaros.

Šiose operacijose lietuvių pralaimėjimą lėmė ir tai, kad 3 ir 6 pėst. pulkai buvo per vėlai permesti į Varėnos frontą. Pavėlinimo pasekmė ir buvo strateginiu atžvilgiu svarbios Varėnos stoties, taip pat ir Varėnos miestelio bei Perlojos praradimas.

Keletą taktinių klaidų padarė ir kovojusi su lietuviais lenkų savanorių divizija. Ši divizija buvo daug žemesnio lygio, negu lenkų legionų divizijos. Jos kadrai buvo silpni ir kareiviai neprityrę ir neištreniruoti.

Spalio 4 d. lenkai puolė Nedingę palei Perlojos - Vartivalakių kelią vienu batalionu (4 kuopos) ir dvi kuopas pasiuntė apeiti lietuvių 6 pėst. pulko kairiojo sparno iš rytų nuo aukštumos 118. Apeiti buvo suplanuota gerai, tik tas planas buvo blogai vykdytas. Nebuvo nė kiek prisilaikyta atsargumo ir neįvertinta padėties ir vietovės. Netikėtai patekusios į viršilos Šukio dalinio kulkosvaidžio ugnį, tos kuopos, būdamos be karininkų, metėsi atgal ir išsibėgiojo. Miškelyje susirinkę gauti bataliono vado įsakymo jų karininkai buvo to paties lietuvių dalinio apšaudyti ir pabėgo atskirai nuo kareivių. Apeiti nepavyko, nes manevras buvo blogai suorganizuotas ir veikta neatsargiai.

Kitas neatsargumas buvo lenkams traukiantis po nepavykusio puolimo prie Vartivalakių išilgai fronto, kad ir krūmais dengtoje vietovėje. Atsitraukiantieji lenkų daliniai pateko į netikėtą ugnį ir buvo išsklaidyti. Nors apšaudymas daug nuostolių nepridarė, bet demoralizavo kareivius, nes jiems atrodė, kad priešo visur esama, net ir užnugaryje.

Dar viena klaida, sumažinusi lenkų karių pasitikėjimą savo vadais, buvo nevykęs apšaudymas lietuvių 1 kuopos apkasų iš dviejų pabūklų įstriža ugnimi. Nesugebėję koreguoti patrankų ugnies, lenkų artileristai suklaidino savo pėstininkus, pranešdami, kad apkasų gynėjai sunaikinti. Tuo jie netiesiogiai

užvedė savo pėstininkus į netikėtą lietuvių kulkosvaidžių ugnį, padariusią jiems daug nuostolių.

Nors lenkų pulko vadas spalio 5 d. puolimą paruošė stipria artilerijos ir kulkosvaidžių ugnimi, tačiau pralaužti lietuvių frontui to nepakako. Užėmę kai kuriuos priekinės linijos tarpus, lenkai dėl lietuvių fronto gilumos patekdavo į kitų dalinių stiprią ugnį ir būdavo priversti trauktis. Taip buvo įvykę prie Nedingės upelio krantų, kur du 5 kuopos būriai ir vienas 6 kuopos būrys iš priekinės apkasų linijos buvo pasitraukę, ir vis dėlto gynimasis nuo to nebuvo nukentėjęs.[64]

Rugsėjo 3-4 d. kautynėse lenkų savanorių divizija turėjo nemaža nuostolių. Ji neteko keliolikos užmuštų, apie 100 buvo sužeistų, iš kurių 40 sunkiai.[64]

Gan žymių nuostolių turėjo ir mūsų tomis dienomis kovojusios dalys. Vien 1 pėst. pulko, be sužeistų, dingusių be žinios ir nelaisvėn patekusių, vien tik nukautų buvo 7 žmonės.[66] Nemenkas materialinis ir moralinis nuostolis buvo ir pagrindinės šarvuoto traukinio "Gediminas" dalies praradimas.

II

SUVALKŲ SUTARTIS IR ŽELIGOVSKIO "MAIŠTO" RUOŠIMAS

Diplomatinė Lietuvos su Lenkija kova nesibaigė ir tada, kai prasidėjo karo veiksmai. Lenkų diplomatijai rūpėjo pridengti tariamai pateisinamais argumentais savo agresiją prieš Lietuvą. Tęsdama nepagrįstų kaltinimų Lietuvai seriją, Lenkijos užsienių reikalų ministerija ir rugsėjo 22 d., kai jau lenkų kariuomenė pradėjo puolamąjį žygį Suvalkijoje, pasiuntė telegramą Lietuvos užsienių reikalų ministrui Purickiui. Toje telegramoje buvo pareikšta, kad Lietuvos kariuomenė, nepaisydama Tautų Sąjungos nutarimo, ir toliau okupuoja lenkų teritoriją ir šaudo į lenkų dalinius. Tuo remdamasi, Lenkijos karinė vadovybė nusprendė griebtis veiksmingų priemonių, palikdama sau visišką veikimo laisvę. Kita telegrama buvo nusiųsta per Paderevskį Tautų Sąjungai. Ten taip pat buvo kalbama apie nusprendimą tuojau imtis karinių priemonių.[67]

Matydama gresiantį Lietuvai pavojų, Lietuvos diplomatija ėmėsi energingų žingsnių. Jau rugsėjo 24 d. Lietuvos atstovas Londone grafas Tiškevičius ryšium su rugsėjo 22 d. lenkų telegrama rašė Tautų Sąjungos sekretoriatui, kad ta telegrama "turi būti laikoma karo paskelbimu". Jis kreipiąsis į Tautų Sąjungą kaip į vienintelį organą, galintį to karo pavojų pašalinti. Tą pačią dieną vakare išsiųstu raštu Tiškevičius prašė Tautų Sąjungą "tuojau imtis intervencijos, kad sulaikytų Lenkijos naujus agresyvinius veiksmus".

Rugsėjo 25 d. Voldemaras pranešė Leonui Bourgeois, kad jis gavo žinią iš savo vyriausybės, kad lenkai puolė lietuvių dalinius visu frontu ir peržengė gruodžio 8 d. liniją, užimdami vietoves, kuriose ligi šiol jie niekada nėra buvę. Ryšium su tuo Voldemaras taip pat prašė, kad Tautų Sąjunga padarytų intervenciją ir kuo greičiau siųstų į įvykių vietą Kontrolės Komisiją.

Lietuvių paveiktas, Tautų Sąjungos pirmininkas Leonas Bourgeois rugsėjo 25 d. parašė lenkų vyriausybei raštą, kuriame išreiškė nustebimą dėl paskutinės lenkų notos ultimatyvinio tono. Ryšium su tuo Bourgeois priminė, kad rugsėjo 20 d. Tautų Sąjungos rezoliucija lietė ne tik Lietuvos kariuomenės pasitraukimą iš pietinės Suvalkijos, bet ji turėjo taip pat ir eilę su tuo susijusių sąlygų. Tarp kitko, tatai buvo Lietuvos teritorijos neutralumo garantavimas.

Rugsėjo 27 d. Tiškevičius įteikė Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui dar vieną raštą, kuriuo jis prašė tuojau sušaukti Tautų Sąjungos Tarybos posėdį "apsvarstyti padėties, susidariusios dėl lenkų dalinių invazijos". Ta proga Tiškevičius pareiškė Sir Eric Drummondui nuogąstavimą, kad Lenkijos vyriausybė panorės sudaryti įvykusius faktus ir užimti Vilnių, kol bus užmegztos naujos derybos. Lietuvos atstovas atkakliai reikalavo, kad Tautų Sąjunga skubiai veiktų.[68]

Suvalkų derybos. Lenkijos vyriausybė rugsėjo 26 d. telegrafavo Lietuvos vyriausybei, siūlydama vėl pradėti tiesiogines derybas, tik dabar jau Suvalkuose, "tikslu dar kartą pamėginti išspręsti sunkumus nesigriebiant ginklų". Siūlydamas rugsėjo 29 d. susirinkti, Lenkijos užsienių reikalų ministras Sapiega derybas siejo su kivirču dėl Suvalkijos ir su rugsėjo 20 d. Tautų Sąjungos nutarimu.

Siūlydama tas derybas, Lenkijos vyriausybė jau žinojo, kad lenkų kariuomenė eis ginklu užimti Vilniaus, tad kyla klausimas, kam buvo griebtasi taip ryškios diplomatinės apgavystės. Siūlymas derėtis bus veikiausiai turėjęs trejopą tikslą. Visų pirma, Lenkijos užsienių reikalų ministras Sapiega norėjo sušvelninti užsienyje susidariusį blogą įspūdį dėl lenkų kariuomenės agresijos, žygiuojant per Lietuvos teritoriją.[69] Antra, Pilsudskis sutiko derėtis Suvalkuose, nes jis dar nebuvo susidorojęs su rusais, ir jam reikėjo išlošti laiko.[70] Trečia, derybomis Pilsudskis veikiausiai tikėjosi nukreipti lietuvių dėmesį nuo Vilniaus.[71]

Lenkijos užsienių reikalų ministerija nedelsdama pranešė apie savo siūlymą Tautų Sąjungai.

Lietuvos vyriausybė, paveikta rimtų nuostolių per kovas su lenkais ir nematydama energingų veiksmų iš Tautų Sąjungos Tarybos pusės, neturėjo kitos išeities, kaip tik sutikti su lenkų siūlymu derėtis Suvalkuose. Jau rugsėjo 27 d. buvo pranešta Lenkijos vyriausybei, kad sutinkama derėtis ir kad Lietuvos delegacija į Suvalkus atvyks rugsėjo 29 d. vakare.

Lietuvos vyriausybės nota patvirtino, kad bus laikomasi gruodžio 8 d. linijos, ir siūlė abiem pusėm sustabdyti karo veiksmus rugsėjo 29 d. 12 val. Lenkai tačiau atsisakė tai padaryti ir tesutiko sustabdyti karo veiksmus dvi valandas tik Kalvarijos plento rajone, kad suteiktų lietuvių delegacijai laisvą kelią į Suvalkus. Nepadėjo nė Lietuvos vyriausybės priminimas, kad pagal rugsėjo 20 d. Tautų Sąjungos Tarybos rezoliuciją karo veiksmus abi pusės turėjo visiškai sustabdyti.

Lietuvių delegacija, kaip buvo žadėjusi, į Suvalkus atvyko rugsėjo mėn. 29 d. vakare. Lenkų delegacija jau buvo ten atvykusi kiek anksčiau.

Lietuvių delegaciją sudarė: kariuomenės vadovybės vardu gen. ltn. Maksimas Katche ir mjr. Aleksandras Šumskis, vyriausybę atstovavo užsienių reikalų departamento direktorius Bronius Kazys Balutis, Mykolas Biržiška ir diplomatas Voldemaras Vytautas Čarneckis. Į lenkų delegaciją įėjo plk. Mečislovas Mackevičius, Julijus Lukasevičius, rotmistras Adomas Romeris ir Vaclovas Przesmyckis.

Balučiui patarus, kad po Kalvarijos derybų Lietuvos vyriausybė daugiau nebesiderėtų su lenkais be Santarvininkų atstovų kaip stebėtojų, buvo pasirūpinta stebėtojais.[72] Iš Santarvininkų tik prancūzai neatsiuntė savo stebėtojo.

Derybos prasidėjo rugsėjo 30 d. Per pirmos dienos derybas tebuvo sutarta tik padaryti paliaubas išilgai Focho linijos Suvalkijoje.[73] Jau šį pirmąjį klausimą svarstant, išryškėjo dvi priešingos derybų tendencijos. Lietuvių pusė siekė konkretesnių susitarimų, kurie užtikrintų Lietuvai jos valdomą teritoriją Vilniaus krašte. Lenkų atstovai, priešingai, stengėsi plėsti diskusijas vis naujais priekaištais lietuviams dėl praėjusių mėnesių įvykių, vilkindami derybas ir vengdami galutinių sprendimų.

Spalio 1 d., antrą derybų dieną, lenkai ta pačia kryptimi nuėjo dar toliau. Plačia deklaracija jie pakartojo savo priekaištus lietuviams dėl tariamo jų neutraliteto laužymo. Lenkai pareiškė, kad jie nepripažįsta liepos 12 d. lietuvių-rusų sutarties ir iš jos sekančių išvadų. Buvo pareikšta, kad Lenkijos vyriausybė ginanti interesus gyventojų, kurie buvę prijungti prie Lietuvos, neatsiklausus, ar jie su tuo sutinka. Lenkų delegacija įspėjo lietuvius, kad lenkų kariuomenė dešinėje Nemuno pusėje "strateginiais sumetimais" ketina užimti liniją Merkinė - Varėna - Bostūnai, ir pareikalavo, kad geležinkelio

linija Suvalkai - Simnas - Alytus - Varėna būtų perleista lenkų valdžiai.[74]

Lietuvių delegacija prikišo lenkams, kad pastarosiomis dienomis jie kai kur Suvalkijoje nesilaikė sutartų paliaubų ir kad dešinėje Nemuno pusėje Varėnos kryptimi jų kariuomenė pradėjo platesnio masto veiksmus.[75]

Taip konferencijos diskusijos nukrypo nuo iš pradžių pasirinktosios temos. Atsakydami į lietuvių priekaištus, lenkų delegatai dėl įvykių demarkacijos linijoje savo ruožtu pakaltino lietuvius. Lenkų ofenzyvą Varėnos kryptimi lenkų atstovas Mackevičius aiškino tuo, kad tai esą tik vietinio pobūdžio veiksmai — ten tebuvo išstumiami "grynai mechanišku būdu lietuvių daliniai iš karinių operacijų teritorijos".

Spalio 2 d. posėdžio nebuvo, nes kai kurie lietuvių delegacijos nariai išvyko susižinoti su savo vyriausybe. Šiuo atžvilgiu lenkai buvo daug geresnėje padėtyje, nes jie iš Suvalkų galėjo tiesiog susirišti telefonu su savo valdžia.

Trečias posėdis buvo spalio 3 d. Lietuvių delegacija pirmiausia pareiškė, kad kartoti priekaištų lietuvių valdžiai nėra prasmės, juoba, kad visas reikalas pavestas spręsti Tautų Sąjungai. Griaudama lenkų priekaištus, lietuvių delegacija tvirtino, kad Lietuva turi teisę sudarinėti sutartis, su kuo ji nori, kad Lietuvos piliečiai turi pilnas teises ir kad jie nereikalingi globos iš svetur. Pagaliau lietuvių delegacija pasiūlė tokią demarkacinę liniją: kairėje Nemuno pusėje — gruodžio 8 d. linija; dešinėje pusėje — dvarelis Uciecha - geležinkelio tiltas per Ūlos upę - Bostūnų stotis - Dieveniškės - Graužiškės - Ašmena - Žiupronys - Daniušava - Iža.

Palyginti su liepos 12 d. sutarties teritorija, ši linija reiškė 40-60 km juostos netekimą. Vis dėlto ši linija, palikdama lietuvių pusėje Varėną ir Vilnių, iš pietų ir rytų pusės juosė Vilnių apie 50-80 km atstu nuo Lietuvos sostinės.

Tos dienos posėdyje lietuviai, be to, dar kartą pasiūlė padaryti paliaubas visame lietuvių-lenkų fronte.

Lenkų delegacija nusistatė vilkinti derybas. Ji pareiškė, kad turinti gauti papildomų nurodymų, ir siūlė atidėti pasitarimus iki kitos dienos vidudienio. Lietuviai su tuo nenorėjo sutikti ir siekė, kad tuojau būtų nustatyta demarkacijos linija, bent ligi Bostūnų. Abiems pusėms nenusileidžiant, posėdis buvo uždarytas.

Po posėdžio Lukasevičius ir Romeris tuojau išvyko į Balstogę referuoti Pilsudskiui apie posėdžių eigą ir gauti nurodymų.

Pilsudskis pavedė delegacijai beatodairiškai reikalauti, kad lenkų pusėje būtų Varėna ir kelias iš Varėnos per Mantviliškes į Bostūnus, tačiau sutiko daryti paliaubas iki Mantviliškių rajono išimtinai. Jis nesutiko, kad būtų deramasi į rytus nuo Bostūnų stoties, "atsižvelgdamas į tai, kad būtų jam palikta veikimo laisvė".

Lenkų Pakraščių Sargybos (Straž Kresowa) II skyriaus vardu T. Katelbachas taip rašė iš Suvalkų savo raporte ryšium su Lukasevičiaus lankymusi Balstogėje:

"Naktį iš 3 į 4 Lukasevičius buvo Balstogėje pas Komendantą. Iš to, ką jisai sakė, ypač iš Komendanto nurodymų vilkinti derybas iki š.m. 9 d. ir atitraukti Tautų Sąjungos Komisiją nuo "išvažiavimų" į mūsų operacijų teritoriją Vilniaus krašte, išeina, kad ruošiamas "darbas" su Vilnium, kuris ligi to laiko turi būti pabaigtas".[76]

S p a l i o 4 d. Lukasevičius posėdyje ilgai kalbėjo, prikišdamas lietuviams, kad jie laužo neutralitetą. Savo argumentus jis telkė tam, kad pagaliau įrodytų, jog Lenkija, nebūdama užtikrinta dėl Lietuvos neutralumo, laiko save galinčia imtis visų būtinų priemonių, kylančių iš karo su Rusija padėties. Viena tokių priemonių ir esanti Varėnos stoties užėmimas. Išimtinė nuolaida čia tegalėtų būti — leisti per stotį civilinius lietuvių traukinius. Po to Lukasevičius pasiūlė pratęsti administracinę liniją ligi Bostūnų. Naudotis linija Suvalkai - Alytus lenkų delegacija nebereikalavo.

Atsakydamas gen. Katche pažymėjo, kad lietuvių delegacija vengia diskutuoti dėl vėl lenkų pusės pakartotų priekaištų, tačiau ne dėl to, kad lietuvių delegacija neturėtų argumentų jiems atremti, bet dėl būtinumo baigti tebetrunkančius karo veiksmus. Čia jis pabrėžė, kad pastaruoju metu kovos sustiprėjo ir kraujas liejamas gausiai. Katche po to sutiko prailginti demarkacijos liniją tik ligi Bostūnų, tačiau pastebėjo, kad Varėnos geležinkelio mazgas bus neutralizuotas ir kad jį administruos lietuviai.

Abidvi pusės griežtai užsispyrė dėl Varėnos stoties, ir Suvalkų deryboms grėsė pavojus nutrūkti.

Lietuvos kariuomenės vadovybė aiškiai suprato, kad, persikėlus lenkų kariuomenei per Nemuną ir žygiuojant toliau Lydos link, Vilniui grėsė pavojus. Tas pavojus atrodė dar grėsmingesnis, kad Lietuvos kariuomenės diduma tebebuvo Suvalkijoje. Užtat ir buvo per Šeštokus į Varėnos rajoną atkelti du 3 divizijos pulkai (3 ir 6), stovėję kairėje Nemuno pusėje. Abidvi pusės suprato, kaip svarbu turėti savo valdžioje Varė-

nos geležinkelio mazgą, per kurį galima buvo gabenti Lietuvos kariuomenę iš Suvalkijos į Vilnių traukiniais. Tad ir visai natūralu, kad dėl Varėnos geležinkelio stoties vyko keleta dienų atkaklios kautynės ir kad dabar dėl to paties objekto nenorėjo nusileisti nė viena pusė: lenkams buvo svarbu palengvinti Vilniaus okupavimą, lietuviams — sustiprinti jo gynimą.[77]

Suvalkų konferenciją iš aklavietės išgelbėjo tik spalio 4 d. vakare į suvalkus atvykusi Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija. Tatai įvyko prieš aiškų Pilsudskio nenorą. Lenkų delegatas Lukasevičius 1920 m. spalio 6 d. ataskaitoje užsienių reikalų ministerijai rašė:

"Nepaisant vyriausiojo vado vartotų priemonių, kad ilgiau sulaikytų Komisiją Balstogėje, tatai pasirodė negalima, ir jau š.m. spalio 4 vakare Komisija atvyko į Suvalkus. Komisijos atvykimo į Suvalkus momentu mūsų derybos su lietuviais įstrigo kaip tik į Varėnos stoties besąlyginio palikimo mūsų karinės valdžios rankose klausimą".[78]

S p a l i o 5 d. lietuvių ir lenkų delegacijos nebesiderėjo betarpiškai. Derybų iniciatyvą dabar perėmė Tautų Sąjungos Komisija. Pirmiausia ji dukart kalbėjosi su lietuvių delegacija, po to posėdžiavo pati ir pagaliau pasikvietė lenkų delegaciją, į kurią kreipėsi jau su gatavais sprendimais.[79] Pagal šiuos sprendimus turėjo būti nustatyta neutralinė juosta išilgai demarkacinės linijos, po 6 km iš abiejų pusių, ir tuojau sustabdyti karo veiksmai Varėnos rajone.[80]

Dar tą pačią dieną lenkų kariuomenės vadovybė išleido įsakymą "susilaikyti nuo karo veiksmų su lietuvių kariuomene ruože nuo Prūsų sienos iki Paturčių kaimo..."[81] Suvalkijoje paliaubos buvo privalomos jau nuo spalio 1 d., dešinėje Nemuno pusėje jos įsigaliojo spalio 6 d. 11 valandą.

Kadangi lenkai faktiškai buvo užėmę Varėnos stotį ir Tautų Sąjungos Komisija, matydama, kad lenkų vistiek negalės priversti jos perleisti lietuviams, taip pat ją pripažino lenkams, tai lietuviams nieko kito ir nebebuvo likę, kaip tik sutikti su Tautų Sąjungos Komisijos sprendimu.

S p a l i o 6 d. lietuvių-lenkų derybos buvo vėl atnaujintos. Tautų Sąjungos Komisija betarpiškai nebedalyvavo derybose, tačiau jos įtaka buvo jaučiama. Kadangi sunkiausias klausimas — Varėnos likimas buvo jau išspręstas, tai, nepaisant lenkų pastangų užvilkinti derybas, pasitarimai vyko susitarimo linkme. Tebebuvo ginčijamasi dėl tolesnio pratęsimo demarkacinės linijos. Lenkai vengė tą klausimą svarstyti, argumentuodami, kad ten dar tebevyksta karo veiksmai su rusais. Paga-

liau lenkai pasiūlė, kad tas klausimas būtų svarstomas abipusėse lietuvių-lenkų derybose Rygoje.

Tą dieną buvo paskirta redakcinė komisija, kuri turėjo parašyti sutarties projektą.

S p a l i o 7 d. Tautų Sąjungos Komisija išvyko į Varėną, kad vietoje ištirtų padėtį. Suvalkuose derybos vyko toliau, ir buvo galutinai sudaryta sutartis ir tą pačią spalio 7 d. 24 valandą pasirašyta.

Suvalkų sutartis. Čia duodamas Suvalkų sutarties lietuviškas tekstas taip, kaip jis yra Lietuvos Užsienių Reikalų Ministerijos paskelbtas.[82]

"*Nr. 10. Suvalkų sutartis su Lenkija.* Įgijusi galios 1920-X-10. Įregistruota Tautų Sąjungoje 1922-1-19 d., Nr. 221.

Suvalkų sutartis

Lietuvos Vyriausybės Delegacija, —

Gen. ltn. Maksimas Katche ir majoras Aleksandras Šumskis, Lietuvos Vyriausybės Vadovybės atstovai, ir Bronius Balutis, Valdemaras Čarneckis ir Mykolas Biržiška, Užsienių Reikalų Ministerijos atstovai, — ir Lenkų Vyriausybės Delegacija, — pulkininkas Mieczyslaw Mackiewicz, Lenkų Vyriausios Vadovybės atstovas, ir Juljusz Lukasiewicz, Užsienio Reikalų Ministerijos atstovas, suėjusios Suvalkų konferencijon 30 d. rugsėjo ir 7 d. spalių mėn. 1920 metais ir apsimainiusios įgaliojimais, kurie vienos ir kitos pusės pripažinti pakankamai ir tinkamoje formoje sustatyti, padarė šitokią sutartį:

Straipsnis 1.

Dėl demarkacijos linijos

a) Nustatoma šitokia demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių, kuri betgi neikiek dar nesprendžia vienos ar kitos pusės teritorinių teisių:

Nuo Rytų Prūsų sienos ligi Juodosios Ančios ir Nemuno upių santakos — linija, kurią yra nustačiusi Aukščiausioji Taryba 1919 m. gruodžio 8 d. nutarimu; toliau Nemuno tėkme ligi įtekant Gravės upeliui; toliau Gravės upeliu ligi perkertant Merkinės - Ratnyčios plentą; toliau tiesia linija ligi Skroblio upelio įtakos Merkio upėn; toliau Merkio upe ligi Derežincos upelio įtakos į ją, paliekant Salavarčių kaimą lietuvių pusėj, o Maledubno — lenkų pusėj; toliau Derežnicos upeliu, perkertant Vilniaus — Varėnos geležinkelį maždaug du kilometru į šiaurės rytus nuo Varėnos stoties; toliau keliu per Bartelius, Kiučius, Naujadvarį, Eišiškę, Paditvę, Gorodenką ir

Bastūnų stotį, paliekant visą tą kelią ir Bastūnų stotį lenkų vyriausybės rankose.

b) Aukščiau pažymėta linija visu jos ilgumu, karo veiksmams tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių sustojant, kaip kad numato šios sutarties Antrasis Straipsnis, jokiu pretekstu niekur negali būti pereinama nei vienos, nei kitos susitarusių pusių kariuomenių. Toji linija betgi neturi būt kliūtis vietos gyventojams, apdirbant savo, tos linijos perkertamus, laukus.

c) Demarkacijos linijos nuskyrimas vietoje, buv. Suvalkų Gubernijoj, tose jos dalyse, kur tatai numatoma Aukščiausios Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d. nutarimu, pavedama Aukščiausios Tarybos Kontrolės Komisijai.

Straipsnis 2.

Dėl karo veiksmų sustabdymo

a) Patvirtindamos ir papildydamos dalinius ir laikinius karo veiksmų sustabdymus tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių, kurie jau buvo priimti šios konferencijos bėgyje, abi susitariančios pusės prisiima sustabdyti visus karo žygius visu šios sutarties Pirmojo Straipsnio (a) punktu nutartos demarkacijos linijos ilgumu nuo Rytų Prūsų sienos ligi meridiano, kuris eina per Paturčių kaimą, maždaug devyni kilometrai į šiaurių vakarus nuo Eišiškės.

b) Demarkacijos linijos ruože nuo Paturčių kaimo meridiano ligi Bastūnų stoties imtinai, karo veiksmai tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių sustabdoma Sovietų kariuomenei pasišalinus į rytus nuo Vilniaus - Lydos geležinkelio linijos.

c) Dėl klausimų apie karo veiksmų sustabdymą ir demarkacijos linijos nustatymą tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių apylinkėse į rytus nuo Bastūnų stoties meridiano, tai šitie klausimai bus išspręsti tam tikra sutartimi, pasišalinus iš tenai Sovietų kariuomenei. Jeigu šitokios sutarties nepavyktų padaryti, tai abi pusi pasilieka sau teisę kreiptis Tautų Sąjungon tiems klausimams išspręsti.

Straipsnis 3.

Dėl Varėnos stoties

a) Lenkų Vyriausybė apsiima be kliūčių leisti per Varėnos stotį iš Vilniaus Alytaus linkui ir atgal visus lietuvių traukinius, išskyrus traukinius su kariuomene ir karo medžiaga, ir garantuoja, jog lietuvių traukiniai ras Varėnos stotyje visas teknikos apystovas ir pagalbos, kuri reikalinga tinkamam ir liuosam traukinių judėjimui vienon ir kiton pusėn.

b) Kaipo išimtį, Lenkų Vyriausybė sutinka be kliūčių praleisti per Varėnos stotį iš Alytaus Vilniaus linkui nedaugiau, kai septynis traukinius su kariuomene ir karo kroviniais tąja sąlyga, kad į dieną

eis ne daugiau kai du tokiu traukiniu ir jie eis per Varėnos stotį tarp septintos ir septynioliktos valandos lenkų laiku.

c) Priežiūra, ar griežtai pildoma Antrojo Straipsnio a) ir b) punktų nutarimai pavedama Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai.

Straipsnis 4

Dėl belaisvių apsimainymo

Abi susitarusi pusi konstatuoja abipusį principinį sutikimą pradėti visų iš kitos pusės paimtųjų belaisvių mainus. Belaisvių mainų tvarka ir laikas bus nustatyti skyrium.

Straipsnis 5.

Dėl sutarties laiko etc.

Šioji sutartis pradeda veikti 1920 m. spalių 10 d. 12 valandą, neliesdama vienok jau įvykinto iki šiam laikui karo veiksmų sustabdymo ir galioja ligi galutino visų Lietuvos ir Lenkų ginčijamų teritorinių klausimų išsprendimo.

Šią sutartį sustatydamos[83] abi pusi naudojosi Vokiečių Gen. Štabo žemlapiu 1:1000.000 maštabu.

Šioji sutartis sustatyta dviem vienodai galiojančiais egzemplioriais, lietuvių ir lenkų kalbomis, ir pasirašyta Suvalkuose 1920 metais spalių 7 d.

Lietuvių delegacija:

Gen. leit. Katche
Bronius Balutis
Voldemaras Čarneckis
Mykolas Biržiška
Majoras Šumskis

Lenkų delegacija:

M. Mackiewicz, pulkownik
J. Lukasiewicz".

Rugsėjo 8 d. Tautų Sąjungos Komisija iš Varėnos grįžo į Suvalkus. Komisija Varėnoje patikrino padėtį, kalbėjosi su lietuvių ir lenkų karininkais, Alytuje buvo susitikusi su lietuvių valdžios atstovais. Komisijos patirti kelionėje įspūdžiai buvo lenkams nenaudingi. Tatai pažymėjo jau Lukasevičius savo spalio 8 d. 15 val. telegramoje užsienių reikalų ministerijai.[84]

Tą pačią dieną 18 val. Tautų Sąjungos Komisija įteikė Lukasevičiui Komisijos paruoštą rezoliuciją. Joje buvo tvirtinama, kad lenkų-rusų karas nesudaro, kaip matyti, kliūčių tęsti demarkacijos liniją į rytus nuo Bostūnų. Jokio sovietinių ir lietuvių dalinių susimaišymo nerasta. Ten esančios nedidelės lietuvių jėgos nesudaro grėsmės kairiajam lenkų sparnui. Ryšium

su tuo Komisija kreipiasi į lenkų delegaciją, kad ji ko skubiausiai pradėtų derėtis su lietuviais dėl demarkacinės linijos pailginimo.

Lukasevičius bandė oponuoti, sakydamas, kad Komisija parėmusi savo sprendimą vienašališkomis lietuvių informacijomis, tačiau Komisijos pirmininkas Chardigny atsakė griežtai, jog jis visiškai tiki jomis ir nemato šiuo metu reikalo leistis į praeities faktų tyrinėjimą.[85]

Ir gen. Katche įteikė Lukasevičiui deklaraciją, kurioje buvo kalbama apie tai, kad lenkų daliniai puolė lietuvių pozicijas į šiaurę nuo linijos Eišiškės - Bostūnai ir užėmė rajoną Gerviškės - Benekainys. Deklaracijoje tvirtinama, kad toje apylinkėje nėra sovietų dalinių, ir ragino lenkus atitraukti savo kariuomenę už demarkacinės linijos. Be to, Katche siūlė pratęsti demarkacijos liniją į rytus nuo Bostūnų. Taip pat ir Lietuvos užsienių reikalų ministerija spalio 7 d. įteikė Lenkijos užsienių reikalų ministeriui Sapiegai protestą dėl Varėnos užpuolimo ir dėl lenkų kariuomenės judėjimo į šiaurę nuo Lydos.[86]

Suvalkų derybos formaliu atžvilgiu buvo ne politinio, bet karinio pobūdžio. Tose derybose buvo nustatomos ne valstybinės sienos, bet tik skiriamoji linija, kuri lenkams leistų netrukdomiems vykdyti karinę operaciją prieš rusus, o lietuvius apdraustų nuo lenkų veržimosi į Lietuvos teritoriją. Vis dėlto savaime suprantama, kad svarbiausias derybų objektas buvo politinis, susijęs su Vilniaus likimu, nors apie Vilnių derybose ir nebuvo kalbama. Užtat ir oficialūs delegacijų pirmininkai buvo karininkai: lietuvių gen. Katche, lenkų — plk. Mackevičius. Jie ir pirmininkavo per derybas. Vis dėlto faktiškai svarbiausią vaidmenį per derybas vaidino užsienių reikalų ministerijų skirtieji atstovai: mūsų B.K. Balutis, lenkų J. Lukasevičius. Jie abu ne tik gyviausiai reiškėsi derybose, bet ir tik jie tepalaikė ir betarpiškus ryšius su savo vyriausybėmis. Balutis vykdavo į Kalvariją susisiekti telefonu su P. Klimu, o Lukasevičius į Balstogę gauti nurodymų iš specialiame vagone gyvenusio paties Pilsudskio.[87]

Lenkų istorinė literatūra nepajėgia duoti aiškaus atsakymo, dėl ko lenkai sudarė Suvalkų sutartį. Pats sutarties laužytojas gen. Želigovskis 1929 m. gegužės 30 d. taip rašė savo nepaskelbtuosiuose užrašuose[88]:

"Suvalkų sutartis. Kenksmingiausias, betikslis ir nesuprantamas užsienių reikalų ministro Eustacho Sapiegos, Vitoso vyriausybės ėjimas. Sudarinėjo ją tam tikslui labiausiai netinkamas plk. Mackevi-

čius... Ir tas pulkininkas pasirašė sutartį, kuri kaip slogutis slegia Lenkiją, ligi tol visada ją kompromituodama... Ligi šiol niekas nesupranta, kam ji buvo reikalinga, kas norėta ja pasakyti..."

Galima prileisti, kad Pilsudskis tikėjosi, jog lenkų "maištininkai" pradės pulti Vilnių, kol sutartis dar nebus pasirašyta. Tatai lyg ir patvirtina tas faktas, kad lenkų delegacija stengėsi užvilkinti derybas iki spalio 9 d. Čia lenkams sukliudė derybose pradėjusi dalyvauti Tautų Sąjungos Komisija.

Nepasisekus pirmajam delegacijos taktikos variantui, t.y. pasirašius Suvalkų sutartį, stengtasi ją sudaryti tokią, kad kuo mažiausiai ji kliudytų žygiui į Vilnių. Užtat ir stengtasi sudaryti kuo trumpiausią demarkacijos liniją, kad nereikėtų jos peržengti. Be to, matyt, tikėtasi, kad Vilniaus akcija, tariamuoju "maištu" dengiama, neapsunkins lenkų valdžios, kuri ir toliau rodys taikingumą Lietuvos atžvilgiu.

Jeigu tik šitokių padarinių iš Suvalkų sutarties pasirašymo buvo laukta, tai teko skaudžiai apsivilti. Tiek Tautų Sąjunga, tiek Santarvininkai ir iš viso viešoji nuomonė buvo pasmerkusi Želigovskio žygį, ir čia nevaidino jokio vaidmens, ar "maištininkai" demarkacijos liniją peržengė, ar ją apėjo. Želigovskio žygį visi laikė sutarties sulaužymu.

Lietuvių akyse Suvalkų sutarties klastingumą padidino dar tai, kad per derybas privačiuose pasikalbėjimuose lenkai labai stengėsi atrodyti lietuviams nepaprastai nuoširdūs ir palankūs. Jie ne tik neketino grobti Vilniaus, bet broliškos sąjungos atveju žadėjo Lietuvai Klaipėdą, Liepoją, bendrai dalytis Rytprūsiais[89] ir prie Lietuvos prijungti net ir Daugpilį.[90]

Puldami Lietuvą rugsėjo 22 d., lenkai paneigė rugsėjo 20 d. Tautų Sąjungos Tarybos rezoliuciją. Suvalkų sutartimi jie lyg ir legaliai baigė Tautų Sąjungos pradėtąją procedūrą nauju abiejų pusių susitarimu. Į šį momentą galima būtų žiūrėti kaip ir į dar vieną priežastį, dėl kurios lenkams buvo reikalinga Suvalkų sutartis.

Šiaip ar taip, Suvalkų sutartis vis dėlto nebuvo dviejų lygių partnerių susitarimo išdava. Netgi pačių derybų metu lenkų kariuomenė brovėsi toliau į Lietuvos teritoriją. Pasirašydami sutartį, lietuviai tikėjosi atimti lenkams dingstį brautis dar toliau į Lietuvą, nors ir buvo jaučiama, kad lenkai rengė kažkokią naują klastą.

Klastingu "maištu" laužydamas Suvalkų sutartį ir okupuodamas Vilnių, Pilsudskis pasiekė visai priešingų padarinių, negu tikėjosi. Užuot priartinęs lietuvius prie Lenkijos ir prie jo trokštosios unijos, jis tais veiksmais sukėlė dar didesnį

lietuvių tautos nepasitikėjimą lenkais ir stiprias priešlenkiškas nuotaikas, būdingas dviem abiejų valstybių nepriklausomo gyvenimo dešimtmečiams.

Želigovskio "maišto" ruošimas. Tiesioginė, betarpiška Želigovskio "maišto" priežastis buvo Pilsudskio įsakymas gen. Želigovskiui "sukilti", tačiau tikrosios to "maišto" priežasties, paruošusios jam dirvą, tenka ieškoti praeityje. Tiek lietuvių tautos likimą — tautinį jos nykimą, atgimimą, santykius su Lenkija, neišskiriant nė ginklo kovų su ja ir tų kovų pobūdžio, tiek ir Želigovskio "maišto" atsiradimą apsprendė pusę tūkstantmečio su viršum lietuvių tautą veikusi Lietuvos-Lenkijos unija. Tiek "sukilti" įsakiusio Pilsudskio galvosena, tiek ir tam "sukilimui" daugiau ar mažiau palankiai susidariusi aplinka buvo daugiaamžės unijos padarinys.

Nors sukasdienėjęs posakis, kad istorija kartojasi, istorikų paprastai atmetamas kaip nepagrįstas, tačiau labai nuostabu, kad vienas nepaprastai svarbus politinis reiškinys Lietuvos-Lenkijos santykių istorijoje tikrai pasikartojo. XIV amžiaus pabaigoje sujungęs Lietuvą su Lenkija, lietuvis Jogaila sudarė Lenkijos valstybei stiprėjimo ir klestėjimo pagrindus. Jis davė Lenkijai Jogailaičių valdovų dinastiją, kurios valdymo periodą dar ir šiandien lenkai pasididžiuodami laiko iškilniausiu savo valstybės gyvavimo periodu. Po penkių šimtmečių su viršum Pilsudskis, kitas įžymus lietuvis, savo nenuilstamu triūsu kurdamas Lenkijos valstybę, jai vadovaudamas kaip valstybės viršininkas, pirmasis Lenkijos maršalas ir kariuomenės vadas ir nukeldamas Lenkijos sienas į rytus toli už jos etnografinių plotų, daugiausia nusipelnė atgimusiai Lenkijos valstybei. Tik visa bėda, kad šitie abu žymūs lietuviai valstybininkai, sukūrę Lenkijos galybės ir tolesnio jos klestėjimo pagrindus, sąmoningai ar nesąmoningai labai nuskriaudė savo gimtąją Lietuvą.

Sąlygos atsirasti lenkų pretenzijoms į Lietuvą, ar bent į jos sostinę Vilnių, susidarė daugiausia dėl to, kad Jogaila savo sostine pasirinko ne Vilnių, bet Krokuvą. Karaliaus dvaras ir jo aplinka buvo ne lietuviška, bet lenkiška. Karaliaus dvaru sekė didikai, jais sekė bajorai, bajorais miestiečiai ir t.t. Lenkėjimas ėjo iš viršaus, pradedant karaliaus rūmais. Tuo būdu lietuviai, sukūrę Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją, užuot išplatinę savo gimtąją kalbą kitų tautų tarpe, patys ėmė asimiliuotis, vis daugiau vartodami savo kasdieniniame gyvenime svetimas kalbas. Nutautimo banga apėmė ne tik aukštesniuosius

gyventojų sluoksnius — bajoriją, bet ir didesnius kultūros centrus. Kadangi Vilnius buvo žymiausias kultūrinis Lietuvos centras, tai lenkinimas čia daugiausia ir pasireiškė. Tad šitaip Vilnius pasidarė lyg ir žymiausia Lietuvoje sulenkėjusių lietuvių sala. Perėmę lenkų kalbą, vilniečiai, lenkininkų agitacijos veikiami, pamažu pradėjo užmiršti savo lietuviškumą ir dažnai net ėmė jaustis lenkais. Taigi ši sulenkėjusių Vilniaus miesto gyventojų dalis ir sudarė Pilsudskiui dingstį atskirti nuo grynai lietuviškos etnografinės Lietuvos Vilnių su jo mišriai kalbančiu kraštu ir sudaryti iš jo lenkiškąjį federacinės Lietuvos kantoną.

Tačiau sulenkėjusių Lietuvos gyventojų dalis sudarė Pilsudskiui ne tik dingstį okupuoti Vilnių, bet ir priemonę tai jo akcijai. Iš sulenkėjusių Lietuvos ir Gudijos gyventojų sluoksnių, ypač iš bajorų ir miestelėnų, sudarytoji vadinamoji lietuvių-gudų divizija ne tik sudarė tam tikrą karinę pajėgą, bet ir svarbią Pilsudskiui reikalingą politinę priemonę. Buvo paskelbta, kad iš Vilniaus krašto kilę kariuomenės daliniai tariamai sukilo prieš Lenkijos valdžią, sudariusią Suvalkų sutartį, ir eina "vaduoti" Vilniaus ir savo tautiečių.

Tačiau unijos padarinys yra ne tik Lietuvoje išaugęs sulenkėjusių gyventojų sluoksnis, tapęs pretekstu atplėšti nuo Lietuvos jos senąją sostinę, bet ir pats to užmojo sumanytojas ir siela Pilsudskis, jo politiniai idealai, jo nepalaužiama valia siekti kuriomis bebūtų priemonėmis, kad tik Vilnius neatitektų atgimusios lietuvių tautos sukurtai valstybei.

Pilsudskis buvo tikras politinio nusistatymo "gente Lituanus, natione Polonus", kilme lietuvis, tautybe lenkas atstovas. Pilsudskio šalininkas politikas Katelbachas šitaip apibūdina Pilsudskį[91]:

"Pilsudskis, kaip Mickevičius, buvo lietuvis istorine prasme. Juk jį pagimdė ne Lenkija, bet Lietuva, nuo amžių unijos ryšiais su Lenkija surištas kraštas... Jaunystėje žodžiai: Lenkija ir Lietuva Pilsudskiui reiškė vieną. Galvodamas apie Lenkiją, jis galvojo apie Lietuvą, galvodamas apie Lietuvą, jis galvojo apie Lenkiją. Toje Lietuvoje, Vilniaus krašte, gimtajame Žulave, jis praleido savo jaunystę, kurią pats Mickevičius vadino: "idiliška, angeliška". Senuose istorinės Lietuvos sostinės Vilniaus mūruose jis išmoko nekęsti maskvinio okupanto, siekusio nuslopinti tautinį jaunojo lenko išdidumą. Ten, lietuviškoje žemėje, pirmą kartą gimė jame jaunatviškas maištas prieš politinę tikrovę tautos, kuris nulėmė visą ateitį Pilsudskio, kaip konspiratoriaus, kovotojo, Legionų Vado, Valstybės Viršininko ir Pirmojo Lenkijos Maršalo.

Iš čia plaukė natūralus Pilsudskio prisirišimas prie Vilniaus, kurį jis kartais vadino "brangiu, mylimu Vilnium", kartais "mielu miestu",

taipgi prie Lietuvos krašto, su kuriuo jį siejo Pilsudskių ir Bilevičių giminystės saitai..."

Būdamas sulenkėjusios Lietuvos bajorijos atstovas, Pilsudskis neįsijungė į tautinį lietuvių judėjimą. Vis dėlto jo pažiūra į tautinį lietuvių atgimimą buvo kiek pažangesnė, negu daugumos Lietuvos bajorų. Tik daugumui Lietuvos bajorų tautinis lietuvių atgimimas tebuvo tik "litvomanija", kažkoks protinis nenormalumas, svetimųjų intrigos vaisius. Lietuvos bajorai, šimtmečiais buvęs valdantysis luomas, buvo šventai įsitikinę, kad tik jie tegali vadovauti tautai ir valstybei, bet jokiu būdu ne iš liaudies, buvusių baudžiauninkų, kilę lietuviai inteligentai. 1904 m. liepos 18 d. Pilsudskis taip rašė Japonijos užsienių reikalų įstaigai:

"Tačiau lietuviai, gudai ir latviai, kovodami su imperija, negali sudaryti nepriklausomos jėgos ir iš esmės arba pasiduoda lenkų įtakai, arba tesiryžta tik būti tylioje opozicijoje, tesvajodami tik apie tam tikras tautines laisves rusų imperijos prieglobstyje, be noro visiškai atsiskirti nuo valstybės ir savarankiškai egzistuoti".[92]

To meto Pilsudskio nuomone, lietuvių tauta egzistavo, tik ji tebuvusi "neistorinė" tauta, t.y. neturinti istorinės nepriklausomo gyvenimo tradicijos, arba ryšio su buvusia valstybe.

1918 m. pabaigoje Pilsudskis apie Lietuvą galvojo jau kiek kitaip. 1918 m. gruodžio 18 d. į lietuvių delegacijos kreipimąsi Pilsudskis atsakė, kad jis esąs "lietuvių draugas, draugas, kuris nori jiems padėti". Vis dėlto pagalbą "seseriškai Lietuvai" jis sąlygojo tuo, kad "lietuviai savo pretenzijas apribotų etnografine Lietuva, nes istorinė Lietuva turi neabejotinai lenkiškus plotus". Pagaliau jisai pareiškė: "Lenkija nė kiek nėra priešinga tam, kad susikurtų nepriklausoma Lietuvos valstybė", nors čia tuojau pridūrė: "bet, atrodo, Lietuva valstybiškai bus sujungta su Lenkija".[93]

Ką Pilsudskis suprato žodžiais "etnografinė Lietuva", matyti iš jo 1919 m. gegužės 4 d. rašyto laiško Lenkijos ministrui pirmininkui ir antram, šalia Dmovskio, lenkų delegatui Paryžiaus konferencijoje. Tame laiške Pilsudskis pareiškė tokius savo reikalavimus:

"a) kad vokiečiai apleistų Suvalkų, Augustavo ir Seinų apskričius. Tatai man užtikrina geležinkelį iš Balstogės į Gardiną ir atiduoda į lenkų rankas apskričius su lenkų gyventojais; b) be to, demarkacijos liniją noriu turėti tokią, kuri man duotų Alytų, nuo Alytaus į šiaurę eitų per Stakliškes, Žiežmarius, Rečionis (tarp Kaišiadorių ir Žaslių stočių), Juknionis, Bagaslaviškį, Vileją (iš tikrųjų

Vileikius, kaimą šalia Krikštenų dvaro, A.R.), (pusiaukelėje tarp Širvintų ir Ukmergės). Visos išvardytos vietos turėtų įeiti į mūsų liniją... Be to, ta demarkacinė linija eina maždaug išilgai etnografinės ir kalbinės lietuvių sienos".[94]

Taigi, Pilsudskio samprata, Vilnius esąs už etnografinės Lietuvos ribų, tačiau jis esąs ir pati pagrindinė priemonė išspręsti didžiausiam jo politiniam troškimui — Lietuvos-Lenkijos unijai. Turėdamas savo rankose Vilnių, Pilsudskis tikėjosi priversti lietuvius sudaryti su lenkais uniją, "atiduodant" jiems jų senąją sostinę Vilnių. Bet tas "atidavimas" turėjo būti suvaržytas dviem sąlygom: įeidamas į Lietuvos valstybės sudėtį, Vilnius ir jo kraštas turėjo sudaryti atskirą, lenkišką kantoną, šalia lietuviškojo Kauno kantono (Minsko kantonas jau atpuolė, nes Minskas liko Sovietų Rusijos pusėje), be to, abiejų kantonų Lietuvos valstybė turėjo sudaryti uniją su Lenkija. Užtat Pilsudskiui kur kas labiau, negu bet kuriam kitam lenkų politikui, ir rūpėjo savo rankose būtinai turėti Vilnių kaip pagrindinį švietalą (kozirį) žaidžiant jo svarbiausią politinį žaidimą. Lietuvai nesutikus dėtis su Lenkija į uniją, Vilnius turėjo tekti Lenkijai. Pilsudskis buvo griežtai priešingas tam, kad Vilnius atitektų tautinei Lietuvos valstybei ir kad jame įsivyrautų lietuviškoji kultūra.

Želigovskio "maištas" yra iš esmės ne koks ypatingai išskirtinis, visai nelauktas įvykis, bet tik nuosekliai vykdytos Pilsudskio politikos tęsinys, būdingas jo įprastiniam įvykusių faktų ir konspiracijos metodui. Nuo pat jaunystės kovodamas su carinės Rusijos priespauda, Pilsudskis buvo įsitraukęs į konspiracinę veiklą. Kai lenkiškasis Vilniaus universitetas Pilsudskiui buvo suteikęs teisės garbės daktaro laipsnį, jis pareiškęs, kad įvykusi likimo ironija: teisės daktaratas suteiktas tam asmeniui, kuris visą savo gyvenimą kovojęs su teise.

Jau 1918 m. nepriklausomoje Lietuvoje ir buvusiose Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos žemėse ėmė veikti Pilsudskio įkurtoji slapta karinė lenkų organizacija POW. Pilsudskio nurodymais buvo vykdyti Kaune ir Seinuose šios organizacijos sukilimai. Ir sudarinėjimas Suvalkų sutarties, kad užmigdytų priešo budrumą ir nukreiptų jo dėmesį nuo tikrųjų užmojų, kovojant dėl Vilniaus yra nebe naujiena. Ruošdamasis atimti iš bolševikų Vilnių, 1919 m. balandžio 7 d. Pilsudskis taip rašė Lietuvoje ir Gudijoje veikusios lenkų kariuomenės vadui gen. Šeptickiui[95]:

"...Ar nebūtų galima per Nienievskį[96] Gardine sužinoti, ar vokie-

čiai ir Taryba neplanuoja artėti prie Vilniaus, ir taip pat gerai būtų paleisti vokiečiams žinią, tarytum nemokant laikyti paslapties, kad Varšuvoje šis metas yra laikomas negalimu bet kurioms operacijoms dėl kelių padėties ir dėl to, kad dar neatvyko taip seniai lauktoji Hallerio kariuomenė".

Pilsudskis gerai žinojo, kad Vilnius nuo XIV amžiaus pirmosios pusės buvo Lietuvos sostinė ir kad jis ligi tol niekada nėra buvęs išskirtas iš Lietuvos teritorijos ir tiesiog prijungtas prie Lenkijos. Be to, Santarvininkai, ypač Didžioji Britanija, buvo priešingi tam, kad Lenkija įjungtų į savo valstybę etnografiškai nelenkiškas žemes. Čia iš esmės jau nesvarbu, ar jie tai darė, kad paliktų tas žemes būsimajai "baltajai" Rusijai, ar kitoms, naujai susikūrusioms valstybėms. Turėdamas tai galvoje ir numatydamas diplomatinius sunkumus Vilniui užimti, Pilsudskis sugalvojo remti savo agresingus žygius tariama gyventojų valia. Tai tariamai Lenkijos "pakraščių" (kresy) gyventojų valiai įrodyti jis iš anksto pasiruošė, steigdamas vadinamąją lietuvių-gudų diviziją. Pagrindinis šios divizijos tikslas buvo kovoti su Lietuva ir ypač užimti Vilnių. Kad toks buvo divizijos tikslas, neslepia nė pats Pilsudskis. Vienoje savo paskaitoje Vilniuje 1923 m. jis pasakė[97]:

"...Negalėdamas jokiu būdu atitraukti pajėgų nuo Lvovo (ten jau buvo kovojama su ukrainiečiais, A.R.), ėmiausi organizuoti kariuomenę iš emigrantų, nes norėjau sukurti savotišką *kovos vienetą, paruoštą Vilniaus uždaviniams*" (mano pabraukta, A.R.).

1918 m. gruodžio paskutinėmis dienomis Pilsudskis paskyrė lietuvių-gudų divizijos vadu gen. Ivaškevičių ir įsakė jam tą diviziją organizuoti. Pagal pirminį planą diviziją turėjo sudaryti 9 pėst. pulkai šiais vardais: Vilniaus, Minsko, Gardino, Naugarduko, Kauno, Suvalkų, Balstogės, Lydos ir Slucko. Į šios divizijos sudėtį turėjo įeiti keturi raitininkų pulkai: Užnemunės (zaniemenski), Gardino, Vilniaus ir lietuvių. Be to, divizija turėjo būti aprūpinta artilerija, pionieriais, pagalbiniais ginklais ir tarnybomis.

1919 m. balandžio mėnesį užimdamas Vilnių, Pilsudskis lietuvių-gudų divizijos dar nepavartojo. Tam tikslui tada jis pasirinko jo išbandytą 1 legionų diviziją, nes dar nepasitikėjo naujai suformuotos dalies kovingumu.[98]

1919 m. vasarą ruošdamas Kaune POW perversmą, Pilsudskis jau buvo aiškiai nusistatęs tai akcijai pavartoti ir lietuvių-gudų diviziją. Liepos 22 d. laiške gen. Šeptickiui jis įsakė Suvalkų pulką atitraukti iš fronto į Gardiną ir Vilniaus pul-

ką — į Trakus. Šio pergrupavimo tikslas — ketinamų uždavinių vykdymas, apie kuriuos mjr. Kasprzyckis pranešiąs gen. Šeptickiui asmeniškai.[99]

1919 m. rugpiūčio 21 d. laiške gen. Šeptickiui Pilsudskis reikalavo dar kitas lietuvių-gudų divizijos dalis nukelti į Vilnių. Atkeltosios į Vilnių, į Gardiną ir Trakus šios divizijos dalys iš dalies užėmė demarkacinę liniją, iš dalies buvo laikomos kaip rezervas, pasiruošęs eventualiai padėti Kaune sukilusiems peoviakams.[100]

1920 m. liepos 10 d. Spa konferencijoje Lenkijos ministras pirmininkas Grabskis bandė gudriu diplomatiniu manevru įvesdinti lietuvių-gudų diviziją į Vilnių. Lordui Curzonui pasiūlius nespręsti galutinai Vilniaus klausimo, bet tik kaip Aukščiausios Tarybos "užstatą" duoti laikinai Lietuvai, Grabskis įtaigavo lietuvių-lenkų bendradarbiavimą, paliekant Vilniuje lietuvių-gudų diviziją, kol taikos konferencija galutinai išspręs Vilniaus klausimą. Ši sugestija buvo atmesta.[101]

Lietuvių-gudų diviziją nuo Lietuvos pasienio Pilsudskis atitraukdavo tik labai didelio reikalo verčiamas. Krizei praėjus, jis tą diviziją tuojau siųsdavo arčiau prie Lietuvos. Jau 1920 m. rugpiūčio 18 d., vos dviem dienom praėjus nuo grėsmės Varšuvai atoslūgio, iš Varšuvos priemiesčio jisai išvedė 41 Suvalkų pėst. pulką ir 19 pėst. diviziją (buvusią lietuvių-gudų diviziją). Tas dalis jisai nukreipė Lietuvos link.[102]

Šiuokart lietuvių-gudų divizijos siuntimo tikslas buvo jau ir šiaip labiau išryškėjęs. Planuodamas Nemuno kautynes, Pilsudskis drauge planavo jau ir Vilniaus okupavimą.[103]

Rengdamasis užgrobti Vilniaus teritoriją įvykusiu faktu, Pilsudskis dar kai ką pertvarkė. Už keletos dienų po Varšuvos kautynių jisai lietuvių-gudų divizijai grąžino jos pirmykštį vardą.[104] Dar svarbesnis, jau tiesiog Vilniaus okupacijai taikomas pertvarkymas buvo karinių jėgų suskirstymas į "reguliarius" ir "nereguliarius" vienetus. Prie pastarųjų buvo priskirta ir lietuvių-gudų divizija.[105]

Baigiamieji pasiruošimai "sukilti". Apie rugsėjo mėn. vidurį Pilsudskis galutinai nusistatė okupuoti Vilnių tariamai sukilusiais Vilniaus krašto kilmės daliniais. Tuo būdu jisai tikėjosi atsikratyti Lenkijos vyriausybės ir kariuomenės vadovybės atsakomybės už tą žygį ir turėti pasiteisinimą prieš Santarvininkus ir Tautų Sąjungą. Pats Pilsudskis taip aiškino šį savo sprendimą 1923 m. rugpiūčio 25 d. Vilniuje laikytoje paskaitoje[106]:

"Lenkija savo smūgių metu padarė tam tikrus įsipareigojimus. Tai buvo žinomi p. Grabskio ėjimai Spa, kur Vilnius buvo įsakmiai paminėtas. Tatai buvo taip pat priežastis pavesti šį sprendimą Tautų Sąjungos debatų forumui. Tuo metu karo laimė man nusišypsojo — nusprendžiau tuojau Vilnių faktiškai užvaldyti ginklu. Tam reikalui parinkau Želigovskį, nes aš pats, kaip Lenkijos valstybės viršininkas ir vyriausias kariuomenės vadas, įsipareigojimų laužyti negalėjau".

Rodos, visai natūralu būtų buvę "maišto" akcijos vadu skirti 1 lietuvių-gudų divizijos vadą gen. Rzondkovskį (Rządkowski), tačiau šis generolas nebuvo vilnietis. Želigovskį Pilsudskis paskyrė dėl to, kad tasai buvo kilimo vilnietis ir kad Pilsudskis juo pasitikėjo.[107]

Rugsėjo 20 d. buvo pasiųsta telegrama, kad Želigovskis atvyktų į vyriausiąją būstinę, bet tuo metu 10 pėst. divizijos radijo stotis buvo žygyje ir telegramų nepriiminėjo. Dėl šio nesuprantamo pavėlavimo Pilsudskis įsakė pravesti kvotą. Buvo pasiųstos dar dvi telegramos, ir vieną iš jų specialus pasiuntinys įteikė. Tuo pačiu laiku į vyriausiąją būstinę buvo iššauktas ir gen. št. paplk. Babickis.[108]

Gavęs įsakymą, Želigovskis kartu su savo adjutantu poručniku Lepkovskiu rugsėjo 29 d. atvyko į Balstogę, kur tada buvo Pilsudskio traukinys. Maršalo tą dieną vyriausiojoje būstinėje nebuvo, ir Želigovskis su Pilsudskiu pirmąkart pasikalbėjo kitą dieną. Apie tą pasikalbėjimą taip rašo pats Želigovskis savo reliacijoje:

"Prisistačiau vagone, kuriame gyveno Maršalas. Kalba buvo lengva — abudu galvojome Vilniaus kategorijomis.

Maršalas įvertino situaciją. Bolševikai atidavė Vilnių Kauno valdžiai. Lenkija čia jau nieko negali padaryti, nes neleis koalicijos valstybės ir, antra, Spa mieste lenkų valdžia atidavė Vilnių Lietuvai. Jei dabar Vilniaus neišgelbėsime, istorija mums nedovanos. Turime atstatyti Lietuvą. Tai gali padaryti tok jos gyventojai — jos vaikai iš lietuvių-gudų divizijos. Reikia, kad kas nors tą visą reikalą pasiimtų savo žinion.

Maršalas manė, kad tik aš tai galiu padaryti. Tik turime žinoti, kad visus turime prieš mus, net lenkų visuomenę, kuri nesupranta lietuvių klausimo.

— Gali ateiti valanda, — kalbėjo maršalas, — kada turėsi prieš save ne tik pasaulio opiniją, bet ir Lenkijos. Gali ateiti valanda, kad net aš priverstas būsiu stoti prieš Tamstą. Reikia visada tai pasiimti ant savęs. To įsakyti negaliu. Tokie dalykai neįsakoma. Trumpai pagalvojęs, pasakiau: visą tą bylą imu ant savęs...

Aptarėm visas smulkmenas. Lietuvių-gudų divizija stovėjo Varanave. Reikėjo sudaryti laikinąją vyriausybę iš Vilnijai žinomų žmonių.

Be to, reikėjo skubėti, nes Tautų Sąjungos komisija turėjo greit čia atvažiuoti ir galėjo visą reikalą labai apsunkinti.

Ryšio karininku man priskyrė kapitoną Pristorą..."[109]

Spalio 1 ir 2 d. taip pat Pilsudskio traukinyje Vilniaus akcijos planas buvo aptariamas Gardine ir Lydoje jau didesnės karininkų grupės. Pasitarimuose dalyvavo Pilsudskis, generolai Rydz-Smigly, Berbeckis, Želigovskis, Rzondkovskis,[110] Jontkovskis, plk. Kocas, kpt. Bučinskis, podporučnikas (ltn.) Grodzkis ir kiti. Tame susirinkime buvo priimtas ir galutinis Vilniaus okupavimo planas, paruoštas savanorių divizijos viršininko plk. Koco. Operacijoms vadovauti buvo galutinai pavesta gen. Želigovskiui vietoje anksčiau numatyto gen. Rzondkovskio.[111]

Vis dėlto sutikti vykdyti Vilniaus akciją Želigovskiui nebuvo lengva. Moralinės atsakomybės klausimas ir galimi atsisakymo paklusti vyresnybei padariniai jam nerūpėjo.[112] Jam kėlė nerimą nepakankamas pajėgumas įvykdyti užmojį. Pilsudskis iš pradžių težadėjo jam duoti tik pusantro tūkstančio savanorių. Daugiau jis nenorėjo duoti "atsižvelgdamas į užsienį". Želigovskis pareiškė, kad to jam per maža. Tačiau per pasitarimus Gardine ir Lydoje buvo nuspręsta "maištui" vykdyti ir remti paskirti jau gan rimtas karines jėgas. Šalia mjr. Koscialkovskio savanorių dalinio, į Vilnių turėjo žygiuoti visa 1 lietuvių-gudų divizija. Kiti kariuomenės vienetai turėjo dengti Želigovskio žygį. Vėliau pats Pilsudskis šį patvarkymą taip nusakė: "...Norėdamas paremti ir išlaikyti gen. Želigovskio silpnas jėgas, Vilniaus kryptimi kariuomenę pastūmėjau taip, kad Vilnių apsupčiau vainiku, aptverčiau..."[113]

Šito "supamojo vainiko" vakarinę dalį nuo Rytprūsių sienos iki Varėnos sudarė naujai suformuotoji, gen. Sikorskio vadovaujama, III armija, nukreipta prieš 3/4 visų Lietuvos karinių jėgų. II armija turėjo remti Želigovskio veiksmus iš rytų pusės. Pirmą šios armijos uždavinį, remiantį Želigovskio veiksmus, turėjo atlikti 3 legionų divizija. Ji turėjo žygiuoti į Švenčionių rajoną ir apsaugoti dešinįjį Želigovskio kariuomenės sparną.[114]

Pagal lenkų šaltinį,[115] Želigovskis savo žinioje turėjo apie 14 tūkstančių kareivių. Jį dengusioji III armija turėjo 50 tūkstančių su viršum durtuvų ir kardų, II armija — 15,000. Iš viso tos jėgos sudarė 80 tūkstančių kareivių ir viršijo kone keturis kartus visos Lietuvos kariuomenės skaičių. Jau galima buvo iš anksto numatyti, kad prieš tokias "maištininkų" ir juos rėmusias kitas jėgas per nesėkmingas kautynes smarkiai nu-

kentėjusiai ir iš dalies demoralizuotai Lietuvos kariuomenei vargu bepasiseks atsilaikyti.

Apie lenkų III armijos, stambiausio Vilnių supusio žiedo vieneto, paskirtį Smolenskis taip rašo[116]:

"Rugsėjo gale užėmusi Gardiną ir Lydą, 2 armija pradėjo energingai persekioti atsitraukiančią raudonąją armiją. Abejotina Lietuvos laikysena, nepaisant prasidedančių tada Suvalkų derybų, vertė stipriai apdrausti toliau puolančios 2 armijos sparnus ir užnugarį. Tam tikslui buvo paskirta... šiaurinė gen. Osinskio grupė, kurios uždavinys tebuvo tik dengti 2 armiją Suvalkijos teritorijoje. Kovojant rajone prie Gardino, šito pakako, tačiau, plečiantis puolamiesiems lenkų veiksmams Lydos kryptimi ir toliau į rytus, didėjo 2 armijos užnugario ruožas, reikalaująs dengtis nuo lietuvių armijos taip pat ir į rytus nuo Nemuno.

Sudaryti šią priedangą Vyriausias Vadas paskyrė visą (3) armiją, vadovaujamą gen. Sikorskio".

Kad III armijos uždavinys tebuvo gynybinis, skelbia ir spalio 4 d. pirmas tai armijai išleistas įsakymas[117]:

"Ji turi užtikrinti lenkų kariuomenės kairiojo sparno saugumą, tad sekti lietuvių pasienį, prisilaikydama Focho linijos, o vėliau, lietuviams savo laiku sulaužius neutralitetą, tinkamai dengti iš žiemių 2 ir 4 armijų tolimesnius veiksmus".

Vis dėlto, kaip matyti iš Leono Mitkevičiaus surašytų tuometinio III armijos štabo viršininko, diplomuoto papulk., vėliau generolo Vladislovo Bortnovskio atsiminimų, skirdamas gen. Sikorskį sudaromosios III armijos vadu (Balstogės stotyje), Pilsudskis generolui pasakė:

"Tačiau tuo atveju, jeigu lietuviai, gindami Vilnių, pradėtų veiksmus prieš mus, tai tada Tamsta, pone generole Sikorski, pradėsi tuojau puolamuosius veiksmus, būtent smogsi Tamsta visomis savo armijos jėgomis iš Suvalkų, Gardino ir Druskininkų per Marijampolę į Kauną".[118]

Dėl ko Pilsudskis skyrė Želigovskio akciją dengiančios armijos vadu Sikorskį ir tos armijos štabo viršininku Bortnovskį, Mitkevičius taip rašo:

"Maršalas gerai suprato, kad mūsų užėmimas Vilniaus naudojant "coup militaire" sukels pirmiausia nugalėtojų sąjunginių valstybių, taip pat ir pačioje Lenkijoje didelį pasipriešinimą. Atsižvelgdamas į viešąją nuomonę, Maršalas išrinko kaip tik gen. Sikorskį. Jis buvo juk nuo seniai žinomas dėl savo Pilsudskiui priešingų politinių pažiūrų. Jį patį — plk. Bortnovskį — kaip armijos štabo viršininką

bus, tur būt, Maršalas įtaisęs kaip savo patikimą žmogų, kaip savo "akį" prižiūrėti, kad visa akcija į Vilnių vyktų tinkamai, tiksliai taip, kaip buvo suplanuota".[119]

Pačiam plk. Bortnovskiui Balstogėje Pilsudskis liepė įsakmiai visur vietoje žodžio "Vilnius" tevartoti žodį "Benekainys". Į armijos štabą Gardine atvažiuojančius visus svetimšalius karinius attache ir karinių misijų narius, pasinešusius važiuoti į Benakinis pas gen. Želigovskį, maršalas įsakė taip automobiliais aptarnauti, kad jie ten niekada neprivažiuotų. Želigovskis turįs savo darbą atlikti visiškai savarankiškai.[120]

Puolamosios Želigovskio grupės branduolį sudarė 1 lietuvių-gudų divizija. Į tos grupės sudėtį įėjo, arba bent kiek vėliau turėjo įeiti, iš savanorių divizijos išskirtos dalys, III kavalerijos brigada ir 211 bei 13 ulonų pulkai. Pastarieji turėjo prisijungti kiek vėliau, Vilnių užėmus.

Spalio 6 d. lietuvių-gudų divizija buvo jau Varanavo, Butrimonių ir Benekainių apylinkėje. Iš kairės divizija turėjo ryšį su 3 kavalerijos brigada Eišiškių apylinkėje, iš dešinės — su 3 legionų divizija Toboriškių apylinkėje.

Tą pačią dieną į divizijos štabą Varanave atvyko ir pats gen. Želigovskis, ir įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo gen. Rzondkovskis, 2 brigados vadas plk. Ribickis (Rybicki), divizijos štabo ir II armijos vadovybės štabo karininkai. Tas susirinkimas buvo gen. Želigovskio susikirtimų su dalių vadais pradžia.

Čia tenka pastebėti, kad pasinešimas "maištauti" tiek kareivių, tiek ir ypač karininkų, toli gražu, nebuvo vienodas. Tas pasinešimas svyravo tarp nepaprasto entuziazmo žygiuoti į Vilnių ir visiško atsisakymo dalyvauti toje akcijoje. Nuotaikų skirtumas apsprendė tiek bendros, tiek ir individualios priežastys.

Lenkijos gyventojai jau buvo pradėję ilgėtis taikos. Kareiviai, po laimingai besibaigiančio karo su Sovietų Rusija, tikėjosi netrukus grįžti namo. Lenkijos visuomenės dauguma buvo aiškiai nusiteikusi prieš Želigovskio žygį. Karingesnieji sluoksniai, ypač artimi endekų pažiūroms, buvo tos nuomonės, kad reikia žygiuoti ne tik į Vilnių, bet okupuoti ir visą Lietuvą. Kairesniosios srovės buvo linkusios ne kariauti su Lietuva, bet derėtis. Pagaliau, beveik visi buvo tos nuomonės, kad jeigu jau žygiuoti į Vilnių, tai atviru karu, bet ne surežisuotu maištu.

Gyventojų nuotaikos šiek tiek veikė ir kariuomenę, tačiau kariuomenės nusiteikimą veikė labiau kiti veiksniai. Nuotaika ir galvosena kareivis skyrėsi nuo karininkų, kilusieji iš tikro-

sios Lenkijos kariai — nuo kilusių iš "kresų". Kareiviai, ypač iš pradžių, sau galvos nekvaršino dėl akcijos "maištingumo". Akcijai prasidėjus, kareiviai net ir nežinojo, kad jie "maištininkai" ir kad visas žygis atliekamas be oficialaus Lenkijos vyriausybės įsakymo. Abejojančių, ar dalyvauti akcijoje, atsirasdavo daugiau iš karininkų, ypač aukštesniųjų, tarpo.

Karščiausi žygio į Vilnių šalininkai buvo kilusieji iš "kresų", ypač iš tikrosios Lietuvos. Tai ir suprantama. Viena, šie "litvinai", atsiskyrę nuo, jų "lietuvisais" pravardžiuojamų, tikrųjų lietuvių, arba jau save net laikydami tikrais lenkais, buvo tam tikros rūšies neofitai, pakeitę savo politinius įsitikinimus, tad pasidarę labai uolūs tų naujų įsitikinimų sekėjai, nepakantrūs tiems, nuo kurių jie atsiskyrė.[121] Kita sulenkėjusių "litvinų" lenkiškojo patriotizmo priežastis buvo socialinė. Daugumas lietuvių-gudų divizijos karių buvo "kresų" bajorai. Jie nieko gero sau nelaukė iš demokratinės Lietuvos valstybės. Taip tad ne tik pats maršalas Pilsudskis, jo artimesnieji bendradarbiai Lietuvos bajorai, bet ir iš bajoraičių savanorių sudarytosios lenkų kariuomenės dalys buvo entuziastiškai pasinešusios Vilnių atimti iš Lietuvos.

Iš oficialių dokumentų beveik nieko nematyti, kokiomis nuotaikomis gyveno Želigovskio tų dienų kariuomenė. Remdamasis daugiausia dalyvių atsiminimais, kpt. Waligora tas nuotaikas kiek plačiau aprašo.[122] Čia pateiksiu šiek tiek žinių apie Želigovskio dalių nusiteikimą pagal minėtą autorių.

Per spalio 6 d. pasitarimą Varanave į Želigovskio pasiūlymą plk. Ribickiui su Vilniaus pulku užimti Vilnių, pastarasis sutiko, bet tik su sąlyga, kad kartu eitų visa lietuviųgudų divizija, nes, nors vienu pulku užimti Vilnių esą galima, bet užimtajai sričiai išlaikyti reikią turėti mažiausia vieną pėstininkų diviziją.

Spalio 7 d. Želigovskis Eišiškėse tarėsi su atvykusių dalių karininkais. Pasitarime dalyvavo 3 raitininkų brigados vadas plk. Dzievickis, 11 pasienio šaulių pulko vadas plk. Kunickis, mjr. Kučinskis, mjr. Koscialkovskis, I lietuvių-gudų divizijos vadas gen. Rzondkovskis, Vilniaus pulko vadas mjr. Bobiatinskis ir daug kitų. Želigovskis, paaiškinęs Vilniaus akcijos tikslą, pareiškė, kad dabartiniai ryšiai su vadovybėmis bus nutraukti ir kad dabar duodama laisvai apsispręsti, kas nori ar nenori prisidėti prie šios akcijos.

Po šių Želigovskio žodžių 216 lauko artilerijos pulko poručnikas Fonbergas ir du poručnikai Žurakovskiai atsisakė "maište" dalyvauti. Kpt. Šalevičius pareiškė, "kad nenorįs kelti maiš-

to, nes tai nelojalu Lenkijos atžvilgiu". Vis dėlto Šalevičius veikiausiai buvo įtikintas jo pažiūros klaidingumu, nes akcijoje dalyvavo.

Net pats divizijos vadas gen. Rzondkovskis ilgai svyravo: grįžti į Lenkiją, ar likti prie divizijos. Tik didelis prisirišimas prie divizijos privertė jį pasilikti, bet pačioje akcijoje nedalyvavo ir liko divizijos stovėjimo vietoje.[123]

3 raitininkų brigados, tuo metu teturėjusios tik vieną pulką (11 pasienio šaulių pulką), dalių vadai nesutiko patys eiti į Vilnių ir atiduoti savo kareivių.

Po susirinkimo Eišiškėse gen. Želigovskis atvykusioms iš savanorių divizijos dalims vadovauti įsakė mjr. Koscialkovskiui. Karininkai grįžo į dalis. Ten jie turėjo supažindinti savo valdinius su akcijos tikslu ir pobūdžiu. Gen Želigovskis išvyko į Varanavą, kur buvo 1 lietuvių-gudų divizijos štabas.

Kaip tuo metu svyravo "maišto" dalyviai, rodo mjr. Bobiatinskio pasakojimas apie jo pasikalbėjimą su gen. Rzondkovskiu važiuojant automobiliu iš Eišiškių į Varanavą:

"Kelyje gen. Rzondkovskis visą laiką skundėsi "maištu", sakydamas, kad "30 metų tarnauju, o dabar turiu kelti maištą. Nieko bendro neturiu su jūsų Vilnium, aš esu kilęs iš "Kongresowkos" ir t.t. Paskui uždavė man klausimą: "Ar tamstos pulkas sutiks eiti į Vilnių?" Buvau labai nustebintas, jog p. generolas užduoda man tokį klausimą, ir pasakiau, kad nesuprantu, kodėl turiu klaustis, ar nori eiti į Vilnių, kadangi apie tokius klausimus prieš kitas operacijas nebuvo net kalbos. Tada gen. Rzondkovskis užklausė manęs, kokiu būdu tirsiu kareivių nuotaiką, ar per jų atstovus, ir ar ketinu tinkamai *ištirti*, ar *karininkai panorės prisidėti* prie "maišto". Tuo visu suerzintas, gen. Rzondkovskiui atsakiau: "kodėl ponas generolas manęs neklausi, ar aš noriu eiti imti Radzymino, o dabar tamsta man siūlai daryti plebiscitą. Važiuoju iš Varanavo į pulką ir neketinu kurio nors iš karininkų ar kareivių klausti apie jų sutikimą. Rytoj išleidžiu operatyvinį įsakymą pagal gautus nurodymus ir norėčiau pamatyti, kas iš mano žmonių drįs atsisakyti nuo tos akcijos. Tuo visu pasikalbėjimu buvau sujaudintas".

Visose 1 lietuvių-gudų divizijos dalyse operacijos klausimas buvo perteiktas aiškiai, tik ne tokiu būdu, kaip Eišiškėse. Užtat nebuvo progos niekam išsiskirti. Kareiviams buvo pasakyta, kad jie eis mušti lietuvių, kitaip tariant, atsiimti iš jų Vilniaus. Be to, kareiviams ta akcija nebuvo vadinama "maištu".

Labiausiai pasinešęs dalyvauti Vilniaus akcijoje buvo Vilniaus šaulių pulkas. To pulko vadas mjr. Bobiatinskis buvo žymus "Vilniaus savigynos" veikėjas, karininkų tarpe buvo daug

vilniečių, kurie, kaip ir senieji pulko kareiviai, džiaugsmingai sutiko žinią apie žygiavimą į Vilnių. Vilniaus pulko savanorių kareivių dvasia persidavė ir kitiems kareiviams.

Taip pat ir Minsko pulku I brigados vadas plk. Bejnar galėjo pasitikėti.

Kiek kitokios nuotaikos buvo plk. Ribickio vadovaujamoje II brigadoje. Toje brigadoje buvo daug kareivių ir karininkų ne iš "kresų". Brigados dalių nuotaiką plk. Ribickis taip nusako:

"Jaunesniųjų karininkų ir puskarininkių tarpe viešpatavo net tam tikras entuziazmas — užtat vyresniuosiuose karininkuose galima buvo pastebėti ir jausti nerviškumą ir dvasios pusiausvyros stoką... 81 pėst. (Gardino) pulkas buvo tinkamoj tvarkoj, 80 pėst. (Naugarduko) pulkas seimavo ir disputavo".

Vis dėlto kietose brigados vado plk. Ribickio rankose ir II brigada sudarė patikimą kautynių vienetą.

Daug blogesnė dvasia buvo Varanave susitelkusių aukštesniųjų karininkų su pačiu gen. Želigovskiu ir gen. Rzondkovskiu. Kai kurie iš tų karininkų ir toliau laikėsi nusistatymo neprisidėti prie Vilniaus akcijos. Buvo ir tokių karininkų, kurie pareiškė, kad dalyvaus akcijoje tik tuomet, kai turės nors šešėlį aukštesnio įsakymo. Jie visi tokia dvasia veikė gen. Želigovskį.

Aukštesniųjų karininkų nuotaiką tikriausiai veikė ir svetimų valstybių karininkų atvykimas iš Vilniaus. Apie tą įvykį taip rašo 1 lietuvių-gudų divizijos operatyvinis dienoraštis:

"10 val. 30 min. stvažiavo iš Vilniaus delegacija iš prancūzų, anglų ir lietuvių karininkų sužinoti, kodėl mūsų divizija, neatsižvelgdama į ginklų sustabdymą tarp Lietuvos ir Lenkijos, slenka pirmyn. Štabo viršininkas telefonu įsakė delegaciją užlaikyti. Atvykus gen. Rzondkovskiui 14 val., delegacija dar užlaikyta, paskum gen. Želigovskio įsakymu išleista į Vilnių".

Spalio 7 d. 20 val. gen. Želigovskis pasirašė įsakymą žygiuoti į Vilnių, bet kaip tik tuo metu kilo krizė, dėl kurios buvo atšaukta tam įsakymui vykdyti valanda. Kai kuriems vadams svyruojant ir net atsisakant dalyvauti akcijoje, Želigovskis kreipėsi ten, iš kur buvo gavęs uždavinį.[124]

III armijos štabo II skyriaus viršininkas mjr. Stamirovskis apie netikėtą kliūtį tuojau pranešė paplk. Zamorskiui į vyriausią būstinę ir pasiūlė, kad pats armijos vadas gen. Sikorskis vyktų pas Želigovskį ir vietoje sutvarkytų reikalą.

Naktį iš spalio 7 į 8 d. paplk. Zamorskis telegrafavo

į Belvederį, prašydamas apie visa tai pranešti vyriausiajam vadui. Pranešimas su Pilsudskio rezoliucija: "Tegu Sikorskis važiuoja" buvo grąžintas vykdyti.

Tikslesnių žinių apie gen. Sikorskio pasitarimą su gen. Želigovskiu nėra. 1 lietuvių-gudų divizijos štabo viršininko kpt. Perkovičiaus suteiktomis žiniomis, gen. Sikorskis pabrėžęs, kad "tai reikia vykdyti". To paskutinio gen. Sikorskio patvarkymo išdava buvo ta, kad buvo paskelbtas oficialus komunikatas, per keliolika valandų pasklidęs ne tik po visą Lenkiją, bet ir po užsienius. To komunikato turinys buvo toks:

"Lenkų kariuomenės vyriausioji vadovybė gavo iš armijos vado gen. Sikorskio sekantį pranešimą:

Visos pastangos nustatyti ryšius su gen. Želigovskio grupe nepavyko. Tiktai po pietų atsitiktinai telefonų stotyje atsiliepė gen. Želigovskio grupės štabas ir tos grupės štabo viršininkas plk. Bobickis asmeniškai pateikė mjr. Stamirovskiui du šiuos pranešimus, kuriuos čia pažodžiui skelbiame:

Armijos vadovybei į rankas. Slaptai. Labai Skubiai.

Apsvarstęs, kad su Kauno vyriausybe sudarytų paliaubų linijomis mus, Vilniaus, Gardino ir Lydos kraštų gyventojus, mūsų kraštą, kartu su lenkišku Vilnium, jau iš kalno ir mūsų nenaudai, priskiria lietuviams, nutariau su ginklu rankoje ginti mano Tėvynės gyventojų apsisprendimo teisę ir paėmiau vyriausią vadovybę kareivių, kilusių iš tų žemių.

Negalėdamas veikti prieš savo sąžinę ir pilietiškus jausmus, su pasigailėjimu atsisakiau nuo tarnybos pareigų ir vadovavimo grupei.

Drausmėje išauklėti ir Tėvynės idėjai ištikimi man priklausą vadai ir kariuomenė klauso mano įsakymų, o likusioms dalims prašau duoti tiesioginius įsakymus.

Generolas *Želigovskis*".[125]
X. 8.

Spalio 7 d. 20 val. gen. Želigovskio išleistame operatyviniame įsakyme buvo pažymėta, kad pulti reikia pradėti spalio 8 d. 6 val., tačiau įsakymas buvo papildytas tokia pastaba: "Valanda bus pranešta atskirai. 6 val. viskas turi būti parengta ir laukti įsakymo. Įsak. tikras. Podchor. Kintopf". Tame įsakyme minima, kur esančios lietuvių 4 pėst. pulko dvi kuopos ir kur pulko branduolys, ir skelbiamas fantastiškas gandas: "Nepatikrintomis žiniomis, į Vilnių turėję atvykti trys vokiečių savanorių pulkai".[126]

Naktį iš spalio 7 į 8 d. išleido savo įsakymus ir vadai, jau nebežymėdami Želigovskio įsakymo prierašo.

1 lietuvių-gudų brigados vadas plk. Bejnar 22 val. 30

min. išleido savo įsakymą, kurį Minsko pulkas gavo tą pačią dieną 24 val., Vilniaus pulkas — spalio 8 d. 0 val. 5 min. Pakartojęs smulkiai gen. Želigovskio įsakymą, plk. Bejnar pats įsakė:

3 raitųjų šaulių pulko 1 eskadronui išvykti 6 val. ir žygiuoti Lydos keliu iki smuklės Smolana. Iš čia eskadrono dalis turėjo vykti kryptimi Papiškiai — Rūdninkai, kad sudarytų ryšius su mjr. Koscialkovskiu. Likusioji eskadrono dalis turėjo vykti Varčiškių (Wruczyszki) kryptimi, kad prieitų kelio su geležinkeliu sankryžą, sugadintų geležinkelį ir tuo užkirstų šarvuotam traukiniui praėjimą.

Minsko pulko avangardas turėjo išvykti keliu 6 val. ir 6 val. 30 min. likusioji pulko dalis su baterija. 7 val., Minsko pulko užpakalyje, turėjo išvykti Vilniaus pulko I batalionas su likusiomis 1 lietuvių-gudų pulko I diviziono baterijomis, 7 val. 30 min. likusioji brigados dalis.

II brigados vadas plk. Ribickis savo įsakymą išleido spalio 7 d. 23 val. 30 min., kuriuo įsakė:

6 val. turėjo išvykti 3 raitųjų šaulių pulko 2 eskadronas keliu Didieji Liepiai (Wielkie Liepe), Petraškiai, Jankūnai iki Turgelių, apsaugodamas brigados dešinįjį sparną ir palaikydamas ryšius su 3 pėst. legionų divizija.

Naugarduko pulkas, paplk. Vaskevičiaus vadovaujamas, kaip dešinioji brigados vora, su priskirta 7 baterija 6 val. turėjo vykti iš Benekainių į Šalčininkus ir Šalčininkėlius ir Jašiūnus, kad pasiektų Vaitiešiūnų (Wojcieszuny) rajoną.

Gardino pulkas (su priskirta baterija), paplk. Bohaterevičiaus vadovaujamas, 6 val. turėjo vykti iš Pašalaičių (Posolcze) į Skubėčius (Skubiaty), dvarelį Jašiūnai ir "energingu judesiu" turėjo pasiekti Keidžių (Kiejdzie) rajoną.

Mjr. Koscialkovskis kartu su gen. Želigovskio įsakymu vadovauti grupei gavo taip pat uždavinį spalio 8 d. pasiekti rajoną Rugnikai - Žagarynė (Žegaryno) - Papiškiai. Tuo tikslu jis turėjo spalio 8 d. 6 val. išvykti iš dabar užimamo rajono. Spalio 7 d. 21 val. mjr. Koscialkovskis, kaip "Zyndramo grupės" vadas, išleido savo pirmąjį operatyvinį įsakymą, kuriuo pirmiausia reorganizavo savo dalis. Prie 2 Vilniaus pulko (buvusio 201 pėst. pulko) sudėties kaip III batalionas prijungtas kpt. Kaufer-Visnievskio vadovaujamas "kresų" batalionas. Rotm. Krulikovskio kavalerijos būrys, prijungtas prie rotm. Lozinskio kavalerijos diviziono, kaip 2 eskadronas, o iš likusios kavalerijos dalies (be arklių) sudaryta štabo komanda, podpor. Kruk-Strzeleckio vadovaujama. Avangarde turėjo vykti rtm. Lozinskio

divizionas, kuris turėjo užimti perėjimus per Visinčios upę, paskum per Merkio upę ir išlaikyti juos iki atvykstant pėstininkams. 17 val. avangardas turėjo pasiekti rajoną Papiškiai - Mikašiūnai.

Nuo spalio 5 iki 8 d. lietuvių-gudų divizijos štabas surinko papildomų žinių apie lietuvių kariuomenę ir nuodugniai išaiškino mūsų jėgų dislokaciją prieš 1 lietuvių-gudų divizijos frontą. Tas žinias mokėjo rinkti ir sustatinėti, podchor. Kintopfo tobulai vedama, divizijos informacijų referentūra, kuriai, be to, kartais padėjo ir laimingas atsitikimas. Spalio 7 d. sudarinėdamas ryšius su brigadomis, divizijos telegrafo kuopos seržantas Sikora pastebėjo ant geležinkelio linijos gulinčius telegrafo laidus. Sujungęs tuos laidus, savo aparatu jis nugirdo lietuvių vadų pasikalbėjimus iš pirmosios linijos net iki Vilniaus.[127]

Spalio 7 d. tomis gautomis žiniomis remiantis, buvo nustatyta lietuvių 4 pėst. pulko I bataliono kuopos dislokacijos linija. Buvo taip pat patirta, kad spalio 7 d. iš Vilniaus atvyko 4 pėst. pulko II batalionas ir apsistojo atsargoje Jašiūnuose. Ten apsistojo ir bataliono štabas. Pulko štabas buvo Vilniuje. Rūdninkų apylinkėje veikė 1 gusarų eskadronas. Vilniuje stovėjo dar 7 pėst. pulkas, 9 pėst. pulko du batalionai, 4 pėst. pulko III batalionas, 1 gusarų pulko 2 ir 4 eskadronai ir dvi baterijos. Valkininkų apylinkėje veikė 3 pėst. pulkas. Smurgainių, Švenčionių ir Svierių apylinkėse buvusios dar smulkios lietuvių dalys, kurios laikiusios ryšius su bolševikų dalimis.[128]

III

KOVOS SU ŽELIGOVSKIO KARIUOMENE SPALIO MĖNESĮ

Lietuvos kariuomenės būklė kovoms su Želigovskio armija prasidedant. Rugsėjo 23 d. lenkams prasiveržus į dešinę Nemuno pusę ir Lietuvos kariuomenei patyrus skaudžius nuostolius, lenkų kariuomenei atsivėrė laisvesnis kelias žygiuoti į Vilnių ir veržtis gilyn į Lietuvą. Gresiantį pavojų pajuto visas kraštas, ir jo atstovai Steigiamojo seimo nariai rugsėjo 25 d. susirinko nepaprasto posėdžio svarstyti rimtos padėties. Tolesnieji įvykiai rodė, kad lenkai tikrai ketina brautis į Lietuvą. Norėdami sutrukdyti lietuviams permesti kariuomenę iš Suvalkijos Vilniui ginti, jie užėmė Varėnos stotį ir kietai kovojo dėl šio svarbaus geležinkelio mazgo. Lenkų-rusų karui einant į pabaigą, lenkai galėjo daugiau savo karinių jėgų nukreipti prieš Lietuvą, ir jie į pietus nuo Vilniaus pradėjo telkti savo kariuomenę. Visa tai rodė, kad, nepaisydami Suvalkuose prasidėjusių derybų, lenkai brausis į Lietuvą.

Kokia buvo tuo metu Lietuvos kariuomenės padėtis, matyti iš šių krašto apsaugos ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado plk. Žuko užsienių reikalų ministerijos politikos departamento direktoriui B.K. Balučiui pasakytų žodžių[129]

"...blogi dalykai, ir noriu atvirai su Tamsta pasikalbėti. Nebegaliu toliau nešti atsakomybės. Kariuomenės beveik neturime, nėra net fronto. Po kelių nepavykusių mūšių su lenkais kariuomenė, galima sakyti, pakriko. Bent aš negaliu tvarkos palaikyti. Neįstengiu. Reikia skubiai skirti kitą Krašto Apsaugos ministerį arba vyriausią kariuomenei vadą. Kitaip mes prapuolę. Aš sutinku bile kokias pareigas eiti — karininko, net eilinio kareivio. Šiandien einu tai pranešti ministerių kabinetui ir prašau man padėti".

Kaip ir paprastai, po nesėkmių būna keičiama vadovybė, būna ieškoma geresnės išeities. Vis dėlto krašto apsaugos ministru ir vyriausiu kariuomenės vadu ir toliau liko plk. Žukas. Tik plk. Ladiga buvo pakeistas gen. S. Žukausku. Pastarasis

nenorėjo sutikti būti kariuomenės vadu, atsikalbinėdamas, kad jam prikišamas palankumas lenkams ir kad nuo to sumažėjęs jo autoritetas. Neaišku, kurią dieną gen. Žukauskas pradėjo eiti armijos vado pareigas, tačiau žinoma, kad spalio 6 d. jis jau buvo armijos vadu.[130]

Ligi tol vyriausias kariuomenės vadas plk. Žukas kai kada nesutardavo su armijos vadu plk. Ladiga operatyvinėje srityje. Tatai labai neigiamai veikė Lietuvos kariuomenės operacijų sėkmingumą. Perėmęs kariuomenės vado pareigas, gen. Žukauskas veikė savarankiškai. Be to, dauguma karininkų juo pasitikėjo kaip kvalifikuotu kariuomenės vadu, nors tam tikra jų grupė reiškė nepasitenkinimą dėl generolo simpatizavimo lenkams.

Vietoje atleisto plk. V. Grigaliūno-Glovackio 2 divizijos vadu buvo paskirtas tuo metu buvęs seimo atstovas gen. Jonas Galvydis-Bykauskas. Divizijos štabas buvo perkeltas iš Simno į Kauną.

Buvo pasikeitę ir visi 2 divizijos vadai. 2 pėst. pulko vadui patekus į lenkų nelaisvę, pulkui laikinai vadovavo mjr. K. Valeiša, spalio mėn. pradžioje pulką perėmė mjr. J. Petruitis. 5 pėst. pulko vadą kpt. Škirpą pakeitė mjr. Zubrys, 8 pėst. pulko vadu buvo paskirtas mjr. Liutermoza. Gen. štabo viršininkas gen. št. plk. Kleščinskis liko savo vietoje.

Spalio 6 d. Lietuvos kariuomenė buvo šitaip išsidėsčiusi:

10 pėst. pulkas saugojo barą nuo Rytprūsių sienos ir plentą iš Kalvarijos į Suvalkus. Pulko vadovietė buvo Kalvarijoje. 5 pėst. pulkas stovėjo bare abipus Galadusio ežero. Pulko vadovietė buvo Lazdijuose. 8 pėst. pulkas saugojo barą nuo Šlavantų iki Nemuno. Pulko vadovietė Seirijuose. 2 pėst. pulko likučiai stovėjo atsargoje. Jie buvo perkelti iš Alytaus į Krosną. Šio viso baro vadas buvo gen. Katche, jo vadovietė — Simnas.

Į rytus nuo Nemuno stovėjo šios kariuomenės dalys: 6 pėst. pulkas — Nedingėje, 3 pėst. pulkas — prie Varėnos, 1 pėst. pulkas — į šiaurę nuo Varėnos, tad į kairę nuo 3 pėst. pulko. Šitam fronto barui vadovavo plk. ltn. Ignas Musteikis, 3 divizijos vadas. Jo vadovietė buvo Alytuje, ten pirmomis spalio dienomis persikėlusi iš Kalvarijos.

Vilniuje buvo 1 divizijos vadovietė. Divizijai vadovavo gen. Stasys Nastopka. Jo žinioje buvo 4, 7 ir 9 pulkai. 4 pėst. pulko I batalionas su viena III bataliono priskirta kuopa buvo užėmęs poziciją prieš Želigovskio kariuomenę Jašiūnų rajone. II batalionas ir dvi III bataliono kuopos stovėjo Vil-

niuje. III batalioną sudarė naujokai. 7 pėst. pulko I ir III batalionai stovėjo Vilniuje. Jie buvo čia atvykę spalio 1 d. iš ilgo užfrontės žygio. II batalionas buvo 3 divizijos vado žinioje. 9 pėst. pulko I ir II batalionas buvo neseniai atvykę į Vilnių iš pasienio baro Naručio ežeras - Daugpilis. III batalionas stovėjo Švenčionių rajone.

Vienintėlį to meto mūsų raitininkų pulką sudarė 4 eskadronai, iš kurių 3 eskadronai spalio mėnesį buvo sutelkti Vilniuje ar jo apylinkėse. Pulkas veikė paskirais eskadronais.

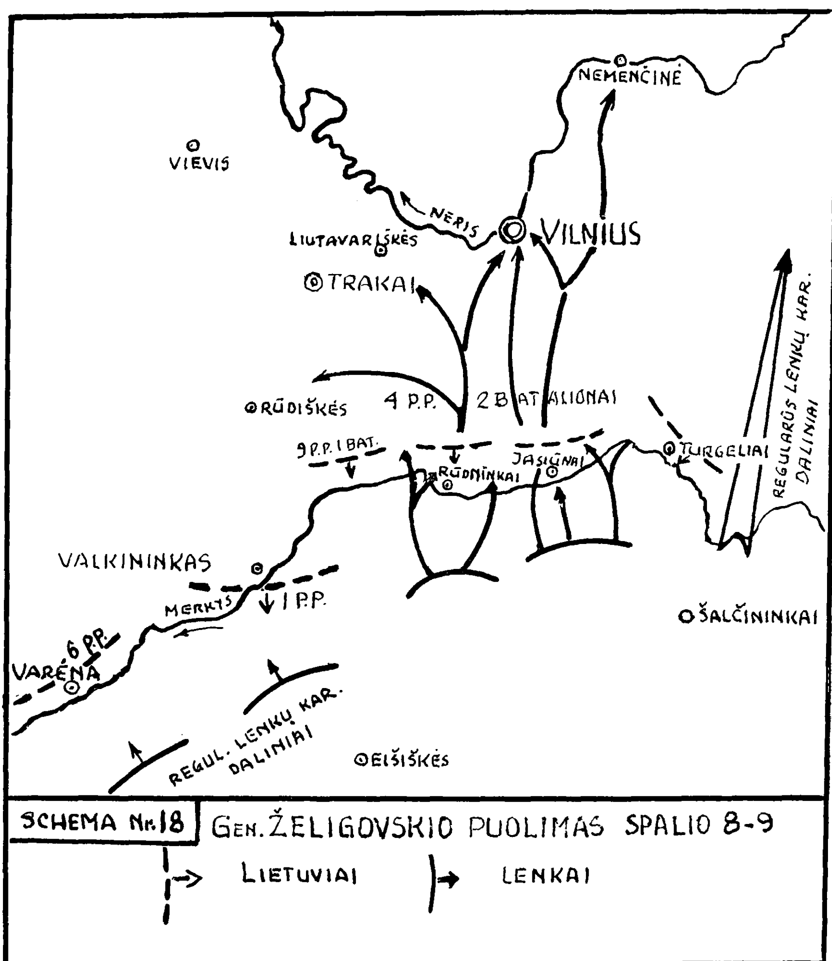
Artilerijos Lietuvos kariuomenė tada turėjo mažai. Iš apie 10 turėtų organizuotų baterijų (apie 40 pabūklų) per 1920 m. rugsėjo 22 d. karo veiksmus buvo netekta pustrečios ir rugsėjo 25 d. ties Rodūnia vienos baterijos, taigi 3 1/2 baterijų, iš viso 14 pabūklų. Vilniaus mieste spalio mėn. pradžioje buvo dvi baterijos (6 ir 10). Baterijos paprastai buvo skaldomos ir skirstomos pulkams būriais.[131]

Vilniuje tuo metu buvo dar Vilniaus komendantūros batalionas ir 1920 m. rugpiūčio 26 d. iš Kauno atkeltoji Lietuvos Karo Mokykla (trečioji laida).

Spalio 8 d. karo veiksmai. Jau prieš spalio 8 d. į pietus nuo Vilniaus lenkų daliniai vienur kitur buvo pasistūmėję į priekį ir užėmę geresnes antpuoliui išeities pozicijas. Spalio 8 d. rytą lietuvių-gudų divizijos dalys buvo užėmusios liniją Gerviškės - Kaniukai (Koniuchy) - Benekainys, abipus geležinkelio linijos Lyda - Vilnius. Į kairę nuo lietuvių-gudų divizijos buvo susitelkusi mjr. Koscialkovskio grupė Pulstokų - Dainavos apylinkėje.

Spalio 8 d. 6 val. lietuvių-gudų divizijos abidvi brigados pradėjo žygiuoti šiaurės kryptimi. Pirmoji brigada žygiavo Lydos keliu pro Sližiūnus Parudaminio kryptimi. Pirmasis žygiavo Minsko pulkas. Jo avangardą sudarė 1 eskadronas. Paskui Minsko pulką, 2 km atstumu, žygiavo Vilniaus pulko I batalionas ir 1 lietuvių-gudų art. pulko I divizionas, tačiau be vienos baterijos, kuri ėjo su avangardu. 6 val. 45 min. paskui Minsko pulką išėjo visas Vilniaus pulkas ir mjr. Matčinskio batalionas.

Antroji brigada žygiavo dviem vorom Jašiūnų link: Gardino pulkas pro Skubėtus, Naugarduko pulkas pro Šalčininkus ir Šalčininkėlius. Abiejų pulkų antrieji batalionai ėjo avangarde. Kartu su II brigada žygiavo 3 raitųjų šaulių pulko 2 eskadronas. Abidvi II brigados voros gavo po vieną bateriją betarpei paramai.

7 val. 30 min. ir mjr. Koscialkovskio grupės avangardas išžygiavo Rūdninkų kryptimi. Tą avangardą sudarė rotmistro Lozinskio divisionas.

Iš pradžių lenkų dalys judėjo be kliūčių, kaip ir buvo numatyta, nes lietuvių sekimo linija buvo už kelių kilometrų nuo lenkų išeities punktų. Vėliau buvo sutikti smulkūs lietuvių dalinėliai, kurie, pašaudę, traukėsi į šiaurę. 10 val. 30 min. lenkai nugirdo lietuvių karininkų pasikalbėjimą, iš kurio galima buvo spręsti, kas darėsi lietuvių pusėje[132]:

"Ltn. Goldbergas (4 pėst. pulko 1 kuopos vadas) nuėjo su savo kuopa nežinoma kryptimi.[133] Lenkų artilerija šaudo į Stasylų kaimą.

Lenkai su artilerija ir didelėmis pėstininkų jėgomis apeina mūsų dešinįjį sparną. Mes ir traukiamės ant linijos Rūdninkai - Jašiūnai".

Iš tolesnio lietuvių 4 pėst. pulko 3 kuopos vado pasikalbėjimo su bataliono vadu lenkai sužinojo, kad 1 kuopa turėjo trauktis į Stasylas, bet ten ji susitiko jau su lenkais. Gavęs tuos pranešimus, I bataliono vadas 10 val., kalbėdamas su divizijos (pulko?) vadovybe, tarp kitko pasakė:

"Kautynės prasidėjo. Lenkai didelėmis voromis apeina mūsų dešinįjį sparną. Lenkų artilerija apšaudo Stasylų stotį. Ryšių su 1 pėst. pulku nėra. Kairiame sparne ramu".

Į tai divizijos vadovybė 10 val. 40 min. pranešė:

"Rezervas užima liniją Rūdninkai - Jašiūnai. I bataliono štabas persikelia į Parudaminio kaimą. Iš Vilniaus į Jašiūnus išėjo traukinys".

Tuo metu Gardino pulkas susirėmė su lietuviais prie Visinčios upės ties Skubėtais, juos nustūmė ir nužygiavo Jašiūnų link. 10 val. 30 min. Naugarduko pulkas susikirto su lietuviais ties Šalčininkėliais, tačiau tai jo žygio nesustabdė.

Turėdama ilgesnį už visos grupės kelią, mjr. Koscialkovskio grupė kiek vėlino. 11 val. 30 min. grupės vyriausioji vora sustojo ties Visinčia pietauti. Jos užnugarį iš vakarų pusės dengė 11 pasienio šaulių pulkas (II raitininkų brigada).

Rimčiausiai su lietuviais buvo susiremta prie Merkio upės. Pirmas tą upę priėjo Minsko pulkas Sližiūnų apylinkėje 11 val. 30 min. Nors I brigada dar nebuvo susirišusi nei iš kairės su mjr. Koscialkovskiu, nei iš dešinės su II brigada, tačiau I brigados vadas plk. Bejnar kaip tik tuo metu pasiuntė Minsko pulko III batalioną supti lietuvių dešiniojo sparno. Tas batalionas, perėjęs Merkį, turėjo pulti Jašiūnų stoties kryptimi.

Vienam lenkų raitininkų eskadronui keletą valandų nesisekė susirišti su mjr. Koscialkovskiu. Jam kliudė Rūdninkuose stovėjęs lietuvių dalinys skaičium 40 durtuvų su dviem kulkosvaidžiais. Tik 15 val. lenkų raitininkai užėmė Rūdninkus.

13 val. 40 min. plk. Bejnar pranešė II brigados vadui, kad Minsko pulkas perėjo upę ir eina pirmyn. Apie 14 val. prie Merkio pradėjo kautis II brigada. Išėjusį iš miško prie Jašiūnų Naugarduko pulko avangardą, II batalioną, apšaudė šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi lietuviai nuo Merkio upės šiaurinio kranto pozicijų. Bataliono vadas dvi kuopas nukreipė Jašiūnų tilto link ir vieną Četirkių kaimo kryptimi. 14 val. 30 min. užėmusi kautynių poziciją pamiškėje prieš Jašiūnus,

7 lenkų baterija atidengė ugnį į Jašiūnų ir Četirkių kaimo apylinkę. Nepasisekus išstumti lietuvių dalinių iš užimtų pozicijų, Naugarduko pulko III bataliono viena kuopa buvo nusiųsta į rytus nuo Četirkių kaimo, kad apeitų kairįjį lietuvių sparną.

Taip pat ir Gardino pulko avangardu ėjęs III batalionas priėjo Jašiūnų apylinkę ir susikovė su lietuviais. 15 val. 20 min. II brigados vadas pranešė I brigados vadui, kad jo pulkai kaunasi prie Jašiūnų ir prašė jo, jei galima, pasiųsti nedidelį dalinėlį į Kiedžius (Kiejdzie), kad atkirstų lietuviams trauktis kelią ir sudarytų pavojų užnugariui. Forsavęs Merkį, jis persekiosiąs besitraukiantį priešą.

Netrukus visame bare lenkai išstūmė lietuvius. Lietuvių 4 pėst. pulko du batalionai, netekę šiek tiek belaisvių ir karo medžiagos, pasitraukė į šiaurę. Paimtieji į nelaisvę lietuvių karininkai ir kareiviai buvę siunčiami atgal į Vilnių.

Su atvykusiais lietuvių parlamentarais Želigovskis nenorėjęs iš viso kalbėti ir liepė juos grąžinti per frontą, tepareikšdamas: "Einame ne kariauti su jumis, bet tiktai grįžtame namo". Taip pat nebuvo paisoma ir prancūzų protestų.[134]

Koscialkovskio grupės pėstininkams tuo tarpu kautynėse neteko dalyvauti: jie tuo metu tik artėjo prie Rūdninkų ir žygio per girią buvo taip nuvarginti, jog mjr. Koscialkovskis pranešė, kad jo dalis toliau žygiuoti tepajėgs tik po 6 valandų poilsio.

17 val. 20 min. gen. Želigovskis pasiuntė šį pranešimą 1 lietuvių-gudų divizijos vadovybei:

1920 m. X. 8 d. 17 val. 20 min.

Nr. I

I liet.-gudų divizijos vadovybei

1. Per Merkį persikelta 16 val. 30 min.

Jašiūnuose priešas pasipriešino. Ligi šiol jis laiko užėmęs aukštumą 10 km į rytus nuo Jašiūnų. Pasiųstas batalionas likviduoti.

Savo dalys užima paskirtą rajoną. Po trumpo poilsio įsakau žygiuoti toliau, kad dar šiandien užimtume Vilnių ir pagriebtume persikėlimus per Vokę.

II. Divizijos štabas, ryt, žinoma, persikels į Jašiūnus.

III. Tučtuojau skubiu maršu pasiųsti mano žinion šarvuotus automobilius su būrio vadu ir visu personalu. Kryptis: vieškelis Šalčininkai ir Šalčininkėliai, Kašiūnai iki kaimo Kiedžiai. Automobilius gaus dispozicijon plk. Ribickis.

Gen. *Želigovskis*"

Spalio 8 d. vakare Želigovskis į Sližiūnus, kur sustojo nakvoti viena baterija, sukvietė abu brigados vadus ir divizijos štabo viršininką kpt. Perkovičių pasitarti. Buvo paruoštas įsakymas, Želigovskis savo ranka nubrėžė kitos dienos puolimo idėją. Svarbiausias uždavinys buvo pavestas II brigados vadui plk. Ribickiui, kurio pateiktą veikimo planą patvirtino pats Želigovskis.

Buvo išleistas šis Vilniui užimti įsakymas[135]

"Nr. 3/op.

P. v. 1920. X. 8 d.

Operatyvinis įsakymas

(vok. žemėlapis 1:300000)

I. Priešas, išmuštas iš Merkio linijos, atsitraukė prie Vilniaus ir užima artimiausią miesto rajoną ir, tikriausiai, Panerių kalnus.

II. Mūsų dalys nakvoja linijoje Kiedžiai - Parudaminys - Papiškiai.

III. Mano uždavinys per rytdieną užimti Vilnių ir apsaugoti jį.

IV. Įsakau:

a) mjr. Koscialkovskio grupę pavedu I brigados vado plk. Bejnario žinion. Palikusi Žagarinės rajone apsaugą, praeis pro Keturiasdešimt Totorių ir apsaugos kelių persikirtimus linijoje Skurbutėnai - Chazbiejewicze išimtinai; tuojau apsikasti. Kavalerija eis link Vokės ir Lentvario, kad atkirstų atsitraukimą. Kad padėtų I brigadai atakuoti Vilnių, atidengs artilerijos ir kulkosvaidžių ugnį į tunelį, geležinkelio liniją ir kelių mazgus, einančius iš Vilniaus į vakarus. Pradėt judėti 5 val., kad 8 val. būtų apšaudyti nurodytieji taikiniai.

Grupės vadovybė — Keturiasdešimt Totorių, kur, tur būt, pasiliks keletą dienų.

b) I brigadai uždavinys: visos savo artilerijos ir visų kulkosvaidžių, išstatytų Lydos vieškelio ir geležinkelio linijos rajone, sutelkta ugnimi padės II brigadai atakuoti, atakuojant iš pietų rytų. II brigadai pasiekus Vilnių, Vilniaus pulkas įsiverš ir užims miestą; Minsko pulkas užims Panerių kalnus ir barą išilgai Vokės upės nuo Neries iki Chazbiejewicze.

c) II brigada keliais pro Rudaminą — Nemėžę bei (neišskaitoma) sueina su priešu į sąlytį ir puola jo pozicijas, riesdama jį iš pietryčių. Priėjęs Vilnių, vienas pulkas pereis Vilnių, paims tiltus per Nerį ir užims Šeškinės kalną, uždarydamas kelius, einančius į šiaurę ir į šiaurės vakarus. 2-as pulkas, kol ateis Vilniaus pulkas į miestą, pasilieka Nemėžės rajone, po to pereis ir sustos Kirtimų rajone; priklausys man per I brigados vadovybę. II brigados stovėjimo vieta — Vilnius.

V. Visos dalys išvyksta 5 val.

VI. Ryšiai: raitininkų ryšius per I brigados štabą I lietuvių-gudų divizijos ryšių viršininkas skubiai nutiesia paskui dalis. Brigados siunčia pranešimus (terminuotus) kas dvi valandas. Užėmus Vilnių, praveda telefonus į mano štabo stovėjimo vietą Vilniuje.

VII. Aš būsiu prie I brigados štabo. Užėmus Vilnių — Papilio rūmuose.

VIII. Gurguoles, išskyrus grynai kautynių, palikti nakvynės vietoje.

IX. Niekas neturi apleisti rikiuotės, nors ir būdamas arti savo namų. Visi turi būti pasiruošę kiekvieną momentą atremti priešo kontraataką.

X. Visų dalių vadai atsako už pavyzdingą tvarką tų dalių, kurios įeis į miestą.
Didžiausią žalą mūsų garbei padarytų mūsų kareivių netinkamas elgesys.

XI. Kavalerijos atakos metu kiekviena kuopa subėga prie savo vado ir sutinka ataką salvėmis, pagal įsakymą: Kavalerija! Rinktis!

XII. Sužeistuosius siųsti į Jašiūnus.

Želigovskis
generolas ir vadas".

Naktį iš spalio 8 į 9 d. brigadų vadai ir mjr. Koscialkovskis išleido savo įsakymus.

Apsipažinę iš lenkiškų šaltinių su Želigovskio kariuomenės spalio 8 d. puolamaisiais veiksmais, žvilgtelėkime, ką sako lietuvių šaltiniai apie tos dienos lietuvių kariuomenės gynimąsi.

Lenkams pradėjus pulti Vilniaus kryptimi, armijos vadas gen. Žukauskas davė šį (1290 nr.) įsakymą:

"Šiandien iš ryto lenkai pradėjo antpuolį ant stoties Jaszuny ir srityje į vakarus ir į rytus nuo šito geležinkelio. Aš nusprendžiau ginti Vilnių. Dėliai ko įsakau tamstai (gen. Nastopkai) užimti ir ginti barą nuo geležinkelio tilto ant Vokos upės, išilgai upės Vaka, Barkovščizna, Ogrodniki, Grigaicie. Turėti stiprią atsargą".[136]

Tą pačią dieną apie 14 val. armijos vadas taip pat Vilniuje išleido naują įsakymą 1291 nr. šio turinio:

"Lenkai tęsia antpuolį ant Vilniaus. Įsakau gen. Nastopkai — 4, 7 ir 9 pulkams, 6 ir 10 baterijoms ir 3 eskadronams.

Sulig mano tam tikro įsakymo trauktis per Viliją ir užimti liniją: Vakos įtaką, Papiškį, Raskazy, Bujiški (Bukiški?), Vielka Rieša.

Majorui Musteikiui — 1, 3 ir 6 pulkai, 7 pulko 1 batalionas, šarvuotas traukinys, 2 ir 3-čia baterijos, 2-ra gaubicų baterija ir 9 baterijos vienas būrys.

Užimti liniją: Vakos įtaką, Vaka - Metropolitain, Ligoinia, Meduvis, Jurgielany, Ozierancy, Olkieniki imamai.

Jei priešas pultų toliau ir nebūtų galima laikytis, gen. Nastopkai trauktis keliu Meišegola - Širvinty, o majorui Musteikiui tarp geležinkelių Vilnius - Kaunas ir Varėna - Alytus. Generaliniam štabui pereiti į Kauną. Skyrimo linija tarp I ir III divizijų — Vilija.

3-čią eskadroną išsiųsti į Landvaravą, o kita kavalerija pasilieka gen. Nastopkos žinioj.

Gen. Žukauskas".[137]

Kaip įsakymas 1290 nr. rodo, gen. Žukauskas iš pradžių buvo nusistatęs ginti Vilnių, bet iš vėlesnio įsakymo matyti, kad jis nusprendė iš Vilniaus pasitraukti. Gynimosi linija buvo numatyta beveik prie pat Vilniaus.

Prieš šią gen. Žukausko planuotą gynimosi liniją fronto ruožą Rūdninkai - Jašiūnai - Turgeliai saugojo 4 pėst. pulko I batalionas, kpt. Juozo Vidugirio vadovaujamas. Spalio 8 d. lenkų sutelktos abiejų 1 lietuvių-gudų divizijos brigadų, Koscialkovskio grupės ir raitininkų jėgos šį trumpą fronto ruožą ir puolė.[138] I batalionas buvo užėmęs gerą poziciją dešiniame Merkio upės krante ir tvirtai laikėsi, kol II batalionas atvyko padėti. Šį batalioną traukiniu skubiai išsiuntė į frontą 4 pėst. pulko vadas kpt. Variakojis, kai tik spalio 8 d. lenkai pradėjo pulti.[139]

Atvykęs su II batalionu į frontą, bataliono vadas kpt. Andrašūnas tuojau išsiuntė Šalčninkų link sustiprintą 30 žmonių žvalgybą, kuriai vadovavo ltn. Dulksnys. Po pusantros valandos jį atvežė sužeistą, ir jis pasakė, kad turime reikalą ne su partizanais, bet su reguliarine lenkų kariuomene.

Ltn. Songailą bataliono vadas su dviem skyriais pasiuntė į Rūdninkus. Kartu su jais išvyko ir pulko kapelionas kun. V. Balandis, kuris norėjo iš arti pamatyti kautynes.

Prie geležinkelio tarp Rūdninkų ir Jašiūnų buvo nusiųsti du 6 kuopos būriai.

Kpt. Andrašūnas prie Jašiūnų turėjo savo žinioje II batalioną, III bataliono vieną kuopą (7 ar 8) ir visų trijų batalionų kulkosvaidžių kuopas. Dešiniame sparne poziciją buvo užėmusi 6 kuopa, ties viduriu 5 ir 4 kuopos, 7 ar 8 kuopa buvo kairėje. III bataliono kulkosvaidžiai buvo išdalinti tarp kuopų. Į kairę (į rytus) nuo Jašiūnų buvo 4 pėst. pulko I batalionas. Kaimyninė to bataliono kuopa buvo 1 kuopa.[140] Pagal J. Variakojį, iš dešinės poziciją buvo užėmęs vienas 9 pėst. pulko batalionas. Su šiuo batalionu 4 pėst. pulkui buvę sunku palaikyti ryšį.[141] Tačiau 9 pėst. pulko batalionai

į frontą teatvyko spalio 8 d. į pavakarį. Be to, jie buvo užėmę ne priekinę, bet antrą poziciją, nurodytą gen. Žukausko dar pirmesniu įsakymu, tad ir suprantama, dėl ko su tuo pulku galėjo būti sunku palaikyti ryšį.

Kpt. Andrašūnas su dviem kuopom ir kulkosvaidžių kuopa buvo užėmęs pozicijas už balotos Merkio upelės. Kulkosvaidžius jis buvo nukreipęs į tiltą per tą upelę. Jis įsakė nešaudyti į lenkų žvalgus, kurie už Merkio buvo išėję iš miško, perėjo tiltą ir davė ženklą, kad dalinys judėtų. Tik kai didesnis lenkų skaičius prie tilto priartėjo, batalionas iš 3 kulkosvaidžių ir šautuvų atidengė ugnį. Pasigirdo klyksmas — visi lenkai pasitraukė, ir viskas nurimo. Tada pradėjo veikti lenkų artilerija. Visai atsitiktinai artilerijos sviedinys sudaužė vieną mūsų kulkosvaidį ir užmušė keletą kareivių, tačiau nieko nesužeidė. Tuomet plačiu frontu pradėjo šaudyti ir lenkų pėstininkai. Bataliono vadas nusprendė pasitraukti į miškus, nes nei iš dešinės, nei iš kairės mūsų dalių nebuvo.

Kai lenkai puolė Jašiūnuose, kairioji jų vora (mjr. Koscialkovskio grupė) ėjo keliu iš Rūdninkų į Vilnių. Ltn. Songaila savo užtvara apšaudė šią žygiuojančią vorą ir įsakė trauktis. Prieš tai ltn. Songaila buvo gavęs kpt. Andrašūno raportą pulko vadui, kad jis pasiruošęs kautis Jašiūnuose ir kad prieš mus žygiuoja ne partizanai, bet reguliarinė lenkų armija. Šį raportą ltn. Songaila įsakė perduoti telefonistams, per telegrafo stulpus susirišusiems su pulko štabu. Kun. Balandžiui diktuojant telefonogramą, lenkai pradėjo susišaudyti su mūsiškiais. Telefonistai ragino kapelioną trauktis, bet jis diktavo, kol perdavė visą raportą. Besitraukdamas kun. Balandis pateko į lenkų nelaisvę.[142]

Kai 4 pėst. pulko II bataliono vora susiformavo trauktis ir vyr ltn. Elesejevo vadovaujama 5 kuopa pradėjo žygiuoti miške, didokas lenkų dalinys buvo pastojęs kelią atsitraukiančiai vorai. Vyr. ltn. Elisejevas narsiai puolė su savo kuopa lenkus ir juos išblaškė.[143]

Trauktasi iš pradžių mažu keliu, lygiagrečiu su dideliu, vėliau, naktį — vieškeliu Šalčininkai - Jašiūnai - Vilnius. II batalionas traukėsi per Nemenčinę į Sudervę (iš Sudervės vėliau vieškeliu į Musninkus). I batalionas traukėsi į Vilnių (iš Vilniaus vėliau į Sudervę).[144]

Spalio 8 d. ginti Vilniaus buvo išvykę į frontą ir du 9 pėst. pulko batalionai. 1920 m. rugsėjo pabaigoje kpt. Vlado Girštauto vadovaujamas I batalionas pulko vado mjr. Paškevičiaus įsakymu buvo atvykęs Vilniun 1 divizijos vado valdžion.

Iš Vilniaus šis batalionas netrukus buvo išsiųstas 1 pėst. pulko vado valdžion prie Valkininkų. Iš ten spalio 7 d. apie 12 val. tas batalionas atvyko vėl į Vilnių. Tą pačią dieną vakare iš Švenčionių atvyko ir pulko vadas su II batalionu.[145]

Spalio 8 d. rytą, iškviestas į divizijos štabą, kpt. Girštautas sužinojo, kad tariamai "sukilusi" Želigovskio kariuomenė puola ir kad mūsiškiai traukiasi Vilniaus link. Kpt. Girštautui buvo įsakyta su batalionu kuo skubiausiai vykti į pietus nuo Vilniaus ir užimti poziciją, kertant Vilniaus - Lydos geležinkelį ir vieškelį.

Skubiai pasiruošęs ir išvykęs, šis batalionas spalio 8 d. pavakaryje užėmė poziciją už 4-5 km į pietus nuo Vilniaus. Naktį buvo iškasti apkasai klupščiomis. Juos užėmė: Vilnius - Lyda geležinkelis - vieškelis imtinai — 1 kuopa, kairiau — beveik iki Rudaminos miestelio — 2 kuopa; lengvieji kulkosvaidžiai buvo nuvežti į apkasus, o sunkieji — pastatyti aukštesnėse vietose užpakalyje. 3 kuopa liko rezerve prie bataliono vado tarp geležinkelio ir vieškelio. Kiek atgal už kalno — baterija, prie geležinkelio Kirtimų rajone — pulko štabas. Į dešinę nuo pirmos kuopos pozicijas užėmė II batalionas. Su visais buvo susirišta telefonais, pasiųsta artima žvalgyba.[146]

Kaip matome iš šio ats. mjr. Girštauto straipsnio, 9 pėst. pulko I batalionas buvo užėmęs gen. Žukausko įsakytos gynimosi linijos vidurinį ruožą. Iš dešinės nuo šio bataliono buvo to paties pulko II batalionas, tačiau kairysis sparnas buvo atviras. Čia, kaip ir pats kpt. Girštautas prisipažįsta, tegalima buvo nebent tikėtis, kad kažkur priešakyje stovėjęs 4 pėst. pulkas dar gal padėtų. 9 pėst. pulkui spalio 8 d. kautynėse dar neteko dalyvauti.

Spalio 8 d. vakare, kada 4 pėst. pulkas traukėsi ir 9 pėst. pulkas tvirtinosi užimtojoje gynimosi pozicijoje, 1 divizijos vadas savo dalių vadams įsakė trauktis. Tų įsakymų pavyzdžiu gali būti kad ir šis 7 pėst. pulko vadui duotasis operatyvinis įsakymas nr. 943, kuriame trumpai pranešama, kad "lenkai tęsia Vilniaus puolimą" ir kad numatoma, jog Vilnių teksią apleisti. Tame įsakyme buvo duotas toks uždavinys:

"7 pulko vadui pulk. ltn. Adomkavičiui, gavus atskirą paliepimą, trauktis iš Vilniaus ir užimti barą nuo Razkazy imtinai ligi Bajory imtinai. Iš dešinės 4, iš kairės 9 pulkai. Visas gurguoles, naujokus ir nerikiuotes išsiųsti iš Vilniaus Maišiogalos, Ukmergės link. Dalims būti pilnai pasiruošusioms, kad gavus įsakymą per 5 min. galėtų išvykti. Štabas Divizijos trauksis keliu Vilnius - Ukmergė. Šovinių sandėlis Landvaravoj. Maisto abazas Ukmergėje".[147]

Spalio devintoji. Lenkų kariuomenės veiksmai. 1 lietuvių-gudų divizijos 1 brigados vadas plk. Bejnar spalio 8 d. 24 val. įsakė Minsko pulkui 5 val. išvykti išilgai geležinkelio linijos ir Lydos vieškeliu. Tais keliais avangardu turėjo eiti po vieną kuopą, paskui jas — visos kulkosvaidžių kuopos, po jų — kita pulko dalis su 4 baterijomis, tik II batalionas turėjo likti Terešiškėse gurguolei saugoti.

Susitikęs su priešu, Minsko pulkas turėjo užimti pozicijas tarp geležinkelio linijos ir Lydos vieškelio, tad kaip tik tame fronto ruože, kurį spalio 8 d. vakare jau buvo užėmęs mūsų 9 pėst. pulko I batalionas. Minsko pulkui buvo taipgi įsakyta visų kulkosvaidžių ir baterijų ugnimi palaikyti ir II brigados antpuolį.

Vilniaus pulkas turėjo 7 val. išvykti iš Marijampolės kaimo apylinkės ir žygiuoti Lydos vieškeliu.[148]

2 brigados vadas plk. Ribickis savo spalio 9 d. 3 val. Jašiūnuose išleistame įsakyme liepė 3 raitųjų šaulių pulko 2 eskadronams skubiu maršu vykti iš Turgelių per Rudaminą, Nemežę, Grigaičius ir užimti Naująją Vilnią, kad iš ten apsaugotų brigadą iš rytų pusės. Gardino pulkas su viena baterija — "brigados atakos vora" turėjo 5 val. 30 min. iš Keidžių apylinkės išvykti "energingu" maršu ir žygiuoti per Vilkiškes, Rudaminą, Nemežę, Grigaičius į Gurių apylinkę ir pasiruošti pulti Vilnių iš pietryčių. 5 baterijos turėjo slinkti už 3/4 km nuo Gardino pulko voros ir Gurių - Nemežės apylinkėje pasirengti padėti pėstininkams savo ugnimi. Naugarduko pulkas turėjo likti ir eiti 3/4 km už artilerijos.

Mjr. Koscialkovskis buvo pavestas Bejnariui. Jis išleido savo įsakymą spalio 9 d. 3 val. Rūdninkuose. Jo kavalerija, Vilniaus 2 pulkas ir 1 baterija turėjo vykdyti Želigovskio įsakytus uždavinius kairiajame Želigovskio grupės sparne — sunaikinti geležinkelio liniją ir tunelį, atkirsti lietuviams atsitraukimo kelią, apsaugoti grupės judesius iš vakarų pusės.[149]

Kadangi 4 pėst. pulko abu batalionai jau spalio 8 d. vakare buvo pasitraukę, tai į rytus nuo 9 pėst. pulko I bataliono žygiavusi lenkų 2 brigada nesutiko pakeliui kliūčių. 8 val. Gardino pulko vyriausios jėgos pražygiavo pro Vilkiškes (Wolkowszczyzna), ir apie tai plk. Ribickis pranešė I brigados vadui.

Rimtų susirėmimų su lietuvių 9 pėst. pulko I batalionu teturėjo tik Minsko pulkas, ėjęs dviem keliais. Minsko pulko vora, ėjusi palei geležinkelį, susirėmė su lietuviais apie 8 val. Dusinėnų kaimo linijoje prie geležinkelio. Ten lietuviai turėjo jau iš vakaro paruoštas pozicijas. Kita Minsko pulko

vora susikovė su lietuviais prie vieškelio ties Puikių (Pyszno) kaimu, tačiau čia priešas buvęs lengvai nustumtas.

Minsko pulko judesys buvo sulaikytas. Plk. Bejnar 2 brigados vadui pranešė, kad jis priešą iš tų pozicijų "išmuš". Nepajėgdamas tuo tarpu priešo "išmušti", plk. Bejnar pritraukė ir Vilniaus pulką Naudžių kaimo linijon. Iš tikrųjų praėjo daug laiko, kol lietuviai buvo iš pozicijų išstumti.

1 lietuvių-gudų lauko artilerijos pulko I divizionas užėmė pozicijas Parudaminio apylinkėje ir iš ten paleido keliolika šūvių. Vėliau 1 baterija pasistūmėjo į šiaurės vakarus prie geležinkelio linijos, 2 baterija sustojo prie Puikių kaimo, 3 liko Parudaminio apylinkėje. Tos baterijos parėmė Minsko pulko veiksmus ir išleido išviso 146 šūvius.[150]

10 val. 30 min. 2 brigados vadas pranešė plk. Bejnariui, kad jo dalys buvo susigrūmusios prie Katiliškių. Apie 11 val. šaudymasis nutilo. Lietuviai traukėsi išilgai geležinkelio, iš paskos slinko Minsko pulkas su 3 raitųjų šaulių pulko 1 eskadronu, nustumdamas pakeliui smulkius lietuvių patrulius.

Tuo tarpu Koscialkovskio grupės 2 Vilniaus pulko II batalionas 9 val. 30 min. nesugadintu tiltu per Pagirius perėjo Vokės upę, paskui jį grupės vadas pasiuntė artilerijos būrį. 10 val. 30 min. buvo pasistūmėta į liniją Baltoji Vokė - Slabada, 11 val. raitininkai sunaikino geležinkelio liniją tunelio apylinkėje. Tuo metu batalionas užėmė barą Skurbutėnai - Baltoji Vokė.

Spalio 9 d. po pietų 1 lietuvių-gudų divizijos dalys ir kai kurios mjr. Koscialkovskio dalys pradėjo slinkti prie Vilniaus. 14 val. Lydos vieškeliu atvyko prancūzų plk. Reboul adjutantas ir norėjo kalbėti su plk. Bejnariu. Kadangi I brigados štabe niekas nemokėjo kalbėti prancūziškai, tai buvo kalbamasi "mirksint". Plk. Bejnaris suprato, kad prancūzų karininkas atvykęs atiduoti lenkams Vilnių, ir apie tai pranešė gen. Želigovskiui. Tačiau iš tikrųjų buvo siūloma, kad Želigovskis susilaikytų žygiavęs, o Vilnius taptų laisvu miestu. Želigovskis su tuo siūlymu nesutiko.

Kai buvo tariamasi Lydoje, Pilsudskis pageidavo, kad į Vilnių pirmas įžygiuotų Vilniaus šaulių pulkas, tačiau dabar, kadangi nebuvo priešinamasi, Želigovskio kariuomenės dalys nesulaikomai žygiavo iš trijų pusių į miestą. 14 val. 15 min. Minsko pulko 1 kuopa su 3 raitųjų šaulių pulko 1 eskadronu ir iš paskos 12 kuopa įsiveržė į miestą, praėjo gatvėmis iki Žaliojo tilto ir ten susidūrė su šarvuotu automobiliu, kuris dengė lietuvių kariuomenės atsitraukimą.

Paskui Minsko pulką į miestą įėjo Gardino pulkas. Vilniaus šaulių pulkas į miestą teįėjo temstant.

Divizijos štabo viršininkas pranešė:

"3 armijos vadovybei,
iš I liet.-gudų divizijos — X. 9. 15 val.
Generolo Želigovskio dalys užėmė Vilnių.

pas. *kpt. Perkovič*
Štabo viršininkas".[151]

Lietuvos kariuomenės gynimasis. Spalio 9 d. 7 val. 1 divizijos štabas pranešė:

"Eina mūšiai su lenkais prieš Tatarka. 9 pulkas dar laikinai ant vakarykščių pozicijų. Kai bus žinių, kad 9 pulkas traukiasi, trauksimės ir mes. Generalinis Štabas išvažiavo. Pirmas punktas štabo Divizijos permatomas — Bukiszki".[152]

Spalio 9 d. rytą, kai jau mūsų kariuomenės štabai buvo supasavę ir kai 4 pėst. pulko abu batalionai buvo įvykdę vadovybės įsakymą trauktis, 9 pėst. pulko abu batalionai buvo įvykdę vadovybės įsakymą trauktis, 9 pėst. pulko I batalionas, kpt. Girštauto vadovaujamas, apsikasęs užimtojoje pozicijoje, buvo pasiruošęs atremti priešo antpuolį. Šovinių turėta pakankamai, šautuvai buvo tvarkoje, kulkosvaidžiai paruošti. Diena buvo saulėta. Bataliono vadas iš sekyklos aiškiai matė visą bataliono barą, išskyrus vieną 1 kuopos būrį, apsikasusį ant geležinkelio už krūmų. Kpt. Girštautas nujojo vieškeliu prie 1 kuopos, užėmusios baro centrą. Ten buvo sugrupuota daugiau kulkosvaidžių.

Apie priešą naujų žinių neturėta. Pasigirdus iš priešo pusės atskiriems šūviams, nebuvo atsiliepta: iš tolimų distancijų nebuvo jokio reikalo atidengti ugnį, nes buvo sutarta prisileisti priešą kuo arčiausiai, prispausti jį prie žemės kulkosvaidžių ugnimi ir sunaikinti, juoba, kad iš mūsų pusės buvo labai gerai šaudyti, ypač kairiąja vieškelio puse. Šituo keliu žygiavo, kaip jau žinome iš lenkiško šaltinio, Minsko pulkas, paskui jį — Vilniaus pulkas. Iš priekinės užtvaros pasirodė ant vieškelio šarvuotas automobilis, bet jo nebijota, nes per 100 metrų prieš apkasus, buvo sunaikintas tiltelis per upelį.

Priešo dalys greit išsipylė grandinėn ir prisiartino. Tada 1 kuopa ir pora kulkosvaidžių vieškelio rajone atidengė ugnį: priešas buvo prispaustas prie žemės. Šarvuotis nuo to momento taip pat nė kiek pirmyn nepaslinko. Tuo metu nuo Vilniaus vieškeliu jojo raitininkų eskadronas, mjr. Goštauto vadovaujamas. Mjr. Girštautas paprašė eskadrono vadą, kad jis pridengtų

jo atvirą kairįjį sparną, tačiau Goštautas atsakęs, kad jis esąs kariuomenės vado valdžioje, turįs kažkokius uždavinius, ir nujojęs atgal Vilniaus link.[153]

Apie 8-9 val. visame bare užvirė atkakli kova: tratėjo šautuvai, kulkosvaidžiai, pradėjo šaudyti artilerija. 2 kuopos vadas skambino, kad jo barą smarkiai apšaudo artilerija, kad jis telefoną perkėlė į saugesnę vietą. Mūsų artilerija nukreipė ugnį į vieškelio ir Rudaminos rajoną.

Apie 11 val. pulko adjutantas ltn. Gužas pranešė, kad II bataliono dešinio sparno 5 kuopa neatsilaikė ir pasitraukė, tačiau pridūrė, kad pagalbon pasiųsta rezervinė kuopa ir kad tikimasi padėtį atstatyti. Vis dėlto padėtį atstatyti nėra lengva, tad susidarė pavojus ne tik iš kairės, bet jau ir iš dešinės. I bataliono bare visos viena po kitos slinkusios priešo grandinės buvo suguldytos, ir priešas turėjo patirti daug nuostolių, nes į tą plotą buvo iššaudyta apie pusę milijono kulkų.

Supratęs, kad frontu nieko nelaimės, priešas pradėjo supti nuo Rudaminos. Tatai matė kpt. Girštautas iš savo sekyklos, apie tai pranešinėjo ir 2 kuopa. Bataliono vadas į kairįjį sparną pasiuntė 3 kuopos du būrius ir paprašė baterijos vado nukreipti ugnį į Rudaminos rajoną, kad trukdytų priešui judėti pirmyn.

2 kuopos kairysis sparnas pasitraukė, pagaliau; tuomet bataliono vadas ten pasiuntė 3 kuopos būrį ir pats nebeturėjo daugiau rezervų.

Apie 13-14 val. padėtis visai pablogėjo: II bataliono bare tebuvo girdėti tik paskiri šūviai. Tatai rodė, kad batalionas jau traukėsi. Pasitraukė ir 1 kuopos ltn. Jonaičio būrys. Su pulko štabu ryšys nutrūko. Sklido žinios, kad priešas jau priėjo Vilniaus miestą. 2 kuopa pradėjo trauktis, su ja ryšys nutrūko. Iš 3 kuopos pranešimų nebeturėta. Baterija nebešaudė, matyt, nusiėmė. Bataliono vadas tegalėjo susikalbėti tik su 1 kuopa ant vieškelio. Vieškeliu Vilniaus link jau traukėsi mūsų pėstininkų dalys. Kpt. Girštautas pranešė 1 kuopos vadui ltn. Pučekui, kad ir jis trauktųsi.

3 kuopą ir 2 kuopos dalis bataliono vadas sustabdė prie pat miesto kryžkelėje, kur kertasi vieškelis nuo Rudaminos su Lydos vieškeliu. Priemiestyje stovėjo husarų būrys. Ten tuojau atvyko ir ltn. Jonaitis, o ltn. Pučeko teko dar laukti. Iš kairės, apie 10 žingsnių nuo Rudaminos vieškelio buvo gražus kalnelis, kuriame bataliono vadas įsakė 3 kuopos vadui vyr. ltn. Muceniekui pastatyti lengvąjį kulkosvaidį. Vos tik kulkosvaidininkai į tą kalnelį pasikėlė, kai iš ten leidosi bėgti

priešo raitininkai, kurie savo arklius buvo palikę pamiškėje. Jie buvo apšaudyti iš šautuvų, vėliau ir iš kulkosvaidžių.

Iš miesto atvažiavo su balta vėliavėle prie automobilio prancūzų karininkas. Jis prancūziškai aiškino, kad važiuojąs pas lenkus reikalauti, kad jie nustotų pulti ir lieti kraują. Jis sakė, kad Vilnius bus mūsų, ir prašė nekliudyti.[154]

Netrukus atvyko ir ltn. Pučekas, ir, įėjęs į priemiestį prie geležinkelio tilto, batalionas išsirikiavo ir susitvarkė.

Prijojęs pulko vadas pasakė, jog šiandien mes mūsų sostinę apleidžiame, kad išvengtume tolesnio kraujo praliejimo ir kad miestas nebūtų griaunamas. Jis dar pridūrė, kad į Vilniaus reikalą įsikišo jau ir Tautų Sąjunga ir kad mes vėl greit grįšime atgal, kad Vilniuje pasilieka mūsų komendantūra ir milicija.

Buvo nuspręsta pro Aušros Vartus, Katedros aikštę ir Žaliąjį tiltą išeiti į Maišiagalos - Širvintų vieškelį. Mieste krautuvės ir kiemų vartai visur buvo uždaryti. Visose miesto dalyse buvo girdėti lyg šautuvų, lyg pistoletų paskiri šūviai.

Batalionui pradėjus žygiuoti ir 1 kuopai vos spėjus praeiti po geležinkelio tiltu, kaip iš kampinio mūrinio namo prie tilto antro aukšto kažkokie piktadariai pradėjo šaudyti ir metė granatas. Gatvė buvo siaura, tad ir pavojus buvo didelis, tačiau 1 kuopa tuojau atidengė ugnį — subyrėjo langai, kilo dulkių debesys ir staiga viskas nurimo. Vienas 2 kuopos būrys su kuopos vadu pasuko į kitą gatvę ir atsiskyrė nuo bataliono, kulkosvaidininkų arkliai pasibaidė ir sulaužė vieną vežimą, tas žygis buvo šiek tiek sutrukdytas.

Artėdamas prie Aušros Vartų, batalionas sutiko automobilį, kuriame važiavo mūsų atstovas I. Jonynas. Jis tą pat tvirtino, ką buvo sakęs pulko vadas. Praeinant pro Katedros aikštę, buvo girdėti šūviai iš Gedimino kalno — net iš senosios Gedimino pilies griuvėsių kažkokių išdavikų nesidrovėta šaudyti į Lietuvos kariuomenę.

Kebliausia buvo pereiti Žaliąjį tiltą, nes nuo Jurgio prospekto pusės iš mūrinio namo antro aukšto kažkas šaudė iš kulkosvaidžio išilgai tilto, todėl eiti iš Kranto alėjos į tiltą buvo labai pavojinga, bet eiti reikėjo. Pėsti ėjo slėpdamiesi už geležinių tilto atramų, o raiti ir važiuoti leidosi viduriu. Iš Šnipiškių veikiausiai specialiai tilto apsaugai paliktas mūsų šarvuotis ar kulkosvaidis slopino priešo kulkosvaidžio ugnį, tad priešas šaudė labai netaikliai, ir batalionas gan lengvai perėjo tiltą.[155] Ant tilto buvo lengvai sužeisti į kaklą du 3 kuopos kareiviai. Iš Vilniaus batalionas išėjo spalio 9 d. apie 17 val.

ir, pažygiavęs Ukmergės vieškeliu apie 5 km, sustojo ir išstatė apsaugą.

Mūsų kariuomenės traukimąsi iš Vilniaus ir tiltus per Nerį saugojo du mūsų šarvuoti automobiliai — "Perkūnas" ir "Pragaras". Pastarojo komendantas ltn. Stepas Gerdvilis taip rašo apie šio šarvuočio tos dienos veiksmus:

"Spalio mėn. 9 d. apie 10 val. "Pragaras" gavo įsakymą saugoti Žvėryno tiltą per Nerį, iki per jį praeis paskutinės mūsų kariuomenės dalys, ir kartu su šiomis dalimis pasitraukti už miesto plentu Maišiagalos link. Už valandos "Pragaras" jau buvo prie Žvėryno tilto. Traukėsi, rodos, 4 p.p. dalys. Jau apie 13 val. 30 min. praėjo keletas to pulko kareivių, kurie tikrai nežinojo, ar bepasiliko Vilniuje mūsiškių.

"Pragarui" bestovint prie tilto, apie 14 val. prasidėjo įvairiose miesto dalyse atskiri šūviai. Gatvėse jokio žmogaus nebuvo matyti. Pastebėjau, kaip kažkoks civilis tolėliau Žvėryno gatvėje, išsitraukęs iš po skverno trumpą karabiną, šovė į viršų ir, vėl karabiną paslėpęs po skvernu, smuko kieman. Supratau, kad tai galėjo daryti lenkų partizanas.

Pradėjo temti, ir ilgiau taip stovėti nebuvo galima. Įsitikinti, ar tikrai nepasiliko Vilniuje mūsų dalių, nutariau su "Pragaru" važiuoti atgal į šv. Jurgio prospektą. Ten važiuodamas, mūsų kariuomenės nemačiau; tik kiek tolėliau, priešaky mūs, čia grupės, čia paskiri žmonės, bėgiojo skersai gatvių ir į kiemus. Neabejojau, kad tai buvo lenkų partizanai, o gal jau ir lenkų priešakinės dalys. Tokiose aplinkybėse, apie pusę kaspino šovinių "Pragaras" paleido į juos ir vyko užmiestin Maišiagalos plento link. Palipėjęs kalnan, "Pragaras" pačiame užmiestyje pasivijo savuosius, bekovojančius su nardančiais po kiemus lenkų partizanais. Šalikeliu 2 mūsų kareiviai varėsi 4 nuginkluotus civilius partizanus. Trauktis teko visiškoje tamsoje ir iš lėto — plentas buvo nuolat užimtas mūsų kariuomenės dalių... Vėlai vakare ant plento radome ir "Perkūną".[156]

Spalio 9 d. iš Vilniaus traukėsi ir Vilniuje stovėjusios lietuvių dalys. 6 val. ryto iš mokyklos kiemo išžygiavo Karo mokykla su išsiųstais priekiniais ir užpakaliniais patruliais (tada vadinamais apsaugos būreliais). Priekyje jojo mokyklos viršininkas plk. Tvaronas ant margo žirgo. Karo mokykla traukėsi į šiaurę plentu Maišiagalos link. Ji traukėsi viena, be kitų kariuomenės dalių.

Apie 12 km pažygiavusią Karo mokyklos kuopą, sunkvežimiais važiuodamas, pralenkė visas Vilniaus komendantūros batalionas.[157]

9 val. įgulos viršininkas įsakė nuimti visas įgulos sargybas. 11 val. iš divizijos štabo buvo pranešta, kad jis iš Vil-

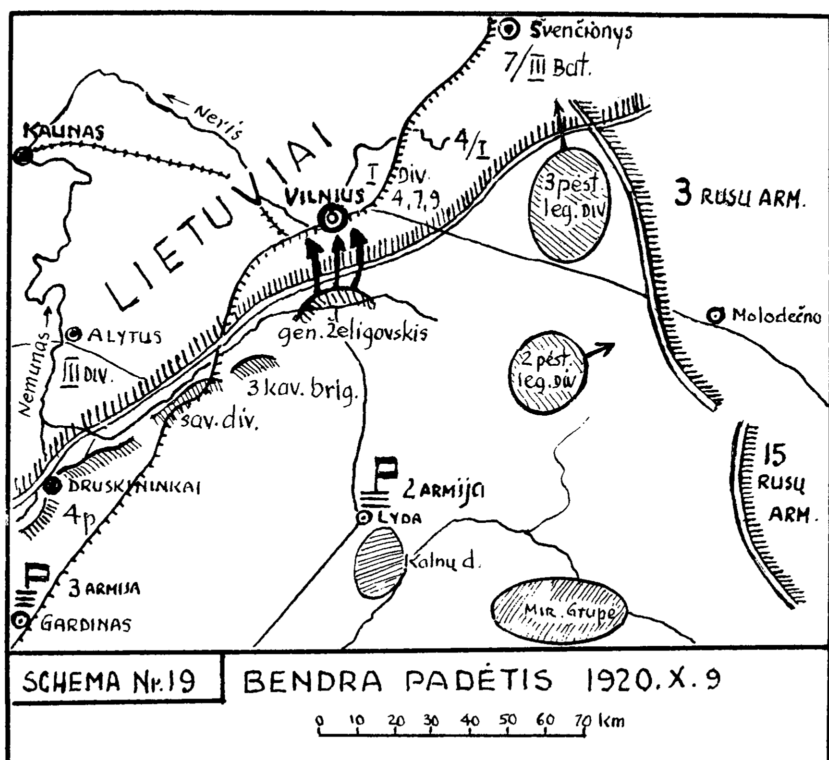
niaus išvykstąs, ir įsakyta vykdyti 943 įsakymą. Surinkęs visas sargybas, 7 pėst. pulkas apie 13 val. išvyko iš Vilniaus Maišiagalos link. Pakeliui prie pulko prisijungė 10 baterija. 1 divizijos vado įsakymu pulkas apsistojo Bukiškio dvarelyje. Čia pulko vadas įsakė kpt. Vitkauskui užimti barą. 15 val. 15 min. baras buvo užimtas nuo Raskazų iki Bajorų. 9 kuopa buvo palikta atsargoje Užubalyje. Ten pat buvo apsistojęs ir bataliono štabas. 7 pėst. pulko I batalionas apsistojo Rusokai Aukštieji (Rusaki Gorne) — Rusokai Žemieji (Rusaki Dolne). Pulko štabas — Magazinėlio dvarelyje, divizijos štabas — Chalino dvarelyje.

Pirmiausia buvo pasirūpinta apsikasti ir susirišti su kitomis dalimis. Visiems energingai dirbant, buvo tinkamai apsikasta ir susitvarkyta, tačiau susirišti ilgai nesisekė. Tik 20 val. 10 min. buvo susirišta su 9 pėst. pulku, kuris kaip tik apie tą laiką buvo suspėjęs galutinai užimti jam skirtą barą. Su 4 pėst. pulku tesusirišta tik rytojaus dieną 10 val.[158]

Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniuje I. Jonynas 1920 m. spalio 17 d. spaudai pateikė šį pranešimą, kaip gen. Želigovskio vadovaujama Lenkijos kariuomenė užgrobė Vilnių:

"Penktadienį, spalio mėnesio 8 d. vakare liko aišku, kad Vilniaus ilgiau savo rankose negalėsim laikyti, kadangi laukiamoji karo paspirtis negalėjo laiku atvykti Vilniaus ginti.

Naktį dėl tamsos kovų ir jokių svarbesnių įvykių nebuvo; kovos teprasidėjo rytojaus dieną 5 val. rytą. Jos vyko geležinkelio linijos kryptim. Matyt, jų tikslas buvo atkirsti susisiekimą. Pusiau aštuntą val. išvažiavo iš Vilniaus traukiniu generalinis štabas ir pasiliko tik divizijos štabas su gen. Nastopka prieky. Šeštadienį 11 val. baigiantis gen. Nastopka pasakė man, kad mūsų dalys iš kovos traukiasi ir kad jis apleidžia Vilnių. Tada, man nurodžius, ryšio karininkas prie misijų pil. Liormanas nuėjo į Italų atstovą, kapitoną Salą, pakviesti prancūzų misijon, kur ruošiaus, kaip vyriausybė buvo man įsakius, deleguoti Laikinąją Lietuvos valdžią Vilniuje. Tuo pat metu įsakiau milicijai, kad neatidedant išlipintų jau paruoštąjį atsišaukimą į Vilniaus visuomenę apie valdžios delegavimą Antantės atstovams ir apie tai, kad misijos yra paskyrusios pulkininką Reboulį Vilniaus laikinuoju gubernatoriumi. Mūsų kariuomenės dalys,[159] pasilikusios Vilniuje, ir mūsų milicija, anot to skelbimo, perėjo į Antantės tiesioginę žinią ir buvo laikoma Antantės ginkluotąja milicija tvarkai laikyti. Atsišaukimas buvo pasirašytas mano, kaip vyriausiojo vyriausybės įgaliotinio. Apačioj po mūsų atsišaukimo buvo įdėtas laikinojo Vilniaus gubernatoriaus pulkininko Reboulio įsakymas Nr. 1, kuriuo Vilniuje įvedama apsiausties padėtis, draudžiami susirinkimai ir manifestacijos Vilniaus gatvėse ir aikštėse.

SCHEMA Nr. 19 BENDRA PADĖTIS 1920.X.9

Nuvykęs į Prancūzų misiją, radau tik pulk. Wardą, pulk. Reboulį ir kapitoną Padowanį. Kapitonas S'ala, gyvenęs kad ir toj pat gatvėj, bet tolokai, nebuvo atėjęs. Lietuvos vyriausybės vardu įteikiau p. Rebouliui, kaip designuotam laikinajam gubernatoriui, raštą apie valdžios delegavimą ir prašiau saugoti Lietuvos piliečių gyvybę ir turtą ir rūpintis dar pasilikusiomis įstaigomis. Be to, pareiškiau, kad valdžią deleguoja be teisės perdeleguoti (perduoti) ją kitam, be Lietuvos vyriausybės žinios ir sutikimo, t.y., kad jokia vyriausybė, paėmusi jėga Vilnių, negali skaitytis teisėta krašto vyriausybė.

Pulkininkas Reboulis, kaip gubernatorius, buvo jau paruošęs kareiviams ir milicininkams taisykles, kuriomis jie privalėjo vadovautis.

Įdomu pažymėti, kad taisyklėse, kad išvengus kraujo liejimo miesto gatvėse, buvo įsakyta nešauti į žygiuojančią į Vilnių lietuvių ir gudų kariuomenę. Man paprašius paaiškinti, kodėl instrukcijose pavartoti tokie keisti terminai, kada visi gerai žino, kad į Vilnių veržias tikroji lenkų kariuomenė, buvo gauta atsakymas, kad lenkų vyriausybė ne kartą yra pareiškusi Antantės vyriausybėms nesiųsianti savo kariuomenės į Vilnių, kad Suvalkuose yra padaryta

sutartis tarp Lietuvos ir Lenkų ir kad, šiais dėsniais remdamasis, jis negalįs laikytis puolančios kariuomenės Lenkų kariuomene.

Įsakymas mano milicijai išlipinti atsišaukimus ne visur buvo įvykdytas. Pasirodė tautybių skirtumų. Vilniuje buvo mūsų vadovautasi tautų lygybės principais, buvo stengtasi į valstybės kūrimo darbą įtraukti visus tinkamus piliečius be tikybos ir tautybės skirtumo ir, deja, pasirodė, kad šis principas gyvenimo realybėje pasiliko kaip biblijos grūdas, mestas į akmenuotą dirvą. Milicininkai lenkai, kaip mano buvo pastebėta, pirmieji mus apleido ir duotuosius jiems išlipinti skelbimus paslėpė. Tvirtybę išlaikė lietuviai ir žydai, kurie ėjo savo pareigas iki paskutinės valandos.

Mieste, pasirodžius skelbimams, jaučiama buvo ypatingo ūpo, esamo visada prieš laukiamą audrą. Žmonių buvo pilnos gatvės, visi vaikščiojo nervingi, sujudinti, laukdami kažko nepaprasto; mūsų kareiviai, vaikščiodami sargybos po 3 žmones, dabojo tvarkos.

Apie 1 val. ėmė traukti per Vilnių mūsų kariuomenės dalys. Priekyje ėjo gurguolės, paskui jas žygiavo kuopos. Ėjo eilėmis, tvarkingai. Matyti buvo nuilsimo. Nei vienas kareivis nebuvo pasitraukęs iš eilės ir nei vienas nebuvo padaręs gyventojams nei mažiausios skriaudos.

Norėdamas susipažinti plačiau su miestu, paprašiau pulkininką Wardą, kad paskolintų man savo automobilį. Mano prašymą Anglų misijos pirmininkas sutiko labai maloniai, ir aš apie 2 1/2 val. išvažiavau stoties link. Visur buvo matyt tokio pat ūpo, kaip ir Jurgio gatvėje. Artinantis prie žinomos Vilniuje prekyvietės Halės, pasigirdo šaudymų. Publika, daugiausia žydai, pradžioj ėmė dairytis, o paskui leidos bėgti. Mūsų automobilis pasuko į tą pusę, iš kur buvo šaudoma, ir ėmė važiuoti Arklių gatve, kur daug gražių aukštų namų. Šaudymas pasidarė tankus: buvo šaudoma iš viršaus, iš abiejų pusių sutartinai ir taikoma į automobilį. Be to, šūvių buvo girdėti iš visų pusių, Aušros Vartų gatvėje ir apsupančiose ją aikštėse. Privažiavęs Aušros Vartus, pamačiau einančias mūsų kariuomenės kuopas.

Kai kurie mūsų kareiviai ėmė taip pat šaudyti. Pastebėjęs vartuose kariuomenės majorą N., prašiau įsakyti nešaudyti. Mūsų dalys buvo sustabdytos ir surikiuotos. Šaudymas nutilo, ir mūsų dalys ramiai nuėjo per miestą. Daugiau Lietuvos kariuomenės per miestą nebeėjo.

Pusantros valandos praslinkus, pasirodė Vilniaus ir Jurgio gatvių kertėje, ties mūsų komendantūra, lenkų raitelis. Pasigirdo iš mūsų komendantūros švilpukas, kad mūsų kareiviai ir milicininkai rinktųs į komendantūrą. Gatvių išvaizda vienu metu pasikeitė. Žydai išsislapstė; jų vietoje gatvėse pasirodė lenkų, kurie ir apsupo kareivį, šaukdami "tegyvuoja Lenkija!" Kai kurie atnešė gėlių ir įdavė kareiviui. Tuojau po to šaligatviais ėmė slinkti lenkų partizanai, driskiai, pažiūrėt, su šautuvais rankose, kuopelėmis po 7-10 žmonių. Jų tarpe buvo pastebėta daug buvusių Lietuvos tarnyboje milicininkų, lenkiškai kalbančių. Kai kurie turėjo rankinių granatų. Visi traukė mūsų

komendantūros link. Jų vienas, prisiartinęs prie komendantūros durų ir pamatęs duryse stovintį mūsų viršininką, šovė į jį iš revolverio, bet nepataikė.[160] Tai buvo lyg signalas. Tuojau po to įvairiuose miesto punktuose pasigirdo šūvių. Partizanų būrys iš 30-40 žmonių apsupo Jurgio ir "Bristol" viešbučius, lyg ko ieškodami, bet nieko neradę, išsiskirstė. Kiek laiko praėjus, iš Jurgio viešbučio langų buvo pradėta šaudyti į misijų butą, kuris buvo priešais. Prasidėjus šaudymams, visi misijų nariai išėjo į gatvę, pora prancūzų karinin. stovėjo komendantūros sargyboje. Staiga į stovinčius vidugatvėj misijų narius buvo pradėta šaudyti iš kulkosvaidžių iš Lukiškių aikštės pusės, bet kulkos prašvilpė viršuje galvų. Matomai, kulkosvaidžiai buvo paslėpti namuose, nes gatvėse nebuvo jų matyti.

Greitai po to Jurgio gatve atvyko raitelių būrys ir apsistojo ties komendantūra. Pulkininkas Reboulis Antantės misijų vardu pareiškė jų vadui, kad esantieji komendantūroje kareiviai ir milicininkai yra laikomi Antantės misijų žinioje ir globoje, ir prašė susilaikyti nuo ekscesų. Tai buvo pažadėta, bet galutinas atsakymas turėjo būti duotas tik Lenkų armijos vado. Šiuo laiku minia Jurgio ir Vilniaus gatvių kertėj buvo pasilikusi jau keletos šimtų žmonių. Pabaigus kalbėt. p. Rebouliui su lenkų karininku, minia ėmė šaukti: "tegyvuoja Lenkija!", "tegyvuoja Prancūzija!" Kažkoks senis, prastai apsirėdęs, sušuko: "tegyvuoja Anglija!" — minia lyg paraližuota nutilo ir senio šauksmas pasiliko be atgarsio. Lyg šiam nemaloniam įspūdžiui išsklaidyti minios vadai, vienas ponas maždaug 40-50 m. amžiaus, pilnas, raudonas, juodai apsitaisęs (lyg tai būtų daktaras) ir kitas, pilkai apsitaisęs, rodosi, gerais naminiais drabužiais, apsupo pulk. Reboulį ir apie 30 kartų iškėlė į orą. Misijos ėmė grįžti į savo būstinę. Tai pastebėję, vadai keliskart pakėlė pulk. Wardą ir kap. Salą be jokio entuziazmo lyg nemalonų įsakymą vykdydami. Tuo pat metu minia lyg ko sujudo: keli nešė į lietuvių ligoninę sunkiai sužeistąjį komendantūros kareivį, kuris buvo užsilikęs savo sargyboje.

Sutemai stojus, įvairiose žydų apgyventose vietose buvo girdėti riksmų. Prasidėjo plėšimai. Plėšė ir kareiviai, ir partizanai. Į misijas ėmė plaukti žmonių su skundais. Ėjo žydai. Krikščionių nebuvo matyti. Pulk. Reboulis sudarė ryšį su lenkų komanda, pranešinėjo apie skundus ir prašė plėšimus sustabdyti.

Vakare 10 val. misijų atstovai kalbėjosi su gen. Želigovskio štabu.

Lietuvos vyriausybės vardu Antantės atstovai pareiškė gen. Želigovskiui protestą prieš įsiveržimą į Vilnių, nežiūrint Lenkų vyriausybės pasižadėjimų ir padarytų sutarčių. Kadangi Antantės atstovai savo rankose neturi gana jėgų, jie priversti nusilenkti ir išvažiuoti iš Vilniaus. Atstovai pareikalavo, kad leistų išeiti su ginklais rankose pasilikusiems komendantūros kareiviams ir milicininkams, vyriausybės ir ministerijų atstovams su šeimynomis ir turtu drauge su misijomis. Į tai buvo atsakyta, kad gen. Želigovskio valdžia sutinkanti išleisti kareivius ir milicininkus rytoj 10 val. rytą, bet reikalaujanti,

kad vyriausybės bei ministerijų atstovai ir valdininkai apleistų Vilnių ne vėliau 12 val. tą pat dieną. Sekmadienį iš ryto pulk. Reboulis pasiuntė Želigovskiui notą, kad jo reikalavimas neįvykdomas, nes nėra susisiekimo priemonių ir nėra galimybės dėl adresų trūkumo net pranešt valdininkams.

Atsakymo notoje Želigovskis pareikalavo, kad vyriausybės įgaliotinis ir vyresnieji valdininkai, skaičiuje 12 žmonių, apleistų Vilnių sekmadienį, spalio mėn. 10 d. 14 val. Jiems tai atsisakius įvykdyti, visai būsią internuoti. Dėl pasilikusių Vilniuje Lietuvos valdininkų ir jų šeimynų, tai jų klausimas būsiąs rišamas, žiūrint aplinkybių, tačiau Želigovskio vyriausybė pasiliekanti sau teises juos internuoti kiekvienu atveju.

Sekmadienį, spalio mėn. 10 dieną 10 val. rytą išėjo mūsų komendantūros kareiviai ir milicininkai su ginklais rankose, prancūzų karininkui vadovaujant, 2 val. po piet. susirinko ties misijomis, kaip buvo įsakyta, vyriausias vyriausybės įgaliotinis ir aukštesnieji Lietuvos valdininkai. Jiems palydėti susirinko minia, susidedanti iš visų tautų žmonių. Pažadėdasai sunkusis automobilis pusvalandžiu pavėlavo. Jo belaukiant, teko pasiklausyti įvairių kalbų. Įdomu pabrėžti, kad jokių priekaištų Lietuvos valdžiai nebuvo daroma, be vieno, kad Lietuvos vyriausybė lygiu būdu priiminėjo tarnybon žydus ir lenkus ir kad dėl to daug lenkų pasiliko be vietų. Pusiau trečią valandą po piet buvo paduotas sunkusis automobilis ir mes, dvylika žmonių, prancūzų ir lenkų karininkų lydimi, su prancūzų vėliava apleidom Vilnių. Mus nuvežė į priekines lenkų linijas, ties Vokės upe. Iš ten ėjom patys.[161]

Ignas Jonynas
Vyriausias vyriausybės įgaliotinis Vilniuje
ir atvaduotuose iš okupacijos kraštuose".[162]

Pastabos dėl Vilniaus gynimo. Norėdami tvirčiau pagrįsti savo pretenzijas į Vilnių, lenkai paprastai tvirtindavo, kad 1920 m. spalio mėnesį lietuviai užleidę lenkams Vilnių nė kiek nepralieję kraujo. Jau 1920 m. spalio 12 d. vienas lenkų autorius tvirtino:

"Priešingai lietuvių komunikatui, lietuviai nepasipriešino. Vilniuje tebuvo tik vienas lietuvių batalionas, kuris iš miesto tuojau pasitraukė, kai tik gavo žinių, kad prie Vilniaus artinasi lietuvių-gudų kariuomenės stipresni patruliai".[163]

Iš fakto, kad lietuviai Vilniaus negynė, jau savaime prašosi išvada, kad visai pagrįstas esąs dažnas lenkų propagandos tvirtinimas, jog Vilniaus tetroškusi tik saujelė lietuvių inteligentų, o tautos daugumai, "liaudžiai", Vilnius visai nerūpėjęs.

Antra vertus, mūsiškiai paprastai tvirtindavo, kad lietuviai

savo sostinę labai narsiai gynę, tik labai žymi priešo persvara nulėmusi miesto likimą. Čia tenka visai sutikti su šį klausimą jau nagrinėjusiu lenkų istoriku Losovskiu, kad

"teisybė, kaip kad dažnai būna, buvo tačiau viduryje. Neatitiko tiesos perdėti aprašymai apie atkaklų gynimą, bet ir nesiderino su tiesa tvirtinimai, kad lietuviai tariamai iš viso nesipriešinę... prie Merkio ir betarpiuose miesto prieślaukiuose buvo kovojama. Kiekviena pusė tose kovose neteko po keliasdešimt užmuštų ir per šimtą sužeistų".[164]

Tačiau ir įprastinis lenkų teigimas, kad vadinamąją lietuvių-gudų diviziją Vilniaus miesto gyventojai sutikę nepaprastai entuziastiškai, yra labai vienašališkas. Teisybė, kad sulenkėjusioji gyventojų dalis lenkų kariuomenę sutiko su dideliu džiaugsmu. Taip pat neginčijamas faktas, patvirtintas ir lietuvių šaltinių, kad Vilniuje būta lenkų partizanų. Dar daugiau: jų būta ir Vilniaus apylinkėse, kaip tvirtina 4 pėst. pulko buvęs bataliono vadas plk. Andrašūnas. Jis ne tik iš pietų traukdamasis į Vilnių dėl gyventojų nepalankumo turėjo griebtis gudrybės, kai reikėjo nuimti sargybas, bet ir į šiaurę nuo miesto, Sudervės apylinkėje buvo priverstas likviduoti partizanus.[165] Vis dėlto Vilniaus miesto kitos tautybės, kaip žydai, lietuviai, gudai, žiūrėjo į Želigovskio dalinius "aiškiai nenoriai ir net priešiškai", kaip pripažįsta ir kai kurie lenkų šaltiniai.[166] Ir šitos tautybės Vilniuje tada sudarė nemažiau, kaip pusę miesto gyventojų.

Kad Lietuvos kariuomenė Vilnių gynė ir kad ji Želigovskio grupei tiek vienur, tiek kitur po keletą valandų sutrukdė žygiuoti, netenka nė kiek abejoti. Daug sudėtingesnis yra klausimas, ar Lietuvos kariuomenės vadovybė sprendė patį Vilniaus gynimo reikalą. Šiuo klausimu mūsų kariniai rašytojai yra vieningos nuomonės: vieni kaltina armijos vadą gen. Žukauską dėl "per lengvo" Vilniaus užleidimo lenkams, kiti teisina armijos vado veiksmus.

Vienas iš pirmųjų, kritikavusių mūsų karinę vadovybę dėl Vilniaus gynimo, buvo to meto užsienių reikalų ministras kun. dr. Juozas Purickis. Jo žodžiais,

"Lietuvos kariuomenė, išmėtyta po ilgą frontą nuo Prūsų sienos, negalėjo parodyti rimto pasipriešinimo. Karo vadovybės padaryta *didelė klaida* (mano pabraukta, A.R.), kad ji nepasirūpino tinkamai pridengti Vilnių. Nors Vilnių apginti gal ir nebuvo galima, bet labai negražu buvo pasaulio akyse, kad Lietuva atidavė savo sostinę beveik be pasipriešinimo".[167]

Bene griežčiausiai už visus prieš karinės vadovybės veiks-

mus pasisako plk. Petruitis. Pirmiausia jis kritikuoja abu gen. Žukausko įsakymus (1290 ir 1291):

"Jei ne šie įsakymai, rodos, Vilnių būtų buvę galima, jei ne apginti, tai bent ilgą laiką ginti... Čia, žinoma, nė kiek nekalti nei 4-as, nei 9-tas pulkai, nes jie labai didvyriškai gynėsi iki pat paskutiniųjų, eidami savo pareigas. Jei ne tokie įsakymai, žinoma, jie ir toliau būtų gynę Vilnių ir, gal, būtų apgynę, tik reikėjo jiems padėti. Spalių 9 d. naktį galvatrūkčiomis visi vykdo įsakymą Nr. 1291 ir Vilnių atiduoda be vieno šūvio, nė kiek nebesipriešindami. Abidvi divizijos užima nei taktikos, nei topografijos atžvilgiais nepateisinamą poziciją".

Mūsų gen. štabas, matyt, susinervinęs ir nebežinojęs, ką daryti. Čia Petruitis mūsų štabą lygina su Kauno tvirtovės rusų komendantu Grigorjevu, lengvai atidavusiu vokiečiams Kauno tvirtovę. Nors Vilnius ir ne tvirtovė, bet jis mums esąs daugiau, negu tvirtovė. Sostinių niekas taip lengvai neatiduoda. Sostinės atidavimas baisiai blogai paveikė ir kariuomenės ir visos tautos dvasią.

Nors įsakyme nr. 1290 ir pasakyta: "Aš nusprendžiau ginti Vilnių", tačiau nebuvę imtasi tinkamų gynimo priemonių. Dėl priekaišto, kad per silpnos jėgos, nebuvę rezervų, Petruitis taip pasisako:

"Tikri vadai taip nesiteisina. Rezervus patys vadai sau pasigamina laiku, kad lemiamu momentu ir reikalingoj vietoj galėtų juos pavartoti. Šiuo atveju, pav., buvo galima iš trečios divizijos paimti bent vieną pulką, porą baterijų ir šarvuotą traukinį. O čia šarvuotam traukiniui ypač gražaus darbo būtų buvę".

"Sunku suprasti", rašo toliau Petruitis, "kodėl Neries upė nesunaudota, kaip natūrali gamtos kliūtis, taip pat ir vyraujantieji kalnai prieš Vilnių? Juk forsuoti tokią upę, kaip Nerį, tai ne menkas dalykas ir reikia labai gerai pasirengti tokiam žygiui. Čia Želigovskio divizijas būtų galima ilgam laikui sutrukdyti. Geriau būtų buvę, kad lemiamas susidūrimas su lenkais būtų įvykęs Vilniuje, bet ne Giedraičiuose ir ne Širvintose, kur mūsų pozicijos buvo daug blogesnės. Palikdami be kovos Vilnių, lenkams taktišku atžvilgiu suteikėme labai patogią bazę, o sau — nieko. Galų gale, jei priešakyje Vilniaus, t.y., kairiajame Neries krante ir labai sunku būtų buvę laikytis, tai dešiniam maj. Musteikis su pusėtinai stipria divizija galėjo truputį pamanevruoti į priekį ar į sparną ir parodyti, kad kai kada mokam ir aktyviai gintis. Jei mes mokėjom ties Širvintais ir Giedraičiais būti aktyvesni, tai tuo labiau mes turėjom tai parodyti ties Vilnium . . ."[168]

Kritiškai apie Vilniaus gynimą atsiliepia ir ano meto Lietuvos Karo mokyklos kariūnas plk. Vaclovas Šliogeris:

"...Klausimas, ar tuomet Vilnius nebūtų buvęs apgintas, jei mūsų aukštoji vadovybė būtų buvusi ryžtingesnė ir būtų metusi į kautynes savo sostinei apginti visas jegas, kurios buvo po ranka. Iš įvykių eigos vėliau atrodo, kad reikėjo vieną kitą dieną dar pasilaikyti, kol atvyks daugiau mūsų kariuomenės dalių. Vilnių atidavus beveik be kautynių, porą dienų vėliau, lenkai buvo sulaikyti bene 30 km į šiaurę ir į vakarus nuo jo. Apie gen. Želigovskio jėgų dydį žinios buvo labai išpūstos. Kaip vėliau iš lenkų literatūros paaiškėjo, jo jėgas tesudarė apie 15.000 žmonių, taigi, ne ypatingai didelė jėga, nors ir anų laikų mastu matuojant.

Visoki mūsų vėlesni paaiškinimai bei pasiteisinimai literatūroje, kodėl 1920 m. spalių 9 d. praradom Vilnių, man atrodo, nepakankamai pagrįsti. Mano manymu, buvom kalti, nes neparodėm ryžtingumo ir per mažai pastangų padėjom Vilnių ginti. Savo sostinę reikėjo ginti, ir ginti iš paskutiniųjų".[169]

Tuometinis krašto apsaugos ministras plk. K. Žukas taip teisina karinės vadovybės veiksmus:

"Esančioms Vilniuje įstaigoms patariau tučtuojau evakuotis į Kauną, nes buvo aiškiai matyti, kad, turint dideliame plote išmėtytas dvi silpnas divizijas, o rezerve tik Karo Mokyklą ir Vilniaus komendantūrą, ginti Vilnių buvo beviltiška ir beprasmiška. Tik būtų daug daugiau aukų. Vėlybesni priekaištai gen. Žukauskui, o kartu ir man dėl "per lengvo" Vilniaus atidavimo nedaug teturėjo pagrindo...

Dabar, 38 metų perspektyvoje, galima šaltai pasvarstyti, ar galėjome mes tuomet Vilnių apginti? Ar buvo išnaudotos visos tam priemonės?

Turint prie Vilniaus tik vieną skystą I diviziją, vesti "generalinį mūšį" savo sostinei apginti būtų buvę neįmanoma. Toks mūsų pasipriešinimas būtų buvęs desperatiškas ir beviltiškas žingsnis.

Sulaikyti Želigovskio žygį kuriam laikui, kol ateis III divizija, irgi buvo neįmanoma, nes mūsų kariuomenės dalys, taigi ir III divizija, stovėjusi pietinėje Lietuvoje, buvo gerokai demoralizuotos katastrofos Augustavo miškuose ir ties Seinais.

Be to, sulaikyti Želigovskį į pietus nuo Vilniaus buvo didelis pavojus, kad tos dvi kavalerijos brigados, kurias turėjo Želigovskis savo žinioje, galėjo apeiti mūsų besipriešinančią kariuomenę ar iš dešinės, ar iš kairės ir atkirsti mums atsitraukimo kelią. O ką mes galėtumėm tai kavalerijai pastatyti prieš, jei savo kavalerijos tuomet, galima sakyti, visai neturėjome.

Darėme viską pagal savo sąžinę ir išmintį".[170]

Su šiais plk. Žuko argumentais visai sutinka žinomas mūsų karo istorikas plk. Ališauskas ne tik savo recenzijoje apie Žuko veikalą,[171] bet ir daugelyje straipsnių spaudoje ir LE.[172] Bene išsamiausiai savo pažiūrą į 1920 m. spalio mėn. Vilniaus

gynimą šis autorius bus nusakęs ilgame, "Draugo" dienraštyje paskelbtame, straipsnyje.[173] Čia mūsų istorikas taip rašo:

"Vilniaus miesto gynimas, pasitraukimas ir Želigovskio puolimas buvo didžiulė staigmena lietuviams. Gen. S. Žukauskas, perėmęs vado pareigas, rado Lietuvos kariuomenės išdėstymą tokį, kad trumpu laiku negalėjo sutelkti didesnių jėgų Vilniaus miesto gynimui...

Gen. Žukauskas nesitikėjo, kad pavyks lenkus sulaikyti prie Merkio, tad sudarė ir antrą gynimosi liniją pagal Vokės upelį... Ši pozicija yra 10-12 kilometrų nuo Vilniaus miesto. I divizijos vadui gen. Nastopkai įsakė tuojau šią poziciją užimti...

Vidudienyje, tą pat dieną, t.y. spalio 8 d. gen. S. Žukauskas gavo daugiau žinių iš fronto apie priešo jėgas ir puolimo kryptis. Tuoj suprato, kad lenkai vykdo didelį puolimą, jų užsimojimai yra dideli, ne vien tik Vilniaus miestas. Todėl jis dalinai pakeitė sprendimą ginti Vilnių, nepakartojo rugsėjo 22 klaidos, nepririšo dalių ir dalinių prie vietos ir nesuvaržė vadų iniciatyvos. Leido dalių vadams spręsti ir veikti savarankiškai. Tą pat dieną 14 val. jis įsakė...

Šiuo antruoju operatyviniu įsakymu gen. S. Žukauskas tiksliai pramatė priešo tikslus ir įvykių eigą ateityje, tad nebuvo daugiau jokių didesnių netikėtumų..."

Panagrinėkime, kuris šių, vienas kitam priešingų pasisakymų realiau vertino padėtį ir ginti sostinę pasisekimo galimumus.

Pirmiausia palyginkime abiejų kovojančių pusių karinį pajėgumą. Šiam palyginimui paimkime skaičių kuopų, kurių dydis neturėtų per daug skirtis.[174]

1lietuvių-gudų divizijoje buvo 4 pulkai, lenkų pulkus sudarydavo 12 rikiuotės kuopų, taigi, ši divizija turėjo 38 pėst. rikiuotės kuopas. Mjr. Koscialkovskio grupės 2 Vilniaus pulkas turėjo 12 kuopų, tos grupės "Kresų" batalionas (203 pėst. pulkas) turėjo bent 4 (o gal ir daugiau) kuopas, tad gen. Želigovskio grupę sudarė iš viso ne mažiau kaip 64 (48+12+4) kuopos.

Raitininkų Želigovskio grupėje tuo tarpu būta ne taip jau daug. 1 lietuvių-gudų divizijoje kovotojų — 309 raitininkai, o visoje gen. Želigovskio grupėje maitinamų jojamų arklių buvo 936.

Lietuvių Vilniaus įgulą su siųstomis miesto ginti dalimis sudarė šios dalys: 4 pėst. pulko 3 batalionai, iš jų vienas naujokų, 9 kuopos, 7 pėst. pulko III batalionas — 3 kuopos, I batalionas — 1 1/2 kuopos (taip paprastai vertinamas šio, nukentėjusio mūšiuose bataliono karinis pajėgumas), 9 pėst. pulko du batalionai — 6 kuopos, Karo mokyklos 1 kuopa, Vilniaus miesto komendantūros — 3 kuopos. Iš viso 23 1/2

kuopos, iš kurių bent 3 buvo naujokų. Kadangi gen. Želigovskis turėjo per 64 pėstininkų rikiuotės kuopas, o lietuviai Vilniuje teturėjo 23 1/2 kuopas, iš kurių bent 3 kuopos buvo naujokų, tai Želigovskio pėstininkų skaičių prieš Vilniaus gynėjų skaičių tektų vertinti santykiu 3 prieš vieną.

Panašia proporcija ir lenkų raitininkai persvėrė lietuviškuosius. Lietuvių 3 eskadronai galėjo turėti apie 300 kardų, lenkų raitininkai — apie 900 (936 jojami arkliai!). Daugiau lenkų kavalerijos atvyko tik vėliau.

Palyginkime dabar kovos ugnies stiprumą. Pagal tą patį lenkų šaltinį, 1 lietuvių-gudų divizija turėjo 116 kulkosvaidžių, 28 lauko ir 8 sunkius pabūklus, mjr. Koscialkovskio grupė — 23 kulkosvaidžius, 8 pabūklus, tad Želigovskio grupė turėjo iš viso 139 kulkosvaidžius, 44 pabūklus.

Lietuvos kariuomenės pėst. pulkas pagal etatus turėjo 3 kulkosvaidžių kuopas, kuopoje po 9 sunkiuosius kulkosvaidžius, iš viso 27 kulkosvaidžius. Vienai pėst. kuopai vidutiniškai tekdavo po 3 sunkiuosius kulkosvaidžius. Šitaip skaičiuojant, 23 lietuvių kuopos turėjo turėti 69 kulkosvaidžius, tačiau čia reikalinga maža pataisa. 7 pėst. pulko I bat. kautynėse savo kulkosvaidžius buvo praradęs, jų gal dar papildomai ir nebuvo gavęs, tad atmeskime 3 kulkosvaidžius. Užtat Karo mokyklos kuopa turėjo net 16 sunkiųjų kulkosvaidžių,[175] tad prie normos tenka pridėti dar 12 kulkosvaidžių. Tuo būdu, pridėję dar 9 kulkosvaidžius (12-3), gauname 78 kulkosvaidžius, prieš lenkų 139.

Daug didesnė lenkų artilerijos persvara. Jie turėjo 44 patrankas, lietuviai tik 8, 5 1/2 kartų mažiau. Kulkosvaidžių lenkai teturėjo pusantro karto daugiau; negu lietuviai.

Nelabai, tikiuosi, apsiriksime tvirtindami, kad karinės lietuvių jėgos prie Vilniaus buvo triskart silpnesnės už lenkiškąsias. Jei kitos aplinkybės būtų buvusios abiem pusėm vienodai palankios, tai, be abejo, būtų reikėję gintis, užėmus geras pozicijas, jose įsitvirtinus ir, tas svarbiausia, manevruojant. Tuo būdu veikiausiai būtų buvę galima užlaikyti priešą tol, kol būtų atėjusi didesnė paspirtis, juoba kad ir Želigovskio būklė nebuvo pavydėtina, kaip ir jis pats prisipažįsta, taip pasisakydamas apie spalio 9 d. ryto savo dalinių padėtį[176]: "Kiekvienoje vietoje turėjau silpnas jėgas. Gero pulko smūgis į kurį nors mano fronto punktą būtų buvęs labai nemalonus..."

Ir vis dėlto mūsų kariuomenės vadovybė (gen Žukauskas) nusprendė Vilniaus neginti, teisingiau pasakius, lenkus tik tiek prilaikyti, kad būtų palengvinta miesto evakuacija. Dar daugiau: dėl šitokio armijos vado sprendimo vargu ar begalima

Laukiant priešo puolimo Ilukštos apylinkėje

jį pagrįstai smerkti, nes Vilniaus sėkmingą gynimą sunkino kitos aplinkybės, būtent:

1. Prastai veikė mūsų žvalgyba. Lenkai gan tiksliai žinojo apie mūsų Vilniuje stovėjusias pajėgas ir apie mūsų kariuomenės jėgų išdėstymą, tačiau mūsiškiams teko remtis nepagrįstais gandais. Žinios apie priešą buvo gerokai išpūstos.

2. Iš Vilniaus negalima buvo atitraukti visos kariuomenės ne tik dėl to, kad ten reikėjo eiti sargybas, bet ir dėl mieste veikusios slaptos lenkų organizacijos, apie kurios pajėgumą, matyt, irgi neturėta žinių. Ši organizacija buvo "Związek Obrońców Ojczyzny", ZOW (Tėvynės Gynėjų Sąjunga), atšaka to paties vardo organizacijos, savo uždaviniu laikiusios vykdyti diversinį ir žvalgybinį darbą raudonosios armijos užnugaryje. Vilniuje ZOW, tiesa, neturėjo nei pakankamai žmonių, nei ginklų, kad surengtų bent kiek platesnio masto sukilimą, vis dėlto spalio 9 d. šios organizacijos pasirodė gatvėse ir savo ugnimi iš keleto vietų kliudė mūsų dalims trauktis Vilniaus miesto gatvėmis.[177]

3. Didžiausia kliūtis bent kiek sėkmingiau ginti Vilnių buvo mūsų kariuomenės tebesilaikymas atgyvenusios pozicinio karo taktikos. Jau iš ligšiolinio kautynių su lenkais aprašymo aiškiai matyti, kad mūsiškiai stengdavosi įsitvirtinti gynimosi linijoje ir stipria, iš dalies ir taiklia, ugnimi tikėdavosi sulai-

kyti puolantį priešą. Priešas tačiau beveik visada užeidavo mūsiškiams iš sparno ir mūsiškius priversdavo apleisti užimtas pozicijas ir trauktis. Laikantis šios tradicinės taktikos, net stipresnėmis jėgomis negalima sulaikyti puolančio priešo, kuris lengvai apeina skystai užimtą fronto liniją, arba pro ją prasiveržia. Tad visai natūralu, kad gen. Žukauskas atsisakė nuo pirmykščio sumanymo ginti Vilnių "sudarant 15-20 km spindulio galais besiremiantį į Nerį lietuvių kariuomenės lanką aplink miestą".[178]

4. Plk. Petruitis darė pagrįstą priekaištą, kad gen Žukauskas neišnaudojo svarbios natūralios kliūties ir neužėmė gynimosi linijos dešiniame Neries krante. Vis dėlto reikia turėti galvoje, kad Neris teka ir per Vilniaus miestą. Ginantis šioje linijoje, būtų nukentėjęs ir Vilnius, juoba kad Želigovskio kariuomenė turėjo tiek patrankų, kiek visa Lietuvos kariuomenės artilerija. Galima prileisti, kad mūsų vadovybė neišnaudojo gynimuisi Neries nenorėdama, kad miestas būtų apgriautas, o gal net ir kiek prisibijodama lenkų partizanų.

Plk. Variakojis, juo sekdamas plk. Ališauskas ir kai kurie kiti tvirtina, kad Želigovskio puolimas lietuviams buvusi didelė staigmena. Betgi jau rugsėjo mėnesį buvo bijomasi, kad lenkai puls: mūsų užsienių reikalų ministerija Lietuvos atstovams užsienyje buvo pranešusi, kad Lenkija siekia užgrobti Vilnių, ir reikalavo daryti žygių, kad vakarų valstybės sutrukdytų tą užmojį.[179]

Iš spalio 6 d. užsienių reikalų ministerijos telegramos jau aiškiai matyti, kad Lietuvos vyriausybė žinojo ne tik apie Želigovskio rengiamą agresiją, bet net ir apie kai kurias to ruošimosi detales. Toje telegramoje buvo taip pranešama:

> "Apie 20.000 lenkų kareivių, vadinamieji lietuvių-gudų pulkai susikoncentruos į rytus nuo Nemuno, atsiskirs nuo lenkų vadovybės, užims Vilnių, paskelbs savo valdžią. Tuo būdu manoma nusikratyti Tautų Sąjungos ir demarkacijos sutarties".[180]

Kad lenkai gali pulti Vilnių, tuo metu buvo jau rašoma net ir Lietuvos spaudoje. Taip tvirtina tuo metu Karo mokyklą Vilniuje lankęs kariūnas Šliogeris:

> "...iš laikraščių sužinojome, kad rusai, lenkų smarkiai spaudžiami, traukiasi Lydos link ir toliau į rytus. Laikraščiuose buvo ir būkštavimų, kad lenkai puls Vilnių. Mus, kariūnus, labai stebino, kad, kaip mums atrodė, mūsų karo vadovybė nieko nedaro lenkų galimą puolimą atremti. Taip, pvz., dar spalio 8 d. po pietų, mes, artileristai, normalia tvarka nuėjome į užsiėmimus, į 10-tą bateriją..."[181]

Taigi, Želigovskio puolimas nebuvo staigmena, tik tam puolimui atremti iš dalies nebuvo galima sutelkti daugiau kariuomenės, iš dalies nebuvo panaudotos visos galimos gynimosi priemonės dėl nepakankamos energijos bei rūpestingumo ar dėl pasidavimo panikai ir apatijai.

Kiek toks priekaištas galėtų būti taikomas gen. Žukauskui ir kiek jo pirmtakui, sunku būtų pasakyti, juoba nežinant visiškai tikslios datos, kuria gen. Žukauskas perėmė kariuomenės vadovavimą. Vieną aiškią taktinę klaidą vis dėlto visai pagrįstai galima prikišti ir gen. Žukauskui: 4 pėst. pulko 2 batalionus jis buvo pasiuntęs į pirmąją liniją prie Merkio upės, o 9 pėst. pulko taip pat 2 batalionus vėliau išsiuntė į antrąją gynimosi liniją, neturėjusią jokio ryšio su pirmąja. Tuo būdu šie abu pulkai turėjo atlaikyti vyriausių Želigovskio jėgų smūgius atskirai, vienas po kito, vienas kito neparemdami.

Želigovskis vis dėlto, palyginti, lengvai užėmė Vilnių ir pradėjo kurti vadinamąją "Vidurinę Lietuvą", į kurią turėjo įeiti Lietuvos teritorija ligi prieš žygį į Kijevą buvusios demarkacinės linijos.

Betarpė Vilniaus užgrobimo priežastis buvo Pilsudskio įsakymas Želigovskiui "sukilti", okupuoti Lietuvos sostinę ir sudaryti "Vidurinę Lietuvą". Vis dėlto pati esminė tiek ginkluotų susirėmimų su lenkais, tiek ir ypač kovų dėl Vilniaus priežastis buvo daugiaamžės Lietuvos-Lenkijos unijos poveikio padariniai. Kad lietuvių-gudų divizija buvo, bent iš dalies, sudaryta iš kareivių, kilusių iš kadai Lietuvos valdytų žemių, kad net pačiame Vilniuje, Lietuvos sostinėje, bei apylinkėse veikė ne lietuviškieji šauliai, bet suagituoti prieš lietuvius lenkų partizanai, kad "sukilimo" vadovai (daugelis karininkų, gen. Želigovskis, pagaliau, ir pats žygio sumanytojas pirmasis Lenkijos maršalas Juozapas Pilsudskis) nors kilme ir buvo lietuviai, bet jie atkakliai kovojo prieš savo kilmės kraštą, — visa tai buvo unijos apspręsto ilgaamžio Lietuvos lenkėjimo bei lenkinimo proceso vaisius.

1 divizijos kovos su Želigovskiu. Kai tik Vilnius buvo užimtas, lenkų radijas paskelbė šį pranešimą:

"Gen. Želigovskis, stovėjęs priešakyje kariuomenės, susidedančios iš Vidurinės Lietuvos piliečių, kuri sutartimi tarp Kauno valdžios ir Sovietų 1920 m. liepos 12 d. buvo atiduota Lietuvos valstybei, susitaręs su krašto organizacijomis ir politinėmis partijomis, paskyrė laikinąją Vykdomosios valdžios komisiją Vidurinės Lietuvos teritorijoje. Ši komisija nepripažįsta Kauno valdžios, kuri yra sudaryta be

Vidurinės Lietuvos piliečių, kurių tarpe lietuviai sudaro tik mažą procentą. Laikinoji komisija laiduoja gyventojams laisvą apsisprendimą, artimiausiu laiku Vilniuje šaukia Seimą, susidedantį iš krašto atstovų, rinktų visuotiniu balsavimu. Įvykdyti tai pareigai reikia, kad Kauno karo ir civilinė valdžia tuoj apleistų jos užimtą teritoriją, iš kurios lenkai, bolševikų spaudžiami, turėjo pasitraukti".

Po šiuo pranešimu pasirašė Želigovskis, kaip vyriausias vadas, paskui Witold Abramowicz, Leon Bobicki, Teofil Szopa, Aleksander Zasztowt ir kiti.[182]

Tą pačią dieną lenkų generalinis štabas iš Varšuvos paskelbė tokį radijo pranešimą:

"Gen. Želigovskis, nepaisydamas sudarytos lenkų-lietuvių sutarties dėl demarkacijos linijos, savo atsakomybe paėmė Vilnių".[183]

Netrukus Želigovskis pasiuntė į Kauną ultimatumą, reikalaudamas pradėti su juo derėtis ir grasydamas užimti Kauną, jei ultimatumas būtų atmestas. Kiek pasvyravusi, Lietuvos vyriausybė ultimatumą atmetė.[184]

Užėmęs Vilnių, Želigovskis stengėsi plėsti "Vidurinės Lietuvos" teritoriją. Netrukus jo kariuomenę papildė 211 ulonų pulkas ir 13 Vilniaus ulonų pulkas. Tie pulkai buvo nusiųsti į Želigovskio kariuomenės sparnus: 13 pulkas palaikė ryšius su 2 legionų divizija, stovėjusia Švenčionių rajone, o 211 pulkas veikė Valkininko apylinkėje. Greit atvyko iš Lenkijos gilumos ir kitos naujos dalys, pasivadinusios sudarytomis iš "kresų" savanorių dalimis.[185]

Susidarė du lietuvių-lenkų fronto barai: vienas į šiaurę nuo Neries, dešiniajame šios upės krante, kitas — į pietus nuo Neries, kairiajame upės krante. Šiauriniam barui vadovavo 1 divizijos vadas gen. St. Nastopka. Jo vadovietė, traukiantis mūsų kariuomenei, kilnojosi pagal kelią Vilnius - Maišiagala - Širvintos - Ukmergė. Pietiniam barui vadovavo 3 divizijos vadas mjr. Ig. Musteikis. Jo vadovietė persikėlė iš Alytaus į Kaišiadoris. Skiriamoji šių barų linija buvo Neries vaga.

1 divizijos užimtas baras ėjo nuo Neries iki Latvijos sienos Zarasų apylinkėje, 3 divizijos baras ėjo nuo Neries į pietus, per Valkininką, Varėną, Merkio upe iki Nemuno.

Užnemunėje buvo pravesta 12 km neutrali zona, taigi šitas baras buvo ramus. Čia stovėjusios 2 divizijos kariuomenės dalys buvo keliamos į aktyvų frontą. Spalio 5-7 d buvo perkeltas 5 pėst. pulkas, spalio 12-15 — 10 pėst. pulkas į rytinį Nemuno krantą. Abudu pulkai perėjo 3 divizijos vado valdžion. Spalio 24-29 d. buvo perkeltas 2 pėst. pulkas, lapkričio 17-

20 d. 8 pėst. pulkas į Ukmergės barą 1 divizijos vado valdžion. Taip tad lapkričio mėn. į pirmos divizijos sudėtį įėjo 2, 4, 7, 8 ir 9 pėst. pulkai, 3 divizijai priklausė 1, 3, 5, 6 ir 10 pėst. pulkai. Rezervą sudarė steigiamieji 11, 12 ir 13 pėst. pulkai ir raitininkų 2 ir 3 pulkai. Rezervas buvo apjungtas į 4 diviziją. Jos vadu buvo paskirtas plk. ltn. K. Ladiga. Divizija stovėjo Kaune.[186]

Prieš žygiuodamas į šiaurę nuo Vilniaus Želigovskis pasirūpino apsaugoti savo sparnus. Tuo tikslu jisai spalio 10 d. užėmė Rūdiškes, spalio 11 d. — Nemenčinės tiltą.

Spalio 10 d. lenkų kariuomenė užėmė Švenčionis. Lenkų šarvuotas traukinys tą dieną buvo atvykęs iki Pabradės, bet toliau per sugadintą tiltą vykti negalėjo.[187]

Naudodamiesi sunkia Lietuvos padėtimi, latviai spalio 12 d. užėmė Alūkstą. Jie "vieno bataliono jėgomis užėmė Eglaitės stotį ir neleido mūsų turto išvežti. Visur latviai prisiartino iki buvusios Kuršo gubernijos sienos". Spalio 12 ir 13 d. latvių žvalgai buvo visai priartėję prie Zarasų.[188] Vis dėlto latviai toliau nežygiavo, ir iš tos pusės rimtas pavojus Lietuvai negrėsė.

Kaip jau buvo minėta, pasitraukęs į šiaurę nuo Vilniaus, 7 pėst. pulkas spalio 10 d. apie 15 val. jau buvo užėmęs jam įsakytąjį ginti barą nuo Raskazų iki Bajorų. Iš dešinės nuo 7 pėst. pulko barą užėmė 4 pėst. pulkas, sustojęs linijoje Zujūnai - Papiškiai - Šilėnų miestelis. Pulko štabas buvo sustojęs Sudervėje. Į kairę nuo 7 pėst. pulko barą buvo užėmęs 9 pėst. pulkas. Pulko vadas, štabas ir II batalionas apsistojo prie Riešės, I batalionas — į vakarus nuo Riešės. Ten sustoti ir gintis buvo gautas įsakymas.[189]

Jau spalio 10 d. mūsų žvalgyba buvo pastebėjusi, kad lenkai telkė savo jėgas Pabijoniškių kaimo rajone ir judėjo Avižienių kaimo link. Turėdamas žinių, kad lenkai numato mus pulti šarvuotais automobiliais, 7 pėst. pulko III bataliono vadas kpt. Vitkauskas įsakė perkasti plentą ir padarytąjį perkasą gerai užmaskuoti. Spalio 11 d. 7 val. iš Vilniaus plentu link Kauno važiavo anglų-prancūzų misija. Jos automobilis įsmuko į prieš šarvuočius paruoštąjį griovį ir buvo šiek tiek apgadintas.

Iš spalio 11 ir 12 d. pranešimų buvo matyti, kad lenkai telkia jėgas ir artėja ir kad jie netrukus puls. Spalio 13 d. apie 8 val. pasirodė lenkų grandinė (1 — 1 1/2 kuopos). Pasigirdo šūviai. Šaudė ir lenkų artilerija retais šūviais į mūsų barą, daugiausia ties Užubaliais, kur buvo ir bataliono štabas. Plentu privažiavo du lenkų šarvuoti automobiliai. Kpt. Vit-

kauskas kreipėsi į pulko vadą plk. ltn. Adomkavičių, kad tasai įsakytų artilerijai apšaudyti tuos šarvuočius. Pasirodė, kad artilerijos negalima buvo arčiau pritraukti, nes grėsė pavojus, kad lenkai prasiverš pro 9 pulko dešinįjį sparną ir perkirs artilerijai trauktis kelią.

Be artilerijos sunku buvo gintis nuo šarvuočių, ypač kad ir šarvus pramušamų kulkų neturėta. Vis dėlto šarvuočiai buvo kurį laiką sulaikyti ten, kur buvo perkastas plentas ir, be to, buvo dar užverstas ir medis.

Sunkiausia padėtis buvo vyr. ltn. Balno 8 kuopos. Ypatingas pavojus grėsė tos kuopos dešiniajam sparnui, prieš kurį veikė šarvuočiai.

Su trumpomis pertraukomis veikė iš abiejų pusių gan stipri ugnis. Taip laikytasi apie 4 valandas. Šarvuočiai vis negalėjo išgalvoti būdo, kaip pervažiuoti per barikadas. Bet apie 12 val. sustiprėjo lenkų pėstininkų ir šarvuočių ugnis. Iš senųjų rusų apkasų išlindo 3 naujos kuopos. Paskui jas ligi pat tų apkasų privažiavo baterija ir, tiesiai taikydama, tuoj pradėjo šaudyti į 8 ir 9 kuopos barą. Tuoj užsidegė Bukiškio dvaro šiaudų stirtos, po to ir pastatai. Pasunkėjo ryšiai su 8 kuopa, nes susisiekti su ja bataliono vadas tegalėjo tik per dvarą. Iš dešinės visas plotas buvo kulkosvaidžių smarkiai apšaudomas, bet vis dar buvo atsišaudoma. Kai lenkų artilerija perkėlė ugnį į mūsų atsargą, o po keleto šūvių dar toliau į užnugarį Bandorių (Bondary) link, jų pėstininkai tirštomis grandinėmis atakavo 8 kuopą. Nugalėję barikadas, šarvuočiai tuojau privažiavo: vienas 8 kuopai iš šono, o kitas prie Užubalių kaimo ir iš visų kulkosvaidžių pradėjo šaudyti į 9 kuopą, stengdamasis daugiau užeiti iš šono.

Grėsė pavojus, kad visas batalionas bus visiškai sunaikintas. Telefono ryšys su 7 kuopa dar tebeveikė. Paskutinį momentą bataliono vadui dar pasisekė keletą žodžių pasakyti 7 kuopos vadui, kurio kuopa buvo irgi lenkų smarkiai puolama. Tos kuopos vadui kpt. Vitkauskas įsakė trauktis į Rusokų Aukštųjų - Rusokų Žemųjų poziciją, Magazinėlio dvaro link.

Dar prieš tai bataliono vadas buvo įsakęs 8 ir 9 kuopų vadams trauktis. Abidvi atsitraukiančias kuopas persekiojo šarvuočiai ir iš užpakalio sekė lenkų pėstininkai.

Prieš Bandorių kaimą lenkų šarvuočiai sustojo. Atsiliko ir lenkų pėstininkai. Apšaudomos lenkų pėstininkų iš užpakalio ir šarvuočių iš šono, 8 ir 9 kuopos apie 13:30 val. pasitrau-

kė į poziciją Rusokai Aukštieji - Rusokai Žemieji. Kuopos patyrė didelius nuostolius.

Bataliono vadas tuojau įsakė aptvarkyti kuopas ir užimti atkrantes abipus plento. Buvo aišku, kad lenkai puls ir toliau. Į pagalbą atvyko 1 ir 3 kuopa, iš viso tik apie 70 žmonių. Atsitraukusi iki Magazinėlio 7 kuopa buvo palikta atsargoje.

Vos tik spėjus šiek tiek apsitvarkyti, lenkai vėl pradėjo atakuoti, iš pradžių šarvuočiais, paskiau ir pėstininkais. Mūsiškiams sustiprinus ugnį, priešakinė lenkų grandinė buvo susimetusi atgal, buvo sustoję ir šarvuočiai. Čia bataliono vadui dingtelėjo mintis, kad yra proga bent kiek atsigriebti. Sustiprinęs ugnį, jis norėjo pėstininkų dalimi pulti lenkus pro dešinę Bandorių kaimo pusę. Šitaip būtų buvę išvengta nuostolių nuo šarvuočių ugnies ir tikėtasi šarvuočius nuvilioti atgal, o kita pėstininkų dalimi išardyti plento tiltelį per Riešę, kad šarvuočiai negalėtų toliau pulti.

Čia teko skaudžiai nusivilti. Vietoj sustiprintos ugnies išėjo tik visai reta ugnis. Dėl netinkamų vadinamųjų "raudonųjų" šovinių užsikimšo apie pusę šautuvų. Kontrpuolimo momentui praėjus, lenkų vienas šarvuotis tuojau pasileido atakon, kitas nuo Bandorių kaimo pradėjo smarkiai šaudyti į mūsų užimtas antkrantes. Vėl puolė atakuoti kairiąją ir dešiniąją paplentę lenkų pėstininkai. Sulaikyti atakuojančių jau nebebuvo galima.

Po dviejų valandų gynimosi batalionui teko palikti poziciją Rusokai Aukštieji - Rusokai Žemieji. Apie 17 val. batalionas užėmė jam įsakytą poziciją Skauduliškiai - Pavidokų dvaras - Lauriniškiai.

Pulko vado įsakytas, I bataliono vadas kpt. Žilinskas su batalionu perėjo kpt. Vitkausko žinion. I batalionas užėmė barą Lauriniškiai - Vabaliai, abu kaimai imtinai; III batalionas — Vabaliai išimtinai - Skaudviliškiai imtinai. Pulko štabas apsistojo Maišiagaloje, divizijos štabas — Juodelių kaime, netoli Širvintų.

Lenkai tuo tarpu toliau nebepuolė. Vakaras ir naktis praėjo ramiai. Nakties metu buvo aptvarkytos kuopos, buvo papildyta šovinių atsarga. 8 kuopoje po dienos kautynių iš 75 durtuvų beliko tik 22.

Padėtis kėlė nerimą. Kuopos tirpo, atsargoje jokių rimtesnių jėgų nebuvo. Neseniai pašauktų naujokų kuopos buvo dar visai žalios, neapmokytos. "Raudonieji" šoviniai ir geriausiam šauliams slopina nuotaiką. Bataliono vadas apsidžiaugė sužinojęs, kad atvyko du šarvuoti automobiliai, kuriuos divizi-

jos vadas įsakė siųsti į pulko štabą. Vienas iš jų buvo atvykęs kpt. Vitkausko žinion.[190]

Spalio 14 d. kpt. Vitkausko valdžion buvo priskirta vyr. ltn. Šmidto baterija ir 4 pėst. pulko 6 kuopa. Tą dieną jau nuo pat ryto abi pusės intensyviai žvalgė ir sekė priešą. 13 val. lenkai pradėjo pulti dešinį I bataliono sparną. 13 ulonų pulko eskadronas prasiveržė per 7 ir 4 pulko tarpą. Kpt. Vitkauskas tuojau išsiuntė pagalbon 4 pėst. pulko 6 kuopos 30 žmonių.

1, pagaliau ir 3 kuopai neatlaikius lenkų spaudimo, lenkai prasiveržė pro Lauriniškius. Grėsė pavojus, kad priešas užeis į užnugarį. Pulko vado nurodymu, kpt. Vitkauskas atitraukė savo jėgas ir užėmė barą Sanguniškiai - Karvys, abi vietovės imtinai. Lenkai tuo metu užėmė rajoną: Pavidokai - Masiūnai - Vabaliai - Lauriniškiai.

Kpt. Vitkauskas 13-16 d. kautynių su lenkais aprašyme yra paskelbęs nemaža "įdomesnių dokumentų". Vieną kitą iš jų čia paduodu.

"1920-X-14 d. 7 v. 30 min.
100 Nr.

I bat. Vadui
Kabaczek. Žem. 1:100.000

4 pulkas savo kairiuoju sparnu per daug atsitraukęs. Neužilgo gal pasiseks išaiškinti, ar jiems pasislinkti į priešakį, ar mūs dešiniam sparnui (jūs. batal.) atgal.

Gavęs paaiškinimą, tuoj prisiųsiu. Su 9 pulku yra ryšys jau nuo vakar 22 val. ir su juo mūs gaunasi gera ištisa linija.

Iki piet dar apie 9-11 val. aš duosiu artilerijai apšaudyti punktus: dvaras Magazynek - Gudele - Karčiama ant užsukimo plento ir paskui iki pozicijos Rusaki Dolne imtinai.

Jūs, paleidę tąsyk gerus žvalgus, išžiūrėkite, kas dedasi priešo pusėje, ir abelnai pasistenkite išaiškinti, kur ir kiek priešo prieš jus.

Kiek jums šovinių maždaug reik? Leidimas 14 d. "Apkasas" slaptažodis "Anykščiai".

III bat. Vadas
pas. kap. *Vitkauskas*

1920-X-14 d. 13 val.
104 Nr.

I bat. Vadui
Kabaczek. Žem. 1:100.000

Aš tik ką kalbėjau su pulko vadu dėl mūsų dešiniojo sparno, tai atsakyta, kad neužilgo 4 pulko dalys turės išeiti pirmyn truputį, kad išlyginus liniją ir garantavus mūsų ir jų sparnus.

Dabar pasirūpinkite apsaugoti dešinį sparną, kad tie raiteliai ko nepamėgintų.

Į pavakarę, kuomet bus galima ne taip pastebimai prieiti, tai žvalgykite prieš dešinį sparną patikrinimui žinių dėl tų raitelių ir abelnai priešo jėgų.

III bat. Vadas
pas. kap. *Vitkauskas*

1929-X-14 d. 12 val.
989 Nr.

9 pulko Vadui
iš Div. Štabo

Ketvirtas ir septintas pulkai užėmę barą sulig mano įsakymu Nr. 958. Sulig žinių nuo kapitono Variakojo lenkų žymios jėgos koncentruojasi rajone Sudervos. Įsakyta šovinius pristatyti į Širvintus... Divizijos štabas kol kas randasi VW. Jawniuny.

(pas.) Gen. ltn. *Nastopka*

1920-X-14 d. 17 val.
991 Nr.

9 pulko Vadui
iš Diviz. Štabo

Lenkai šiandien puolimus ant 7-to pulko pakartojo. Matomai pulkas priverstas bus pasitraukti. Turėkit ryšį su kairiu sparnu pulk. ltn. Adomkavičiaus ir jam traukiantis suderinti savo dešinį sparną su 7 pulku, ir, reikalui esant, pasitraukti ant linijos, nurodytos įsakyme 987 Nr.

Jokiu būdu nepameskit ryšio su 7-tu pulku. Puolančios ant 7-to pulko jėgos nedidelės ir gintis nėra galimybės tik dėl to, kad 7-tas pulkas po visų mūšių žymiai sumažėjo.

Gen. ltn. *Nastopka*"

Po patirtų pralaimėjimų mūsų dalinių nuotaika buvo prislėgta. Norėdamas pakelti bent kiek puolusią mūsų karių dvasią, kpt. Vitkauskas nusprendė prašyti pulko vado, kad leistų jam pulti. Nors ir nesitikėta didelių rezultatų, bet norėta parodyti, kad ir mes mokame mušti. Kalbėdamasis telefonu, pulko vadas pažadėjo padaryti atitinkamus žygius, kad būtų galima pulti. Ir kpt. Vitkauskui priklausomieji viršininkai visai sutiko su siūlymu pulti, visi pripažino, kad reikia pakelti nuotaiką.

Spalio 15 d. rytą buvo gautas įsakymas pulti ir užimti liniją: Skauduliškiai - Pavidokai - Ežeraičiai (Ozerajcie) - Gladkiškiai - Švenčioniškiai (Swiencieniszki) - Stakiniškiai - Babrikauščizna.

Kpt. Vitkausko žinioje buvo šios jėgos: I batalionas: 1 kuopa — 40 durtuvų, 2 — 23 durtuvai, 3 — 30 durtuvų; III batalionas: 7 kuopa — 67 durtuvai, 8 kuopa — 22 durtuvai, 9 kuopa — 40 durtuvų, 4 pulko 6 kuopa — 60 durtuvų. Iš viso 282 durtuvai. Be to, turėta 5 kulkosvaidžiai, 6 baterija ir vienas šarvuotas automobilis.

Pagrindinė puolimo kryptis buvo plentas Vilnius - Maišiagala. Čia buvo paleista 7 kuopa su ltn. Gerdvilio šarvuotu automobiliu "Pragaras". Kuopai duotas uždavinys paimti Pavidokų dvarą. Kpt. Žilinskui su I batalionu buvo įsakyta pulti ir užimti poziciją Gladkiškiai - Stakiniškiai - Babrikauščizna. Vyr. ltn. Balčiūnui su 9 kuopa — pulti ir užimti Skauduliškius, be to, būti pasiruošus, jei reikės, sutartu ženklu pasukti į dešinę ir apeinant pulti Pavidokus.

Prieš pradėdamas pulti kpt. Vitkauskas įsakė 6 baterijos vadui apšaudyti apylinkę Krzyżówka - Vabaliai, nes ten buvo susektos stipresnės lenkų jėgos.

Pradėjus pulti, stipresnės priešo jėgos buvo sutiktos Misiūnų kaime, bet, staigiai puolant, buvo išmuštos Pavidokų link. Prieš Pavidokų dvarą lenkai buvo labai rimtai pasiruošę gintis. Ten jie turėjo gerus apkasus. Prieš pat dvarą plentas buvo užverstas dideliu medžiu. Du lenkų kulkosvaidžiai šaudė iš pat dvaro, trečias iš už kokių 25 žingsnių kitoje plento pusėje. Liniją Pavidokai - Ežeraičiai buvo užėmusi tiršta grandinė.

Mūsų šarvuočiui teko šiek tiek sustoti prieš užverstąjį medį. Jau iš anksčiau bataliono vadas buvo paskyręs 16 kareivių šiam medžiui pašalinti. Mūsų kulkosvaidžiams ir šarvuočiui sustiprinus ugnį, tie 16 kareivių staiga puolė ir sutartinai pakreipė tą medį šiek tiek į šalį. Kaip vėliau paaiškėjo, keturi šių vyrų buvo labai sužeisti.

Šarvuočiui pravažiavus pirmyn, grandinė sušuko "valio" ir puolė dvarą. Šarvuotis tuo metu jau šaudė į dvarą iš šono, o vienas sunkusis kulkosvaidis šaudė nuo aukštumos per savo puolančiųjų pėstininkų galvas. Dalis lyg buvo pradėjus mestis atgal, tačiau antrą kartą pasigirdo "valio", ir nutilo ir lenkų, ir mūsų kulkosvaidžiai. Dvaras buvo paimtas. Dalis apšaudomų lenkų išsisklaidė po gretimą miškelį, kita dalis jų atsitraukė ginti Kmilinkos ir Laidogalio kaimų.

Tuo metu pradėjo labai taikliai šaudyti lenkų artilerija: čia šalia šarvuočio, čia mūsų grandinėn. Kadangi daug šovinių visai nesprogo, o ir sprogusieji, mūsų grandinei spėjus greit sugulti ant žemės, jokių nuostolių nepadarė, tai ir kareivių nuotaika buvo labai gera.

Taip pat energingai puolant su "valio" buvo paimti ir kaimai Kmilinka ir Laidogalis. Apimti panikos, lenkai, lydimi mūsų kulkosvaidžių ir šautuvų ugnies, išsisklaidė Magazinėlio link. Aukštumose ties plentu šiapus Magazinėlio lenkai dar buvo bandę susilaikyti ir gintis kulkosvaidžių ugnimi, tačiau, kiek smarkiau mūsų apšaudyti, nebelaukė mūsų antpuolio ir pasileido Bandorių link. Kaip vėliau išaiškino žvalgyba ir papasakojo apklausinėti gyventojai, lenkų artilerija buvo atsitraukusi beveik iki pat Vilniaus (už Pabijoniškių) ir pėstininkai vietomis buvo atsidūrę taipgi net už senųjų rusų apkasų (Bukiškis - Bajorai).

Užėmęs kaimus Kmilinka ir Laidogalis, kpt. Vitkauskas liepė įsitvirtinti šių kaimų priešakyje. Nakčiai jis įsakė dalims įsistiprinti linijoje: Skauduliškiai - Pavidokai - Stakiniškiai - Babrikauščizna.

Apklausinėjęs belaisvius, kpt. Vitkauskas patyrė, kad prieš jo laikomą barą veikė lenkų Gardino pulkas, dalis 13 ulonų pulko ir dvi baterijos. Rajone Gladkiškiai - Kabaczek - Pavidokai iš pradžių veikė lenkų vienas batalionas. Kai jis sumuštas bėgo, nuo Magazinėlio buvo bemėginąs jį paremti kitas batalionas. Pakliuvęs į mūsų ugnį ir ypač užsikrėtęs panika nuo ano bėgančio bataliono, ir šisai batalionas neišlaikė ir netvarkingai atsitraukė.

Lenkų batalionai buvo dideli. Kaip rodė Pavidokų dvare stovėjusios kuopos dokumentai ir kaip patvirtino pakliuvęs į nelaisvę tos kuopos ūkvedys, sąrašuose buvo 180, o akivaizdoje apie 140 durtuvų. Taigi, visame 4 kuopų batalione buvo apie 600-700 kareivių.

Apklausinėdamas belaisvius, kpt. Vitkauskas pirmiausia domėjosi, iš kur jie kilę. Iš 4 jam atvestų lenkų belaisvių vie-

nas pasisakė esąs iš buvusios Varšuvos gubernijos, kitas iš Petrakavo ir du iš Kališiaus gubernijos. Lenkai atrodė blogai: apdriskę, purvini. Tik du iš jų dėvėjo suodinus marškinius, kiti visai neturėjo marškinių. Jie skundėsi prasta mityba, ir jų išblyškę veidai tatai patvirtino.[191]

Spalio 15 d. vakare kpt. Vitkauskas siūlė pulko vadui pulti toliau, tiktai jau kartu su 4 ir 9 pulkais. Pulko vadas tam sumanymui visai pritarė, tik skundėsi, kad stinga gerų ryšių, ypač tarp divizijos štabo ir 9 pėst. pulko. Kartais ryšiai kiek pagerėja, bet ir vėl nutrūksta. Tatai labai trukdo veikti suderintai. Vis dėlto pulko vadas pažadėjo tuo reikalu kalbėti su divizijos vadu ir pareiškė, kad, jo nuomone, pavyksią pulti koordinuotai.

Nors jau visą naktį iš 15 į 16 spalio d. veikė mūsų žvalgyba, tačiau tik po vidudienio paaiškėjo, kad lenkai įsitvirtinę linijoje Chalin - Lauriniškiai.

Apie 15:30 val. kpt. Vitkauskas gavo įsakymą pulti ir užimti poziciją Rusokai Aukštieji - Rusokai Žemieji. 6 baterijai jis įsakė apšaudyti abejus Rusokus, Bandorius ir aukštumas į dešinę, o paskiau, sekant kuo arčiau paskui puolančius mūsų pėstininkus, apšaudyti plentą ligi Pabijoniškių ir toliau, tuo būdu klaidinant lenkus ir demoralizuojant jų užnugarį. Kpt. Žilinskui su I batalionu ir 4 pėst. pulko 6 kuopa jis įsakė užimti liniją Puciniškiai - Izabelinas ir joje įsitvirtinti; 8 kuopos vadui — eiti iš dešinės pro dvarą Chalin ir pirma atakuoti Chalin iš užpakalio, o jei nespėtų užeiti, tai bent iš šono, paskui užimti Būdą; 7 kuopos vadui su kuopa ir šarvuotu automobiliu pulti plentu ir atakuoti pirma Chalin, paskum Magazinėlį ir pagaliau įsitvirtinti Aukštuosiuose Rusokuose. 9 kuopa buvo pasiųsta užimti aukštumos 186 ties Žemaisiais Rusokais. Atsargoje buvo palikta 1 kuopa.

Vyr. ltn. Šmidtas savo 6 bateriją, būrį po būrio, sparčiai kilnojo iš vienos pozicijos į kitą ir ugnį taip išvystė, jog sudarė įspūdį, kad šaudo ne viena baterija, o dvi. Kaip vėliau paaiškėjo, greit perkeliama vis tolyn ugnis suklaidino lenkus ir demoralizavo jų užnugarį. Jų abidvi baterijos atsidūrė Vilniuje: viena Lukiškiuose, kita apie Kalvariją.

Kai 7 kuopa priartėjo prie dvaro Chalin, iš ten lenkai pradėjo šaudyti iš pradžių iš šautuvų, vėliau iš kulkosvaidžių. Perbėgimais paplente iš dešinės kuopa slinko pirmyn. Šarvuotis judėjo plentu atbulas: dėl savo didumo jis nebūtų galėjęs ant plento apsisukti ir, priešo artilerijos aptiktas, nuo ugnies pasitraukti.

Lenkams dar labiau sustiprinus ugnį, 7 kuopa vieną kitą minutę stabtelėjo, prigulus prie žemės, šarvuotis pavažiavo kokius 10-20 metrų atgal. Šarvuočio komendantas, dar nelabai prityręs karininkas, buvo pagalvojęs, kad jis per toli nuo grandinės buvo nuvažiavęs į priekį. Vienas kitas bailesnis kareivis tatai visai kitaip suprato. Jau kai kurie pradėjo rėplom atbuli slinkti atgal. Kuopos vadas vyr. ltn. Černius, narsus karininkas, bando kuopą sulaikyti, vieną kitą net šautuvo buože priversdamas laikytis.

Susidarė kritiška padėtis. Kuopoje tebuvo tik vienas karininkas, pats kuopos vadas. Kilo rimtas klausimas, ar pajėgs jisai sulaikyti kuopą, juoba kad šarvuotis, pavažiavęs atgal, stovėjo, nesiorientuodamas, kas daryti. Kpt. Vitkauskas, tai pastebėjęs, karjeru paleido arklį ir grūmojimais ir įvairiais gestais parodė, ką šarvuotis turi daryti. Šarvuočio komendantas suprato, pajudėjo priekin ir tuoj pradėjo smarkiai šaudyti į dvarą. Kpt. Vitkauskas tuo metu nušoko nuo arklio, grioviu tekinas pribėgo prie 7 kuopos, iššoko ant aukšto griovio kranto, kad kuopa jį pamatytų. Energingais rankų grūmojimais jis rodė kuopai mestis pirmyn ir sušuko "valio". Sušuko ir vyr. ltn. Černius. Kuopa šoko pirmyn. Jau būdamas rimtai sužeistas, kpt. Vitkauskas pribėgusiam prie jo vyr. ltn. Černiui riktelėjo: "Pirmyn! Vadovaukite, o paskui perduokit vyr. ltn. Balnui!"

Mūsiškiai vis puolė smarkiai toliau. Dar niekada anksčiau taip triukšmingai neveikė kulkosvaidžiai ir šautuvai. Visai arti iš kairės prie plento privažiavus, pradėjo toliau šaudyti artilerija. Dvaras Chalin buvo paimtas.

Vėliau iš pabėgusių iš Vilniaus gimnazistų buvo sužinota, kad spalio 15 ir 16 d. Vilniuje buvo didelė panika. Jau buvo pradėjusios evakuotis ir įstaigos.

7 pėst. pulko dienyne apie spalio 16 d. operacijos pabaigą taip parašyta:

"Tokiu būdu pulkas su pagalba šarvuoto automobilio ir artilerijos baterijos užėmė sekančią liniją: Izabelin, Puciniszki, Rusaki Górne, Dolne, Bondary. Kadangi 4 pulkas nesusilaikė ant linijos Suderwa, pulkas atitrauktas ant senojo baro".

Dar vieno iš "įdomesnių dokumentų" tekstas:

"X-16-20
iš 7 pulko

Telefonograma
195 Nr.

X-16 d. 20 val.
1 div. vadui

Pulkas su pagalba šarvuoto automobilio ir artilerijos po stiprių mūšių užėmė sekančią liniją: Izabelin - Puciniszki - Rusaki Górne ir Dolne - Bondary; kadangi 4 pulkas nesusilaikė ant senųjų pozicijų (čia matyt, praleistas sakinys: "todėl atsitraukta ant vakarykščios pozicijos"). Iš mūsų pusės nuostoliai dar neišaiškinti, sužeistų maždaug apie 30 žmonių. Iš lenkų pusės buvo daug sužeistų ir užmuštų. Lenkai buvo išsklaidyti ir betvarkėje bėgo. Dabar lenkai apšaudo iš artilerijos rajoną Rusaki"...

Pulk. ltn. *Adomkavičius*".

Spalio 15 ir 16 d. 7 pėst. pulko priešpuoliai parodė, kad, energingai ir gerai pasiruošus puolant, galima kartais ir stipresnes lenkų jėgas ne tik sulaikyti, bet ir atstumti atgal.[192]

Lietuvių 1 divizijos bare pagrindinė lenkų puolimo kryptis vis būdavo plentas Vilnius - Širvintos - Ukmergė. Šis plentas įėjo į 7 pėst. pulko užimtą barą, tad spalio mėnesį tam pulkui ir teko atlaikyti didžiausią Želigovskio kariuomenės spaudimą.

Dešinįjį 1 divizijos sparną gynęs 4 pėst. pulkas spalio 15 d. buvo sudaręs nedidelę rinktinę iš 8 kuopos dviejų būrių ir 4 kuopos vieno būrio. Šiai rinktinei vadovavo ltn. J. Bausys, kuriam buvo įsakyta pulti ir užimti į vakarus nuo Sudervės esančius Dobrociškių ir Rastinėnų kaimus. Pradėjus jam pulti, lenkai daug stipresnėmis jėgomis (apie batalioną) perėjo į priešpuolį. Šiose kautynėse ltn. Bausys buvo sunkiai sužeistas ir pateko į nelaisvę. Ten jis ir mirė. Čia buvo mūsiškių apie 20 sužeistų ir keliolika pateko į nelaisvę. Kiek žuvo, tikrų žinių nėra.[193]

Kairysis lietuvių 1 divizijos baras buvo nusidriekęs per Švenčionis toli į rytus net ligi sienos su rusais. Šis didelis plotas tebuvo saugomas vos tik vieno, būtent 9 pėst. pulko III bataliono. Ruošdamasis okupuoti Vilnių, Pilsudskis jau planavo prasiveržti ligi Latvijos sienos, kad sudarytų tarp Lietuvos ir Rusijos teritorijos koridorių, į kurį turėjo įeiti ir Sovietų Rusijos Lietuvai pripažintieji rytiniai plotai. Jau spalio 1 d. įsakymu vyriausias lenkų kariuomenės vadas Pilsudskis paruošiamai patvarkė, kad būsimoms kautynėms ties Maladečina ir Švenčionių okupacijai būtų telkiamos 2 armijos jėgos.[194]

Užimti rytinę Lietuvą Pilsudskis labai skubėjo. Tai matyti iš jo spalio 7 d. įsakymo 2 armijai:

"...Vyriausioji Būstinė prileidžia, kad, jeigu spalio 8 d. bus pasirašytos paliaubos su bolševikais, tai jas vykdyti tikriausiai bus pradėta spalio 10. Tatai drauge su lietuvių klausimu ir taip pat ir su paliaubomis, sudarinėjamomis su lietuviais, iš anksto apsprendžia tam tikra prasme Vilniaus krašto valstybinį priklausymą.

Todėl reikia tučtuojau, nelaukiant pakeitimo 2 legionų divizija, skubiai nukreipti 3 legionų diviziją į Svierių ežero rajoną, siunčiant stiprias patrulių grupes užimti Švenčionis ir Lentupį, atkertant tuo būdu lietuvius nuo bolševikų.

13 ulonų pulką reikia priskirti prie 3 legionų divizijos..."[195]

3 legionų divizija nusprendė vieną pėst. pulką nukreipti į Švenčionis ir Lentupį, vieną pėst. pulką kaip rezervą nusiųsti į Mikališkių rajoną, o visą brigadą išdėstyti Rimdžiūnų - Gervėčių rajone kaip divizijos rezervą, kurį galima būtų panaudoti tiek rytų, tiek ir šiaurės kryptimi.

Divizija pradėjo žygiuoti spalio 8 d., tesutikdama tik silpnus lietuvių patrulius. Spalio 10 d. priekinė vora, kurią sudarė 23 pėst. pulkas su artilerija, pasiekė Lentupio - Švenčionių rajoną, galutinai atkirsdama bolševikams priėjimą prie Vilniaus. Kovų nebuvo. Lietuvių kariuomenė skubiai traukėsi į vakarus.[196]

Iš demarkacijos liniją su rusais saugojusio 9 pėst. pulko atitraukus I ir II batalionus Vilniui ginti, belikęs III batalionas, išsklaidytas dideliuose plotuose, buvo per silpnas, kad galėtų bent kiek rimčiau pasipriešinti stipriai, daug kartų didesnei, gerai ginkluotai ir kautynėse užgrūdintai lenkų 3 legionų divizijai. Mūsų generalinio štabo pranešimais,[197] Švenčionis lenkai užėmė spalio 10 d., Švenčionėlius — 17 d. Tokiu būdu didelius Lietuvos teritorijos plotus į rytus nuo Vilniaus mūsų kariuomenei teko be kovų užleisti lenkams.[198]

Kovos su Želigovskiu kairėje Neries pusėje. Išvargintas kovų prie Ūlos upės ir Varėnos, 1 pėst. pulkas buvo užėmęs apie 32 km ilgumo barą Valkininkas - Rūdiškės - Lukos ežeras. Tokio ilgo baro šis pulkas apginti, žinoma, negalėtų. Spalio 9 d. Želigovskiui užėmus Vilnių, lenkų kariuomenės veiksmai Valkininko - Trakų bare pagyvėjo. Spalio 10 d. lenkai puolė ir užėmė Rūdiškių geležinkelio stotį ir miestelį. Galima buvo laukti, kad lenkai stengsis užimti visą Vilniaus - Varėnos geležinkelio ruožą.

Spalio 13 d. lenkai kairiajame bare užėmė Lentvario geležinkelio stotį. Lietuvių daliniai atsitraukė ir užėmė liniją Krosna - Lukos ežeras - Valkininkas. Geležinkelio ruožas Lentvaris - Rūdiškės atiteko lenkams.

Lenkai puldinėjo visame fronte, o lietuviai gynėsi ir priešpuoliais sulaikinėjo lenkų puolimus. Spalio 15-16 d. kovose lenkai privertė mūsų dalinius Trakų - Valkininko bare trauktis į liniją Monaičio ir Margio ežerai - Panošiškės - Lieponys - Valkininko geležinkelio stotis. Rykantų kaimas su geležinkelio stotimi ir Valkininko miestelis buvo lenkų užimtas. Buvo gauta žinių, kad lenkai telkia savo jėgas Rykantų rajone, tad galima buvo tikėtis, kad jie puls išilgai geležinkelio Vievio kryptimi.

Žvalgyba nustatė, kad linijoje Rūdiškės - Aluona - Strėkiškės - Senieji Trakai sutelktos stipresnės lenkų jėgos. Šiaurės vakarų rajone nuo Rūdiškių - Lentvario geležinkelio buvo sustiprintos lenkų užtvaros. Valkininko rajone veikė raitininkų "Tatarska jazda" pulkas.

Norint sulaikyti lenkų veržimąsi Aukštadvario - Semeliškių - Vievio kryptimi, reikėjo sudaryti fronto gilumą. Tuo tikslu 6 pėst. pulkas iš, palyginti, ramaus Merkinės - Valkininkų fronto buvo nukeltas šiauriau į Aukštadvarį.[199]

Paaiškėjus, kad lenkai tikrai ruošiasi pulti Vievio kryptimi ir kad jie ten telkia savo dalinius, lietuvių karo vadovybė nutarė lenkų spaudimą neutralizuoti ir pulti Rūdiškes, Trakus ir Rykantus.

Spalio 16 d. vakare 6 pėst. pulkas gavo įsakymą pulti lenkų frontą Rūdiškių - Trakų bare ir atstumti jų jėgas už Varėnos - Trakų geležinkelio. Galutinis puolimo tikslas — užimti Rūdiškių - Senųjų Trakų - Lukos ežero liniją. Dešinį pulko sparną prie Rūdiškių saugos husarų pulko 3 eskadronas; bare tarp Rūdiškių ir Šklėrių Bajembalių kaimo rajone veiks ir palaikys ryšius husarų pulko 1 eskadrono vienas būrys; iš kairės Semeliškių - Trakų vieškelio kryptimi puls 10 pėst. pulko I batalionas 4 pėst. kuopų sudėties; 6 pėst. pulkui išeities ribą Obaliai - Šklėriai - Karužiškės - Barčiai - Stanislaviškės užimti tamsumos priedangoje. Puolimo pradžia iš išeities ribos spalio 18 d. 6 val.

Gavęs šį įsakymą, 6 pėst. pulko vadas plk. Butkus nutarė savo dalinius iš anksto pritraukti arčiau prie išeities ribos, kad spalio 18 d. puolimui turėtų neišvargintą pulką. Tą patį vakarą įsakė pulkui pasiruošti išvykti iš Aukštadvario spalio 17 d. 10 val.

Puolamąjį barą pulko vadas suskirstė šitaip: I batalionui pulti Ąžuolijų kaimą imtinai — Bajembalių kaimą išimtinai, siekiant užimti Rūdiškių miestelį ir geležinkelio stotį; III batalionui pulti Šklėrių - Barčių bare imtinai Senųjų Trakų kryptimi, siekiant užimti Senuosius Trakus; II batalionui pulti

Barčius išimtinai išilgai Aukštadvario - Trakų kelio, siekiant prieiti pietinį Lukos ežero kampą; su II bataliono kairiuoju sparnu ryšį laikys 10 pėst. pulkas.

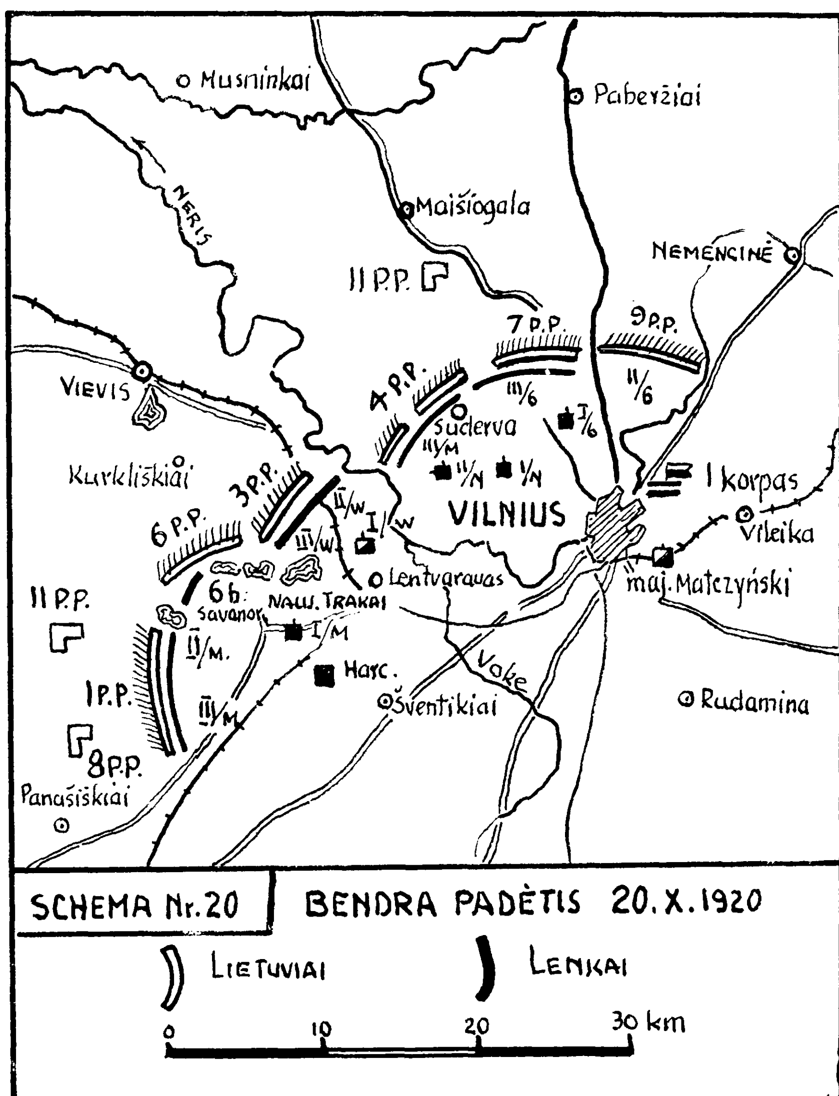
Spalio 17 d. 10 val. pulkas išžygiavo iš Aukštadvario Trakų vieškeliu per Mackoniškes - Modestavą - Stanislaviškes. Žygiuojančias voras skyrė 2 km tarpai. Pirmas žygiavo III batalionas, kuris nuo Straukos pasuko dešinėn ir per Dargionis pasiekė Dambravą. Ten jis ir nakvojo. Jo 7 kuopa nakvojo Puponių kaime. Antras žygiavo II batalionas, kuris liko nakvoti Stanislaviškėse. Žygiavęs paskutinis, I batalionas nuo Straukos pasuko dešinėn Aleksandriškių - Visgirdų kaimų link. 1 ir 3 kuopos nakvojo Visgirdų kaime, 2 kuopa — Pribonių. Sutemus 1 kuopa išžygiavo iš Visgirdų ir, perėjus mišką, užėmė Obalių kaimą. Spalio 18 d. prieš švintant visas pulkas pajudėjo ir prieš 6 val. tyliai užėmė jam nustatytą išeities ribą.

I bataliono vadas savo daliniams davė tokius uždavinius: 2 kuopa puls Ąžuolijų - Markaučiškių - Sargailiškių kryptimi, apeidama Rūdiškes iš pietų; 3 kuopa puls Rūdiškes iš fronto ir savo kairiuoju sparnu per Ulkiškių kaimą; 1 kuopa slinks kairiau ir 300 metrų užpakalyje 3 kuopos kairiojo sparno, siekdama saugoti kairįjį bataliono sparną ir palaikyti ryšį su raitininkų būriu. Kiekvienai kuopai priskiriamas sunkiųjų kulkosvaidžių būrys. Dešinįjį bataliono sparną saugos husarų pulko 3 eskadronas.

Spalio 18 d. 6 val. pradėta pulti. 2 kuopa, nesutikus didesnio pasipriešinimo, apie 10 val. užėmė Ąžuolijų kaimą be nuostolių. Eidama toliau link aukštumos 166,8 prieš Markaučiškių kaimą, 2 kuopa buvo sutikta smarkios priešo šautuvų ir kulkosvaidžių ugnies. Kuopa turėjo sustoti ir apsikasti. Apsikasimas truko ilgai, nes žemė buvo pašalusi. Priešakiniai būriai apsikasė ir pradėjo apšaudyti aukštumą 166,8 ir Markaučiškių kaimą. Matydamas, kad frontinis puolimas nepasiseks, kuopos vadas savo rezervinį būrį nusiuntė apeiti aukštumą iš pietų.

Apeiti sąlygos buvo patogios, nes tuoj už Ąžuolijų kaimo buvo miškelis, kuris būrio manevrą visai dengė nuo priešo akių. Manevras pavyko, ir lenkai, paveikti rezervinio būrio sparninės ugnies, iš aukštumos skubiai pasitraukė. 2 kuopa pajudėjo pirmyn ir po smarkių kautynių apie 16 val. užėmė Markaučiškes. Už kaimo kuopa vėl buvo apšaudyta smarkios kulkosvaidžių ugnies ir, pasiekusi Onuškio - Rūdiškių - Ulkiškių kelių kryžkelę, turėjo sustoti ir apsikasti.

Vakare, retėjant šūviams, dešiniame kuopos sparne nuo

Jankiškės, kur turėjo būti 3 husarų eskadronas, pasirodė lenkų grandinė ir iš kulkosvaidžių apšaudė 2 kuopos dešinįjį sparną. Kuopa turėjo skubiai iš užimtos pozicijos trauktis, nes lenkai galėjo užeiti jai į užnugarį. Kuopa traukėsi Ąžuolijų kaimo link ir, jį pasiekus, sustojo ir vėl apsikasė pirmykštėje vietoje. Ten ji išbuvo iki spalio 19-20 nakties. Kur dingo 3 husarų eskadronas, niekas nežinojo.

Kairiau nuo 2 kuopos puolė 3 kuopa. Jos vienas būrys kairiajame sparne, ltn. Levino vadovaujamas, siekė Ulkiškių kaimą. Lenkai nesitikėjo puolimo, ir ltn. Levino būrys spalio 18 d. apie 11 val. kaimą gan lengvai užėmė. Kiti būriai buvo netoli Ulkiškių - Markaučiškių kelio, bet slinkti toliau negalėjo, nes priešakyje buvo lygus laukas, iš Rūdiškių ir aukštumos 157,5 kulkosvaidžių ir šautuvų smarkiai apšaudomas. Kuopa turėjo sustoti ir apsikasti.

Pradėjo kristi lenkų artilerijos sviediniai už Ulkiškių kaimo, daugiausia į 1 kuopos rajoną, kuri tuo metu slinko į kairę už 3 kuopos kairiojo sparno. Lenkų artilerija apšaudė ir 3 kuopos ltn. Levino būrio apkasus, esančius prieš Ulkiškių kaimą, bet nuostolių nepadarė.

3 kuopa buvo išimtinai iš naujokų, dar nevisai apmokytų, ir tai buvo jų pirmas puolimas. Iš pradžių jie stengėsi parodyti, kad jie gali veikti ne blogiau už senus karius. Nuotaika dar labiau pakilo, kai lenkai iš Ulkiškių kaimo pabėgo ir kai būrys užėmė kaimą. Bet, išėję iš kaimo ir patekę į stiprią lenkų kulkosvaidžių ugnį, kuri keletą kareivių sužeidė, kareiviai pradėjo nerimauti, ypač kai artilerijos sviediniai krito netoli apkasų, nors jie nuostolių ir nedarė.

Bataliono vadas išsiuntė vieną 1 kuopos būrį užimti geležinkelio pervažos ties Bajembalių kaimu. Būrys 13 val. be kliūčių pervažą užėmė ir susirišo su Bajembalėse buvusiu 7 kuopos būriu. Husarų būrio ten nebuvo, nors tai buvo jam skirtas rajonas. Antrą 1 kuopos būrį bataliono vadas išsiuntė užimti aukštumos 100,4 prie miško į šiaurės rytus nuo Ulkiškių kaimo, kad užimtų kaimą, jeigu 3 kuopos būrys neatsilaikytų ir pradėtų trauktis.

Spalio 18 d. apie 16 val. lenkų artilerija ir kulkosvaidžiai pradėjo smarkiau šaudyti į esantį į rytus nuo Ulkiškių 3 kuopos būrį. Nuo aukštumos 157,5 pradėjo slinkti lenkų grandinė kaimo link. Būrys metėsi atgal kaimo link ir, perėjęs kaimą, traukėsi toliau Obalių kaimo link. Ten buvo bataliono vadovietė. Pirmos kuopos būrys iš aukštumos 100,4 leidosi į kaimo pusę, ir lenkai, jį pastebėję, nukreipė ten savo ugnį. Būrys neatsišaudydamas skubėjo pasislėpti tarp trobų ir netrukus užėmė šiaurinę kaimo pusę. Pietinę kaimo pusę jau buvo pasiekusi lenkų grandinė, ir jie ten įsitvirtino. Tuo pačiu laiku lenkai privertė 1 kuopos būrį nuo geležinkelio pervažos atsitraukti.

Pavakare prie Rūdiškių esantieji du 3 kuopos būriai staiga buvo apšaudyti išilgai apkasų kulkosvaidžiais ir šautuvais iš dešinės nuo Markaučiškių, nuo tos vietos, kur turėjo būti 2

kuopa. Buvo nušautas vienas būrininkas ir sužeista keletas kareivių. Netikėtai užkluptas iš sparno, 3 kuopos vadas įsakė kuopai trauktis.

Kuopa paliko savo apkasus ir traukėsi aukštumos 168,3 kryptimi, bet, pasitraukus pusę kilometro, sustojo ir link prieš Ąžuolijų kaimą esančios aukštumos 166,8 išsiuntė žvalgybą išaiškinti padėties. Aukštumoje 166,8 žvalgyba rado 2 kuopos lauko sargybą, kuri paaiškino, kad 2 kuopa turėjo iš Markaučiškių pasitraukti į Ąžuolijus, nes lenkai jai užėjo iš sparno bei užnugario ir galėjo visai atkirsti kelią trauktis. Husarų 3 eskadrono, turėjusio saugoti sparną, nebuvo, ir lenkai nekliudomi apėjo antrą kuopą. Jau sutemus, I bataliono baras nusistovėjo linijoje Ąžuolijai - Obaliai - šiaurinis Ulkiškių kaimo galas. Jau visai sutemus, 1 kuopos būrys iš Ulkiškių kaimo pasitraukė ir užėmė poziciją pamiškėje prieš kaimą.[200]

III bataliono puolimas. Spalio 18 d. 6 val. III batalionas užėmė išeities ribą: iš dešinės 7 kuopa Šklėrių kaime, siekdama pulti Slabadą - Lesnos geležinkelio stotį; 8 kuopa — Karužiškių kaime, siekdama pulti aukštumą 166,8; 9 kuopa — Barčių kaime, siekdama pulti Vaznyčionių - Pilioniškių - Babrinės kaimus. Tuštumą tarp II ir I batalionų turėjo saugoti husarų pulko 1 eskadrono būrys, bet jis neatvyko, ir III bataliono vadas ryšiams palaikyti su I batalionu paskyrė vieną 7 kuopos būrį, kuris turėjo pulti, per Bajembalių kaimą, aukštumą 159,2 ir 157,7, derindamas savo puolimą su I batalionu.

Pulti pradėta 6 val. 7 kuopa sutiko stiprią ugnį ir pereiti raisto negalėjo. Tik kulkosvaidžių ugnimi nuslopinus lenkų pasipriešinimą, apie 15 val. kuopa perėjo raistą ir užėmė Slabados kaimą. 8 ir 9 kuopos puldamos taip pat buvo smarkiai apšaudytos ir turėjo žymių nuostolių. Buvo sužeistas 9 kuopos vadas vyr. ltn. Kartanas, 3 kulkosvaidžių kuopos vadas ltn. Rumša ir keletas puskarininkių bei eilinių. Pulti nustota, ir lenkai, tai pastebėję, perėjo į priešpuolį. Likusi be kuopos vado ir turėdama didesnių nuostolių, 9 kuopa pradėjo trauktis. Tik iš senų kareivių tarpo įgudę šauliai savo taikliai šūviais lėtino priešo puolimą. Su 9 kuopa kartu traukėsi ir 8 kuopa, kuriai pulti taip pat nesisekė. Bataliono vadas besitraukiančias kuopas prie Barčių kaimo ir aukštumos 168,1 sulaikė, lengviau sužeistą 3 kulkosvaidžių kuopos vadą ltn. Rumšą paskyrė vadovauti 9 kuopai ir įsakė kuopoms vėl per raistą pulti Vaznyčionių - Pilioniškių kryptimi.

8 ir 9 kuopų įgudę šauliai neleido lenkams ties Vaznyčionių kaimu pereiti per raistą: jie turėjo žymių nuostolių ir savo priešpuolį sustabdė. Tuo laiku III batalionas pradėjo iš naujo pulti, ir lenkai pradėjo trauktis. 9 ir 8 kuopos, persekiodamos besitraukiantį priešą, pasiekė Žeberėnų ir Pilioniškių kaimus, bet čia lenkų kulkosvaidžių ugnies buvo sulaikytos. Ypatingai smarkiai buvo šaudoma iš Žukiškių kaimo, kur, matyt, lenkai buvo sutelkę daugiau savo jėgų. Iš artilerijos ir kulkosvaidžių ugnies stiprumo galima buvo spręsti, kad jie gavo pastiprinimą ir rengiasi priešpuoliui. Netrukus, dar prieš vakarą, padidėjo priešo spaudimas II bataliono baro kairiajame sparne. Lenkai iš Lentvario traukiniais atgabeno naujus kariuomenės dalinius, kurie užėjo II bataliono 8 kuopai nuo Žukiškių kaimo iš sparno. II batalionui buvo įsakyta trauktis, kartu turėjo trauktis ir III batalionas.

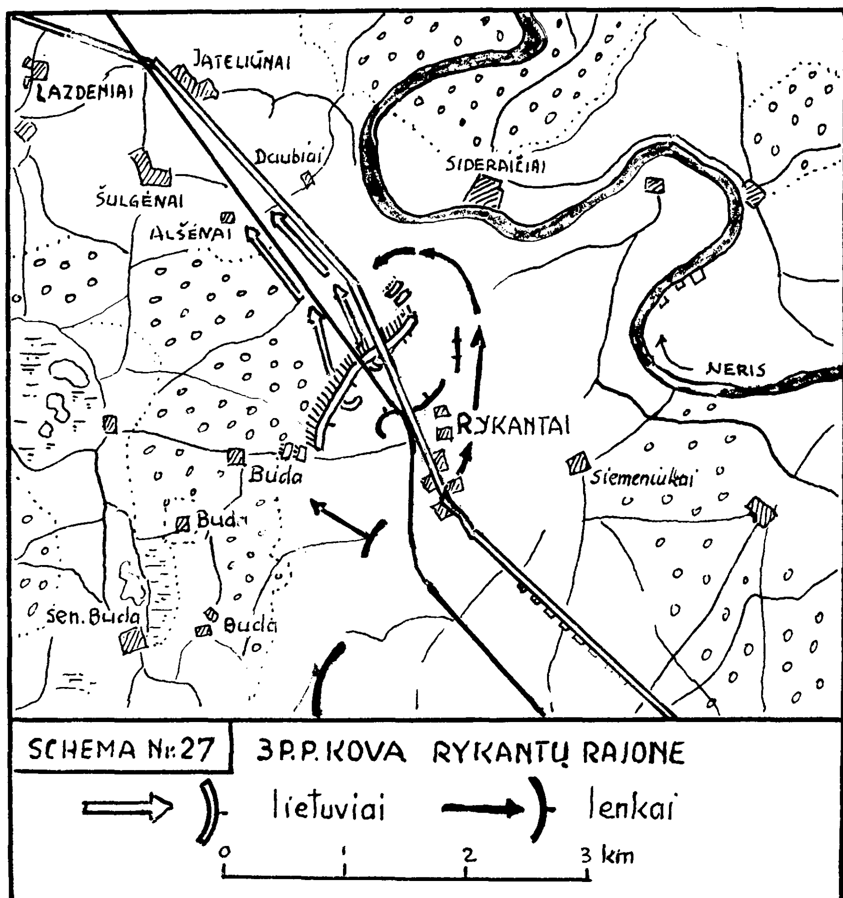
Smarkiai priešo apšaudomas nuo Trakų - Rūdiškių vieškelio, III batalionas traukėsi per Slabados kaimą. Jau sutemus, evakuavęs visus sužeistuosius, batalionas per raistą atsitraukė į liniją Šklėriai - Karužiškės - Barčiai.[201]

I I b a t a l i o n o p u o l i m a s. II batalionas iš Stanislaviškių kaimo išeities ribos išėjo 6 val. ir netrukdomas 8 val. pasiekė Markutiškes. Už Markutiškių, iš Penkininkų kaimo, jis buvo apšaudytas šautuvų ugnimi. Išsiskleidusi grandinėn, 6 kuopa iš Penkininkų kaimo išvijo lenkų sargybą, užėmė kaimą ir puolė toliau Skersabalės link. Rimtesnį pasipriešinimą batalionas sutiko Skersabalės kaimo ir aukštumos 169,2 linijoje ir čia turėjo persigrupuoti.

Bataliono vadas įsakė 6 kuopai pulti išilgai Aukštadvario - Trakų vieškelio ir pasiekti pietinį Lukos ežero kampą; 5 kuopai — pulti šiaurinę vieškelio pusę per aukštumą 169,2 — Paežerėlių kaimą, derinant savo puolimą su 6 kuopa; 4 kuopa buvo palikta atsargoje ir slinko užpakalyje 6 kuopos.

Pulti sekėsi gerai, ir 6 kuopa, artilerijos remiama, 12 val. užėmė Skersabalės kaimą; 5 kuopa užėmė aukštumą 169,2 ir artinosi prie Paežerėlių. Į šiaurę nuo Paežerėlių buvo matyti 10 pėst. pulko 2 kuopa, kurios uždavinys buvo palaikyti ryšį su 6 pėst. pulku.

Apie 16 val. 6 kuopa buvo netoli Žaisdrasčio kaimo, ir tada nuo geležinkelio pusės prie Žukiškių kaimo buvo pastebėtos žymios lenkų jėgos, puolančios šiaurės vakarų kryptimi Maušiškių - Pasiekų kaimų link. Lenkų grandinė galėjo užeiti 6 kuopai į užnugarį. Tuo laiku prie Maušiškių buvusi atsarginė 4 kuopa visą savo dėmesį ir ugnį buvo sutelkusi į

III bataliono barą, kuriame taip pat buvo pasirodę nauji lenkų daliniai, puolantieji nuo Aukštadvario - Trakų vieškelio Pilioniškių kryptimi. Su 10 pėst. pulko 2 kuopa ryšiai nutrūko, nes 10 pėst. pulko batalionas pasidavė daugiau į šiaurę, Trakų kryptimi.

Pulko vado padėjėjas plk. ltn. A. Stapulionis, iš savo vadovietės prie Aukštadvario - Trakų vieškelio pastebėjęs lenkų dalinius, puolančius Maušiškių - Pasiekų kryptimi, pasiuntė iš žvalgų komandos vieną raitininką į 6 kuopą, buvusią tuo laiku prie Žaisdrasčio kaimo, įsakydamas kuopai skubiai trauktis per 10 pėst. pulko barą link Margininkų kaimo, nes Žaisdrasčio - Markutiškių vieškelis stipriai apšaudomas. 6 kuopa atsitraukė. Kartu traukėsi ir 5 bei 4 kuopa. Temstant batalionas

atsitraukė iki Markutiškių. Ten jis ir apsikasė. Su II batalionu buvo priverstas trauktis ir III batalionas. Lenkai užėmė savo ankstyvesnę poziciją, išskyrus Ąžuolijų ir Ulkiškių kaimus.

Spalio 18-19 d. kautynėse 6 pėst. pulkas turėjo gan žymių nuostolių. Buvo keliolika užmuštų ir apie 40 sužeistų.[202]

3 pėst. pulko kovos Rykantų rajone. Spalio 15 d. auštant lenkai žymiomis jėgomis puolė aukštumą 126 ir išmušė mūsų sargybą. Kiek vėliau jie pradėjo pulti frontu Blagodatnaja - Semeniškės - Rykantai. Kautynės truko iki vėlyvo vakaro. Pulko dalys buvo priverstos atsitraukti iš Rykantų ir užimti liniją Daubiai - Alšinka - Senoji Būda - Čiukiškės - Būda - Totoriškės.[203]

Spalio 17 d. apie vidudienį Rykantų ruože lenkų Naugarduko pulką pakeitė 85 Vilniaus šaulių pulkas. II ir III batalionai užėmė ruožą, o I batalionas liko ir toliau Vilniuje. II batalionas dviem kuopom užėmė ruožą nuo kelio Krosna - Rykantai - aukštumos į vakarus nuo Rykantų - Bačiūnų kaimo iki Neries kranto. Dvi kuopos liko Rykantuose kaip bataliono rezervas. Kuopos gavo po du kulkosvaidžius.

Šį apie 5 km ilgumo ruožą užėmė 7 ir 6 kuopos, išnaudodamos nuo pasaulinio karo užsilikusius apkasus.

Ruožo priešlaukis buvo lengvai banguotas. Už 100-300 metrų buvo tankus spygliuotas miškas su daugeliu daubų, lengvinusių lietuviams priartėti ir telktis antpuoliui.

Lenkų ruožo užnugaris buvo labai banguotas. Iš šiaurės į pietus nusitiesęs Rykantų kaimas dengė nuo lietuvių žvalgymo lenkų rezervus. Per ruožą ėjo vieškelis ir geležinkelio linija Lentvaris - Kaišiadorys. III batalionas dviem kuopom užėmė ruožą Krosna - Šulnikai, o likutį paliko kaime Blagodatnaja.

Spalio 17 d. fronte buvo ramu. Tebuvo tik smulkių žvalgų dalinėlių susirėmimų. Naktį iš spalio 17 į 18 d. lenkų pulko III bataliono vadas įsakė 9 kuopai užimti Totoriškių kaimą. Kai tik nuo Galvės ežero pusės pasirodė lenkų grandinė, lietuvių 3 pėst. pulko dalinys ją smarkiai apšaudė kulkosvaidžiais. Lenkų kuopos būriai jau buvo priartėję prie lietuvių pozicijų ligi 300-400 metrų, tačiau, stiprėjančios lietuvių ugnies sustabdyti, buvo priversti susilaikyti ir apsikasti užimtosiose pozicijose. Nebeturėdamas vilties laimėti, lenkų bataliono vadas įsakė kuopai grįžti.[204]

Spalio 16 d. 3 divizijos vadas mjr. Ignas Musteikis telefonograma 1523 įsakė 3 pėst. pulkui pulti ir atsiimti praras-

tąsias pozicijas. Spalio 18 d. 6:30 val. pulkas pradėjo pulti.[205] Šį 3 pėst. pulko puolimą tenka laikyti pačios spalio 18 d. vykdytos 3 pėst. divizijos bendros operacijos dalimi.

7 val. smarkus kulkosvaidžių šaudymas Rykantų kaimo prieš-laukio pamiškėje privertė lenkų kuopas skelbti pavojų. Netrukus, besitraukdamos sargybos ir žvalgai pranešė, kad slenka lietuviai.

Sargybų priešinimasis privertė lietuvius jau miške išsipilti grandinėn ir išstatyti kulkosvaidžius į liniją. Netrukus lietuvių 3 kuopa išėjo į pamiškę, pasiruošusi pulti į pietus nuo Rykantų Balčiūnų kaime buvusią lenkų 6 kuopą. Tuo pačiu laiku pradėjo šaudyti ir lietuvių baterija iš Joteliūnų kaimo. Ši artilerijos ugnis, kad ir stipri, buvo silpnai diriguojama ir lenkams daug žalos nepadarė.

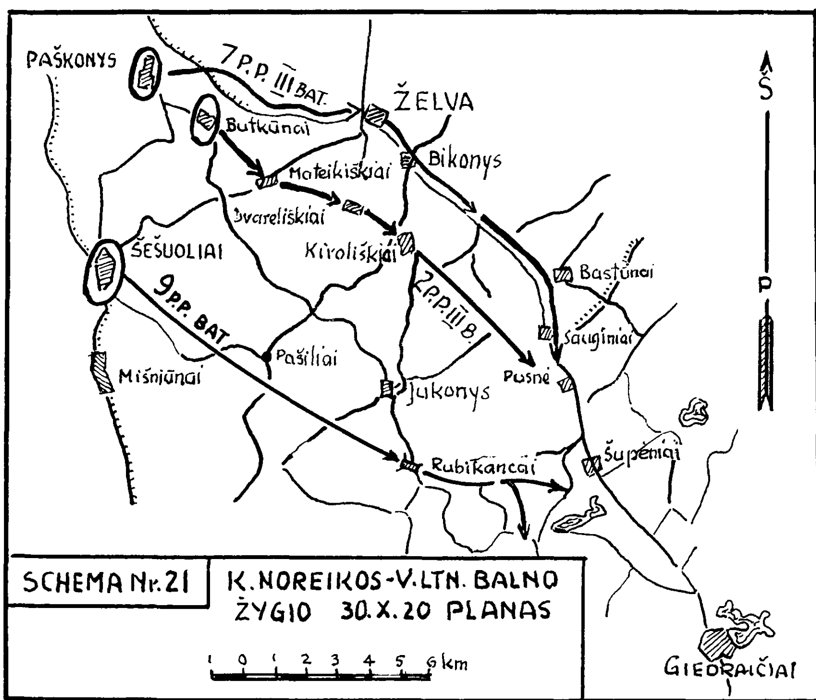
Lietuviai susilaikė pamiškėje ir pulti nesiryžo, nors, staigiai atakuodami, būtų galėję lenkų 6 kuopą išvaryti iš apkasų.[206]

Tik pradėjus lietuviams pulti, lenkų pataliono vadas sustiprino ginamą ruožą, pasiųsdamas 8 kuopos vieną puskuopį 7, kitą 6 kuopai. Lietuviams ėmus labiau spausti, netrukus buvo išsiųsta ir 5 kuopa 7 kuopos kairiajam sparnui ginti. Lietuviai nesiryžo pulti atakon, laukdami, kol lenkų ugnis susilpnės, tačiau jų du kulkosvaidžiai pozicijoje ties Balčiūnais veikė be pertraukos, nors kulkosvaidžių tarnybos dalis ir buvo sužeista.

Stovėjusi ties Semeniškių kaimu lenkų baterija padėjo gintis, ypač 7 kuopos ruože, ties vieškeliu ir geležinkelio linija. Gynimosi ties Balčiūnais lenkų artilerija negalėjo paremti, nes abiejų pusių pozicijos buvo arti viena nuo kitos, be to, sunku buvo stebėti. Ugnis truko keletą valandų.

7 kuopos ruože, aukštumoje ties bažnyčia ir Rykantų kaimo pakraštyje, taip pat užvirė ugnies kova. Tankiais krūmais lietuviai prislinko prie lenkų kairiojo sparno pozicijų ligi keletos dešimčių žingsnių. Aukštumą ties bažnyčia laikiusios 7 kuopos būriui grėsė didelis pavojus. Jeigu lietuviai būtų išdrįsę pulti ir būtų užėmę tą aukštumą, jie būtų sudarę rimtą grėsmę visam lenkų pulko ruožui.

Gaudamas pranešimus, kad sparnuose, palyginti, ramu, lenkų bataliono vadas padarė išvadą, kad lietuviai nepuola Rykantus ir Balčiūnus frontu. Iš Semeniškėse dar tebebuvusio Naugarduko pulko bataliono jis pareikalavo vienos kuopos, kad padarytų priešpuolį. 9 val. atvyko pageidauta kuopa, ir kartu su 8 kuopa iššygiavo kontratakuoti. Pozicijose esančios 6 ir

7 kuopos atidengė stiprią ugnį, o manevruojančios kuopos išvyko mišku ties Nerimi į lietuvių sparną. Netikėtai užklupti, lietuviai, neilgai tesipriešinę, pasitraukė į Alšinkos ir Daubių liniją. 16 val. kova baigėsi.[207]

Spalio 18-19 d. lietuvių 3 pėst. divizijos puolimas savo tikslo nepasiekė, ir nustumti lenkų dalinių už Trakų - Varėnos geležinkelio nepavyko. Vis dėlto tas puolimas turėjo lietuvių kariuomenei kitas teigiamas pasekmes. Tomis dienomis lenkai ruošėsi didelei ofenzyvai Vilniaus - Kaišiadorių geležinkelio kryptimi. Tam tikslui jie Rykantų rajone telkė savo kariuomenę ir spalio 18 d. puolimui sustiprinti jie iš Vilniaus į Rykantus geležinkeliu siuntė naujus kariuomenės dalinius. 3 divizijos pulkų puolimas privertė lenkų vadovybę skirtus Rykantų - Kaišiadorių ofenzyvai dalinius nukreipti į Senuosius Trakus ir juos panaudoti Trakų - Rūdiškių ruože.

Puolimui pasibaigus, lenkai atsitraukiančių 3 divizijos dalių vis dėlto nepersekiojo. Jie, matyt, nesijautė tiek stiprūs, kad galėtų savo laimėjimą išnaudoti, juoba kad divizijos puolimą energingai rėmė mūsų artilerija.

Kariuomenės didinimas. Kad ir pavėluotai, mūsų kariuomenė vis dėlto buvo didinama. Dar 1920 m. rugpiūčio mėnesį buvo pašaukta šiek tiek vyrų į kariuomenę. Rugsėjo mėnesį buvo pašaukta jau šiek tiek daugiau.

Kariuomenę didinti paskatino mūsų kariuomenės pralaimėjimai, ypač Seinų katastrofa. Fronto nesėkmės buvo padariusios visuomenei labai slegiantį įspūdį. Kaip mjr. P. Ruseckas rašo,

"Visuomenėje, ir net valdžios viršūnėse, ėmė atsirasti žmonių, kurie kėlė klausimą, *kaip geriausiomis sąlygomis pasiduoti lenkams ir likviduoti Nepriklausomybę,* nes, esą, kol Lietuva dar turi šiokią tokią karinę jėgą, galima būtų iš lenkų šį tą išsiderėti, o paskui būsią per vėlu".[208]

Rugsėjo 25 d. Steigiamojo seimo nepaprasto posėdžio pareikštas pasiryžimas kovoti dėl nepriklausomybės ir atsišaukimas, raginąs visuomenę stoti į žūtbūtinę kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės sujudino visą kraštą. Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas netrukus paskleidė po visą Lietuvą Steigiamojo seimo ir komiteto atsišaukimų, bematant Lietuvoje susikūrė daugybė Lietuvos gynimo komitetų, kurie sukėlė visuomenėje karingą nuotaiką. Į kariuomenę stojo naujų savanorių, buvo surinkta daugybė drabužių, maisto ir kitokių daiktų, gauta milijoninių aukų pinigais ir brangenybėmis, už kurias buvo nupirkta amunicijos ir kitokių karinių reikmenų. Stambiomis sumomis Lietuvos gynimo reikalams prisidėjo ir Amerikos lietuviai. Gyviau pradėjo kurtis šaulių ir partizanų daliniai, kurie veiksmingai rėmė kovojančią kariuomenę.[209]

Spalio 1 d. pradėta steigti 3 dragūnų Geležinio Vilko pulkas. Jis buvo formuojamas iš savanorių, Steigiamojo seimo nario kpt. Lado Natkevičiaus iniciatyva. Pats kpt. Natkevičius buvo paskirtas vienos to pulko šimtinės vadu. Spalio 30 d. buvo įsteigtas 2 ulonų Lietuvos Kunigaikštienės Birutės pulkas, kuriam vadovavo plk. Pranas Jackevičius. Tuo būdu buvo pradėta užpildinėti didelė mūsų kariuomenės spraga — kavalerijos trūkumas.

Pagrindinės mūsų kariuomenės ginklo rūšies pėstininkų buvo steigiama visa divizija. Spalio 14 d. buvo įsteigtas 11 pėst. Vilniaus pulkas, spalio 12 d. — 12 pėst. Kauno pulkas ir 13 pėst. savanorių pulkas. 11 pėst. pulko vadu buvo paskirtas mjr. J. Skorulis, 12 pėst. pulko — mjr. V. Šaudzis, 13 pėst. pulko — kpt. Škirpa.

Drauge buvo didinama ir artilerija, steigiant naujas bate-

rijas, ir stiprinami karo technikos daliniai, tiek priemonėmis, tiek ir žmonėmis. Visos šios dalys buvo organizuojamos Kaune, tik 12 pėst. pulkas netrukus buvo perkeltas į Vilkaviškį, 13 pėst. pulkas — į Raudondvarį prie Kauno.

Naujai įsteigtosios kariuomenės dalys sudarė mūsų kariuomenės rezervą. Jos buvo apjungtos į IV diviziją, kurios vadu buvo paskirtas plk. ltn. K. Ladiga. Jo vadovietė buvo Kaune.

Visa tai buvo daroma pavėluotai. Visuomenė buvo suskatusi didinti karines pajėgas tik po Seinų katastrofos, o valdžia dar vėliau — tik kai buvo prarastas Vilnius ir pavojus pradėjo grėsti ir Kaunui. Baigti organizuoti ir apmokyti šių naujų dalių iki kautynių su lenkais pabaigos nebesuspėta. Vis dėlto šių dalių steigimas pakėlė karių fronte moralę. Turėta jau rezervas, nors ir nevisai paruoštas kautis. Iš naujų dalių žymiai didesnės naudos būtų buvę turėta, jei tos dalys būtų buvusios pradėtos steigti keletą mėnesių anksčiau. Turėdama galvoje finansinius sunkumus, į kuriuos mūsų iždas buvo patekęs 1919 metais, mūsų valdžia nesiryžo didinti išlaidų kariuomenės reikalams. Valstybė sutaupė lėšų, bet prarado nemaža teritorijos. Pagaliau, ir sutaupų žymi dalis nuėjo vėjais dėl pavėluotai įvestos savos valiutos.[210]

Pirmas lenkų kavalerijos reidas. Spalio 17 d. lenkai ne tik užėmė Švenčionėlius, bet pradėjo smarkiai pulti visame lietuvių 1 divizijos užimtame bare. Pagrindinės puolimo kryptys buvo vieškeliai Vilnius — Širvintos ir Vilnius — Giedraičiai. Atkakliausiai buvo kovojama Sudervės - Pikeliškių ruože. Puolančius lenkų pėstininkus rėmė gausi artilerija ir šarvuočiai. Mūsų 1 divizijos dalys, vykdydamos stabdomąsias kautynes, priverstos trauktis, užimdavo vėl pozicijas už keleto kilometrų ir vėl ryžtingai gindavosi. Mūsų pėstininkai šiame fronte dabar jau gynėsi ne tik pasyviai, bet ir aktyviai, vis dažniau vartodami manevrą ir priešpuolius. Kad ir buvo žymiai sumažėjusios mūsų dalys po patirtų pralaimėjimų ir tolesnių kovų, tačiau kariuomenės atsparumas, jos dvasia stiprėjo.

Želigovskis ir jo štabas įsitikino, kad, tiesiai puldami, lenkai nebepajėgs pralaužti mūsų fronto. Be to, Želigovskis prisibijojo, kad lietuviai dešiniame lenkų fronte gali sutelkti daugiau jėgų ir pradėti platesnio masto ofenzyvą. Sutrukdyti lietuvių jėgų telkimui ir sudaryti kairiajam lietuvių fronto sparnui pavojų lenkų vadovybė įsakė 13 ulonų pulkui pradėti puolamuosius veiksmus kairiajam lietuvių fronto sparne.[211]

13 ulonų pulkui vadovavo Lietuvos dvarininkas plk. ltn.

Butkevičius. Jo valdžion puolamiesiems veiksmams vykdyti buvo priskirtas dar ltn. Čučelavičiaus vadovaujamas divizijos eskadronas. Pulko vadas nusprendė savo dalį perkelti į dešinę Neries pusę ties Santaka, į šiaurės rytus nuo Nemenčinės. Ten buvo nesunaikintas geležinkelio tiltas, klotas storais grįstais, per kuriuos galima buvo ne tik pervesti arklius, bet ir pergabenti artileriją ir gurguoles. Pulkas tada turėjo dar vieną patranką. Netoli Santakos, ties Druželių kaimu, buvo patogi brasta per Žeimenos upę.

Nemenčinėje tuo metu stovėjo vienas lietuvių husarų būrys. Į pietus nuo Nemenčinės turėjo būti Čučelavičiaus eskadronas. Pulko vadas įsakė ltn. Aleksandravičiui su raitininkų būriu vykti į Nemenčinės apylinkę, rasti ir nukreipti į Santaką Čučelavičiaus eskadroną, apsimesti ieškančiu Nemenčinės apylinkėje brastos, kad suklaidintų lietuvius, ir ištirti lietuvių įgulos Nemenčinėje dydį. Atkreipti lietuvių dėmesiui, lenkų būrys paleido seriją šūvių į Nemenčinę ir sukūrė vakare pamiškėje keletą laužų, vaidindamas tariamąją nakties tovyklą.

Kitą dieną rytą, pulkas išžygiavo vakarų kryptimi į Riešę. Kairįjį voros sparną saugojo Aleksandravičiaus būrys, kuris pakeliui užpuolė Nemenčinėje stovėjusį lietuvių husarų būrį. Užkluptas netikėtai iš užnugario, lietuvių būrys iš Nemenčinės pasitraukė.

Tą dieną pulkas žygiuodamas tesutikdavo tik lietuvių sargybas, kurias užklupdavo ir pašalindavo. Temstant pulkas sustojo trumpo poilsio Riešės - Raudondvario rajone. Pailsėjęs, jisai ketino prasilaužti per žvalgybos ištirtą lietuvių frontą, netikėtai užklupdamas ruožą ties Pikeliškių kaimu ir dvaru.

Puolančius aprėpiamai Vilniaus - Paberžės keliu du eskadronus sutiko stipri lietuvių pėstininkų ugnis iš gilių, tirštai užimtų apkasų. Švintant lenkai, remiami vieno pabūklo, bandė vėl prasiveržti per frontą, bet nepajėgė. "Sutikome", sako vienas antpuolio dalyvis, "gerai apmokytą ir atkaklų kautynėse priešą".[212] Per šiuos abu antpuolius lenkų pulkas neteko 5 nukautų ir 7 sužeistų.

Po šios nesėkmės lenkų pulko vadas nusprendė iš toliau apeiti kairįjį lietuvių sparną. Sparną saugojo husarai ir pėstininkų sargybos būrio stiprumo. Husarus buvę lengva išsklaidyti.

Čia lenkams, kaip ir daugelyje kitų atvejų, labai pasitarnavo Lietuvai pragaištingos unijos padariniai. Tatai pripažįsta ir patsai šio reido dalyvis, šitaip nusakęs iš vietos gyventojų gautą pagalbą:

"Vilniaus artumas, daugybė dvarininkų-lenkų ir lenkų administracijos šiuose dvaruose sulenkino kaimo gyventojus. Jie buvo mažai jautrūs litvomaniškam judėjimui (čia autorius pavartojo jau atgyvenusį terminą, A.R.), palankiai mus sveikino. Kaip tik iš tų gyventojų, važinėjančių dėl Vilniaus užėmimo į turgų į Širvintas, gavome daug vertingų žinių apie Lietuvos kariuomenės išdėstymą, ypač svarbią žinią, kad Kielių ir Juodelių kaimuose apsistoję žymūs štabai".[213]

Ten, Širvintų link, pulkas ir nužygiavo.

Ulonų pulko dalis, įsiveržusi į Kielių kaimą, paėmė nelaisvėn artilerijos diviziono vadą mjr. Kapciuką. Jo aktuose buvo rasti žemėlapiai, rodantieji artilerijos diviziono dalinių dislokaciją ir kitos vertingos informacijos.

Dar svarbesnis grobis pateko lenkams Juodelių kaime, kur buvo 1 pėst. divizijos štabas. Nors štabas buvo užkluptas visai netikėtai, vis dėlto štabo kareiviai ir karininkai šiek tiek pasipriešinę, ir ten kritę keletas lietuvių kareivių.[214] Divizijos vadas gen. Nastopka buvo pasislėpęs vieno namo palėpėje, tačiau jį išdavė ant kėdės pakabinta jo generolo uniforma. Į nelaisvę pateko ir dalis štabo karininkų ir kareivių, kai kuriems pasisekė pasislėpti. Lenkų šaltiniais, patekęs į nelaisvę ir divizijos štabo viršininkas, tačiau tai netiesa. Štabo viršininkui vyr. ltn. Lanskoronskiui pasisekė išvengti nelaisvės. Lenkų duomenimis, grobį sudarė: divizijos štabo raštinė su bylomis ir žemėlapiais, 1 generolas, 4 štabo karininkai, 3 kapitonai, 80 puskarininkių ir eilinių, radijo stotis, automobilis, vežimai, gurguolė, maisto atsargos, 3 anglų gamybos motociklai, per 50 jojamų arklių su pakinktais. Vis dėlto daugeliui eilinių, puskarininkių ir karininkų, sekant gen. Nastopkos pavyzdžiu, pasisekė išsislapstyti didelio kaimo trobesiuose ir užkampiuose, ypač kad gyventojai buvo jiems palankūs. Anot lenkų mjr. Aleksandravičiaus,

"Abiejų kaimų gyventojai, "lietuviškieji", buvo visai savųjų pusėje. Jau čia "litvomanijos" judėjimas pasėjo ir rinko vaisius".[215]

Paėmęs nelaisvėn lietuvių štabus, tą pačią spalio 21 d. temstant lenkų pulkas su visu grobiu apsistojo nakvoti už 6-7 km dviejuose kaimeliuose pamiškėje. Spalio 22 d. abu štabų viršininkai buvo nugabenti į Vilnių. Pulkas nužygiavo atgal į Riešės - Verkių rajoną ir vėliau į pietus nuo Paberžės.[216]

Lenkų kavalerijos prasiveržimas į užnugarį, ryšio su Kaunu nutrūkimas, grėsmė iš atviro kairiojo kariuomenės sparno privertė lietuvių vadovybę pergrupuoti fronto dalis, ypač 1 pėst.

diviziją. Nežinodami tikros padėties ir turėdami perdėtas žinias apie lenkų kavalerijos skaičių, kai kurie daliniai traukėsi savo iniciatyva. 1 divizijos dalys pasitraukė į liniją Kernavė - Sketeriai (į rytus nuo Musninkų) - Porai - Kantramiškiai - Avižonys - Ramaškonys (visi šie kaimai kiek į pietus nuo Širvintų) - Giedraičiai - Dubingiai.[217]

1 pėst. divizijos užimtas frontas dešinėje Neries pusėje ir toliau buvo gan judrus. 3 divizijos fronte taip pat buvo dar nemaža susirėmimų su lenkais, tačiau čia, palyginti, buvo vis dėlto žymiai ramiau.

Antras lenkų raitininkų prasiveržimas. Pirmu prasiveržimu į Lietuvos kariuomenės užnugarį lenkai sukėlė mūsų dalyse nerimą ir daugiausia tuo pasiekė tam tikrų teritorinių laimėjimų. Vis dėlto šis gen. Željgovskio įsakytasis žygis neužėmė vyraujančių teritorijoje objektų ir tuo nesustiprino lenkų linijos fronto glaudumo. Željgovskio kariuomenė nesijautė saugi ir bijojo tikro ar tariamo lietuvių kariuomenės telkimo trikampyje Širvintos - Musninkai - Želva. Smūgis iš šio rajono į lenkų kordoninį frontą vėl būtų sudaręs grėsmingą pavojų Vilniui. Atsargas Željgovskis laikė arti Vilniaus, kad galėtų atremti puolimą, jei pavojus grėstų betarpiškai pačiam miestui. Politiniais sumetimais Pilsudskis nebelabai buvo linkęs siųsti Željgovskiui daugiau "sukilusių" savo dalinių, dabar jau atsipalaidavusių nuo bolševikų fronto.

Kadangi fronte stovėjusieji daliniai tebebuvo užimti gynimo organizavimu naujai užimtojoje teritorijoje, tai tariamam lietuvių kariuomenės telkimui užbėgti už akių gen. Željgovskis nusprendė siųsti sustiprintą 13 ulonų pulką į Želvos rajoną. Tas pulkas tuo metu ilsėjosi kaimuose į pietus nuo Paberžės.[218]

Spalio 26 d. pradėjęs žygiuoti, pulkas jau kitą dieną apėjo 1 divizijos kairįjį sparną, privertė mūsiškius pasitraukti iš Giedraičių ir užėmė Videliškius ir Želvą. Frontas tarp Širvintų ir Dubingių buvo lenkų kavalerijos pralaužtas. 1 divizijos vadas spalio 28 d. įsakė 7 pėst. pulko III bataliono vadui vyr. ltn. T. Balnui skubiai užimti Želvą ir nustumti lenkus Giedraičių link. Iš 8 ir 9 kuopos sudarytasis batalionas buvo paimtas iš baro, nes divizija atsarginių dalių neturėjo. Žygiavęs visą naktį iš 28 į 29 spalio mėn. d., auštant batalionas priėjo Želvos miestelį, bet lenkų ten neaptiko. Tą naktį jie nakvojo aplinkiniuose kaimuose į šiaurę nuo Želvos. Pasukęs vieškeliu Giedraičių link, batalionas Bikonių kaime

užklupo miegantį lenkų eskadroną. Tik per 100-150 metrų priartėjus prie kaimo, lenkai sutrimitavo pavojų. Batalionas puolė kaimą ir paėmė 86 pabalnotus lenkų arklius ir 12 belaisvių. Eskadronas skubiai pasitraukė iš kaimo ir tuojau prie kaimo krūmais apaugusioje aukštumoje pastatė sunkųjį kulkosvaidį. Netoliese nakvojusieji kiti du eskadronai, išgirdę šaudant, tuojau atskubėjo padėti saviesiems. Batalionas pasitraukė ir sustojo Paškonių kaime.[219]

Į Želvos rajoną buvo skubiai nukreiptas ir 2 pėst. pulko III batalionas, vadovaujamas kpt. Noreikos. Tenka pastebėti, kad 2 pėst. pulkas buvo labiausiai iš visų pėst. pulkų nukentėjęs per Seinų katastrofą. Rugsėjo 22 d. pulke tebuvo likę 290 kareivių. Rugsėjo mėn. pradžioje pulkas buvo gavęs dar 300 naujokų, kurie buvo išskirstyti į kuopas. Senų kareivių I ir II batalione bebuvo likę vos 20 kareivių. 1920 m. spalio 1 d. 2 pėst. pulke buvo: karininkų 22, karo valdininkų 3, gydytojų 1, kareivių 590, kulkosvaidžių 14, arklių 87, vežimų 33, lauko virtuvių 5. Pulkas buvo performuotas tik į du batalionus. I batalioną sudarė 1, 2, 3 ir 4 rikiuotės kuopos, po 60 naujokų kiekvienoje. III bataliono 7 kuopa turėjo 90 senų kareivių. Saugojusi lenkų belaisvius, ši kuopa naktį iš spalio 24 į 25 d. buvo pakeista 4 kuopa. 8 ir 9 kuopos turėjo po 60 kareivių, perpus senų ir naujokų. Pulkas turėjo puskarininkių mokyklą. Jos sudėtis buvo papildyta naujokais iki 130. Spalio mėnesį buvo iš naujo sudarytos I ir III kulkosvaidžių kuopos. Joms kareiviai buvo paimti iš rikiuotės kuopų. I batalionui vadovavo kpt. Kynas, III — kpt. Noreika.

Pulkas buvo laikomas visais atžvilgiais netinkamu kautis: jam stigo šarvavimo ir drabužių. Visose srityse šio bei to trūko. Šautuvų, pvz., pulkas turėjo pakankamai, bet daugeliui trūko durtuvų. Iš mundiruotės naujokai tebuvo gavę tik kepures. Kareiviai dėvėjo savais drabužiais, pasitaikydavo ir labai apdriskusių, net basų.

Spalio 24 d. stovėjusį prie demarkacinės linijos Kalvarijos - Vištyčio rajone 2 pėst. pulką pakeitė 8 pėst. pulkas. 2 pėst. pulkas buvo perkeltas į Jonavą, ir ten jis išstovėjo spalio 26-28 d. Spalio 28 d. 17-18 val. pulkas gavo iš Vyriausiojo štabo įsakymą ko skubiausiai vykti Ukmergėn. Ten abu batalionai spalio 29 d. atvyko tarp 14-15 val.

Ukmergėje buvo jau pasiruošta kraustytis. Nuo Širvintų iki Dubingių frontas buvo pralaužtas. Divizijos štabe pulko vadas ir batalionų vadai buvo supažindinti su padėtimi. Apie

priešą štabas žinių neturėjo. Apie savas dalis taip pat maža kas težinota.[220]

Pulkui buvo duotas šis įsakymas:

"1920-X-29 14 val.
Div. Štabas

Telefonograma
N. 32
2 pėst. pulko Vadui

Lenkai, gan žymiomis jėgomis stumdami mūsų kairiojo sparno dalis, nuo Giedraičių šiaurės kryptimi, pasiekė Poželvos ir Vidzeniškių rajonų. Iš Poželvos prieš juos veikia 7 pėst. pulko batalionas. Iš Malėtų 9-to pėst. pulko 3 kuopos operuoja prieš lenkus Giedraičių kryptimi. Jums išsiųsti vieną batalioną per Pošešolką Poželvos link, susirišti su ten veikiančiomis 7 pėst. pulko dalimis ir bendrai vyti priešą Giedraičių link. Susirišti toliau su dalimis 9 pėst. pulko ir su 7 tu pulku, kurio kairysis sparnas yra Šešolki.

Laikyti budrų ryšį su divizijos štabu.

Pulk. leit. *Adamkavičius*".[221]

Divizijos vadas žodžiu įsakęs pulko vadui pasilikti Ukmergėje. Spalio 29 d. 16 val. III batalionas buvo pasiųstas Želvos link. Batalionas turėjo: 3 rikiuotės kuopas, 1 kulkosvaidžių kuopą — 8 karininkus, 200 durtuvų, 7 kulkosvaidžius. Vadovavo kpt. Noreika.

15 val. 45 min. pulko vadas gavo iš divizijos vado įsakymą vieną batalioną pastatyti atsargoje Vidiškių rajone. Remdamasis jam duotu įsakymu, pulko vadas parašė šį įsakymą:

"Kapitonui Noreikai su 3 bataliono 4 kuopomis išvykti iš Vilkmergės ne vėliau kaip spalių 29 dieną 16 valandą, vykti į Poszeszolką link Poželva. Susirišti su ten veikiančiomis 7 pėst. pulko dalimis, — tuojau duoti pranešimą apie padėtį, po to bus tuojau duotas tolimesnis įsakymas . . ."

"Kapitonui Kynui su I bataliono 4 kuopomis ir puskarininkių mokykla išvykti iš Vilkmergės į rajoną Vidsiszki, kur apsistojus išstatyti užtvaras Gut Radischewka ir Gut Nidoki, pasiųsti ryšius į 3-čią batalioną link Poželvos".[222]

I batalionas ir puskarininkių mokykla 17 val. išvyko iš Ukmergės ir po 3 valandų pasiekė Vidiškius. Batalione buvo 220 durtuvų, 5 karininkai, 6 kulkosvaidžiai.

III batalionas, kaip įsakyta, 16 val. išvyko iš Ukmergės. Žygiuodamas su apsauga, 24 val. jis pasiekė Butkūnų kaimą, kuriame ir apsistojo, pasiuntęs žvalgybą. Žinių apie priešą ir apie 7 ir 9 pėst. pulkų batalionus bataliono vadas neturėjo.

Spalio 29 diena buvo gan šalta, vėjuota, į vakarą pradėjo snigti ir gerokai šalti. I bataliono ir puskarininkių mokyklos kareiviai buvo neaprengti. III bataliono tik pusė kareivių buvo apmundiruotų. I batalionas buvo atlikęs 44 km žygį (jau nuo Jonavos žygiavo pėsti). Nuovargiu kareiviai nesiskundė, tebuvo skundžiamasi šalčiu.

Kpt. Noreikos žvalgai susitiko su 7 pėst. pulko III bataliono saugos dalimis. 7 pėst. pulko apsauga ir vietos gyventojai suteikė žinių apie priešą ir apie 9 pėst. pulko dalinius. Gavęs šias žinias, kpt. Noreika tuojau spalio 30 d. 1 val. pasiuntė stiprią žvalgybą Želvos link ir 7 pėst. pulko III bataliono vadui nusiuntė šį pranešimą:

"Vadui Paszkancuose

1920 m. spalių 30 d. 1 val.

Aš su batalionu apsistojau nakvynės Butkuny ir išsiunčiau žvalgybą į Pozelvą.

Prašau informuoti mane apie padėtį ant fronto, kokius punktus užimate Tamsta. Kur priešas, ir kokius punktus jisai užima.

Vadas 3-čio bat. 2 pp.
kap. *Noreika*"

Sužinojęs, kad 2 pėst. pulko batalionas atvyko į Butkūnų kaimą, 7 pėst. pulko III bataliono vadas vyr. ltn. Balnas nusiuntė kpt. Noreikai šį pranešimą:

"3 b-no Vadui 2 pėst. pulko

1920 m. X-30-1 val.

Šiuomi prašau Tamstos atvykti pas mane į kaimą Paškance sykiu su mano 2 raiteliais, kur aš galėsiu Jumi gerai orientuoti, nes dariau operaciją ant šito baro. Dabar gi turiu užduotį susirišęs su Jumis eiti pirmyn. Kada atvyksite susitarsime dėl bendro veikimo. Laukiu.

3-čio bat. Vadas 7 pėst. pulko
Vyr. leit. *Balnas*"

Kadangi ordonansai prasilenkė, tai, dar kartą pasikeitus pranešimais, tebuvo tariamasi tik spalio 30 d. išaušus. Abu bataliono vadai šitaip susitarė bendrai veikti. Puolimo kryptis — Giedraičiai. Kpt. Noreika puola iš Butkūnų kaimo per

Meteikiškius, Karališkius į Pusnės kaimą; vyr. ltn. Balnas puola iš Paškonių kaimo per Želvą, Bikonis, Bastūnus, taipgi į Pusnės kaimą. Pusnėje abu batalionai sueina, ir batalionų vadai susitaria dėl tolesnio veikimo. Puolimą turėjo paremti 9 pėst. pulko dalinys. Pulti pradedama spalio 30 d. 20 val.

Želvos rajone veikė lenkų 13 ulonų pulkas, Mateikiškių - Dvareliškių rajone stovėjo 201 pėst. pulko batalionas. Pastebėję mūsų kariuomenės judėjimą ir spėdami mus pulsiant, lenkai spalio 30 d. pergrupavo savo jėgas. 201 pėst. pulko dalis jie atitraukė į Dudėnų rajoną ir 13 ulonų pulką — į Pusnės rajoną. Kpt. Noreika spalio 30 d. naktį užėmė Mateikiškių kaimą ir nusiuntė žvalgus į Karališkius, Dvareliškius ir kitus kaimus, bet toliau nepuolė, likdamas Mateikiškių kaime.

Tuo metu vyr. ltn. Balnas, kaip buvo sutarta, spalio 30 d. 20 val. išvyko iš Paškonių kaimo, apie 23 val. perėjo Želvą, ten lenkų neradęs, ir žygiavo Giedraičių kryptimi. Sužinojęs, kad Bastūnų kaime nakvojo lenkų raitininkai, jis puolė kaimą. Netikėtai užklupti, lenkai išsibėgiojo, bet greit susitvarkė ir pradėjo riesti vyr. ltn. Balno bataliono sparnus. Vyr. ltn. Balnas, neturėdamas ryšio su kpt. Noreika ir nežinodamas, ką jisai veikia, pasitraukė Želvos link ir sustojo Bikonių kaime.

Tuo tarpu kpt. Noreika spalio 31 d. 4 val. išėjo iš Mateikiškių per Dvareliškius, Karališkius Pusnės link. Prie Pusnės batalionas sutiko lenkų raitininkus, kurių buvo apie 2-3 eskadronus; jie iš Bastūnų skubiai traukėsi vieškeliu Giedraičių link. Kpt. Noreika įsakė: 7 kuopai pulti Pusnės kaimą iš kairės, iš šiaurės pusės, 9 kuopai — frontu ir iš dešinės. 8 kuopa buvo palikta bataliono atsargoje. Lenkai uoliai sekė 7 kuopos judesius. Abi pusės skubėjo užimti į šiaurę nuo Pusnės kaimo esančią aukštumą 153 ir pasileido bėgti prie tos aukštumos. 7 kuopos būrys atbėgo pirmas — čia pat ir lenkai. Laukta susirėmimo durtuvais, bet lenkai pasitraukė. 7 kuopa lenkus persekiojo. Dešinėje kaimą puolė 9 kuopa, kuriai vadovavo vyr. ltn. Andriūnas. Su ta kuopa ėjo ir 3 kulkosvaidžių kuopos vadas ltn. Šova. Nelaukdamas įsakymo, jis su kulkosvaidžių kuopos būriu užbėgo lenkams į sparną ir pradėjo šaudyti. Tuo metu ltn. Andriūnas atakavo kaimą iš fronto. Buvo susiremta prie pat Pusnės kaimo. Lenkai traukėsi. Ltn. Šova, puldamas kaimą, buvo sužeistas. Kautynės įvyko saulei tekant ir truko apie valandą laiko. Lenkai traukėsi, Noreika juos persekiojo.

Apie 12 val. iš Šešuolių prie Dudėnų atvyko 9 pėst. pulko dvi kuopos ir susitiko su 2 pėst. pulko batalionu. 9 pėst. pulko šios kuopos puolė Dudėnų kaimą ir jį užėmė. Kpt.

Noreika įsakė šitaip toliau pulti: 9 kuopai pagal vieškelį, Seirūnų dvaras, aukštuma 154, Bekupės dvaras, Giedraičiai; 7 kuopai į kairę nuo 9 kuopos, Kalnų viensėdis (Gory), Juozapavos dvaras ir Martiniškių dvaras.

Lenkai puolančius mūsiškius apšaudė patrankomis. Kadangi mūsiškiai nedaug teturėjo kulkosvaidžių ir parengtų kulkosvaidininkų, o artilerijos ten iš viso neturėjo, tai tik staigiu puolimu ir greit judant tegalima buvo laimėti. Tatai gerai suprato 7 ir 9 kuopų vadai.

Tarp 12-13 val. kpt. Noreikos batalionas pradėjo pulti Giedraičių kryptimi. Vyr. ltn. Andriūnui su 9 kuopa pajudėjus priekin, 9 pėst. pulko batalionas dešinėje taip pat pradėjo slinkti priekin. Netrukus buvo prieita Seirūnų dvaro ir Kalnų viensėdžio riba. Tuojau buvo užimtas ir Padvaronių kaimas, Juozapavos ir Bekupės dvarai. Siaučiami iš abiejų pusių, lenkai traukėsi Giedraičių link.

Kpt. Noreika tikėjosi, kad toje riboje teks nakvoti, ir nelaukė lenkų priešpuolio, tačiau lenkai, susigrupavę Giedraičių miestelyje, pradėjo pulti. 13 raitininkų pulkas atakavo Bekupės dvarą iš dešinės nuo miško, 201 pėst. Kauno pulkas — iš kairės nuo Jaurų. Puolamam kairiajam sparnui padėti kpt. Noreika pasiuntė vyr. ltn. Andriūno vadovaujamą 9 kuopą, kuri greit išvyko iš Bekupės dvaro Karklynės, Jaurų kryptimi. Kuopa žygiavo tankine rikiuote užpakalyje 7 kuopos baro. Vyr. ltn. Andriūnas, nepaisydamas įspėjimų, privedė kuopą tankine rikiuote prie miškelio ties Juozapavos dvareliu. Iš ten į kuopą buvo paleista keletas salvių. Rikiuotėje krito keletas kareivių nukautų ir sužeistų. Vyr. ltn. Andriūnas, kaip paprastai, nepasimetė ir stipriu balsu atstatė kuopoje tvarką. Kuopa pasuko dešinėn priešo link ir pradėjo atakuoti. Lenkai šaudė nervingai, nepataikydami, dalis jų jau pradėjo bėgti, kai pamatė blizgančius lietuvių durtuvus.

Lenkų kulka mirtinai pakirto vyr. ltn. Andriūną. Kuopa sumišo. Dabar jau pradėjusios bėgti kuopos nebebuvo kas sulaiko. Kiek vėliau kuopą surinko vyresnysis puskarininkis Kasperaitis ir, kpt. Noreikos įsakytas, užėmė nurodytas pozicijas.

7 kuopos vadas vyr. ltn. Butkevičius buvo užėmęs aukštumą į kairę nuo Bekupės dvaro. Saugoti kairįjį sparną jis pavedė ltn. Jakobsonui su būriu kareivių. Jakobsonas turėjo lengvąjį kulkosvaidį, kuriam vadovavo vyresnysis puskarininkis Stankevičius. Spaudžiamas lenkų didesnių jėgų iš priekio ir iš sparno, ltn. Jakobsonas traukėsi pro 7 kuopą. 7 kuopos vadas

atsitraukiančius palaikė ugnimi. Kai lenkai išstūmė iš Bekupės dvaro 9 pėst. pulko kuopą, 7 kuopa buvo suremta iš abiejų pusių. Pradėta ši kuopa naikinti. Kpt. Noreika laiku buvo suskubęs suorganizuoti atsitraukiantiems paspirtį, aukštumoje 154 prie Kalnų viensėdžio išstatęs sunkiuosius kulkosvaidžius, kurių ugnis leido iš abiejų pusių puolamiesiems pasitraukti.

Gavęs pranešimą trauktis, Stankevičius atsakė, kad jis lenkus sulaikys ir nesitrauks. Jis puolančius lenkus prisileido arti ir, šaudydamas iš kulkosvaidžio eilėmis po 10-15 šovinių, prikaustė lenkus prie žemės. Pristigęs šovinių, Stankevičius, pasiėmęs kulkosvaidį, ramiu žingsniu ėjo savųjų link ir buvo lenkų kulkų pakirstas.

Batalionas turėjo daug nukautų ir sužeistų. Daugumas sužeistųjų liko kautynių lauke. Lenkai taip pat patyrė daug nuostolių. Batalionas pasitraukė į liniją Seirūnų dvarelis - Kalnų viensėdis. Netrukus, apie 16-17 val., į kautynių lauką atvyko 7 pėst. pulko batalionas — 8 ir 9 kuopos. Susipažinęs su padėtimi, šio bataliono vadas vyr. ltn. Balnas nuo kairiojo 2 pulko sparno smarkiai puolė lenkus Jaurų - Padvaronių kryptimi. Lenkai traukėsi, bet netrukus nustota pulti, ir jau temo. Kiek pajudėjęs priekin, vyr. ltn. Balno batalionas pasitraukė ir 19 val. apsistojo ties Čivilių kaimu, kairiajame mūsų dalinių sparne.

2 pėst. pulko III batalionas pasitraukė į Šupėnų dvaro poziciją. 7 ir 9 kuopos buvo nuvestos poilsio į Krasnapolės dvarą. 9 pėst. pulko batalionas užėmė barą į dešinę nuo 2 pėst. pulko bataliono linijoje Želvos vieškelis - Giedraičiai ir Dudonių kaimas.

Po kautynių kpt. Noreika taip pranešė pulko vadui:

"31/X-20 m. 18 val.

Vadui 2 p. pulko

Pranešu, kad po smarkaus mūšio priešas puolė antpuolin ir aš turėjau su dideliais nuostoliais atsitraukti atgal. Dabar užimu poziciją už Seiriūnų kaimo ant 184 auk., žmonės visi baisiai privargę, nežinau ar išlaikysiu barą. Su kaimynais baisi netvarka; svarbiausia tas, kad per daug vadų — niekas nežino kas kam priklauso, o kur daug vadų, ten visada bus sunku.

Atsiųskite virtuves į kaimą Pusnią. Mūšiuose, laike priešo antpuolio ties dvaru Bekupie, užmuštas vadas 9 kuopos leit. Andriūnas. Dabar aš apsistojau dvare Kraspole su likučiais 7 ir 9 kuopų.

Vadas 3 bal. Kap. *Noreika*"

Naktį į Šupėnų dvarą grįžo iš kautynių lauko lengviau

sužeistieji kareiviai, tarpe kurių buvo ir sužeistasis 2 pėst. pulko 7 kuopos vyr. puskarininkis Petkevičius. Jis pranešė 8 kuopos vadui ltn. Olšauskui, kad lenkai yra pasitraukę, ir priminė, kad reikia siųsti žmones rinkti sužeistųjų ir nukautųjų. Ltn. Olšauskas pasiuntė kareivių į kautunių lauką, tačiau į pranešimą apie lenkų pasitraukimą neatkreipė dėmesio ir nepranešė apie tai bataliono vadui.

Lenkai, matyt, 7 pėst. pulko bataliono priešpuolio paveikti, paskubomis pasitraukė iš Giedraičių ir apsistojo Grinciškių rajone. Traukdamiesi naktį, lenkai paliko Giedraičiuose daug sužeistųjų, kurių tarpe dauguma buvo mūsiškių. Lenkams pasitraukus, Giedraičių mokyklos vedėja p. Valeikienė visus sužeistuosius paėmė savo globon. Ji taip pat suieškojo ir parsigabeno ir kautynių lauke gulėjusius sužeistuosius.

Lapkričio 1 d. batalionų vadai buvo sutarę toliau pulti lenkus, tačiau, lenkams naktį iš Giedraičių pasitraukus, miestelis buvo užimtas be kautynių. Užėmusios Giedraičius, mūsų dalys sustojo. 9 pėst. pulko batalionas lapkričio 2 d. išvyko į Molėtų - Dubingių rajoną, 7 pėst. pulko batalionas dar lapkričio 1 d. išvyko į Širvintų barą savo pulko vado valdžion.

Lapkričio 2 d. naktį į Giedraičius dar atvyko iš Vidiškių 2 pėst. pulko 1 batalionas ir 5 baterija. Atvyko ir 2 pėst. pulko vadas mjr. Petruitis ir, kaip pulko vadas, pradėjo šiam frontui vadovauti.[223]

Želvos - Giedraičių operacijoje dalyvavo mūsų 8 kuopos, lenkų — 13 ulonų pulkas ir 201 pėst. pulko vienas batalionas, be to, 1 lengvoji baterija. Mūsiškiai šiuose veiksmuose artilerijos neturėjo. Lenkai pranešė mūsiškius skaičium. Jie turėjo daug nukautų ir sužeistų.[224]

Dėl antrąkart prasiveržusio į mūsų kariuomenės užnugarį lenkų 13 ulonų pulko veiksmų tenka štai kas pastebėti:

1. Lenkų 13 ulonų pulko antrojo reido dalyvis mjr. Aleksandravičius jau cituotame straipsnyje rašo, kad pagrindinis to reido tikslas buvęs pašalinti Želigovskio kariuomenei pavojų, grėsusį nuo Želvos rajone sutelktų mūsų kariuomenės dalinių. Iš tikrųjų prieš pradedant ulonų pulko žygį Želvos rajone Lietuvos kariuomenė nebuvo telkiama. Ji tepradėta tenai telkti tik ulonų pulkui prasiveržus per demarkacijos liniją.

2. Tas pats autorius tvirtina, kad lenkų ulonų pulkas laikėsi priešo varginimo taktikos, jo paskiri eskadronai įsiskverbdavę tarp sugrupavimų; įsivėlus pėstininkams, jie atsitraukdavę ir kamuodavę kitą sutiktą dalinį. Iš mūsų batalionų veiksmų apžvalgos atrodo, kad lenkų raitininkams šiuo atveju nedaug

progų tebuvo laikytis priešo demoralizavimo taktikos, nes mūsų daliniai buvo perėmę iniciatyvą ir stūmė tiek lenkų raitininkus, tiek ir pėstininkus Giedraičių link.

3. Šis antrasis lenkų ulonų pulko reidas dar aiškiau parodė, kad juo toliau į šiaurę, tuo mažiau Lietuvos gyventojai buvo paveikti šimtmečiais puoselėtos unijinės dvasios ir kad tuo sunkiau buvo kariauti lenkams ir tuo lengviau mūsiškiams. Tas pat lenkų majoras tvirtina, kad gyventojai rodę "pasyvų pasipriešinimą".

"Oriai pakęsdavo mūsų buvimą savo elgesiu", sako tas pat majoras, "tačiau jautėme, kad esame nepageidaujami svečiai. Jų samprata ir lojalumu jų kunigų politikai — buvome užpuolikai. Nors senesnioji karta mokėjo tiek lenkų, tiek ir rusų kalbą, klausiami tomis kalbomis, lakoniškai atsakinėjo "nesuprantu". Klausiant lietuviškai, būdavo gaunami lakoniški ir banalūs atsakymai. Už maistą ir pašarą jie nenorėdavo imti pinigų ir pakvitavimų, tiesiog nuimdavo spynas nuo klojimų ir "svirnų" durų. Mus ignoruodami, leisdavo mums šeimininkauti laisvai, tik buvo uoliai žiūrima, kad nebūtų sukeltas gaisras".

4. Dar daugiau nemalonumų lenkams teko patirti nuo lietuvių partizanų.

"Turėjome nuostolių nuo jų partizanų "šaulių", sako tas pat autorius, Sekė mus iš uždangos, iš miškų pakraščių ar iš už pelkių mus apšaudinėjo. Paimti į nelaisvę su ginklu rankoje ir nuteisti sušaudyti — neleisdavo sau užrišti akių. Mirdavo drąsiai ir su orumu, atiduodami gyvybę atskirumo ir nepriklausomybės idėjai".

Šios patirties paveiktas, kalbamasis autorius priėjo tokią išvadą:

"Šis reidas parodė visai aiškiai, kad mūsų politika yra arba tiek nevykusi, arba tiek pavėluota, jog joks karinis veiksmas jos jau nebeišgalės pataisyti. Lenkija galėjo būti tautybių valstybė, tačiau negalėjo sau leisti tik "tautinio" šovinizmo".

Keletas pastabų dėl mūsų batalionų veiksmų:

1. Pagrindinis batalionų veiksmų trūkumas buvo tas, kad jiems nebuvo bendro vado.[225] Vykdant operaciją prieš lenkų 13 ulonų pulką ir vieną pėstininkų batalioną, mūsų batalionų vadams tekdavo susitarti.

2. Veikiančių batalionų veiksmai ne visada buvo suderinti. Kartais ir susitarę, batalionų vadai nesilaikydavo tiksliai susitarimo.

3. Ir šioje operacijoje kartojosi chroniškos mūsų kariuome-

nės veiksmų ydos: veiksmų nesuderinimas, prasta žvalgyba ir ryšiai.

4. Nepaisant šių visų mūsų batalionų veikimo trūkumų ir žymiai pranašesnių priešo jėgų,[226] batalionai jiems skirtąjį uždavinį įvykdė: lenkų dalys buvo nustumtos už Giedraičių.

5. Šio mūsų dalinių, kad ir sunkiai pasiekto, su gan žymiais abiejų pusių nuostoliais, vietinio laimėjimo priežastis bus veikiausiai dvejopa: manevravimas ir ryžtas laimėti. Kovodami su skaičium pranašesne Želigovskio kariuomene, mūsų daliniai vis labiau nesitenkina vien tik pasyviu gynimusi, bet vis dažniau pradeda manevruoti ir stengiasi perimti iniciatyvą į savo rankas. Į šią operaciją galima žiūrėti kaip į vis tobulėjančio mūsų kariuomenės kovingumo vieną grandį. Kitas teigiamas mūsų kariuomenės karinio pajėgumo stiprėjimo veiksnys yra augantis pasiryžimas žūt būt laimėti. Kraštą nuteikusio karšto patriotizmo banga buvo paveikusi ir kariuomenę. Želigovskio kariuomenėje buvo aiškiai pastebimas priešingas procesas — tolydžio didėjantis nenoras kariauti.

6. Tiek mūsų, tiek ir Želigovskio kariuomenės vis labiau ryškėja polinkis tenkintis vien tik vietiniais laimėjimais, neišplečiant jų į didesnio masto operaciją. Tai rodo, kad susidarė jėgų pusiausvyra: lenkai viršijo mūsiškius skaičium ir ginklavimu, mūsiškiai lenkus — kovingumo dvasia ir ryžtingumu laimėti.

Tautų Sąjungos reagavimas į Želigovskio avantiūrą. Želigovskio "sukilimas" ir Vilniaus pagrobimas sukėlė gyvą atgarsį tiek pačioje Lenkijoje, tiek ir Antantės valstybėse bei Tautų Sąjungoje. Lenkijos vyriausybė išsigynė turinti bet kokius ryšius su Želigovskio veiksmais. Užsienių reikalų ministerija dėjosi tęsianti tą pačią politiką su Lietuva ir toliau, lyg abiejų kraštų santykiuose nieko naujo nebūtų įvykę. Tą pačią dieną, kai Želigovskis užėmė Vilnių, užsienių reikalų ministras Sapiega telegrafavo į Kauną, kad jis sutinka toliau derėtis dėl pratęsimo Suvalkuose nustatytos demarkacijos linijos. Kalbėdamasis su Varšuvoje akredituotais užsienių diplomatais, jisai veidmainingai rodė didelį pasipiktinimą dėl Želigovskio akcijos. Netrukus tačiau oficialiuose Lenkijos sluoksniuose pradėta vis labiau teisinti Želigovskį, nors buvo stengiamasi išsiginti turint bet kokius su juo ryšius.

Lenkų spauda ir visuomenė bendrai buvo patenkinta, kad Želigovskis užėmė Vilnių, tačiau nestigo ir kritiškų atsiliepi-

mų. Endekai ir jiems artimi sluoksniai buvo nepatenkinti, kad Vilnius nebuvo tiesiog prijungtas prie Lenkijos.

Iš didžiųjų Antantės valstybių tik JAV nesidomėjo Želigovskio žygiu. Prancūzija rodė Lenkijai tradicinį pakantrumą dėl jos imperialistinių užmojų, nors ir duodavo suprasti, kad tokie Lenkijos vyriausybės žygiai stato ir pačią Prancūziją į keblią padėtį. Mat, Anglija nerėmė imperialistinės lenkų politikos, o Prancūzijai, vykdant Versalio sutartį, reikalinga buvo Anglija, ir ji su Anglijos reikalavimais turėjo skaitytis.

Didžioji Britanija buvo priešinga Želigovskio akcijai. Anglų iniciatyva spalio 12 d. Anglijos ir Prancūzijos atstovai Varšuvoje įteikė Pilsudskiui savo vyriausybių vardu pareiškimą, kuriame, tarp kitko, buvo sakoma: "Prancūzų ir anglų vyriausybei yra tiek lojalumo, tiek ir politinės išminties reikalas užtikrinti Lietuvai valdymą Vilniaus, jos sostinės, nežiūrint kurie bebūtų reikalavimai grąžinti (revindikacijos), kuriuos galėtų pareikšti lenkų tauta ir maršalas Pilsudskis". Deklaracija priminė lenkų užtikrinimus Antantei ir Tautų Sąjungai ir reiškė viltį, jog Tautų Sąjungos arbitražas įstengs tą reikalą teisingai išspręsti. Be to, Lenkija buvo įspėta nevesti azartinės politikos.[227]

Vis dėlto Vakarų valstybės buvo nepakankamai informuotos apie įvykius Rytų Europoje. Tai rodo kad ir kalbamoji spalio 12 d. nota, kuri buvo suredaguota Paryžiuje spalio 7 d. ir jau buvo pasenusi įteikimo metu.[228]

Pilsudskis nepabūgo Antantės grasymų ir Prancūzijos ir Anglijos atstovams pareiškė, kad jo valia ir pareiga esanti užtikrinti Vilniaus krašto gyventojams laisvę spręsti savo likimą, turėdamas čia galvoje Želigovskį. Pilsudskis netgi pagrasė, kad jis atsisakysiąs savo užimamų pareigų ir pats eisiąs kitu būdu ginti Vilniaus laisvės.

Ir spalio 14 d. lenkų vyriausybės atsakyme į spalio 12 notą buvo priminta Vilniaus krašto gyventojų teisė laisvai spręsti savo likimą ir net pagrasyta Antantei, kad jos bandymas pačiai spręsti Vilniaus klausimą sukelsiąs tokius neramumus, kaip kad sukėlė Želigovskio daliniai. Notoje, pagaliau, buvo kategoriškai prašomos Anglijos ir Prancūzijos vyriausybės nedaryti naujų sunkumų atstatant suvienytą Lenkiją.[229]

Britai buvo ypatingai supykę dėl Želigovskio agresijos, bet jie nežinojo kas daryti. Anot Lordo Curzono pastabos, "Mes tik tuščiai mostaguojame rankomis ir bandome slėpti mūsų bejėgiškumą".[230]

Spalio 15 į Varšuvą atvyko Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija. Komisijos pirmininkas plk. Chardigny energingai parei-

kalavo, kad nuo Lenkijos pusės būtų suorganizuota Želigovskio blokada. Jei šis, matyt, lietuvių patartas reikalavimas būtų buvęs įvykdytas, tai Želigovskis nebūtų galėjęs išsilaikyti nė poros savaičių. Juk daugiausia Lenkija jam tiekė maistą, amuniciją, net papildomą kariuomenę. Šį reikalavimą lenkai griežtai atmetė.[231]

Tomis dienomis Antantės nusistatymas švelnėjo. Griežta lenkų vyriausybės laikysena privertė ją užimti kompromisinę poziciją. Prancūzijos vyriausybė pradėjo palaikyti lenkų požiūrį.

Prancūzai, matyt, buvo susirūpinę, kad lenkai, derėdamiesi su rusais, pririštų jų karines jėgas prie demarkacinės linijos ir tuo padėtų Vrangeliui laikytis Krime. Prancūzija buvo labai suinteresuota, kad Rusijoje laimėtų baltieji ir kad tuo atveju Rusija grąžintų Prancūzijai skolas. Norėdami sulaukti iš Lenkijos tuo klausimu pagalbos, prancūzai pradėjo aiškiai remti lenkus Vilniaus klausimu. Užsienių reikalų ministerijos sluoksniuose vis dažniau imta kalbėti apie Vilniaus lenkiškumą ir apie Prancūzijos troškimą, kad tas miestas priklausytų Lenkijai.[232]

Britų kalbinami atšaukti diplomatinius atstovus iš Varšuvos, prancūzai pareiškė, kad jie prie to neprisidės. Paryžius kėlė abejonių net dėl protestų Lenkijos užsienių reikalų ministerijai veiksmingumo, nes Sapiega nedalyvavęs Želigovskio akcijoje. Tiek Prancūzija, tiek ir Anglija sutarė, kad galėtų būti net pavojinga, jei Sapiega ar Pilsudskis atsistatydintų. Paryžius ir Londonas tepasitenkino nauja nota, įteikta Varšuvai spalio 18 d.[233], raginančia Lenkijos vyriausybę atsisakyti nuo Želigovskio. Šitoks atsisakymas būsiąs laikomas Tautų Sąjungai pareikšta satisfakcija. Atsakydama Lenkijos užsienių reikalų ministerija pareiškė, kad ji palaikysianti bet kurią pastangą spręsti Vilniaus klausimą "pagal teisingumo ir visiško bešališkumo principus". Prancūzai buvo nepaprastai patenkinti tais lenkų pareiškimais ir patikinimais, tad ir anglai, nenorėdami susilaukti griežto atkirčio, sutiko pavesti visą reikalą Tautų Sąjungai.[234]

Lenkijos atstovas Tautų Sąjungoje Paderevskis niekada nebuvo linkęs palaikyti Pilsudskio drąsią priešginybę: jam daug mieliau būdavo veikti darniai su didžiosiomis Vakarų valstybėmis. Užtat Pilsudskis padėti Paderevskiui paskyrė atstovu į Tautų Sąjungą dar ir prof. Askenazy.

Spalio 25 d. lietuvių-lenkų bylą Tautų Sąjunga pradėjo nagrinėti Briuselyje. Tame posėdyje Tautų Sąjungos pirmininkas Leonas Bourgeois plačiai išdėstė bylos eigą nuo 1920 m.

rugsėjo 4 d., t.y. nuo tos dienos, kada lenkų vyriausybė kreipėsi į Tautų Sąjungą. Bourgeois pabrėžė, kad iškilmingi pažadai, atlikti Tautų Sąjungos akivaizdoje, būtų įvykdyti ir kad Sąjungos autoritetas nebūtų pažeistas.

Spalio 26 d. posėdyje pirmininkaujantis Belgijos atstovas Hymansas paprašė, kad ginčo šalys paaiškintų įvykius nuo rugsėjo 20 d. paskutinio Tautų Sąjungos nutarimo. Askenazy išvedžiojo, kad įvykiai, vertę Lenkijos vyriausybę rugsėjo 4 d. kreiptis į Tautų Sąjungą, esą jau praeities reikalas, tad ir prašymas dėl Tautų Sąjungos tarpininkavimo jau nebeaktualus. Preliminarinė Lenkijos-Rusijos taika dabar esanti jau Rygoje pasirašyta. Rusai dabar užleidę lenkams tą pačią teritoriją, kurią jie buvo anksčiau užleidę lietuviams, tuo anuliuodami Maskvos sutarties nutarimus. Nors Želigovskis veikęs savo paties atsakomybe, Varšuvos vyriausybė laiko Vidurinės Lietuvos valstybę Vilniaus gyventojų valios išraiška. Taika tarp Varšuvos ir Kauno esanti nustatyta Suvalkų sutarties, tad Tautų Sąjungai esą ir nebelieka nieko daugiau daryti.

Griežtai priešingą poziciją buvo užėmęs Lietuvos atstovas prof. Voldemaras. Jis stengėsi įrodyti, kad Lenkijos vyriausybė betarpiškai remia Želigovskį. Labiausiai Voldemaras pabrėžė, kad Želigovskis, skatinamas lenkų vyriausybės, ruošia žygį į Kauną. Ryšium su tuo jis energingai prašė Tautų Sąjungos Tarybos sušaukti Sąjungos plenumą, kad Lenkijai pritaikytų sankcijas, numatytas Sąjungos pakto 16 straipsnio.

Į šį lenkų atstovo išsisukinėjimą Balfouras pareiškė, kad Lenkija nori išvengti Tautų Sąjungos intervencijos, kurios ji pati prašė. Argumentai, kuriuos pateikė Askenazy, jo neįtikino. Balfourą parėmė ir Bourgeois, pareikšdamas, kad neleistina vienašališkai pasitraukti vienai iš dviejų valstybių, pavedusių savo ginčą spręsti Tautų Sąjungai.

Nors Tautų Sąjungos Tarybos nariai ir atmetė Voldemaro prašymą taikyti Lenkijai sankcijas, bet vis dėlto jie jautė, kad reikia šis tas daryti. Kadangi abidvi pusės kalbėjo apie tautos valią, tai taryba pasigriebė tos minties. Hymansas spalio 27 d. pateikė projektą rezoliucijos, kurioje pareikšta, kad "mes protestuojame" vartoti prievartą Vilniuje ir kviečiame evakuoti Želigovskio kariuomenę. Šiame projekte buvo siūloma atsiklausti ginčijamos teritorijos gyventojų Sąjungos Tarybos nustatytoje srityje, vadovaujant Tautų Sąjungai. Spalio 28 d. Taryba priėmė šią rezoliuciją.

Nors abidvi pusės iš esmės nepageidavo plebiscito, tačiau formaliai jos priėmė Tarybos sumanymą. Lenkai ragino, kad

klausimas būtų kuo greičiausiai išspręstas. Jie nesutiko, kad Želigovskio kariuomenė būtų atitraukta, ir siūlė, kad ta kariuomenė būtų paversta milicija, padedančia Tautų Sąjungai vykdyti plebiscitą. Lenkai reikalavo, kad plebiscito sritis būtų išplėsta ir į Kauno apylinkes, turėjusias didesnį lenkų gyventojų procentą.

Lietuviai buvo priešingi bet kuriam plebiscitui apskritai. Voldemaras sutiko priimti Tarybos rezoliuciją veikiausiai neatsiklausęs savo vyriausybės. Nors Kaune ir nepalankiai buvo žiūrima į plebiscitą, tačiau ministrų kabinetas lapkričio 1 d. sutiko priimti plebiscito planą, nes prisibijojo įžeisti Tarybą, tik jam vykdyti pareikalavo išpildyti dvi sąlygas: pirmiausia Želigovskis turėjo pasitraukti iš Vilniaus, be to, prieš gyventojų atsiklausimą Lietuva turėjo būti pripažinta de jure.

Šalia šių pagrindinių, buvo ir kiti lietuvių reikalavimai. Ligi tol lenkai buvo okupavę Vilnių ištisus metus, tai ir lietuviams reikėjo gauti laiko pašalinti lenkų propagandos vaisiams. Kadangi Vilnius buvo istorinė Lietuvos sostinė, tai Vilnių nederėjo įtraukti į plebiscitui skirtą teritoriją, tad lietuviai ir pasiūlė, kad gyventojai turėtų būti atsiklausti tik srityse į pietus nuo Suvalkų sutarties nustatytos linijos. Taigi ir lietuviai buvo pasinešę nepripažinti sąryšio tarp Želigovskio veiksmų ir tarp siūlymo vykdyti gyventojų atsiklausimą.[235]

1920 m. lapkričio 7 d. abu lenkų atstovai — Paderevskis ir Askenazy Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkui įteikė notą, kurioje buvo pareikšta, kad Lenkija sutinka vykdyti plebiscitą, ir formuluotos plebiscito vykdymo sąlygos.

Lapkričio 6 d. Tarybos pirmininkui Bourgeois ir Voldemaras buvo įteikęs trumpą notą, sutinkančią priimti Tarybos kalbamąjį siūlymą. Netrukus ir grafas Tiškevičius įteikė raštą Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui Drummondui, aiškindamas plačiau lietuvių reikalaujamas sąlygas.[236]

Tautų Sąjunga, rimtai tikėdama, ar tik apsimesdama, kad tiki, jog abi šalys pageidauja plebiscito, pradėjo vykdyti gyventojų atsiklausimui paruošiamuosius darbus. Tie uždaviniai atiteko Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai, kurios pirmininkas Chardigny lapkričio 10 d. iš Varšuvos išsiuntė raštus Lietuvos ir Lenkijos vyriausybei. Jis pareikalavo, kad tiek lietuviai, tiek ir Želigovskis susilaikytų nuo puolamųjų ir nuo aviacijos veiksmų. Puolamųjų veiksmų sustabdymas turėjo būti paliaubų įžanga. Kontrolės Komisija paliaubas laikė sudarymu sąlygų, leidžiančių ruoštis plebiscitui.

Lapkričio 17 d. Chardigny pranešė iš Kauno lenkų vy-

riausybei, kad lietuviai sutinka priimti jo siūlymą, tik su sąlyga, kad ir gen. Želigovskis sutiks. Kadangi Vidurinės Lietuvos daliniai ir toliau vykdė puolamuosius veiksmus, tai Chardigny spaudė Lenkijos vyriausybę, kad ji imtųsi energingesnių priemonių priversti Želigovskį paklusti.[237]

Želigovskio kariuomenės krikimas. Kadangi karo veiksmai užtruko ilgiau, negu buvo tikėtasi, ir ryškios persvaros nepasisekė pasiekti, tai Želigovskis lapkričio 1 d. dekretu pašaukė į karo tarnybą aštuonerių metų naujokų kontingentą — 1893-1900 metais gimusius. Tačiau įvykdyti šitas dekretas nebuvo taip jau lengva. Vidurinės Lietuvos kariuomenei ir taip jau daug ko stigo, ypač aprangos ir maisto. Vidurinės Lietuvos vyriausioji karinė vadovybė spalio 28 d. raporte apie padėtį rašė: "Didelis aprangos trūkumas žymiai sunkina eiti tarnybą. Apavą, milines šiltus baltinius reikia greitai papildyti". Stigo ir pašaro — arkliai pradėjo masiškai kristi.

Vilniaus kraštas ūkiškai buvo atsilikęs, po karo tebebuvo dar ir išbadėjęs, tad ir iš krašto nebebuvo iš ko tų nepriteklių išspausti. Vienintelė viltis buvo gauti paramą iš Varšuvos. Lenkijos valdžia, nors ir išsigindama, tačiau, kiek tik galėdama, rėmė Vidurinę Lietuvą maistu, amunicija, kariuomene. Buvo, tiesa, įsteigti net tariamieji kontrolės punktai, tačiau juos buvo stengiamasi apeiti. Perbėgęs į mūsų pusę jau minėtasis poručnikas Grodzkis parodė, kad amunicija per Vilnių būdavo vežama naktį, kai Kontrolės Komisijos karininkai būdavo gausiai vaišinami viešbutyje George; iš Lenkijos atvykusius geležinkelio transportus prieš Lydą iškraudavo į pastotes ir sunkvežimius, kurie Vilniaus link važiuodavo šalutiniais keliais.[238]

Želigovskis gaudavo iš Lenkijos ir naujų kariuomenės dalinių, kurie taip pat turėdavo vaidinti "sukilusius". Sakysim, į Vilnių buvo nusiųsta 6 lėktuvų eskadra, apie kurią 2 armijos vadovybė šitaip pranešė:

"...žvalgybinė lakūnų eskadra, kuri 1920.X.27 išvyko į Maladečiną, ligi šios dienos neatvyko. Prileidžiama, kad kalbamoji eskadra, susidedanti iš "kresovcų", sužinojusi, kad lietuviai bombardavo Vilnių, perėjo į generolo Želigovskio sukilusią kariuomenę".

Vienos Želigovskiui siųstos geležinkelių kuopos vadas poručnikas Polkovskis taip rašo:

"Spalio 17 d. vidudienį buvau iššauktas į Lydą; geležinkelio stotyje sutiko mane iš Varšuvos atvykęs kapitonas... ir, pakvietęs

mane į peroną, ant keturių akių pranešė, kad turiu sukilti su savo kuopa ir dar tą pačią dieną išvykti į Vilnių..."[239]

Kad ir buvo Varšuvos gan gausiai remiama, Vidurinė Lietuva jautė vis didėjančią krizę.[240]

Dar labiau, negu šie materialiniai trūkumai, padėtį sunkino pakrikimas ir demoralizacija. Kariuomenė nuolatos plėšikavo, nebuvo tvarkos ir stiprios valdžios; kaip II skyriaus Vilniuje viršininkas mjr. Koscialkovskis savo raporte rašo, "Administracija provincijoje dažnai iš viso neegzistuoja".

Didžiausia blogybė buvo kariuomenės demoralizacija. Pats Želigovskis savo užrašuose taip rašo: "Lenkija baigė karą pergalingai, atėjo seniai laukto poilsio laikas. O čia staiga reikia mirti dėl kažkokio "Želigovskio maišto". Tam nebuvo daug mėgėjų... Kariuomenė dezorganizavosi. Drauge su idėjiniais vienetais į Vilnių traukė visos padugnės. Buvo sukurtas posakis: "Važiuoju sukilti..." iš rimto ir svaraus reikalo buvo daromi juokai. Vilnius prisipildė daugybės vagių, padaužų ir bailių, kurie nuo ryto ligi vakaro ūžė restoranuose..."[241]

Atsirado nauja bėda. Iš Galicijos ir Karalystės kilę kareiviai, prieš jų norą įtraukti į Želigovskio žygį, pradėjo masiškai dezertiruoti. Šūkį "marš į Vilnių", pakeitė šūkis "marš į Lydą", nes pro ten ėjo bėgančių iš Vidurinės Lietuvos kareivių kelias.

Vilniaus šaulių pulko mjr. Kulčinskis savo reliacijoje rašo:

"Kilę iš Mažosios Lenkijos senesnio šaukimo metų kareiviai, kol nesuprato, kad eina Želigovskio vedami ir kad kariaus kaip Vidurinės Lietuvos kareiviai ir dėl to bus prailgintas karas, nesakė nieko, bet sulig tuo momentu kaip buvo užimtas Vilnius — visai atvirai išsireikšdavo, kad jiems Vidurinė Lietuva nerūpi ir kad vienintėlė jų mintis yra grįžti namo".[242]

Pradėta dezertiruoti masiškai. Iš Minsko šaulių pulko, pvz., pabėgo 25-30 % visos sudėties. Kareiviai bėgdavo grupėmis po keliolika, kartais net po kelias dešimtis. Minsko šaulių pulko dezertyras V. Gabrys laiške taip mokė savo kolegas eiti jo pėdomis:

"Geriausia eiti geležinkelio bėgiais ir stotis apeiti truputį šonu. Nes mes ėjom laisvai, nes mes nieko nebijojom, nes mūsų buvo gera kuopa, ėjo 76. Pakeliui susidūrėme su kanarkomis, norėjo mus nuginkluoti, bet mes nepasidavėm, nes jų buvo 12, o mūsų 76... Tik jums pereiti Lietuvą, ateiti į Lydą, sėsti į traukinį ir važiuoti į Valkaviską ir prisistatyti Rinkimosi Stotyje... ten nieko nebijoti, tik sakyti, kas darosi. Ten jums išduos kelionės dokumentą, į kurį pulką kas panorės".[243]

Pradėta masiškai broliuotis su lietuviais kareiviais. Lietuviai kareiviai kviesdavo lenkus pas save, vaišindavo juos pietumis, vakarienėmis, paprastai su degtine. Tokiomis progomis buvo agituojama, platinami propagandiniai lapeliai. Viename tokių lapelių buvo rašoma: "Lenkai kareiviai, eikite pas save namo, jokia atsakomybė jums negresia, nes Lenkijos vyriausybė iškilmingai, viso pasaulio akivaizdoje, pripažino Jus nepaklusniais".[244] Kitame atsišaukime pabrėžiama: "Atminkite, kad jūs prisiekėte klausyti ne kokių avantiūristų generolų, bet tik tavo tėvynės, tad neklausykite Želigovskio".[245] Tad buvo naudojamas tariamojo sukilimo ir nepaklusnumo savo vyriausybei faktas ir kareivių nenoras ilginti karą.

Aiškėjo, kad Vidurinės Lietuvos dirbtinis valstybinis padaras nepajėgs ilgiau kariauti, tad tiek pats Želigovskis, tiek ir Laikinoji Valdančioji Komisija bei Lenkijos vyriausybė įsitikino, kad reikia ieškoti kitų kelių klausimui spręsti, tik čia buvo kilęs tam tikras tarp Vilniaus ir Varšuvos skirtumas nuomonių, kaip karą reikia baigti.

IV

BAIGIAMASIS KOVŲ SU ŽELIGOVSKIO ARMIJA TARPSNIS

Želigovskio ruošimasis ofenzyvai. Želigovskis suskato skubiai ruoštis ofenzyvai prieš Lietuvą, nes jam reikėjo suskubti atlikti operaciją, kol jo armija dėl dezertiravimo ir demoralizacijos dar galutinai nepakriko ir kol Tautų Sąjunga dar nenustatė paliaubų.

Užsimotos operacijos tikslas buvo suduoti lemiamą smūgį Lietuvos kariuomenei. Vis dėlto operatyvinio plano rengėjai atsižvelgė ir į politinius uždavinius, ypač į užimtos terotorijos praplėtimą.

Jau įsakydamas Želigovskiui "sukilti", pats Pilsudskis buvo nurodęs generolui pagrindinį tos akcijos tikslą — sukurti "Vidurinę Lietuvą" ir išstumti Lietuvos kariuomenę už 1920 m. birželio mėn. demarkacinės linijos. Tačiau, drauge su tuo, maršalas leido jam atsižvelgti į aplinkybes ir elgtis savarankiškai, nelaukiant nurodymų iš Varšuvos. Kadangi Želigovskis buvo ne politikas, bet tik karys, tai jo politinei linijai didelę įtaką darė jo aplinka — Vilniaus krašto lenkų politinės srovės ir jam pavestų karininkų kadras. Užtat pravartu susipažinti su to meto Vilniaus lenkų įtakingesnėmis politinėmis grupuotėmis.

Palankiausia Lietuvai politinė Vilniaus lenkų grupė buvo susitelkę aplink laikraštį "Gazeta Krajowa" vadinamieji "krajovcai", "tėvynainiai", kuriems vietiniai reikalai labiau rūpėjo už bendrus lenkiškuosius reikalus. Jie buvo taikos su Lietuva šalininkai ir pageidavo, kad Vilniaus kraštas nebūtų atskirtas nuo Lietuvos, tik norėjo, kad lenkai gyventojai turėtų kultūrinę autonomiją. Jie netgi kategoriškai nereikalavo nė unijos su Lenkija. Šiai politinei grupuotei vadovavo Liudvikas Abramavičius ir Česlovas Jankauskas. Ši grupė buvo, palyginti, nedidelė, ir ji nedaug teturėjo krašte įtakos.

Politinę vidurio liniją buvo užėmęs Polski Związek Lu-

dowy "Odrodzenie" (Lenkų Liaudies Sąjunga "Atgimimas"). Ši grupuotė buvo, tiesa, nusistačiusi už susijungimą su Lenkija, tačiau ji norėjo, kad Vilniaus kraštas gautų tam tikrą autonomiją. Ši srovė skelbėsi esanti taikos su Lietuva šalininkė.

Taip pat federalistai buvo ir vadinamieji Demokratai, taipgi ir PPS (Polska Partia Socjalistyczna) Litwy i Bialorusi. Jie siekė kantoninės santvarkos: Vilniaus Lietuvos sujungimo su Kauno Lietuva ir šios suvienytos Lietuvos sujungimo su Lenkija. Gerai žinodami, kad lietuviai su tuo nesutinka, jie buvo nusistatę savo politinį siekį vykdyti jėga.

Inkorporacijos šalininkus atstovavo Związek Narodovy (Tautos Sąjunga) ir Chrzescijanska Demokracja. Šios abi srovės turėjo didelę įtaką Vilniaus lenkiškajai miesčionijai. Jie labiausiai troško, kad ginčijamoji sritis būtų ko skubiausiai ir besąlygiškai prie Lenkijos prijungta. Principe sutikdami sudaryti su Lietuva paliaubas, jis vis dėlto labiausiai geidė, kad Lietuvos - Lenkijos siena būtų nustumta dar toliau į vakarus nuo Vilniaus.

Priešiškiausiai Lietuvos atžvilgiu buvo nusiteikęs įtakingas Tymczasowy Komitet Polityczny Ziemi Kowieńskiej (TKPZK, Laikinasis Kauno Žemės Politinis Komitetas). Šio komiteto politinis siekimas buvo ne tiek federacija su Lietuva, kiek jos pajungimas Lenkijai jėga. Šiame komitete buvo susitelkę išeiviai iš nepriklausomos Lietuvos, daugiausia dvarininkai. Komitetui pirmininkavo Ignacas Sokolovskis. 1919 m. Kaune tapęs lenkų komiteto pirmininku, jis energingai veikė prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę. Už priešvalstybinę veiklą jis buvo ištremtas iš pradžių iš Kauno miesto ir apskrities, pagaliau ir iš nepriklausomos Lietuvos.

TKPZK tuojau pradėjo veikti ir Vilniuje, kai tik Želigovskis jį užėmė. Paskatą tai veiklai davė lenkų Informacinio Biuro Kaune atstovai, kurie, atvykę į Vilnių, ėmė raginti Vidurinės Lietuvos valdžią, kad ji pareikalautų iš Lietuvos vyriausybės paleisti POW bylos kalinius, sušvelninti Lietuvos seimo ir spaudos išsireiškimų toną lenkų mažumos atžvilgiu, paleisti Šaulių Sąjungą ir kt. Informacinio Biuro atstovai skelbė, kad Želigovskio akcija turi apimti visą Lietuvą.

Savo propagandą TKPZK skleidė viešuose mitinguose ir Vilniaus spaudoje. Šiapjau tas komitetas turėjo nemaža šalininkų tiek federalistų, tiek ir inkorporacijos sekėjų tarpe. Jo skelbiamieji šūkiai darė žymią įtaką Vidurinės Lietuvos kariuomenei, ypač kavalerijos karininkams.

1920 m. spalio 28 d. TKPZK įteikė gen. Želigovskiui ir Laikinajai Valdomajai Komisijai oficialią deklaraciją, kurioje tikino, kad "bet kurie bandymai susitarti dėl dabartinės padėties tarp Vilniaus ir Kauno būtų beviltiški ir betiksliai ir privestų vien tik prie nepastovių kompromisų". Išeidamas iš šių prielaidų, komitetas ragino autoritetinguosius Vidurinės Lietuvos veiksnius "...išlaisvinti iš Kauno valdžios tuos tirštai lenkų apgyventus Lietuvos plotus, kurie dabar tos valdžios valdomi, ir besąlygiškai nugalėti Kauno valdžią".[246]

Konkretus planas šiai programai vykdyti kilo plk. Mscislavo Butkevičiaus vadovaujamos Vilniaus raitininkų brigados štabe.[247] Tatai tenka aiškinti tuo, kad žymi dalis Želigovskio raitininkų buvo kilusi iš Lietuvos bajorų, ypač karininkai, daugiausia nepriklausomos Lietuvos dvarininkai. Ši kavalerija buvo kovingiausia Želigovskio armijos dalis. Karininkų kadras su pačiu plk. Butkevičium buvo aiškūs ofenzyvos šalininkai. Jie norėjo taikytis su Lietuva tik po to, kai užims Kauną. Šių karininkų ofenzyvinis nusiteikimas stipriausiai paveikė patį Želigovskį.

Lapkričio pradžioje plk. Butkevičius įteikė Želigovskiui memorandumą, kuriame pasiūlė pradėti plataus masto Lietuvos puolimą. Toje operacijoje pagrindinis vaidmuo turėjo tekti kavalerijai, kuri, išėjusi į tolimą lietuvių užnugarį, turėjo sukrikdyti priešo kariuomenę ir sukelti betarpišką grėsmę Kaunui.[248]

Kadenacy savo reliacijoje rašo, kad Želigovskis tik po ilgų debatų ir studijų priėmė plk. Butkevičiaus pasiūlytą planą. Pagal Kadenacy, plk. Butkevičius pasakęs: "Na, greit būsime Kaune, kadangi generolas priėmė pasiūlytą veikimo planą".

Pats gen. Želigovskis savo svarstymus tuo klausimu taip savo užrašuose atžymėjo:

"Ar galima buvo paimti Kauną? Manau, kad taip. Ar reikėjo? Manau, kad taip... Bet tam reikalinga buvo programa. O ta programa galėjo būti tik sukūrimas Lietuvos, sujungtos su Lenkija... Didžiausia bėda buvo sudaryti vyriausybę. Manau, kad paimti Kauną, sudaryti vyriausybę ir po to sukurti didžiąją Lietuvą nebūtų buvę taip sunku, bet būtų buvę sunkiau ten valdyti".[249]

Kitoje vietoje Želigovskis savo užrašuose lyg ir prieštarauja šiam savo svarstymui, rašydamas: "Kauno imti nenorėjau, neturėjau atitinkamų jėgų, kad ten išsilaikyčiau, ir, kas blogiausia, neturėjau politikos". Ir vis dėlto Želigovskis priėmė Butkevičiaus planą ir jį vykdė. Juk tik tokio sprendimo iš gen Želigovskio, kaip kario, o ne diplomato, ir galima buvo laukti.[250]

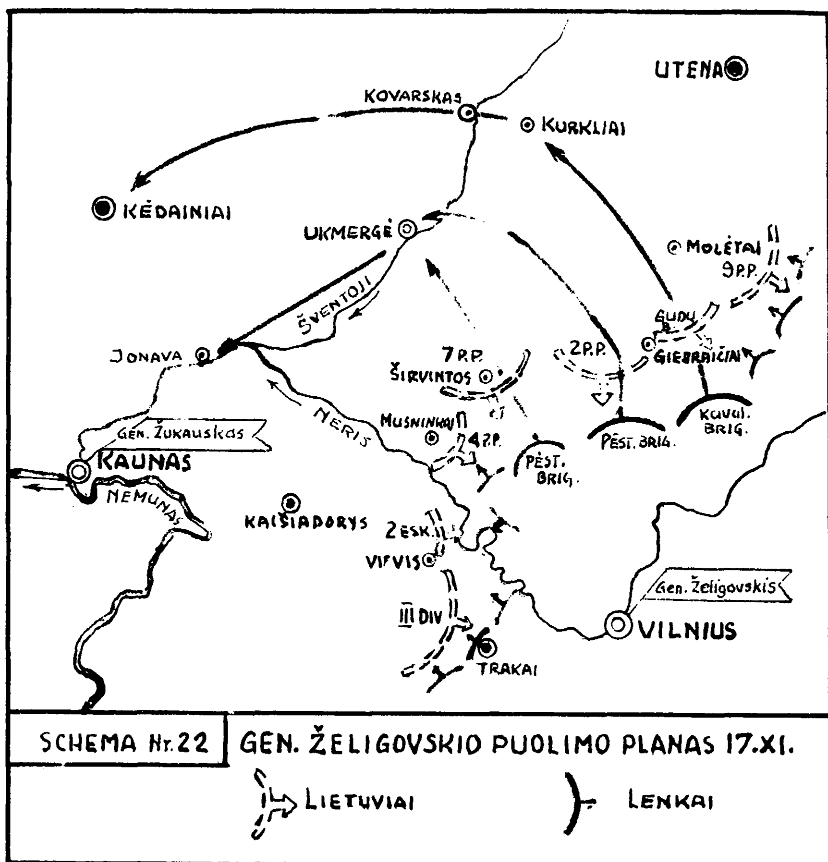
Dar lapkričio 16 d., ofenzyvos išvakarėse, Laikinosios Valdančiosios Komisijos Krašto Gynimo departamento viršininkas plk. Leonas Bobickis kalbėjo su Varšuvos poziciją atstovaujančiu mjr. Kazimieru Svitalskiu. Pastarasis buvo nuomonės, jog reikia dar, tarpininkaujant Chardigny, paspausti lietuvius, kad jie pasitrauktų be kovos. Bobickis nesidavė įtikinamas. Jisai įrodinėjo, kad ofenzyvos atšaukti negalima, kad reikia sudaryti įvykusį faktą. Derybos reikalo nepastūmės priekin, o ofenzyvos atidėti negalima. "Akciją pradėti vėliau negalima, atsižvelgiant į dezertiravimą... Aprangos, batų, milinių trūkumas daro padėtį taip sunkią, jog gen. Želigovskis puoselėja mintį atsistatydinti".[251]

Koks buvo iš tikrųjų Želigovskio patvirtintas ofenzyvos planas, kuriais sumetimais vadovaudamiesi šio operatyvinio plano autoriai sudarė kaip tik šitokį, o ne kitokį planą, atskleidė savo straipsnyje rotmistras Mikalojus Hetman-Michnevičius, štabo viršininkas kaip tik tos plk. Butkevičiaus vadovautos raitininkų brigados, iš kurios kilo operacijos sumanymas ir kuri turėjo suvaidinti toje operacijoje pirmaujantį vaidmenį.[252]

Apie užsimotos operacijos tikslą H.-Michnevičius šitaip pasisako. Ryšium su 1920 m. lapkričio pradžios Tautų Sąjungos intervencija buvo numatoma, kad netrukus bus sudarytos paliaubos. Reikėjo tikėtis, kad tuo laikotarpiu Lietuvos valdžia pasistengs Vilniaus klausimą išspręsti ginklu. Lenkams tad reikėjo užbėgti tam pavojui už akių ir, be to, išplėsti užimtąją teritoriją, tuo sudarant pretekstą reikalauti laukiamojo plebiscito platesnėse ribose, "juoba kad žymus etnografiškai lenkiškas plotas išilgai dešiniojo Neries kranto ir žemutinės Nevėžio upės dalies tebebuvo dar lietuvių okupuotas".[253]

Sudarytosios nepertraukiamos fronto linijos paskiri ruožai nebuvo pajėgūs atremti rimtos priešo akcijos. Fronto linija absorbavo kone visas pajėgas, tepalikdama vos keleto batalionų atsargą, kuria karo vadovybė galėjo daryti įtaką karinei padėčiai. Tatai lėmė veikimo laisvės apribojimą ir daugumos jėgų neišnaudojimą ryžtingo priešo antpuolio atveju. Dėl šitokios tiek lenkų, tiek ir lietuvių laikysenos fronte susidarė pasyvi pusiausvyra. Abiejų kordonų paskirų punktų vykdyti puldinėjimai nekeitė bendros padėties, nes jie buvo atliekami mažomis jėgomis ir teturėjo ribotus tikslus.

Bet kurios pusės atsisakymas kordoninės sistemos ir jėgų sutelkimas viena, priešui pavojinga kryptimi dėl strateginio užklupimo galėjo turėti lemiamas pasekmes. Vienintelis būdas tiek užbėgti už akių laukiamai lietuvių ofenzyvai, tiek ir įvyk-

dyti savuosius užmojus buvo perimti veikimo iniciatyvą į savo rankas ir ją išlaikyti iki paliaubų.

Pagrindinę planuotos ofenzyvos strateginę mintį taip nusakė Michnevičius. Mūsų jėgų visumos sutelkimas Kauno kryptimi, galimai mažiau atitraukiant jėgų užtikrinti jai laisvai veikti ir pridengti Vilnių, duotų mums žymią persvarą prieš išsklaidytą linijoje priešininką".

Pirmomis lapkričio dienomis Vilniaus kavalerijos brigados vadovybei buvo pavesta sudaryti kavalerijos panaudojimo projektą tokio pobūdžio veiksmų atveju. Remdamasi prielaida, kad savarankiškos kavalerijos veikimą reikėjo suderinti su akcijos visuma, brigados vadovybė sudarė bendrais bruožais fronto veikimo planą.

Pirmojoje plano dalyje buvo aptartas klausimas, kaip fron-

to liniją paversti sistema jėgų, kurių pagrindinė masė turėtų būti sutelkta netoli Vilniaus, į šiaurę nuo miesto, ir fronto linija pakeista kad ir mažiausio pajėgumo daliniais, tačiau sugebančiais, atitinkamai panaudojus vietos priemones, užtikrinti vyriausių jėgų panaudojimą bet kurioje vietoje ir bet kuriuo laiku.

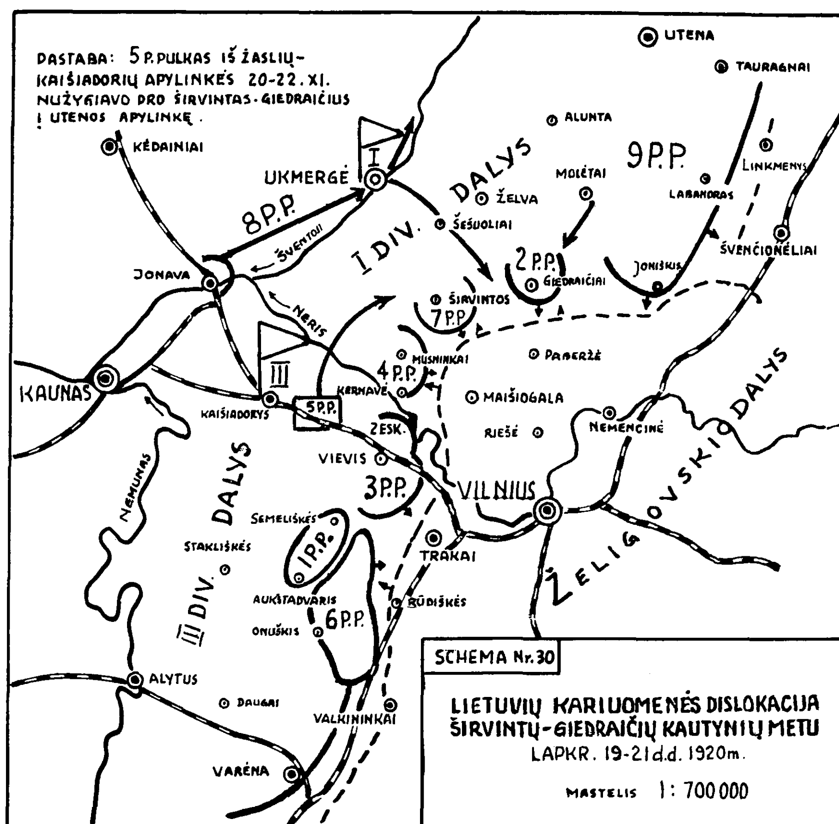
Antrojoje plano dalyje buvo aptarta operatyvinė kryptis ir kavalerijos brigados veikimo priderinimas.

Dėl ko buvo atsisakyta pulti Kauną ašimi Vilnius - Kaišiadorys - Kaunas, lėmė tokie samprotavimai. Neris, tuo metų laiku rimta gamtos kliūtis, dalo Vilniaus apylinkių rajoną į dus skirtingus kariniu požiūriu ruožus. Į pietus nuo upės dvi ginamosios gamtos linijos saugo miestą nuo vakarų pusės. Gynimą lengvino dar gan daug į priešo pusę einančių kelių ir trys geležinkelio atšakos. Tatai leistų pavartoti šarvuotus automobilius ir traukinius (pastarųjų turėta trys). Tačiau ta sritis nebuvo patogi ir pulti Kauną. Čia tegalima buvo pulti tik lėtai, nesitikėta turėti naudos ir iš užklupimo. Puolimas šia kryptimi galėtų būti ir sulaikytas, ir tada operacijos sėkmę tikriausiai išspręstų veiksmai šiaurinėje Neries pusėje, kur priešininkui lengva pasiekti persvarą, kai diduma lenkų jėgų užangažuota kryptimi Kaišiadorys - Kaunas.

Šiaurinės srities banguotas žemės paviršius, iš dalies apaugęs mišku, puolant buvo taktiškai patogus, be to, artėjant fronto veiksmams prie dešinės Neries pusės, draustų tolesnį puolimą ir dengtų kryptį į Vilnių iš šiaurės vakarų pusės. Pasirinkus pulti per šitą šiaurinę sritį, operatyvinių veiksmų ašis eitų kryptimi: Maišiagala - Musninkai - Jonava - Kaunas.

Leidžiant, kad Vilniui saugoti reikėjo 3 batalionų ir 2 eskadronų (savarankiško diviziono) Lentvario apylinkėse, iki 3 batalionų rajone Širvintos - Paberžė ir vieno bataliono ir pagalbinių dalių Vilniuje, *betarpiškai dalyvauti veiksmuose galėjo 15 pėstininkų batalionų, beveik visa artilerija, 1 kavalerijos pulkas kaip divizijos kavalerija ir 1 kavalerijos brigada.* Vienos paros bėgyje šios pajėgos galėjo būti sutelktos bet kuriame punkte tarp Vilniaus-Širvintų vieškelio ir Neries. Tatai įgalintų užklupti priešininką, turėjusį tame ruože (tarp Neries ir Širvintų) tik 5 batalionus ir 2 baterijas. Šiuos dalinius, išsklaidytus 15 km ilgumo linijoje lengva būtų sumušti, juoba kad artimiausias rezervas, 4 pėst. pulkas buvo ties Ukmerge ir tegalėjęs ateiti į pagalbą tik pirmą dieną po antpuolio pradžios.

Čia tenka pastebėti, kad Michnevičius nežinojo bent kiek

tikslesnės mūsų dalių dislokacijos. Jis, pvz., 4 pulką, stovėjusį Musninkų rajone, nukelia prie Ukmergės, 5 pėst. pulką atkelia iš kairiojo Neries kranto į Musninkų-Širvintų barą ir panašiai. Vis dėlto fronto linijos mūsų pajėgumas čia perteiktas realiai.

Michnevičius prileidžia tris galimo lietuvių priešpuolio atvejus. Lietuviai galėję pulti Vilniaus kryptimi arba Paberžės - Širvintų rajone, arba Lentvario apylinkėse, arba sutelkti savo veiksmus prieš lenkų puolančią grupę.

Telkti priešininkui pakankamai jėgų priešveiksmiui į Vilnių būtų sunku ir reikalautų daugiau laiko, nes vyriausios lenkų jėgos, eidamos Musninkų-Jonavos kryptimi, kirstų jo fronto liniją į dvi dalis, tarp kurių ryšys turėtų būti nutrauktas. Veiksmingesnis priešveiksmio būdas būtų stengtis pasiekti taktinį pasisekimą kovojant su lenkų puolamomis jėgomis. Prieši-

ninkui reikėtų telkti savo vienetus tokioje vietoje, kuri: 1. galėtų dengti kryptį Kaunas, 2. leistų telkti ko daugiau kovos priemonių ir 3. patenkintų telkimo saugumą.

Tokias sąlygas labiausiai atitiko Jonavos rajonas kaip išeities padėtis bet kuria kryptimi Kauno priešlaukyje, nes jis buvo užėmęs vidurinę visų Lietuvos karinių pajėgų padėtį, buvo geležinkelių ir šiaip kelių mazgas, jį dengė upė Šventoji. Michnevičius čia nurodo, kurias dalis lietuviai būtų galėję Jonavos rajone sutelkti, ir prieina išvadą, kad vis dėlto, nepaisant intensyvaus lietuvių jėgų telkimo, lenkų pajėgų persvara būtų buvusi užtikrinta.[254]

Kadangi planingai telkti savo dalinius lietuviai tegalėję tik būdami visai saugūs, tai lenkams reikėję sunkinti ir krikdyti telkimą. Užtat Michnevičius ir tvirtina, kad *"Mūsų kavalerijos brigados uždavinys buvo išlaikyti ir sutvirtinti priešininko jėgų išsklaidymo padėtį, veikiant jo užnugaryje"*. Kavalerijos veiksmai, grėsdami strateginiams punktams priešininko teritorijoje, turėtų jį versti išskirti dalinius tiems punktams saugoti.[255]

Ofenzyvos lemiamieji kovos veiksmai buvo numatomi Jonavos rajone. Ten kavalerijos brigada turėjo taktiškai jiems padėti ir užtat brigados veiksmų rajonas turėjo būti ne tolesnis, kaip vienos dienos žygio.

"Kėdainių miesto apylinkės", sako Michnevičius, *"atitiko tuos reikalavimus, juoba kad reikėjo nutraukti susisiekimą geležinkeliu Šiauliai - Kaišiadorys tikslu neleisti vežti dalinių geležinkeliu... Mūsų kavalerijos brigados pasirodymas arti Kėdainių turėtų dar tą teigiamą pusę, kad leistų Vidurinės Lietuvos daliniams užimti teritoriją ligi Nevėžio upės, kuri buvo didesnių lenkų gyventojų susitelkimų vakarinė riba. Tai nėra bereikšmis dalykas, jei kartais būtų svarstoma, kuriuose plotuose vykdytų plebiscitą"* (visur mano pabraukta, A.R.).[256]

Lapkričio 16 operatyviniu įsakymu L. 139 Vidurinės Lietuvos kariuomenės vadovybė įsakė pėstininkams pulti ruožą Širvintos - Paberžė. Šiame 16 km ilgumo ruože stovėjusios jėgos buvo sustiprintos dviem Minsko pulko batalionais. Tuo būdu iš viso čia susidarė 12 batalionų.[257]

Želigovskio kariuomenės puolimas lapkričio 17 d. Po antrojo lenkų raitininkų prasiveržimo ir po ryšium su tuo prasiveržimu vykusių Giedraičių kautynių mūsų 1 divizijos baras ėjo pro Musninkus, Širvintas, Giedraičius; visi šie punktai buvo mūsų pusėje. Bare buvo, palyginti, ramu, išskyrus vie-

nos bei kitos pusės nedidelius sargybų pultinėjimus tikslu varginti priešą ir jį klaidinti, kad jis nesuprastų, ar čia turima reikalą su vietiniu, ar su platesnio masto puolimu.

Pasitaikydavo ir šiek tiek didesnių susirėmimų. Vienas lenkų batalionas, pvz., lapkričio 9 d., auštant, puolė į pietus nuo Giedraičių esančius Pustilkos ir Papiškių kaimus, kuriuose stovėjo 2 pėst. pulko 3 kuopos sargybos. Puolimą palaikė ir artilerija. Puolama buvo staigiai, Pustilkos sargyba buvo apsupta ir paimta į nelaisvę. Dešinėje, Magūnų kaime, stovėjęs 2 kuopos vadas ltn. Ališauskas, išgirdęs šaudant, nuvyko į Santakius ir ten rado mūsų sargybą jau išvaikytą. Kuopos vadas tuojau pasiuntė ltn. Matulaitį su būriu kareivių prie Paraisčių kaimo. Naudodamasis krūmais, ltn. Matulaitis užeina lenkams į sparną. Tuo pat metu į 3 kuopos barą atvyksta iš Giedraičių III bataliono siųsta viena kuopa ir pradeda vykdyti priešpuolį. Lenkus pulti padėjo ir 5 baterija. Lenkai nebeatlaikė ir pradėjo trauktis, palikdami keletą belaisvių.

Iš paimtų belaisvių buvo patirta, kad lenkai puolė tikslu išaiškinti mūsų jėgas ir jų išdėstymą. Taip pat buvo sužinota, kad Kauno pulkas buvo papildytas iki 150 durtuvų kuopoje ir kad puolė į šį barą naujai atvykęs Lydos pulko batalionas.[258]

Kad lenkai rengėsi pulti, mūsiškiai žinojo iš belaisvių ir vietos gyventojų. Paberžės rajone lenkai subūrė gan stiprias jėgas. Kadangi Želigovskio kariuomenė tiek skaičium, tiek ir ginklavimu buvo kelis kartus pranašesnė už mūsų kariuomenę, laikiusią frontą prieš Želigovskį, tai, pasyviai ginantis, beveik nebuvo vilties prieš rimtą lenkų puolimą atsilaikyti. Pulti, priešingai, sąlygos buvo patogios. Ligi Vilniaus nebuvo nė 40 km. Neries trikampis Vilniaus link nuolatos siaurėja. Jei Vilniaus kryptimi 2 pėst. pulkas pultų per Paberžę ir Riešę, 9 pėst. pulkas iš Dubingių per Sužionis ir užimtų Nemenčinę, 7 pėst. pulkas pultų iš Širvintų per Maišiagalą ir 4 pėst. pulkas per Musninkus, Kernavę, toliau Neries pakrantėmis, tai mūsų jėgos prie Vilniaus taip sutirštėtų, jog Želigovskiui tektų tik skubiai savo jėgas kelti į kairiąją Neries pusę. O jei dar ir 3 divizija paspaustų kairiajame Neries krante, tai Želigovskis bene būtų priverstas trauktis ir iš Vilniaus Žodžiu, juo labiau artėsime prie Vilniaus, tuo mums puolimo sąlygos gerės ir, priešingai, juo daugiau nuo Vilniaus tolsime, tuo mūsų tiek gynimosi, tiek ir puolimo sąlygos blogės.

Šitaip samprotavo plk. Petruitis savo atsiminimų knygo-

je.[259] Šitos mintys žymia dalimi sutampa su čia jau lenkų rotmistro Michnevičiaus atpasakotomis. Ir plk. Butkevičiaus štabas buvo įsitikinęs, kad juo toliau lietuviai bus stumiami nuo Vilniaus į šiaurę, tuo frontas labiau platės ir tuo lietuviams bus sunkiau gintis.

Plk. Petruitis sakosi buvęs nujojęs iš Giedraičių net į 1 divizijos štabą Ukmergėje siūlyti savo sumanymo pulti, tačiau ten nieko nelaimėjęs.[260]

Lapkričio 15 d. 2 pėst. pulko štabas gavo visai patikimų žinių, kad lenkai žymias jėgas telkia prieš Giedraičius. Lapkričio 16 d. du lenkų batalionai puolė mūsų užtvaras Santakių, Pustilkos ir Papiškių kaimuose ir tuos kaimus užėmė. I bataliono vadas kpt. Kynas įsakė kuopų vadams išvyti lenkus iš šių kaimų. Pulko vadas mjr. Petruitis nusiuntė kpt. Noreiką su I batalionu ir viena patranka vykdyti priešpuolio. Patranka iš pozicijos tarp Krivalaidžių ir Pustilkos rėmė bataliono puolimą. Dešinėje išėjo į lenkų sparną ltn. Matulaitis. Lenkai tuojau buvo išmušti iš užimtų kaimų ir pasitraukė į aukštumas ties Burkilų kaimu. Kpt. Noreika bandė ir iš čia juos išvyti, kovėsi ligi pat sutemos, bet lenkai iš čia nebesitraukė. Sutemus kpt. Noreika su savo batalionu ir patranka grįžo į Giedraičius.[261]

Sutelkęs žymias pėstininkų, kavalerijos, artilerijos ir net šarvuotų automobilių jėgas, Želigovskis lapkričio 17 d. auštant pradėjo vykdyti savo didžiąją, jau paskutinę ofenzyvą. Jis puolė lietuvių 1 divizijos užimamąjį barą, t.y. nuo Neries upės iki Dubingių, Musninkų - Širvintų - Giedraičių - Dubingių linija. Šią liniją gynė mūsų 4, 7 ir 2 pėst. pulkai. Mūsų kariuomenės padėtis buvo labai kritiška, nes lenkai šiai ofenzyvai buvo sutelkę kelis kartus didesnes, negu mūsų gynėjų, pajėgas, puldami jie perėmė iniciatyvą į savo rankas ir galėjo gan lengvai bet kurioje fronto vietoje prasiveržti pro mūsų skystai užimtąją liniją, apsupti mūsų dalinius ir juos sunaikinti.

Mūsų karinėje literatūroje išsamiausiai yra aprašyti tos dienos veiksmai 2 pėst. pulko užimtajame fronto ruože. Tuos veiksmus yra aprašęs mūsų karo istorikas plk., tada ltn., visų Giedraičių kautynių dalyvis 2 pėst. pulko 2 kuopos vadas Kazys Ališauskas.[262] Šituo jo aprašymu čia ir tenka daugiausia naudotis.

Lapkričio 17 d. naktį, ypač prieš auštant, 2 pėst. pulko vadas mjr. Petruitis kalbėjosi su batalionų vadais Giedraičiuose, po to skambino telefonu kuopų vadams, tardamasis su jais apie galimą lenkų puolimą ir kareivių nuotaikas. Tad kuopų

vadai apie puolimą buvo įspėti, nors tikslesnių žinių apie lenkų ofenzyvinį planą ir neturėta.

Auštant lenkai pradėjo pulti patį kairįjį baro sparną, kuriame, Gižų kaime, į pietryčius nuo Giedraičių, stovėjo 2 pėst. pulko vado valdžioje esanti gudų kuopa.[263] Šią kuopą staigiai ir smarkiai puolė lenkų pėstininkų batalionas ir raitininkų brigada. Gudų kuopa labai narsiai ir atkakliai gynėsi, bet po valandos kuopos vadas telefonu pranešė pulko vadui, kad jis nebeįstengsiąs laikytis, nes puola labai stiprios lenkų raitininkų ir pėstininkų jėgos. Tada mjr. Petruitis bataliono vadui kpt. Kynui įsakė pasiųsti gudams padėti jo bataliono rezervinę ltn. Juozapavičiaus vadovaujamą 3 kuopą. Vykdama Gižų kryptimi, ši kuopa sutiko lenkus ties Kupriškių vienšėdžiu ir Muraviankos kaimu. Netrukus šia kryptimi 3 kuopai padėti buvo išsiųsta dar ir 8 kuopa, ltn. Olšausko vadovaujama. Nebegalėdama atsilaikyti, gudų kuopa pasitraukė Molėtų link.[264] Nustūmęs gudų kuopą, lenkų pėstininkų batalionas pasuko Giedraičių kryptimi, o raitininkų brigada nujojo Videniškių link. Mjr. Petruitis jo valdžioje buvusį raitininkų eskadroną tuojau pasiuntė sekti lenkų raitininkų judesių ir jam pranešinėti.

Taip pat auštant lenkai puolė 1 kuopą, stovėjusią dešiniajame pulko sparne, Alionių kaime ir dvare, ir sparninę 7 pėst. pulko kuopą Ramaškonių kaime, 3-4 km į vakarus nuo Alionių. Kuopos baro vieta kairėje buvo balota ir dėl to nepatogi manevruoti. Lenkai apėjo kuopą iš dešinės, kur vieta buvo kalvota, apaugusi miškeliais, tad sudarė gerą prieigą ir sunkino sekti. 9 val. 30 min. kuopa pasitraukė iš Alionių bažnytkaimio į Pajuodžių kaimą.

Taipgi auštant buvo užpulta ir Magūnų, Santakių ir Magazinų kaimuose stovėjusi 2 kuopa. Pats kuopos vadas ltn. Ališauskas apie tai rašo:

"Kuopos vadas laiku sustiprino sargybą Santakių vienkiemyje. Vieną kareivių būrį, viršilos Labučio vadovaujamą, pasiuntė į dešinę apeiti lenkų sparno. Viršila Labutis uždavinį įvykdė. Išėjo lenkams už sparno; ant vieškelio ties Paraisčių kaimu sutiko bevažiuojančią lenkų bateriją ir du lengvus automobilius. Baterija ir lengvieji automobiliai apšaudomi greit išnyko. Spėjama, kad automobiliuose važiavo pats generolas Želigovskis. Alionių miškas buvo sparne puolantiems lenkams, juo naudojantis nekartą buvo užeita lenkams už sparno ir suvaržytas puolimas. Kad nesusidarytų pavojaus puolančioms dalims, lenkai su vienu batalionu užėmė Paraisčių kaimus (Paraisčiai I ir Paraisčiai II) ir dabojo išėjimus iš miško. Pakartotini ban-

dymai išeiti lenkams į užpakalį lapkričio 17 d. Akmenės dv. (Gut Okmiany) Mamakalnio kryptimi nedavė teigiamų vaisių. Kuopa išsilaikė Magazinų, Santakių vienkiemiuose iki 13 valandos ir, pasitraukus mokomajai kuopai iš Krivalaidžių kaimo, — pasitraukia į Dudonių kaimą".

Ltn. Kareivos vadovaujama mokomoji kuopa gynė vidurinį pulko baro ruožą pagrindine kryptimi vieškelyje Giedraičiai - Vilnius. Pirmoji jos sargybų linija buvo Burkilų kaimo linijoje, antroji — Akmenės dvaro ir Juodonių kaimo, trečioji — Krivalaidžių kaimo linijoje. Pastarojoje linijoje ji buvo įsitaisiusi neblogus apkasus.

Matyt, vykdydami Giedraičių supimo iš abiejų pusių manevrą, mokomąją kuopą lenkai pradėjo pulti jau prašvitus. Pirmąsias abidvi linijas jie greit paėmė, tačiau trečiosios linijos jie jau nebepajėgė pralaužti, nes ltn. Kareiva buvo gerai sutvarkęs šaudymą. Jis reikalavo iš kareivių, kad jie nei vieno šūvio veltui nepaleistų, sakydamas: "Jei šauni, tai šauk, kad pataikytum". Užtat čia jis ir laikėsi kaip uola. Buvo labai svarbu, kad lenkai šios paskutinės pozicijos nepralaužtų, nes tuo atveju būtų kilusi netvarka ir nebūtų spėta pasitraukti.

Apie 10 valandą ryto susidarė labai kritiška padėtis. Lenkai puola visame pulko bare, o abiejuose sparnuose jau prasilaužė ir ėjo į užnugarį. Giedraičiuose dar stovėjo kpt. Noreikos vadovaujamas III batalionas atsargoje. Jis turėjo 180 šaulių. Norėdamas, kaip ir ankstesnėmis dienomis, priešpuoliu paraližuoti lenkų puolimą, pulko vadas įsakė kpt. Noreikai paimti 7 kuopą ir vieną baterijos būrį ir atakuoti lenkus fronto kryptimi, Giedraičių - Vilniaus vieškeliu, ltn. Kareivos bare. 9 kuopa buvo palikta dar rezerve, kad galėtų gintis, jai lenkai puls iš užpakalio.

Tuo metu pulko vadas susiskambino su 7 pulku Širvintose. 7 pulkas pranešė, kad lenkai juos supa iš kairiojo sparno, taigi nuo 2 pėst. pulko pusės. Su divizijos vadu jau mjr. Petruitis nebegalėjo susiskambinti, nes kažkur užnugaryje buvo nutraukta telefono linija. Su kuopų vadais jis dar galėjo susikalbėti, tik nežinojo, ką veikia 3 kuopos vadas ltn. Juozapavičius.

Kpt. Noreikai su ltn. Butkevičiaus 7 kuopa išvykus Krivalaidžių link, tuojau paaiškėjo, kad lenkų pėstininkai apeina Giedraičių ežerą iš šiaurės ir kad netrukus jie gali pulti vyr. ltn. Matulevičiaus 5 bateriją. Pulko vadas įsakė vyr. ltn. Matulevičiui šaudyti į puolančius lenkus karteče ir nusiuntė paskutinį savo rezervą ltn. Jakobsono 9 kuopą užimti pozicijos ant

aukštumos tarp Martiniškių dvaro ir Daujočių kaimo. Jo uždavinys buvo neleisti lenkams užeiti į mūsų užnugarį.

Giedraičiuose teliko tik pulko vadas, I bataliono vadas kpt. Kynas ir ltn. Gincas. Rezervų jau nebebuvo. Pulko vadui buvo aišku, kad Giedraičius reikės apleisti. Jis davė kpt. Kynui atitinkamus įsakymus. Ruošdamasis iš Giedraičių trauktis, kpt. Kynas su vyr. ltn. Gincu iš Giedraičių išsiuntė visas gurguoles.

Kpt. Noreika su vyr. ltn. Butkevičium, atvykę į Krivalaidžių kaimą, rado mokomosios kuopos užtvaras jau pasitraukusias. Lenkai buvo priėję prie mokomosios kuopos apkasų. 5 baterijos ugnis kliudė lenkams pulti. Lenkų baterija nebeveikė, nes ji buvo sukliudyta stoti į poziciją. Kpt. Noreika ir vyr. ltn. Butkevičius su 7 kuopa perėjo mokomosios kuopos apkasų liniją ir puolė lenkus Pustilkos kaimo kryptimi. Ties Pustilkos kaimu 7 kuopa smarkiai susikovė su dviejų šarvuotų automobilių lydimais lenkų pėstininkais. Paskui šarvuočius slinkusios lenkų grandinės nuo taikliai šaudančių 7 kuopos šaulių turėjo nuostolių ir leidosi bėgti. Kpt. Noreika su kareivių būriu staiga prisiartino prie šarvuočių. Šarvuočio įgula nepažino, kad tai buvo ne savi, ir šarvuočio viršininkas pravėrė duris ir paklausė: "Kas čia yra, ponai?" Tą momentą vienas mūsų kareivis nušauna šarvuočio komendantą, kitas įmeta į šarvuotį rankinę granatą, kuri sprogsta ir išžudo šarvuočio įgulą. Iš paskos važiavęs kitas šarvuotis, pamatęs pirmojo šarvuočio nelaimę, paspruko ir daugiau nebesirodė. Šarvuočio žlugimo paveiktos, priekinės lenkų kuopos leidosi bėgti. 7 kuopos priešpuolį sustabdė lenkų rezervinės dalys, sutikusios kuopą šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi. Kuopa pasitraukė į mokomosios kuopos apkasus. Šarvuotis liko stovėti vietoje, nes Krivalaidžių-Pustilkos kelyje dar prieš tai buvo sugadintas tiltas ir šarvuočio negalima buvo išvežti.

Iš Giedraičių Kupriškių link pasiųstos 3 ir 8 kuopos, lenkų puolimo Giedraičių kryptimi sulaikyti, prieš lenkų spaudimą atsispirti nepajėgė. Lenkai priartėjo prie Giedraičių. Dar ir po to, kai 3 ir 8 kuopos buvo pasitraukusios, ltn. Mačiukas su kulkosvaidžių grupe perėjo vieškelį į vakarų pusę, į pietus nuo Pašilės kaimo, ir kulkosvaidžių ugnimi kliudė lenkams užeiti mokomajai ir 7 kuopai į užnugarį.

Ltn. Jakobsono 9 kuopa, siųsta į šiaurę nuo Giedraičių ežero, prie pat Martiniškių dvaro susirėmė su lenkų batalionu.

Paskutinį lapkričio 17 d. 2 pėst. pulko veiksmų tarpsnį šitaip aprašo plk. Ališauskas:

"12 valandą padėtis buvo tokia: 1, 3 ir 8 kuopos jau buvo pasitraukusios. 9 kuops' gynė kairį pulko sparną ties Martiniškių dv. Tebekovojo savo pozicijose 7, 2 ir mokomoji kuopos, pulko baro centre. Pulkui grėsė pavojus iš abiejų pusių. 12 val. lenkai buvo užėmę punktus: k. Pajuodžiai, Alionys, Akmenka, Pustilka, Radvoniškiai, Kupriškiai, Piliakoniai (Pelikance), Zanėnai (Zaniance); lenkų kavalerijos brigada žygiavo niekieno nekliudoma Videniškių kryptimi.

13 val. kapitonas Kynas įsakė trauktis. Vyr. ltn. Gincas tebetvarko užpakalį ir renka žinias apie priešą. Ryšiai liovėsi veikę. Vos kapitonas Kynas suskubo duoti įsakymus trauktis, leit. Jakobsonas pranešė, kad lenkai veikiai užims kelią Giedraičiai - Želva. Netrukus kap. Kynas su vyr. leit. Gincu raiti išjojo iš Giedraičių. Giedraičiai buvo apleisti, nors Vilniaus kryptimi, t.y. už Giedraičių, dar buvo mokomoji, 7 ir 2 kuopos.

Kapitonas Kynas apsistojo Kraspolio dvare — vietoje, kur pirma stovėjo pulko štabas. Gurguolės, ligoninė (ne ligoninė, bet perrišimo punktas. Pulko ligoninė stovėjo Vidiškiuose, A.R.) — Želvoje.

Mokomosios kuopos vadas leit. Kareiva, gavęs įsakymą trauktis, perspėjo 7 kuopos vadą ir kapitoną Noreiką. Kapitonas Noreika ėjo kartu su 7 kuopa.

Trauktis į Giedraičius nebuvo galima, vieškelis buvo lenkų apšaudomas, o vietomis jau užimtas. Todėl 7 kuopa ir mokomoji kuopa pasitraukė kryptimi iš Krivalaidžių pro Pašilę į Rudžionis..., t.y. į vakarus nuo Giedraičių. Besitraukdamas iš vietos, buvo sužeistas 3 bataliono vadas kap. Noreika.[266] Kareivis Kučauskas, pakėlęs kap. Noreiką, taip pat krito sužeistas. Juos abu paėmė ir išnešė 7 kuopos kareiviai. Pakely pro Pašilės kaimą leit. Mačiukas buvo perspėtas dėl pulko traukimosi, bet pastarasis gelbėjo sužeistą kareivį ir savo kulkosvaidžius — buvo sužeistas ir tuo būdu pateko nelaisvėn. Kaip vėliau teko patirti, leit. Mačiukas buvo lenkų nugabentas į Vilnių karių ligoninėn, bet kadangi sužeidimas buvo pavojingas gyvybei, o priežiūra bloga, tad jis mirė ir buvo palaidotas Vilniuje. 7 kuopai ir mokomajai kuopai teko trauktis balotomis vietomis, apaugusiomis krūmais. Iš Giedraičių ežero[267] į vakarus teka upelis, kuris yra klampus ir dėl to daugelis kareivių sušlapo. Lenkų artilerija tik nuo 12 val. pradėjo veikti, bet mūsiškiams žalos nepadarė.

2 kuopa, tebeveikusi Santakiuose, Magazinuose, įsakymą trauktis gavo kiek vėliau, kaip 7 ir mokomoji kuopos.

7 ir mokomajai kuopoms pasitraukus, šaudymas Krivalaidžiuose liovėsi, tebeveikė abiejų pusių artilerija. Fronto užpakaly buvo girdėtis reti atskiri šūviai, kuopos vadas spėjo mūsiškius pasitraukus ir pats pasitraukė iš Santakių vienkiemio. Pakely į Magūnų kaimą gavo pranešimą iš bataliono vado, kad liepta trauktis į Giedraičius. Praėjęs Magūnų kaimą, kuopos vadas įsakė 1 kuopos likučiams pasitraukti iš Juodiškio dvaro ir eiti drauge su 2 kuopa. Sekėjai pranešė, kad pastebėjo paleistas Giedraičiuose 2 rakietas, ir kareiviai

pasakojo, kad matė mokomąją kuopą pasitraukus Rudžionių kaimo link. Kuopos vadas spėjo aplinkybes pakitėjus ir, eidamas į Giedraičius, taip pat pasuko į Rudžionis, iš kur nuvyko su kuopa į Kasparavos k. Lenkai ėjo lygiagrečiai su 2 kuopa per Maišelių k., Jonių pv. ir sekė 2 kuopos judėsius.

Kap. Kynas, vadovaudamasis pulko vado įsakymu, davė pulkui įsakymą sustoti Kreivinės vs., Rubikonių, Kasparavos, Dudonių, Šupėnų dv., Čivilių ruože. Sužeidus kapitoną Noreiką, 3 batalionui ėmė vadovauti vyr. leit. Butkevičius. 7 kuopsi vadovauti buvo paskirtas vyr. leit. Musatovas. Ir taip jau mažas karininkų skaičius sumažėjo tiek, kad kiekvienoje kuopoje buvo tik po vieną karininką.

Vyr. leit. Butkevičius su 3 batalionu užėmė Čivilių, Šupėnų dvaro barą prie Dudonių ežero. Kapitono Kyno bataliono 1 kuopa buvo užėmus Dudonių kaimą, mokomoji kuopa Kreivinės ir Rubikonių kaimus. 3 kuopa pulko vado įsakymu buvo pasiųsta į Balninkų miestelį. Neduota uždavinio 2 kuopai, bet apie pastarąją bataliono vadas neturėjo žinių. Sužinojęs, kad 2 kuopa stovi Kasparavos palivarke, įsakė pastarajai stovėti vietoje, o kuopos vadą orientavo aplinkybėse. 20 val. pulkas stovėjo užėmęs aukščiau nurodytą ribą.

Lapkričio 17 dienos kautynės pasibaigė tuo, kad 2 pėstininkų pulkas pasitraukė iš Giedraičių rajono. Lenkams pavyko didesnėmis jėgomis prasilaužti pulko sparnuose. Pulko baro centre stovėjusi mokomoji kuopa, leit. Kareivos vadovaujama, atkakliai gynėsi. Nemenką vaidmenį suvaidino ir kapitono Noreikos kontrpuolimas. Lenkai turėjo nuostolių nukautais ir sužeistais. Pavojus sparnuose privertė trauktis. Dėka lenkų karingumo, kuris šiose kautynėse pasireiškė tuo, kad buvo rodomas didelis smarkumas kautynių pradžioje ir didelis lėtumas kautynių pabaigoje, pulkui pavyko laimingai pasitraukti.

Pulkui pasitraukus iš Giedraičių rajono, pulko štabas apsistojo Želvoje. Prie pulko vado buvo leit. P. Kaladė, kuris ėjo žinių karininko pareigas. Pastarasis sirgo, jam buvo siūloma evakuotis ligoninėn, bet jis atsisakė. Karininkų tarpusavio vienybė, pasiaukojimas tėvynei ir uolus pareigų ėjimas šiame laikotarpyje buvo pasiekęs aukščiausią laipsnį".[268]

Apie tuo metu į kairę nuo 2 pėst. pulko stovėjusį 9 pėst. pulką 2 pėst. pulko vadas Petruitis taip atsiliepia:

"Su 9 pulku seniai jau neturėjom jokių ryšių, kuris stovėjo tada Molėtų rajone be jokio tikslo bei darbo.[269] Jei jis būtų arčiau buvęs ir nors kiek mums padėjęs kairiajam sparne, tai mus lenkai nebūtų iš Giedraičių išprašę. 9 pulkas labai nedrausmingai pasielgė su mumis. Vieni kraują lieja, o kiti tik džiaugiasi, kad jiems niekas nelipa ant sprando".[270]

Sužinojęs iš husarų, kad lenkų raitininkai nužygiavo Videniškių - Balninkų kryptimi, mjr. Petruitis tuojau pasiuntė ltn. Juozapavičių su 3 kuopa į Balninkus, kad ji bent kiek

apsaugotų 2 pėst. pulko sparną ir batalionų vadams įsakė išžvalgyti Videniškių rajoną. Pasiųstas Videniškių rajono žvalgyti ltn. Tilvikas pranešė, kad raitininkai žygiuoja Balninkų kryptimi. Teko dar daugiau pasitraukti, nes jei raitininkų masės pultų iš užnugario, o pėstininkai iš priekio, tai 2 pėst. pulkas būtų visai sunaikintas. Todėl mjr. Petruitis kpt. Kynui įsakė su I batalionu pasitraukti į Rozališkių, Mateikiškių ir Šešuolių liniją, o vyr. ltn. Butkevičiui su III batalionu vykti į Želvą ir stovėti pulko rezerve. Tą pačią naktį pulkas prieš auštant užėmė įsakytus punktus.[271]

Taip pat lapkričio 17 d. rytą kita lenkų rinktinė puolė ir 7 pėst. pulko užimtąjį Širvintų barą. Ir šitame bare mūsų pėstininkai labai atkakliai laikėsi. 7 pėst. pulko I batalione tarnavęs savanoris Antanas Antanaitis apie lapkričio 17 d. lenkų puolimą rašo:

"Tą dieną apie 10 val. lenkai smarkiai pradėjo mus pulti: vienai grandinei išsiskleidus, tuojau ir kita iš miško išlenda. Bet mes ligi vakaro sėkmingai retinome lenkų eiles. Vakare pasitraukėme už Širvintų apie 3 km Ukmergės link ir čia užėmėm barą".[272]

Po 7 valandų smarkios kovos lenkai pralaužė kairįjį pulko sparną tarp Šašuolių ir Alionių miškų. 7 pėst. pulko 8 ir 9 kuopos vykdė priešpuolį, tačiau, patyrusios nuostolių, buvo priverstos atsitraukti į Širvintas. Priešpuolio kautynėse nelygioje kovoje didvyriškai žuvo laikinai einąs 8 kuopos vado pareigas ltn. Zigmas Tiška. III batalionas, net jau ir sutemus, kietai kovėsi Širvintų miestelio gatvėse, kol žingsnis po žingsnio buvo stipresnio priešo išstumtas.[273] Lenkams apeinant pulko sparnus, 7 pėst. pulkas iš Širvintų pasitraukė Ukmergės link ir užėmė Viesų - Liūnų - Degučių kaimų liniją prie Širvintos upės. Buvo traukiamasi tvarkingai, patiriant, palyginti, mažus nuostolius.[274]

7 pėst. pulko 6 kuopos vadas ltn. Z. Šalkauskas tos dienos II bataliono kautynes šitaip aprašo:

"Aušo rytas ūkanotas, bet su skaidriom properšom, be saulės, be lietaus, be vėjo.

Apie 7:30 val. staiga krito į Kielių kaimą ir aplink jį keli lenkų art. sviediniai. Vėliau vienas krito per 5 žingsnius nuo manęs, bet nesprogo, sutižo ir ėmė degti. Nubėgau į b-no štabą. Vyr. ltn. Statkus (ėjęs b-no vado pareigas, A.R.) buvo dar lovoj. Nusprendėm, kad "šiandien bus kas nors". Įsakiau 6 kuopos viršilai Švagždžiui rikiuoti kuopos būrius, faktiškai du, vienas buvo pozicijoj, nors buvom apsikasę iš visų keturių Kielių kaimo pusių.

Apie 8 val. Porų kaimo kryptimi pasigirdo smarki šautuvų ugnis. Vyt. ltn. Kemėžis pradėjo kautynes. Netrukus jis paskambino telefonu, kad lenkai supa jo kairįjį sparną. Vyr. ltn. Statkus įsakė vykti "pas Kemėžį".

Apie 8:30-9 val. 6 kuopos du būriai atidengė ugnį iš pozicijos į šiaurę nuo Porų. Lenkai buvo aukštumoje ir kiek aukščiau, distancija 600-700 m.

Triskart buvau pusiau nušliaužęs, pusiau nuėjęs pas Kemėžį ir prie telefono.

11 val. atvyko iš Širvintų paspirtin 7/III (t.y. 7 pulko III b-no, A.R.) vienas būrys, rodos, 7 kuopos... Padėtis atrodė stabilizuota, būrys buvo paliktas pietų-vakariniam Porų pakrašty. 12 val. ltn. Rudminas keitė kulkosvaidžių poziciją iš 6 kuopos baro atgal į Kielius. Art. laikas nuo laiko paleisdavo ugnį į aukštumas. 13 val. lenkų grandinės lyg ėmė tirštėti. 13:30 iš 5 kuopos telefono prašiau art. ugnies į aukštumas priešais 6 kuopą ir Porų k. Vyr. ltn. Statkus pasakė, kad art. daugiau nebus ir tiek. Kodėl — nepasakė.

16 val. buvo pranešta iš Kielių, kad 7/I pasitraukė iš savo pozicijų Giedraičių vieškely. Kai sutems, ar temstant, vyr. ltn. Statkus su likusiais būriais Kieliuose-Avižonyse atvyksiąs į Porus ir visas 7/II trauksis per 4 p.p. barą į vakarus nuo Širvintų. Apie 17 val. lenkų pusėj pakilo balta rakieta ir viskas nutilo.

17 val. 7/II pradėjo trauktis. Vakaras buvo nepaprastai tamsus... Keliukai buvo pabliurę. Imta palydovai iš civilinių gyventojų nuo vieno kaimo iki kito. Dėl tamsos 7/II vora buvo skilusi į dvi dalis, tačiau be blogų pasekmių. Buvo kalbėtasi su 4 p.p. 1 kuopos vadu. Per 14 val. padaryta 12 km.

6 kuopa šaudė ramiai, dažnai paskirtais būreliais ir į paskirus taikinius, įtariamus kulkosvaidžių lizdais esant. Kai lenkų grandinės pakildavo, ugnis sustiprėdavo. Apie 12 val. šovinių transportą atvilko, atitempė viršila Švagždys. Vertas buvo Vyčio kryžiaus.

17.11.20 7/II kautynės turėjo ugnies kautynių pobūdį. Protarpiais ugnis pasiekdavo tokį smarkumą, kaip 1917 m. ties Ryga: šautuvų, kulkosvaidžių, artilerijos ugnis, tarpais ir saulutei šviečiant. Bet visi buvo gerai prisitaikę prie vietos...

Užmušti du kulkosvaidininkai... Du ryšininkai eiliniai, surišę telefono liniją smarkiai šaudomam plote, gavo Vyčio kryžius".[275]

Vieno jau ir anksčiau pasižymėjusios 6 baterijos būrio lapkričio 17 d. veiksmus ties Širvintomis taip aprašo tam būriui vadovavęs kpt. Pranas Povilaitis:

"Gavome įsakymą trauktis Širvintų link. Bevažiuojant, dešinėje iš netolimo miško pasirodė keletas raitų lenkų, kurie tačiau veikiai pasislėpė, nes buvo sutikti mūsų priedangos bei pasitraukiančių pėstininkų ugnimi.

Pakeliui gavome įsakymą tučtuojau apšaudyti . . . Motiejūnų kaimą

ir kitas vietas. Pozicijos ilgai rinktis nebuvo kada — sustojome atviroje pozicijoje prie pat Širvintų ir šaudėme, kur buvo įsakyta. Lenkai tuo tarpu ėjo pirmyn. Užėmė ir Paširvinčio dvarą. Mūsiškiai vis traukėsi.

Netoliese, tiesiai prieš bateriją, pasirodė pėstininkų grandinė, kurią iš pradžių palaikiau mūsų besitraukiančiais pėstininkais. Pažinęs, jog tai lenkai, tiesioginiu šaudymu atidengiau į juos ugnį.

Gavau įsakymą apšaudyti Paširvintį ir kitus tolimesnius punktus. Viena patranka šaudė į grandinę, kita į tolimesnius taikinius. Būrį apipylė šautuvų ugnimi. Kulipkos skambėjo į pabūklų skydus. Kareiviai laikėsi vyriškai — dirbo kaip automatai. Telefoninkas, nors ir linkčiodamas galva prašvilpiant kulipkai, tvirtai laikė vamzdelį.

Įsakymas trauktis. Patrankas rankomis išvežėm į plentą, nes privažiuoti prie jų buvo per daug rizikinga, ir, užkabinę ant pirmagalių, šuoliais išdūmėme iš miestelio... Sustojome Pabaisko valsčiuje Vileikių kaime, kur susijungėme su II būriu".[276]

Lapkričio 17 d. pradėtoji Želigovskio ofenzyva nesisekė taip, kaip buvo tikėtasi. Širvintas ir Giedraičius užimti ir keletą km ruože tarp Giedraičių ir Širvintų pasistūmėti priekin tepasisekė tik tą pačią dieną į pavakarį. Tik raitininkų brigada anksti prasiveržė ir žygiavo toliau. Pavojingiausia mūsų 1 divizijos padėtis susidarė tarpeklyje tarp 7 pėst. pulko kairiojo ir 2 pėst. pulko dešiniojo sparno, kur lenkai buvo pralaužę frontą. Ryšys tarp tų dviejų pulkų buvo nutrūkęs.

Tą dieną lenkai puolė ir 4 pėst. pulko užimtąjį Musninkų barą, tačiau čia mūsiškiai puolimą atrėmė ir savo pozicijų neužleido.

"Širvintų stebuklas". Lapkričio 18 d. lenkai nepuolė. Fronto linija kiek pasikeitė tik 2 pėst. pulko bare. Tą dieną 16 val. 2 pėst. pulko 3 kuopos vadas ltn. Juozapavičius pranešė, kad lenkų raitininkų vyriausios jėgos yra Perkalių kaimo apylinkėje ant kelio Vidiškiai - Alanta. 3 kuopa į pavakarį iš Balninkų pasitraukė į Žemaitkiemį. Apie 22 val. pulko vadas įsakė I bataliono vadui kpt. Kynui su batalionu dar pasitraukti atgal ir apsistoti linijoje Pašešuolė - Rimeišiai - Lyduokiai. III bataliono vadas vyr. ltn. Butkevičius, pulko vado įsakytas, tuo pačiu laiku pasitraukė iš Želvos į Lyduokius ir išstatė užtvaras Skačiūnų dvare ir Žemaitkiemyje.

Vidiškiuose su ligonine stovėjęs pulko gydytojas ltn. Segalis sužinojo, kad lenkų brigada yra Kurklių ir Didžiakiemio rajone, ir telefonu prašė pulko vado leisti jam su ligonine keltis į Ukmergę. Pulko vadas pranešė gydytojui Segaliui, kad 8 pėst. pulko batalionas atvyksta į Vidiškių rajoną, ir tuo tarpu

Priešakinės pozicijos Vilniaus fronte 1920 m. kare su lenkais

liepė gydytojui Segaliui iš sanitarų, gurguolininkų ir šiaip laisvų vyrų suorganizuoti ginkluotą dalinį ir išsiųsti saugoti tilto per Šventąją. Gydytojas Segalis surinko 30 kareivių ir su vienu kulkosvaidžiu juos nusiuntė saugoti tilto ties Radiškių dvaru. Lenkų jojos žvalgai rado tiltą "stipriai" saugomą ir juo nepasinaudojo.[277]

Iš žvalgybos pranešimų ir iš vietos gyventojų suteiktų žinių lapkričio 18 d. buvo patirta, kad lapkričio 20 d. lenkai rengiasi pulti Širvintas, žygiuoti į Ukmergę ir iš ten į Kauną. Širvintų barą gynęs 7 pėst. pulkas po visos eilės ankstesnių kautynių buvo katastrofiškai sumažėjęs. Tikslus tos dienos pulko kovotojų skaičius nežinomas. Buvęs to meto 7 pėst. pulko 6 kuopos vadas vyr. ltn. (ar kpt.?) Z. Šalkauskas tvirtina, kad II batalione galėję būti 200-220 durtuvų, o visame pulke — 500-600 durtuvų, nors čia pat užsimena, kad prieškariniame "Karde" buvę rašoma, kad pulke tebuvę tik 400 durtuvų.[278]

Tenka turėti galvoje ir kitas sunkinančias padėtį aplinkybes. Jokių rezervų ne tik pulkas, bet ir divizija neturėjo. Pulko mokomoji kuopa, tiesa, stovėjo Ukmergėje, tačiau ją vargu ar begalima laikyti divizijos rezervu: tai buvo veikiau divizijos štabo apsauga, ypač atsimenant, kad nepakankamai apsaugotas divizijos štabas kartą jau buvo skaudžiai nukentėjęs.

Želigovskio kariuomenė turėjo dar tą didelį pranašumą, kad jos sparnai buvo visu 100 procentų saugūs. Juos saugojo ištisa 3 armija ir kitos dalys, o lietuviai ir iš kitos Neries pu-

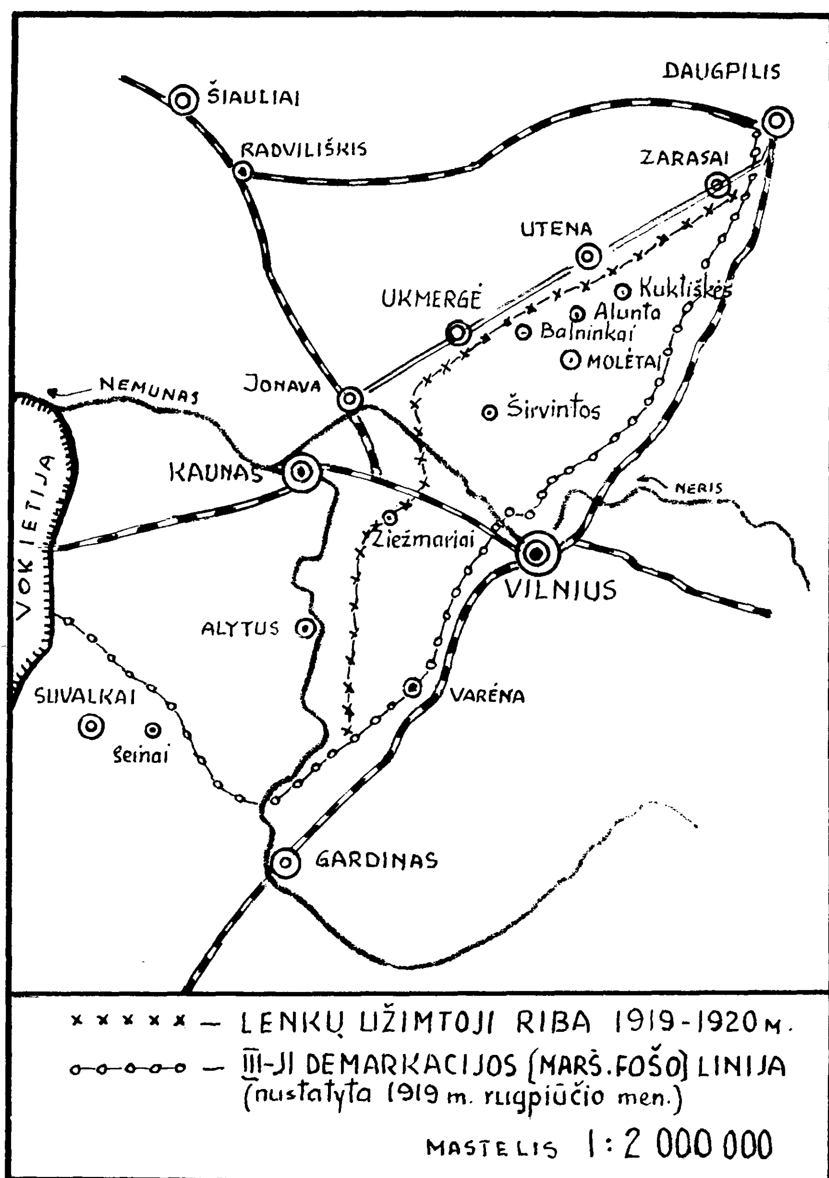
sės nebelabai ką begalėjo sau į pagalbą prieš Želigovskį bepritraukti, nes nebuvo visiškos garantijos, kad ir kitos "ištikimos" vyriausybei dalys gali "sukilti" ar ir nesukilusios pradėti žygiuoti.

Iš 12 Želigovskio akciją vykdžiusių batalionų mažių mažiausia 3 stovėjo Širvintose. To meto lenkų kuopos buvo didelės, apie 150 durtuvų, tai tie trys batalionai (12 kuopų) veikiausiai turėjo apie 1800 durtuvų. Kadangi 7 pėst. pulko 1 batalionas (tiksliau 2 kuopos) buvo išsiųstas lapkričio 18 d. į Lyduokius paremti 2 pėst. pulko, tai Širvintų baro tie du batalionai kažin ar beturėjo 400 durtuvų. Vyr. ltn. Šalkauskas taip lygina abiejų pusių jėgas: "Priešas buvo skaitlingesnis. Iš belaisvių parodymų buvo apskaičiuojama, kad lenkų jėgos trigubai didesnės; kas savaitę jie mainė priekinius dalinius".[279] Iš tikrųjų prieš 7 pėst. pulką sutelktosios Želigovskio jėgos turėjo būti žymiai daugiau, negu tik triskart didesnės.

Lapkričio 18 d. lietuvių-lenkų fronte buvo susidariusi padėtis, kurią galima būtų lyginti su lenkų-rusų fronto padėtimi tais pat metais prie Vyslos, tik mūsų atveju abiejų pusių jėgos buvo daug kartų mažesnės. Kaip prieš keletą mėnesių Lenkijai, taip dabar Lietuvai grėsė neapsakomai didelis pavojus netekti nepriklausomybės. Padėtį išgelbėjo tik nepaprastai drąsus ir rizikingas 7 pėst. pulko įvykdytas manevras. Tiek šis žygis, tiek ir tolesnių dienų lietuvių vykdytoji ofenzyva išgarsino Lietuvoje Širvintų vardą.

Apie Širvintų kautynes, kaip apie nepaprastą laimėjimą, nemažai buvo rašoma tiek prieškarinėje nepriklausomos Lietuvos spaudoje, tiek ir išeivijoje. Pastarojoje spaudoje buvo daug ginčijamasi dėl toms kautynėms vadovavusių asmenų ir dėl paskirų pulko dalinių vaidmens tose kautynėse. Kai kurie klausimai bepolemizuojant labiau paaiškėjo, tačiau yra klausimų, tiesa, antraeilių, dėl kurių negalima susidaryti visai aiškios, nekeliančios abejonių nuomonės ir dėl kurių nebetenka tikėtis, kad jie kada nors galėtų būti galutinai išaiškinti. Nelauktina šiuo atveju pagalbos ir iš lenkiškų šaltinių, kurių perteiktos žinios apie savo nesėkmę nepaprastai šykščios.

Pagrindiniu šaltiniu bet kurioms kautynėms aprašyti reikėtų laikyti ne tiek oficialius dokumentus, kurie gan dažnai būna parašyti po įvykių, veiksmams jau pasibaigus, kiek kautynių dalyvių pasisakymus, ar tai būtų jų reliacijos, parodymai, spaudoje skelbtieji straipsniai. Dokumentai padeda sudaryti karo įvykio šiokius tokius griaučius, bet patį turinį jam duoda kautynių dalyvių parodymai.

Vis dėlto ir dalyvių liudijimai turi tam tikrų trūkumų, būtent: 1. dalyvis paprastai yra linkęs savo dalinio veiksmus nušviesti jam palankia šviesa, 2. ir be blogos valios dalyvis po kurio laiko kai kurias smulkmenas vaizduojasi kiek kitaip,

negu jos iš tikrųjų buvo. Tai paaiškinama psichologiškai: iš atminties išdyla kai kurios nuotrupos, ir jas papildo fantazija, net neprileidžiant minties, kad tai ne realybė, 3. mažiausia galima pasikliauti liudytojo pasakojimu apie kaimyninių dalinių veiksmus.

Kadangi lapkričio 19 d. Širvintų kautynės turėjo lemiamą reikšmę ne tik 7 pėst. pulko, bet ir nepriklausomos Lietuvos likimui, tai leiskime kiek plačiau apie tas kautynes pasisakyti patiems abiejų tose kautynėse dalyvavusių batalionų liudytojams.

Apie 7 pėst. pulko III bataliono lapkričio 19 d. žygį taip rašo 9 kuopos vadas vyr. ltn. Baltrūnas:

"Lapkričio 17 d. 7 p. Ž.K.B. pulko II ir III batalionas užima barą Viesų km. rajone... pagal Širvintos upelio žiemių (dešinįjį) krantą. Abiejuose batalionuose apie 300 šaulių. I batalionas Kurklių rajone (Lyduokių, A.R.) prieš lenkų raitininkus. Pulko vadas plk. ltn. Adomkavičius eina divizijos vado pareigas; pulkui vadovauja mjr. Rėklaitis, bet jo nėra, jį pavaduoja II b-no vadas mjr. Kerbelis, II batalionui vadovauja vyr. ltn... Statkevičius ir III b-nui vyr. ltn. T. Balnas. Lengvoji baterija užėmė poziciją į žiemius nuo Viesų km. 7 p.p. dešinėje. Musninkų rajone 4 p. pulkas; kairėj — 2 p. pulkas, su kuriuo ryšių nebuvo... Lenkų jėgos žymiai didesnės, nes vien tik Širvintų rajone (miestely ir Motiejūnų km. — stovėjo du pulkai (1 lietuvių-gudų brigada). Minėtos grupės štabas buvo Motiejūnų kaime. Be abejo, šiame rajone buvo ir daugiau lenkų kariuomenės.

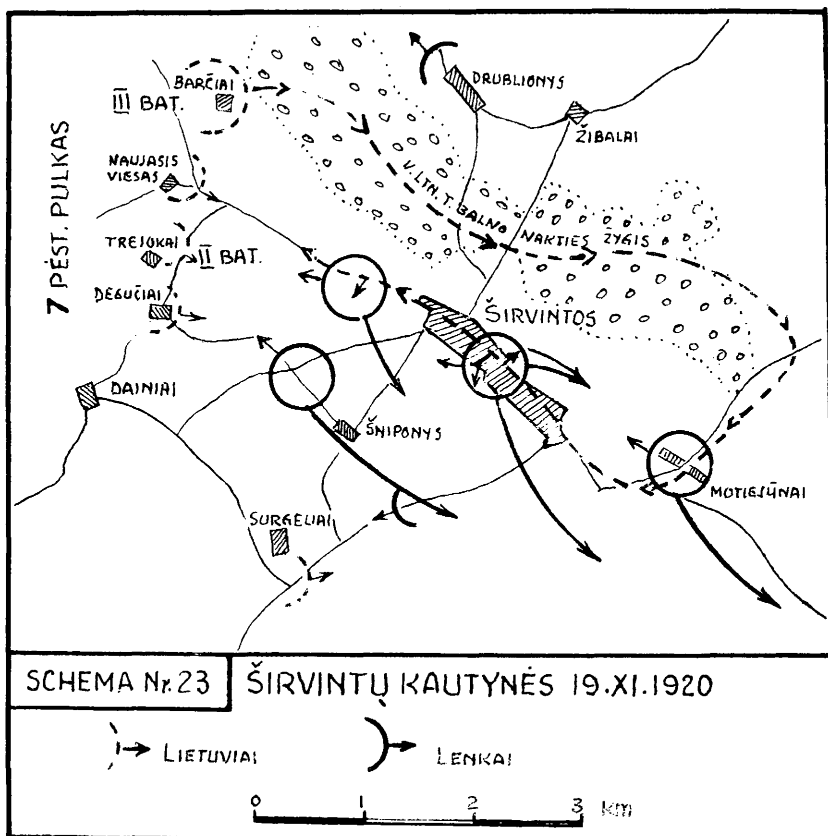
Žvalgybos daviniais ir iš perėjusių mūsų pusėn vietos gyventojų sužinojome, kad lapkričio 20 d. lenkai rengiasi pulti Ukmergės kryptimi, užimti ją ir eiti Kauno link. Lapkričio 18 d. batalionų ir kuopų vadai susirinko į Viesų kaimą, pulko štaban, pasitarti kas daryti. Buvo aišku, kad, lenkams puolant, mes nieku būdu negalėsime atsilaikyti, nes dalys silpnos ir nėra jokių rezervų. Pradėjome ieškoti išeities suardyti lenkų planus. Visi nusiminę, susirūpinę, bet veiduose matosi pasiryžimas. Nutarėme, kad gintis negalima, nes visvien lenkų nesulaikysime ir patys žūsime, todėl reikia pulti. Bet visus ėmė nerimas dėl mūsų jėgų silpnumo. Staiga sustiprėti negalima. Jeigu ryt mes nepulsime, tai poryt lenkai mus puls.

Susitarta taip: lapkričio 19 d. naktį III batalionas (apie 137 šauliai)[280] susirenka Barčių kaime ir 5 val. ryto išeina, kad užeitų priešui iš užpakalio nuo Giedraičių. II b-nas, išlaukęs tam tikrą laiką, artinasi prie Širvintų Ukmergės-Širvintų keliu ir drauge puola priešą iš užpakalio ir priešakio pagal sutartą ženklą.

Apie šį nutarimą buvo pranešta karo vadovybei, kuri sutiko ir įsakė pulti. III batalionas išėjo lapkričio 19 d. švintant. Ėjo mišku, kuris tęsėsi dešiniuoju Širvintos upės krantu nuo Viesų iki Motiejūnų — Giedraičių kelio, apie 14 km. B-nas ėjo be jokios žvalgybos, apsaugos ir vadovų; reikėjo tyliai laikytis, niekam nepasirodyti, su-

tiktus miške žmones sulaikydavom ir vedėmės kartu, kad jie negalėtų apie mus pranešti priešui. Telefono vielos, pratiestos iš Širvintų į Zybalus, buvo keliose vietose nukirstos. Pagaliau, po 7 žygio valandų per mišką ir pelkes, apie 12 val. išėjome ant kelio, kuris eina iš Širvintų į Giedraičius, tarp Motiejūnų ir Gavenių kaimų. Žygis buvo labai nejaukus. Čia reikėjo vėl įlipti į telefono stulpą ir nukirsti laidus. Keliu pasukom Motiejūnų link ir, priėję miško pakraštį, pamatėm kaime daugybę lenkų kareivių. Jie stovėjo eilėse ir ėmė pietus. Atstumas iki kaimo buvo apie 300 metrų. Nieko nelaukdami, mes persirikiavom į kautynių rikiuotę, t.y. į dvi grandines — viena paskui kitos, ir pradėjome bėgti kaimo link. Lenkai nekreipė dėmesio, matyt, jie niekuomet ir nemanė, kad kas iš čia galėtų juos pulti. Pabėgę kokį 100 mtr., stati pradėjome šaudyti tankia ugnimi į išsirikiavusius prie virtuvių lenkus, norėdami juose paniką pakelti. Kaime būta bataliono kareivių, brigados štabo ir kitų komandų. Sunku įsivaizduoti, kokia maišatis prasidėjo lenkų stovykloje po pirmų šūvių. Pietūs, žinoma, buvo sutrukdyti. Kaime prasidėjo triukšmas ir sužeistųjų vaitojimai. Sužeistųjų niekas nebežiūrėjo, nes nebuvo kada. Kaime mūsiškiai nesustojo, bet, perbėgę per tiltą, metėsi į Paširvinčio dvarą ant baterijos, kuri stovėjo palei dvarą. Įdomu, kad lenkai į mus nepaleido nė vieno šautuvo šūvio, tiktai baterija, stovėjusi prie Paširvinčio dvaro, keletą kartų bumtelėjo, nors žalos nepadarė, nes visą laiką sviediniai krito mūsų užpakalyje, kur tik vienas vienintelis sanitarijos puskarininkis buvo sužeistas. Baterija greit nustojo šaudyti; karininkas, vadovavęs baterijai, buvo nušautas, kareiviai išsibėgiojo; mūsų gi kareiviai pribėgę išėmė pabūklų uždarus ir paslėpė. Batalionas, nieko nelaukdamas, puolė Širvintų miestelį iš pietų. Kas buvo sutikta miestely — viskas varoma kartu. Batalionas, išėjęs į miestelio žiemių pusės galą, išsivarė apie 200 belaisvių, apie 100 arklių, kurių apie 40 porų pakinkytų vežimuose; vežimai gi pilni šautuvų, kulkosvaidžių ir kito karo grobio. Įsivaizduokit sau: arklius veda lenkų kareiviai, ir tik ant paskutiniųjų vežimų keletas mūsų linksmais veidais kareivėlių komanduoja lenkams. Šis nepaprastas transportas labai tvarkingai juda Ukmergės kryptimi. Taip pat eina būriai belaisvių, vos dviejų trijų mūsų kareivių lydimi.

Kada III batalionas puolė iš užpakalio, tai II batalionas turėjo pulti iš priešakio, bet dėl įvairių priežasčių ir susidėjusių aplinkybių nesuspėjo prieiti prie Širvintų, nors reikėjo iš viso eiti tik apie 4 km. III batalionas, perėjęs ir išlaisvinęs Širvintas, sutiko II bat. 1 1/2 km į žiemius nuo Širvintų. Širvintų miestelis tęsėsi apie 2 km ilgio.[281] Kada III bat. pradėjo pulti iš pietų, tai daug lenkų suskubo išsprukti keliu Zybalų link. Jeigu II bat. nebūtų pasivėlinęs, tai III b-nas būtų galėjęs drąsiau veikti ir, be abejo, Širvintos būtų buvusios geriau išvalytos ir grobis būtų buvęs keleriopai didesnis. Kaip vėliau gyventojai pasakojo, miestelyje buvo likę daug pasislėpusių lenkų karininkų ir kareivių, taip pat ir daug paslėpto turto. III batalionas

į Širvintas nebegrįžo, nes visas išsisklaidė begabendamas karo grobį ir bevarydamas belaisvius. II b-nas turėjo dar pereiti Širvintų miestelį iš žiemių į pietus ir išvežti paimtas iš lenkų patrankas, stovėjusias prie Paširvinčio dvaro, kurių III b-nas negalėjo su savim paimti.

Čia reikia grįžti kiek atgal prie to momento, kada buvo sutrukdyti lenkams pietūs ir paimtas Motiejūnų kaimas. Iš šio kaimo III bat. nieko neišvarė, bet paliko mane su 12 kareivių evakuoti kaimo. Pirmiausia aš mečiausi į brogados štabą ir suardžiau telefono centralinę stotį pertraukimui lenkams ryšių. Reikėjo sudoroti svarbesnius susirašinėjimus, įsakymus ir t.t. Kareiviai tuo laiku rinko belaisvius, kurių buvo gana daug. Surinktus išvarėm dviem partijom po 30-40 žmonių, kiekvienai jų skirdamas po tris kareivius palydovais. Su šiais kareiviais taip pat išsiunčiau ir svarbią medžiagą, rastą štabe. Pas mane liko dar 6 kareiviai, su kuriais maniau galutinai išvalyti kaimą. Du kareivius nusiunčiau į kitą kaimo galą, bet greitai atbėgo jų vienas ir pranešė, kad kitame kaimo gale yra daug lenkų ir kad

jie antrą kareivį paėmė ir nuginklavo. Man gi rūpėjo išvežti lenkų brigados vado automobilis. Mėginant varyti jį per tiltą į Paširvinčio dvarą, pasirodė nuo Avižonių (Ramaškonių) kaimo lenkų vora, žygiuojanti Paširvinčio link. Tada pasiunčiau automobilį Kazliškių link, bet čia jis įklimpo purve. Žygiavusi lenkų vora pasuko atgal ir nuėjo. Tuo tarpu iš Širvintų pradėjo smarkiai šaudyti šautuvų ugnimi į Motiejūnų kaimą. Prieš tai kurį laiką Širvintose buvo visai ramu. Aš, neturėdamas jokio ryšio su savo dalimis ir būdamas 10 km priešo užpakaly tik su 5 kareiviais, pasijutau keblioje padėtyje. Automobilis prisėjo sunaikinti. Aš pamaniau, kad III batalionas, nuėjęs į Širvintas, žuvo, II b-nas iš priešakio nepuolė — nebuvo girdėti nė vieno šūvio. Į mano sutartinius ženklus raketomis niekas neatsakė. Aš, būdamas tokioj padėty, padariau išvadą, kad mūsų žygis, taip gražiai pradėtas, nepasisekė ir kad į mane šaudė lenkai. Ačiū Dievui, aš apsirikau. Kaip vėliau pamatysime, į mane šaudė savieji, t.y. II b-nas. Iš kaimo dar nebuvo pasiųsti 6 raiti lenkų brigados štabo arkliai. Pradėjo jau temti. Aš, sušaukęs kareivius, įsakiau sėsti ant arklių ir pradėjau trauktis. Iš Širvintų į mane dar smarkiau pradėjo šaudyti. Pasidarė aišku, kad į Širvintas vykti nebegalima, tad nutariau prasimušti Zybalų link..."[282]

Vyr. ltn. Baltrūnas su savo 5 kareiviais suko didelį lanką apie Širvintas. Jis jojo per Bilotų ir Daubariškių kaimus, kuriuose buvo lenkų užtvaros, bet jau buvo tamsu, ir lenkai palaikė juos savaisiais. Prie Zybalų-Širvintų kelio sutiktoji lenkų žygiuojanti kuopa pirmoji pamatė mūsiškius ir susigriebė šauti. Mūsiškiai metė arklius ir spruko į mišką, bet to miško pakraštyje buvo du lenkų patruliai, kuriuos Baltrūnas paėmė į nelaisvę. Dabar jam keliauti buvo dar sunkiau, nes vietoj arklių turėjo vesti du belaisvius. Po 12 valandų žygio be kelio, per balas, nevalgęs kuopos vadas su savo 5 kareiviais naktį pasiekė Viesų kaimą, nežinodamas, ar ten dar mūsiškiai, ar jau lenkai. Jo siųstasis į kitą Motiejūnų kaimo galą kareivis buvo lenkų nuginkluotas, bet jam pavyko pabėgti.

"Netoli tos vietos, kur buvo lenkų brigados štabas", rašo Baltrūnas, "jį (tą kareivį, A.R.) sulaikė pakrūmėj sėdįs žmogus, kuris grasė jam revolveriu. Tas kareivis ištraukė iš upės du lenkų karius, kurie, kaip paskiau pasirodė, buvo generolas Mokšeckis su savo adjutantu. Jie turėjo gerokai tupėti pakrantėj, nes pasislėpė mums pradėjus pulti. Paaiškėjo ir tai, kad į Motiejūnų kaimą, kur aš buvau, šaudė iš miestelio II b-nas.

Naktį Širvintos buvo tuščios. Mūsų batalionai grįžo į savo vietas, gi lenkai buvo išsklaidyti: tik kitą dieną, t.y. lapkričio 20 d., lenkai atsargiai vėl susikraustė į Širvintas".[283]

Patį pagrindinį vaidmenį šiose kautynėse suvaidino su III

batalionu jo vadas vyr. ltn. Teodoras Balnas. Jis ne kas kitas, sugalvojo patį manevrą, jis su savo batalionu buvo ir pats pagrindinis vykdytojas. Savo sumanymą jis pirma aptarė su savo bataliono karininkais Žvirblių viensėdyje. Jo sumanymą priėmė II ir III bataliono karininkų susirinkimas Viesų kaime. Susirinkimui pirmininkavo mjr. Kerbelis, pulko vado padėjėjas. Pasiūlymui vykdyti manevrą pritarė 1 divizijos vadas plk. Adomkavičius. Gavęs įsakymą, vyr. ltn. Balnas tuojau nuvyko į Barčius ruoštis žygiui. Mažiau pajėgių kovotojų jis neėmė. Vežimus, lauko virtuves ir visa, kas sunkintų žygį per mišką, jis paliko Barčių kaime. Apėjime dalyvavo: T. Balnas, A. Baltrūnas, J. Matelis, A. Majus, A. Sadauskas, Riauba ir Štatas.[284]

Dar 1919 m. tarnaudamas gen. Judeničo armijoje vyr ltn. Balnas suprato sparninio puolimo pranašumą prieš frontinį, tad jį ir stengdavosi vartoti. Vyr. ltn. Balno lapkričio 19 d. manevro iniciatyvą ir labai didelį, tiesiog minžilišką, laimėjimą visi pripažįsta.[285] Veikiausiai dėl visuotinio šiuo manevru susižavėjimo per mažas dėmesys buvo atkreiptas į vyr. ltn. Statkaus vadovauto II bataliono įnašą šiose Širvintų kautynėse. Spaudoje kartais būdavo daromi tam batalionui net priekaištai, kad jis vėlinęs, kad vienos kuopos vadas neįvykdęs savo uždavinio. Šiandien būtų neįmanoma tiksliai nustatyti, kokį vaidmenį tas batalionas tose kautynėse suvaidino. Versijai, kad to bataliono veiksmai nebuvo visai suderinti, galima būtų iš dalies patikėti jau vien dėl to, kad, kaip nekartą lenkų istorikas Smolenskis yra prasitaręs, lietuvių dalys nesugebėdavusios suderinti savo veiksmų, prastai veikusi žvalgyba, nemokėta orientuotis vietovėje. Tam tikras batalionų veiksmų nesuderinimas galėjo ir šiuo atveju pasireikšti, ypač kad teko veikti labai ilgoje puolimo linijoje ir dar mažomis jėgomis. Labai gaila, kad dėl įvairių priežasčių II bataliono veiksmai nebuvo pakankamai ištirti dar nepriklausomybės metu.

Vis dėlto ir II bataliono įnašo šioms Širvintų kautynėms negalima visai paneigti ar tylomis apeiti, tad čia ir duodamas to bataliono 6 kuopos vado vyr. ltn. Z. Šalkausko dėl tų kautynių pasisakymas[286]:

"...Kiek prisimenu, anuomet "karo istorikai"... rašydavo: "...7/II vėlavo", "grobis būtų didesnis", gal net dvigubai,"belaisvių būtų daugiau"... Nekarinėj spaudoj būdavo ir dabar dar pasitaiko dar drąsesnių išvedžiojimų.

Dėl vėlavimo pasakysiu tiek, kad puolantieji iš vakarų būriai, gal tiksliau būreliai — saujelės, viso 120-130 durtuvų (6 kuopos 3 būriai ir 4 kuopos vienas būrys; 5 kuopa veikė atskirai toliau į

pietus) buvo lenkų saugos apšaudyti iš Akmenių, o vėliau savo ruožtu vienas 6 kuopos būrys apšaudė lenkus iš dešiniojo Širvintos upelio kranto ir 4 kuopos būrys nuo Akmenių kaimo. Artilerijos paruošimas buvo suderintas su būrių veiksmais.

Aš mačiau, būdamas Akmeniuose, bėgančius lenkus, palikusius visą savo turtą Širvintose; vakariniam Širvintų pakrašty sutikau raitą vyr. ltn. Balną, 7/III b-no vadą. Apie kokį čia vėlavimą galėtų būti kalba. Abu b-nai: 7/III ir 7/II beveik vienu laiku priartėjo Širvintas: vienas iš rytų, kitas iš vakarų. Turint galvoj didelius atstumus, turint galvoj, kad viskas buvo apskaičiuota laiko funkcijoj maždaug 12 valandų laiko tarpui, rezultatas išėjo itin geras. Taip rašė kadaise ir mjr. Kerbelis...

Kai dėl *grobio* pasakysiu tiek, kad lenkai bėgo tuščiom, tik vienas kitas buvo raitas, palikdami visą savo turtą ir karininkų daiktus Širvintose.

Paimti daugiau belaisvių 4 būriams, puolantiems iš vakarų, vadinasi iš priešakio, nelabai raižytoj, bet ir nelabai lygioj, pasakyčiau raukšlėtoj, vietovėj, plačiu frontu, su 2-3 lengvais kulkosvaidžiais, ilgą, 3 1/2 km bažnytkaimį buvo sunku, stačiai neįmanu.

Turto bei patrankų išvežimas. L. E-jos XXX tome Širvintų kautynėse 7/II lyg nefigūruoja, lyg būtų dingęs be žinios, net visą turtą ir patrankas išvežė 7/III. Čia gryniausias, šimtaprocentinis nesusipratimas.

Tą galima išaiškinti tuo, kad Š-tas iš vakarų puolė tokios mažos jėgos, jog 7/III Š-ose nepastebėjo mūs, o mes jų. Taip! Priėjęs Š-tas su 6 k. dviem būriais, o trečias buvo Širvintos dešiniajame krante, ir, nematydamas b-no vado, nusprendžiau išeiti į Š-tų rytinį pakraštį, turėdamas galvoj galimą lenkų priešpuolį.

Prie bažnyčios mačiau ltn. Batūrą, jis taikėsi balno kilpas, matyt, rengėsi joti ant lenkiško arklio; sutikau ir Š-tų kleboną, kuris manęs paklausė, ar išvešim turtą; atsakiau "Pasistengsim". Su būriais, kurie slinko grandinėmis Š-tų pakraščiais, buvo labai sunku laikyti ryšį. Aš ėjau gatve, vienintele iš viso. Tik rytiniam Š-tų pakrašty, savo nustebimui, pamačiau savo 2 būrius ir 4 k. būrį. Tuo metu priėjo ir l.e.p. b-no vadas vyr. ltn. Statkevičius...

Aplamai reikia pasakyti, kad ryšį buvo be galo sunku laikyti. Kiekvienas vadas gaudavo įsakymą ar nurodymą tik pradinei fazei, o vėliau buvo paliekamas savo likimui.

Sutikęs prie Š-tų vyr. ltn. Balną, norėjau pasiteirauti, kokia tolesnė dispozicija jo batalionui, bet kažkaip nepaklausiau...

Ties Š-mis 1920.XI.19 buvo pritaikyta, be ypatingo pasiruošimo, staigi, žaibinė taktika..., kuri davė gerus, stačiai puikius rezultatus.[287] Rizika buvo be galo didelė, visa 7 p. egzistencija buvo pastatyta ant kortos..."

Plk. Ališauskas II batalionui buvo padaręs tokį priekaištą[288]:

"Iš Širvintų III-sis 7 pėst. pulko batalionas pasitraukė todėl, kad vienas iš kuopų vadų (mjr. Kerbelio bataliono) neišpildė uždavinio. Jam buvo įsakyta pulti Širvintas iš priekio, kai pasireikš T. Balno lenkų puolimas užnugaryje. Tačiau, kuopa veikė neryžtingai ir nelaiku. III-sis batalionas iš Širvintų pasitraukė, paskui turėjo vykdyti antrą apėjimą".

Į tą priekaištą vyr. ltn. Šalkauskas atviru laišku plk. Ališauskui atsakė šitaip[289]:

"...Kurią gi dieną ir kuris kuopos vadas neišpildė uždavinio? Kad kažikoks kuopos vadas neišpildė uždavinio, tai šimtaprocentinė netiesa. 19.11.1920 visi 7/II kuopų vadai išpildė savo uždavinius, užėmė Širvintas, išvežė patrankas iš Paširvinčio dv. ir pradėjo trauktis iš Š. jau rytojaus dieną, t.y. 20.11.20 01:30 val. aukštesnei vadovybei įsakius..."[290]

Atremdamas Ališausko priekaištą, Šalkauskas tame pat laiške duoda dar vieną argumentą:

"Mjr. Kerbelis vieno pasikalbėjimo metu pareiškė man, kad 7/II nevėlavo, viskas rutuliojosi pagal planą, viskas buvo gerai".

Sunku būtų tiesiog patikėti, kad tokioj sunkioj, sudėtingoj operacijoj viskas būtų taip jau absoliučiai gerai sekęsis. Kaip matėme, jau net ir III bataliono veiksmuose būta smulkių nesklandumų: 9 kuopos vadui vyr. ltn. Baltrūnui teko grįžti į batalioną ne laisvu, jau savo bataliono užimtu keliu, bet daryti didelį lanką pelkėtais šunkeliais nuo lenkų neišvalytoje vietovėje. Vieną tokį nesklandumą tame pačiame laiške mini ir pats Šalkauskas:

"Vyr. ltn. Statkevičius raportuose dažnai pasirašydavo "Statkus". Šiaip įsakymuose buvo "Statkevičius". Buvo tai narsus ir ryžtingas vadas, bet kaip jis liko su 1 būriu kuopoj, neprisimenu. Tarp mūs kalbant, jis kažkaip keistai skaitydavo žemėlapį. Tuo galima išaiškinti jo paklydimą pakeliui į pulko štabą naktį iš 18 į 19.11.20".

Bandant prieiti galutines išvadas dėl 7 pėst. pulko II bataliono veiksmų lapkričio 19 d. operacijoje, tenka štai kas pastebėti:

1. Širvintų operacijos dalyvio 6 kuopos vado vyr. ltn. Šalkausko pasisakymai dėl II bataliono veiksmų labai vertingi, ir jie padeda to bataliono įnašą pergalei teisingiau nušviesti.

2. Nėra rimto pagrindo tvirtinti, kad II batalionas vėlavo ar kad kuris kuopų vadų nebūtų įvykdęs jam pavesto uždavinio. Vyr. ltn. Baltrūno tvirtinimas, kad "III batalionas, perėjęs ir išlaisvinęs Širvintas, sutiko II bat. 1 1/2 km į žiemius

nuo Širvintų" nepakankamai pagrįstas ir negali būti laikomas kautynių dalyvio liudijimu, nes pats Baltrūnas, grįždamas į Viesas aplinkiniu keliu, ne tik nebuvo pakeliui sutikęs kurio nors 7 pulko dalinio, bet net nežinojo, ar pačiose Viesose tuo metu dar tebebuvo mūsiškiai, ar ten buvo jau įsibrovę lenkai.

3. Ir II batalionas ėmė belaisvius, gabeno turtą ir net patrankas. Kad II batalionas pargabeno lenkų patrankas, liudija ne tik to bataliono kuopos vadas Šalkauskas, bet ir pats III bataliono 9 kuopos vadas Baltrūnas, pripažindamas, kad "II b-nas turėjo dar pereiti Širvintų miestelį iš žiemių į pietus ir išvežti paimtas iš lenkų patrankas..."

4. Užėmęs Širvintas, II batalionas jose liko, kol aukštesnioji vadovybė įsakė iš ten trauktis.

5. Norint kritikuoti, ar abu batalionai veikė darniai ir ar jie gerai atliko savo uždavinius, pirmiausia tenka atsižvelgti į tai, kokiame plote ir kokiomis pajėgomis operacija buvo vykdoma. Juk pirmiausia puolamos ne Širvintos, bet Motiejūnų kaimas. Tad veiksmų plotas apėmė ne tik Širvintas su Kabalda, bet ir Motiejūnų kaimą, iš viso net ne 3 1/2, bet apie 5-6 km ilgumo juostą. Tokioje ištįsusioje linijoje mažiems daliniams buvo labai sunku palaikyti ryšį. Be to, šią ilgą liniją supančių mūsų dviejų mažų batalionų (iš viso vos apie 350 durtuvų) tinklas buvo tiek retas, jog jis negalėjo kažin kiek besusemti kad ir panikos apimtos ir tirštos, už save apie penkis kartus gausingesnės (apie 1800 durtuvų) priešo masės.

Lapkričio 19 d. Širvintų kautynėse buvo paimta apie 200 lenkų į nelaisvę (jų dalis dėl mažo palydovų skaičiaus pakeliui pabėgo) ir nemažas karo grobis: 2 patrankos, apie 20 kulkosvaidžių, daugybė arklių, vežimų, šautuvų. Kautynėse žuvo lenkų Gardino pulko vadas. Tačiau dar svarbesnė tos dienos Širvintų kautynių reikšmė ta, kad buvo sutrukdyta lenkų pradėtoji pėstininkų ofenzyva. Tik pasyviai gindamiesi, mūsų labai sumažėjusio pulko 2 batalionai jokiu būdu nebūtų pajėgę atlaikyti daug kartų didesnės lenkų pėstininkų masės puolimo. Šis laimėjimas žymiai pakėlė mūsų karių dvasią ir leido mūsiškiams perimti į savo rankas karo veiksmų iniciatyvą.

Lapkričio 21 d. Širvintų kautynės. Nors 7 pėst. pulko du batalionai lapkričio 19 d. ir laimėjo Širvintų kautynes, tačiau, savo vadovybės (neaišku — pulko ar divizijos) įsakyti, pasitraukė iš Širvintų — pirma III batalionas, lapkričio 20 d. 1:30 val. pradėjo trauktis ir II batalionas. Tikra pasitrau-

kimo priežastis neišaiškinta, įvairiai spėliojama, tačiau ar tik nebuvo pulko pasitraukta iš Širvintų dėl to, kad jis jautėsi per silpnas gintis nepatogioje pozicijoje prieš daugeriopai didesnes priešo pajėgas. Lapkričio 20 d. lenkai, pasitraukus lietuviams, vėl užėmė Širvintas.

Lapkričio 20 d. 7 pėst. pulkas ilsėjosi.[291] Tą dieną stovėjusioms Musninkų - Širvintų - Giedraičių fronto linijoje mūsų kariuomenės dalims vyriausios vadovybės buvo įsakyta pulti lenkus ir iki 21 d. 9 valandos užimti iki lapkričio 17 d. turėtas pozicijas, nes tą valandą atvyksianti Tautų Sąjungos Komisija ir sustabdysianti karo veiksmus. Tad lapkričio 21 d. Širvintos buvo puolamos jau kiek pasikeitusiomis aplinkybėmis: buvo puolama ne tik Ukmergės - Vilniaus ašimi, bet visu frontu. Be to, dabar iniciatyva pulti išėjo nebe iš paties pulko, bet iš aukštesnės vadovybės. Ir dar viena naujovė — į Ukmergę atvyko ir pats armijos vadas gen. Žukauskas ir, 7 pulko štabo padedamas, pats vadovavo operacijoms.[292]

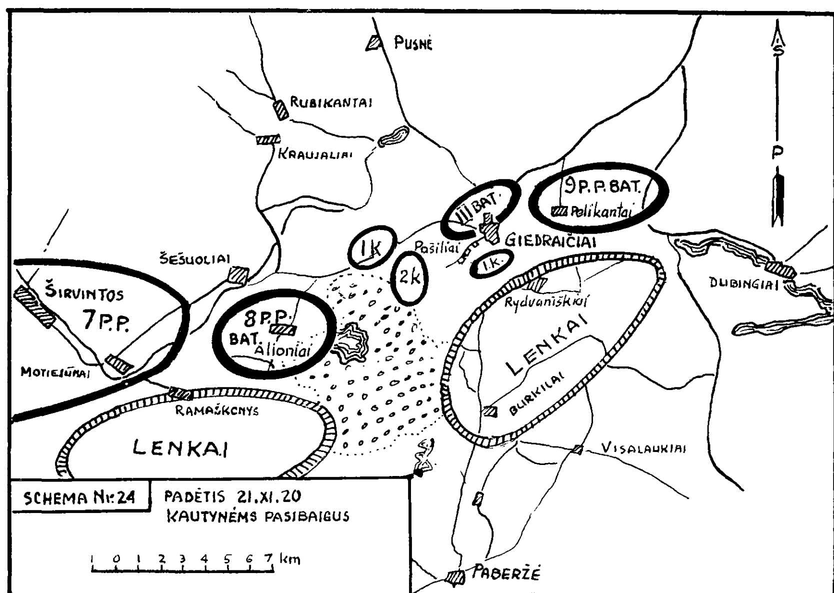
Lapkričio 21 d. 7 pėst. pulko veiksmuose dalyvavo ir I batalionas, kuris buvo išsiųstas 2 pulko vado valdžion. Lapkričio 20 d. mjr. Petruitis buvo gavęs įsakymą išsiųsti tą batalioną (2 kuopas) atgal į Širvintas.[293]

Lapkričio 21 d. puolant, Širvintos buvo apeinamos iš abiejų pusių: iš dešinės artėjo II batalionas, iš kairės — III, tik šiuokart nebuvo taip toli užeinama į priešo sparną. Frontu puolė I batalionas.[294]

I I b a t a l i o n o v e i k s m a i. Lapkričio 20 d. apie 15 val. grįžęs iš pulko štabo į Paširvinčio dvare 2 stovėjusį II batalioną, mjr. Kerbelis paaiškino apie batalionui skirtus vykdyti uždavinius. Rytojaus dieną, t.y. lapkričio 21 d., sekmadienį, 9 val. turėsiančios prasidėti paliaubos ir iki tos valandos vadovybė įsakė pulkui užimti tą pačią gynimosi liniją, kuri buvo lapkričio 17 d. išvakarėse, vadinasi, II batalionas turėjo pasiekti kaimų Porai - Kieliai - Avižonys liniją, apie 10-12 km nuo Paširvinčio dvaro 2. II batalionas turėjo suderinti savo veiksmus su kitų dviejų batalionų veiksmais.[295]

Batalionas pradėjo artėti 3 val. naktį. Priekinėje saugoje ėjo 4 kuopos būrys.

5 val. iš voros išsiskyrė 5 kuopa, kuri ėmė slinkti Širvintų link. 6:30 val. 4 kuopos būrys aptiko lenkus. Neilgai susišaudę, lenkai pasitraukė. 6 kuopa, nesutikdama pasipriešinimo, apie 9 val. užėmė laukimo poziciją keliukų susikirtime. Kaip vėliau paaiškėjo, tą pačią valandą 5 kuopa buvo pasiruošus pulti į vakarus (pagal Šalk. "pietus") nuo Širvintų, tačiau šiau-

rėje (vakaruose) buvo visai ramu. Kuopos vadas vyr. ltn. Kemėžis priėjo išvadą, kad frontu puolančios kuopos vėlina, ir nusprendė toliau pulti. Patekęs į smarkią kulkosvaidžių ugnį, jis apie 14:30 val. su keliolika savo kareivių ir 1 lenkų belaisviu atsitraukė iki 6 kuopos pozicijos. Kiek atsipeikėjęs, jis su savo kareiviais ir 1 lengvu kulkosvaidžiu pasidavė į priekį ir dingo iš akių. Kaip tik tuo metu pasirodė raitininkas su pranešimu, kad I ir III batalionai jau Širvintose.

Vieną 6 kuopos būrį, su ltn. Kalikausku, mjr. Kerbelis buvo nusiuntęs Kielių kryptimi. Apie 17 val. tas būrys iš Kielių apkasų apšaudė atsitraukiančius lenkus. Apie tą pat laiką pasistūmėjo į priekį ir 6 kuopos būriai. Kaimų linija buvo galutinai užimta 18-19 val., tačiau budėta iki rytojaus, t.y. lapkričio 22 d.[296]

III batalionu ir lapkričio 21 d. buvo užsimota vykdyti beveik tą patį manevrą, kaip ir prieš dvi dienas, tik nebedarant taip gilaus apėjimo.[297] Batalionas išėjo tik pradedant aušti. Jis ėjo tuo pačiu mišku, kuriuo ėjo ir anksčiau, bet, perėjęs Širvintų-Zybalų kelią, sustojo ir laukė, kol pradės Širvintas pulti II batalionas.[298]

Toliau kpt. Baltrūnas rašo:

"Saulė teka, ir iš pamiškės matosi, kaip II batalionas artinasi prie miestelio. Jau daro perbėgimus ir smarkiai šaudosi su lenkais,

esančiais Akmenių kaime. Matyti, kad II b-nas dešiniuoju sparnu supa miestelį. Išeina iš miško ir III batalionas, kuris puola Paširvinčio dvarą, esantį prie pat miestelio, ir tiltą per upę, kuris yra ant kelio, einančio iš Širvintų į Zybalus. Dvaras paimtas, bet sunku pereiti upę, nes iš miestelio gatvių lenkai atidengia smarkią šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį į mus. Mūsų artilerija šaudo miestelį ir plentą, kuris eina į Vilnių. Batalione yra jau keletas sužeistų. Bataliono dalis persikėlė per upę ir įsiveržė miestelin, kita dalis pasuka Kazliškių viens. ir Motiejūnų link, II b-nas supa iš dešinės. Lenkai bėga, viską mesdami. Gatvėse kovos lauko reginys: guli sužeisti, šaukia pagalbos, ir nukauti lenkai... voliojasi pamesti šautuvai, kulkosvaidžiai ir šovinių dėžės. Yra nuostolių ir mūsų pusėje: keletas nukautų, nemaža sužeistų, jų tarpe du karininkai iš II bataliono. Širvintos paimtos. 7 pėst. pulko du batalionai puola toliau, nesutikdami rimtesnio lenkų pasipriešinimo... Lenkai buvo demoraliuoti ir sumišę...

Kautynės tęsėsi visą dieną iki vakaro. Užėmus Širvintas, didesnio pasipriešinimo nebuvo sutikta, nes lenkai buvo visur labai pakrikę ir visur bėgo..."[299]

Lapkričio 21 d. pavakariu nuo Vilniaus pusės automobiliu su palydovais važiavo Kontrolės komisijos pirmininkas plk. Chardigny, tačiau nuo Jauniūnų miško pasuko atgal. Kitą dieną jis atvyko į pulko štabą ir kalbėjosi su mjr. Rėklaičiu.[300]

Ir per šias kautynes buvo paimta grobio, tačiau jis buvo mažesnis, negu per priešpaskutinę pergalę gautasis. Skirtumas matyti iš šių, to paties šaltinio perteiktų duomenų[301]:

1920 m. lapkričio 19 d. per Širvintų kautynes 7 pėst. pulkas paėmė šį grobį: dvi patrankas su šovinių vežimais, 90 arklių, 22 porinius vežimus, 12 vienkinkių vežimų, 7 virtuves, 5 dviračius, 20 kulkosvaidžių vežimėlių, daug šautuvų ir šovinių, pakinktų, telefono medžiagos ir kt.

Lapkričio 21 to paties pulko paimtasis karo grobis: 5 kulkosvaidžiai, 30 belaisvių (lapkričio 19 — 200, bet dalis vedant pabėgo), virtuvė, 8 vežimai, 4 arkliai, daug šautuvų ir kitos karo medžiagos.

Nors ir per paskutines, kaip ir priešpaskutines, Širvintų kautynes buvo vykdomas toks pat apėjimo manevras, tačiau, kadangi jis buvo jau kartojamas ir, be to, nebesiekė taip tolimo užnugario, tai jis nebebuvo priešui tiek netikėtas, ir čia jau beveik atpuolė užklupimo momentas. Per anas kautynes pakako sukelti visuotinę paniką, ir buvo laimėta net be nuostolių, o čia buvo jau sunkiau įveikti priešą: teko kiečiau susikauti, abiem pusėm patiriant ir aukų. Vis dėlto ir paskutinės kautynės į pabaigą sukėlė priešo eilėse didelę paniką.

Šie abu laimėjimai buvo pasiekti tiek karštu karininkų ir kareivių troškimu nugalėti, kiek ir sumaniai ir darniai vykdytu manevru.

8 pėst. pulko I bataliono lapkričio 21 d. puolimas. Po Seinų-Druskininkų operacijos 8 pėst. pulkas buvo papildytas iš Jonavos atvykusia atsargos kuopa ir buvo užėmęs barą nuo Vištyčio ligi Leipalingio. Lapkričio mėnesį vieną vakarą pulkui buvo įsakyta perduoti barą pasienio apsaugos pulkui ir vykti į Ukmergę. II ir III batalionai žygiavo pro Marijampolę, Kauną, Jonavą, I batalionas — pro Alytų, Prienus, Kauną. Žygiuoti teko ilgai ir sunkiai. Pirmas batalionas žygiavo labai sparčiai: pirmąją parą kai kurie daliniai pėsti nužygiavo 67 km kieto plento keliu. Per tris paras visas batalionas nužygiavo iki Kauno, per 150 km.

Vos tik I batalionas atvyko į Ukmergę ir pradėjo tvarkytis, bataliono vadą kpt. Silvestrą Leoną pakvietė armijos vadas gen. Žukauskas ir žodžiu įsakė ko skubiausiai vykti į Širvintų-Giedraičių rajoną ir išsidėstyti tarp 7 ir 2 pėst. pulkų, kaip tik ten, kur lenkai buvo prasiveržę tarp kairiojo 7 ir dešiniojo 2 pėst. pulkų sparnų.[302]

I batalionas tą pat vakarą ir išžygiavo į frontą. Po nakties žygio pasiųstoji žvalgyba pranešė, kad lenkai yra įsitvirtinę Širvintos upės krantuose. Tuojau buvo susirišta su kaimynais ir lapkričio 21 d. anksti rytą buvo pradėta pulti. Per susišaudymą su lauko sargybomis Kiemelio kaime buvo paimti į nelaisvę 7 lenkų kareiviai.

1 kuopai buvo duotas uždavinys pralaužti priešo linijas, užimti Šašuolėlių dvarą ir nukirsti susisiekimą tarp Širvintų ir Giedraičių. Kuopa tą uždavinį buvo pradėjusi vykdyti tiesioginiu smūgiu, tačiau, priešo bataliono ugnies paveikta, turėjo nuo to sumanymo atsisakyti, juoba, kad kuopos kulkosvaidis neveikė: neturėta glicerino apsaugoti vandens nuo užšalimo. Tada 1 ir 3 kuopos du būriai, karininkų vadovaujami, pradėjo judėti į priešo kairįjį sparną. Ten kaip tik buvo pati jautriausia lenkų bataliono vieta — bataliono štabas. Būdami už kilometro nuo priešo ugnies linijos, tiedu būriai sutartinai pakilo ir puolė atakon Šašuolėlių dvaro link iš atskirų punktų. Kareiviai buvo naujokai, užtat bailesniuosius teko net varyti.

"Perbėgimo taisyklių taip pat nebuvo įmanoma laikytis: reikėjo atakuoti vienu šuoliu. Priešo kulkosvaidžiai ir šautuvai veikė kaip pašėlę, bet, mūsų laimei, per aukštai, o tai drąsino naujokus; jie

pradėjo tikėti, kad drąsiųjų kulkos vengia. Užkimę nuo rėkimo ir uždusę nuo ilgo bėgimo, *be durtuvų* (mano pabraukta, A.R.), jie drąsiai puolė lenkų apkasus. Tokios beprotiškos ir nesuprantamos atakos priešo nervai negalėjo atlaikyti, ir jis pasileido bėgti. Jo pasitraukimas buvo toks paniškas, kad užmiršo čia pat esantį tiltą, o spruko tiesiog per Širvintos šaltą, apledėjusį vandenį, vandenyje palikdami kulkosvaidžių ir šautuvų. Bėgančius priešo kareivius gaudėme už skvernų ir ėmėme į nelaisvę.

Priešo frontas lūžo. Centre ir dešiniajame jo sparne veikusios priešo kuopos tokiu pat spartumu, tik nemėtydamos ginklų, irgi pasileido Vilniaus linkui. Kelias į Vilnių buvo laisvas (kuopos žvalgai, nesutikę pasipriešinimo, buvo pasiekę Nemenčinę)..."[303]

Buvo paimta 13 belaisvių, 4 sunkieji kulkosvaidžiai ir daug įvairaus karo grobio. 2 bataliono kareiviai buvo nukauti ir 3 sužeisti. Už drąsą šiose kautynėse 2 karininkai ir 5 kareiviai buvo apdovanoti Vyčio kryžiais.

8 pėst. pulko II ir III batalionams tuo pat metu buvo įsakyta Kavarsko-Kurklių rajone sulaikyti žygiavusią lenkų Vilniaus raitininkų brigadą.

Paskutinės Giedraičių kautynės. Vienas iš į Ukmergę atvykusių 8 pėst. pulko batalionų iš pradžių buvo likęs vietoje, kitas tuojau, dar lapkričio 19 d., buvo išsiųstas į Vidiškius. Lapkričio 19 d. rytą 2 pėst. pulko vadas mjr. Petruitis gavo divizijos vado įsakymą 5 bateriją išsiųsti 8 pėst. pulko vado žinion.

Netrukus 8 ir 2 pėst. pulko vadai gavo iš divizijos vado operacinį įsakymą:

"Vadams 8 ir 2 pėst. pulkų.
19-XI-20 metų 8 val. 10 min.

Nr. 52 iš 1 Divizijos štabo.

Likvidavimui gilaus įsiveržimo žymių jėgų priešo link Kurklių ir toliaus, reikia jiems atkirsti kelią užpakaly, dėl ko įsakau: Vadui 8 pėst. pulko išsiųsti esantį Vidzischkiuose batalioną, kuriam veikti tarp upės Šventosios ir plento ir užimti Kurklius. Grupei priduoti būrį 5 batarejos. Batalioną esantį Ukmergėje išsiųsti į Vidzischki atsargon, prie kurio pasilieka kita pusė batarejos. Mokoma kuopa pasilieka Ukmergėje.

Vadui 2 pėst. pulko. Jūsų žinion pereina 7 pėst. pulko grupė susidedanti iš būrio batarejos, 2 kuopų ir pusės eskadrono.

Jums su savo grupe veikti, kryptimi Bolniki per Zmujdki iš ten

Lenkai mūsų nelaisvėje. Trys pirmieji iš kairės į dešinę lenkai belaisviai, o kiti du lietuviai sargybiniai

susirišti su dalimis 9 pulko, kurios operuoja iš Vidzenischkių, Pozelvos ir Bolniki kryptimi.

Pulk. leit. *Adòmkavičius*
perdavė V.1. Lanskoronskis".[304]

Šis įsakymas mjr. Petruičiui atrodė miglotas, ir jis, sužinojęs, kad gen. Žukauskas buvo atvykęs į Ukmergę, paskambino tiesiog jam. Generolas įsakė mjr. Petruičiui sutelkti pulką Lyduokiuose, po to užimti barą Balninkai-Želva, siekiant pulti Giedraičių kryptimi.[305]

Lapkričio 19 d. 11-12 val. nuo Širvintų pusės ties Migučių viens. žygiavo dvi 7 pėst. pulko kuopos, 6 baterijos būrys ir pusė husarų eskadrono. Prie šios žygiuojančios voros pakeliui prisidėjo dar 2 pėst. pulko mokomoji kuopa, 1 ir 2 kuopos. Šiai, atsitiktinai susidariusiai, be bendro viršininko vorai žygiuojant, nuo Ukmergės atlėkė kažkoks lėktuvas ir pradėjo mėtyti bombas. Nuo išmestų bombų buvo sužeistų kareivių, nukentėjo keletas pastotininkų, užmušta arklių. Lėktuvas nuskrido vėl Ukmergės link. Veikiausiai tai buvo mūsų pačių lėktuvas.

14-15 val. pulkas jau buvo susitelkęs Lyduokiuose. Kareivių tarpe pasklido žinia, kad į Ukmergę atvyko armijos vadas, kad daugiau trauktis nebereikės ir kad viskas bus gerai. Ta žinia labai pakėlė kareivių nuotaiką.

Armijos vadas iš divizijos štabo Ukmergėje įsakė vykdyti jo anksčiau duotą uždavinį. Tam uždaviniui vykdyti 2 pėst. pulko vadas įsakė:

"19 d. - 17 val. Nidoki

Vadams 1 ir 3 bat. 2 p.p.

Pavestam man pulkui įsakyta užimti Bolniki ir Pozelva, ko dėlei įsakau:

Vadui 3-čio bataliono vyr. leit. Butkevičiui tuojau žygiuoti iš Nidoki per Voltuny Zmuidzki, Klepši, Plaštoki, Bolniki, ką užėmus užimti barą nuo Bolniki iki Pusvaški imtinai, taip pat apsergėti vieškelį Alunta - Vidziški.

Vadui 1-mo bataliono kap. Kynui žygiuoti iš Nidoki per Slobotą į Pozelvą, kurią užėmus susirišti su 3-čiu batalionu iš kairės ir su Poszeszolka 8 pėst. pulko.

Batalionas 7 pulko ir būrys 6 baterijos pareina į Gut. Katczuny pulko atsargoje.

Mano pavaduotojai kap. Kynas ir vyr. leit. Butkevičius.

Majoras *J. Petruitis*".

III bataliono vadas vyr. ltn. Butkevičius 18 val. iš Lyduokių per Žemaitkiemį išvyko į Balninkus. Lenkai iš Balninkų lapkričio 18 d. buvo iššygiavę Kurklių-Kavarsko kryptimi. Užėmę Balninkus, vyr. ltn. Butkevičius išstatė sargybas Pusvaškių ir Karališkių kaimuose ir pasiuntė žvalgus į Videniškius, kad susirištų su 9 pėst. pulko batalionu.

Tą pačią valandą iš Lyduokių išvyko ir I batalionas. 2 kuopa apsistojo Želvoje, 1 kuopa — Mateikiškiuose. Bataliono vadas kpt. Kynas su mokomąja ir 3 kuopomis apsistojo atsargoje Semeniškių ir Slabados kaimuose.

24 val. pulkas jau buvo užėmęs jam nurodytas vietas. Lenkų šioje linijoje nebuvo.

Paskutinių 4 dienų kautynės ir traukimasis buvo išvarginę karius. Lapkričio 20 d. nebuvo susiremta su lenkais, ir kareiviai pailsėjo. Lapkričio 20 d. 4 val. raštu mjr. Petruitis taip supažindina I bataliono vadą su padėtimi:

"Vidzeniškiai jau užimti 9 pėst. pulko. 9 pėst. pulko žvalgyba

buvo atėjusi į Paželvą, bet nieko nerado, nei mūsų, nei lenkų. Žiūrėkit, nesusiremkit su 9 pėst. pulku. Povienai užimti 8 pėst. pulko batalionu, kur buvo keletas dešimčių lenkų. Padėtis iš visų pusių gerėja..."[306]

Lapkričio 20 d. iš ryto gen. Žukauskas telefonu įsakė mjr. Petruičiui perduoti jo įsakymą 8 pėst. pulko I bataliono vadui Pašešuolėje. Tą pat dieną 10:30 val. 2 pėst. pulko vadas pasiuntė 8 pulko bataliono vadui šį įsakymą:

"Sulig Armijos vado įsakymo, su pavestu Tamstai batalionu privalote žygiuoti į kaimą Unciuny per kaimą Mišniuny ir, jeigu galima, užimti kaimą Zibaly, 7 pėst. pulkas tuojau užims Širvintas. Aš su pavestu man pulku žygiuoju iš Pozelvos Giedraičių link. Priduotas man batalionas 7 pėst. pulko vyksta savo dalin per Poszeszolką.

Dalys 9 pėst. pulko randasi Vidzeniszki, kurios privalo kreipti savo frontą Giedraičių link.

2 p.p. Vadas
Majoras *J. Petruitis*".[307]

Lapkričio 20 d. 11 val. 7 pėst. pulko batalionas išvyko Širvintų link. 12 val. Vidiškių link išvyko ir raitininkų eskadronas, taigi, abu šie daliniai išėjo iš 2 pėst. pulko vado valdžios.[308]

9 pėst. pulko kareivių būrys, vedamas karininko, atvyko į Želvą ir ten rado 2 pėst. pulko 2 kuopą. Tuo būdu buvo sudarytas ryšys tarp abiejų pulkų.

Apie 17 val. gen. Žukauskas dar kartą paskambino mjr. Petruičiui ir įsakė, susitelkus Želvoje, pradėti pulti Giedraičių kryptimi, nes ryt, lapkričio 21 d. 9 val. iš ryto, atvažiuosianti Tautų Sąjungos Kontrolės komisija ir sustabdysianti karo veiksmus, todėl reikia, kiek galima daugiau, pasistūmėti į priekį.[309]

Lapkričio 20 d. 18 val. pulkas susirinko Želvoje. Kareiviai buvo sutalpinti butuose. 19 val. į Želvą atvyko pulko vadas ir sukvietė pulko karininkus, kurių tebuvo tik 14. Karininkams buvo duotas uždavinys užimti Giedraičius. Tiek karininkų, tiek ir kareivių nuotaika buvo labai gera. Želvoje susirgęs mokomosios kuopos vadas ltn. Kareiva pasikeitė pareigomis su pulko adjutantu ltn. Telksniu, nes kuopoje daugiau karininkų nebuvo.

Pulko vadas nusiuntė 9 pėst. pulko bataliono vadui į Videniškius pranešimą, kad 2 pėst. pulkas išžygiuoja Giedraičių link, ir armijos vado įsakymą 9 pulko batalionui pradėti pulti Giedraičių kryptimi.[310]

23 val. pulkas išsirikiavo ir išžygiavo Giedraičių link. Žygiuojama buvo šia tvarka: I batalionas ir mokomoji kuopa, per 1 km nuo I bataliono — III batalionas ir 6 baterijos

būrys. Žygio apsaugoje ėjo 2 kuopa. Pulkas teturėjo 14 karininkų, 350 durtuvų, 2 patrankas ir 12 kulkosvaidžių (sunkiųjų ir lengvųjų). Želvos miestelyje užnugario apsaugai pulko vadas paliko ltn. Tilviką su 30 naujokų. Pulkas žygiavo sparčiai. Žygio apsaugoje ėjęs 2 kuopos vadas žinojo, kad ligi Bastūnų kaimo lenkų nėra, tačiau nuo Bastūnų jis pradėjo žygiuoti atsargiau.

Naktis buvo mėneseta. Buvo manyta pulti Pusnės bažnytkaimį, kol mėnulis dar nenusileido, tačiau mėnulis leidosi ir vis labiau temo. Lapkričio 21 d. 2 kuopa 2 val. priėjo Pusnės kaimą. Ten lenkų nebuvo. Netrukus atvyko ir I batalionas ir tame kaime apsistojo. III batalionas ir 6 baterijos būrys, nepriėjęs Pusnės, sustojo Sauginių kaime. 2 kuopos vadas išstatė Kraspolėje sargybą ir grįžo į Pusnę. Į Šupėnų dvarą siųstoji sargyba pranešė, kad ten lenkų nėra.

Batalionui sustojus Pusnės kaime, ltn. Gvildys, niekieno neįsakytas, pasiėmė kareivių iš išvyko Dudėnų link. Perėję Baskų kaimą, jis priėjo Dudėnų kaimą ir sužinojo, kad ten stovi lenkų užtvara. Į grįžtantį ltn. Gvildį sargybinis buvo paleidęs keletą šūvių. Išsiųstas bataliono vado 2 kuopos vadas išaiškinti, kas yra, priėjęs arčiau, atpažino kareivių būrio priekyje 1 kuopos vadą ltn. Gvildį. Buvo išaiškinta, kad priešas užima Dudėnų-Seirūnų liniją.

6 val. I bataliono vadas kpt. Kynas savo batalionui davė uždavinį. Jis įsakė sudaryti 3 puolančias grupes. 1, dešinioji, ltn. Gvildžio grupė su pirma kuopa turėjo pulti dešiniajame sparne per Dudėnų kaimą, supdama kairįjį priešo sparną, į pietus nuo Bekupės, Giedraičių link.

2 vidurinė ltn. Matulaičio grupė iš 30 durtuvų, 1 lengvo kulkosvaidžio turėjo pulti Pusnės - Bekupės - Giedraičių kryptimi.

Ltn. Telksnio vedamai, atsargoje esančiai mokomajai kuopai įsakyta eiti paskui ltn. Matulaičio grupę Giedraičių kryptimi. III batalionas — pulko atsargoje.

I batalioną ir mokomąją kuopą sudarė išimtinai naujokai, dar neapmundiruoti. Tik iš šautuvo ir šovinyno juos tegalima buvo pažinti kareivius esant. Pašaukti rikiuotis, skundėsi, kad šalta, tačiau skundo patenkinti nebuvo galima. Buvo tik atsakyta: "Sparčiau eikime, tai sušilsime".

Lapkričio 21 d. auštant ltn. Matulaičio ir ltn. Ališausko grupės priėjo Šupėnų dvarą. Ltn. Matulaitis išvijo lenkų užtvarą iš Seirūnų, ltn. Ališauskas užėmė Kalnus. Iš Bekupės dvaro atėjo lenkams paspirtis, ir prasidėjo kautynės.

Ltn. Matulaitis buvo sunkiai sužeistas. Lenkų puolami, ltn.

Matulaičio grupės kareiviai pradėjo trauktis. Būdamas kairėje, ltn. Atišauskas matė ltn. Matulaičio grupės nesėkmę ir savo ugnimi padėjo grupei trauktis. Lenkai vėl užėmė Seirūnus.

I bataliono vadas tuojau pasiuntė mokomąją kuopą pulti Seirūnų dvarelį ir Bekupės dvarą. Apšaudomi kryžmine ugnimi nuo Kalnų ir nuo Šupėnų, lenkai buvo priversti palikti Šupėnus.

Mokomoji kuopa išmušė lenkus iš Seirūnų dvarelio ir užėmė aukštumą 154, tačiau, priėjusi Bekupės dvarą, turėjo kurį laiką sustoti. Čia buvo nukautas mokomosios kuopos vadas ltn. Telksnys.

Apie tolesnę kautynių eigą taip pasakoja kautynių dalyvis plk. K. Ališauskas:

"1 ltn. Gvildžio kuopa, sutikusi lenkus Dudėnų kaime, užtruko ir laiku nespėjo atvykti prie Bekupės padėti mokomajai kuopai. Laikas reikalavo energiškai veikti. Pradėjo veikti abiejų pusių artilerija. Lenkų patrankos šaudė daugiausia Šupėnų, Bekupės vieškelį.

III bataliono vadas vyr. ltn. Butkevičius buvo privedęs prie pat kautynių vietos savo batalioną. Jis stebėjo kautynių eigą ir, pastebėjęs, kad jau puolimas silpnėja, tuojau davė uždavinį savo batalionui. Tai buvo 10 val. 9 kuopa buvo pasiųsta į dešinįjį sparną, 8 kuopa — vieškeliu Bekupė - Giedraičiai, 7 kuopa — į kairę nuo 8 kuopos. Batalionas mikliai išsiskleidė kautynių tvarka. III batalionas, nors ir nukentėjęs Seinų operacijoj, bet jame dar buvo pusė kareivių, dalyvavusių kautynėse su bolševikais ir bermontininkais. Batalionui jau antrukart dabar teko kautis su lenkais toje pačioje vietoje ties Bekupės dvaru. Kareiviai drąsiai ėjo pirmyn — nepasisekimo ūpas praėjo. Tai paveikė ir I bataliono kareivių ūpą.

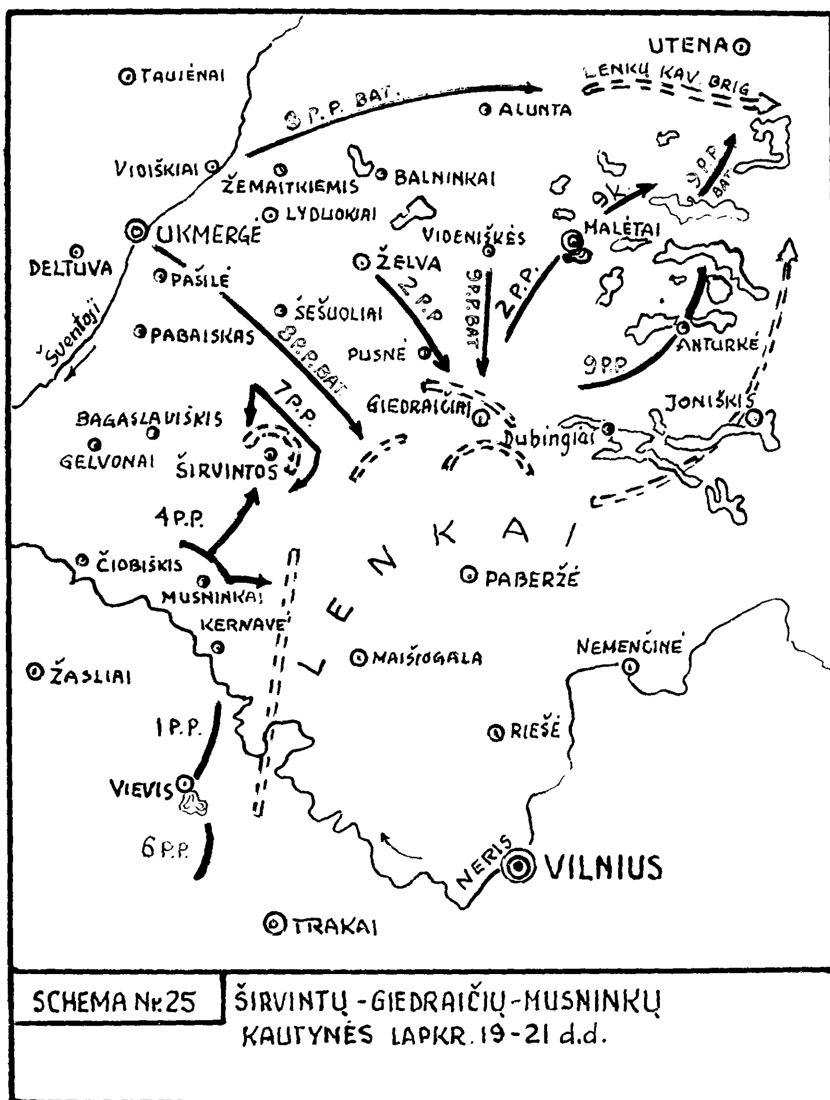
7 kuopa, vedama vyr. ltn. Musatovo, patriotiškas dainas dainuodama, priėjo prie ugnies linijos. Lenkai paleido pragarišką šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį. Nuo Juozapavos folv. iki Bekupės dvaro miško susidarė ištisa grandinė. Dešinėje, ties Bekupės dvaru, ltn. Gvildys suspėjo per mišką išeiti priešui sparnan. Kairėje, ties Šaudžių kaimu, kautynių tvarka pasirodė 9 pėst. pulko dalys. Ltn. Ališauskas supo priešo dešinį sparną ties Juozapavos folv.

Batalionų vadai priėjo prie puolančios vilnies ir, balsiai šaukdami, perdavinėjo komandas. Centre pasigirdo "valio", ir visa grandinė leidosi pirmyn.

Lenkų šaudymas silpnėjo, ir lenkai leidos bėgti Giedraičių link. Bekupės — Juozapavos ruožas buvo užimtas.

Lenkai siuntė prieš puolančius lietuvius vieną batalioną paskui kitą iš Giedraičių rajono.

Nežiūrint nuostolių, įniršimas didėjo. Pulkas šuoliais leidosi persekioti traukiančiuosius lenkus. Atakos metu ties Bekupe buvo nukautas 1 kuopos vadas ltn. Gvildys ir sunkiai sužeisti 7 kuopos vadas vyr. ltn. Musatovas ir einąs jaun. kar. pareigas Maciulevi-

SCHEMA Nr. 25 ŠIRVINTŲ-GIEDRAIČIŲ-MUSNINKŲ KAUTYNĖS LAPKR. 19-21 d.d.

čius. 7 kuopa ir mokomoji kuopa liko be karininkų — jas vedė puskarininkiai. Prieš pat Giedraičius, Choronžiskių (Karužiškių? A.R.), Martiniškių ruože, lenkai parodė savo paskutinį pasipriešinimą. Žvitria ataka vyr. pusk. Kuliešius su mokomąja kuopa išvijo lenkus iš Choronžiškių ir leidos Giedraičių miestelio link.

Tuo pačiu laiku, kairėje, puolė ir užėmė Martiniškį ltn. Ališauskas ir ltn. Šova. Palaikomi kulkosvaidžių ugnimi, lenkai bėgo į Giedraičių miestelį. Kurie nesuskubo, buvo paimti nelaisvėn.

Pirmas Giedraičių miestelin įsiveržė vyr. pusk. Kuliešius su mokomosios kuopos kareivių būriu. Jis tekinas vijos bėgančius lenkus ir, perėjęs miestelį, sustojo pietinėje miestelio dalyje prie vieškelio Giedraičiai - Vilnius.

Netrukus atvyko į miestelį iš kairiojo pulko sparno ltn. Afišauskas su 2 kuopa, ltn. Šova ir ltn. Kaveckas. Aikštelėje prie bažnyčios jie pradėjo šnekėtis tarp savęs. Buvo maždaug 14 val. Čia pat atvyko puskarininkiai Kuliešius ir Pališkis, kurie, nesant karininkų, vedė kuopas. Kalbos buvo gyvos, linksmos.

Artilerija tebeveikė. Protarpiais girdėti buvo reta šautuvų ugnis.

Prie kalbančiųjų Giedraičių miestelio aikštėje III bataliono vadas vyr. ltn. Butkevičius davė kiekvienam karininkui uždavinį ir tuojau įsakė vykdyti.

2 kuopa buvo pasiųsta dešinėn Magūnų, Juodiškių link. Mokomoji kuopa ir 7 kuopa — keliu Giedraičiai - Krivalaidžiai Vilniaus link.

Mokomosios kuopos pusk. Kuliešius su mokomosios kuopos būriu prisiartino prie Krivalaidžių kaimo ir puolė jį. Kuliešius buvo jau tiek įsidrąsinęs, kad mažai sergėjosi, ir čia pat buvo nukautas. Buvo beįsiveržią į Krivalaidžių kaimą, bet kareiviai, netekę savo būrio vado, pasitraukė iš kaimo ir apsistojo.

2 kuopos vadas ltn. Ališauskas, vykdydamas vyr. ltn. Butkevičiaus nurodymus, tuojau išvyko Magūnų, Juodiškių link. Netrukus jį pavijo ltn. Marcinkus su 1 kuopos kareivių būriu ir ltn. Paliulionis. Ant kelio, ties Juodiškių dvaru, buvo pastebėti besitraukiantieji lenkai. Tuo pačiu laiku ties Mitkonių kaimu žygiavo kareivių būrys iš 50 vyrų. Ltn. Ališauskas ėjo prisidengęs apsauga; dešinį apsaugos būrelį vedė pusk. Butrimavičius. Kai apsaugos būrelis artinosi prie žygiuojančių lenkų ties Mitkonių kaimu, jau temo. Pažinti, ar ten yra tikrai lenkai — buvo sunku. Šaudymo nebuvo. Pats ltn. Ališauskas nebežinojo, kur yra kitos pulko kuopos, ir manė, kad saviškiai ateina.

Kada priėjo pusk. Butrimavičius prie žygiuojančių lenkų, ties Mitkonių kaimu lenkai sugulė. Vienas lenkų, priėjęs arčiau prie puskarininkio Butrimavičiaus, paklausė lenkiškai:

— Jaka kompania? (Kokia kuopa).

— Szósta (šešta), — nieko nelaukdamas, atsakė lenkiškai pusk. Butrimavičius.

Jakiego pułku (Kokio pulko) — klausė lenkas.

— Kowieńskiego (Kauno) — atsakė pusk. Butrimavičius.

— Osma marszeruje (Aštunta žygiuoja) — pasakė lenkas ir apsisukęs nuėjo. Lenkai pakilo ir žengė Juodiškių link. Puskarininkis Butrimavičius su keletu kareivių lėtu žingsniu pakeitė kryptį ir taip pat leidosi Juodiškių link. Lenkai patikėjo mūsų puskarininkiui, kuris gerai žinojo iš lenkų belaisvių, kurios lenkų dalys veikė šiame fronte.

Ką tik spėjo lenkai susiburti rikiuotėn ir pradėjo leistis nuo kalnelio, kai į juos 2 kuopa paleido keletą salvių. Keletas lenkų krito nukauti, o kiti leidosi bėgti. Ltn. Marcinkus su ltn. Paliulioniu, pasiųsti vytis lenkus, paėmė 18 iš jų nelaisvėn. Kiti pasislėpė

miškuose; 2 kuopa užėmė Magūnų kaimą, o pirma kuopa Juodiškių ir apsistojo.

2 pėst. pulko kautynių baro kairėj ėjo 9 pėst. pulko batalionas. Jis pasirodė ties Šaudžių kaimu 9-10 val. ir visą kautynių laiką ėjo lygiagrečiai su 2 pėst. pulku. Jeigu 9 pėst. pulko batalionas, neturėdamas priekyje priešo, būtų užėjęs į lenkų užpakalį arba pasiuntęs dalį jėgų 2 pėst. pulkui padėti, kautynės būtų turėjusios visiškai kitokią išvaizdą. Tik pastebėjęs 9 pėst. pulko batalionas, kad 2 pėst. pulkas įsiveržė į Giedraičius, pradėjo kiek drąsiau manevruoti. Batalionas pasuko rytine ežero puse Pelikonių kaimo link. Čia buvo sutiktas stipria lenkų šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi ir apsistojo rajone Pelikonių kaimo. 16 val. šaudymas baigėsi. Iš reto buvo girdėtis atskiri šūviai. Gautasis įsakymas sustabdyti kautynes 11 val. tik dabar buvo galima įvykdyti. Pulko vadas įsakė daugiau nebepulti ir kuopoms stovėti vietose. Lenkų artilerija tebešaudė. Pulkas stovėjo linijoj Giedraičiai, Pašiliai, Magūnai, Juodiškiai, kurią 16 val. buvo užėmęs.

1 kuopa sustojo Mitkonių kaime ir Juodiškių dvare, 2 kuopa Magūnų kaime. Mokomoji kuopa sustojo lauke tarp Giedraičių ir Krivalaidžių kaimo. III batalionas, vyr. ltn. Butkevičiaus, buvo surinktas į Giedraičius.

Pulkas, gavęs iš divizijos štabo įsakymą, paremtą Tautų Sąjungos sprendimu, turėjo sustabdyti aktyvius veiksmus lapkričio m. 21 d. 9 val. ryto. Gavus įsakymą, apie jo vykdymą nebuvo galima svajoti, nes pulkas buvo įsitraukęs į kautynes. Įsakymas buvo gautas 11 val., t.y. tuo pačiu laiku, kada pulkas atakavo Bekupės dvarą".[311]

Jau sutemus, lapkričio 21 d. 17 val., kautynėms sustojus, kpt. Kynas per vieną kaimietį nusiuntė raštelį lenkų baro viršininkui, pranešdamas, kad grupė yra gavusi įsakymą sustabdyti aktyvius veiksmus, ir klausdamas, ar lenkai irgi yra gavę tokį įsakymą.

Lenkai atsiuntė kareivį iš Krivalaidžių, per kurį atsakė, kad lenkai negavo tokio įsakymo. Jei norime tartis, tai prašė atsiųsti karininką — per civilius kaimiečius jie neatsakinės.

Buvo sutikta, kad pulkas tuojau pasiųs karininką.

Išvyko vyr. ltn. Butkevičius su kareiviu palydovu. Jį sutiko lenkų karininkas ties Krivalaidžių kaimu ir nuvedė į pulko štabą. Iš ten vyr. ltn. Butkevičius buvo nuvestas pas operatyvinės grupės viršininką.

Apie vyr. ltn. Butkevičiaus aiškinimąsi paliaubų reikalu su lenkų grupės vadu ir to aiškinimosi tolesnę eigą šitaip informuoja plk. Ališauskas:

"Grupės štabe vyr. ltn. Butkevičius prisistatė grupės vadui generoluo Baranauskui. Generolas pasisveikino ir perstatė štabo karininkus. Klausinėjo apie reikalą.

Vyr. ltn. Butkevičius papasakojo, kad yra siųstas Giedraičių grupės vado majoro Petruičio pranešti, kad jo grupė gavo įsakymą, paremtą Tautų Sąjungos sprendimu, sustabdyti aktyvius veiksmus ir kad jo grupės viršininkas klausia, ar generolas gavo panašų įsakymą.

Generolas Baranovskis atsakė, kad panašaus įsakymo nėra gavęs. Vyr. ltn. Butkevičius paprašė duoti raštišką atsakymą. Generolas Baranovskis davė atsakymą raštu".

Besikalbėdamas su vyr. ltn. Butkevičium, gen. Baranovskis reikalavo mūsiškių pasitraukti į vietą, kur mūsų dalys buvo lapkr. 21 d. 9 val. Vyr. ltn. Butkevičius atsakė, kad šiuo klausimu negalįs duoti tikro atsakymo, nes čia yra grupės viršininko dalykas, — bet jis vietoj grupės vado nepasitrauktų.

Reikalą atlikęs, vyr. ltn. Butkevičius grįžo į Giedraičius ir parsivežė su savimi lenkų raštą, kurį pasiuntė pulko vadui. Jis lietuvių kalba šiaip skamba:

"Ponui Majorui Petruičiui
Giedraičių Grupės Viršininkui,

21-XI-20 val.

Generolas Želigovskis gavo įsakymą sustabdyti karo veiksmus dar vakar 20-XI-20 m. 18 val. Mano grupė jau keletą dienų, kai turi tikslų generolo Želigovskio įsakymą nepradėti jokiu būdu aktyvių veiksmų ir stovėti vietoje, kurią mes užėmėme 20 m. XI-18, ką mes ir įvykdėme.

Šiandien iš ryto mes buvome jūsų atakuoti, todėl ir išstumti iš mūsų užimtų pozicijų.

Jeigu Jūsų ataka buvo pradėta vien dėl to, kad tik šiandien 11 val. Jūs sužinojote Tautų Sąjungos įsakymą, tai ar nelaikai Tamsta teisingu apleisti vietas, kurias vakar 20-XI-20 iki 18 val. mes užėmėme, t.y. Did. Dvaras - Vadoriai - Juozapavas - Seirūnai - Bekupė - Dudėnai - Orlikai - Gaideliai - Vaičioniai - Šašuoliai.

Jeigu Jūs sutiksite tai įvykdyti ir pranešite man iki 20 m. XI-22 12 val., tai aš laikysiu, kad tai visa įvyko per nesusipratimą ir ateityje mano kariuomenė neperžengs šios linijos. Priešingu atveju, jeigu Jūs šito neįvykdysite ir nepranešite man, aš laikysiu, kad Tautų Sąjungos įsakymas nebuvo Tamstos vykdomas, ir aš nebūsiu atsakingas už visa, kas galės dėliai šio įvykti.

Su pagarba

(pas.) Generolas *Baranauskas*
Operatyvinės Grupės Viršininkas".

Pastarasis raštas drauge su pirmuoju, griežtai priešingu pirmam, buvo pasiųsti 1 divizijos štabui. Pulko vadas majoras Petruitis 20-XI-22 taip atsakė generolui Baranovskiui:

"Ką kovodamas paėmiau, tą tik kovodamas ir atiduosiu".[312] Užėmęs Giedraičius, pulkas laukė lenkų priešpuolio. Mūsų jėgos buvo menkos. Esančiam kairėje 9 pėst. pulko batalionui to pulko vadas buvo įsakęs grįžti savo dalies vado valdžion. Tik mjr. Petruičiui griežtai pareikalavus, batalionas liko vietoje. Naktį iš lapkričio 21 į 22 d. iš Alionių atėjo žinia, kad 8 pėst. pulko batalionas (tik ne mjr. Liutermozos, kaip paprastai tvirtinama, bet kpt. Leono vadovaujamas) per kautynes užėmė Alionis.

Pasikliauti nebuvo galima, kad lenkai nepuls. Juk jie Giedraičių rajone turėjo sutelkę 3 pulkus — Kauno, Lydos ir Minsko. Anot grįžusio nuo lenkų grupės vado vyr. ltn. Butkevičiaus pasakojimo, lenkai tuo metu nežinoję, kad mūsų padėtis buvo sunki. Butkevičius lenkuose taip pat nepastebėjęs tendencijos pulti.

Kad ir nuvargęs, pulkas visą naktį budėjo. Daug lenkų kareivių naktį per kautynes buvo pasislėpę miškuose ir ieškojo kelio grįžti prie savųjų. Fronto užnugaryje buvo po 20-30 vyrų pasilikusių lenkų grupių.

Lapkričio 21 d. 2 pėst. pulkas paėmė 60 belaisvių, du kulkosvaidžius ir daug šovinių. Nukautus lenkus mūsiškiai lapkričio 23 d. palaidojo Giedraičių kapinėse.

Kritusieji kariai buvo surinkti lapkričio 21 d. Iš karininkų tarpo nebuvo rastas ltn. Gvildys. Apklausinėta kuopa težinojo tik, kad ltn. Gvildys dingo, išėjus kuopai į pamiškę ties Bekupės dvaru. Ltn. Gvildys buvo rastas pamiškėje, žuvęs ties Bekupės dvaru ir laikąs šautuvą rankoje.

Nors kautynėse ties Giedraičiais mūsų kariuomenė buvo kelis kartus mažesnė ir techniškai menkiau aprūpinta, tačiau ji nugalėjo dėl to, kad jos kovingumas, pasiryžimas laimėti buvo žymiai didesnis, negu lenkų. Kalbėdamasis su oficiozo "Lietuva" korespondentu, armijos vadas gen. Žukauskas taip apibūdino paskutines kautynes su lenkais:

"Paskutiniai įvykiai, k.a. Vilniaus gynimas, Širvintų ir Giedraičių operacijos, dar kartą parodo mūsų kareivių ir jų vadų narsumą. Pasisekimas pareina tik nuo to, kiek kas moka ir sugeba tiksliai vykdyti uždavinius: gerų geriausias planas neduos pageidaujamų vaisių, jei jo nemokėsi įvykdyti. Širvintų ir Giedraičių operacijos buvo atliktos kuo puikiausiai, nors jos buvo labai painios ir sunkios... Yra visa eilė pasižymėjusių tose kovose. Daugiausia pasižymėjo 7-jo pulko vadas majoras Reklaitis ir to paties pulko majoras Kerbelis. Jie Širvintų karžygiai. Didelis nuopelnas ir 4-jo pulko vado kapito-

no Variakojo, kuris su savo pulku dvi dienas spyrėsi narsiai puolusiam jo pozicijas priešininkui. Giedraičių karžygiai yra 2-sis pulkas. Mūsų fronto pasisekimas labai pakėlė kareivių dvasią ir energiją. Papildę mūsų armijos eiles, dabar, reikia manyti, turėsim, kad ir nedaug, bet stiprios kariuomenės. Mūsų kareivis yra geriausia pajėga kovai, narsiai mokos karo dalykų ir išmokytas yra pavojingas priešininkui".[313]

Susipažinus su vienomis iš pačių reikšmingiausių mūsų tautos istorijoje Giedraičių kautynėmis, kaip jas tikroviškai aprašė vienas pasižymėjusių jų dalyvis plk. Kazys Ališauskas, tariuosi pravers patirti, kaip šį mūsų kariuomenės laimėjimą vertino pats tas kautynes laimėjusio 2 pėst. pulko vadas plk. Jonas Petruitis. Jisai rašo:

"Iš šio Giedraičių kautynių aprašymo (čia turima galvoje plk. Ališausko aprašymas, A.R.) galima spręsti, kad tai buvo nepaprastas mūsų jaunų karių pasiryžimas, jėgų įtempimas ir pasiaukojimas. Nei raštu, nei kalba atpasakoti tai, mano supratimu, nėra lengva, reikėjo pačiam būti tų kautynių dalyviu, matyti visa tai ir jausti, kad turėtum vaizdą, įvertintum jas. Jau vien iš to, kad mes tada turėjom tik mažą saujelę žmonių — apie 500 vyrų, ir kad tie patys buvo neparengti, nepakankamai apmokyti, silpnai ginkluoti, galima spręsti, kaip nelengva buvo įveikti priešą, kurio keturi pulkai prieš mus veikė: Kauno, Lydos, Minsko ir Gardino su stipria artilerija ir šarvuotais automobiliais, be to dar didelė kavalerijos masė. Tur būt, neperdėsiu pasakęs, kad prieš kiekvieną mūsų kovotoją stojo 10, o gal ir 15 priešo kovotojų!

Nekalbant apie karininkus, ir puskarininkiai bei eiliniai kareiviai nepaprastai kovėsi. Žūva kuopos karininkas, nelaukdamas įsakymo, kuopai vadovauti imasi puskarininkis. Jis vadovauja, nelaukdamas nurodymų iš viršaus, savo iniciatyva, tęsdamas kovą. Kuopa jo klauso. Pvz., ties Bekupės dvaru žuvo mokomosios kuopos vadas ltn. Telsnys. Kuopai ima vadovauti vyr. pusk. Kuliešius ir pirmutinis įsibrauna į Giedraičius. Užėmus Giedraičius, jis toliau varo savo darbą — atakuoja Krivalaidžių kaimą Vilniaus kryptimi. Čia ir jį galų gale nukerta lenkų kulka. Jis ne vienas toks buvo. 1 ir 7 kuopos netenka karininkų — joms taip pat puskarininkiai imasi vadovauti, ir labai pavyzdingai vadovauja iki pat kautynių pabaigos. Vieni žūva — kiti jų vietas užima, bet darbas nesustoja. Štai tie didvyriai, kurie ten žuvo: 1. Viršila Pijus Žadeika, savanoris, stambus ūkininkas, pasižymėjęs kautynėse prieš bolševikus, bermontininkus ir prieš lenkus, ties Giedraičiais garbingai žuvo. 2. Viršila Martynas Cirulis. 3 Vyr. pusk. Jonas Kuliešius. 4. Vyr. pusk. Albertas Stankevičius, 5. Vyr. pusk. Juozas Šatraitis. 6. Vyr. pusk. Petkevičius. 7. Jaun. pusk. Aleksis Juškevičius. 8. Jaun. pusk. Jonas Piktuiža. 9. Eilinis Bun Rufke. 10. Eil. Simas Miškinis. 11. Eil. Izidorius Slušinskas. 12. Eil. Al-

binas Kačinskas. 13. Eil. Juozas Vinčiauskas. 14. Eil. Kostas Ruškys. 15. Eil. Vasilijus Bogomolnikovas. 16. Eil. Juozas Raškevičius. 17. Eil. Antanas Miliušauskas. 18. Eil. Juozas Bendoraitis. 19. Eil. Jonas Grabliauskas. 20. Eil. Bronius Dziedravičius.

Jie liko nukauti vietoje; apie žuvusius karininkus atskirai kalbėsim. Sužeistų buvo apie šimtas, neskaitant tų, kurie lengviau sužeisti pasiliko rikiuotėje iki kautynių galo. Tiesa, apie 70 vyrų dingo be žinios. Nemanau, kad jie būtų pabėgę iš kautynių lauko. Greičiausia, jie kautynių metu, sveiki ar sužeisti, pateko lenkams į nelaisvę, nes ir Vilniuje nemaža mirė mūsų sužeistų karių. Ten mirė ir sunkiai sužeistas ltn. Mačiukas.

Tokie nuostoliai pasidarė paskutinių Giedraičių kautynių metu tokiai pažai pulko saujelei. Teisingiau kalbant, per daug drąsu būtų buvę mus vadinti pulku. Tai buvo ne daugiau, kaip vienas batalionas. Nenoriu čia lyginti kitų mūsų pulkų nuostolius su 2 pėst. pulko buvusiais nuostoliais, nes gal ir pats buvau kaltas, kad tiek nuostolių pasidarė. Kitas vadas gal ir be tokių nuostolių būtų tą patį darbą padaręs. Čia tik jaučiu savo šventą pareigą iškelti mūsų karių ryžtingumą, kurio tiek jie parodė Giedraičių kautynėse. Žinoma, netikslu būtų iš nuostolių spręsti apie karių narsumą, pasiryžimą ir jų padaryto darbo svarbą. Dėl tų, kurie ten žuvo, reikia liūdėti, bet reikia džiaugtis ir tais, kurie taip pat galėjo žūti, nes jie nė kiek nevengė mirties, bet vis dėlto liko gyvi. Gal ne vienas iš jų pavydėjo garbingos jų kovos draugų mirties Giedraičių laukuose.

Gali kas pamanyti, kad jei tokios stambios lenkų jėgos neatlaikė mūsų silpnų jėgų, tai, matyti, jie silpnai kovėsi. Ne. Ypač paskutinėse kautynėse jie dėjo visas pastangas, kad sulaikytų mus. Pats divizijos vadas gen. Baranauskas važinėjo į pavojingiausias vietas ir ragino savo kareivius: "Jeszcze, jeszcze, chlopcy, potrzymajcie się, trzymajcie się!" (Dar, dar, vyručiai, pasilaikykite, laikykitės!, A.R.). Bet nieko negelbėjo. Lenkai čia turėjo, palyginti su mumis, labai daug nuostolių, ir vis tik neatlaikė. Lapkričio 21 d. naktį, jodamas iš Giedraičių į Bekupės dvarą, trijų kilometrų tarpe suskaičiau tik ant paties vieškelio 13 lenkų lavonų. O juk kautynės ėjo ne vien tik ant vieškelio, bet visuose Giedraičių laukuose. Taip pat keletą dešimčių sužeistų mes patys surinkome. Čia turiu paminėti vieną faktą. Kai atvykom su pulku į Giedraičių rajoną, iš pabėgusių belaisvių ir vietos gyventojų sužinojom, kad lenkai labai žiauriai elgiasi su mūsų belaisviais. Tada parašiau raštą, kurį, p. Valeikienės padedamas, pasiunčiau gen. Baranauskui, reikalaudamas, kad su mūsų belaisviais būtų žmoniškai elgiamasi, pabrėždamas, mes kad su jų belaisviais lygiai taip elgsimės, kaip ir jie su mūsiškiais. Po kiek laiko sužinojau, kad mūsų belaisvių padėtis Vilniuje žymiai pagerėjo.

Taigi, lenkai kovėsi neblogai, bet mūsų narsuolių saujelė juos nugalėjo. Giedraičių miestelio gyventojai, pamatę, kad lenkai nebeatlaikė ir pradėjo bėgti, manė, kad čia puola labai gausi Lietuvos kariuomenė. Bet kai mūsų tik keletas dešimčių kareiviukų įėjo į Gied-

raičius, gyventojai tiesiog nustebo, sakydami: "Mes manėm, kad čia ateina pulkų pulkai, kaip lenkų kad buvo!"[314]

Įėjus mums į Giedraičius, vietos gyventojai negalėjo atsigėrėti mūsų kareiviais. P. Valeikienė pasakojo keletą labai įdomių epizodų.

— Kai jūs įėjot į miestelį, aš pirmutinė išėjau į gatvę, — sako p. Valeikienė, — pamačiau besikalbančių kareivių grupę. Palengva prie jų prisiartinau — įdomu paklausyti, apie ką jie kalba. Vienas iš jų, pastebėjęs mane, sako kitiems:

— Vyrai, nutilkit. Čia moterys klausosi.

— Kodėl gi, vyrai, ir aš negaliu pasiklausyti, — sako p. Valeikienė, — juk aš taip pat esu lietuvė ir man labai įdomu sužinoti...

— Čie ne moterų dalykas, apie ką mes kalbam. Eikim, vyrai.

— Iš tų paprastų kareiviukų, — sako p. Valeikienė, — veidų buvo matyti tiek daug nepaprasto rimtumo, išminties, kad, rodos, jie sprendė didžiausius strateginius uždavinius.

Ir labai teisingai p. Valeikienė suprato. Tada mūsų tarpe kažkaip išnyko skirtumas tarp vadų ir valdinių, tarp karininkų ir kareivių. Pasidarė labai vieninga dvasia. Visi žinojo kautynių uždavinius, visi žinojo, kas reikia daryti. Kiek stovėjome Giedraičių apylinkėje, niekas iš gyventojų nepasiskundė, kad mūsų kareiviai ką nors jiems būtų bloga padarę, kad juos būtų kuo nors nuskriaudę. Todėl gyventojai, nors ir lenkuojantieji, pamilo mūsų kareivį".[315]

Patvirtindamas ir kai kuriomis detalėmis papildydamas plk. Ališausko pateiktą Giedraičių kautynių vaizdą, plk. Petruitis toliau taip rašo:

"...Viskas neblogai ėjo iki 10 val., kol lenkai, gavę naujų jėgų, perėjo į priešpuolį. I batalionas ir mokomoji kuopa, smarkiai atakuodami Šupėnų dvarą, Kalnų vienkiemį ir Seirūnų palivarką, buvo išmušę iš ten lenkus ir jau artinosi prie Bekupės dvaro. Tačiau energingo lenkų priešpuolio neatlaikė ir pradėjo sklaidytis. Visa nelaimė, kad ltn. Gvildys su 1 kuopa, kuriam buvo duotas labai svarbus uždavinys, — pulti pro Dudėnų kaimą ir užeiti lenkams į užpakalį, į pietus nuo Bekupės dv. — kažin kur dingo. Vėliau sužinojom, kad ltn. Gvildys labai sėkmingai buvo apėjęs Bekupės dv. ir prisiartinęs prie lenkų baterijos, bet jis ten buvo nukautas, ir kuopa be jo nebeįstengė įvykdyti duoto uždavinio. Žinoma, jei ltn. Gvildžiui būtų pavykę atakuoti lenkų bateriją, tada lenkai būtų buvę priversti tuojau trauktis ir kpt. Kynui būtų buvęs atviras kelias į Giedraičius. Dabar gi nepavyko taip padaryti, kaip buvo sumanyta. Pasidarė labai rimta padėtis. Rezerve liko tik trečiasis batalionas. Vyr. ltn. Butkevičius, matydamas I bataliono nepasisekimą, nebelaukdamas pulko vado įsakymo, pats su savo batalionu pradėjo luti lenkus. Įvyko kontrataka prieš kontratataką. Tai buvo nepaprastas susirėmimas. Pats rimčiausias momentas, o aš jau nieko nebeturėjau, kuo galėčiau jiems padėti. Visa dar laimė, kad Butkevičiaus batalionas savo energingu

puolimu patraukė I bataliono ir mokomosios kuopos pakrikusias dalis. Bet tai buvo pavojingiausias momentas. Neduok, Dieve, jei nebūtų pavykę sulaužyti priešo atsparumo, tada jau mes būtume žuvę. Iš karto nežinojau, ką bedaryti: tik rūkiau vieną po kito papirosą ir meldžiausi: "Dieve, pasigailėk mūsų!". Ši malda visiems kariams, rimtesnėse kautynėse dalyvavusiems, yra gerai pažįstama. Netrukus dingtelėjo mintis, kaip žaibas, į galvą: turiu kuo greičiausiai vykti prie baterijos. O, kaip būtų gerai buvę, jei čia būtų buvę ne dvi patrankos, bet visos keturios! Bet nieko nepadarysi — reikia gerai sunaudoti ir tai, ką turime. Reikia šaudyti tik į tas vietas, kur reikalingiausia, kad padėtume atakuojantiems. Artileristai pasistengė — nepaprastai greitai šaudė — atrodė, kad mes turime ne dvi patrankas, bet kokias aštuonias. Baterijos būriui vadovavo ltn. Macelis ir dar vienas karininkas, kurio pavardės dabar nebeatsimenu.

Dabar abu batalionai ir mokomoji kuopa susiliejo į vieną grandinę, smarkia ataka apie 12 val. išmušė lenkus iš Bekupės ir Juozapavos ruožo. Lenkai nebeatlaikė ir pradėjo bėgti Giedraičių - Martiniškių kryptimi. Artilerijos ugnį nukreipėm į bėgančius lenkus. Batalionai, nesiliaudami persekioti lenkus, po poros valandų, t.y. apie 14 val., užėmė ir Giedraičius. Tada artilerijos ugnį perkėlėm į pietus nuo Giedraičių ant vieškelio Giedraičiai - Vilnius. Dar keletą sviedinių paleidus, nuo nepaprastai greito šaudymo sprogo vienos patrankos vamzdis, ir sviedinys iškrito čia pat prie patrankų, bet, mūsų laimei, nesprogo: sprogęs būtų mus visus užmušęs. Iš kitos patrankos daugiau nebeleidau šaudyti, nes ir su ja galėjo tas pats įvykti. Dabar jau tik lenkų artilerija šaudė, mūsiškė nutilo.

Visiškai sutemo. Sėdau ant arklio ir jojau ko greičiausiai į Giedraičius, nes telefonistai seniai jau pranešė, jog iš divizijos štabo reikalauja sustabdyti kautynes. Nujojęs į Giedraičius, tuojau įsakiau sustabdyti tolesnį puolimą, nors lenkai iš artilerijos tebešaudė į Giedraičius. Apsistojau tam pačiam name, kur lapkričio 17 d. gyvenau ir iš kurio prieš porą valandų gen. Baranauskas pabėgo su savo štabu, net pagamintų pietų nesuvalgęs. Už tai gen. Baranauskui buvome labai dėkingi, nes buvom labai alkani. Iš čia liepiau telefonu sujungti mane su divizijos štabu, kuriam pranešiau, kad *"kalbu iš Giedraičių"*.

Kai tik įsakiau sustabdyti puolimą, kpt. Kynas, neatsiklausęs manęs, pasiuntė lenkams raštelį, kad mums įsakyta sustabdyti veiksmus, klausdamas, ar ir lenkai turi tokį pat įsakymą. Nors man labai nepatiko toks jo skubumas, bet supratau, kodėl jis taip padarė. Mat, ištisos dienos kautynių įspūdis, o čia dar lenkai nesiliauja bombardavę Giedraičių, šiek tiek paveikė jo nervus. Be to, žinodamas mūsų kareivių nuovargį, bijojo, kad lenkai vėl nepradėtų mus atakuoti. Bet kai lenkai pasiskubino atsiųsti skaitytojui jau žinomą atsakymą, buvau patenkintas kpt. Kyno veiksmu. Pranešimą pasirašė pats gen. Baranauskas. Gen. Baranauskui maždaug taip parašiau:

"Ponui generolui Baranauskui. 11 val. sužinojau, kad, Tautų Są-

Šiaudinio šaulių būrys 1920 m. pasižymėjęs kovose su lenkais gilioje užfrontėje

jungos Kontrolės komisijos sprendimu, turime sustabdyti karo veiksmus. Su Tamstos pasiūlymu atsiųsti karininką išsiaiškinti sutinku. Siunčiu vyr. ltn. Butkevičių. Mano karininko asmens neliečiamumo nereikalauju garantuoti, aš pats jo neliečiamumą garantuoju".

Paskutinysis sakinys, žinoma, buvo neprotingas, bet tuo tik norėjau lyg pasakyti, kad lenkų nė kiek nesibijom ir kad turim palinkimo toliau tęsti mūsų žygį.

Vyr. ltn. Butkevičius, išvykdamas į Paberžę, dėl visa ko paprašė mane suraminti jo šeimą, jei su juo kas nors įvyktų. Iš savo pusės jam pasakiau, kad laikytųsi išdidžiai ir kad pasistengtų pažinti lenkų štabo nuotaiką. Žinoma, ir be mano nurodymų Butkevičius žinojo, kas jam daryti tokiais atsitikimais, nes jau nebe pirmą kartą jam tenka būti tokiose misijose (lenkiškai jis gerai kalba)".[316]

Kaip vyr. ltn. Butkevičius atliko jam pavestą diplomatinį uždavinį, matyti iš Petruičio šio pasakojimo:

"Butkevičius iš Giedraičių išjojo raitas su vienu palydovu. Prie fronto sutiko jį lenkų štabo karininkas, kuris jį nulydėjo į Paberžę, kur stovėjo gen. Baranausko grupės štabas. Gen. Baranauskas, pasisveikinęs su Butkevičium ir perskaitęs mano raštą, supažindino jį su savo štabo karininkais ir pakvietė arbatos gerti.

— Arbatą begerdami, — sako Butkevičius, — ir pradėjom kalbėtis apie mūsų kautynes. Pasakiau jiems, kad iš viso gen. Želigovskio žygis yra labai negarbingas ir kad mes vistiek turim atsiimti Vilnių.

Į tai man nė vienas iš lenkų štabo karininkų nieko neatsakė. Pamačiau, kad jų labai blogas ūpas. Be to, nugirdau, pasakoja Butkevičius, kad kai kurie iš karininkų šnabždasi tarp savęs apie jų kavaleriją. Supratau, kad jiems rūpi kokiu nors būdu sužinoti apie kavaleriją, kuri dar lapkričio 17 d. įsibrovė į mūsų užpakalį, o jie apie ją ligi šiol neturi jokių žinių. Šia proga ir pasakiau jiems, kad kautynės, ponai, yra labai nepastovus dalykas: vieną sykį jūs galite laimėti kautynes, kitą sykį — mes. Pvz., ponai, pasiuntėt savo kavaleriją giliai į mūsų užpakalį, o ji dabar jau nuginkluota ir sėdi Kaune. Po šio mano pasakymo štabo karininkai dar labiau nusiminė. Nors aš pats nežinojau, kur yra ir ką veikia ta jų kavalerija, bet sumaniau lenkų karininkus dar labiau išgąsdinti. Po to, — sako Butkevičius, — aš pasijutau visiškai drąsus ir kreipiausi į gen. Baranauską, pranešdamas, kad mes gavome Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos reikalavimą sustabdyti veiksmus, todėl mane grupės vadas mjr. Petruitis ir siuntė sužinoti, ar tamstos gavot tokį įsakymą, ar ne. Gen. Baranauskas man pasakė, kad gen. Želigovskis apie tokį reikalavimą nieko nežino. Tada aš jam pasakiau, kad mjr. Petruitis liepė pranešti, kad jei lenkų vadovybė neturi tokio įsakymo, tai jis iš savo pusės nevykdys Kontrolės komisijos reikalavimo. Po to gen. Baranauskas susigriebė ir pareiškė man, kad jis dar vakar gavęs įsakymą sustabdyti veiksmus nuo lapkričio 21 d. 9 val., todėl generolas pareikalavo, kad mes, vykdydami T. S. Kontrolės komisijos įsakymą, atitrauktume savo kariuomenės dalis į liniją, kurioje stovėjome prieš 9 val. Atsakiau jam, kad tai yra grupės vado reikalas, apie ką galiu tik pranešti, bet pabrėžiau, kad grupės vado vietoje būdamas to nepadaryčiau. Pagaliau paprašiau, kad gen. Baranauskas savo pareiškimą raštu parašytų.

Gen. Baranauskas parašė skaitytojui jau žinomą raštą, į kurį trumpai atsakiau: "Ką kovodamas paėmiau, tą kovodamas tik ir atiduosiu".

Maniau, kad nėra reikalo diplomatiškai į popierių vynioti. Esam kareiviai, kautynes laimėjom, todėl kariškai ir kalbame. Visą šį mūsų susirašinėjimą su gen. Baranausku tuojau pasiunčiau į divizijos štabą. Man atrodė, kad bus naudinga gen. Baranausko raštus parodyti T. S. Kontrolės komisijai. Neapsirikau. Vėliau štabo adjutantas man pasakojo, jog dėl Širvintų teko daug aiškintis su gen. (iš tikrųjų plk., A.R.) Chardigny, o dėl Giedraičių gen. Chardigny, perskaitęs šiuos raštus, ir kalbėti nebenorėjęs".[317]

Klausimu, ar reikėjo paklusti Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai padaryti paliaubas, ar žygiuoti į Vilnių, teks pasisakyti baigus aprašinėti kovas su Želigovskio kariuomene.

Kovos su Želigovskio kariuomene Musninkų ruože. Dešinįjį 1 divizijos baro ruožą tarp 7 pėst. pulko ir Neries upės gynė 4 pėst. pulkas. Kadangi priešas daugiausia spaudė Mai-

šiagalos - Širvintų kryptimi, tai 4 pėst. pulkui reikėjo labiausiai saugotis, kad jis neapeitų pulko iš kairės. Spalio 25 d. pulkas, įsakytas, atsitraukė į Musninkų rajoną. Čia Želigovskio daliniai daug kartų bandė pulti. Iš kai kurių vietų tekdavo pasitraukti ir vėliau priešpuoliu tas vietas vėl atsiimti. Priešo tikslas buvo pralaužti frontą, užtat jis ir stengdavosi pulti daugiausia tarp 4 pėst. pulko kairiojo ir 7 pėst. pulko dešiniojo sparno, būtent ties Užušiliais. Tas tarpeklis buvo patogus priešui skverbtis, nes tarp pulkų nebuvo nustatytos aiškios skyrimo linijos ir tinkamai palaikomų ryšių.

Atkakliausios kautynės tame ruože buvo lapkričio mėn. 19 ir 21 d.[318] 4 pėst. pulkas tuo metu buvo užėmęs Romaniškių - Musninkų - Taučiulių - Levainių liniją. Lapkričio 19 d. lenkai puolė Musninkus. Po valandos pradėjo pulti ir Taučiulius, bet greitai buvo atmušti. Tada jie vėl smarkiai puolė Musninkus ir Mikališkiuose stovinčią užtvarą.

Apie du pėstininkų batalionus ir vieną raitininkų eskadroną lenkai buvo sutelkę prie Užeželių kaimo. Jų artilerija smarkiai šaudė visame bare. Pašaudę iš artilerijos ir keliose vietose puolę, lenkai niekur negalėjo prasiveržti. Tada jie pradėjo telkti dideles jėgas ties Taučiulių kaimu. Ten kaip tik labai miškuota vieta ir patogi pulti. Kitose baro vietose lenkai nenustojo puolę.

Mūsų artilerija visą laiką smarkiai ir taiklia ugnimi padėjo pėstininkams gintis. Apie 12:30 val. ties pulko baru skraidė trys lenkų lėktuvai ir mėtė bombas, bet nuostolių nepadarė. Lėktuvams nuskridus, priešo artilerija pradėjo šaudyti mūsų baterijos pozicijas. Baterija buvo nukelta į kitą poziciją.

16 val. trys lenkų kuopos pradėjo slinkti Taučiulių link. Ten mūsiškių tebuvo tik 37 vyrai. Pulko padėtis buvo labai sunki, nes kairysis jo sparnas buvo visai atviras ir apie 7 pėst. pulko veiksmus nieko nebuvo žinoma. Lenkų artilerija taip smarkiai šaudė, jog pro kylančias prieš apkasus dulkes negalima buvo matyti artėjančios priešo pėstininkų grandinės. Gintis dar labiau pasunkėjo, kai lenkų artilerijos sviedinys sudaužė vieną mūsų kulkosvaidį ir kai kitas kulkosvaidis, smarkiai ir ilgai bešaudant, sugedo. Ten mūsiškiai tik tuos du kulkosvaidžius ir teturėjo. Kai lenkai puolė, neturėjom nė vieno kulkosvaidžio. Buvo mėginta šautuvų ugnimi atremti puolimą, bet ir šoviniai baigėsi. Mėginta gintis granatomis, bet ir jų pristigta. Užtvarai teko trauktis. Trys lenkų kuopos užėmė Taučiulius.

Ties Musninkais lenkų puolimui aprimus, iš ten buvo

paimta viena kuopa, kita kuopa buvo paimta iš atsargos ir joms įsakyta apsupti iš dviejų pusių Taučiulius ir, jei pasisektų, užimti juos. 17:30 val. 7 pėst. pulko vadas pranešė, kad iš belaisvių sužinota, jog lenkai pavakarį nusiuntė prieš 4 pėst. pulko barą dar 7 savo pėstininkų kuopas.

Siųstosios Taučiulių užimti abidvi kuopos, naudodamosios didele tamsa ir patogiomis miškuotomis vietomis, nepastebėtos priėjo kaimą, puolė, mėtydamos granatas, nesitikėjusius tokio staigaus puolimo lenkus ir privertė juos, panikos apimtus, bėgti. Bėgdami lenkai paliko daug šautuvų ir amunicijos, į nelaisvę buvo paimta 17 kareivių. Užklupti šio staigaus puolimo, lenkų du batalionai buvo tiek paveikti, jog bėgo ne tik iš Taučiulių, bet ir iš Užuželių ir Sketerių. Tik rytą, kai apsižiūrėjo, kad niekas jų nebeveja, pradėjo slinkti atgal prie savo baro.

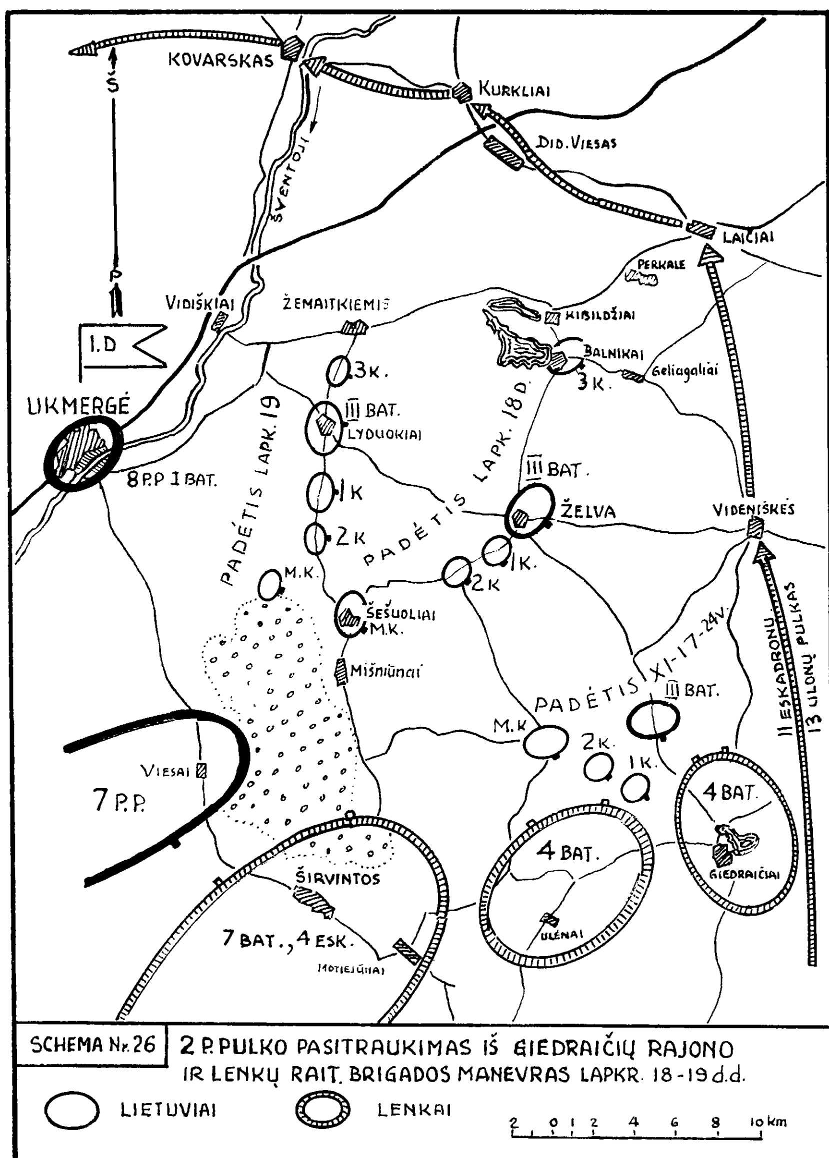
Lapkričio 20 d. buvo įsakyta pulkui pulti priešą visu pulko ruožu ir užimti senąją Romaniškių - Sketerių liniją. Pulkas buvo padalytas į dvi voras. Įsakymas pulti buvo toks:

Dešiniajai vorai, susidedančiai iš 5, 6, 7 ir 8 kuopų, 15 kulkosvaidžių, 10 baterijos 2 būrio ir 13 raitininkų, kpt. Andrašiūno vedamai, įsakyta lapkričio 21 d. 4 val. rytą susikoncentruoti Kunigiškių rajone ir 5 val. pradėti žygiuoti priekin senajai apkasų Romaniškių-Pajuodžių linijai užimti. Pavykus šią liniją užimti, palikti šio baro apsaugai nedidelį žmonių skaičių, o su kitais persekioti priešą.

Kairiajai vorai, kpt. Vidugirio vedamai, įsakyta su 1, 2, 3 ir 9 kuopa, 14 kulkosvaidžių, 10 baterijos 1 būriu lapkričio mėn. 21 d. 4 val. rytą susikoncentruoti Taučiulių rajone ir, palikus atsargą Užuželiuose kairiajam sparnui saugoti, 5 val. pradėti žygiuoti pirmyn senajai apkasų Pajuodžių - Sketerių linijai užimti. Pavykus užimti minėtą liniją, įsakyta būti pasirengusiems toliau žygiuoti. Pulko atsargoje palikta: pulko vado valdžion priskirtasis 5 pėst. pulko I batalionas, mokomoji ir atsargos kuopos.

Lapkričio 21 d., vykdydamos įsakymą, voros sėkmingai žygiavo. Nors lenkai visur gan smarkiai gynėsi, tačiau žygiuojančiųjų sulaikyti neįstengė. Rytą 8 val. 30 min. senoji apkasų linija buvo užimta.

Kad ir buvo daug sužeistų, tačiau kareiviai buvo gerai nusiteikę. Bėgančius lenkus jie vijosi tiek įniršę, jog daugelis net krito žemėn uždusę ir nebegalėdami toliau bėgti. Taip energingai puolančiųjų lenkai sulaikyti visai nepajėgė. Mūsiš-

SCHEMA Nr. 26 2 P. PULKO PASITRAUKIMAS IŠ GIEDRAIČIŲ RAJONO IR LENKŲ RAIT. BRIGADOS MANEVRAS LAPKR. 18-19 d.d.

kiams teko liautis persekiojus priešą, nes Tautų Sąjungos Kontrolės komisija įsakė sustabdyti ginklo kovas.[319]

Kai kurie mūsų karo istorikai Širvintų-Giedraičių operacijas siūlo vadinti Giedraičių - Širvintų - Musninkų operacijo-

mis. Šį siūlymą jie, pvz. buvęs 4 pėst. pulko vadas plk. Variakojis, grindžia šitaip:

"Per paskutiniąsias kautynes su gen. Želigovskio divizijomis, mano įsitikinimu, 4-as pėst. pulkas ties Musninkais atlaikė patį didžiausią priešo spaudimą ir tuo būdu daug prisidėjo prie lenkų pralaimėjimo; todėl netikslu yra tas karo operacijas vadinti Giedraičių-Širvintų operacijomis, kaip tai daro kai kurie rašytojai, bet reikėtų vadinti Giedraičių - Širvintų - Musninkų, arba vien Širvintų, operacijomis".[320]

Lenkų Vilniaus raitininkų brigados reidas. Lapkričio 17 d., pradėjus Želigovskio pėstininkams pulti mūsų kariuomenę, lenkų Vilniaus raitininkų brigada iš Paberžės rajono išžygiavo šiaurės kryptimi. Atrodo, esama dviejų priežasčių, dėl ko ši brigada, užuot rėmus iš priešo užnugario savo pėstininkų veiksmus, nužygiavo prie Nevėžio Kėdainių link vykdyti politinių siekimų ir dezorganizuoti mūsų kariuomenės užnugario. Viena priežastis būtų ta, kad plk. Butkevičius veikiausiai visu šimtu procentų buvo tikras, kad lenkų pėstininkai nebus sulaikyti ir netrukus prižygiuos Kauną. Taip manyti duoda pagrindą jo pasakymas "greit būsime Kaune". Taip galvoti Butkevičius turėjo rimtą pagrindą, nes Želigovskio puolančios dalys buvo keliskart skaičium didesnės už puolamojo ruožo lietuvių sutelktas jėgas. Šią galvoseną galėjo paremti dar ir plk. Butkevičiaus bajoriška tradicija žiūrėti į visa kas lietuviška, tad ir į Lietuvos kariuomenę, iš aukšto. Taigi, plk. Butkevičiui galėjo atrodyti, kad remti savo pėstininkų nebuvo nė prasmės.

Kitą šio plk. Butkevičiaus nusistatymo priežastį nurodo pats jo brigados štabo viršininkas:

"Reikėjo skaitytis su tuo, kad mūsų pėstininkai, puldami neatitinkamai plačiu frontu, išsisems ir susilaikys naujoje linijoje. Užėmimas naujų pozicijų, taktikos atžvilgiu blogesnių už ankstesnes, drauge veikiausiai sunaudojant atsargas, sudarinėjo patogias sąlygas Kauno Lietuvos kariuomenei vykdyti priešveiksmį. Šiuo atveju brigada galėjo būti judriu rezervu sustiprinti grėsmingai krypčiai. Tačiau racionaliau atrodė ją suvartoti reidui. Patyrimas parodė, kad mūsų raitininkų veiksmai užnugaryje sutraukdavo prieš juos jėgas daug didesnes, negu tos, kurias pritrauktų stodami į kovą. Reidas turėjo apsunkinti priešo koncentraciją, ypač pavojingą mums naujoje padėtyje, ir palaikyti lietuvių jėgų išsklaidymo padėtį ilgesnį laiką".[321]

Lenkų raitininkų brigados štabo viršininkas rotmistras Michnevičius pažymi dar ir kitą tikslą, kurį turėjo pasiekti brigada savo veiksmais mūsų kariuomenės tolimame užnugaryje: "Geležinkelio Šiauliai - Kaičiadorys susisiekimo nutrauki-

mas apsunkintų permesti į kovos rajoną priešo dalinius, esančius šiauriniame krašto ruože (9 pėst. pulkas, gudų batalionas, atsargos batalionai).[322] Brigados veiksmai nedideliame atstume nuo Kauno, ypač lenkų apgyventuose rajonuose, turėjo paveikti Lietuvos vyriausybę taikytis su padėtim, susidariusia užėmus Vilnių. Dėl šių priežasčių, kad ir trūko duomenų dėl Vidurinės Lietuvos kariuomenės tolesnių veikimo tikslų, raitininkų brigada įvykdė reidą, visomis detalėmis atlikusi jos vadovybės sudarytąjį planą".[323]

Lapkričio 17 d. priešpiet prasiveržusi pro gudų kuopos laikytąjį ruožą prie Aleksandriškių dvaro į pietryčius nuo Giedraičių, raitininkų brigada naktį užėmė Videniškius ir ten nakvojo, lapkričio 18 d. ji pasiekė Kavarską.[324]

Apie lapkričio 19 d. lenkų raitininkų brigados žygiavimą rotmistras Michnevičius rašo šitaip:

"19 dieną mūsų raitieji patruliai turėjo nedidelius susirėmimus su lietuvių 4 pėst. pulko padaliniu Taujėnų vietovėje ir konstatavo, kad to paties pulko vora iš Ukmergės juda Kavarsko kryptimi. Šios žinios rodė, kad brigados veiksmai jau pradėjo duoti vaisių. 19 dienos vakare po vargingo žygio buvo užimtas Lėnas. Mūsų žvalgyba visoje srityje į šiaurės vakarus nuo Ukmergės sutiko grupes partizanų, matyt, užaliarmuotų mūsų raitininkų pražygiavimo".[325]

Čia veiksmai aprašyti bendrais bruožais teisingai. Juos tenka tik kiek patikslinti ir papildyti mūsų turimais duomenimis.

Tą dieną prie Taujėnų lenkų žvalgomasis patrulis iš tikrųjų buvo susirėmęs su mūsų pėstininkų patruliu, tik ne 4, bet 7 pėst. pulko. Ukmergės mieste stovėjusios atsargoje 7 pėst. pulko mokomosios komandos vienas būrys su ltn. Viršila lapkričio 19 d. rytą buvo pasiųstas Taujėnų link ieškoti priešo ir, jį susekus, pranešinėti vadovybei. Vienas iš trijų to būrio siųstųjų patrulių tą dieną apie vidudienį susikovė su lenkų raitininkų žvalgomuoju patruliu ir privertė jį trauktis.[326]

Kurios mūsų kariuomenės dalys ir kur jos buvo siunčiamos likviduoti lenka kariuomenės, ypač raitininkų, prasiveržimo, matyti iš jau cituoto mūsų 1 divizijos vadovybės lapkričio 19 d. 8:10 val. duoto 8 ir 2 pėst. pulkams įsakymo nr. 52. Tuo įsakymu vienam 8 pėst. pulko batalionui[327] su 5 baterijos būriu buvo pavesta "veikti tarp upės Šventosios ir plento ir užimti Kurklius". Tuo pat įsakymu buvo sustiprintas 2 pėst. pulkas, jo vado valdžion pavedant "7 pėst. pulko grupę, susidedančią iš būrio baterijos, 2 kuopų[328] ir pusės eskadrono".[329]

Lapkričio 20 d. brigada žygiavo per Lėną ir Pagirius. Lietuvių lėktuvas sekė žygiavimą ir netoli nuo Pagirių numetė

bombų, užmušdamas 4 ulonus ir 6 arklius.[330] Nuo tol ligi lapkričio 21 d. lietuvių lėktuvai nuolatos stebėjo brigados judėjimą.

Naktį į lapkričio 21 d. buvo pasiektas Nevėžis ties Kėdainiais. Kėdainių stoties artimumas leidęs brigadai gauti tikresnių žinių apie padėtį. Įsijungusi į telefoninius pasikalbėjimus, brigada sužinojusi, kad į Kėdainius atvykę nauji lietuvių pėstininkų daliniai, kurie papildę vietinę įgulą, į Panevėžį atvykę 9 pėst. pulko batalionai, į Ukmergės rajoną atvykęs 7 pėst. pulkas. Iš to buvo daroma išvada, kad lietuviai, susirūpinę lenkų raitininkų veiksmais, telkią rimtas pajėgas reidui likviduoti.[331]

Kaip matome, visos šios žinios buvo klaidingos. Kol Giedraičių - Širvintų - Musninkų linijoje vyko atkaklios kovos, visas mūsų kariuomenės dėmesys buvo nukreiptas į šį frontą. 8 pėst. pulkas, tiesa, buvo atkeltas iš Suvalkijos į Ukmergės rajoną, tačiau jo I batalionas dalyvavo fronto kautynėse prieš lenkų pėstininkus, o kiti du batalionai stovėjo antrojoje gynimosi linijoje — rezerve, tik II batalionas iš pradžių buvo kiek pajudėjęs Kavarsko - Kurklių link, bet tuojau grįžo ir stovėjo vietoje. Iš kariuomenės dalinių tik drausmės kuopa buvo beveik visa nusiųsta gaudyti raitininkų.[332]

Lapkričio 21 d. dar priešpiet brigada gavusi žinių apie lietuvių Širvintų-Giedraičių operaciją, kuri buvusi sėkminga, tačiau ir čia tos operacijos vyksmas aiškinamas klaidingai.

"Lietuvių dalinių išsklaidymas krašto viduje", rašo rotmistras Michnevičius, "pastovias pastangas padarė negalimas, dėl to šis antpuolis, iš pradžių intensyvus, veikiai buvo sulaikytas. Tatai buvo, be abejonės, mūsų kavalerijos reido pasekmė. Puolimą tevykdė tik priešo 2, 5 ir 7 pėst. pulkai".[333]

Iš tikrųjų, kaip jau žinome, kovos buvo sustabdytos ne dėl to, kad lenkams būtų pavykę atremti lietuvių puolimą, bet dėl to, kad įsiterpė Tautų Sąjungos Kontrolės komisija ir įsakė baigti kovas. Lenkų raitininkų brigados veiksmai tolimame užnugaryje neišsklaidė lietuvių jėgų ir nenusilpnino Musninkų-Giedraičių mūsų užimto baro.

Iš to, kas abiejų brigados reide dalyvavusių karininkų apie mūsų jėgų telkimą prieš raitininkus prirašyta, tėra teisinga tik tai, kad mūsų šauliai buvo organizuotai įtraukti į raitininkų gaudymą. Istorikas dr. J. Matusas šitą šaulių veiklą taip aprašo:

"Šaulių Centro vadovybė pastatė ant kojų visas jėgas įsiveržusių priešų gaudyti. Lapkričio 20 d. kar. Klimaitis įsako Panevėžio skyriaus atstovui Elisonui, kad: 1. tą pačią dieną Panevėžyje perimtų sargybas iš drausmės kuopos, kuri rytą išvyksta Troškūnų-Anykščių link. Likusius šaulius priskirti prie minėtos kuopos; 2. organizacines jėgas mesti į Kurklių - Kavarsko - Anykščių sritį, kad sukeltų vietinius gyventojus priešų gaudyti. Tą pačią dieną gauna įsakymą ir II šaulių lauko štabas (Ukmergėje), būtent, kad naktį siųstų vyrus į Kurklių - Kavarsko apylinkes. Keli būriai, štabo viršininko vadovaujami, tai ir vykdo.

Utenos skyriaus, Kaniūkų, Žebečių, Avižienių ir Vazgėlių būriai mobilizuojami. Jie miesteliuose ir kaimuose eina sargybą, be to, saugo kelius, tiltus. Paskui tas pareigas iš jų perėmė kariuomenė. Susišaudyta su grįžtančiais lenkų raiteliais ties Traupiu (XI.22), ties Rubikiais (.23). Paimta 1 į nelaisvę. Anykščiai drauge su kariuomene apšaudė priešus, kai jie traukėsi Rubikių link. Po liūdnų įvykių, Anykščių šauliams kaimų vyrai skundėsi: "Bepig, kad mūsų kaime ir visi kiti jauni vyrai būtumėm apsiginklavę, lenkų būtumėm nepaleidę gyvų!".[334]

Nuo Kėdainių lenkų brigada turėjo grįžti atgal. Ji neturėjo ryšio su savo vadovybe. Daugybė gautų informacijų prieštaravo vienos kitoms ir neleido teisingai vertinti padėties. Be to, galima buvo tikėtis jau seniau numatytų paliaubų, kurios labai pasunkintų grįžimą, nes lietuviai prieš brigadą galėtų pritraukti daugiau jėgų. Be to, grįžtant reikėjo žygiuoti mažiausia tris dienas dėl gruodo ir šalčių blogais keliais vasariškai kaustytais arkliais, neturint šiltos aprangos, išvargusiems. Reikėjo stengtis ko greičiausiai pasiekti šiaurinę Šventosios upės dalį.

Po lapkričio 21 d. ofenzyvos mūsų kariuomenės vadovybė pradėjo organizuotai telkti kariuomenę raitininkams pastoti kelią.

"Nuolatiniai partizanų grupių puldinėjimai", rašo rotmistras Michnevičius, "bei žinios apie priešo pėstininkų dalinius, kurių judesys rodė ketinimą sutelktai žygiuoti brigados kryptimi, liudijo apie planingą rimtų priešininko jėgų akciją. Lapkričio 22 d. po valandą trukusių kautynių su partizanais, gausiai sutelktais Troškūnuose, brigada užėmė miestelį".[335]

Dr. Matusas teikia kitą Troškūnų šaulių su lenkų raitininkais susirėmimo versiją:

"XI.20 didesnis šaulių būrys išvyko Taujėnų link, bet priešo nerado. Dar būriui nesugrįžus, gauta žinių, kad lenkų raiteliai traukia link Panevėžio, Raguvos, Troškūnų. 23 d. Troškūnų šauliai išsiuntė porą vyrų pažvalgyti Raguvos kelią. Kiti gi laukė arklių ir

šautuvų ir ruošėsi joti Traupio link, kad patiktų grįžtančius lenkus. Pasiųstieji žvalgai susišaudė su priešu netoli Troškūnų ir patys pasislėpė. Vadinasi, lenkai užklupo troškūniečius nepasiruošusius. Kadangi 4 šauliai turėjo šautuvus, tai išbėgo pasitikti priešų. Nuo jų šūvių du raiteliai nudribo nuo arklių. Bet tuo tarpu visomis gatvėmis į miestelį prigužėjo keli šimtai priešų. Šauliai bandė priešintis. Bet tuojau krito vienas mūsiškių, kuriam lenkai nutraukė batus. Kitas buvo sužeistas į galvą ir paimtas į nelaisvę. Likusieji pritrūko šovinių, ir buvo suimti. Priešų vadas nusprendė juos sušaudyti. Buvo sustatyti už valsčiaus raštinės prie mūro sienos. Po pirmos salvės 3 krito, o vienas liko bestovįs. Jis atsiklaupęs prašė, kad paliktų gyvą. Bet šlubas vadas jį nudėjo revolveriu ir paspardė kovomis. Paskui priešai plėšė miestelį apie 2 valandas. Vėliau nujojo Andrioniškio link. Panašus šaulių sušaudymas buvo ir Truskavoje".[336]

Pradėjus snigti, lietuvių lakūnai negalėjo žygiuojančių raitininkų stebėti, tai jiems palengvėjo dabar žygiuoti. Lenkų lakūnai nerėmė brogados. Lapkričio 23 d. ties Suginčiais raitininkai, nugalėję vieną mūsų kuopą, paėmę gurguolės vorą.[337]

Abu lenkų šaltiniai tvirtina, kad visai akcijai prieš raitininkus pradėjęs vadovauti mūsų vyriausiojo štabo viršininkas. Jo buveinė buvusi Raguvoje. Tai, žinoma, netiesa. Nebent kokia šaulių vadovybė galėjo ten atvykti.

Apie šaulių trukdymą brigadai žygiuoti taip pasisako žygio dalyvis:

"Toliau žygiuodama, brigada užėjo gausius šaulių telkinius, kuriuos suskubo sutelkti minėtasis štabo viršininkas, veikdamas iš Raguvos. Kovoti su jais buvo labai sunku. Jie apšaudinėjo eskadronus iš miškų pakraščių, iš už pelkių ir raistų. Šaudė taikliai ir nesidavė lengvai nuvejami ar numanevruojami. Šios kovos ir jų nenutrūkstamumas išseminėjo ulonų nervus ir arklių jėgas. Eskadronai buvo verčiami išmanevruoti paskirus pasipriešinimo lizdus. Šaulius rėmė vietos gyventojai, informuodami apie mus, apie vietovę, apie maisto gavimą. Tatai kilo iš visiško moralinio rėmimo. Jie buvo krašto gynėjai, mes — "priešiški užpuolikai".[338]

Brigados žygio dalyviai giriasi, kad jie prie Kėdainių pagadinę ilgoką bėgių liniją, keletą tiltų ir tuo nutraukę pietų Lietuvos susisiekimą su šiaure, brigada pritraukusi net 4 pėst. pulkus ir visus partizanų dalinius — 1/3 visų fronte angažuotų lietuvių karinių jėgų. Brigada dezorganizavusi transportą ir telefono ryšius, sukėlusi sąmyšį ir netikrumo jausmą. Brigados vadas įsitikinęs, kad lietuvių frontas nepajudėsiąs Vilniaus link.

Visa tai yra labai perdėta. Ties Kėdainiais geležinkelio

linijos pagadinimas kariniu atžvilgiu nebuvo jau taip svarbus, kaip brigados dalyviai sau įsivaizdavo. Į šiaurę nuo Kėdainių tuo metu nebuvo bent kiek didesnių mūsų dalinių. Kas kita Kaune. Ten tuo metu bent buvo sutelkta daugybė naujokų. Be to, ten buvo ir mūsų kariuomenės tiekimo centras, ginklų ir amunicijos sandėliai. Reikia turėti galvoje, kad Kaunas prieš aną karą buvo rusų tvirtovė ir kad jis turėjo tam tikslui tinkamų pastatų. Kol vyko Musninkų - Širvintų - Giedraičių kautynės, iš fronto nebuvo atitraukiami pėstininkai gaudyti lenkų raitininkų. Dar kartą tenka pabrėžti, kad nuo žygiavimo į Vilnių Lietuvos kariuomenę sulaikė ne lenkų pėstininkai ir ne jų raitininkų brigada, tariamai pritraukusi prie savęs žymias mūsų karo pajėgas, bet mūsų vyriausybės bijojimas Tautų Sąjungos sankcijų už nepaklausymą sustabdyti kovas.

Lapkričio 24 d. auštant lenkų raitininkų brigada pasiekė Labanorą naujoje neutralinėje juostoje ir nuo ten už 10 km savo kariuomenės priešakinius postus. Visa mūsų laimė, kad šis lenkų raitininkų vienetas veikė atskirai, nederindamas savo veiksmų su pėstininkų veiksmais. Besišvaistydama po tuščius, be mūsų kariuomenės, plotus, ši brigada neatliko jokio taktinio uždavinio. Jeigu ji mūsų didžiosios ofenzyvos metu būtų iš užnugario sutelktai smogusi į kurią mūsų fronto vietą, tai vietoje mūsų didžiojo Musninkų - Širvintų - Giedraičių laimėjimo būtume veikiausiai patyrę skaudžią, nebepataisomą katastrofą.

Tenka tik apgailestauti, kad mūsiškiams nepasisekė šios kavalerijos nuginkluoti, bet mes neturėjome kavalerijos, o pėstininkams pavyti kavaleristus ne taip jau lengva.

Lenkų puolimas Semeliškių bare. Aukštadvaryje stovėjęs 6 pėst. pulkas lapkričio 18 d. gavo įsakymą lapkričio 19 d. perimti 1 pėst. pulko saugomą barą Valkininkas - Padvarionių kaimas (į rytus nuo Semeliškių). Įsakyme buvo atkreiptas pulko vado dėmesys į pavojingiausią ginamojo baro tarpą, į Semeliškių - Trakų vieškelį, nes buvo gauta žinių, kad lenkai Trakų rajone telkia savo dalinius.

Nors baro ilgumas buvo 32 km ir jį užimti tegalima tik panaudojus visą pulką, nepaliekant jokių rezervų, tačiau baras buvo pakankamai saugus, nes pakeistas 1 pėst. pulkas liko Semeliškėse ir prireikus visada galėjo 6 pėst. pulką paremti.

Lapkričio 19 d. pulkas užėmė jam įsakytąjį barą. Kairiajame, pavojingiausiame sparne linijoje Padvarionys - Padumbliai išsidėstė I batalionas, į dešinę nuo pirmo bataliono po-

zicijas užėmė II, į dešinę nuo jo III batalionas ir mokomoji kuopa. Pulko štabas su ryšių kuopa ir raitųjų žvalgų komanda liko Aukštadvaryje. I bataliono vadovietė buvo Daugirdiškių kaime. Kiekvienas batalionas prie savo vadovietės turėjo vienos kuopos judrų rezervą, kuris galėjo būti panaudotas toje vietoje, kur priešas pradėtų aktyviau veikti. Rezervinę kuopą kas antra diena pakeisdavo viena kuopa iš apkasų. Tuo būdu kiekviena kuopa 4 dienas būdavo apkasuose ir 2 dienas rezerve prie bataliono vadovietės. Dešinįjį pulko sparną turėjo saugoti husarų pulko 3 eskadronas, apsistojęs Narvidiškių dvare. Jo uždavinys buvo žvalgyti Valkininko rajoną. Kairiajame pulko sparne buvo 5 pėst. pulkas. Prie pulko priskirtoji baterija stovėjo dešiniajame baro sparne, o kairiajame sparne buvo prie 1 pėst. pulko priskirtoji baterija. Ji visuomet galėjo savo ugnimi palaikyti 6 pėst. pulką.

Lenkai labiausiai aktyvūs buvo I bataliono bare. Judriausia buvo jų užtvara Seimėnų dvare prie Semeliškių — Trakų vieškelio. Lapkričio 21-22 naktį lenkų žvalgyba Padumblių - Padvarionių kaimų rajone uoliai aiškino lietuvių užimtas vietoves ir apkasų liniją. II ir III batalionų baruose jie vartojo specialią žvalgų komandą, šarvuoto traukinio artilerijos palaikomą. Tą komandą jie atveždavo iš Lentvario Pilsudskio vardu pavadintu šarvuotu traukiniu. Ši žvalgų komanda puldinėjo lietuvių lauko sargybą Lieponių kaime ir pasiekdavo net Spenglininkų kaime esančią lietuvių užtvaros liniją, bet visada būdavo atmušta ir priversta trauktis atgal į traukinį. Šarvuotą traukinį apšaudydavo mūsų baterija. Traukinys tada traukdavosi atgal ir slėpdavosi prie geležinkelio miškuose. Už Klepočių kaimo jis nevažiuodavo, nes bijojo spąstų ir žinojo, kad tiltą per Spenglos upelį lietuviai jau spalio 24 d. buvo susprogdinę.

6 pėst. pulkas taip pat žvalgė lenkų pusę, stengdamasis išaiškinti lenkų dalinių telkimą. Iš intensyvios lenkų žvalgų veiklos buvo aišku, kad jie puls, tik nebuvo aišku, kada jie puls. Vertingų žinių teikdavo vietiniai gyventojai, kurie buvo palankūs lietuviams, nes ir patys jautėsi lietuviai esą, nors kai kurie kalbėjo lenkiškai. Gyventojai pranešė, kad į Trakus atvyko kažkokie nauji daliniai ir daug artilerijos.

Lenkai žvalgybai naudojo daugiausia raitininkus. Lietuvių pėstininkų žvalgai buvo tuo atžvilgiu pranašesni, kad jie galėjo geriau maskuotis ir prisitaikyti prie vietos nelygumų.

Lenkai girdėjo gandus, kad prieš jų barą stovinčios vokiečių kuopos ir kad artilerijai, kuri taip taikliai šaudė, vado-

vauja ne lietuviai, bet vokiečiai. Tiems gandams patikrinti jiems būtinai reikėjo paimti keletą belaisvių.

Dvylika lenkų raitininkų šviesią naktį nujojo į miškelį prie kelio, kuriuo dažnai eidavo lietuvių žvalgai, paliko ten du raitininkus su visais arkliais, kiti dešimt prislinko prie kelio ir pasislėpė tarp krūmų. 8 žmonių lietuvių žvalgų būrelis ėjo tuo keliu Gojaus vienkiemio link. Lenkai praleido lietuvių žvalgybą ir, kai įsitikino, kad užpakalyje to būrelio nieko daugiau nėra, išėjo ant kelio ir pradėjo ją vytis. Priartėję ligi 150 metrų nuo lietuvių, visi dešimt kartu iššovė ir suriko "meskit ginklus". Netikėtai užklupta, lietuvių žvalgyba nepasimetė, bet išsiskleidė, kur kam patogiau, ir pradėjo į lenkus šaudyti. Lenkai to nesitikėjo. Iš karto buvo užmušti du lenkai, bet kiti šaudydami bėgo artyn. Porą dešimčių metrų pabėgę, jie turėjo ieškoti uždangos, nes vėl vienas krito. Po poros minučių jie mėgino iš užimtos pozicijos trauktis atgal, bet vos tik spėjo jie atsikelti, — vienas krito negyvas, o kiti šeši, kiek pasvyravę, metėsi vėl pirmyn. Per tą puolimą du buvo vėl užmušti, ir teliko tik keturi. Atsigulę ant kelio, jie šaudė, nebemėgindami daugiau nei trauktis, nei pulti. Lenkų trumpi raitininkų karabinai buvo netaiklūs, kulkos zvimbė toli nuo taikinio, o lietuviai šaudė labai taikliai. Pagaliau krito ir paskutinieji lenkų žvalgai. Lietuvių žvalgyba surinko dešimt karabinų, nuėmė nuo užmuštų raitininkų diržus ir grįžo į kuopą tik su vienu lengvai sužeistu.[339]

Visi duomenys rodė, kad lenkai ruošėsi pulti. Lietuviai dienos metu iš keleto punktų sekė visą apylinkę, nakties metu padidino slapukų skaičių. I bataliono apkasai buvo prieš Padvarionių kaimą, užtvara — pačiame kaime. Dešinysis baro sparnas buvo Padumblių kaimo pietiniame pakraštyje, tarp Ilgų ir Viesų ežerų. Baras buvo gerai sustiprintas, apkasai užmaskuoti, kulkosvaidžiai taip išdėstyti, jog galėjo apšaudyti visą priešakyje esantį plotą.

Lapkričio 25 d. I bataliono bare lenkai pradėjo pulti. Tuo metu pirmojoje bataliono apkasų linijoje, į šiaurę prieš Padvaronių kaimą, buvo 1 kuopa. Vieškelį ir Padumblių kaimą saugojo 2 kuopa. Padvaronių kaime stovėjusi užtvara buvo iš 2 kuopos.

Pulti pradėta iš ryto smarkiai artilerijos ugnimi. Lenkai prie savo fronto linijos atgabeno sunkiosios artilerijos bateriją, keletą lengvosios lauko artilerijos baterijų ir specialiai treniruotus frontui pralaužti dalinius. Artilerijos ugnis buvo labai intensyvi ir buvo telkiama iš pradžių į Padvarionių kaimą,

kur stovėjo 2 kuopos užtvara, vėliau į vakarinės kaimo pusės aukštumas. Netrukus Padvarionių kaimo kryptimi ėmė slinkti viena po kitos trys lenkų pėstininkų pleišto pavidalo grandinės.

Monio ežero pakraštyje stovėjo lietuvių baterija. Jos sekimo karininkas buvo 1 kuopos apkasuose ir palaikė su baterija telefono ryšį. Ši baterija taip pat atidengė ugnį, ir jos sviediniai krito tarp lenkų grandinių, bet jų sustabdyti nepajėgė. 2 kuopos užtvara buvo priversta iš Padvarionių kaimo pasitraukti. Dengdamasi vieškelio grioviais, ji nuslinko į pagrindinius 2 kuopos apkasus. Lenkai kaimą užėmė.

Kad lenkai pradėjo pulti, I bataliono vadas tuojau painformavo 6 ir 1 pėst. pulkų vadus ir savo rezervinę 3 kuopą nusiuntė į priekyje esančius prieš Padvarionių kaimą apkasus. Bataliono vadas su savo pulko vadu Aukštadvaryje buvo susirišęs telefonu, ir prie tos pačios telefono linijos buvo prijungtas ir 1 pėst. pulkas. Tuo būdu visas informacijas apie kautynių eigą gaudavo ir 1 pėst. pulko vadas plk. Vladas Skorupskis Semeliškėse. Patyręs, kad lenkai puola, plk. Skorupskis išsiuntė vieną savo batalioną į Daugirdiškes padėti 6 pėst. pulkui atremti puolimą. Batalionas tuojau atvyko į pamiškę prie Monaičio ežero ir buvo pasiruošęs vykdyti priešpuolį, jeigu 6 pėst. pulkas pradėtų trauktis.

Artilerija šaudė be paliovos. Iš Padvarionių kaimo ėmė artėti lenkų pėstininkų grandinės, puolančios pleištu pagal paskutinius prancūzų taktikos dėsnius. Apkasuose esantieji lietuvių daliniai atidengė ugnį, bet lenkai, perbėgdami nuo vienos uždangos prie kitos, vis slinko pirmyn. Nesulaikė jų net lietuvių artilerija, kuri savo ugnį dabar nukreipė vien tiktai į matomus lenkų pėstininkus. Dalis jų jau buvo netoli 1 kuopos dešinio sparno apkasų, bet čia esantis būrys, uždėjęs durtuvus, iššoko iš apkasų ir pradėjo bėgti link lenkų grandinės.

Lenkai pabūgo netikėtų durtuvų kautynių ir metėsi atgal Padvarionių kaimo link. Ir kiti lenkų pėstininkai taip pat apsigręžė ir ėmė trauktis atgal. Iš visų pusių pasipylė šūviai į besitraukiančius lenkus, bet jie greit pasislėpė tarp kaimo trobesių. Dabar lietuvių artilerija apšaudė kaimą ir ten pasislėpusius lenkus. Lenkų artilerija nutilo. Po kurio laiko mūsų baterija irgi sumažino savo ugnį ir tešaudė tik atskirais šūviais į matomus taikinius.

Netrukus lenkų artilerija pradėjo vėl šaudyti, ir jos ugnis nuolat stiprėjo. mūsų baterija taip pat atsiliepė ir savo ugnį sutelkė į Padvarionių kaimą ir į slėnį tarp kaimo ir miškelio, nes ten pastebėjo telkiantis lenkų pėstininkus.

Iš artilerijos ugnies galima buvo spręsti, kad lenkai bandys vėl ta pačia kryptimi pakartotinai pulti. Jų artilerijos sviediniai krito į 1 kuopos apkasus, kurie tuo metu buvo tušti, nes durtuvais puolęs būrys buvo pasitraukęs į priekinius apkasus ir į savo apkasus dar nebuvo grįžęs. Ugnis daugiausia buvo spiečiama ties ta vieta, kur buvo sustota bepuolant. Lenkai, matyti, manė, kad ten įrengti stiprūs ugnies taškai, kurie jų antpuolį sustabdė.

Abiejų pusių artilerija šaudė apie porą valandų, ir tik saulei nusileidus nustota šaudyti. Antrą kartą lenkai nebepuolė, nes jų pėstininkai dar prieš Padvarionių kaimą smarkiai nukentėjo nuo lietuvių artilerijos, buvo demoralizuoti ir pulti netiko.

Lapkričio 26 d., tik prašvitus, lenkų artilerija vėl pradėjo šaudyti, bet dabar jos ugnis nebuvo telkiama vienoje vietoje. Sviediniai krito įvairiose vietose visame bataliono bare. Lietuvių baterija taip pat atsiliepė ir nukreipė savo ugnį į lenkų artilerijos ugniavietes. Tą dieną tešaudė lenkų artilerija, jų pėstininkai nesirodė.

Mūsų kuopos siųstoji žvalgyba išaiškino, kad Padvarionių kaimas smarkiai nukentėjo. Daug trobesių buvo sugriauta, užmušta keletas civilinių gyventojų. Kaime buvo rasta daug išmėtyto kariško turto, buvo matyti daug sukruvintų perrišimo tvarsčių. Lenkų nuostoliai, atrodo, buvo labai dideli, nes jie, skubiai iš kaimo traukdamiesi, išmėtė daug turto. 2 kuopos užtvara vėl grįžo į Padvarionių kaimą.

Lapkričio 29 d. vakare pulkas gavo įsakymą sustabdyti visus karo veiksmus, nes 29 d. Kaune pasirašytas paliaubų protokolas. Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos nustatytų lapkričio 21 d. paliaubų lenkai Valkininko — Trakų bare nepaisė, ir jos nebuvo vykdomos. Tik nuo lapkričio 29 d. 24 valandos ir Valkininko - Trakų rajone lenkai įsipareigojo karo veiksmus nutraukti.

Lapkričio 25 d. kautynės tetruko tik vieną dieną. Per tas kautynes pėstininkai mažai tepasireiškė. Lietuvių pėstininkai tik gynėsi, lenkų — tepuolė tik frontu. Čia daugiausia pasireiškė artilerija intensyvia ugnimi.

Iš lietuvių pusės pėstininkų veiksmų išsiskyrė 1 kuopos būrio durtuvų ataka. Ypatingai stipri lenkų artilerijos ugnis nesumažino gynėjų kovingumo ir ryžto, ir kritišku momentu jie užklupo puolančius lenkus durtuvų ataka.

Mūsiškiams laimėti padėjo ir vietiniai gyventojai, informavę mūsų vadovybę apie lenkų pasiruošimus pulti. Turėdamas tas

žinias, 6 pėst. pulko vadas žinojo lenkų puolimo kryptį ir tam tinkamai pasiruošė.

Prieš Semeliškes stovėjęs I batalionas teturėjo barą tik poros km ilgumo, kai kiti batalionai turėjo ginti barą po 15 km. Be to, I bataliono užpakalyje dar buvo 1 pėst. pulko batalionas ir prie 1 pėst. pulko priskirtoji baterija, kurie kiekvieną momentą galėjo įsijungti į gynimo kovas. Tad lenkų numatyto pulti baro tarpas buvo ginamas gerai pasiruošusių ir gerai išdėstytų lietuvių kariuomenės dalinių.

Aukštadvario bare keletą kartų lietuvių žvalgyba parodė savo gerą orientavimąsi, sumanumą ir ryžtingumą.

Pralaimėję prie Giedraičių ir Širvintų, lenkai sumanė pralaužti lietuvių frontą prieš Semeliškes. Didelių jėgų čia jie negalėjo sutelkti, bet tikėjosi savo pranašesne artilerija lengvai sunaikinti visus lietuvių atsparos punktus ir demoralizuoti gynėjus. Iš vietos gyventojų jie žinojo, kad lietuviai daugumą savo kariuomenės buvo nusiuntę į Giedraičių apylinkes, o Semeliškių bare telikusi tik silpna priedanga. Šios žinios buvo tyčia paleistos lenkams suklaidinti. Pulti lenkams nepasisekė. Jie turėjo didelių nuostolių, kurie neleido jiems net kitą dieną nepavykusio puolimo pakartoti. Taip čia jiems nepasisekė veržtis Kaišiadorių link, o pasisekimo atveju gal užimti ir Kauną.

Pirmą kartą puolant lietuvius lenkų buvo pavartota nauja, iš prancūzų kariuomenės paimta pleišto pavidalo puolimo rikiuotė. Šią rikiuotę lenkai buvo sėkmingai pavartoję prieš bolševikus, vydami juos nuo Varšuvos, tačiau puolant Semeliškių bare ji lenkams nepadėjo.

Iš lenkų žvalgybos veiksmų paaiškėjo, kad kai kurie lenkų daliniai pasižymėjo nepaprastai aukšta morale ir pareigingumu. Turėdami uždavinį paimti lietuvių belaisvių, visi dešimt puolusių lietuvių žvalgybą nepasidavė į nelaisvę, nors nei apsiginti, nei pasitraukti nebebuvo jokios vilties.[340]

Šiomis Semeliškių kautynėmis baigėsi Želigovskio kariuomenės puolamieji veiksmai. Želigovskiui šiuokart nebepavyko ne tik pasiekti savo užsibrėžto užmojo, bet net ir laimėti bent kiek naujos teritorijos tiek pagrindiniame Giedraičių - Musninkų, tiek ir šiame antraeiliame Semeliškių - Trakų bare.

Mūsų karinėje literatūroje ir visuomenėje buvo įsigalėjusi nuomonė, kad po Širvintų-Giedraičių laimėjimo Želigovskio armiją buvo apėmusi panika, kad lenkai jau buvo bepradedą kraustytis net ir iš Vilniaus. Tetruko tik mūsų kariuomenei dar truputį paspausti, ir Vilnius užtikrintai būtų buvęs mūsų. Būta net balsų, kad Lietuvos vyriausybei nereikėję net atsi-

Mūsų kariai išbadėję ir apiplėšti grįžo iš lenkų nelaisvės

žvelgti į Tautų Sąjungos sprendimą daryti paliaubas. Tik mūsų vyriausybės nusileidimas Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai sutrukdęs atsiimti mūsų sostinę.[341]

Kad mūsų kariuomenės Širvintų-Giedraičių laimėjimas buvo didelis, nepaprastai svarbus, kad tai buvo tiesiog "stebuklas", rodos, netenka nė abejoti. Nesiimant iš anksto spręsti, ar mes tada, nepaklausę Tautų Sąjungos ir vydami toliau gen. Želigovskio dalinius, būtume iš tikrųjų karą laimėję, tenka atkreipti dėmesį į šiuos tolesnės ginklo kovos likimą galėjusius apspręsti mums palankius ir nepalankius veiksnius.

Mums palankūs veiksniai buvo šie:

1. Mūsų kariuomenės nepaprastai pakilusi nuotaika ir pasiryžimas laimėti.
2. Želigovskio sukurtosios "Vidurinės Lietuvos" padėties sunkėjimas, tiesiog artėjimas prie visiško bankroto.
3. "Sukilusios" kariuomenės prasidėjęs krikimas.
4. Lenkijos armijos nenoras toliau kariauti.[342]

Nepalankūs veiksniai:

1. Tautų Sąjungos patvarkymas sustabdyti karo veiksmus.
2. Mūsų veikiančiosios armijos išsisėmimas.
3. Nesuskubimas apmokyti ir paruošti karui 4 divizijos pašauktųjų naujokų.
4. Didelis Lenkijos armijos pranašumas skaičium ir me-

džiaginiu aprūpinimu (proporcija vienas milijonas prieš keletą dešimčių tūkstančių).

5. Politinis Pilsudskio siekimas. Lenkijos valstybę ir kariuomenę vairavo Lietuvos bajoras maršalas Pilsudskis, kurio didžiausia politinė svajonė buvo atkurti Lenkijai tarnaujančią Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją. Šiam pagrindiniam savo politiniam siekimui jis buvo linkęs paaukoti net kitus Lenkijai svarbius interesus. Tik Pilsudskio iniciatyva ir įsakymu ir Želigovskis ėmėsi akcijos atplėšti nuo Lietuvos Vilnių.

Išvadoje nebent galima būtų prileisti, kad laimėti prieš Želigovskio dalinius buvo šiokie tokie šansai, bet prieš visą Lenkijos kariuomenę vilties nebuvo. Visai kitokia padėtis būtų galėjusi susidaryti nebent tuo atveju, jei Lietuvos vyriausybė būtų paklausiusi išmintingų patarimų ir būtų suorganizavusi 4 diviziją lenkams tik pradėjus žygiuoti į Kijevą. Vargu ar yra rimtas pagrindas smerkti to meto Lietuvos vyriausybę ir kariuomenės vadovybę, kad jie nusilenkė Tautų Sąjungos sprendimui ir nesiryžo žygiuoti į Vilnių.

VI-JI DALIS

KOVOS NEUTRALIOJOJE ZONOJE

I

ŠAULIŲ IR PARTIZANŲ KOVOS

Paliaubos. Visa eilė veiksnių privertė Želigovskį atsisakyti ne tik nuo užmojo užimti Kauną ir plotus į šiaurę nuo jo, bet net ir nuo pirmykščio reikalavimo pasiekti 1920 m. birželio mėnesio užimtą liniją. Lapkričio 19 d. vakare Želigovskis sutiko susilaikyti nuo puolamųjų veiksmų, jei ir lietuviai įsipareigos tą pat daryti, ir pranešė apie tai Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai. Taip apsispręsti Želigovskį bus paveikęs Varšuvos vyriausybės noras greičiau baigti karo veiksmus su Lietuva, blogėjanti jo kariuomenės padėtis, Lenkijos vyriausybės nenoras duoti jam daugiau kariuomenės ir, žinoma, ypač jį skaudžiai apvylusi tik pradėtoji ofenzyva prieš Lietuvą.

Želigovskio karas užtruko daug ilgiau, negu Pilsudskis tikėjosi. Užsienio protestai taip pat erzino Pilsudskį. Jis pradėjo jaustis suvaržytas savo veiksmuose Antantės ir Tautų Sąjungos spaudimu. Latvija grasė Lenkijai karu, jei Želigovskis žygiuos į Kauną. Visa tai buvo tiek paveikę Pilsudskį, jog Želigovskis, gal kiek ir perdėtai, taip apibūdino to meto Pilsudskio nusiteikimą:

> "Pilsudskis niekuomet negalvojo užimti Kauno, o šiais kritiškais momentais visai sumišo ir suabejojo viskuo. Kas atvažiuodavo iš Varšuvos, tai sakydavo, kad jis neturi ir plano ir tariamai esąs prislėgtas įvykių ir užsienio riksmas jį visai išmušė iš vėžių. Nuleido rankas".[1]

Iš visko matyti, kad Lenkijos vyriausybė buvo linkusi daryti paliaubas. Jau ir pati lapkričio 17 d. pradėtoji Želigovskio ofenzyva, net jei ji būtų buvusi vykdoma ir kuklesniais užmojais, nerado vyriausybės aiškaus pritarimo. Lenkijos atstovas prie Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos Mykolas Kosakovskis įtikinėjo Želigovskį, kad nuo greito paliaubų sudarymo su Lietuva priklauso Silezijos plebiscito rezultatai. Lapkričio 17 d. pradėtoji ofenzyva buvo grynai emigracinių iš nepriklausomos Lietuvos lenkų sluoksnių spaudimo padarinys.

Lapkričio viduryje važiavusiam specialiai pas Pilsudskį klausti — vykdyti ofenzyvą ar daryti paliaubas — Želigovskio siųstąjam karininkui Kadenacy Pilsudskis atsakęs: "Pasakyk generolui, kad aš iš čia jam nė kiek padėti negaliu, nes Lenkijos vyriausybė oficialiai 'Vilniaus maište' nedalyvauja. Tačiau gen. Želigovskis dėl tos padėties turi visai laisvas rankas, kaip jas turėjo ligi šiol, tad kaipgi aš iš Varšuvos turėčiau gen. Želigovskiui šiuo reikalu davinėti nurodymus".[2]

Kai Kadenacy, gavęs tokį maršalo atsakymą, grįžo į Vilnių, paliaubos buvo jau pasirašytos. Kad ne Varšuvos nurodymai privertė Želigovskį daryti paliaubas, įsakmiai rodo momentas, kuriuo jisai persiorientavo. Lapkričio pradžioje Laikinoji Valdančioji Komisija spaudai pareiškė, kad 1920 m. birželio linijos pasiekimas esanti sąlyga derėtis su Lietuva dėl taikos. Tą patį nusistatymą Želigovskis pareiškė ir lapkričio 15 d. Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai Vilniuje. Netgi ir lapkričio 19 d. rytą Laikinosios Valdančiosios Komisijos užsienių reikalų departamento direktorius Jurgis Ivanovskis, kalbėdamasis telefonu su vyriausios kariuomenės vadovybės atstovu plk. Vieniava, pasakė, kad paliaubos neprasidėjo dėl to, kad Lietuvos kariuomenė dar visai nepasitraukė į 1920 m. birželio mėn. liniją. Tačiau tik po keletos valandų, veikiausiai paveiktas lietuvių suduoto smūgio Širvintose, Ivanovskis pradėjo keisti savo nusistatymą. Kalbėdamas su Svitalskiu, jis pareiškė, kad Vidurinės Lietuvos kariuomenės padėtis yra tokia, jog ji užimtosiose pozicijose tegalėsianti laikytis tik trumpą laiką. Dėl to siekiama sudaryti paliaubas, tik nenorima vykdyti plk. Chardigny reikalavimo ne tik pertraukti ofenzyvą, bet ir pasitraukti į lapkričio 15 d. liniją.

Lapkričio 19 d. Želigovskiui sutikus susilaikyti nuo bet kurių puolamųjų veiksmų, jei ir lietuviai tą pat vykdyti įsipareigos, kitą dieną plk. Chardigny pranešė Kosakovskiui, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė užtikrino, jog jos daliniai nevykdys puolamųjų veiksmų. Tarpininkaujant plk. Chardigny, buvo sutarta, kad neformalios paliaubos galiosiančios nuo lapkričio 21 d. 9 val.

Taip tad Želigovskio nebepajėgimas toliau kariauti, o Lietuvos vyriausybės žinojimas, kad puolamą Želigovskį kariškai parems Lenkija ir kad teks turėti prieš save ne tik Lenkiją, bet ir Tautų Sąjungą, nulėmė, kad abidvi pusės sutiko baigti ginklo kovas.

Beliko dabar tik atlikti paliaubų sudarymo formalumai ir nustatyti demarkacijos linija. Norėdama išsikovoti sau palan-

kesnę demarkacijos liniją, Lenkijos vyriausybė pasistengė iš ligšiolinės kaltinamojo padėties pereiti į kaltintojo padėtį. 1920 m. lapkričio 22 d. Lenkijos užsienių reikalų ministras telegrafavo Paderevskiui, kad tasai "griežtai protestuotų prieš klastingą lietuvių elgesį", turėdamas galvoje, kad lietuviai dar keletą valandų kariavo po to, kai baigėsi kariauti leidžiamas laikas. Panašūs nurodymai buvo duoti ir Lenkijos pasiuntiniui Paryžiuje.[3]

Tą pačią dieną ministras Sapiega telegrafavo ir plk. Chardigny, užtikrindamas jį, kad Želigovskio armija nesiims jokios akcijos, galinčios apsunkinti daryti paliaubas. Jis taip pat perspėjo Kontrolės Komisiją, kad Lenkija ateis į pagalbą Želigovskiui, jei Lietuvos kariuomenė pradėtų vėl pulti. Pagaliau, Sapiega pareiškė viltį, kad Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija laiduos, kad ir lietuviai laikysis paliaubų, ir paveiks, kad Lietuvos kariuomenė pasitrauktų į 1920 m. birželio mėn. liniją.

Lenkijos užsienių reikalų ministerija rimtai tikėjosi sulaukti daug naudos iš užsimotosios prieš Lietuvą propagandos. Lapkričio 23 d. ministerijos departamentų viršininkų konferencijoje J. Lukasevičius (Juliusz Lukasiewicz) taip optimistiškai apibūdino padėtį: "Mūsų reikalas dabar stovi daug geriau, nes perėjome į puolančiųjų pusę. Kosakovskis iš karto buvo Chardigny užtikrintas, kad lietuvių ofenzyva nė kiek nepakeis demarkacinės linijos, ir Lietuva turės pasitraukti".[4]

Lapkričio 27 d. Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija su Lenkijos vyriausybės atstovu Mykolu Kosakovskiu atvyko į Kauną. Lietuvius derybose atstovavo Ignas Jonynas ir generalinio štabo viršininkas plk. Kleščinskas. Buvo surašytas paliaubų protokolas. Jame Lenkijos vyriausybė užtikrino, kad gen. Želigovskis laikysis paliaubų sąlygų.

Paliaubas aptarė trys punktai: 1. Abiejų pusių karo veiksmai baigsis 1920 m. lapkričio 30 d. 24 val.; 2. Tuojau bus keičiamasi karo belaisviais; 3. Kontrolės Komisija nustatys neutralią juostą tarp abiejų armijų.

Paliaubų sutartis buvo pasirašyta lapkričio 29 d. 14 val. Kauno geležinkelio stotyje. Sutartį pasirašė lietuvių atstovai Jonynas ir Kleščinskas, lenkų — Kosakovskis, taip pat ir Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos atstovai. Ta sutartimi buvo nustatyta neutrali zona. Abidvi pusės turėjo pasitraukti po tris km. Tuo būdu tarp abiejų kariuomenių susidarė 6 km neutrali zona. Tenka pastebėti, kad 1920 m. spalio pradžioje tokia zona 12 km pločio buvo nustatyta ir Užnemunėje. Tuojau,

t.y. gruodžio 1-2 dienomis buvo abiejų pusių ir pasitraukta iš nustatytosios zonos. Pasitraukiant susirėmimų ir nesusipratimų neįvyko.[5]

Šaulių ir partizanų veiksmai neutraliojoje zonoje. Neutralioji zona tapo niekieno žeme, kurioje buvo sunku ir pavojinga gyventi. Didžiumą neutraliosios zonos gyventojų sudarė lietuviai, mažumą — nutautę lietuviai, kurie buvo lenkų šalininkai.

Tiek lenkų, tiek ir lietuvių kareivių maži dalinėliai įeidavo į neutraliąją zoną pasižvalgyti, bet greit pasitraukdavo. Vieni su kitais retai tesusiremdavo, nes žvalgyti ir eiti į neutralią zoną buvo uždrausta.

Lenkai neutraliojoje zonoje suorganizavo miliciją "Milicja Ludowa", lietuviai — šaulius ir partizanus. Savo priešininkus lenkai įvairiais būdais terorizuodavo. Visoje neutralioje zonoje tarp Vokietijos sienos ir Daugpilio vyko nuolatinės kovos, apiplėšimai ir žudynės. Ypatingai smarkiai buvo kovojama Širvintų, Giedraičių, Perlojos apylinkėse ir Užnemunėje — Punsko ir Liubavo apylinkėse.[6]

1921 m. mūsų karinė vadovybė įsakė, kad šauliai laikytųsi neutraliosios zonos ir nevykdytų karinių veiksmų, kuriuos lenkai galėtų aiškinti kaip ekscesus. Per 10 km nuo "mūsų neitralinės juostos" šauliai negalėjo nešioti ir vartoti ginklo, daryti su ginklais rikiuotės pamokų. Nepaklusniems grėsė karo teismas. Vis dėlto rytojaus dieną buvo paaiškinta, kad tedraudžiama tik pulti, bet gintis nuo lenkų banditų užpuldinėjimų galima.[7]

Iš kiek didesnių mūsų šaulių veiksmų, vykdytų 1920-1923 m. neutralioje zonoje, tenka pirmiausia paminėti kai kuriuos stipriausio ir labiausiai pasižymėjusio ir įvairiose ankstesnėse kautynėse Perlojos šaulių būrio žygius. Perlojos būrį tada sudarė Kaibučių, Milioniškių ir Salovartės kaimai. Arčiau Merkinės barą laikė Mardasavo būrys, bet jis priklausė jau tiesiog IV štabui.

1921 m. lapkričio 8 d., karininko Pridotko vadovaujamas, 30 perlojiečių būrys nuvyko į lenkų okupuotas Varviškes ir ten likvidavo centrinę lenkų partizanų grupę. Varviškėse, pačiame pietiniame neutraliosios zonos kampe, buvo įsikūrę ir sudarę net savotišką savivaldybę lenkų partizanai, kurie terorizuodavo neutralią zoną. Kitais metais perlojiškiai atrėmė lenkus Akmenyje.[8]

1923 m. būrys gynė Perloją nuo lenkų. Šį žygį taip aprašė istorikas Matusas:

"...Kai tik (Perlojos būrys, A.R.) grįžo iš Klaipėdos vadavimo (kur garbingai pasižymėjo), tuojau teko susiremti su lenkais, kurie buvo užėmę trečdalį pačios Perlojos. Kautynės įvyko II.26. Kadangi lenkų partizanai-banditai puldinėjo ir žudė mūsų pusės gyventojus, tai, pasitaręs su kun. Petkeliu, K. Tumpa su apie 50 vyrų išvyko jų sunaikinti. Išėjo 23 valandą; viena dalis užėjo į užpakalį, o antra puolė partizanų būstinę. Pirmiausia nukauta sargybinis, paskui mesta granata į vidų. Bėgančius lenkus gaudė durtuvais. Apskritai kautynės buvo labai atkaklios. Vienam mūsiškių kulkosvaidis nukirto šautuvo buožę. Pagaliau, pradėjo baigtis šoviniai, o čia, iš šoninio miško, veikė lenkų kulkosvaidis. Būklę išgelbėjo Dabrilka, granata paguldęs abu kulkosvaidininkus. Bet, drauge su Kaminsku, ir pats krito. Priešų paguldyta apie 20..."[9]

Į partizanines kovas kartais įsiveldavo tiek lenkų, tiek ir mūsų civiliais partizanais perrengtų kareivių. Vieną tokią mūsų karių-partizanų karinę ekspediciją, pačią didžiausią, šitaip aprašė pats jos dalyvis karininkas Stasy Kviecinskas-Kvietys:

"Neutralioje zonoje ties Širvintomis Avižonių ir Kielių kaimuose pabėgęs iš Lietuvos Lenkijon nusikaltėlis Kauno m. policijos vadas Virbalis, pas lenkus pasivadinęs Sartonu, suorganizavęs grupę lenkų partizanų, pradėjo užiminėti apylinkes tikslu jas su Širvintų miestu prijungt Lenkijai.

Širvintų lietuviai patriotai — Širvintų viršaitis Žukauskas, policijos viršininkas Petrauskas ir Gruzdys šaukėsi Lietuvos pagalbos. Lietuvos vyriausybė pagalbai pasiuntė į Širvintas keturis karininkus ir apie 60 kareivių, visus perrengtus civiliai kaip partizanus tikslu išlaikyti Širvintas ir apylinkes Lietuvai. Tos grupės viršininku buvo paskirtas 4 pėst. pulko ltn. Inickas. Iš 1 pėst. pulko su 20 kareivių buvo paskirtas ltn. Vaickelionis. Iš 3 pėst. pulko su 20 kareivių buvau paskirtas aš, ltn. Kviecinskas. Iš 4 pėst. pulko su 20 kareivių buvo paskirtas ltn. Kavaliauskas.

Karininkai buvo ginkluoti revolveriais, karabinais, rankinėm granatom ir juostom šovinių. Kareiviai buvo ginkluoti šautuvais, šautuvinėm (grūstuvinėm), kiaušininėm ir kotinėm vokiškom rankinėm granatom ir juostom šovinių, ir kiekviena 20 kareivių grupė buvo ginkluota lengvu vok. kulkosvaidžiu. Lenkai buvo ginkluoti ir minosvaidžiais, kuriais jie mus apšaudydavo.

Visi karininkai ir kareiviai vykome parinkti pulkuose iš pareiškusių norą vykti į kautynes savanoriai.

Taip, 3 p.p. pareiškėm norą karininkų susirinkime pulko vadui plk. ltn. Jakaičiui vykti neutralion zonon buv. vokiečių armijos karininkas kpt. Varšukas ir aš. Buvau paskirtas aš, neseniai baigęs karo mokyklą.

Neutralioj zonoj mes visi, Lietuvos partizanai, skaitėmės neutralios zonos gyventojais; aš skaičiausi kilęs iš neutralios zonos iš Visgirdų kaimo ir buvau Staknys Petras, taip ir visi kiti. Visi turėjom asmens dokumentus, pasirašytus Širvintų valsčiaus viršaičio Žukausko.

Aš iš 3 p.p. ir ltn. Kavaliauskas 4 p.p. su savo partizanų grupėm atvykom pirmieji apie 1922.VII.20 ant laikinosios sienos į Akmenių kaimą prie Ukmergės - Širvintų kelio į kpt. Kukino kuopos saugomą barą ir iš ten užėmėva Širvintas ir išstatėva lauko sargybas. Į Širvintas kiek vėliau atvyko 1 p.p. ltn. Vaickelionis su savo kareivių grupe ir 4 p.p. ltn. Inickas.

Visi karininkai, išskiriant mane, buvo pakelti į ltn. laipsnius iš viršilų ir buvo dalyvavę kautynėse Rusijos ir Lietuvos kariuomenėse.

Mums susirinkus, prasidėjo kovos tarp mūsų ir lenkų, nes vieni kitus puldavome.

Kiek vėliau lenkų partizanų vadas Virbalis-Sartonas kautynėse buvo užmuštas ir jo lavonas buvo nugabentas į Ukmergę...

Visai neutraliai zonai lietuvių partizanų viršininku buvo kpt. Mikuckis (buvęs Kauno komendantas) ir jo padėjėju mjr. A. Žemaitis. Jų štabas buvo kažkuriame Dzūkijos miestely".[10]

II

KARIUOMENĖS KOVOS

Varviškės ekspedicija. Į pietryčius nuo Kapčiamiesčio, pačiame pietiniame Lietuvos kampe, yra Varviškės kaimas, kuriame 1920-1923 m. susitelkė pabėgę iš Lietuvos dvarininkai ir suorganizavo vadinamąją Varviškės savivaldą "Samorząd Warwiszki". Ši lenkų organizacija skelbėsi esanti nepriklausoma nuo Lietuvos ir Lenkijos ir siekianti prijungti Lietuvą prie "Vidurinės Lietuvos". Kaimo apylinkėse buvo sudarytas iš partizanų ir civiliai drabužiais aprengtos kariuomenės 700 vyrų gerai ginkluotas dalinys. Varviškė tapo centru visai pietų Lietuvos neutraliai zonai terorizuoti. Lenkijos partizanai Varviškėje įvykdė daug užpuolimų ir nužudė daug lietuvių.

Prieš Varviškės ginkluotus būrius kovojo lietuviai partizanai ir šauliai. Prie Seirijų IV milicijos nuovados buvo sudarytas specialus dalinys kovoti su lenkų partizanais. Į šį dalinį buvo priskirta vyrų ir iš kitų apskričių.

Kovoti su Varviškės partizanais buvo sunku: lenkai pralįsdavo pro užtvaras, lietuvių užnugaryje ruošdavo sabotažus ir žudydavo žmones. Jie nužudė nemaža lietuvių. 1922.IX stambesnės vietinės lietuvių pajėgos puolė Varviškės kaimą. Kautynės truko visą pusdienį, bet kaimo paimti nepavyko: iš vienos pusės jį saugojo Nemunas, iš kitos — lenkų kariuomenės ugnis. Per kautynes kilo gaisras ir pusė kaimo sudegė. 1922-1923 m. lenkai Varviškės kaimą sutvirtino, iškasdami apkasus.

Kai 1923 m. neutrali zona buvo panaikinta, Varviškė buvo priskirta Lietuvai. Į Varviškę buvo nusiųstas mūsų II pėst. pulko I batalionas.[11]

Lenkų partizanai užpuldinėjo net ir mūsų barą saugojusius kareivius. Tatai vykdyti jiems buvo nesunku, nes mūsų kariuomenės kordonas buvo retas: viename kaime buvo kokie 4-5 kareiviai, už 7-8 km vėl tiek pat. Banditai apsupdavo kaimą ir mūsų kareivius nužudydavo.

Alytuje stovėjusiam 11 pėst. pulko I batalionui buvo įsakyta vykti į Varviškę ir sunaikinti banditų lizdą. Batalionas išvyko šios sudėties: 1 kuopa — kuopos vadas vyr. ltn. Borchertas, jaunesnysis karininkas ltn. J. Gotlibas; 2 kuopa — kuopos vadas kpt. Ščepanavičius, jaun. kar. ltn. Beras; 3 kuopa — kuopos vadas vyr. ltn. Opulskis, jaun. kar. ltn. Steponavičius; kulkosvaidžių kuops — kuopos vadas vyr. ltn. Berentas. Batalionui vadovavo vienas kapitonas.[12]

Tikslių žinių batalionas apie priešą neturėjo. Batalionui duotas uždavinys buvo — naktį, miško takais priėjus, apsupti Varviškės kaimą ir sunaikinti visą banditų įgulą.

Vykdamas plentu į Leipalingį, batalionas buvo sutikęs vežant į Alytų mūsų užmuštų kareivių lavonus. Kiekvienas ekspedicijos dalyvis pasižadėjo atkeršyti už žuvusius draugus.

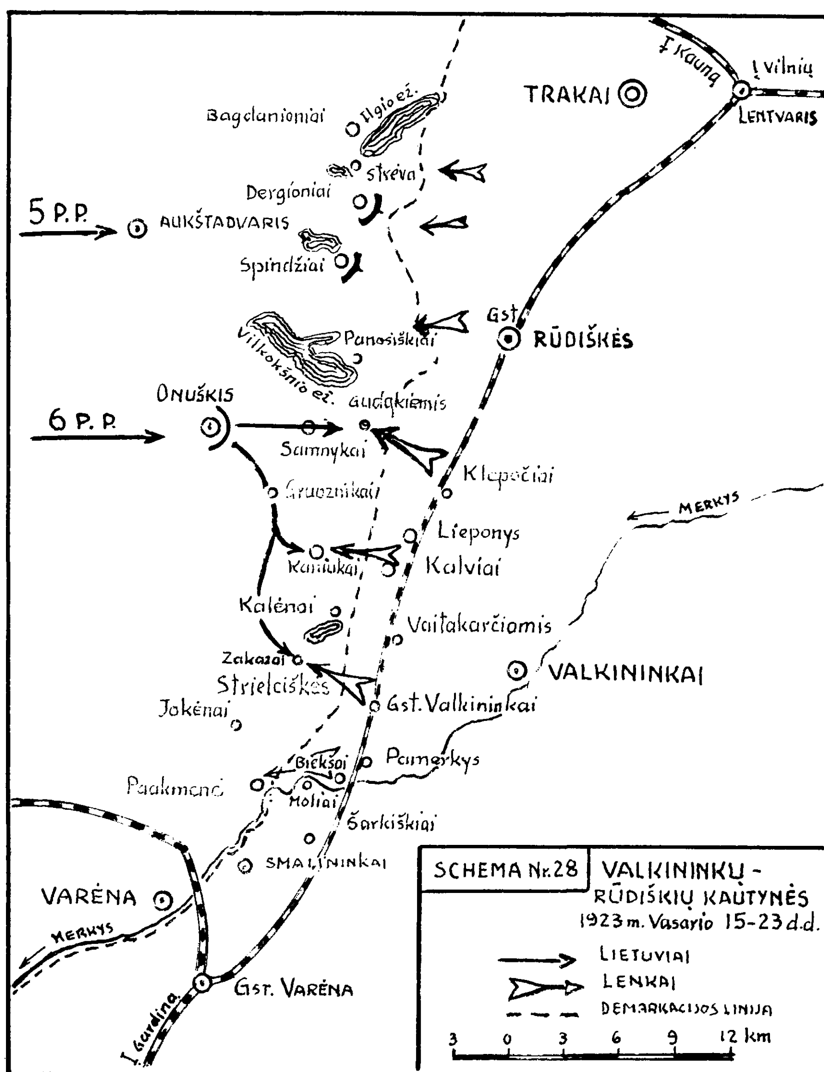
Neutrali zona buvo pasiekta jau gerokai sutemus. Teko visą laiką žygiuoti tamsiu mišku. Pagal užsibrėžtą planą, pradėjus švisti, turėjo būti apsuptas Varviškės kaimas, bet, jau ėmė ir švisti, o tebuvo matyti vien tik miškas ir miškas. Vienam trobelės gyventojui buvo įsakyta vesti batalioną į Varviškę. Dar nematydami Varviškės, žygio dalyviai išgirdo šūvį ir suprato, kad tai buvo veikiausiai pavojaus ženklas.

Batalionas žygiavo žygio vora. Pasirodė ir trobos, prie kurių priėjus, prapliupo šautuvų ir automatiškų ginklų šūviai. Batalionas išsiskleidė į grandinę ir sugulė. Priekyje buvo matyti, kaip iš kaimo žmonės bėgo į apkasus. Užmojis nematomiems prieiti kaimą buvo sutrukdytas.

Pagulėjęs keletą minučių, ltn. Gotlibas suprato, jog nėra prasmės ilgiau gulėti ir laukti priešo kulkų. Jis atsistojo ir ėmė rėkti "pirmyn!" Tuo pat metu atsistojo ir 3 kuopos ltn. Steponavičius ir vienas 1 kuopos puskarininkis. Bėgdami jie pamatė, kad visas batalionas iš paskos kilo. Pradėjus pulti, banditai, vienas po kito, bėgo iš apkasų ir leidosi Nemuno link.

Varviškė buvo užimta, jos įgula pabėgo pas lenkus. Vėliau buvo sužinota, kad lenkai atbėgusius nuginklavo. Per šią operaciją buvo užmušti ltn. Urbelis ir ltn. Beras, vyr. ltn. Opulskis buvo sužeistas. Žuvo ir keletas kareivių. Taip buvo panaikintas šis banditų lizdas, turėjęs ir politinį tikslą prijungti Varviškės apylinkes prie Lenkijos. Šių partizanų vadai tikėjosi kad aplinkiniai gyventojai lietuviai, nebepakęsdami teroro ir nesulaukdami pakankamos pagalbos iš Lietuvos valdžios, patys geruoju prašysis prijungiami prie Lenkijos.[13]

Kautynės su lenkais 1923 m. vasario 15-23 dienomis. 1923

m. vasario 3 d. Tautų Sąjungos Taryba rekomendavo Lietuvai ir Lenkijai pasidalyti neutralią zoną. Lenkija šią rekomendaciją priėmė, nes ji norėjo, kad jos užgrobtos Lietuvos sritys būtų jai pripažintos ir kad to meto demarkacijos linija taptų pastovia Lietuvos-Lenkijos siena. Lietuvos vyriausybė pareiškė, kad neutralios zonos klausimas nebuvo pavestas Tautų Sąjungos Tarybai svarstyti ir kad Taryba neturėjo teisės tokios

rekomendacijos daryti, tad Lietuvos vyriausybė ir negalinti šios rekomendacijos priimti.

1923 m. vasario 10 d. Lietuvos vyriausybė pasiuntė Tautų Sąjungai protestą ir siūlymą bylą perduoti Nuolatiniam Tarptautiniam Teismui. Tačiau Taryba Tarptautiniam Teismui bylos neperdavė.

Tuo tarpu lenkai pradėjo ruoštis neutralią zoną vienašališkai užimti. Jie ypač ruošėsi Rūdiškių - Valkininko - Varėnos ruože, nes jiems rūpėjo šį geležinkelio ruožą turėti savo valdžioje, kad galėtų naudotis geležinkelio linija Gardinas-Vilnius.

Apie lenkų pasiruošimus pulti labai vertingų žinių suteikė neutralios zonos Molių kaimo gyventojas J. Valickas. Tuo metu tebūdamas vos 10 metų amžiaus vaikas, jis sekė įvykius, klausė, ką kiti pasakojo, ir brolio padedamas, viską užrašinėjo. Pokario metu gyvendamas JAV, jis, sužinojęs, kad K. Ališauskas rašo kovų vėl nepriklausomybės istoriją, jam atsiuntė savo atsiminimus.

Tarptautinės padėties atžvilgiu momentas spręsti bet kuriam lietuvių-lenkų ginčui buvo labai nepatogus. Sausio 15 d. sukilėliams užėmus Klaipėdą, Lietuvai teko įsivelti į ginčą su pačia Antante, ypač su prancūzais, kurių vienas batalionas gynė Klaipėdą. Prancūzija visai aiškiai palaikė lenkų pusę, su ja solidarizavo ir kiti santarvininkai, tad Lietuvos vyriausybei teko labai atsargiai ir apdairiai elgtis.

Lietuvos vyriausybei nesutikus, lenkai ryžosi Valkininkų-Rūdiškių neutralios zonos ruožą užimti jėga.

Mūsų vyriausybė dar prieš lenkams pradedant pulti vasario 15 d. turėjo žinių, kad jie ruošiasi pulti. Vasario 15 d. Lietuvos Šaulių Sąjungos organe "Trimite" buvo paskelbta tokia įspėjanti žinia:

> "Tautų Sąjungos paskatinti, lenkai vasario 15 d. pasiruošę pradėti karą prieš Lietuvą. Pirmoje eilėje imsią neutralią juostą. Vilniuje sutraukta keli tūkstančiai kareivių, perrengtų policininkais ir žandarais. Puolimą pradės policija, o paskui jau prisijungs kariuomenės dalys".[14]

Mūsų kariuomenė jokių taktinių ir dislokacinių pasiruošimų nebuvo padariusi, tik nežinia, ar dėl nežinojimo apie šį lenkų užmojį, ar sąmoningai nieko nebuvo daroma, kad ginčas neišsiplėstų į rimtesnį ginkluotą konfliktą.

Vis dėlto baro apsaugos vadovybė žinojo, kad lenkai ruošiasi užimti neutralią zoną, tad veikiausiai apie tai buvo informuota ir aukštesnioji mūsų karinė vadovybė. Vietinė baro

apsauga — šauliai bei partizanai ir kariuomenės daliniai buvo padidinę savo budrumą.

Barą prie neutralios zonos 30 km su viršum pločio, nuo Žilinėlių - Strielčiškių kaimo pietuose iki Daugirdiškių - Subartėnų kaimo šiaurėje prie Iigų ežero, saugojo 6 pėst. pulkas. Vienas pulko batalionas, pakaitomis, nuolatos buvo apsaugoje prie neutralios zonos, kiti du — atsargoje Kruonio - Darsūniškių apylinkėse. Tarpusavio ryšiai buvo palaikomi telefonais, pėsčių ir raitų patrulių.

Pulko vadovietė buvo Kruonyje. 6 pėst. pulko vadu buvo plk. ltn. Tvaronas, buvęs Karo Mokyklos viršininkas. Pulkas priklausė 3 pėst. divizijai.

Vasario 15 d. barą saugojo 6 pėst. pulko II batalionas, išsidėstęs šitaip:

4 kuopa — pietuose, baro dešinėje. Kuopos vadovietė Strielčiškių kaime.

5 kuopa — baro viduryje, kuopos vadovietė — Samnykų kaime.

6 kuopa — baro šiaurėje, kuopos vadovietė — Bagdanonių kaime.

Vientiso fronto baro nebuvo, nes vienai kuopai teko saugoti apie 10 km pločio barą, sargybos buvo toli viena nuo kitos.

II bataliono vadas mjr. Jonas Gaudešius dar prieš vasario 15 d. buvo komandiruotas į Kauną. Jį pavadavo 5 kuopos vadas ltn. Buragas. Bataliono vadovietė buvo Onuškyje.

Pietuose iš dešinės nuo Žilinėlių kaimo barą saugojo Alytaus įgulos daliniai. Šiaurėje iš kairės stovėjo kitos 3 pėst. divizijos dalys. Saugoti ir žvalgyti barą kariuomenei talkininkavo šauliai. Šiame ruože veikė, F. Šemetos vadovaujamas, šaulių būrys.

1923 m. vasario 12-14 d. lenkų policijos dalys tamsiai mėlynomis uniformomis (pasienio sargybų batalionai — bataliony celne) pakeitė prie neutralios zonos stovėjusią kariuomenę ir Valkininko-Rūdiškių bare užėmė visą eilę neutralios zonos kaimų. Šiame bare buvo trys tokie batalionai: 15, 31 ir 43.[15] Saugojusi ligi tol neutralią zoną lenkų reguliari kariuomenė liko savo vietose, tuo būdu tapdama rezervu pasienio sargybų batalionams.

Su neutralios zonos gyventojais naujieji lenkų daliniai elgėsi pakenčiamai. Jie reikalavo tik daugybės pastočių pervežti kariniams reikmenims ir maistui iš Eišiškių į Varėnos gele-

žinkelio stotį ir, kautynėms prasidėjus, taipgi ir sužeistiesiems evakuoti.

1923 m. vasario 15 d. 6 val. ryte lenkai pradėjo pulti lietuvių sargybas.[16] Užėmę beveik visą neutralios zonos ruožą, jie didesnėmis jėgomis puolė Paakmenės, Karpiškių, Strielčiškių, Kalėnų, Kaniūkų, Gudakiemio kaimus; mažesnėmis jėgomis jie puolė į šiaurę nuo Vilkokšnio ežero esančias sargybas Spindžio ir Ilgio ežerų tarpeklyje. Pirmuosius lenkų priešakinių dalių puolimus mūsų sargybos atmušė. Puolus lenkų pagrindinėms jėgoms, mūsų negausios, toli viena nuo kitos išmėtytos sargybos buvo priverstos pasitraukti.

Ypač stipriai buvo pasipriešinusios mūsų Strielčiškių ir Paakmenės kaimų sargybos. Naktį į vasario 16 d. Alytaus įgulos daliniai iš Jokėnų ir Paručių kaimų kontratakavo ir Paakmenės kaimą atsiėmė. Lenkai vėl puolė ir kaimelį užėmė. Šis kaimelis keletą kartų ėjo iš rankų į rankas. Vasario 18 d. lietuviai liovėsi puolę, ir Paakmenė liko lenkų rankose.

Spindžio ir Ilgio ežerų linijoje, į šiaurę nuo Vilkokšnio ežero, ruožo viršininkas, 6 kuopos vadas, gavęs žinių, kad lenkai puls, iš vakaro sustiprino iš kuopos rezervo priešakines sargybas. Artėjantieji prie mūsų sargybų lenkai buvo sutikti stipria ugnimi. Priversti pasitraukti, jie čia daugiau nebepuolė. Atrodo, kad 6 kuopos bare lenkai ypatingai nesiekė užimti lietuvių valdomų vietovių.

Per vasario 15 d. puolimą vienas pulko karininkas ir keletas kareivių pateko į lenkų nelaisvę. Viena lietuvaitė gimnazistė juos užkalbino ir už tai buvo suimta.[17]

Kad lenkai pradėjo pulti, tuojau buvo pranešta 6 pėst. pulko vadui plk. ltn. Tvaronui į Kruonį. Tvaronas tuojau pakėlė ant kojų I ir III batalionus ir dar tą pat vasario 15 d. vakarą atskubėjo į Onuškį. Nors ir užpustyti buvo keliai, jis rekordiniu laiku atliko apie 40 km žygį. Kartu atvyko ir 6 baterija, kuri buvo pulko vado valdžioje.

Kai pulko vadas atvyko į Onuškį, barą saugojusio bataliono 4 ir 5 kuopų sargybos buvo pasitraukusios, 6 kuopa dar tebesilaikė savo pozicijose. II bataliono vadu plk. Tvaronas paskyrė mokomosios kuopos vadą kpt. Juozą Barkauską, ltn. Buragas grįžo prie savo kuopos vado pareigų. Nors apie II batalionui duotus uždavinius tikslių žinių nėra, bet spėjama, kad 4 kuopos daliniai buvo surinkti kuopos vadovietėje Bytautonių dvare ir palikti rezerve. Taip pat buvo surinkti Gruožnykuose ir palikti rezerve ir 5 kuopos daliniai.

I bataliono vadui kpt. Mackevičiui plk. Tvaronas įsakė su-

sitelkti Gruožnykuose, pulti ir užimti Kaniūkų, Kalėnų, Zakarų, Strielčiškių kaimus. Žvalgyti ir sparną saugoti buvo pavesta raitininkų būriui.

III bataliono vadui kpt. Sinkevičiui — susitelkti Samnykuose ir pulti Gudakiemio kryptimi.

6 baterijai remti I bataliono puolimą.

I batalionui pradėti pulti vasario 16 d., III — laukti įsakymo. Pulko vadovietė Onuškyje.

Puolimo tikslas — užimti vietoves, iš kurių mūsų sargybos buvo priverstos pasitraukti.

3 kuopos vadas užėmė Strielčiškius ir Zakarus. 2 kuopos vadas užėmė Kaniūkų kaimą, bet Kalėnų kaimo nepavyko užimti.

III bataliono kuopos vasario 17 d. užėmė Gudakiemio kaimą. Puolant buvo paimtas nelaisvėn vienas lenkų karininkas ir apie 30 kareivių. Belaisviai priklausė trims lenkų pasienio batalionams.

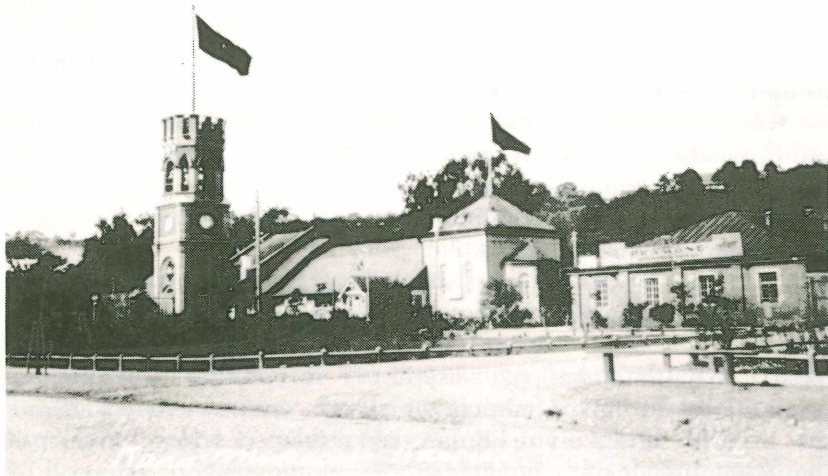
Vasario 18 d. 6 pėst. pulko ir Alytaus įgulos baro daliniai liovėsi puolę, nors tebebuvo dar neatsiimti Paakmenės, Karpiškių ir Kalėnų kaimai ir keletas vienkiemių. Lenkai taip pat nepuolė, tik žvalgė. Vasario 20-23 d. mūsų sargybos susišaudė su lenkais prie Strielčiškių, Kalėnų, Spenglininkų ir Dargonių kaimų.[18]

Patyręs apie lenkų puolimą, kariuomenės vadas gen. ltn. J. Stanaitis Aukštojoje Panemunėje stovintį 5 pėst. pulką pasiuntė į Aukštadvarį. Iš Raudondvario buvo pasiųsta sunkiosios artilerijos baterija. Ryšium su kalbamais susirėmimais su lenkais jokių dislokacinių ir taktinių pakeitimų daugiau nebuvo padaryta.

Vasario 18 d. kautynės aprimo. Žvalgomųjų dalinių susirėmimai nuolatos retėjo. Vasario 23 d. lenkai pasitraukė iš Paakmenės kaimelio, vasario 25 d. ir iš Kalėnų kaimo bei užimtų vienkiemių. Šiapus neutralios zonos nebebuvo nė vienos lenkų užimtos gyvenvietės.[19] Lenkai paskubomis taisė geležinkelio kelią ir tiltus Valkininko-Rūdiškių ruože.

Karpiškėse, vėliau Smalininkuose (į šiaurės rytus nuo Varėnos) tarėsi lietuvių ir lenkų kariniai atstovai. Po šių pasitarimų padėtis atslūgo.

1923 m. vasario 23 d. Varšuvos žinių agentūra paskelbė, kad lietuviai su lenkais veda derybas Smalininkuose sienų klausimu. Tada Lietuvos žinių agentūra iš Kauno vasario 27 d. paskelbė, kad nevedamos jokios derybos su lenkais sienų reikalu.[20]

Karo Muziejus Kaune

Taip lenkai laimėjo jiems svarbų Valkininko-Rūdiškių geležinkelio ruožą. Lietuviai tame ruože jokių sabotažo veiksmų nedarė. Šio ruožo lenkų užimtojoje zonoje beveik visi gyventojai buvo lietuviai.

Per šias kautynes 6 pėst. pulko žuvo 8 kareiviai, vienas karininkas ir 9 kareiviai pateko į lenkų nelaisvę. Iš viso bus žuvę daugiau, negu 10 vyrų. Tenka manyti, kad lenkų nuostoliai nebuvo mažesni už lietuvių nuostolius. Įtampai atslūgus, 5 pėst. pulkas ir sunkiosios artilerijos baterija grįžo į savo stovėjimo vietas.

Kpt. Soltanui Strielčiškių kaimą užėmus, vasario 17 d. iš lenkų užimtos neutralios zonos buvo atvykęs anglų gen. mjr. A. Carbont Niatt, lydimas mjr. E.H. Grant ir dviejų lenkų karininkų. Karinis Anglijos atstovas prie Lenkijos vyriausybės gen. mjr. A. Carbont Niatt, drauge su kitais su juo atvykusiais karininkais, plk. Tvarono įsakymu buvo sulaikytas ir išsiųstas į Kauną.[21] Tenai šis anglų generolas buvo netrukus paleistas; po keletos dienų buvo paleisti ir lenkų karininkai. Šis incidentas davė progą užsienio spaudai, ypač anglų ir prancūzų, nepalankiai rašyti apie Lietuvą. Anglijos vyriausybė pareikalavo iš Lietuvos vyriausybės dėl šio įvykio pasiaiškinti.

Per šias geležinkelio ruožo kautynes 6 pėst. pulko vadas ir pulko kariai parodė daug ryžto ir drąsos. Aštuoni karininkai, įskaitant ir pulko vadą, ir apie 30 kareivių buvo apdovanoti Vyčio Kryžiais.[22]

Tautų Sąjungos bandymai spręsti Lietuvos-Lenkijos ginčą. Kai buvo sudarytos paliaubos, Tautų Sąjungos Taryba pradėjo rimtai ruoštis plebiscitui. Ji rūpinosi gauti neutralių kraštų karinius kontingentus, kurie kontroliuotų plebiscito sritį balsavimo metu, ir stengėsi paveikti Lietuvos ir Lenkijos vyriausybes, kad jos susitartų dėl srities, kurioje turėtų būti vykdomas plebiscitas. Tarpininkaujant Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai, 1920 m. gruodžio 13 d. Varšuvoje prasidėjo tuo reikalu lietuvių-lenkų derybos. Nors jos truko net kelias savaites, tačiau nedavė teigiamų vaisių. Iš esmės abi šalys nepageidavo plebiscito. Lenkai atsisakė iš Vilniaus krašto išvesti savo kariuomenę ir tuo panaikino vieną iš pačių pagrindinių sąlygų plebiscitui vykdyti. Tautų Sąjungos Taryba, įsitikinusi, kad nebėra sąlygų bešališkam plebiscitui pravesti, 1921 m. kovo 1 d. atsisakė nuo plebiscito ir pasiūlė tiesiogines derybas Briuselyje, Hymansui pirmininkaujant. Lietuvos vyriausybė sutiko su tuo siūlymu, tik pažymėjo, kad tatai jokiu būdu neturi pateisinti Želigovskio buvimo Vilniaus srityje, okupuotoje sulaužius Suvalkų sutartį.

Derybos Briuselyje prasidėjo 1921 m. balandžio 20 d., ir jos nedavė irgi teigiamų vaisių. Tada, 1921 m. gegužės 20 d., Hymansas pasiūlė savo projektą ginčui spręsti. Pagal šį projektą, Lietuvos valstybę, Šveicarijos pavyzdžiu, sudarytų du kantonai — Vilniaus ir Kauno. Valstybės sostinė būtų Vilnius. Lietuvių ir lenkų kalbos būtų oficialios kalbos visoje valstybėje. Tokia Lietuva sudarytų su Lenkija visą eilę konvencijų: karinę, užsienių politikos ir ūkinę.

Nors Hymanso projektą abidvi pusės priėmė diskusijų baze, tačiau su juo nė viena pusė nesutiko, kad ir dėl skirtingų motyvų. Tada Hymansas 1921 m. rugsėjo 3 d. pateikė antrą projektą, pagal kurį Lietuvos konstitucinė santvarka nebūtinai turėtų būti federacija, bet autonominiam Vilniaus kantonui paliekamos tos pačios teisės, kaip ir pirmame projekte, o centrinė valdžia Vilniaus kantono atžvilgiu turėtų tas pačias teises, kaip ir šveicarijos federacinė valdžia kantono atžvilgiu. Lietuvos vyriausybei paveikti buvo numatyta perduoti Lietuvai Klaipėdos krašto suverenitetą su Lenkijos teise naudotis Klaipėdos uostu. Lietuva Hymanso projektą atmetė, nes jis ją statė Lenki-

jos atžvilgiu į vasališką padėtį. Lenkija jį taip pat atmetė, nes ji nesutiko pripažinti Lietuvos suvereniteto Vilniaus krašte. Šio nepasisekimo paveikta, Tautų Sąjungos Taryba 1922 m. sausio 13 d. priėmė rezoliuciją, kuria nutarta baigti taikinimo procedūrą, numatytą 1921 m. kovo 3 d. nutarimo. Šioje rezoliucijoje buvo pastebėta, kad Tautų Sąjungos Taryba negalės pripažinti tokio Vilniaus klausimo sprendimo, "kuris būtų padarytas už Tarybos rekomendacijos ribų arba be abiejų suinteresuotų šalių sutikimo". Tuo nutarimu Karinė Kontrolės komisija buvo numatyta atšaukti ir neutralias zonas ties Vilnium ir Suvalkais pakeisti laikine demarkacijos linija.

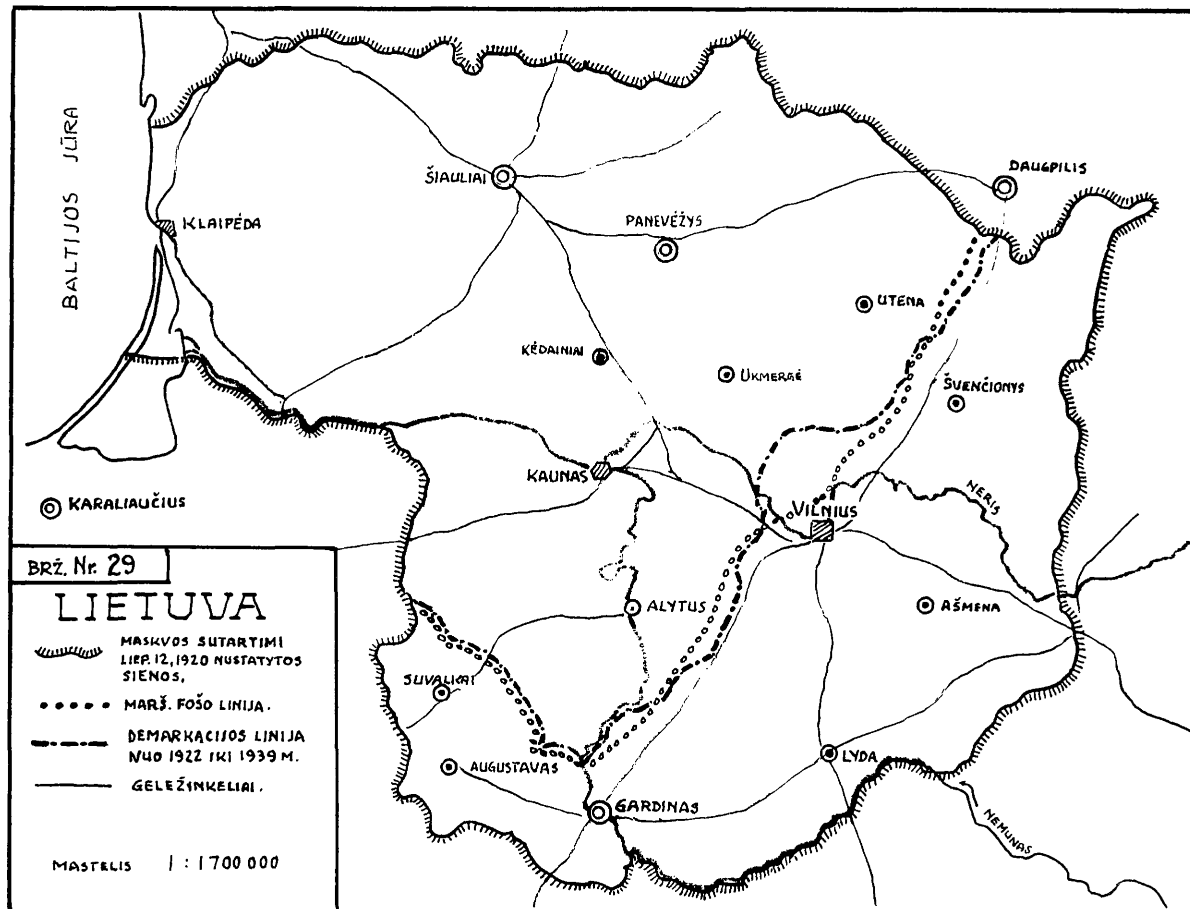
Kaip tik tuo metu, kai Tautų Sąjunga darė žygių išspręsti ginčą susitarimo keliu, lenkų vyriausybė ėmėsi ištisos eilės vienašališkų priemonių. Jau 1921 m. rugsėjo 16 d. Varšuvos seimas, Lenkijos vyriausybei pasiūlius, nutarė padaryti Vilniaus krašte rinkimus ir tuo būdu išspręsti Vilniaus krašto likimą. Remdamasis šia rezoliucija, Želigovskis 1921 m. rugsėjo 20 d. įsakymu paskyrė rinkimus į Vilniaus seimą 1922 m. sausio 8 d. Prieš šiuos rinkimus pasisakė lietuviai, žydai ir gudai, tad Vilniaus seimas tapo tik lenkų seimu. Rinkimus laimėjo lenkų nacionalistai. 1922 m. vasario 20 d. seimas nutarė Vilniaus kraštą įjungti į Lenkijos valstybę. 1922 m. kovo 24 d. Lenkijos seimas, remdamasis šiuo nutarimu, nutarė Vilniaus kraštą įjungti į Lenkiją.

Šie lenkų žygiai įteisinti Vilniaus krašto užgrobimą buvo priešingi Lenkijos duotiems pasižadėjimams, ir juos pasmerkė Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos pirmininkas 1922 m. sausio 20 d. raporte, kuriame pasakyta:

"Turint galvoje, kad lietuviai, žydai ir didelė dauguma gudų oficialiai susilaikė nuo dalyvavimo rinkimuose ir kad rinkimai buvo įvykdyti esant karinės okupacijos režimui, kur lenkų elementas galėjo naudotis visu valdžios aparato spaudimu, neatrodo, kad galima būtų laikyti dabartinį Vilniaus seimą tikru ir nuoširdžiu konsultuojamos teritorijos gyventojų valios išreiškimu".

Lietuvos vyriausybė protestavo prieš Želigovskio paskelbtus rinkimus, prieš inscenizuotą Vilniaus seimo nutarimą ir, pagaliau, prieš 1922 m. liepos 28 d. rinkimus į Varšuvos seimą Vilniaus krašte.

1922 m. sausio 13 d. Tautų Sąjungos Taryba nutarė panaikinti neutralią zoną. Vykdydama Lenkijos reikalavimą neutralią zoną padalyti, Tautų Sąjungos Taryba 1922 m. vasario 3 d. nutarė šią zoną padalyti ir nustatė demarkacijos liniją,

BRŽ. Nr. 29
LIETUVA
MASKVOS SUTARTIMI LIEP. 12, 1920 NUSTATYTOS SIENOS.
MARŠ. FOŠO LINIJA.
DEMARKACIJOS LINIJA NUO 1922 IKI 1939 M.
GELEŽINKELIAI.
MASTELIS 1 : 1700 000
BALTIJOS JŪRA
KLAIPĖDA
ŠIAULIAI
PANEVĖŽYS
DAUGPILIS
UTENA
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
ŠVENČIONYS
KAUNAS
KARALIAUČIUS
VILNIUS
NERIS
ALYTUS
AŠMENA
SUVALKAI
AUGUSTAVAS
LYDA
GARDINAS
NEMUNAS

palikdama Vilniaus sritį Lenkijos pusėje. Tokio Tautų Sąjungos Tarybos nutarimo Lietuvos vyriausybė nepriėmė, nes tatai būtų Želigovskio žygio legalizavimas.

Norėdama išnaudoti visas taikias priemones Vilniaus klausimui spręsti, Lietuvos vyriausybė 1922 m. lapkričio 18 d. kreipėsi į Ambasadorių konferenciją, kad ji pasinaudotų jai Versalio sutartimi (87 str.) duotąja teise nustatyti Lenkijos rytų sienas, "atsižvelgiant į šios valstybės iškilmingus pasižadėjimus Lietuvos atžvilgiu ir gyvus Lietuvos interesus ir teises".

1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencija nustatė Lietuvos-Lenkijos sieną, pagrindu imdama 1923 m. vasario 3 d. Tautų Sąjungos nustatytą demarkacijos liniją kaip Lietuvos-Lenkijos sieną. Lietuva prieš šį Ambasadorių konferencijos nutarimą griežčiausiai protestavo. Lietuvos vyriausybė iškilmingai pareiškė, kad ji Ambasadorių konferencijos nutarimui nepripažįsta jokios teisinės galios ir kad ji pasilaiko savo teises į senąją Lietuvos sostinę ir į visą Vilniaus sritį.

Savo pozicijai išaiškinti Lietuvos vyriausybė per savo atstovą Paryžiuje P. Klimą kreipėsi į tris Tarptautinės teisės instituto narius (A. Lapradelle, Louis Le Fur ir A. Mandelstam), prašydama pareikšti nuomonę, ar pagal teisę ir teisingumą Lietuva yra saistoma Ambasadorių konferencijos nutarimu dėl Lietuvos-Lenkijos sienų. Jie atsakė neigiamai: jie parėmė Lietuvos vyriausybės poziciją, kad šis nutarimas neturi teisinės galios ir Lietuvos nesaisto.[23]

Lenkija stengėsi ir toliau išgauti iš Lietuvos faktinį Vilniaus srities pripažinimą Lenkijai netiesioginiu būdu. Lietuva sėkmingai tam priešinosi ir niekada nebuvo pripažinusi Lenkijai Vilniaus srities.

III

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Lietuvių kovos su lenkais kaip unijos padarinys. XIV amžiaus pabaigoje, Lietuvai sudarant uniją su Lenkija, Lietuvos valstybė plotu buvo keturis kartus didesnė už Lenkiją. Jei kartais ir kildavo tarp šių abejų valstybių teritorinių ginčų, tai nebent dėl tolimos Volinijos ar Podolės, tik jau ne dėl etnografinės Lietuvos žemių, juoba ne dėl Lietuvos sostinės Vilniaus, kuris tais laikais nuo Lietuvos-Lenkijos sienos buvo toliau, negu Varšuva.

Po 400 su viršum unijinių ir 125 pounijinių metų Lietuvos ir Lenkijos pajėgumo santykis iš pagrindų pasikeitė. Asimiliuodama kitas tautas, lenkų tauta žymiai paūgėjo, lietuvių tauta, priešingai, dėl nutautimo proceso sumenko. Valdydama ištisus šimtmečius gan didelius slavų gyvenamus plotus, Lietuva, tiesa, buvo irgi tam tikru atžvilgiu tuos plotus "asimiliavusi", tačiau ta asimiliacija buvo ne tautinė, bet valstybinė. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos laikais visi tos valstybės gyventojai laikė save "lietuviais", be savo kilmės ar gimtosios kalbos skirtumo. Jie buvo ir savo valstybės patriotai. Tik šios rūšies asimiliacijos padariniai pasirodė nepatvarūs, ir, valstybei žlugus, jie išblėso ir net visai išnyko.

Kas kita yra kalbinė, tautinė asimiliacija. Perimant svetimą kalbą, pradedama tolydžio jaustis ir ta kalba kalbančios tautos nariu. Perimdami lenkų kalbą, nuo lietuvių tautos buvo nutolę Lietuvos bajorai, miestiečiai, net kai kurios sritys. Šitas dalinis lietuvių tautos nutautimas ir buvo ne tik viena iš pačių pagrindinių lietuvių-lenkų ginkluoto konflikto priežastis, bet jis žymiai apsprendė ir tų kovų pobūdį ir iš dalies net ir pačius kovų rezultatus.

Amžių bėgyje politiškai vis labiau užgoždama Lietuvos valstybę ir tautiškai baigdama asimiliuoti valdantįjį Lietuvos luomą — bajorus, Lenkija buvo įpratusi žiūrėti į Lietuvos-Lenkijos valstybių ir bajorų atstovaujamų tautų bendriją kaip

į savo teisėtą nuosavybę. Todėl tautinis lietuvių atgimimas ir lietuviškasis separatizmas lenkams atrodė nieku nepateisinama senų, tiesiog šventomis tapusių, unijos tradicijų išdavystė.

Dar priešiškesni tautiniam lietuvių atgimimui buvo nutautę Lietuvos gyventojų sluoksniai, ypač bajorai. Surembėję savo senose tradicijose, jie negalėjo sau net įsivaizduoti, kaip galėjo drįsti jų buvusių baudžiauninkų vaikai vadovauti tautai ir net kurti savą, atskirą nuo Lenkijos, nepriklausomą valstybę. Taigi, Lietuvos bajorai buvo dar atkaklesni nepriklausomos Lietuvos valstybės priešai, negu patys lenkai.

Iš visų Lietuvos bajorų svarbiausią vaidmenį ginkluotame lietuvių-lenkų konflikte teko suvaidinti maršalui Juozapui Pilsudskiui. Būdamas Lenkijos valstybės viršininku, jis vedė lietuviškąją Lenkijos politiką, ir jo sprendimas dažniausiai būdavo lemiamas.

Aplenkėję Lietuvos gyventojų sluoksniai veikė lietuvių-lenkų konflikto eigą ypač šiais paskirais kovų tarpsniais:

1. Savigynos vardu 1918 m. pabaigoje Vilniuje susiorganizavę daliniai buvo laikinai užvaldę Lietuvos sostinę.

2. 1919 m. rugpiūčio 12 d. Lietuvos dvarininkų suvažiavimas Suvalkijoje pareikalavo, kad Lenkijos kariuomenė užimtų Lietuvą.

3. Aplenkėjęs lietuvių elementas drauge su iš pietų atvykusiais lenkų partizanais 1919 m. rugpiūčio mėnesį įvykdė vadinamąjį "Seinų sukilimą".

4. 1919 m. rugpiūčio mėnesį sulenkėjusio kuopos vado karininko Bardausko išdavystė žymiai palengvino lenkams užimti Seinus.

5. 1919 m. rugpiūčio pabaigoje karinė lenkų organizacija POW kėsinosi nuversti Lietuvos vyriausybę ir padėti Lenkijos kariuomenei okupuoti Lietuvą.

6. Laukdami sau naudos iš neramumų Lietuvoje, mūsų lenkuojantieji bus šiek tiek prisidėję ir prie 1920 m. vasario mėn. Panemunės sukilimo.

Ypatingai svarbų vaidmenį nutautęs Lietuvos elementas bus suvaidinęs per Želigovskio "maištą", būtent:

1. Pats to "maišto" sumanytojas, planuotojas ir įsakytojas buvo Lietuvos bajoras J. Pilsudskis.

2. Lietuvos bajorai buvo taip pat ir "maišto" vykdytojas L. Želigovskis, pajėgiausio Želigovskio kariuomenės raitininkų vieneto vadas plk. Butkevičius ir kiti.

3. Dar 1919 m. pradžioje Pilsudskio pradėtųjų formuoti ypatingiems uždaviniams prieš Lietuvą skirtųjų dviejų lietuvių-

gudų divizijų pagrindą sudarė iš Lietuvos kilę kareiviai.

4. Sulenkėję vilniečiai buvo sudarę partizanų grupes, trukdžiusias lietuviams ginti Vilnių.

5. Lenkų partizanai veikė ir aplenkintose Vilniaus apylinkėse.

6. Sulenkėję Vilniaus krašto gyventojai nurodė lenkams, kur yra lietuvių 1 divizijos štabo būstinė. Pasinaudojęs šiomis žiniomis, plk. Butkevičius su savo 13 ulonų pulku paėmė į nelaisvę lietuvių 1 divizijos vadą ir artilerijos viršininką. Šio lenkų kavalerijos reido pasekmė buvo ta, kad lietuvių 1 divizija pasitraukė atgal apie 20 km.

7. Aplenkėjusios Kėdainių apylinkės nulėmė plk. Butkevičiaus raitininkų trečiojo reido kryptį.

Pavojingiausi kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės momentai. Lietuvos nedidelei, silpnokai ginkluotai kariuomenei, kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės su stipresniais priešais, beveik visą laiką grėsė pavojus neatsilaikyti, tačiau tektų išskirti šiuos 6 ypatingai kritiškus momentus, kada Lietuvos nepriklausomybė kybojo ant plauko:

1. 1919 m. pačioje pradžioje, kada Lietuvos kariuomenė vos tebuvo pradėta organizuoti, vokiečių okupacinė kariuomenė traukėsi iš Lietuvos, ir ji buvo nusistačiusi ir visai pasitraukti. Paskui atsitraukiančią vokiečių kariuomenę plūdo bolševikų kariuomenės masės. Padėtį išgelbėjo tik Vokietijos vyriausybės persiorientavimas, nusprendus bolševikus prilaikyti Rygos - Kauno - Gardino linijoje.

2. Pasisekimo atveju Kauno POW sukilimas būtų palaidojęs Lietuvos nepriklausomybę.

3. Toks pat likimas būtų ištikęs Lietuvą ir Panemunės sukilimui pasisekus.

4. 1920 m. vasarą, kai raudonoji armija artėjo prie Varšuvos, Sovietų Rusija Lietuvoje organizavo bolševikų sukilimą, kuris turėjo duoti rusų, bolševikų armijai pretekstą okupuoti Lietuvą. Nuo šios nelaimės Lietuvą išgelbėjo "Vyslos stebuklas".

5. 1920 m. vasarą lenkų generalinio štabo viršininkas gen. Rozvadovskis buvo paruošęs ofenzyvinį planą, pagal kurį jis buvo numatęs stumti bolševikų armijos mases į šiaurę ir tariamo operatyvinio būtinumo pretekstu okupuoti visą Lietuvą. Atmesdamas šį gen. Rozvadovskio planą, Pilsudskis išgelbėjo Lietuvą nuo šio pavojaus.

6. Jei per 1920 m. lapkričio 17-21 d. Želigovskio kariuo-

menės ofenzyvą plk. Butkevičiaus raitininkų brigada būtų palaikiusi savo pėstininkus ir smogusi mūsų 1 divizijai iš užnugario, mūsų daliniai, kad ir kaip sumaniai ir narsiai besipriešindami, vargu ar bebūtų atsilaikę prieš daugeriopai didesnes priešo jėgas, puolusias mus iš abiejų pusių. Šiuokart labai kritišką mūsų padėtį išgelbėjo pats plk. Butkevičius, kuris, užuot rėmęs savo pėstininkus, buvo nužygiavęs į tuščius plotus.

Baigiamasis žodis. Iš visų trijų Pabaltijo valstybių Lietuvai buvo sunkiausia atkovoti savo krašto nepriklausomybę. Lietuva turėjo vienu priešu (lenkais) daugiau, negu latviai ir estai, be to, mūsų šiaurės kaimynai buvo ir ūkiškai bei kultūriškai už mus pajėgesni. Mūsų ūkinio atsilikimo priežastis buvo ta, kad Lietuva buvo atskirta nuo Klaipėdos ir Karaliaučiaus, savo natūralių uostų. Dėl to Lietuvoje buvo atsilikusi pramonė, neaugo miestai. Mūsų tautiečiai, ieškodami darbo, buvo priversti emigruoti.

Kultūriškai Lietuva buvo atsilikusi daugiausia dėl to, kad po pirmojo sukilimo prieš rusus buvo uždarytas vienintelis Lietuvoje Vilniaus universitetas, po 10 metų ir dvi akademijos. Lietuvoje tada nebeliko nė vienos aukštesniosios mokyklos. Lietuva buvo politiškai labiau persekiojama. Po kiekvieno sukilimo persekiojimas griežtėdavo. Tautos kultūrinį augimą labai sutrukdė 40 metų trukęs lietuvių spaudos draudimas. Kad Lietuva kultūriškai buvo nuo savo šiaurės kaimynų atsilikusi, rodo gan patikimi kultūrinio tautų lygio raštingumo rodikliai. 1923 m. Lietuvoje beraščių buvo 32%, Latvijoje per 10%, o Estijoje beveik iš viso nebuvo beraščių.

Silpnas ekonominis pajėgumas neleido Lietuvai suorganizuoti daugiau kariuomenės, dėl kultūrinio atsilikimo neturėjome paruoštų aukštoms kariuomenės tarnyboms ir specialioms dalims aukštų kvalifikacijų karininkų. Tačiau ir turimų galimumų ribose mūsų vyriausybė ne visada buvo visa kas tik galima padariusi kariuomenę organizuoti ir didinti. Čia tenka turėti galvoje du momentus: 1918 m. pabaigą ir 1920 m. gegužės pradžią.

1918 m. antrojoje pusėje lietuviai ne tik neorganizavo lenkų pavyzdžiu slaptai savo karinių pajėgų, bet, net ir susidarius pirmajam ministrų kabinetui, nebuvo net atskiro krašto apsaugos ministro, kuris atsidėtų vien kariuomenės organizavimo reikalui: prof. Voldemaras, ministras pirmininkas ir užsienių reikalų ministras, ėjo ir krašto apsaugos ministro pareigas, kaip antraeiles, visai nereikšmingas. Voldemaras buvo pasi-

kliovęs karinėmis Vokietijos pajėgomis. Jis tikėjosi, kad Vokietija kariškai parems Lietuvą, savo satelitą, sudariusį su Vokietija konvencijas. Vokietijos visiškas karo pralaimėjimas ir Vokietijoje kilusi revoliucija tas viltis sužlugdė. Bent kiek anksčiau suorganizuotoji Lietuvos kariuomenė, jei ir nebūtų pajėgusi viena sulaikyti bolševikų antplūdžio, tai bent būtų buvusi pajėgesnė neleisti toliau brautis į Lietuvą lenkams.

1920 m. balandžio pabaigoje Pilsudskiui pradėjus žygiuoti į Ukrainą, mūsų vyriausybei buvo išmintingai patarta padidinti kariuomenę. Vyriausybė tą patarimą teįvykdė tik pusmečiu vėliau, bet tada buvo jau per vėlu, ir pašauktoji kariuomenė nesuspėta net apmokyti. Tada mūsų kariuomenė buvo pasiekusi aukščiausią skaičių — 60.000 vyrų, beveik jau tiek, kiek ir latviai bei estai savo laiku turėjo (70.000-80.000).

Pagrindinė Lietuvos kariuomenės ginklo rūšis buvo pėstininkai. Jie buvo, palyginti, gerai apmokyti, ypač gerai jie šaudė. Šitą teigiamą mūsų pėstininkų savybę visada pabrėžia ir lenkų šaltiniai. Gynėsi mūsų pėstininkai atkakliai, bet buvo jautrūs priešo supimo manevrui.

Reikalingiausi ano meto karo sąlygoms buvo raitininkai. Lietuva jų beveik iš viso neturėjo. Vienas turėtas pulkas buvo naudojamas žvalgybai ir ryšiams.

Kai kurios artilerijos baterijos veikė pavyzdingai, bet buvo ir tokių, kurioms tenka prikišti vengimą siųsti sekėjus į pėstininkų pozicijas.

Šarvuotų automobilių įgulos buvo mažai apmokytos, bet jos uoliai ėjo savo pareigas ir duotus uždavinius atliko pavyzdingai. Šarvuotas traukinys, nors ir netobulai savo dirbtuvių pagamintas, irgi atliko savo uždavinius. Vienai jo daliai patekus priešui, kita dalis dar dalyvavo veiksmuose.

Mūsų jauna aviacija buvo dar nepakankamai paruošta, bet lakūnai buvo patriotiškai nusiteikę ir vykdė drąsius žygius.

Inžinerijos dalyse vyravo svetimtaučių elementas.

Gan svarbų vaidmenį kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės atliko partizanai ir šauliai. Šaulių sąjunga tebebuvo dar jauna organizacija, vos teišėjusi iš organizavimosi stadijos. Šauliai daug pasidarbavo kariuomenei, atlikdami įvairias pagalbines pareigas. Kai kurie būriai, pvz. Perlojos būrys, buvo pasižymėję ir kautynėse su lenkais. Jie ypač savo veiksmais privargino į Lietuvos kariuomenės užnugarį prasiveržusią lenkų kavalerijos brigadą.

Iš visų per kovas su lenkais Lietuvos kariuomenės vykdytų operacijų pati nesėkmingiausia ir nuostolingiausia buvo Seinų-

Druskininkų operacija. Mūsų kariuomenė buvo netikėtai užklupta, ir ji nesuprato priešo manevro. Labiausiai nukentėjo 2 pėst. pulkas, nes jo vienas batalionas buvo išsiųstas už Nemuno, ir pulkas neturėjo rezervo.

Augustavo operacija nepasisekė ne dėl to, kad jai nebuvo šansų laimėti, bet dėl to, kad buvo padaryta klaidų ją vykdant. Operacija nepasisekė dėl šių priežasčių: 1. kariuomenė buvo pavargus, 2. buvo žygiuojama ne sutelktai, bet labai išsklaidytai, duodant priešui progą sumušti atskirai nedideles voras, 3. kad Augustavas nebuvo paimtas, tai čia kalta mūsų artilerija, kad ji neprislinko prie perėjų ir iš čia nepraskynė kelio mūsų pėstininkams, ir 4. Bebro upę priešas perėjo tik dėl to, kad tiltą saugojęs kuopos vadas, pasitikėdamas gamtos kliūtimis, nepasirūpino tinkama perėjos gynyba. Augustavo operacija daugiau kritikuotina ne dėl to, kad ji buvo vykdoma, bet dėl to, kad ji ne visai tinkamai buvo atlikta.

Labai populiari nuomonė, kad po Širvintų-Giedraičių laimėjimo mūsų kariuomenei tereikėję tik žygiuoti, ir Vilnius būtų buvęs mūsų. Vilniaus tada esą negalėjome atsiimti tik dėl to, kad Tautų Sąjunga sutrukdžiusi. Dėl mūsų galimumo laimėti Vilnių esama ir dar optimistiškesnių nuomonių: net ir visai nesiskaitydami su Tautų Sąjungos valia, būtume Vilnių atgavę.[24]

Jeigu Lietuvos vyriausybė nebūtų pasižadėjusi Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai susilaikyti nuo puolamųjų veiksmų, tai, be abejo, mūsų kariuomenė būtų nesustojusi, ir, gal būt, būtų pasisekę atsiimti ir sostinę, tačiau Lietuva negalėjo nepaklausyti Kontrolės Komisijos, nes tuo atveju Pilsudskiui būtų buvusios duotos laisvos rankos visai nesivaržant remti Želigovskį. Juk Lenkijos užsienių reikalų ministras Sapiega buvo pareiškęs Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos pirmininkui plk. Chardigny, kad jeigu lietuvių daliniai pradės vėl pulti, tai Lenkija ateis padėti vadinamajai Vidurinei Lietuvai. Prieš visą, kad ir pavargusią, milijoninę lenkų armiją mūsų nedidelei kariuomenei laimėti karą nebebuvo vilties, tad ir Lietuvos vyriausybei nebebuvo likę kitokios išeities, kaip tik paklausyti Tautų Sąjungos patvarkymo ir vykdyti pasižadėtas paliaubas.

Širvintų - Giedraičių - Musninkų pergalė buvo pirmas ir paskutinis mūsų kariuomenės kovų su lenkais stambesnis laimėjimas. Šis laimėjimas, tiesa, dar neleido Lietuvai atgauti savo sostinės su trečdaliu jai pripažintos teritorijos, tačiau jis užtikrino nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimą dvidešim-

čiai metų ir tuo sudarė salygas lietuvių tautai tuo laikotarpiu visokeriopai vystytis bent savos nepriklausomos valstybės ribose.

THE LITHUANIAN WARS FOR INDEPENDENCE

THE WAR AGAINST THE POLES

1920 - 1923

S U M M A R Y

Translated by

ALGIS RUKŠĖNAS

PART IV

Battles with the Poles in Suvalkija, September, 1920

In pushing the Lithuanians by force from southern Suvalkija, the Poles broke the state of neutrality. This justified the Lithuanian disregard for neutrality and subsequent march into the Suvalkai Triangle. The head of the army Lt. Col. Ladiga decided to go around the left of the Polish army which had forced its way into Suvalkija, destroy it, and take over a favorable defensive line along Gardinas - Lipskas - Augustavas. The Augustavas operation was predicated on too optimistic a view of the general state of the army and an inadequate analysis of the military strength of the enemy.

On the evening of August 31st the head of the army Lt. Col. Ladiga, ordered the head of the Marijampolė Group Col. Grigaliūnas-Glovackis to undertake the operation. On September 1, Col. Grigaliūnas-Glovackis gave the Marijampolė Group Operational Order No. 15. On the evening of that same day the same group received Order No. 16 which had been approved by the head of the army. The left flank under Major Čaplikas, comprised of the 5 battalions and 8 Cannons was ordered to march along the Nemunas from Sapackinė through the Gardinas forts, turn a sharp right and march to Račkai at the German border by way of the Gardinas-Augustavas highway. This line of march was about 100 km.

The middle group under Major Ramanauskas, two battalions of Infantry was ordered to march toward Augustavas from Berzninkas. Also marching toward Augustavas were the right flank two battalions of the Infantry under Major Jakaitis, 4 cannons, and one cavalry squadron from Cipliškis. One battalion under Captain Petruitis was to be grouped at the village of Grandžiai and to keep contact with the Russians.

Early on the morning of September 2nd, the right flank marched out in three groups; the middle in two groups; and the left flank in two groups. The right flank engaged in action with the Poles, who had reinforced themselves in the line from Žubrinas to Jeleniavas and pulled back from Kalietninkas. The left group of the middle force took over Gibai, and the right — following some heavy fighting — pushed two Polish squadrons from Seinai. The left flank marched that day without meeting any resistance. On September 3rd and 4th, this line under Major Čaplikas succeeded in pushing the Polish units to the lake at Augustavas, and seriously threatened to cut Augustavas from the southern sector.

When the right flank learned that the Poles had sent cavalry to Vižainis, it sent a group from two companies and some artillery toward Vižainis. Going around an open wing of the right flank's center group at Žubrinas, the Polish 7th Uhlan Regiment, assisted by two companies of the 41st Infantry Regiment, dealt that group a heavy blow. The group retreated to the north. This battle occured on September 4th.

The middle line pushed the Polish cavalry out of Krasnapolis, after an hour of fighting. Leaving one company in Krasnapolis to protect its wing, the II Battalion of the 5th Infantry Regiment, marched toward Ščebra, pushing the Polish 16th Uhlan Regiment. The left group of the center force marched through Pranckai to the Sierskas Forest. The battalion fought for about two hours with the Polish cavalry at the Sierskas Forest, and having rebuffed them, marched on. On September 3rd, the right group of the center force comprised of two companies from the 10th Infantry Regiment, began to march again from Vižainis along the original axis. The next day this group was beaten by the Polish 7th Uhlan Regiment and two Infantry companies.

On September 4th the Lithuanians had already surrounded Augustavas on three sides. Around mid-day the primary group reached the flank group which had gone past Sainelis to surround Augustavas on the south and west sides. The primary group arrived at Kalnica and stopped, while the center force's left group reached Studenična. The most critical time for Augustavas occured on the night of September 4th and the morning of September 5th. Both forces attacked several times approaches to the city. The defense of the city was undertaken by the last of the Polish reserves.

When he found out that the left wing had lost, the

commander of the left force, Major Čaplikas, gave the order to pull back on the afternoon of September 5th. During that same time the Polish cavalry destroyed the center line's reserve company in the Sierskas Forest and killed its commander Major Ramanauskas. This Lithuanian defeat opened a way for the Poles behind Lithuanian lines.

On the morning of September 5th, while covering the left flank's march from the south the Ist Battalion of the 6th Infantry Regiment allowed the Ist Battalion of the Polish 6th Infantry Regiment to cross the Bebras River. The Poles took over Jastrzębna and threatened to cut of Major Čaplikas's group. That danger was eliminated when the IIIrd Battalion of the 8th Infantry Regiment was sent to Jastrzębna to protect the group retreat.

Unable to take Augustavas, the Marijampolė Group quickly pulled back in various directions. The most important reasons for the defeat were the fatigue of the army when it started the operation, marching in small groups, the lack of communications and the lack of coordinated action. During the operation the Lithuanians lost: two officers and 21 soldiers killed, two officers and 37 soldiers wounded, two officers and 163 soldiers taken prisoner. According to Polish sources the Lithuanian losses were significantly higher.

In carrying out the head of the army's order of September 5th to go over to the defensive, the head of the Marijampolė Group during the night of September 5-6th, issued an appropriate order to his group.

The head of the Polish operational cavalry group, Col. Nienievski, issued an order at 5 a.m. on September 6th by which, after leaving a strong reserve at Augustavas, he ordered Major Piasecki with the 7th Uhlan Regiment, the Ist and IInd Battalions of the 41st Infantry Regiment, with artillery, to hold Suvalkai and to beat the Lithuanian elements in the region between the German border and the Punsk - Vygriai Lake line. The 7th Uhlan Regiment was ordered to march into Suvalkai, the 16th Uhlan Regiment—toward Krasnapolis, the scene of action for the 3rd Uhlan Regiment, and the 16th Uhlan Regiment's eastern reaches were up to the Foch line of demarcation. The groups were to take as many prisoners as possible so they would have someone to trade for, and not to cross the Foch line.

On September 7th the 3rd Uhlan Regiment took over po-

sitions after passing Juodoji Ančia near Pranckai, which was defended by the 8th Company of the 5th Infantry Regiment. That same day the 16th Ulan Regiment pushed the IIIrd Battalion of the 5th Infantry Regiment from its positions at Juodoji Ančia.

On September 8th the head of the 2nd Division, Col. Grigaliūnas-Glovackis ordered Captain Škirpa, the head of the 5th Infantry Regiment to "restore the situation". The plan to "restore the situation" did not succeed, because it was impossible to overcome the strong enemy force by a frontal assault and there was no time to plan flanking moves.

The Polish 3rd and 16th Ulan Regiments had anticipated the plan of attack on the morning of September 9th. Having learned through their patrols that the Lithuanians had pulled back the entire front, the Poles took over Seinai and Kras-napolis without opposition. The 5th Infantry Regiment had pulled back because of a threat of encirclement. On September 10th the Poles took over a reinforced Lithuanian position near Seinai, at Pockūnai, while their attack near Berzninkas was repulsed.

Col. Žukas and members of the *seimas* visited the front in connection with the army's defeats. Col. Ladiga was blamed for the failure of the Augustavas operation and the post of the head of the army was eliminated. The Marijampolė Group was renamed the Suvalkai Front. The head of the group became Lt. Gen. Katche. The Suvalkai Front was reinforced with the 3rd Division.

The Lithuanians decided to enhance their positions at the front and take over Seinai in connection with the start of negotiations with the Poles at Kalvarija. On September 13th, a Lithuanian armored car forced its way into Seinai. Polish cavalrymen, an artillery battery, and infantry elements deserted the town in panick. Lithuanian infantrymen took over the city with barely any resistance. On September 14th, the Lithuanians took over Gibai and carried out the order to take over the Baltoji - Dmitrava - Šeipiškės Lake line.

The Polish-Lithuanian battles of September were accompanied by a diplomatic battle as well.

In carrying out their politics of the accomplished fact, the Poles turned to international institutions only during moments when they were unsuccessful at the front. That was the case when they appealed to the members of the Entente at the Spa Conference. On September 4th, when the

Lithuanians had approached Augustavas and during which time the Poles did not have enough forces to hold that offensive, they appealed to the League of Nations.

During the month of September both belligerent countries still exchanged notes and tried to negotiate. During September 16-18 negotiations were taking place in Kalvarija. When they were planning an operation against the Bolsheviks through Lithuanian territory in Suvalkija beyond the Foch line, the Poles were concerned that no settlements be made at Kalvarija. To that end, the Poles made unreasonable demands and the negotiations fell apart.

Based on a Polish note of September 4th, the League of Nations Council during September 16-20 considered the Lithuanian-Polish quarrel over Suvalkija.

The Polish Foreign Minister, Sapiega, through a note of September 21st, refused to respect the League's demarcation line of December 8th, 1919.

Having taken over the leadership of the Suvalkija Front, Lt. Gen. Katche soon called together the group commanders to discuss how he planned to organize the defense.

The Group commanders criticized Katche's plan, because it did not provide the regiments with enough reserves for active counterattacks. Katche didn't heed the commanders' criticism and on September 19th issued an operational order, the tenure of which was repeated by the head of the 2nd division on September 20th. These orders were characteristic of the out-dated trench warfare tactics of the World War which limited maneuverability.

The purpose of Polish diplomatic activity was to cover the earlier military objectives, of which Pilsudski had already apprised his high-ranking military officers in Lithuanian Brasta on September 10th. Pilsudski had then given the 2nd and 4th Army leaders their orders for battles at the Nemunas.

A part of these battles was planned by the Polish military command during the time when the Lithuanians took over territory in Suvalkija and when the Polish army had penetrated the right wing of the Bolshevik army near Lyda. This objective was to be carried out by a wing group of the Polish 2nd Army, which was made up of the 1st Legion Division, 1st Lithuanian-Belorussian Division, the 4th Cavalry Brigade and 2nd Cavalry Brigade. In order to insure the left wing and the rear against the Lithuanians, the poles gathered the 17th

Infantry Division and the Siberian Infantry Brigade under Gen. Osinski at the Suvalkai-Augustavas area and later at Seinai.

The first task for the Polish 1st Legion Division was to take over Seinai and to open the way for the Polish army to march past the Nemunas. The first phase task of the Polish operational cavalry group (both cavalry brigades) was to secure the bridge at Druskininkai.

The 1st Infantry Legion Division was divided into two groups. The southern group, under Col. Knoll—Kownacki, was made up of the 1st and 5th Infantry Legion Regiments, the 6th Field Battery and Mounted Riflemen Squadron. The northern group, under Col. Popovich, was made up of the 6th Infantry Legion Regiment, the 41st Infantry Regiment, and four batteries. One battalion of the southern group was to attack Gibai, while the main forces were to attack from the east through Želva and Seinai. The northern group was ordered to attack Seinai from the west, and—through a wide arc—from the north.

The final order to attack was given on September 22nd by the commander of the 1st Infantry Legion Division. The groups were to position themselves during the night and to take over the field in the morning.

The Lithuanian 8th Infantry Regiment had taken over a line at the lake at Gibai and a long sector up to the Nemunas River. All the companies were in place along the line except for two platoons of the 6th Company, which were in Kapčiamiestis in reserve and one platoon with a machine gun which guarded the bridge at Druskininkai.

At about 12 o'clock a battalion with four companies, and a mounted platoon of scouts supported by one battery, attacked the Lithuanian 4th Company of the 8th Infantry Regiment in the area of Želva, took it over, and crossed the Mara River.

To the north of Želva, the Lithuanian 5th Infantry Regiment, which had been in reserve, took over the area of Berzninkas-Pockūnai. The division commander had ordered the regimental commander, Captain Škirpa, to "liquidate the failure at Želva", but it was impossible to carry out this order, since the Poles attacked not only the 5th Infantry Regiment, but a larger area to the west of this regiment as well.

Under attack from the south, the Lithuanian 5th Infantry Regiment carried out a holding action from about 1 p.m. to

6 in the evening. The regiment did not have a single battery. When the Poles had penetrated past the lake at Gibai, Captain Šklėrius saved his 7th Battery and presented it to the commander of the 5th Infantry Regiment at Berzninkas. Soon Lt. Jakulis arrived with the armored car "Aras". Later, Lt. Asevičius arrived with another armored car "Šarūnas", and presented it to the commander of the 5th Infantry Regiment.

Having a battery and two armored cars, the 5th Infantry Regiment defended itself vigorously, holding back the attacking enemy many times, and retreating only then, when threatened with complete encirclement. Under the most difficult circumstances, without communication with both neighboring wings, the regiment had to carry out a difficult holding action. The commanders showed great dedication and initiative and the soldiers demonstrated fighting efficiency.

The IIIrd Battalion of the Polish 5th Infantry Regiment pushed the 1st and 3rd Companies of the Lithuanian 8th Infantry Regiment from the Gibai Lake region after heavy fighting.

Two battalions of the 2nd Infantry Regiment with three batteries and two armored cars held a defensive line to the west from Seinai, from the Klevai lake in the north to the Baltupė to the south. Three groups of the Polish elements went behind the lines held by the 2nd Infantry Regiment and captured both groups of the retreating 2nd Infantry Regiment together with their commander.

The Poles also gained a battery and a half. (One battery and both armored cars had joined up with the Lithuanian 5th Infantry Regiment, and one artillery platoon after some disorientation penetrated the front to the north and escaped). The main reason for the catastrophe of this regiment was that the regiment only had one company in reserve at Seinai, since the regiment's IIIrd Battalion was on the other side of the Nemunas.

The 6th Infantry Regiment had taken over the area to the right of the 2nd Infantry Regiment, from Klevai up to the road between the Bokšai - Seivai Lakes. Facing the area occupied by the 6th Infantry Regiment was the northern Polish group under Lt. Col. Popovich. That group's objective was to surround Seinai from the north. The Ist Battalion of the Polish 6th Infantry Regiment broke through the Lithuanian lines at about 2:30 near Viliapėdžiai, permitting the entire brigade

to follow through and subsequently surround the 2nd Infantry Regiment from the north.

The Polish 7th Uhlan Regiment forced the Mara River near Kuodžiai and came up from the rear flank of the 8th Company of the 8th Infantry Regiment. The road to Kapčiamiestis was thereby opened. At 9:30 the Polish 7th Uhlan Regiment surrounded Kapčiamiestis from the east; from the south and west came the 16th Ulan Regiment. During the battle the Poles captured the regiment's commander, Col. Čaplikas, the commander's aide, Major Jurgaitis, and First Lt. Jonavičius, the commander of the IIIrd Battalion. The Poles took about 300 soldiers prisoner and captured 4 pieces of ordnance.

On September 23rd, the Polish cavalry carried out the most important objective the Poles had in their Lithuanian operation: it took the Druskininkai bridge intact so that the Polish infantry and artillery could get to the eastern side of the Nemunas River as soon as possible. The bridge was defended by one platoon of Lithuanian infantry with one heavy machine gun. The Poles began their attack on the bridge at 11 a.m. and took it about 4 p.m. This battle marked the end of the Seinai operation. During that operation two Lithuanian officers and 32 soldiers were killed, five officers and 98 soldiers were wounded, and 38 officers and 1,996 soldiers were taken prisoner. In addition, two and half batteries were captured by the Poles.

The defeats during the Seinai operation caused great excitement among the Lithuanian people. The issue of the defeat was deliberated in the *seim* which issued a law creating a commission to investigate the events at the Suvalkai Front. The real culprit for the defeat was not an ill will, but military inexperience. The high command blamed the officers for not carrying out orders strictly enough. In reality the high command held to antiquated tactics and its orders were wasteful. In the long front of Suvalkija the leadership scattered the entire, small Lithuanian army, leaving no reserves, and forbidding retreat without orders from higher authority. In this way there was no room for maneuvering and the enemy had favorable conditions to push through the front at any point, surround our elements, and either destroy or capture them.

PART V

Želigovscade

Under orders from the Command, Major Reklaitis arrived at the Pariečė station early in the morning on September 23rd with the Ist and IIIrd Battalions of the 7th Infantry Regiment in order to take over Gardinas. Major Reklaitis sent the IIIrd Battalion to Ašuža to releave the IIIrd Battalion of the 2nd Infantry Regiment which had been guarding the bridge over the Nemunas. The IIIrd Battalion of the 2nd Infantry Regiment was ordered to Druskininkai to guard the bridge there. This battalion arrived in Druskininkai when the battle was already in progress. The batalion made a fighting retreat toward Pariečė-Gardinas.

After a day-long intensive battle on September 23rd, Major Reklaitis' combat force (one battalion with a battery) was forced to retreat. It retreated southeast. There could be no question about any attempt to take Gardinas, because the Bolsheviks held Gardinas in force and the Poles were preparing to attack it from the west and surround it from the north with heavy forces.

The IIIrd battalion of the 7th Intantry Regiment, under the command of Captain Vitkauskas, marched into Ašuža on September 23rd. The battalion had nearly 500 men, but only five officers. At 6:30 p.m. the 9th Company of the 2nd Infantry Regiment arrived from Druskininkai and came under the command of Captain Vitkauskas. On September 24th, the Poles began to surround Captain Vitkauskas' battalion from three sides, and the battalion made its way to Ežeronys. The Poles had already made their way into that area and were widely dispersed. The headquarters of a Bolshevik brigade were still at Ežeronys. From there Captain Vitkauskas and his battalion marched together with the Bolshevik masses, which were being pursued by the Poles and had jammed the roads.

Captain Vitkauskas wanted to force his way through the Polish-Bolshevik front to the north and march toward Varėna. He asked the leader of the Bolshevik brigade to help him break through, but the Bolshevik commander refused Then Vitkauskas and his battalion turned east toward Vosyliškė.

Toward evening on September 27th, Vitkauskas' battalion reached Lyda. There he found about 400 Lithuanian soldiers, mainly from the Ist Battalion of the 7th Infantry Regiment, who had been disarmed by the Bolsheviks. Captain Vitkauskas got those soldiers back together with their arms and horses. Captain Vitkauskas also gained three officers of the Ist Battalion. On September 30th the combat force arrived in Ašmena, and on October 1st it disembarked by train from Gudagojus to Vilnius, having marched 310 km behind the front in seven days. About 750 soldiers and 10 officers returned from the march.

During the Seinai-Druskininkai operation the major portion of the Lithuanian army was in Suvalkija. In preparing to march to Vilnius it was important for the Poles to take over the Varėna railroad network, so that they could interrupt the transfer of the Lithuanian army from Suvalkija to the right bank of the Nemunas. On September 30th the Polish Volunteer Division attacked the Lithuanian 1st Infantry Regiment and the IInd Battalion of the 7th Infantry Regiment. From October 4th, the Lithuanian 3rd and 6th Infantry Regiments which had been transferred from Suvalkija participated in the battles. Intensive fighting for Varėna ended on October 5th. Varėna was taken by the Poles. The Lithuanians lost, because the Poles had the balance of power, and partly because, the main part of the armored train "Gediminas" fell into Polish hands and because the 3rd and 6th Infantry Regiments arrived too late to help the situation.

Knowing that the Polish army would try to take Vilnius by force of arms, the Polish government, nevertheless offered the Lithuanian government direct negotiations in Suvalkai to finally delineate Lithuanian-Polish relations. The negotiations began on September 30th and ended on October 7th in the Suvalkai Treaty, which formed a demarcation line separating both armies in Suvalkija. The line was identical to that set on December 8th on the right side of the Nemunas, going from the River through Varėna (the railroad station was on the Polish side) up to Bostūnai.

The Poles could only take Vilnius—which had been designated to the Lithuanians—by armed force. Unable to break the promise given by the Polish government, Pilsudski ordered Gen. Želigovsky to "revolt" against his government which had given Vilnius to the Lithuanians and to attack the Lithuanian army. Želigovsky's attacking group was given the 1st Lithuanian-Belorussian Division, units of the Volunteer Division, the 3rd Cavalry Brigade, and the 211th and 13th Uhlan Regiments.

On the orders of Pilsudski, the Polish Army surrounded Vilnius with an encircling "crown". The west wing of this "crown" was made up of Gen. Sikorsky's IIIrd Army, the east—the IInd Army. Želigovsky's group had about 14,000 men, the IIIrd Army, more than 50,000, and the IInd Army 15,000 bayonets and swords. These forces totalled about 80,000 altogether and well more than four times the size of the entire Lithuanian army.

Elements of the 4th, 7th, and 9th Infantry Regiments of the 1st Division were stationed in the Vilnius area. The Ist Battalion of the 4th Infantry Regiment had taken up positions against Želigovsky's army in the area of Jašiūnai. The IInd and IIIrd Battalions stood in Vilnius. The Ist and IIIrd Battalions of the 7th Infantry Division also stood in Vilnius as did the Ist and IInd Battalions of the 9th Infantry Regiment.

On October 8th at 6 o'clock the Poles began to march northward. Gen. Žukauskas, the commander of the Lithuanian army at first was determined to defend Vilnius, but later decided to retreat from the city. The line of defense was determined to be right by the city. The section of the front in front of this line was guarded by the Ist Battalion of the 4th Infantry Regiment, which had taken up a favorable position on the marshy banks of the Merkys River. As soon as the Poles began their attack the regiment commander sent the IInd Battalion by train to assist them. Toward evening of October 8th two battalions of the 9th Infantry Regiment had taken up a second position and therefore the 4th Infantry Regiment could not maintain contact with this regiment.

The IInd Battalion held back an attack across the Merkys River bridge with heavy losses for the enemy. However, when the Poles attacked along the entire front, the battalion pulled back into the woods, because both its flanks were exposed.

The battalion retreated, skirting Vilnius from the east, and

finally reached Musninkai. In the evening of October 8th, the commander of the 1st Division ordered all section commanders to retreat.

On October 9th the Polish Army, having surrounded Vilnius on three sides following several minor skirmishes, marched into Vilnius. As the Lithuanian Army pulled back through the city, Polish partisans fired upon it in several areas. Two Lithuanian armored cars covered the infantry's retreat across the Neris bridges.

Having taken over Vilnius Gen. Želigovsky declared the occupied region "Middle Lithuania" and appointed for it a temporary governing committee. Enlargening the territory of "Middle Lithuania" Želigovsky's army pushed its way to the north. The main line of attack was along the Vilnius-Ukmergė highway. On October 13-14 through heavy fighting along this line of march, the Poles gained ground, but on October 15-16 the Lithuanians pushed the Poles back. During this battle Captain Vitkauskas, the commander of the IIIrd Battalion of the 7th Infantry Regiment, was wounded.

The left side of the Neris positions against the Poles were held by the 3rd Infantry Division. In this area on October 15-16 the Poles attacked the Lithuanians and forced them to pull back a little. On October 18-19 the Lithuanian 3rd Division staged an attack which, although failing to push the Poles behind the Trakai-Varėna railroad line, nevertheless interrupted a contemplated Polish offensive along the Vilnius-Kaišiadorys railroad.

After the catastrophe at Seinai and the loss of Vilnius, the Lithuanian public and the government quickly moved to organize greater military strength. A new 4th Infantry Division and two cavalry regiments were formed by volunteers and draftees.

Unable to break the Lithuanian front, Želigovsky ordered the 13th Uhlan Regiment to go around the left wing of the Lithuanian army. This regiment broke through to Širvintai on October 21st, overran the headquarters of the 1st Division and captured the division commander and the head of the artillery section.

Ordered by Želigovsky to take Želva, the 13th Uhlan Regiment on October 27th, went around the left wing of the Lithuanian army, and having pushed the Lithuanians from Giedraičiai, took over Videniškiai and Želva. The Lithuanian infantrymen fought back very aggressively and by November

1st, pushed the Polish 13th Uhlan Regiment and one battalion with one battery out of the positions they had occupied.

Both the Poles and the Lithuanians agreed with a proposal by the League of Nations to solve the Lithuanian-Polish territorial dispute with a plebiscite. Consequently the chairman of the Oversight Committee of the League of Nations, Chardigny, stipulated that both sides refrain from attacks and air action. On November 17th, he informed the Polish leadership that the Lithuanians agreed to accept his proposals if Gen Želigovsky also agreed.

Želigovsky's army was short of everything, particularly food and clothing. There was no order in the country and the army took to looting. Soldiers who had come from ethnographic Poland began to desert en masse.

Col. Butkevičius, the commander of the Polish 13th Uhlan regiment, recommended that Želigovsky begin a large scale attack on Lithuania. In that operation the cavalry was to go far behind the Lithuanian front, cripple the enemy's army and present an immediate threat to Kaunas. The critical battle of this operation was to be in the Jonava area. The cavalry brigade was to reach the city of Kėdainiai, the area around which was inhabited by a number of Poles. Želigovsky accepted this plan.

On the morning of November 17th, the Poles, whose forces were several times larger than those of the Lithuanians, attacked the area of the 1st Infantry Division. Forcing its way through an area held by a Belorussian company southeast of Giedraičiai, a Polish cavalry brigade marched behind the Lithuanian flank toward Videniškiai.

Polish infantrymen with armored cars and artillery flanked the 2nd Infantry Regiment from both sides and after fierce fighting forced it to take a new position at about 6 p.m. Fearful that the Polish cavalry brigade would outflank it, the regiment pulled back during the night to the Želva line.

After fierce fighting, the 7th Infantry Regiment, which was being flanked from both sides, retreated several miles during the evening to new positions north of Širvintai. The most dangerous situation existed in the gap between the 7th and 2nd Infantry Regiments, through which the Poles hard forced their way behind the lines. The 4th Infantry Regiment repulsed the attacks.

In order to interrupt the offensive the Poles were preparing for November 20th, the weak IIIrd Battalion (about

130 bayonets) of the 7th Infantry Regiment, went through forests far behind the enemy lines, attacked a Polish unit amidst their evening meal, and created a great panic in the enemy camp. Assisted by the IInd Battalion, which attacked the front a little belatedly, this battalion pushed the Poles out of Širvintos, taking about 200 prisoners, two cannons, 20 heavy machine guns, many wagons, horses, and other military goods. During the night of November 19-20 both battalions pulled back from Širvintos to their earlier positions. These victorious battles soon became famous throughout Lithuania and helped raise the morale of the army. They had socceeded through brilliant maneuvering and with no loses and has stilted the push by superior Polish forces.

On November 20th the high command of the Lithuanian army ordered all elements of the 1st Division to attack and by 9 a.m. on November 21st, to occupy all positions held as of November 17th until the Oversight Committee of the League of Nations called a halt to hostilities.

The 7th Infantry Regiment attacked Širvintai with three battalions: The IIIrd Battalion again approached from the left, the IInd Battalion attacked from the right, and the Ist Battalion—frontally. By evening the Poles were beaten and ran in confusion.

The Ist Battalion of the 8th Infantry Regiment attacked through the gap between the 7th and 2nd Infantry Regiments. After a fierce battle the front was breached and the Poles hastily retreated toward Vilnius.

The 1st Division's left section (the greatly reduced 2nd Infantry Regiment numbering about 500 fighters) undertook a very difficult assignment on November 21st to push three or four full Polish regiments out of the position held earlier by the Lithuanians. Both sides fought intensely. There were attacks and counterattacs. Both sides suffered significant losses. When a Lithuanian officer fell, his place was immediately taken over by a non-commissioned officer who would continue the attack. About 2 p.m. the Lithuanians forced their way into Giedraičiai and continued to persecute the enemy. The 2nd Infantry Regiment was supported somewhat by a battalion of the 9th Infantry Regiment. The battle was so pitched, that the order to cease fire which was received at 11 o-clock could only be carried out at 4 p.m. when shooting subsided.

The Polish attack on the 4th Infantry Regiment, (the right wing of the 1st Infantry Division), which took place

on November 19th, was heavily engaged with alternating successes. On November 21st the 4th Infantry Regiment attacked the Poles along two lines and after heavy fighting recovered their original positions and actively chased the fleeing enemy until the order was given to cease fire.

So it was that on November 21st the Lithuanian 1st Infantry Division during its attack, defeated the Polish elements along the entire front and chased the panicky enemy until the Oversight Committee of the League of Nations ordered a cessation of battle.

Col. Butkevičius' brigade (11 squadrons) broke through the front on November 17th, and marching far behind the lines during the night of November 21st—having reached the area of Kėdainiai—damaged the railroad line and several bridges. This cavalry unit turned back from Kėdainiai and on November 24th crossed the front. From November 21st, until the end of the Širvintai operation, this brigade encountered only šauliai (national guardsmen). In roaming through empty areas, this bridage did not accomplish any tactical objective.

Concentrating one heavy and several light field artillery batteries the Poles tried once more with specially trained elements for breaking through the front, to breach the area held by the Lithuanian 6th Infantry Regiment between Trakai and Semeliškiai. The Lithuanian infantry, with the assistance of artillery, held back the Polish attack with losses to the enemy. Fighting ceased in that area only on November 29th.

PART VI

Battles in the Neutral Zone

Unable to press the battle, Želigovsky and the Lithuanian leadership, which feared continual engagements with the Polish army, signed a cease fire agreement on November 29th, which created a neutral zone: both sides were required to pull back three kilometers. Continual battle and killings occured in that neutral zone all the way from the German border to Daugpilis. Partisans from both sides continued the battle, as did elements of the armies disguised as partisans.

To the southeast from Kapčiamiestis in the village of Varviškės, the Poles had organized a group of 700 partisans and army men dressed as partisans who murdered area Lithuanians. In 1923, when the neutral zone was abolished, Varviškė was assigned to Lithuania. The Ist Battalion of the Lithuanian 11th Infantry Regiment was sent to the area and destroyed this nest of bandits.

On February 15th, 1923 the Poles attacked the railroad line Vilnius - Gardinas - Rūdiškės - Varėna which was in the neutral zone and protected by the 6th Infantry Regiment. The moment for a solution to the Lithuanian-Polish dispute was inconvenient, because on February 15th, the Lithuanians, had taken over Klaipėda and had a dispute with the members of the Entente. The battles ended on February 23rd, and the line went to Polish hands.

The attempts by the League of Nations to solve the Lithuanian-Polish dispute by a plebiscite and a method to create cantons in Lithuania did not succeed. On March 15, 1923 a Conference of Ambassadors declared the demarcation line to be the Polish-Lithuanian border. Lithuania protested against this decision and had never renounced the rights to Vilnius.

Lithuania's battles with Poland for independence were the direct result of 400 years of historical development since

the union of Lithuania and Poland. The Poles were not only opposed to independence for Lithuania, they didn't even want to recognize the Lithuanian nation as a nation separate from the Polish. The battles with the Poles were made even more difficult by the most significant consequence of the union—the Polonization of elements of the Lithuanian nation itself.

The following events were the most dangerous for the Lithuanian state: 1. The invasion of the Red Army in the period 1918-1919; 2. The uprising of the POW (Polska Organizacja Wojskowa); 3. The uprising of Penemunė; 4. The summer, 1920 uprising organized by the Communists; 5. The Polish operational plan to push the Bolshevik armies through Lithuania; 6. The Želigovsky offensive of November 17-21, 1920.

Having won the latest battles with the Želigovsky army, Lithuania could still not regain Vilnius, because the army that would march on Vilnius would have to fight with the entire Polish army, which was large and recently disengaged.

IŠNAŠOS

IV-JI DALIS

1 *K. Žukas,* ten pat, 294-297 psl.
2 *K. Ladiga,* Kaip lietuviai kariavo (Keleivis, 1921, nr. 28, 29, 30).
3 *K. Škirpa,* 5 pėstininkų DLK Kęstučio pulko kovos ties Seinais 1920 metais, Brooklyn, N.Y., 1971.
4 Kovas su lenkais plk. Petruitis aprašė savo atsiminimų knygoje antrašte Mūsų Žygiai, II, 1935. Šių atsiminimų papildytas antrasis leidimas yra, jau ne kartą cituotoji, antrašte Laisvę ginant, II, 1953 metais JAV išleistoji knyga. Plk. Petruitis kalbamų kovų metu vadovavo 2 pėst. pulko III batalionui, tačiau cituojamoje knygoje jis teikia žinių ir apie kitų dalių kovas. Šalia įvykių aprašymo, nuspalvinto atsiminimų autoriams būdinga tendencija daugiau ar mažiau teisinti save ir kritikuoti kitus, autorius duoda ir kiek neabejotinai vertingos, dokumentinės medžiagos.
5 Documents relatifs au différend entre la Pologne et la Lihuanie, Société des Nations (Journal Officiel, Suplement spécial, nr. 4. Genéve, 1920, 48 psl.). *P. Lossowski,* ten pat, 233 psl.
6 *K. Žukas,* ten pat, 294 tt.
7 *K. Ališauskas,* Plk. K. Žuko "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 1959, nr. 8, 245 psl.).
8 *K. Ladiga,* ten pat, Keleivis, nr. 29.
9 CAW, Zdobyczne akta litewskie, 250, 1/40. *P. Lossowski,* ten pat. 233 psl.
10 Ten pat.
11 Ten pat.
12 Plg. *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 239 t.; *J. Smoleński,* ten pat, 105 psl.; *V. Vitkauskas,* ten pat, 223 psl.
13 *J. Petruitis,* ten pat, 75 tt.
14 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 240 psl.
15 Plg. *J. Petruitis,* ten pat, 79 t.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 240 t.
16 Tas pat, ten pat, 241 psl.
17 *J. Petruitis,* ten pat, 82 psl.
18 *J. Smoleński,* ten pat, 106 psl. Lietuvių rašytojai tvirtina, kad dešinioji vora žygiavusi 2 grupėm, tačiau pats žygiavimo aprašymas rodo, kad žygiuota 3 ašimis. *J. Petruitis,* ten pat, 84 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 241 t.
19 *J. Smoleński,* ten pat, 108 t. Pagal Petruitį, lenkai įsistiprino tarp Jeleniavo ir Žubrino dar iš Didžiojo karo likusiuose apkasuose. *J. Petruitis,* ten pat, 84 psl.
20 *J. Smoleński,* ten pat, 109 t.
21 Plg. *J. Petruitis,* ten pat, 84 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl.
22 *J. Smoleński,* ten pat, 110 t.
23 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 84 psl.
24 *J. Smoleński,* ten pat, 117 psl.
25 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 85 psl.
26 *J. Smoleński,* ten pat, 112 tt.
27 1935 m. balandžio 25 d. dipl. plk. Kmicic-Skrzyńskio reliacija Žr. tas pat, ten pat, 115 psl.

28 16 ulonų pulko vado raportas rugsėjo 2 d. 21:30 val. ir kiti šaltiniai. Tas pat, ten pat, 116 psl.
29 Tas pat, ten pat, 116 psl. Pagal lietuvius rašytojus, mūsiškiai Krasnapolį užėmę dar rugsėjo 2 d. apie 19-20 val., tačiau veikiausiai tatai įvyko, kaip tvirtina Smolenskis, rugsėjo 3 d. 11-12 val. *J. Petruitis,* ten pat, 85 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl.; *J. Smoleński,* ten pat, 136 t.
30 *G. Songinas,* 6 pėst. Pilėnų Kunigaikščio Margio pulko I bataliono žygiai Suvalkijoje 1920 m., 11 t. (mašinraštis be datos, rašytas po Antrojo Pasaulinio karo, naudojantis literatūra ir savo patirtimi).
31 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl. Pagal Tarasovą, priešas, t.y. lenkai, buvęs daug gausingesnis, pagal Smolenskį — lietuviai turėję keleriopą persvarą. Iš tikrųjų abiejų pusių jėgos buvo apylygės: lietuvių pėstininkų batalionas kovojo su 3 lenkų eskadronais (dviem mieste, vienu už miesto dvarelyje).
32 *J. Smoleński,* ten pat, 118 psl.
33 Tas pat, ten pat, 110 t.
34 Tas pat, ten pat, 120 psl.
35 Tas pat, ten pat, 120 psl.
36 Tas pat, ten pat, 121 psl.
37 Tas pat, ten pat, 122 psl.
38 Tas pat, ten pat, 122 t.
39 Tas pat, ten pat, 126 psl.
40 Tas pat, ten pat, 129 psl.
41 Tas pat, ten pat, 130 tt.
42 Tas pat, ten pat, 132 t.
43 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 85 psl. Plg. *J. Smoleński,* ten pat, 134 psl.
44 Tas pat, ten pat, 151-154 psl.
45 6 pėst. pulko I bataliono veiksmai čia perteikti pagal mjr. G. Songino mašinraštį. *G. Songinas,* ten pat, 12-14 psl.
46 Tas pat, ten pat, 14 t.
47 Reliacija atstovo Lazarskio, tometinio seržanto kuopos vado. Plg. *J. Smoleński,* ten pat, 171 psl.
48 10 kuopos kautynės aprašytos pagal atstovą Lazarskį, tuometinį seržantą kuopos vadą. Kautynių metu jis vadovavo operaciniam pusbūriui.
49 Meld. syt. D-twa Gr. Op. Jazdy Nr. 56/III z dn. 4.IX, g. 8 — Arch. Wojsk. teka Nr. 1255.
50 Rozkaz mjra Bystrama L, 469/op. z dn. 4.IX g. 20.35 — Arch. 2 p. ul. *J. Smoleński,* ten pat, 172 psl.
51 Tas pat, ten pat, 171 t.
52 Tas pat, ten pat, 213 psl.
53 Mjr. Songinas naudojosi šia literatūra: 1. J. Petruičio, 2. J. Smolenskio cituotais veikalais ir 3. Antano Šukio, Du mediniai ir du geležiniai kryžiai.
54 *Mjr. A. Ružancovas,* Lenkų pulkai mūsų fronte 1919-1920 metais (Karo Archyvas, VI tomas, Kaunas, MCMXXXV, 109 psl.).
55 *J. Smoleński,* ten pat, 7 psl.
56 Tas pat, ten pat, 7 psl.
57 Tas pat, ten pat, 166 psl. Tarasovas ir, veikiausiai juo sekdamas, Petruitis rašo, kad jau rugsėjo 3 d. vakare kairiosios voros dalys užėmusios Augustavo ežerų tarpeklius ir rugsėjo 4 d. rytą (7 val.) Sainos ežerų tarpeklyje pradėjusios pulti. *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 242 t.; *J. Petruitis,* ten pat, 86 psl.
58 *J. Smoleński,* ten pat, 166 psl. Šis tvirtinimas atrodo patikimas. Praktika rodo, kad kareiviai paprastai šaudo per aukštai. Šiaipjau lenkų rašytojai dažnai pažymi, kad lietuviai šaudę daug geriau už lenkus ir tuo padarę jiems daug nuostolių, tačiau atskirais atvejais beveik visada savo nuostolius jie skelbia mažesnius už savo priešo patirtuosius.
59 Tas pat, ten pat, 166 tt.
60 Tas pat, ten pat, 168 psl. Pagal Tarasovą, "Vidurinė vora nuo pat ryto pradėjo artilerijos ugnimi apšaudyti Augustavą. Pasirodė, kad lenkai naktį jau ruošėsi mūsų puolimą atremti. Jie buvo įsitvirtinę netoli mūsų sargybų linijos.

Tada viena voros grupė nuo pat ryto atakavo priešo pozicijas Nėtos - Baltojo - Studžiūnų ežerų tarpekliuose, kita — susišaudė su priešo raitininkais ties Ščebrais". *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 244 psl. Pagal J. Petruitį, "Majoro Ramanausko vora iš pat ryto pradėjo šaudyti iš artilerijos ir pulti Augustavą. Bet lenkai jos puolimą atrėmė. Taip pat buvo atremtas ir kitos grupės puolimas ties Ščebra". *J. Petruitis,* ten pat, 87 psl.

61 *J. Smoleński,* ten pat, 168 t.

62 Tas pat, ten pat, 149 t.

63 Tas pat, ten pat, 142 tt.

64 Tas pat, ten pat, 147 t.

65 Tas pat, ten pat, 173 tt.

66 Tas pat, ten pat, 175 t.

67 Raštiška reliacija 1935 m. gegužės 19 d. Tas pat, ten pat, 177 psl.

68 Kad Nienievskis iš pradžių buvo nusistatęs atitraukti savo dalinius iš Suvalkų, rodo ne tik mjr. Bistramo įsakymas skubiai atitraukti 3 ulonų pulką ginti Augustavo iš pietų pusės, bet ir to meto 41 pėst. pulko vado plk. Juščackio reliacija. Tas pat, ten pat, 177 psl.

69 Tas pat, ten pat, 179 psl.

70 Tas pat, ten pat, 179 psl.

71 Arch. Wojsk. teka Nr. 107. Tas pat, ten pat, 180 t.

72 Arch. Wojsk. t. nr. 107. Tas pat, ten pat, 181 t.

73 Arch. Wojsk. t. 71. Tas pat, ten pat, 182 psl.

74 Arch, Wojsk. t. 71. Tas pat, ten pat, 183 psl.

75 Vakare duotas 2 armijos operatyvinis pranešimas, nr. 3675/III. Tas pat, ten pat, 183 psl.

76 2 armijos vadovybė dar nežinojo, kad Lipską jau buvo užėmę lietuviai.

77 Tas pat, ten pat, 183 t.

78 *P. Lossowski,* ten pat, 269 psl.

79 Kad lemiamieji lenkų puolimai vyko rugsėjo 4 d., tvirtina ne tik Tarasovas, Petruitis, kartais ir Ališauskas, bet net ir Smolenskio veikalu naudojęsis Songinas. K. Žukas, nenaudojęs šaltinių, duoda svyruojančią rugsėjo 4-5 datą. Škirpa, remdamasis Kutrzeba, teisingai rašo, kad rugsėjo 4 d. lenkų 6 pėst. legionų pulko vienas batalionas su 211 ulonų pulku buvo nukreiptas į Šiaurę. Tą dieną iš tikrųjų buvo galutinai išryškėjęs lenkų vadovybės nusistatymas pavesti minėtoms dalims pulti lietuvių kariuomenės pietinį sparną, tačiau patys tų dalių veiksmai teprasidėjo rugsėjo 5 d. ir net operatyvinis įsakymas buvo išleistas rugsėjo 5 d. 1 val. Tik nežinomas autorius Karyje aiškiai tvirtina, kad "rugsėjo 5 d. apie 6 val. ryto žymios lenkų pajėgos, susikoncentravusios Dambravoje, pradėjo pulti Jastrzębną nuo Astravo pusės". *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 244 t.; *J. Petruitis,* ten pat, 86 tt.; *K. Ališauskas,* Lietuvos kariuomenė (Karys, 1958, nr. 9, 287 psl.). Kitur to pat autoriaus duota teisinga rugsėjo 5 d. data: LE, XV, 101 psl.; LE XXVII, 187 psl.; *G. Songinas,* ten pat, 15 tt.; *K. Žukas,* ten pat, 296 psl.; *K. Škirpa,* ten pat, 10 psl.; (Autorius nepažymėtas), 6 pėst. Pilėnų Kunigaikščio Margio pulko žygių santrauka (Karys, 1929, nr. 48).

80 7 ulonų pulko archyvas. *J. Smoleński,* ten pat, 191 t.

81 Tas pat, ten pat, 199 tt.

82 Tas pat, ten pat, 202 psl.

83 *K. Ališauskas,* LE XXVII, 187 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 87 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 244 psl.

84 *J. Smoleński,* ten pat, 214 psl.

85. Tas pat, ten pat, 203 t.

86 Tarasovas rašo, kad buvę šaudoma ne prie perėjos tarp Studenyčio ir Baltojo ežero, t.y. ne 2 pėst. pulko II bataliono, bet 5 pėst. pulko II bataliono ruože prie per-

ėjos tarp Mėtos ir Baltojo ežero. Jis aiškina, kad lenkai nežinoję, jog 5 pėst. pulko II batalionas iš ten jau buvo pasitraukęs. Petikimesnė yra Smolenskio versija, nes lenkų brigados voros buvo priėjusios ne 5 pėst. pulko, bet 2 pėst. pulko ruožą. Iš tikrųjų čia lenkai suklydo dėl to, kad vadovavęs perėjos gynybai mjr. Reliška (Reliszko) nebuvo painformuotas apie tai, kad mjr. Piaseckio brigada veikė lietuvių užnugaryje. *Vyr. ltn. Tarasovas*, ten pat, 244 psl.; Atsargos paplk. Reliškos ir to meto pulko adjutanto mjr. Kosinskio reliacijos. Plg. *J. Smoleński*, ten pat, 204 psl.

87 Tas pat, ten pat, 213 t.; *Vyr. ltn. Tarasovas*, ten pat, 244 psl.

88 *J. Smoleński*, ten pat, 188 t.

89 Tas pat, ten pat, 205 tt.

90 *G. Songinas*, ten pat, 15 tt.

91 Pagal Songiną — rugsėjo 4 d., tai ir jis, kaip ir daugumas kitų lietuvių rašytojų, žymią dalį Augustavo operacijos veiksmų priskiria praeitai dienai.

92 Tas pat, ten pat, 15 psl.

93 *J. Smoleński*, ten pat, 205 t. Aprašydamas 6 pėst. legionų pulko I bataliono puolimą, Smolenskis naudojosi ištisa eile dalyvių reliacijų ir gausia archyvine medžiaga. Tatai duoda pagrindo prileisti, kad jo šių veiksmų aprašymas gali turėti kiek daugiau tikrovei artimų bruožų, negu Songino straipsnis.

94 Tas pat, ten pat, 206 psl.

95 Iš tikrųjų naktį iš rugsėjo 5 į 6 d., nes naktį iš rugsėjo 4 į 5 d. lenkų raitininkai dar nebuvo pasiekę Štabino.

96 Songino versija, kad iš Štabino į šiaurės rytus žygiavusią lietuvių kuopą užpuolė lenkų raitininkai, atrodo visai patikima. Juk III brigados vado operaciniame įsakyme nr. 17(II) 211 ulonų pulkui buvo įsakyta persikelti prie Štabino, "kad smogtų į priešo užnugarį". Tik pagal Smolenskį iš Štabino žygiavusi ne 3, bet 2 lietuvių bataliono kuopa. Rašydamas apie lenkų 6 pėst. legionų pulko I bataliono puolamuosius veiksmus, Smolenskis bus, tur būt, mažiau dėmesio tekreipęs į raitininkų veiksmus. Kitur Smolenskis, tiesa, tvirtina, kad "lietuvių 2 kuopa... traukiasi iš Štabino, patenka visa į 6 pėst. legionų pulko 2 kuopos rankas Jastrzębnos dvare". Tas pat, ten pat, 214 psl. Tačiau čia ar tik netenka prileisti, kad pėstininkai raitininkų nuopelnus bus priskyrę sau.

97 Tas pat, ten pat, 207 psl.

98 Autorius tada tarnavo 8 pėst. pulke ir laikinai ėjo 3 kulkosvaidžių kuopos vado pareigas. Čia pats autorius ir pasakoja apie šias 8 pėst. pulko III bataliono kautynes.

99 Tai buvo Jastrzębna II. Plg. *J. Smoleński*, ten pat, 214 psl.

100 Pulko vadas mjr. Čaplikas laikinai einančiam 3 kulkosvaidžių kuopos vado pareigas ltn. Rukšai buvo įsakęs kulkosvaidžių į frontą neimti, nes naujokams vistiek neteksią mūšiuose dalyvauti. tačiau Rukšai pasisekė "išsiderėti" vieną kitą kulkosvaidį. Kulkosvaidininkai dar nebuvo apmokyti, jiems nebuvo tekę šaudyti iš kulkosvaidžių, juoba jie nemokėjo šalinti šaudymo kliūčių. Be to, tada kulkosvaidžiai dar neturėjo apdangalų, ir jie lengvai galėjo kelionėje užsiteršti smėliu.

101 *Vyr. ltn. Tarasovas*, ten pat, 245 psl.; *J. Petruitis*, ten pat, 90 t.; *K. Škirpa*, ten pat, 12 psl.

102 *Vyr. ltn. Tarasovas*, ten pat, 245 psl.; *J. Petruitis*, 94 t.

103 *Vyr. ltn. Tarasovas*, ten pat, 246 psl.

104 Paplk. Nienievskio raportas, IX.8. L, 83 op. — Arch. Wojsk., teka nr. 107.

105 Historia 6 p.p. Leg. — Arch. Wojsk. rps. nr. 11.

106 *J. Smoleński,* ten pat, 209 psl.

107 Krašto apsaugos ministras plk. Žukas apsiėmė eiti ir vyriausiojo kariuomenės vado pareigas, gen. št. viršininku jis paskyrė plk. Kleščinskį, kariuomenės vadu — plk. ltn. Ladigą, operacijų ar rikiuotės skyriaus viršininku, "generolu kvartirmeisteriu" mjr. Šumskį, *J. Petruitis,* ten pat, 60 psl.; *K. Ladiga,* ten pat, Keleivis, nr. 29, 1921 m.

108 Tas pat, ten pat, Keleivis, nr. 29, 1921.

109 Tas pat, ten pat, Keleivis nr. 29, 1921.

110 *K. Žukas,* ten pat, 295 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 83 psl.

111 *K. Ališauskas,* Plk. K. Žuko "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 1959, nr. 9, 288 psl.).

112 *J. Petruitis,* ten pat, 95 tt.

113 Dėl mūsų tuometinio galėjimo užimti Gardiną plk. Petruitis taip samprotauja: "Tiesa, tada turėjom Lietuvoj pakankamai jėgų, kad tuo metu, kai lenkai kariavo su bolševikais, galėtume ir apsiginti, ir Gardiną paimti, tačiau tos mūsų jėgos buvo išblaškytos, maždaug 500 kilometrų fronte, nuo vokiečių sienos, Vištyčio ežero, pro Gardiną per Marcinkonis, Eišiškes, Palionis, Vyšniavą, Pastovius iki pat Latvių sienos. Rodos, lyg būtų manyta tada, kad kas šimtą metrų pastačius nors vieną žmogų, bus apsaugotas mūsų pasienis. Jei pirmoji divizija ir dar trečiosios divizijos dalis būtų atėję čia mums į pagalbą, tai nė kiek nebūtų nukentėjęs mūsų sienos saugumas. Bet tada būtų buvę galima kalbėti ir apie Gardino paėmimą". Tas pat, ten pat, 98 t. Nesiimant spręsti, ar Lietuvos kariuomenė tada galėjo užimti Gardiną, ar ne, verta nebent pastebėti, kad dar daugiau šansų būtų buvę užimti Gardiną, jei 1920 m. pradžioje mūsų vyriausybė būtų žymiai padidinusi mūsų kariuomenę.

114 *J. Smolenski,* ten pat, 217 t.

115 Tas pat, ten pat, 220 t.

116 Lenkų prasiveržimas per perėją ties Pranckais čia papasakotas pagal Smolenskį. Kiek kitaip lenkų persikėlimą per upę aprašo Škirpa. Jau apie 5 val. lenkai stipria kulkosvaidžių ugnimi bandę išmušti 8 kuopą iš pozicijų. Apie 10 val. lenkai pakartotinai puolę kokiomis trimis kuopomis (?) ir vienu 3 ulonų pulko eskadronu. Desperatiškai kovodama, kuopa išsinėrusi iš pavojaus, bet netekusi 18 vyrų. Tas pat, ten pat, 222 tt.; *K. Škirpa,* ten pat, 16 psl.

117 *J. Smoleński,* ten pat, 224 psl. Abejotina, ar iš tikrųjų prie Dvarčiškių tilto buvo proga su kuo "susiremti", nes į pietryčius nuo Pranckų lietuvių 8 pėst. pulkas savo skirtojo baro veikiausiai dar nebuvo užėmęs.

118 Tai buvo svarbus grobis, nes juo bent iš dalies galima buvo papildyti 5 pėst. pulko II bataliono gurguolės netekimą, traukiantis batalionui nuo Augustavo. Pagal Škirpą, 9 kuopa po kautynių paėmusi šią gurguolę, pagal Smolenskį — ši gurguolė, žygiuodama į Raudonkryžę, paklydusi ir prie Aukštatilčio patekusi į nelaisvę. Tas pat, ten pat, 225 psl.; *K. Škirpa,* ten pat, 16 psl.

119 Tas pat, ten pat, 16 t.

120 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 247 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 100 psl.; *K. Škirpa,* ten pat, 17 psl.

121 Tas pat, ten pat, 21 t.

122 *Kpt. Budzilas,* ten pat, 343 psl. Lenkų ulonų dalis, vachmistro vadovaujama, bandė atkirsti šarvuočiui kelią grįžti. Jie, priartėję ligi 10 žingsnių nuo šarvuočio, metė po juo rankines granatas, kurios tačiau šarvuočio nesužalojo, o ulonai su vachmistru buvo nukauti. Lenkų nuostoliai šioje šarvuočio operacijoje — 4 nukauti

ir 6 sužeisti. *J. Smoleński*, ten pat, 230 t.

123 *K. Škirpa*, ten pat, 22 tt.

124 Tas pat, ten pat, 24 psl. Iš tikrųjų rugsėjo 5 d. Tartoko rajone būta net dviejų (I ir III) 41 pėst. pulko batalionų dalinių. Žr. *J. Smoleński*, ten pat, 209 psl. Jiems dar nebuvo reikalo iš to rajono pasitraukti ir sekančiomis dienomis. Tad tie batalionai buvo netoli nuo kalbamųjų kautynių vietos, tačiau, kaip matyti iš tolesnio tų kautynių aprašymo, jose dalyvavo ne pėstininkai, bet du 16 ulonų pulko eskadronai.

125 Tas pat, ten pat, 233 t.

126 Tas pat, ten pat, 235 t.

127 Tas pat; ten pat, 236 psl.

128 Tas pat, ten pat, 236 psl.

129 *K. Škirpa*, ten pat, 26 psl.

130 Tas pat, ten pat, 26 t.

131 Tas pat, ten pat, 29 psl.

132 *G. Songinas*, ten pat, 19 tt.

133 *J. Smoleński*, ten pat, 237-240 psl.

134 *K. Škirpa*, ten pat, 31 psl.

135 Tuometinio lenkų 41 pėst. pulko III bataliono vado mjr. Zauchos ir kpt. Skvarnickio reliacija. Žr. *J. Smoleński*, ten pat, 240 t.

136 *Kpt. Budzilas*, ten pat, 343 psl.

137 Mjr. Zaruchos kautynių raportas ir reliacija. *J. Smoleński*, ten pat, 241 psl.

138 *K. Škirpa*, ten pat, 34 psl. Pagal Žuko atsiminimus tai buvo spalio mėn. pabaigoje, tad dar už pusantro mėnesio nuo tikrosios datos. Žuko datos būna dažnai klaidingos, nes jis nesinaudojo šaltiniais. *K. Žukas*, ten pat, 341 psl.

139 *K. Škirpa*, ten pat, 32 t.

140 *K. Žukas*, ten pat, 341 t.

141 *K. Škirpa*, ten pat, 33 psl.

142 Tas pat, ten pat, 34 tt. Aukštiesiems svečiams iš Seirijų išvykus, III bataliono vadas kpt. Plechavičius raportavęs pulko vadui, jog jis iš pakeliui sutikto plk. Žuko gavęs įsakymą grįžti su batalionu į priekinę liniją. Kpt. Škirpa atsakęs kpt. Plechavičiui, jog pulkui dar tebevadovausiąs jis, tad ir jo III batalionui duotasis įsakymas tebegaliojąs. Toks Žuko įsakymas iš tikrųjų rodytų, jog veikiau pats krašto apsaugos ministras buvęs pasidavęs panikai, kurią jisai prikaišiojo jo žinioje buvusiems viršininkams. Tas pat, ten pat, 37 t.

143 *K. Žukas*, ten pat, 344 psl. Apie aukštųjų atstovų reagavimą į fronto įvykius užsimenama ir lenkų operacinės raitininkų grupės vadovybės rugsėjo 13 d. operatyviniame pranešime, kur rašoma, kad "pagal iš belaisvių gautas žinias, už skubų pasitraukimą iš Seinų ir Berzninko rajono 5 pėst. pulkas buvo griežtai nubaustas, buvę sušaudyti 3 karininkai ir buvusi pakeista visa pulko vadovybės sudėtis". *J. Smoleński*, ten pat, 248, išnaša 5.

144 *K. Škirpa*, ten pat, 38 psl. Karo istorikas plk. Ališauskas tuo klausimu rašo: "...Man rodosi, kad tie pašalinimai įvyko dėl mūsų pralaimėjimo prie Seinų rugsėjo 22 d., bet ne dėl kurių nors kitų priežasčių. Karininkai K. Škirpa ir P. Plechavičius buvo pašalinti visai be reikalo. Kar. K. Škirpa buvo geras vadas ir gerai tvarkė pulką, tą patį galima pasakyti ir apie kar. P. Plechavičių. Tačiau įvykus nelaimei reikėjo surasti kaltininkų..." *K. Ališauskas, ten* pat, 291 psl. Tuo klausimu bus dar savo vietoje pasisakyta.

145 *K. Škirpa*, ten pat, 38 psl. Pats Ladiga sakosi pasišalinęs iš užimamos vietos po rugsėjo 22-23 įvykių. Teisindamasis jis rašo taip: "Įvykiai ties Seinais ir Druskininkais mūsų vyriausios vadovybės neišmokino. Ir po tam ji nedarė jokio sugrupavimo kariuomenės. Armijos vadas, matydamas, kad vyriausioji vadovybė neturi griežto nusistatymo, pasišalino nuo užimamos vietos, norėdamas tuom parodyti vadovybės nenuoseklumą kariuomenės vadovavi-

me. Armijos vado tuomet niekas nenorėjo klausyti (mat atsirado žmonių, kurie ant jo suvertė visų negeistinų įvykių fronte kaltę). Armijos vadas, kad nedrumsti vyriausybei ramybės, su visais pareiškimais buvo atiduotas į karo muzėjų". *K. Ladiga,* ten pat, Keleivis, nr. 30, 1921 m.

146 *K. Škirpa,* ten pat, 38 psl. Pagal Škirpą, Katche ne gen ltn., bet plk., tačiau pagal Petruitį jis gen. pagal Tarasovą — gen. ltn. Katche tada veikiausiai jau buvo gen. ltn. nes netrukus po to jis po Suvalkų sutartimi pasirašė "Gen. leit. M. Katche". *J. Petruitis,* ten pat, 104 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 247 psl.

147 *J. Smoleński,* ten pat, 250 psl. Plg. J. *Petruitis,* ten pat, 104 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 247 psl.; *K. Škirpa,* ten pat, 38 psl. Lenkai turėjo pakankamai žinių apie mūsų kariuomenės pergrupavimą. Žinių jie gaudavo iš belaisvių, perbėgėlių, lėktuvų žvalgybos. Iš Suvalkų stotyje nugirstų telefoninių pasikalbėjimų lenkai sužinojo, kad geležinkelio linijoje Alytus-Krosna vyko didelis transportų judėjimas ir kad Šeštokų ir Krosnos stotyje buvo skubiai iškraunama kariuomenė. Rugsėjo 11 ir 12 d. į Šeštokus buvo atvykę lietuvių 8 pėstininkų ir artilerijos transportai. Buvo taip pat patirta, kad atvyko 6 pėst. pulkas ir 3 pėst. divizijos štabas. Buvo nugirsta lietuvių 3 pėst. divizijos vado įsakymas, kad iš Alytaus ko skubiausiai būtų siunčiami nauji transportai. *J. Smoleński,* ten pat, 248 psl.

148 *J. Petruitis,* ten pat, 104 psl.; Vyr. ltn. Tarasovas, ten pat, 248 psl.; *K. Škirpa,* ten pat, 38 psl.

149 *J. Petruitis,* ten pat, 105 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 248 psl. Įsakymas, matyt, buvo duotas vakare, nes, pvz., 5 pėst. pulko vadas jį gavęs apie vidunaktį. *K. Škirpa,* ten pat, 40 psl.

150 Tas pat, ten pat, 41 psl.

151 Tas pat, ten pat, 41 t.

152 *Kpt. Budzilas,* ten pat, 344 psl.

153 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 249 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 106 psl.

154 *K. Škirpa,* ten pat, 43 t. Apie šį mūsų pulkų veiksmų nesuderinimą Smolenskis rašo: "Drauge su Seinų puolimu lietuviai pradėjo puolimo veiksmus į Gibus. Lietuvių žygis šia kryptimi vyko žymiai lėčiau, taip kad abu Seinų ir Gibų puolimai nebuvo suderinti laiko atžvilgiu. Šis reiškinys nuolat kartodavosi lietuvių dalinių veiksmuose". *J. Smoleński,* ten pat, 262 psl. Vis dėlto pagal Smolenskį 8 pėst. pulkas pradėjęs judėti šiek tiek anksčiau, negu lietuvių rašytojų duomenimis "Apie 11 val. lietuviai užėmė Paseinėlius, o 11:30 val., peržengę Marą, priartėjo prie 41 pėst pulko III bataliono pozicijų prie Gibų kaimo". Tas pat, ten pat, 262 t.

155 Tas pat, ten pat, 262 t.

156 Tas pat, ten pat, 265 psl.

157 Čia Smolenskis pastebi: "Lietuvių šarvuočius tariamai aptarnavę vokiečiai". Tas pat, ten pat, 265 psl., 3 išnaša. Pagrindą atsirasti tokiai nuomonei lenkų tarpe davė veikiausiai tai, kad mūsų šarvuočių įgulos jau buvo pasireiškusios kaip pavyzdingi kovotojai. Kadangi lenkuose buvo populiari nuomonė, kad visa, kas Lietuvoje buvo geresnio, buvo sukurta ne pačių lietuvių — net ir pats lietuvių tautos atgimimas tebuvęs tik vokiečių ir rusų intrygos padaras, — tai visai suprantama, kad pagal tą principą ir šaunūs lietuvių šarvuočių kovotojai turėjo būti nelietuviai. Ir vis dėlto mūsų šarvuočių įgulas sudarė gryni lietuviai, ir tų įgulų šaunumo paslaptis kaip tik ir buvo ta, kad jų komendantais buvo pa-

rinkti jauni, patriotiškai nusiteikę idealistai lietuviai karininkai. Mat, šarvuočių būrio vadas, buvęs Lietuvos Karo Mokyklos kuopos vadas kpt. Kazys Musteikis, apsiimdamas eiti sunkias, jam neįprastas, pareigas, paprašė išpildyti jo norą — duoti jo nurodytus karininkus, ir tas jo prašymas buvo patenkintas. Z. *Ivinskis,* Šarvuotas auto divizionas (Karo Arch., XII, 1940, 177 psl.). Šarvuočio "Aro" komendantas ltn. Jakulis taip apibūdina šarvuočių įgulas: "Visi dirbome darniai, kiek išmanydami ir pajėgdami, visi savo tarpe gražiausiai sugyvendami. Kada kitos kariuomenės dalys buvo perpildytos įvairių svetimtaučių "žinovų", šarvuočiai paliko grynai lietuviška dalimi. Tuo mes iš dalies didžiuodavomės ir dėl to būrio (paskui diviziono) vadui tekdavo net kovoti su savo tiesioginiu viršininku — artilerijos skyriaus viršininku, gen. Martusevičium. Pastarasis norėjo duoti šarvuočių būriui vieną kitą rusų tautybės karininką. Kpt. K. Musteikis tam priešindavosi ir dėl to turėjo nemaža nemalonumų". *Ats. j. ltn. Jakulis,* Mūsų šarvuočiai Vilniuje ir Suvalkijoje (Karo technikos dalys, 1919-1939, Kaunas, 1939, 303 psl.).

158 *K. Škirpa,* ten pat, 45 t.

159 *J. Smoleński,* ten pat, 266 psl.

160 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 250 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 106 psl. Petruitis ten pat rašo, kad tos žvalgybos dalinys užklupęs lenkų artilerijos priedangą ir ją išvaikęs. Smolenskis apie lenkų pasitraukimo priežastį rašo: "3 ulonų pulko 3 eskadrono patrulis į vakarą nustatė, kad Vilkakukas vis dėlto užimtas ir priešo jėgos tame plote siekia apie batalioną. Stiprus lietuvių patrulis artėjo iš tos pusės prie Gibų, tačiau 3 ulonų pulko 3 eskadrono sargybos buvo atremtas ir buvo paimtas 1 belaisvis". Bijodamas būti iš tos pusės apsuptas, 3 ulonų pulko vadas ir pasitraukęs. *J. Smoleński,* ten pat, 266 psl.

161 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 250 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 106 t.

162 *J. Petruitis,* ten pat, 107 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 250 psl.

163 *J. Petruitis,* ten pat, 107 tt.

164 Šios padėkos pareiškimą taip kritikuoja plk. Škirpa: "...Bet lietuvių kariuomenės pulkai ir jų vadai kovojo ne dėl užnugario štabų padėkos ar skambių sveikinimų laimėjus. Jie kovojo iš tyro patriotizmo Lietuvos labui. Todėl minėtos aukštųjų vadų deklamacijos skambėjo fronto kario ausyse tik kaip, anot tos rusų pasakėčios: "ir aš ten buvau ir čerkutę išgėriau". *K. Škirpa,* ten pat, 47 psl.

165 Dėl šio grasinimo plk. Škirpa rašo: "Pagrasinimą tardymais laikau — kiek tai liečia 5 p.p. — neleistinu fronto karininkijos, tikrųjų kovos vykdytojų, terorizavimu ir abiejų — Glovackio ir Katchės — netaktu". Tas pat, ten pat, 47 psl. Vadinasi, Škirpa žiūri į Glovackio grasinimus kaip į abiejų — Glovackio ir Katchės netaktą. Tačiau ir čia ar tik nebus iš rusų kariuomenės praktikos perimtas trafaretas. Juk Rusijoje pasitaikydavę tokių atvejų, kad aukščiausias viršininkas už kurį pasižymėjimą, net kiek begalėdamas, išgirdavęs, tačiau kiek žemesnis viršininkas, nenorėdamas savo vadovaujamos dalies kareivių per daug išpaikinti, atsiliepdavęs jau daug santūriau, o pats žemiausias viršininkas savo kareivius už apsileidimą išplūsdavęs tiesiog paskutiniais žodžiais.

166 Plg. *J. Petruitis,* ten pat, 110 tt.; *K. Škirpa,* ten pat, 47 tt.

167 Tai buvo maršalas Trąmpczyński. *P. Lossowski,* ten pat, 236 psl. Tame posėdyje Pilsuds-

kis nedalyvavo. Užsienių reikalų ministras Sapiega pasiūlė pasiųsti Tautų Sąjungai notą, kaltinančią lietuvius "bendradarbiaujant su bolševikais" ir nurodančią rugsėjo 15 d. terminą "kaip laiką pakeisti lietuviams savo elgesį". Notą reikėjo, anot Sapiegos, siųsti dėl to, kad "dabartinėje padėtyj nepageidautina kariškai susidoroti" ir kad rugsėjo 15 d. terminas "atitiktų karinius planus". Šį siūlymą tarybos nariai visaip kritikavo. Bene svarbiausias priekaištas buvo tas, kad siūloma kreiptis į Tautų Sąjungą, nes tuo būdu Lenkija gali toliau netekti veikimo laisvės Lietuvos atžvilgiu. Vyravo nuomonė, kad geriausias klausimo sprendimas būtų tuojau imtis energingos karinės akcijos, tačiau kariuomenės atstovai tokios akcijos vykdyti artimiausiomis dienomis nežadėjo, o gen. Sosnkovskis užsiminė net, kad 15-18 lietuvių batalionų eina į Balstogę. Tas pat, ten pat, 235 t.

168 *J. Urbšys*, Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai, Kaunas, 1932, 34 psl.

169 Tas pat, ten pat, 27 t.

170 Įžanginiame žodyje Pilsudskis, "remdamasis iš plk. Mackevičiaus gautomis informacijomis" apibūdino padėtį Lietuvoje. Kad tos informacijos maža ką bendro turėjo su tikrove, rodo kad ir Pilsudskio tvirtinimas, jog stipriausia Lietuvoje partija tapusi ta, kuri siekianti bendradarbiauti su Lenkija, arba kad Kaune tikimasi "prolenkiško ir prosovietiško valstybės perversmo". *P. Lossowski*, ten pat, 238 psl.

171 Tas pat, ten pat, 238 t.

172 Tas pat, ten pat, 239 t.

173 *J. Urbšys*, ten pat, 28 psl.

174 *P. Lossowski*, ten pat, 240 t.

175 Lenkų ryšio karininkas prie maršalo Focho štabo taip rašė savo 1920 m. rugsėjo 4 d. raporte: "Maršalo štabas mūsų jėgų judėjimą šiauriniame fronto ruože labai pabrėžtinai laiko priklausomą nuo mūsų susitarimo su Lietuva ir šio susitarimo būtinumą motyvuoja ne tik politinio, bet ir strateginio pobūdžio priežastimis". CAW, Laudański, 440. 12/6. Tas pat, ten pat, 240 psl.

176 Tas pat, ten pat, 240 psl.

177 Tas pat, ten pat, 240 psl.; *J. Urbšys*, ten pat, 28 psl.

178 Plk. Mečislovas Mackevičius kadaise su Lietuvos diplomatu Bronium Kaziu Balučiu lankė Udrijos pradinę mokyklą. Daugiaamžė Lietuvos-Lenkijos unija ir lietuvių tautos atgimimas padarė vieną iš jų lenkų, kitą lietuvių tautos reikalų gynėju. Plg. *V. Širvydas*, Br. K. Balutis, Sodus, Michigan, 1951, 62 psl.

179 *J. Urbšys*, ten pat, 28 psl.

180 1920 m. rugsėjo 13 d. mašinėle ir ranka rašytos plk. Mackevičiui instrukcijos deryboms Kalvarijoje versijos laikomos CAW, OII, t. 136. *P. Lossowski*, ten pat, 242 psl.

181 Tas pat, ten pat, 242 t.

182 *J. Urbšys*, ten pat, 29 psl.

183 Tas pat, ten pat, 29 tt.

184 Tas pat, ten pat, 32 t.

185 Tas pat, ten pat, 33 psl.

186 Tas pat, ten pat, 33 psl.

187 *P. Lossowski*, ten pat, 246 psl. Tačiau Paderevskiui nebuvo lengva vykdyti Sapiegos nurodymus. Netgi šios bylos Tautų Sąjungoje referentas P. Hymansas, draugiškai kalbėdamasis su Paderevskiu, nustebęs jo klausė: "Kuriems galams lenkų vyriausybė mums užkrovė šią bylą, neleidžiančią daryti jokio kompromiso?" Tas pat, ten pat, 246 psl.

188 Tas pat, ten pat, 247 psl.

189 Tas pat, ten pat, 247 t.

190 Tas pat, ten pat, 248 t.

191 *J. Urbšys*, ten pat, 35 tt.

192 Tas pat, ten pat, 37 psl. Rugsėjo 21 d. telegramoje buvo skelbta visa eilė ne tiek įtikinančių, kiek pritrenkiančių pavyzdžių. Ten

duodamas fantastiškas skaičius 80.000 rusų belaisvių, tariamai iš Prūsų perėjusių per Lietuvą, tvirtinama, kad tuo pačiu keliu pravažiavę amunicijos ir artilerijos transportai, kad Raudonoji armija ir toliau naudojanti Vilniaus mazgą, kad į rytus nuo demarkacinės linijos lietuvių ir rusų daliniai esą susimaišę. Visų šių neįtikimų prasimanymų tikslas buvo tas, kad būtų sudarytas tariamas "pagrindas" toliau pareikšti, jog Lenkijos vyriausybė negalinti vykdyti savo įsipareigojimų dėl neutraliteto. Telegrama kaltina dargi Lietuvos vyriausybę, kad ji "nutraukė Kalvarijos derybas". Ji netgi esanti "išimtinai atsakominga už įvykius, kurie gali įvykti, jei padėtis privers lenkų vadovybę imtis lemiamų priemonių". *P. Lossowski,* ten pat, 251 psl.

193 *K. Škirpa,* ten pat, 58 t.

194 *J. Petruitis,* ten pat, 116 t.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 251 t.

195 *J. Petruitis,* ten pat, 117 tt.

196 Tas pat, ten pat, 120 tt.

197 Tas pat, ten pat, 122 tt.

198 *T. Kutrzeba,* ten pat, 42 psl.

199 Tas pat, ten pat, 50 t.

200 Tas pat, ten pat, 58 psl.

201 Manevro prieš bolševikus sėkmingumui labai daug padėjo paslapties išlaikymas. Rusai visai nesitikėjo, kad lenkai puls kryptimi Druskininkai - Lyda. Tatai vėliau paaiškėjo iš belaisvių parodymų ir iš į lenkų rankas patekusių sovietinių įsakymų. Tas pat, ten pat, 59 psl.

202 *J. Smoleński,* ten pat, 313 psl. Vis dėlto, kaip tvirtina Kutrzeba, rugsėjo 17 d. armijos vadas divizijų ir brigadų vadus painformavęs žodžiu, kad operacijos tikslas sumušti priešą ne prie Kauno, bet prie Lydos. *T. Kutrzeba,* ten pat, 58 psl.

203 Tas pat, ten pat, 67 tt.

204 Prasidėjus paliauboms, ne tik lietuviams, bet ir lenkams buvo sunku gauti tikrų žinių apie priešą, nes tada tekdavo naudotis daugiausia užfrontinės žvalgybos informacijomis. Gautosios žinios būdavo netikros ir dažnai viena kitai prieštaraujančios. Buvo pranešinėjama, kad į frontą atvykę ir tie pulkai, kurie iš tikrųjų stovėjo kur nors Vilniaus ar Daugpilio srityje. J. *Smolenski,* ten pat, 321 psl.

205 Šis įsakymas išėjo anksčiau už įsakymą nr. 1/III vyriausiojo vado, kuris patvarkė, kad Suvalkijai ginti būtų sudaryta gen. Osinskio grupė, susidedanti iš 17 pėst. divizijos ir Sibiro brigados.

206 Įsakyme 53 nurodoma: "...33 pėst. brigada IX.17 išvyksta iš rajono Grajevas - Raigardas ir IX.17 pasieks rajoną Nowinka - Augustavas, IX.18 - Suvalkų rajoną, tuojau pakeisdama 41 pėst. pulko dalinius nuo Prūsų sienos iki linijos Suvalkai (imtinai) - Krasnapolis (imtinai)". Tas pat, ten pat, 313 t.

207 Tas pat, ten pat, 331 t.

208 *T. Kutrzeba,* ten pat, 76 t.

209 Rugsėjo 16 d. lenkų 1 pėst. legionų divizijos informacinis pranešimas L. 1795/op. Arch. Wojsk. teka nr. 1244. *J. Smoleński,* ten pat, 341 psl.

210 1 pėst. legionų divizijos vadas plk. Dąb-Biernackis, rugsėjo 15 d. 17 val. kalbėdamas su 2 armijos štabo mjr. Višnievskiu, pasakė: "Kovingumo atžvilgiu aš galiu juos (lietuvius) niekinti". Arch. Wojsk., teka nr. 10. Tas pat, ten pat, 342 psl.

211 Arch. Wojsk., t. nr. 1244. Tas pat, ten pat, 343 tt.

212 Įsakymas L. 1891/op. Arch. Wojsk., t. nr. 1244. Tas pat, ten pat, 347 t.

213 Įsak. L. 235, IX.21. Arch. Wojsk., t. nr. 1244. Tas pat, ten pat, 348 t.

214 Įsakyme primenamas lietuvių-lenkų bendradarbiavimas Grun-

valdo kautynėse, lietuvių dalyvavimas 30 ir 63 m. sukilimuose, pabrėžiama, kad dabar kariaujama su "ta broliška Lietuva, su kuria per tiek ilgų amžių gyventa taikoje". Lietuvių-lenkų santykių pablogėjimo, atseit tautinio lietuvių atgimimo, priežastį divizijos vadas mato svetimųjų intrygoje, tad jis tebesilaiko kad ir labai primityvios, tačiau tuo metu lenkų tarpe dar tebevyravusios pažiūros: "...nes per visus Maskvos ir vokiečių nelaisvės metus priešas skiepijo į abi broliškas tautas neapykantos ir įtarinėjimo nuodus, auklėjo specialius agitatorius ir parsidavėlius, kuriems atidavė to krašto valdžią, kad jie privestų prie karo su mumis".

215 Tas pat, ten pat, 349 t.

216 Įsak. nr. 18, L. 614/III. Arch. Wojsk., t. nr. 1255. Tas pat, ten pat, 355 psl.

217 Įsak. nr. 17, L. 602/III rugsėjo 20 d. Arch. Wojsk., t. nr. 107. Tas pat, ten pat, 353 t.

218 Arch. Wojsk., t. nr. 1797. Tas pat, ten pat, 365 tt.

219 Kuopa turėjo tikslą pririšti galimus lietuvių dalinius, užimančius sąsiaurį tarp Maros ir Želvos ežerų, ir suklaidinti priešą, nukreipdama jo dėmesį nuo Želvos kryptimi žygiuojančių vyriausių jėgų.

220 *A.J. Bortkiewicz,* Dzieje 1 pulku piechoty legionów, Warszawa, 1939, 875 psl.; *J. Smoleński,* ten pat, 369 psl.

221 *Br. Pulkaunikas,* Seinų katastrofa (plk. K.註Ališausko surašytas plk. Broniaus Pulkauniko parodymas be datos).

222 Šitą ruožą buvo užėmusi 8 pėst. pulko 4 kuopa. Tas pat, ten pat. Kuopai vadovavo ltn. Kairionis.

223 *J. Smoleński,* ten pat.

224 *Br. Pulkaunikas,* ten pat.

225 *K. Škirpa,* ten pat, 77 tt.

226 Tas pat, ten pat, 81 psl.

227 Tas pat, ten pat, 82 psl.

228 Gen. Kruševskio reliacija. *J. Smoleński,* ten pat, 375 psl.

229 Tas pat, ten pat, 375 psl. Plg. *K. Škirpa,* ten pat, 83 psl.

230 *J. Smoleński,* ten pat, 375 t.

231 *K. Škirpa,* ten pat, 85 psl.

232 Tas pat, ten pat, 84 t.

233 Tas pat, ten pat, 85 tt.

234 Tas pat, ten pat, 89 t.

235 Tas pat, ten pat, 90 t.

236 Tas pat, ten pat, 92 psl.

237 *A. Bortkiewicz,* ten pat, 876 psl.

238 *K. Škirpa,* ten pat, 95 psl.

239 *J. Smoleński,* ten pat, 377 psl.

240 *A. Bortkiewicz,* ten pat, 876 psl.

241 *K. Škirpa,* ten pat, 96 psl.

242 Brigados gen. Kruševskio reliacija. *J. Smoleński,* ten pat, 378 psl.

243 Tas pat, ten pat, 377 t.

244 *K. Škirpa,* ten pat, 96 tt.

245 *A. Bortkiewicz,* ten pat, 878 psl.

246 *K. Škirpa,* ten pat, 99 psl.

247 *A. Bortkiewicz,* ten pat, 878 psl.

248 *K. Škirpa,* ten pat, 102 psl.

249 *J. Smoleński,* ten pat, 380 t.; *A. Bortkiewicz,* ten pat, 879 psl.

250 Tai tas pat kpt. Vincas Jonuška, uolus karinis žurnalistas, 1925-26 m. redagavęs "Kardą" ir miręs 1926.XII.18 Kaune greitąja džiova.

251 *K. Škirpa,* ten pat, 103 tt.

252 *J. Smoleński,* ten pat, 404 psl.

253 *A. Bortkiewicz,* ten pat, 879 psl.

254 *K. Škirpa,* ten pat, 110 psl.

255 Versdamas nuo savęs kaltę, II divizijos vadas plk. Grigaliūnas-Glovackis buvo paleidęs gandą, kad 2 ir 8 pėst. pulkai žuvę dėl to, kad 5 pėst. pulkas nesuteikęs jiems pagalbos. Tas pat, ten pat, 115 psl.

256 Tuometinio lenkų 5 pėst. legionų pulko 11 kuopos būrio vado mjr. J. Ročniako ir visos eilės kitų reliacijos. *J. Smoleński,* ten pat, 382 tt.

257 2 pėst. pulko 4 kuopos vado kpt. Mikailos laiškas plk. Ališauskui, 1961.III.2.

258 *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 278 psl.

259 *Kpt. Budzilas,* ten pat, 344 psl.

260 *J. Smoleński,* ten pat, 385 psl.

261 IX.22, 18 val. I pėst. legionų brigados operatyvinis pranešimas. Arch. Wojsk., t. nr. 1244. Tas pat, ten pat, 386 psl.

262 IX.22, 18:15 val. papildomas I pėst. legionų brigados operatyvinis pranešimas. Arch. Wojsk., t. 1244. Tas pat, ten pat, 386 psl.

263 Lenkai pradėję pulti apie 10 val.; *K. Škirpa,* ten pat, 78 psl.; *Kpt. Mikaila,* plk. Ališauskui duotas parodymas. Apie 9 val.; *plk. K. Ališauskas,* jo rankraštis; *Br. Pulkaunikas,* ten pat; *J. Petruitis,* ten pat, 131 psl.

264 Cituotame I pėst. legionų divizijos I brigados vado rugsėjo 21 d. įsakyme, pvz., 5 pėst. legionų pulkui įsakyta 9 val. tik iš Pranckų išvykti, o Želvą pulti apie 11:45. Kadangi lenkų vadovybė paprastai sugebėdavo apskaičiuoti žygiavimo laiką ir mokėdavo laiko atžvilgiu suderinti savo dalių puolamuosius veiksmus, tai Želva ir buvo pradėta pulti apie 11:45 val.

265 *Kpt. Mikaila,* ten pat.

266 *J. Smoleński,* ten pat, 404 psl.

267 *K. Ališauskas,* 2 pėst. pulko rugsėjo 22 d. trumpa veiksmų apžvalga.

268 *J. Petruitis,* ten pat, 132 t.

269 *J. Smoleński,* ten pat, 404 psl.

270 Tas pat, ten pat, 398 tt.

271 III pėst. leg. brig. IX.22, 18:30 val. operatyvinis pranešimas L. 139/III. Arch. Wojsk., t. nr. 1255. Tas pat, ten pat, 399 psl.

272 Tas pat, ten pat, 401 psl.

273 *S. Birutis,* Lietuvos kariuomenės ginklavimas (rankraštis, rašytas 1964.III.23). 9 lauko baterijos būrio vadas, vyr. karininkas kpt. Gružauskas, kilęs iš sulenkėjusių žemaičių dvarininkų nuo Kelmės, kai grįžo į A. Panemunę, pasakė karininkams, kad nors jį pravardžiavo lenku, bet jis nepasidavė lenkams ir savo vyrus ir pabūklus išgelbėjo nuo priešo. Tas pat, ten pat. Apie 2 ir 8 pėst. pulkui priskirtųjų baterijų likimą Šipelis rašo: "7 baterija traukėsi per Kreivinčius, Pulkotus; 5 baterija traukėsi Kapčiamiesčio link. Bet priešininko kavalerija suskubo atkirsti atsitraukiančiai artilerijai kelią. Ties Gavėnais 9 baterijos būrys ir 1 haubicų baterija pateko į nelaisvę. 7 baterija ir vienas 9 baterijos būrys suskubo atsitraukti. 5 baterija ties Jančiulių kaimu (ties Kapčiamiesčiu), užklupta priešininko kavalerijos, pakriko ir pasidavė..." *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 277 psl.

274 Plk. Škirpa taip vertina III bataliono atskyrimą nuo pulko: "...II divizijos vadovybės buvo padaryta nedovanotina klaida, kad 2 p.p. III Bn. paliko ant Nemuno, o negrąžino jį į Seinus, kur jis buvo ypatingai reikalingas pagrindiniame divizijos ginamojo sektoriaus bare. To pasėka buvo ta, kad sunkiąją 2 p.p. valandą, kada lėmėsi to pulko likimas, mjr. Laurinaitis buvo likęs be pulko rezervo, todėl negalėjo manevruoti ir neturėjo kuo prisidengti iš pietų nuo artėjusio Seinų link vos vieno lenkų bataliono (5-to leg. pulko III Bn., prasiveržusio pro Gibus), kuomet 2 p.p. buvo kęstutiečių patikimai apsaugotas Pulkotų-Olšankos pozicijų linijoje nuo lenkų 1-mos leg. brigados pagrindinio, supamojo smūgio". *K. Škirpa, ten pat, 114 t.*

275 *G. Songinas,* Kovos su lenkais (mašinraštis be datos, rašytas po Antrojo Pasaulinio karo, naudojantis literatūra, iš dalies atsiminimais, 17-19 psl.).

276 Tas pat, ten pat, 20 tt.

277 *J. Smoleński,* ten pat, 390 tt.

278 *G. Songinas,* ten pat, 21 tt.

279 Tas pat, ten pat, 24-28 psl. 1 kuopos lietuvių sargyba ežerų Šeipiškė-Klevai tarpeklyje lenkų žygiavusios voros buvo atkirsta nuo visų savo dalinių ir neturėjo

jokių žinių apie padėtį, tačiau sargybos viršininkas, prityręs karys ir sumanus puskarininkis, kartais net susiremdamas su priešo žymiai persveriančiomis jėgomis priešo užnugaryje, sugebėjo sargybą išvesti prie savųjų. Tas pat, ten pat, 28 tt.

280 *J. Smoleński,* ten pat, 408 tt.

281 IX.22 4:30 val. 4b raitininkų brigados vadovybės operatyvinis pranešimas. — 7 ulonų pulko archyvas. Tas pat, ten pat, 412 psl.

282 *Kpt. Jankus,* Laiškas A. Rukšai, 1944.VI.25, Brooklyn, N.Y. Iš to Jono Jankaus laiško taip pat matyti, kad į dešinę nuo 8 kuopos barą buvo užėmusi 9, bet ne 7 kuopa, kaip kai kas tvirtina, tad ir 7 kuopos baras buvo pačiame kairiame ne tik III bataliono, bet ir viso pulko sparne.

283 *J. Smoleński,* ten pat, 413 t.

284 *V. Vitkauskas,* ten pat, 258 psl.; *Vyr. ltn. Okulič-Kazarinas,* Kautynės ties Kapčiamiesčiu 1920 m. rugsėjo mėn. 22-23 d. ir penktos baterijos žlugimas (Karo Archyvas, VI t., Kaunas, 1928, 287-289 psl.); *K. Ališauskas,* LE, XXVII, 190 psl. Apie 8 pėst. pulko III bataliono rugsėjo 22 d. kovas, be jau minėtų šių kovų dalyvių (Pulkauninko ir Jankaus), suteikė žinių dar karininkas A. Liutermoza ir pulko adjutantas Namikas: *A. Liutermoza,* kpt. Osvaldui Žadvydui įteiktas rankraštis, 1965 m. rugsėjo 3 d. (I); tas pat, jo Rukšai įteiktas rankraštis, Los Angeles, 1971 m. rugsėjo 8 d. (II); *Kpt. Namikas,* K. Ališausko surašytos Namiko suteiktosios žinios (be datos).

285 Plk. Vitkauskas rašo: "III bat. (be 9 kuopos), pulko vadas... pateko į nelaisvę". *V. Vitkauskas,* ten pat, 258 psl. Juo sekdamas, plk. Smolenskis tvirtina, kad kairiajame sparne (Czortek) stovėjusi 9 kuopa ir kad Kapčiamiestyje 20 val. susitelkęs visas batalionas be 9 kuopos, užėmusios Czortek. *J. Smoleński,* ten pat, 422 psl. Dar klaidingesnių žinių apie III bataliono kuopų barus pateikė 8 pėst. pulko adjutantas kpt. Namikas ir tuometinis to pulko II bataliono vadas plk. Pulkaunikas. Pagal juos, 8 kuopos baras buvo dešiniame bataliono sparne, baro viduryje buvo 7 kuopa, kairiajame sparne — 9 kuopa. *Kpt. Namikas,* ten pat; *Br. Pulkaunikas,* ten pat. Kad 7 kuopos baras buvo kairiajame bataliono sparne prie Augustavo perkaso ir kad ta kuopa nedalyvavo Kapčiamiesčio kautynėse, gerai žinau aš pats, nes tuomet kaip ltn. kulkosvaidininkas su dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais buvau drauge su 7 kuopa. Apie tos kuopos likimą žr. toliau.

286 Lenkams užėmus Želvą, antram baterijos būriui bataliono vadas kpt. Pulkaunikas buvo davęs uždavinį apšaudyti Želvos kaimą. Kaimas tuojau buvo apšaudytas. Buvo išleista apie 45 granatos. Prie būrio tuo metu buvo ir bataliono vadas. Netrukus pėsti žvalgai pranešė, kad priešo raitininkai jau buvo pasirodę Kapčiamiesčio - Berzninko plente, apie 2 km nuo būrio stovėjimo vietos, beveik užnugaryje. Tada bataliono vadas nurodė būriui kitą poziciją kaimų Kavoliai - Purviniai rajone, kur jis buvo surinkęs savo bataliono likučius. Būrio vadas vyr. karininkas ltn. Stapulionis buvo parinkęs poziciją netoli plento Berzninkas - Kapčiamiestis ir susirišo telefonu su 8 pėst. pulko vadu. Susirišti galima buvo greit, nes prie plento ėjo telegrafo vielos, į kurias ir buvo įsijungta. Čia būrys gavo įsakymą vykti į Kapčiamiestį. *Vyr. ltn. Okulič-Karazinas,* ten pat, 287 psl.

287 Tas pat, ten pat, 288 psl.

288 Pagal Liutermozą — Namikas jojo prie gurguolės parūpinti karinin-

kams maisto, pagal patį Namiką — jis vykęs prie telefono pranešti divizijos štabui apie padėtį. Grįžęs po telefoninio pasikalbėjimo, Namikas painformavęs pulko vadą mjr. Čapliką apie padėtį 5 pėst. pulko, kuris po kautynių pasitraukė. Liutermoza vienur (I) tą pulko gurguolę vadina "didžiąja", kitur (II) — "mažąja".

289 Pagal Liutermozą, tebuvo paleista tik "pora artilerijos šūvių", tačiau Okulič-Karazinas tvirtina, kad "darant pastangas prasimušti, antro baterijos būrio pabūklai šaudė į Jančiulių kaimą, kur buvo išleista beveik visas komplektas šovinių". Tas pat, ten pat, 289 psl. Smolenskis taip aprašo tą patį artilerijos šaudymą: "Tuo tarpu lietuvių ugnis pasiekė aukščiausią įtampą. Priešas iškišo priekin pabūklą ir kartečės ugnimi bandė palaužti gynėjų pasipriešinimą. Nepasisekė jam tatai įvykdyti. Po nesėkmingo, apie 1/2 valandos trukusio šaudymo priešo ugnis palaipsniui silpo, pagaliau net visai nutilo". *J. Smoleński,* ten pat, 415 psl.

290 *A. Liutermoza,* ten pat.

291 Tas pat, ten pat.

292 Tas pat, ten pat. Pulkaunikas tvirtina, kad rugsėjo 22 d., jau sutemus, divizijos vadas jam įsakęs "surinkti kas liko ir vadovauti, užimti ir ginti barą nuo Veisiejų iki upelio Pasereika... Rugsėjo mėn. pabaigoje pulką perėmė vadovauti kar. Liutermoza". *Br. Pulkaunikas,* ten pat. Šie Pulkauniko tvirtinimai prieštarauja Liutermozos suteiktoms žinioms. Rugsėjo 22 d., dar tik "sutemus", divizijos vadas dar negalėjo žinoti, kad mjr. Čaplikas pateks į nelaisvę — jis tuo metu dar tebekovojo, tad tuo tarpu ir nebuvo reikalo kam nors kitam pavesti vadovauti pulkui. Tad patikimesnė atrodo Liutermozos versija. Vis dėlto Ališauskas laikosi Pulkauniko versijos. Žr. LE, XXVII, 190 psl. Rašydamas LE straipsnį, Ališauskas Liutermozos suteiktų žinių dar neturėjo: LE, XXVII t. jau buvo atspausdintas 1962 m. o pirmas Liutermozos parodymas žymiai vėliau, tik su 1965 m. rugsėjo 28 d. kpt. Osvaldo Žadvydo laišku, buvo nusiųstas gen. Rėklaičiui, su kuriuo Ališauskas artimai bendradarbiavo. Ališauskas ir vėliau nepakeitė savo nuomonės, ir minėtame Žadvydo laiške jis prirašė: "Trumpą laiką pulką tvarkė Br. Pulkaunikas. Tvarkymas pasireiškia sutelkimu likučių..."

293 *Iwanowski, mjr. dypl.,* Jak zgubilem się, by znaleźć litewskiego pulkownika (Przegląd Kawaleryjski, Warszawa, 1935, nr. 3 (113), 373 psl.).

294 Iš čia pateiktų mjr. Čapliko su kitais patekimo į nelaisvę aplinkybių tenka daryti išvada, kad Čaplikas buvo pasirinkęs iš esmės ne taip jau blogesnę kaip Liutermoza kryptį, kur tik atsitiktinai tebuvo nuklydę lenkų raitininkai.

295 *J. Smoleński,* ten pat, 416 psl.

296 Kai kurie lietuvių šaltiniai tvirttina, kad tik vienas 5 baterijos būrys pateko į lenkų nelaisvę. Žr. *J. Petruitis,* ten pat, 134 psl.; *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 255 psl.; *S. Birutis,* ten pat. Vis dėlto ties Kapčiamiesčiu ir Jančiuliais lenkams neabejotinai pateko abu 5 baterijos būriai. Taip tvirtina ne tik lenkai, bet ir kompetentingesnieji lietuvių šaltiniai, pvz.: *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 277 psl.; *Vyr. ltn. Okulič-Kazarinas,* ten pat, 289 psl.

297 Smolenskis čia klysta: pagal jį buvo susigrumta su 9 kuopa. *J. Smoleński,* ten pat, 423 psl.

298 Tas pat, ten pat, 424 psl.

299 Tas pat, ten pat, 445 psl.

300 *J. Petruitis,* ten pat, 134, 137, 140, 141 psl.

301 *P. Lossowski,* ten pat, 256 psl.

302 Pagal Smolenskį tiltą gynusi 2

pėst. pulko III bataliono viena kuopa. Ten pat, schema 426 psl. ir 427 psl.

303 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 255 psl.

304 Vienas III kulkosvaidžių kuopos kareivis kreipėsi į ltn. Rukšą: "Vesk mus, leitenante, nes mes su šituo kuopos vadu pražūsime". Savaime suprantama, kad karinė drausmė šiuo atveju neleido nesiskaityti su savo viršininku, o viršininko paveikti nebuvo galima, nes vyr. ltn. Grigaliūnas nemėgo dalytis nuomonėmis su jo žinioje esančiais karininkais, juoba "smetonininkais", t.y. baigusiais Lietuvos Karo Mokyklą, į kuriuos jis, matyt, žiūrėjo iš aukšto. Pagal Petruitį, rugsėjo 22 d., jau visai temstant, atvykęs leitenantas (žinoma, Kmieliauskas, A.R.) su kuopos vado rašteliu: "Su mūsų pulku ryšių nebeturiu. Kapčiamiestį lenkai užėmė. Ką daryti?" Šiam 8 pėst. pulko 7 kuopos leitenantui Petruitis įsakęs perduoti savo kuopos vadui, kad jis tučtuojau Nemuno pakrantėmis vyktų į Druskininkus ir užimtų Druskininkų tiltą. Jei matytų, kad negali išlaikyti tilto, kad sudegintų jį. Petruitis buvo įsitikinęs, kad 7 kuopa įvykdė jo įsakymą ir kovėsi su lenkais prie Druskininkų tilto. *J. Petruitis,* ten pat, 137, 134, 140, 141 psl.

305 Mums Lietuvos Karo Mokykloje buvo aiškinta, kad per Pasaulinį karą rusai labai brangino kulkosvaidžius, nes jų mažai teturėjo. Jie labai saugodavosi, kad kulkosvaidis nepatektų priešui. Vokiečiai, priešingai, žiūrėjo, kad kulkosvaidis atliktų savo paskirtį, ir jį visada statydavo į poziciją. Lektorius mus, kariūnus, mokė, kad kulkosvaidį visada reikia statyti į poziciją ir kad šiuo atveju nepaisyti savo viršininkų įsakymų.

306 Čia buvo mano suklysta. Vėliau paaiškėjo, kad lenkų raitininkai ne bėgo, bet tik keliukas, kuriuo jie jojo, suko atgal.

307 Pagal Smolenskį, per šį 16 ulonų pulko susirėmimą su 7 kuopa (ne 9, kaip rašo Smolenskis) lietuviai pasitraukę, palikdami ne kulkosvaidį su vežimu, bet tik 2 sunkiųjų kulkosvaidžių stovus. *J. Smoleński,* ten pat, 423 psl.

308 Po kurio laiko ta vieta atsidūrė neutralinėje juostoje, ir mano pasiųstieji kulkosvaidininkai pargabeno sveiką kulkosvaidį į kuopą.

309 Smolenskis tuos spygliuotomis vielomis apraizgytus ožius pavadino "ispanų ožiais" (hispańskie kozly). Tas pat, ten pat, 424 psl.

310 Ne du, kaip tvirtina Smolenskis. Tas pat, ten pat, 424 psl.

311 Kad tai buvo 8 pėst. pulko II bataliono būrys, žinojau anksčiau, nes prie jo buvo priskirtas mūsų pulko 2 kulkosvaidžių kuopos (taigi II bataliono) kulkosvaidis, tačiau kad tai buvo 6 (rezervinės) kuopos būrys, tepaaiškėjo tik iš plk. Pulkauniko jau minėto parodymo. Siųsdamas šį būrį saugoti ir ginti Druskininkų tilto, mjr. Čaplikas buvo tinkamai įvertinęs strateginę Druskininkų tilto reikšmę. Juk ginti perėjas per Nemuną buvo veikiau jau nebe 8 pėst. pulko, bet dešinėje Nemuno pusėje stovėjusių dalių reikalas.

312 Atrodė, kad ltn. Svilas buvo Druskininkų tiltą saugojusio būrio vadas, tačiau iš tikrųjų, lenkams puolant tiltą, jo prie tilto nebuvo. Jis taip pat Druskininkuose nebuvo patekęs ir į nelaisvę. Dėl ko ltn. Svilas buvo atsidūręs prie Druskininkų tilto ir kaip jis iš ten buvo pasitraukęs, tebėra man ir dabar mįslė.

313 7 kuopos viršila lipo ant vieno namo stogo pažiūrėti, kur krinta artilerijos sviediniai, tačiau vienas sviedinys tuojau nukrito ne-

toli jo, ir viršila tuojau nušoko žemėn.

314 Lenkai šaudė iš 6 kulkosvaidžių. Tas pat, ten pat, 425 psl.

315 Tai matyti iš plk. Antano Šovos suteiktų žinių. Šova, kaip ltn. kulkosvaidininkas, su kpt. Eduardo Noreikos vadovaujama 2 pėst. pulko 8 kuopa, buvo iš Ašužos atskubėjęs į Druskininkus, kuriuos jis pasiekė pavėluotai, kai jau vyko kautynės ir kai kuopa jau nebegalėjo užimti prie tilto pozicijos. *A. Šova,* Plk. K. Ališauskui suteiktas parodymas.

316 Anot Šovos, "Druskininkuose buvo lietuvių maisto sandėlis (bazė). Viskas buvo pakrauta į ūkininkų vežimėlius-pastotes ir gabenama į Pariečę. Viso buvo apie 200 vienkinkių vežimėlių. Lenkų raiteliai pasivijo gurguolę ir viską pasiėmė sau". *A. Šova,* ten pat.

317 Paplentėje buvo labai retas pušynas. Pasislėpti nebuvo galima. Pradėjo joti pro šalį lenkų raitininkai — būrys po būrio. Iš pradžių jie net nekreipė į mus dėmesio ir jojo sau risčia toliau.

318 Kai mane nuvedė pas lenkų pulko vadą ir kai jam pasakiau, kad tiltą tegynė tik vienas mūsų būrys, kažkoks lenkų vyresnysis, girdėdamas tai, pasakė: "Jiems reikia už tai gerai įkrėst". Pulko vadas į tai atkirto: "Tokius karius reikia gerbt, reikia imt iš jų pavyzdį".

319 *J. Smoleński,* ten pat, 424-428 psl.

320 Pagal Šovos parodymą, "Kpt. E. Noreika... su 8 kuopa skubėjo į Druskininkus iš Ašužos, su juo buvo ir A. Šova kaip kulkosvaidininkas. Kai tik priėjo prie Druskininkų, pamatė, kad jau yra lenkų užimti. Lenkai puolė. Noreika pasitraukė į mišką ir pasuko į Pariečę... Kpt. E. Noreika su kuopa ir ltn. A. Šova su kulkosvaidžiais pasiekė Pariečę su kliūtimis. 2 pėst. pulko 9 kuopa, nepriėjus Druskininkų, pasuko į rytus". *A. Šova,* ten pat. Petruitis rašo: "Išjojęs iš miestelio (Druskininkų, A.R.), miške prie plento radau Noreiką, renkantį bėgančius kareivius. Čia geroka mūsų grupė susirinko: karininkai visi atsirado, svarbiausia, visi kulkosvaidžiai buvo". *J. Petruitis,* ten pat, 142 psl.

321 Iš pradžių karininkus varė voros priekyje, bet, kadangi karininkai, kad ir raginami, neskubėjo, tai netrukus jie atsidūrė voros užpakalyje. Drauge su karininkais dar ėjo ir lietuvis milicininkas. Jį lenkai paėmė į nelaisvę dėl to, kad jis lenkams pasisakęs esąs "porucznik milicji" (milicijos leitenantas). Jo tikslas patekti į nelaisvę buvęs tas, kad galėtų padėti mums iš nelaisvės pabėgti, nes jis gerai pažinojo apylinkes, pro kurias mums teko eiti.

322 Vos pradėję žygiuoti, sumanėme nuginkluoti palydovus ir ištrūkti visi iš nelaisvės. Kliudė dvi aplinkybės: kareivių neryžtingumas ir pakeliui nuolat sutinkami lenkų kareiviai. Tada nusprendėme bėgti tik karininkai, žinoma, tik visi kartu. Tik vyr. ltn. Grigaliūnas mūsų sumanymui nepritarė: jis bėgsiąs, bet ne su mumis. Priežastis — mes ir lenkams pasakėme, kad bėgsime ir kad jie mūsų vistiek nesulaikys. Grigaliūnas tolesniuose mūsų pasitarimuose bėgti nebedalyvavo. Kareiviai nakvojo klojime, mus, karininkus, saugojo atskira sargyba prie trobelės, kurioje nakvojome. Naktį išstūmėme laukan langą, pro kurį ir pabėgome, sargybos nepastebėti. Mums jau išlipus laukan, bėgo ir Grigaliūnas, tačiau jis mūsų nebeprisivijo. Kitą naktį, paryčiui, mes trise — Jankus, Toliušis ir aš — pasiekėme Klepočių kaimą, kur stovėjo mūsų gusarų būrys su leitenantu. Nuvykę į Seirijus, ten jau radome ir Grigaliūną. Milicininkas dar buvo likęs tėviškėje, bet vėliau, lenkų

ieškomas, turėjo bėgti į nepriklausomą Lietuvą. Jis atgabeno ir mūsų uniformas.

323 *Br. Pulkaunikas,* ten pat.

324 *Kpt. Namikas,* ten pat.

325 LE, XXVII, 190 psl.

326 *O. Žadvydas,* Laiškas gen. Rėklaičiui, Los Angeles, 1965 m., rugsėjo 28 d.

327 8 pėst. pulko karininkų tarpe tais laikais buvo kalbama (tikrų žinių nėra), kad į nelaisvę buvę patekę 11 pulko karininkų, iš kurių, išskyrus vyr. ltn. Jonavičių, visi grįžę į pulką arba vedami pakeliui pabėgę, arba ištrūkę net iš tolimos Vadovicų belaisvių stovyklos. Mjr. Čaplikas dukart bėgęs. Pirmą kartą jį suėmę prie Gardino ties tiltu. Vyr. ltn. Jonavičius bėgęs triskart, bet nesėkmingai. Iš Vadovicų pabėgusius mūsų belaisvius Čekijoje internuodavo. Iš ten jie vėl bėgdavo. Vargai baigdavosi, kai pasisekdavo pasiekti Berlyną. Ten Lietuvos atstovybė juos aprengdavo tikrais "džentelmenais" ir grąžindavo į Lietuvą. Kareivius vėliau lenkai iš nelaisvės grąžino labai suvargusius, išbadėjusius, aprengtus civiliais skarmalais. Apie pulko nuostolius, bent apytikriai, galima pręsti iš to, kad rugsėjo 26 d. iš susirinkusių dalių ir atsargos kuopos buvo suformuotas I batalionas. Pertvarkyti II ir III batalionai turėjo po 2 kuopas. *V. Vitkauskas,* ten pat, 258 psl.

328 *Vyr. ltn. Tarasovas,* ten pat, 256 psl.

329 Pastarasis pateko nelaisvėn rugsėjo 22 d. *Kpt. Šipelis,* ten pat, 217 psl.

330 Tas pat, ten pat, 217 psl.

331 Lietuvių karinės pajėgos pagal Smolenskio pateiktus duomenis:

Pėstininkų:	Karininkų	Durtuvų	Kulkosvaidžių
2 pėst. p.	58	1899	33
3 pėst. p.	68	2287	30
5 pėst. p.	63	1753	22
6 pėst. p.	57	1597	36
8 pėst. p.	68	1508	31
10 pėst. p.	39	1463	12
Iš viso:	348	10509	164

Artilerijos: 2, 3, 5, 7, 9 ir viena nežinomo numerio lauko artilerijos baterija, 1 haubicų baterija. Iš viso 28 pabūklai. Kavalerijos: 1 gusarų pulko 3 eskadronai (2, 3, 4). Iš viso apie 4000 kardų. Jėgų palyginimas:
a) Lenkų: 1 pėst. legionų divizija, 17 pėst. divizija ir oparatyvinė raitininkų grupė.
Iš viso: 24 batalionai, 19 eskadronų, 23 baterijos; 9258 durtuvai, 2619 kardų, 375 kulkosvaidžiai, 66 lauko ir 8 sunkiosios patrankos.
b) Lietuvių: 2 ir 3 pėst. divizija. 17 batalionų, 3 eskadronai, 7 baterijos; 10,509 durtuvai, 400 kardų, 164 kulkosvaidžiai, 28 patrankos. *J. Smoleński,* ten pat, 563 t. Čia per nesusipratimą lietuvių kovotojų (durtuvų skaičius išėjo kiek perdėtas. Smolenskis naudojosi Vitkausko rašiniu, kuriame vienoje grafoje duodamas kareivių, kitoje — šautuvų skaičius. Vitkausko

žodį "šautuvų" Smolenskis pakeitė žodžiu "durtuvų" ("bagnety"), tuo suprasdamas rikiuotės kareivius, kovotojus. Vitkauskas tačiau žodžiu "šautuvų" suprato šautuvus tiesiogine, ne perkeltine prasme. Tai matyti iš jo duodamų skaičių: jo duotieji šautuvų skaičiai dažnai viršija kareivių skaičius, o jau 10 pėst. pulke, pvz., tebuvo 831 kareivis, o 1465 šautuvai. Taigi, pulkas negalėjo turėti iš viso tik 831 kareivį, iš kurių būtų buvę net 1465 kovotojai! Pagal Vitkauską, prasidedant Seinų operacijoms, kalbamieji pulkai turėjo kareivių: 2 pėst. pulkas — 2003, 3 — 1907, 5 — 1675, 6 — 1585, 8 — 1676 ir 10 — 831, iš viso 9677 kareiviai. Čia tenka veikiausiai suprasti, kad toks kareivių skaičius buvo maitinamas, tad ir šį skaičių tenka lyginti ne su lenkų rikiuotės kareivių ("stan bojowy"), bet su maitinamųjų ("stan wyżywienia") skaičium. Per Seinų-Druskininkų operaciją kovose su lietuviais dalyvavusių lenkų karių skaičiai, įskaičius ir nerikiuotės karius, buvo tokie: 1 pėst. legionų divizija: karininkų —346, eilinių — 14,975. 17 pėst. divizija: karininkų — 174, eilinių — 7,757, operacinė raitininkų grupė: karininkų 143, eilinių — 4,813. Iš viso karininkų 663, eilinių — 27,247. Iš šito skaičiaus pėstininkų: karininkų — 520, eilinių — 22,732, raitininkų: karininkų — 143, eilinių — 4,815. Be to, kavalerija buvo papildyta dar ir 211 ulonų pulku ir "dideliu sustiprinimu iš krašto gilumos". Tuo kovotojų skaičius padidėjo 700 su viršum. Tad prie 4,815 raitininkų reikia pridėti dar 700 su viršum rikiuotės raitininkų, ir turėsime 5,515 su geroku viršum "maitinamųjų" raitininkų. Kpt. Šipelis išskaičiavo visas rugsėjo 20 d. Suvalkų fronte stovėjusias lietuvių baterijas. Smolenskis paminėjo jas visas ir nuo savęs pridėjo dar vieną "nežinomo numerio". Iš kur jis ją paėmė? Ar tik nebus čia kpt. Šklėriaus 7 baterija, kuri iš Gibų rajono sėkmingai pasitraukė į 5 pėst. pulko barą ir ten vėl kovojo ar tik jau nebe tariamai kaip baterija "nebežinojo numerio"? Taigi, lietuvių artilerijos Suvalkų fronte buvo veikiausiai ne 7 baterijos, 28 patrankos, bet 6 baterijos, 24 patrankos. Tad Suvalkų fronte su lietuviais kovojusių lenkų ir su lenkais kovojusių lietuvių pajėgų palyginimas turėtų maždaug šitaip atrodyti:

a) Lenkų pėstininkų: karininkų — 520, eilinių — 22,732; raitininkų karininkų 178 (143+ maždaug 35), eilinių — 5,515 su viršum. Iš viso: karininkų — 698, eilinių — 28,247 su viršum, 375 kulkosvaidžiai, 74 patrankos (66 lauko ir 8 sunkiosios).

b) Lietuvių pėstininkų: karininkų — 348, eilinių — 9,677; raitininkų: karininkų — apie 10, eilinių — 400. Iš viso: karininkų — 358, eilinių — 10,077, 164 kulkosvaidžiai, 24 patrankos. Plg. Tas pat, ten pat, 361 t.; *V. Vitkauskas,* ten pat, 223 psl.; *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 276 psl.

332 *K. Ališauskas,* Želigovskiaga (Karys, 1971, nr. 2, 39 psl.).

333 Jau 1953 m. Amerikoje iškeistasis J. Petruičio "Mūsų Žygių" II tomas yra nekartą cituotasis jo veikalas antrašte "Laisvę ginant". 1971 m. paskelbtoje, taipgi jau cituotoje atsiminimų knygoje gen. št. plk. Kazys Škirpa, remdamasis savo atmintimi ir paskelbtais šaltiniais, ne tik aprašė jo vadovauto 5 pėst. pulko 1920 m. rugsėjo mėn. kovas su lenkais, bet ir atrėmė jam darytus priekaištus, kurie kaip tik ir buvo paskatinę jį imtis plunksnos. K. Ališauskas tvirtina, kad prelatas M. Krupavičius jam pasakojęs, jog ir Gri-

galiūnas-Glovackis parašęs atsiminimus, tik jie nebuvę paskelbti. Pagal K. Ališauską, tiek iš dokumentinės medžiagos, tiek ir iš liudininkų atminimų matyti, kad Žukas, Ladiga ir Grigaliūnas-Glovackis 1920 m. rugsėjo mėnesį planavę ir veikę sutartinai. Jų nuomonės teišsiskyrusios tik po rugsėjo 22 d. pralaimėjimo. Tas pat, ten pat, 39 psl.

334 Kariuomenės štabas skelbė tokius rugsėjo 22-25 d. fronto įvykių pranešimus:
"22 d. 14 val. lenkai, palaikomi stiprios artilerijos ugnies, pradėjo mūsiškius visu frontu pulti ir užėmė Želvą, Gibus ir Dziadziulą. Sutemus, mūsiškiai kontrataka vėl užėmė savo senąsias pozicijas.
23 d. Lenkai užėmė Veisėjus ir Leipalingį. Visu frontu atkaklios kautynės tebesitęsia, ypatingai smarkios ties Kapčiamiesčiu.
24 d. Suvalkijoje visu frontu kautynės tebesitęsia.
25 d. Suvalkijoje mūsų kariuomenė užėmė šią fronto liniją: Leškiemis (Vyžainio rajone) - Bundziškiai - Jalava - Fornetka - Olšanka - Bokšos ež. - Šeipiškių ež. - Burbiškiai - Galadusio ež. - Ogrodninkai - Kučiūnai - Kazėnai - Žopsės ež. - Šlavantai - Preburdos ež. - Pasernikų ež. - Živulčiškės (prie Nemuno). Iš linijos daroma žvalgyba. Įvairiose vietose žvalgų susirėmimai". Karys, 1930 m. nr. 37, 726 psl.

335 Steigiamojo Seimo Darbai (SSD), 1920 m. rugsėjo mėn. 24 d., I sesija, 44 posėdis. Šis nutarimas buvo priimtas seimo nariui M. Sleževičiui pasiūlius.

336 SSD, 1920 m. rugsėjo mėn. 25 d., I sesijos nepaprastasis posėdis.

337 SSD, 1921 m. gegužės mėn. 13 d., I sesijos 92 posėdis. Tumėno referavimas.

338 Ten pat.

339 Plk. Grigaliūno-Glovackio reliacija apie rugsėjo 2-22 d. operacijas. *J. Petruitis*, ten pat, 170, 166 psl.; *K. Ališauskas*, ten pat, 39 psl.

340 *J. Petruitis*, ten pat, 167 psl.

341 *G. Songinas*, 6 pėst. Pilėnų Kunigaikščio Margio pulko... 22 t.

342 LE, XXXV, 420 t.

343 *J. Petruitis*, ten pat, 172 psl.

344 Kaip jau žinome, Lietuvos lenkai karininkai jau 1918 m. pabaigoje, net anksčiau už lietuvius, pačioje Lietuvos sostinėje Vilniuje iš sulenkėjusių jaunuolių daugiausia bajoraičių, buvo pradėję organizuoti karines lenkų pajėgas savigynos vardu. Šių karininkų daugumas buvo atvykę iš Minske išformuoto I lenkų korpo, vadovauto gen. Dovbor-Musnickio, kilusio iš Lietuvos bajorų Musninkų Daubarų giminės, XVIII amžiuje persikėlusios Lenkijon. Plg. LE, V, 147 psl. Žymiausias lietuvių kilmės karys, kovojęs prieš Lietuvą, buvo pats Lenkijos vyriausias kariuomenės vadas, "valstybės viršininkas", "pirmasis Lenkijos maršalas" Juozapas Pilsudskis, kilęs iš senos lietuviškos Giniotų giminės. Žr. LE, XXII, 537 t. Kiti žinomesni prieš savo kilmės kraštą Lietuvą už Lenkiją kariavę karininkai buvo: gen. L. Želigovskis (kilęs iš Ašmenos apskrities), lenkų 41 pėst. pulko vadas plk. M. Mackevičius, kovingiausio Želigovskio kariuomenės raitininkų pulko vadas plk. Butkevičius.

V-JI DALIS

1 *J. Smoleński,* ten pat, 429 t.
2 Tas pat, ten pat, 463 t.
3 *J. Petruitis,* ten pat, 139 psl. Plg. *Vyr. ltn. Chamanskis,* Mano atsiminimai iš karo su lenkais 1920 m. rugsėjo mėn. 23-24 d. (Karo Archyvas, III tomas, Kaunas, 1926, 285 psl.); *V. Vitkauskas,* 10 dienų užfronty (Karo Arcyvas, II tomas, Kaunas, 1925, 159 psl.).
4 Tas pat, ten pat, 159 psl.
5 "Batalionas skubino. Nevalgę, šlapi, prakaituoti kareiviai tempė, krovė į vagonus virtuves, vežimus, kulkosvaidžius, šautuvus... batalione neturėta kastuvėlių... stoty viename sandėly aptikta daugybė kastuvėlių... Tuoj įsakiau paimt jų, kiek reikia batalionui. Nebuvo dirželių. Kareiviai griebėsi raišioti juos virvelėmis prie savo diržų ir taip rimtai jie tatai dirbo, kad aš trumpą valandėlę pasigėrėjau, pajutęs, jog su šiais žmonėmis aš neprapulsiu, jog juos aš galėsiu vest į kautynes, galėsiu drįst sutikti priešą". Tas pat, ten pat, 160 psl.
6 Važiuodamas traukiniu į Pariečę, kpt. Vitkauskas turėjo progos įsitikinti, kad traukinio tarnautojai nepatikimi. Tas pat, ten pat, 160 psl.
7 *A. Antanaitis,* Kovose dėl Vilniaus (P. Ruseckas (autorius), Savanorių Žygiai, II, 1937, Kaunas, 108 t.).
8 *A. Šova,* Kovos su lenkais (K. Ališausko patvirtintas gen. št. plk. Antano Šovos atsiminimų nuorašas, 1 psl.).
9 Petruičio paties pasisakymu, jis dar rugsėjo 22 d. vakare prijojęs už 10 km nuo Ašužos geležinkelio Gardinas-Vilnius liniją ir ten susirišęs telefonu su į Pariečę su 7 pėst. pulku jau atvykusiu mjr. Rėklaičiu ir gavęs iš jo įsakymą. Tačiau tai negalimas dalykas, nes Rėklaitis į Pariečę su pulku teatvyko rugsėjo 23 d. anksti rytą. Pagal Šovą, bataliono vadas kpt. Petruitis rugsėjo 23 d. vakarop iš kažkur grįžęs ir pasakojęs, kad į Pariečę yra atvykęs 7 pėst. pulko mjr. Rėklaitis su batalionu ir davęs įsakymą Petruičiui vykti su batalionu į Druskininkus. Tačiau rugsėjo 23 d. į pavakarį Druskininkai jau buvo lenkų paimti, ir tai jau žinojo ir Petruitis. Tas pat, ten pat, 3 t.; *J. Petruitis,* ten pat, 138 tt.
19 Tas pat, ten pat, 139 psl.
11 Tas pat, ten pat, 140 t.; *A. Šova,* ten pat, 3 t.
12 Tas pat, ten pat, 4 t.
13 *Vyr. ltn. Chamanskis,* ten pat, 285 psl. Pagal Chamanskį, mjr. Petruitis į Pariečę atvykęs apie 16 val., tačiau, jeigu jis jau žinojo, kad lenkai perėjo Druskininkų tiltą, tai jis ten, kad ir kaip skubėdamas, teatvyko kiek vėliau, nes lenkai apie 16 val. dar tik ką tebuvo pradėję keltis per tiltą.
14 Žemėlapyje ne "Zapurje", bet "Zapurwie", tad lietuviškai veikiausiai bus "Užpurviai". Apie 2 km į pietus nuo šio viensėdžio vakarų link teka upelis Purwie, tad Purviai. Iš to matyti ir viensėdžio vardo kilmė. Tokių įsakymuose iškreiptų vietovardžių kartais pastebi savo veikale ir J. Smolenskis. Tad smulkiomis raidėmis lenkiškai žymėtuosius žemėlapių vietovardžius nekartą klaidingai išskaito ir patys lenkai.
15 Tas pat, ten pat, 285 psl.
16 Tas pat, ten pat, 286 psl. 2 pėst. pulko 3 kulkosvaidžių kuopos ltn. Musteikis tuo metu iš Kauno bu-

vo jau atvykęs į savo batalioną. Kai lenkai puolė Druskininkų tiltą, veikiausiai jį mačiau artėjantį prie tilto per pušynėlį su rusiškos sistemos (ant ratukų) kulkosvaidžiu. Jam, matyt, tada pasisekė laimingai nepatekti į lenkų nelaisvę.

17 *Kpt. B. Waligóra,* Dzieje 85 pulku strzelców wileńskich, 1928, Warszawa, 402 t.

18 Čia Waligóra išskaito irgi nebe "Zapurwie", bet "Zapurze".

19 *Vyr. ltn. Chamanskis,* ten pat, 286 psl. Šį kautynių tarpsnį panašiai aprašo ir Petruitis: "Jauni vyrukai, bet labai narsūs karininkai (vyr. ltn. Chamanskis ir ltn. Musteikis, A.R.). Iš penkių sunkiųjų kulkosvaidžių jie paleido tokią pragarišką ugnį, jog lenkai neįstengė ir su savo šarvuočiais prasimušti. Kap. Griganavičius tučtuojau pradėjo šaudyti savo baterijos visais keturiais pabūklais. Lenkai savo baterijas pasistatė miške ties "131" ir pradėjo šaudyti į Pariečę". *J. Petruitis,* ten pat, 145 psl. Šarvuočius mini ir Antanaitis: *A. Antanaitis,* ten pat, 109 psl. Tik Waligóra jų nemini.

20 *Vyr. ltn. Chamanskis,* ten pat, 286 psl. Apie Chamanskio kuopos kautynių su lenkais pabaigą Petruitis taip rašo: "Saulei nusileidus, lenkai beveik iš visų pusių pradėjo mus atakuoti. Mūsų baterija nutilo. Rinktinės dalys pradėjo trauktis į Pariečės stotį. Pradėjo netvarkingai trauktis ir vyr. leit. Chamanskio kuopa, kuri iki šiol taip narsiai kovėsi prieš nepalyginamai stipresnes priešo jėgas. Lenkai durtuvais nudūrė mūsų narsųjį jauną kulkosvaidininką, paskutinės laidos karininką, leitenantą Musteikį. Gaila, buvo labai geras karys. Jis iki paskutinės minutės šaudė iš kulkosvaidžio, kol lenkai atakuodami įsibrovė į užpakalį ir durtuvu prismeigė mūsų narsuolį prie žemės. Jo kūnas prie plento už Pariečės kaimo ir liko amžinai ilsėtis..." *J. Petruitis,* ten pat, 147 psl.

21 Tos pačios dienos priešaušrį, 2 val., mjr. Rėklaitis telefonu įsakė vyr. ltn. Chamanskiui pasiųsti 4 kareivius Ašužos kryptimi pranešti III batalionui, kad jis pasitrauktų į Pariečės stotį ir susijungtų su I batalionu. 3 val. Chamanskis tuos kareivius išsiuntė, bet jie negrįžo. *Vyr. ltn. Chamanskis,* ten pat, 286 psl.

22 *J. Petruitis,* 146 tt. Ltn. Šovai buvo įsakyta vykti prie gurguolės. Gurguolė po keletos dienų atvyko į Varėną, kartu ten atvyko ir sunkiųjų kulkosvaidžių būrys. Šova, netekęs arklio, ten atsirado kiek vėliau. Jis su keletu kareivių keletą dienų ėjo užfrontėje. Iš Varėnos 7 pėst. pulko vadas plk. Adomkavičius pasiuntė ltn. Šovą su žmonėmis ir gurguole į Alytų, kur buvo 2 pėst. pulko I ir II bataliono likučių. Tuos likučius tvarkė trys majorai, Lietuvos lenkai, kuriems Lietuvos reikalai nerūpėjo. Tuos tris majorus — Valeišą, Butlerį ir Zlatoravičių spalio mėn. pirmomis dienomis kariuomenės vadas išsiuntė į kariuomenės rezervą, o 2 pėst. pulką perėmė iš laikinai einančio pulko vado pareigas mjr. Valeišos mjr. Petruitis, paskirtas pulko vadu. Į pulką netrukus grįžo ir kpt. Noreika su Andriūnu ir kareiviais. *A. Šova,* ten pat, 9 tt. Plg. *K. Žukas,* ten pat, 312 t.

23 *J. Petruitis,* ten pat, 139 psl.

24 *A. Šova,* ten pat, 13 psl.

25 *V. Vitkauskas,* Mūsų pėstininkai... 255 psl.

26 Kpt. P. Baltrūnas net įsakmiai tvirtina: "Rikiuotės dalys, I ir III batalionai ir 1 baterija buvo nuvykę į Parėčio stotį... II batalionas, atvykęs Varėnon, toliau nebevyko, bet išsikraustė iš vagonų ir gavo įsakymą rugsėjo m. 25 d. užimti barą ant Nemuno

kranto ties Merkine". *Kpt. Baltrūnas,* Trumpa istoriška apžvalga (Karys, nr. 32, Kaunas, 1928). Šiaipjau šis kpt. Baltrūno tvirtinimas būtų labai svarus argumentas už tai, kad 7 pėst. pulko II batalionas buvo likęs Varėnoje, tačiau visa bėda, kad jo straipsnis labai nekritiškas. Autorius rašo nepatikrinęs faktų, painiojama net chronologinė įvykių seka. Pagal Baltrūną, 7 pulkas, pvz., vykęs į Pariečę po to, kai buvusi pasirašyta Suvalkų sutartis, 7 pulko I ir III batalionų veiksmai suplakami su kovomis dėl Varėnos geležinkelio mazgo, kuriose dalyvavo ir šarvuotas traukinys "Gediminas"... Tad kpt. Baltrūno tvirtinimais per daug pasikliauti negalima. Reikšmingesnis pasisakymas įvykių dalyvio 7 pėst. pulko I bataliono kareivio Antano Antanaičio, kuris savo atsiminimuose tvirtina, kad tik I ir III batalionai vyko į Pariečę. *A. Antanaitis,* ten pat, 108 psl.

27 SSD, 1920 m. rugsėjo mėn. 15 d., I sesija, 41 posėdis.

28 *V. Vitkauskas,* 10 dienų užfronty... 160 psl.

29 Visą šį labai sunkų, pareikalavusį nepaprasto karininkų ir kareivių ištvermingumo, ištisą savaitę trukusį mūsų dalinių užfrontės žygį gan išsamiai, pasigėrėtinai dalykiškai ir vaizdžiai aprašė pats 7 pėst. pulko III bataliono vadas kpt., vėliau gen. Vincas Vitkauskas jau cituotame straipsnyje Karo Archyve, II t., 1925, 159-183 psl. Ilgoką šio Vitkausko straipsnio santrauką davė nežinomas autorius Karyje: *J. G.,* III bataliono veiksmai užfronty (Karys, nr. 32, Kaunas, 1928). Taip pat Karyje savo atsiminimus apie šį žygį parašė ir žygio dalyvis kpt. Vitkausko padėjėjas, tuometinis 7 kuopos vadas ltn., vėliau mjr. Juozas Černius: *J. Černius,* Šešiolika dienų užfrontėje (Karys, Brooklyn, N.Y., 1975, nr. 3, 87-91 psl. ir nr. 4, 128-130 psl.). Šiek tiek papildomų žinių apie tą žygį davė ir vienas kitas žygio dalyvis savo paskelbtuose atsiminimuose. Vitkauskas paskelbė šio žygio aprašymą dar šviežia atmintimi, vos 5 metams praėjus nuo pačių įvykių. Be to, jam buvo prieinama ir visa dokumentinė medžiaga. Tad. Vitkausko atsiminimai ir yra patikimiausias šaltinis, kuriuo čia daugiausia rėmiausi, paprastai jo nebeminėdamas net ir išnašose.

30 *J. Černius,* Šešiolika dienų užfrontėje (Karys, 1975, nr. 3, 88 psl.).

31 Prie pat Ribnyčių kpt. Vitkauskas, pamatęs tamsoje už kokių 15-20 žingsnių priartėjusį raitininką, jį prisivijo ir nutvėrė už peties. Tai buvo kazokas, kuris manė, kad mūsiškiai yra lenkai, ir norėjo apie tai pranešti savo šimtinės vadui, kuris pamiškėje savo dalinį jau buvo išskleidęs ir pasiruošęs šaudyti. Vitkauskas paleido kazoką su vienu savo žvalgu įspėti šimtinės vado ir pakviesti jo pas save. Tačiau iš atvykusio šimtinės vado maža tebuvo naudos, nes jis buvo visiškas bemokslis, į "šimtininkus" pakeltas iš paprastų eilinių. Jis nemokėjo net parašyti savo pulko vadui pranešimo ir visai nesiorientavo padėtyje. *V. Vitkauskas,* ten pat, 167 psl.

32 Tas pat, ten pat, 167 psl. Šį įvykį plačiau aprašė savo atsiminimuose ltn. Černius. Bežygiuodamas jis susipažino su latviu Alksniu, bolševikų komisaru, vėliau sovietiniu generolu ir aviacijos viršininku, Stalino sušaudytu per partijos valymą. Alksnis pasakė Černiui, kad prie Vosyliškių esančiame 37 divizijos štabe yra sulaikyta 12 lietuvių kareivių. Jis patarė ten nuvykti ir tuos kareivius atsiimti. Kpt. Vitkausko

įsakytas, ltn. Černius su pasiuntiniu nuėjo į bolševikų divizijos štabą. Ten jis rado net dviem revolveriais ginkluotą komisarą, netrukus atėjo dar du komisarai ir du ginkluoti sargybiniai. Pasakęs, kad tikrai yra suimti keli lietuviai kareiviai, komisaras pradėjo lietuvius visaip plūsti ir pagaliau prikišo: "Ar jūs atsimenate, kaip ant Neries kranto prie Bistryčios jūs mus, raudonarmiečius, nuginklavote ir išvaikėte?" Černius aiškinosi, kad jis ten nebuvęs ir apie tai nieko nežinąs. Tačiau komisaras, net užsikirsdamas ir putodamas, vis keikėsi ir tą įvykį minėjo. Iš tikrųjų toks įvykis buvo atsitikęs kaip tik 7 pulko III bataliono bare. Kartą atbėgo pas ltn. Černių du ūkininkai iš tos Neries pusės, kur stovėjo bolševikai, ir skundėsi, kad jie plėšia žmones. Mūsiškių būrys persikėlė per Nerį ir raudonuosius nuginklavo, be to, kaimiečiai jų komisarą apstumdė. Pagaliau visi bolševikai buvo paleisti ir įspėti, kad ten daugiau nesirodytų. Dabar po netrukus į štabo atvykusio Alksnio karšto susikirtimo su kitais komisarais Černius ir kareiviai buvo paleisti. *J. Černius* ten pat (Karys, 1975, nr. 3, 90 t.).

33 *J. Petruitis,* ten pat, 148 psl.

34 *V. Vitkauskas,* ten pat, 171 psl.

35 *J. Petruitis,* ten pat, 152 psl.

36 *T. Kutrzeba,* ten pat, 190 psl.

37 *A. Antanaitis,* ten pat, 111 psl.

38 Tas pat, ten pat, 111 psl.

39 *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 276 psl. Pagal Kutrzebą, lenkų 4 raitininkų brigados vadas tik rugsėjo 26 d. sužinojo, kad jo dalis rugsėjo 25 d. paėmė kaip grobį 4 patrankas ir 3 kulkosvaidžius. Tai ir buvo kaip tik mūsų 1 baterija, nes Rodūnios rajone tuo metu kitokių artilerijos dalių nebuvo.

40 *V. Vitkauskas,* ten pat, 181 psl. Antanaitis apie tą momentą rašo: "Atsidėkodami kapitonui Vitkauskui, sugiedojome Tautos himną, pakėlėme jį ant rankų ir šūktelėjome jam valio!" *A. Antanaitis,* ten pat, 112 psl.

41 *J. Smoleński,* ten pat, 468 psl.

42 *T. Kutrzeba,* ten pat, 219 psl.; *J. Smoleński,* ten pat, 464 psl.

43 Dėl šio įvykio aplinkybių ir eigos Karyje buvo kilę ginčų. P. Genys rašo, kad jis pats tuo metu buvo bataliono vadas ir teturėjo tik vieną kuopą. I pėst. pulko vadas Genį pasišaukęs į Rodūnią ir įsakęs jam užimti užnugario apsaugai nuo Nočios iki Varėnos 20 km ilgumo barą. Pagal Genį, "Lenkų žygiavo didelės jėgos ir jų kavalerija netikėtai apsupo Nočios miestelį. Mūsų kuopos netarpinei apsaugai šaudant, kuopos vadas išvedė kuopą link Eišiškių". *P. Genys,* Kepurė išgelbėjo nuo nelaisvės (Karys, 1968, 1, 9 psl.). Griežė-Jurgelevičius tvirtina, kad čia cituotasis Genio atsiminimų skirsnelis esąs visai netikslus. Nelaimė įvykusi dėl to, kad, atvykus į Nočią, nebuvę pasirūpinta tinkama apsauga. Lenkų pradžioje ten tebuvę tik apie pusę eskadrono. Jokio apsupimo jie neįvykdę. *S. Griežė-Jurgelevičius,* Lenkų raiteliai Nočioje (Karys, 1968, 4, 111 t.). Šį įvykį plačiau nagrinėjo ir plk. ltn. Viršila: *P. 1. I. V.,* Žvilgsnis į P. Genio straipsnį "Kepurė išgelbėjo nuo nelaisvės" (Karys, 1977, 5, 166 tt.).

44 *P. Genys,* ten pat, 9 psl.

45 A., Kovoje su lenkais 1920 m. dėl Varėnos geležinkelio mazgo (Karys, 1938, nr. 34, 952 psl.).

46 Tas pat, ten pat, 952 psl.

47 Pagal A., Varėną puolęs 201 pėst. pulkas, tačiau pagal Smolenskį — 205. A., ten pat, 953; *J. Smoleński,* ten pat, 466 psl.

48 A., ten pat, 953 psl. Šarvuotas traukinys "Gediminas" buvo pradėtas statyti Kauno geležinkelių dirbtuvėse 1920 m. sausio mėn.

Jis tebuvo įrengtas tik per 7 mėnesius, nes trūko šarvų, specialių stovų pabūklams ir kulkosvaidžiams, tinkamų įrankių ir prityrusių mechanikų. Rugpiūčio 24 d. karininkas Jonas Kraucevičius gavo įsakymą suformuoti šarvuotą traukinį ir jam vadovauti. To meto sąlygomis šarvuoto traukinio įrengimo reikmenų negalima buvo pirkti, todėl technikos ir ginklavimo atžvilgiu traukinys turėjo trūkumų: garvežys buvo pusiau šarvuotas, artilerijos lėkštvagoniai buvo visai be šarvų, pabūklai nebuvo pritaikyti šaudyti visomis kryptimis, sunkieji kulkosvaidžiai neturėjo specialių stovų. Tačiau ir toks šarvuotas traukinys buvo gera kovos priemonė veikti geležinkelių linijomis, juoba kad ir to meto mūsų priešų ginklavimas ir technika nebuvo tobula. "Gedimino" sąstatas buvo šis: 1 garvežys, 3 artilerijos lėkštvagoniai, kiekvienas jų ginkluotas 2 pabūklais, 2 vagonai kulkosvaidžiams (pagal Žadvydą, kiekvienas vagonas ginkluotas 6 vokiškais sunkiaisiais kulkosvaidžiais, pagal Kraucevičių — abiejuose kulkosvaidžių vagonuose buvo 8 kulkosvaidžiai; žr. toliau naudoto Kraucevičiaus straipsnio 299 psl.). "Gediminas" turėjo dar 3 keleivinius III klasės vagonus ir 11 prekinių vagonų. Ant vieno artilerijos lėkštvagonio buvo pastatyta šarvuota vadovietė. Lubose buvo padaryta anga iš vidaus kopėčiomis lipti į sekyklą. Abiejuose šonuose buvo įtaisyta po 2 langelius kulkosvaidžiams įstatyti. Šis artilerijos lėkštvagonis buvo ginkluotas 2 pabūklais ir 4 sunkiaisiais kulkosvaidžiais. Traukinio etatą sudarė: 7 karininkai, 1 karo valdininkas ir 57 kareiviai. Kai buvo gautas įsakymas vykti į Suvalkų frontą, karininkai dar nebuvo tinkamai susipažinę su šarvuoto traukinio technikinėmis ir taktinėmis savybėmis ir kareiviai dar nebuvo apmokyti. Tame įsakyme buvo pabrėžta: "Šarvuotas traukinys savo pasirodymu fronte turi kovojančius kareivius moraliai paremti ir lenkams parodyti, kad lietuviai turi šarvuotą traukinį". Prieš vykdama į frontą "Gedimino" įgula atliko mokomuosius šaudymo pratimus Varėnos poligone. *O. Žadvydas,* Šarvuočių rinktinė (Karys, 1970, 7, Brooklyn, N.Y., 204 t.).

49 Šie "Gedimino" veiksmai čia perteikiami pagal paties traukinio vado Kraucevičiaus straipsnį. *Ats. plk. Kraucevičius,* Iš atsiminimų apie šarvuoto traukinio veiksmus 1920 m. (Redagavo komisija, Karo technikos dalys, 1919-1939, Kaunas, 1939, 298-301 psl.).

50 Ltn. Vileniškio pasilikimo traukinyje klausimu yra dvi versijos. Kraucevičius rašo: "Įsakiau j. ltn. Vileniškiui per kelias minutes palaikyti kulk. ugnį, kad lenkai nepamanytų, kad traukinys yra visiškai apleistas, kitaip lenkai būtų galėję tuoj pulti ir pagrobti bei iššaudyti besitraukiančius". Tas pat, ten pat, 300 psl. Žadvydas tą kovos momentą šitaip vaizduoja: "Kai bandymai nustumti vagoną nuo kelio nepavyko, šarvuoto traukinio vadas įsakė įgulai sugadinti pabūklus, kulkosvaidžius ir apleisti traukinį. Tačiau vado įsakymas nebuvo perduotas ltn. A. Vileniškiui, kulkosvaidžių vagono vadui. Jis nežinodamas apie įgulos pasitraukimą, su kulkosvaidžiais dar keletą valandų neleido priešui priartėti prie šarvuoto traukinio. Nutrūkus ryšiui su vadoviete, neatsiliepiant telefonui, pasiuntė kulkosvaidininką sužinoti tylos priežastį. Deja, traukinio įgulos jau nebuvo. Tuomet ltn. A. Vileniškis nutraukė kautynes ir, naudodamasis vakaro prieblanda, apleido su savo kulkosvai-

dininkais šarvuotą traukinį". *O. Žadvydas*, ten pat, 206 t. Patikimesnė atrodo Kraucevičiaus versija, nes lenkai traukinį paėmė daug anksčiau, negu tvirtina Žadvydas. Pagal A., įgula turėjo palikti traukinį apie 11 val. A., ten pat, 953 psl.

51 *Ats. plk. Kraucevičius*, ten pat, 301 psl.

52 *O. Žadvydas*, ten pat, 207 psl.

53 *Ats. plk. Kraucevičius*, ten pat, 301 psl.

54 *A.*, 953 psl.

55 Tas pat, ten pat, 953 psl.; LE, XXI, 313 psl.

56 *A.*, ten pat, 953 psl.

57 Mjr. Songinas aprašė, kaip vyko 6 pėst. pulkas iš Suvalkijos į naują frontą. Pulkas pasiekė Šeštokų geležinkelio stotį rugsėjo 29 d. švintant ir apsistojo aplinkiniuose kaimuose. Ten jis papildė šaudmenų atsargą ir pakeitė suplyšusius batus bei drabužius. Pulkas buvo pilnos sudėties, nors po Seinų kautynių sumažėjusias kuopas ir reikėjo papildyti. I bataliono 2 ir 3 kuopos buvo jau pusėtinai paruoštos kautynėms. II bataliono 5 kuopa, naujo kuopos vado vadovaujama, atgavo pasitikėjimą savimi. Rugsėjo 31 d. pulkas gavo įsakymą skubiai vykti į Nedingės rajoną ir neleisti lenkams toliau veržtis. Tik iš rugsėjo 31 į spalio 1 d. naktį teatvyko traukinys vienam batalionui. Kadangi galima buvo tikėtis, kad lenkų raitininkai, prasiskverbę per frontą, veikė kelionės rajone, tai pulko vadas nusprendė pirma tesiųsti Nedingės link tik vieną batalioną. Į pirmą traukinį buvo paskirtas kpt. Ignatavičiaus vadovaujamas II batalionas. Su batalionu kartu vyko ir pulko vado padėjėjas mjr. Stapulionis, turėjęs uždavinį susipažinti su to rajono vietos aplinkybėmis ir, atvykus pulkui, painformuoti apie tai pulko vadą. II batalionas spalio 1 d. apie 15 val. išvažiavo į Alytų Varėnos link. Traukinys važiavo labai iš lėto, ypač ruože Alytus - Varėna, nes ten galima buvo laukti geležinkelio užminavimų. Tik spalio 2 d. apie 23 val. traukinys pasiekė Bukiškių (Bukauciškės) stotį ir ten išsikrovė. Krautis teko ilgai, nes išsikrovimo vieta buvo labai siaura ir tik po vieną vagoną tegalima buvo išsikrovinėti. Iš Bukiškių batalionas žygiavo žygio tvarka su apsauga per Arčiūnus - Pakaršę - Laičius Nedingės link. Spalio 3 d. apie 14 val. pasiekęs Laičius, batalionas sužinojo, kad Perlojoje buvusi 1 pėst. pulko kuopa, lenkų spaudžiama, pasitraukė į Daugus, palikusi Nedingę be apsaugos, ir kad Nedingė jau lenkų užimta. 6 pėst. pulko štabas, I batalionas, 3 baterija ir III batalionas traukiniais iš Šeštokų per Alytų atvyko į Slabodkos stotį spalio 3 d. apie 11 val. Reikėjo greit išsikrauti, nes lenkai traukinį buvo pastebėję ir jų artilerija jį apšaudė. III batalionas krovėsi prieš Slabodkos stotį lauke, nes stotyje nebuvo jam vietos. Pulkas su apsauga skubiai žygiavo per Biniūnus, Tolkūnus į Laičius. Perlojos kryptimi buvo girdėti kulkosvaidžius ir patrankas smarkiai šaudant. *G. Songinas*, ten pat, 39-41 psl.

58 Tas pat, ten pat, 41 psl.

59 Tas pat, ten pat, 41-47 psl.

60 *A.*, ten pat, 954 psl.

61 *Ats. ltn. Vincas Tiknys*, Varėnos kautynes atsiminus (Karo Archyvas, IX t., Kaunas, 1938, 238 psl.). Anot Tiknio, 3 pėst. pulkas iš Suvalkijos atžygiavęs, vakare (tai turėjo būti spalio 3 d., A.R.) sustojo prie Alytaus-Varėnos geležinkelio, 5 km nuo Varėnos. Kulkosvaidžiai ir šautuvai be perstogės tarškėjo. Pulkas tuojau sugadino apie 50-60 m geležinkelio bėgių, kad apsisaugotų nuo netikėto šarvuoto traukinio

puolimo. Apie 22 val. iš žvalgų buvo sužinota, kad lenkai tvirtinasi, matyt, laukdami mūsų puolimo. Kitą dieną 5 val. ryto 1 batalionas turėjo pulti iš Ežeriekų kaimo ir išmušti priešą iš magazinų; antras batalionas tuo pat laiku turėjo pradėti pulti geležinkelio kryptimi link Varėnos. Dar kairiau veikė 1 pėst. pulkas. Batalionui tik įėjus į Ežeriekų kaimą, priešakyje pradėjo kristi lenkų artilerijos sviediniai, tačiau jie nieko nebuvo sužeidę. Lygiai 5 val. batalionas išėjo iš Ežeriekų kaimo ir, išsiskleidęs grandinėn, per artilerijos šaudyklą nutraukė link magazinų. Ltn. Tiknys su savo kuopos I būriu ir viena kulkosvaidžių grandimi sustojo 136 aukštumoje, nes turėjo dengti batalioną nuo puolimo pro Glėbo ežerą iš užnugario. Batalionui priartėjus prie magazinų, lenkai paleido smarkią ugnį iš įvairių ginklų. Tuo pačiu atsakė ir mūsiškiai (su pulku buvo atvykusi ir 3 lauko baterija). Neišlaikę mūsų puolimo, lenkai apleido įtvirtintas vietas ir pasitraukė, bet greitai, susilaukę pagalbos, pradėjo supti batalioną iš dešinės. Batalionas turėjo trauktis. Apie 14 val. mūsų lėktuvų eskadrilė apšaudė iš kulkosvaidžių lenkų dalinius Varėnoje. Vienas lėktuvas buvo priverstas nusileisti lenkų pusėje. Čia žuvo lakūnas ltn. J. Kumpis ir buvo sunkiai sužeistas žvalgas ltn. J. Pranckevičius. Apie 15 val. žygio vora artėjantis lenkų batalionas buvo prileistas ligi 500 metrų nuo apkasų, ir į jį buvo paleista smarki kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis. Gulinčiam lygiame lauke lenkų batalionui po valandos atėjo pagalba, be to, pradėjo šaudyti iš mūsų paimtasis šarvuotas traukinys "Gediminas". Artilerijos ugnis, ypač iš šarvuoto traukinio, buvo tokia taikli, jog net užvertė mūsų apkasus žemėmis. Kpt. Dumčiaus vadovaujama 3 kuopa neišlaikė smarkios artilerijos ugnies ir pasitraukė. Sunkiai sužeistas vyr. ltn. Adomonis mirė lenkų pusėje. Buvo atgautas jo kūnas su lenkų dovanotu ąžuolo lapų vainiku ir lenkišku užrašu. "Didvyriškai žuvusiam Lietuvos karžygiui". Tos dienos kautynėse žuvo 3 pėst. pulko du karininkai, vyr. pusk. Gagela ir keletas kareivių. Tas pat, ten pat, 234-238 psl. Man pačiam paliko gilų įspūdį vyr. ltn. Adomonio patriotinė kalba, pasakyta Rževo lietuvių karių susirinkime 1917 m. Adomonis pasisakė už atskirų lietuviškų dalinių steigimą. Susirinkimui pirmininkavo plk. Stanaitis (vėliau kariuomenės vadas).

62 *A.*, ten pat, 954 psl.

63 *G. Songinas,* ten pat, 47-51 psl.

64 Plg. tas pat, ten pat, 52-57 psl.

65 *J. Smolenski,* ten pat, 466 psl.

66 *A.*, ten pat, 954 psl.

67 *P. Lossowski,* ten pat, 251 t.

68 Tas pat, ten pat, 259 t. Plg. *J. Urbšys,* ten pat, 38 t.

69 *P. Lossowski,* ten pat, 275 t.

70 *W. Pobóg-Malinowski,* Najnowsza historia polityczna Polski, 1864-1945, t. II, cz. I, Londyn, 1956, 349 psl.; *J. Urbšys,* ten pat, 39 psl.

71 *J. Lossowski,* ten pat, 276 psl.

72 *V. Širvydas,* Bronius Kazys Balutis, 1951, U.S.A., 62 psl. Pagal Lossovskį stebėtojais buvo: Pabaltijo kraštams JAV atstovas Kelley ir anglų misijos Pabaltijo kraštuose Dellahaye ir Padgitter. Pagal Širvydą kiek kitaip: anglas mjr. Pargitter, italas kpt. Umberto Sala ir amerikietis kpt. Robert Kelly. Biržiškos minimi: Umberto Sala, Pargetter, amerikietis kpt. Kelly. *P. Lossowski,* ten pat, 277 psl., 39 išnaša; *V. Širvydas,* ten pat, 62 psl.; *M. Biržiška,* ten pat, 228 t.

73 Derybų eigą aprašinėjau daugiausia pagal jau cituotą Lossovskio

veikalą: *P. Lossowski*, ten pat, 277 tt.

74 Rugsėjo 30 d. lenkų delegacija gavo gen. št. viršininko gen. Rozvadovskio instrukciją, kad Lietuvos kariuomenė turi pasitraukti už geležinkelio linijos Kalvarija (čia suklysta, A.R.) - Alytus, bet civilinė lietuvių administracija galinti likti vietoje. Pakaitomis už prisitaikymą prie šių reikalavimų, kaip skelbė instrukcija, lenkai neokupuosią Vilniaus. Mackevičius dėl tos instrukcijos atsiklausė Vyriausios Stovyklos. Iš ten jam buvo pranešta, kad "gen. Rozvadovskio pateiktos sąlygos neatitinka Komendanto (t.y. Pilsudskio, A. R.) norų". Tatai bus veikiausiai Rozvadovskio su Pilsudskiu nesusipratimų atgarsis. Tas pat, ten pat, 278 psl., 41 išnaša.

75 Dėl šių lenkų kariuomenės veiksmų Voldemaras taip pat įteikė protesto notą Tautų Sąjungos pirmininkui Bourgeois. Tas pat, ten pat, 278 psl., išnaša 42.

76 1920 m. spalio 6 d. Pakraščių Sargybos pasiuntinio slaptas raportas, AAN, TSK, t. 29. Tas pat, ten pat, 280 psl., 46 išnaša.

77 Dėl lenkų agresingų žygių Varėnos rajone Lietuvos diplomatai skundėsi ir Tautų Sąjungai. Grafas Tiškevičius, pvz., spalio 6 d. apie juos informavo Drummondą. Tas pat, ten pat, 282 psl., išnaša 52.

78 CAW, OII, t. 136. Tas pat, ten pat, 282 t., išnaša 54.

79 Lukasevičius dėl to kaltino Komisiją šališkumu. Prancūzų plk. Chardigny jisai prikišo rusofiliškumą (mat, per karą jisai buvo attaché prie rusų Vyriausios Stovyklos). Mjr. Keenaną jis apibūdino kaip nepalankiai nusiteikusį Lenkijai. Tas pat, ten pat, 283 psl., išnaša 53.

80 Lukasevičius savo ataskaitoje Užsienių Reikalų ministerijai rašė, kad, nors lenkų delegacija ir buvo užklupta įvykusių faktų, tačiau ji neprieštaravo, nes "reikalas lietė svarbiausia karo veiksmų sustabdymą Varėnos rajone, ir tatai sutapo su mūsų pačių ketinimais". Lukasevičiaus ataskaita Užsienių Reikalų ministerijai 1920.X.8. Tas pat, ten pat, 283 t.

81 Paturčių kaimas buvo prie vieškelio Varėna - Eišiškės, apie 12 km į šiaurės vakarus nuo Eišiškių.

82 Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis. Užsienių Reikalų Ministerijos leidinys. Surinko ir sutvarkė *Pranas Dailidė,* Užs. Reik. Ministerijos Referentas. Tomas I, 1919-1929, Kaunas, 1930 Vytauto Didžiojo metai, 58-61 psl.

83 Originale "sustabdydamos". Čia, matyt, rikta. Greta duotame prancūzų kalba tekste parašyta: "Au cours de la rédaction..." (atseit, "redaguodamos"). Čia bus veikiausiai iškreiptas žodis "sustatydamos", ypač kad ir tolimesnėje pastraipoje pavartota to paties žodžio forma "sustatyta".

84 *P. Lossowski,* ten pat, 286 psl.

85 Tas pat, ten pat, 286 t.

86 Tas pat, ten pat, 287 psl.

87 M. Biržiška, ten pat, 226 psl. Dar ir gen. Katche spalio 5 ir 6 d. telefonavo krašto apsaugos ministrui Žukui. *K. Žukas,* ten pat, 307 t.; *M. Biržiška,* ten pat, 226 psl.

88 AAN, Żeligowski, t. 21, k. 33. *P. Lossowski,* ten pat, 291 psl.

89 *L. Natkevičius,* Aspect politique et juridique du differand polono-lithuanien, Paris - Kaunas, 1930, 206 tt.

90 M. Biržiška rašo: "Ir J. Lukasevičius panašiai man prasitardavo, dar ir Daugpilį mums dovanodamas". *M. Biržiška,* ten pat, 231 psl.

91 *T. Katelbach,* Rola Piłsudskiego w sprawie polsko-litewskiej (Niepodległość, t. I (-o wznowieniu), Londyn, 1948, 103 ps.).

92 Tas pat, ten pat, 104 psl.

93 Tas pat, ten pat, 104 psl.

94 Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas ogłoszonych. Tov. V. Warszawa, 1937. Instytut Józefa Piłsudskiego, poświęcony badaniu najnowszej historii Polski, 80 tt. Ta linija ir kitų lenkų nuomone, "buvusi, berods, labiausiai objektyvus ir pagrįstas skaičiavimas, sudarė faktišką lietuviškų ir lenkiškų bei gudiškų plotų ribą vadinamosios tautinės pusiausvyros pagrindu". *W. Wielhorski*, Polska a Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów, Londyn, 1947, 309 psl. Plg. *T. Komarnicki, Pi*łsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich (Niepodległość, Tom czwarty (po wznowieniu), Londyn, 43 psl.; *T. Katelbach,* ten pat, 107 psl. Pastarasis nurodo, kad šiuo tautinės pusiausvyros pagrindu "apie 160.000 gyventojų lietuvių paliekama lenkų pusėje ir apie tiek lenkų gyventojų lietuvių pusėje".

95 Listy Józefa Piłsudskiego. Wstęp Kazimierza Switalskiego (Niepodległość, Tom siódmy (po wznowieniu), 1962, Londyn, 27 psl.

96 Mjr. Nienievskis buvo Gardine kaip ryšio karininkas prie Obosto vokiečių kariuomenės tranzito iš rytų reikalams.

97 *W. Chocianowicz,* Historia dywizji litewsko-białoruskiej w świetle listów Józefa Piłsudskiego (Niepodległość, Tom siódmy (po wznowieniu), 1962, Londyn, 203 psl.

98 Tas pat, ten pat, 204 tt.; Józef Piłsudski..., Tom. V, Warszawa, 1937, 234 psl.

99 *W. Chocianowicz,* ten pat, 207 psl.

100 Niepodległość, Tom siódmy, 1962, Londyn, List 14.

101 *W. Pobóg-Malinowski,* ten pat, 282 psl.

102 Pats Pilsudskis dėl šio dalių siuntimo taip pasisako: "Tatai įvyko ryšium su mano jau tada kilusiu ketinimu 41 pulką, kaip suformuotą iš Suvalkijos savanorių, siųsti į gimtąjį kampelį išvaduoti nuo lietuvių-bolševikų užpuolimo. Tačiau 19 divizija, taip pat suformuota iš mūsų pakraščių, turėjo išvykti, kaip sakė įsakymas, skubiais transportais per Varšuvą - Siedlecą (Siedlce) Čeremchos kryptimi, kad iš karto stotų kaip priešakinė sauga vaduoti savo artimesnės tėvynės nuo priešo..." Józef Piłsudski..., Tom VII, 131 psl.; *W. Ciechanowicz,* ten pat, 210 psl.

103 "Pagrindinis būsimųjų Nemuno kautynių bei vėlesnio teritorijos tarp Nemuno ir Dauguvos užvaldymo planas buvo daromas kartu... Tam ir buvo nukreipta 1 lietuvių-gudų divizija dar liepos 19 d. į Palenkės Bielską (Bielsk Podlaski), o 41 pėst. vad. Suvalkų pulkas... į Grajevą". *T. Kutrzeba,* ten pat, 24 t.

104 Kiekviena Lenkijos sritis, steigdama dalis, pradėdavo numeruoti jas nuo pradžios. Taip buvo 1 legionų, 1 Didžiosios Lenkijos, 1 lietuvių-gudų divizija. Traukiantis lenkų kariuomenei nuo bolševikų, maišačiai išvengti krašto apsaugos ministras gen. Sosnkovskis pakeitė numeraciją, ir lietuviųgudų divizija buvo gavusi 19 pėst. divizijos vardą. Plg. *W. Ciechanowicz,* ten pat, 210 psl.; *T. Kutrzeba,* ten pat, 24 psl. 1 išnaša.

105 *W. Ciechanowicz,* ten pat, 211 psl. Šis patvarkymas senų divizijos kareivių tarpe sukėlė tam tikrą kartėlį, nes divizija buvo jau pasižymėjusi ankstesnėse kovose. Dar didesnį tiek karininkų, tiek ir kareivių nepasitenkinimą buvo sukėlęs divizijos vardo pakeitimas į 19 diviziją.

106 Józef Piłsudski..., Tom VI, 1937, Warszawa, 126 psl.

107 Toje pačioje paskaitoje Pilsudskis

taip aiškino, dėl ko jis pasirinko gen. Želigovskį: "Išrinkau generolą, dėl kurio buvau labiausiai tikras, kad dėl savo būdo sugebės išsilaikyti kaip reikia ir savo kariniu darbu nesipriešins tiek vyriausybės, tiek ir mano liepimams ir reikalavimams". Ten pat, 126 psl.

108 *Kpt. Waligóra,* Kaip Želigovskis užėmė Vilnių. Iš lenkų kalbos išvertė kpt. Vilutis, išspausdinta iš Mūsų Žinyno 79 nr., 11 psl. Šio vertimo originalas: *B. Waligóra,* Zajęcie Wilna przez gen. Želigovskiego (Bellona, 1930, t. 36).

109 Juozo Pilsudskio institute Londone yra gen. Lucijono Želigovskio raštų 18 atskirų fragmentų — 98 mašinėle ir 344 ranka rašyti puslapiai. Pilsudskio Instituto leidžiamame žurnale "Niepodległość" III tome yra paskelbta ir Želigovskio atsiminimų iš 1920 m., susijusių su Vilnium. Tą atsiminimų dalį kun. prel. M. Krupavičius paskelbė Tėvynės Sarge, iš kurio čia ir cituoju. *M. Krupavičius,* Iš Želigovskio prisiminimų (Tėvynės Sargas, 1955, V tomas, 2/12 nr., Čikaga, 69 psl.). Iš tikrųjų "kalba" nebuvo tokia "lengva", kaip čia Želigovskis rašo. Tai matyti iš tos pasikalbėjimo dalies, kurią M. Biržiška taip aprašė: "Želigovskis nebuvo pirmas, į kurį Pilsudskis kreipėsi, pasiūlydamas prieš jį "sukilti". Tačiau pirmieji generolai, kurie gavo šitokį pasiūlymą, vienas po kito atsisakė, nesutikdami prisiimti negarbingo kariui žygio — dirbtinio karinės sutarties laužymo. Kai tas pats buvo pasiūlyta Želigovskiui, šis iš viso nesusivokė, kas čia darosi, kam ir prieš ką jis turi "sukilti", jei su lietuviais jau susitarta, ir be Pilsudskio įsakymo nesutiko prieš lietuvius žygiuoti. Tuomet Pilsudskis, kaip vyriausias vadas, pareiškė jam tai įsakęs atlikti, ir šis tepasakė: "Rozkaz" (klausau!) ir išėjo jau kitų parengtam žygiui vadovauti. Jam išėjus, Pilsudskis ciniškai apie Želigovskį draugams pastebėjo: "Maniau, jog turiu reikalą su žmogum (myślałem že to człowiek), o čia d...wołowa" (jautinė...). *M. Biržiška,* ten pat, 238 psl.

110 Gen. Rzondkovskis ne tik nebuvo kilęs iš Vilniaus krašto, bet jis, kaip tiesiabūdis karys, nebuvo ir surežisuoto "maišto" karštas šalininkas. 1931 m. kpt. Waligóra pagal Rzondkovskio žodžius surašė reliaciją apie jo 1920 m. spalio 2 d. Lydoje pokalbį su Pilsudskiu. Kalbėtasi šitaip: "Maršalas Pilsudskis kreipėsi į mane šiais žodžiais: "Na, generole, reikia sukilti. Nesuprantu, Pone Maršale! Na, reikia sukilti ir paimti Vilnių. Įsakymas (klausau), Pone Maršale! Ne, tai ne įsakymas, aš Tamstai to įsakyti negaliu... Tatai Tamsta turi prisiimti savo atsakomybe. Ar Tamsta sutinki? Taip, Pone Maršale! Dėkoju, atsiųsiu čia jums Želigovskį". *P. Lossowski,* ten pat, 272 psl., 26 išnaša.

111 Šiuos duomenis, gautus iš perėjusių į lietuvių pusę lenkų gen. št. karininkų Želigovskio armijos ginklavimo skyriaus viršininko podporučniko Grodzkio ir štabo propagandos skyriaus vedėjo kpt. Bučinskio, teikia lietuvių šaltiniai: *V. Širvydas,* ten pat, 65 t.; *C. Graužinis,* La question de Vilna, Paris, 1927, 63 psl.; *L. Natkevičius,* Aspect politique et juridique du differand polono-lithuanien, Paris-Kaunas, 1930, 209 psl.

112 "Etinė pusė, kuri man mažiausiai rūpėjo, buvo pagal mane visai tvarkoje", rašo Želigovskis. Pagal pirminį planą, pirmiausia Želigovskis turėjo parašyti Pilsudskiui atvirą laišką, klausdamas, koks bus Vilniaus krašto likimas ryšium su tuo, kad Rusija jį ati-

davė lietuviams. Į tai valstybės viršininkas turėjo atsakyti, kad Lenkija esanti suvaržyta įsipareigojimų ir gyventojams padėti negalinti, tačiau gyventojai patys turi reikalauti savo teisių. Po to Želigovskis turėjęs parašyti kitą laišką, pranešdamas Pilsudskiui, kad jis atsistatydina ir pradeda vykdyti Vilniaus krašto sukilimą. Iš tikrųjų tebuvo paskelbtas tik antrasis laiškas. *P. Lossowski,* ten pat, 272 psl.

113 1923 m. rugpiūčio 25 d. Vilniuje laikyta Pilsudskio paskaita. Józef Piłsudski..., t. VI, 128 psl.

114 *T. Kutrzeba,* ten pat, 304 t.

115 *A. Przybylski,* Konflikt polsko-litewski 1919-1920, referat — maszynopis, s. 35, AAN Kolekcja odpisów dokumentów nr. 12, Tabela pt. "Zestawienie sił użytych do osłony przeciwko Litwinom". Plg. *P. Lossowski,* ten pat, 273 psl., 31 išnaša. Pagal Waligórą, Želigovskio grupėje buvo maitinami 1 lietuvių-gudų divizijos 348 karininkai, 12.376 kareiviai, 976 jojamieji arkliai, 341 artilerijos arkliai, 2968 gurguolės. Mjr. Koscialkovskio grupėje — 2.667 kareiviai. *Kpt. Waligóra,* ten pat, 26 psl. schema. Apie lietuvių-gudų divizijos sudėtį taip informuoja lenkų šaltiniai: "...dauguma lietuvių-gudų divizijos kareivių, nepaisant jos pavadinimo, visai nebuvo kilę iš rytinių pakraščių ("krasų"). Vyravo į diviziją įjungti per paskutinius porą mėnesių pašauktieji, kurie buvo kilę pirmiausia iš Galicijos, taip pat iš Lenkijos karalystės (Kongresówka) ir Poznanės krašto. Pvz. Vilniaus pulke, kaip paduoda tuometinis jo vadas mjr. Bobiatinskis, vilniečiai ir "kresininkai" tesudarė tik trečią asmeninės sudėties dalį.' *P. Lossowski,* ten pat, 295 psl.; Relacja ppłka Stanisława Bobiatyńskiego. CAW, WBH, t. 808/68, p. t. 400, 959.

116 *J. Smoleński,* ten pat, 463 psl.

117 Arch. Wojsk., t. nr. 160. Plg tas pat, ten pat, 466 t.; *Kpt. Waligóra,* ten pat, 12 psl.

118 *L. Mitkiewicz,* "Bunt" gen. Lucjana Żeligowskiego (Wiadomości, Tygodnik, Londyn, nr. 17 (1099), 1967). 1965 m. gen. Bortnovskis papasakojo savo atsiminimus L. Mitkevičiui, tačiau juos skelbti leido tik po savo mirties.

119 Tas pat, ten pat.

120 Tas pat, ten pat.

121 Nusiteikimo Lietuvos atžvilgiu skirtumą tarp sulenkėjusių lietuvių ir tikrųjų lenkų galima būdavo net ir išviršiniai pastebėti atsilankius Vilniuje ir Krokuvoje. Vilniuje ne tik rusai, bet ir sulenkėję vilniečiai stengėsi išdildyti visas Lietuvos valstybės reminiscencijas. Dar nuostabu, kad Aušros Vartų išorėje išliko Vytis. Krokuvoje, priešingai, nematyti, kad būtų bijomasi nepriklausomos Lietuvos valstybės atsikūrimo, ir ten, pradedant Vaveliu ir baigiant Žalgirio kautynių paminklu, gausu didžios Lietuvos valstybės praeities liekanų ir simbolių.

122 *Kpt. Waligóra,* ten pat, 14-23 psl.

123 Tas pat, ten pat, 15 psl.

124 Želigovskis telefonavo 2 armijos vadovybei Lydoje, prašydama pranešti Pilsudskiui, kad jis negalįs savo autoritetu prašalinti karinio pobūdžio komplikacijų ir kad jis reikalaująs aukštesnio autoriteto. Želigovskis savo užrašuose pažymėjo, kad spalio 7 d. buvo pati svarbiausia, kad tada viskas vos nesugriuvo. "Koscialkovskio grupė buvo nesuorganizuota, viskas gedo, nebuvo pinigų, gurguolių. Prasidėjo svyravimas, susinervinimas". AAN, Želigovski, t. 21, k. 2. Iš visų pusių Želigovskiui buvę siūloma "sušaukti kažką panašų į mitingus ir atsiklausti visų, ar jie sutinka eiti į Vilnių". Nebūdamas tikras dėl pasėkmių, jis su tuo

nesutikęs. Ten pat, k. 29. Netgi gen. Rzondkovskis sakė, kad, jeigu žmonės rizikuoja savo gyvybe, tai reikia jų atsiklausti. *P. Lossowski,* ten pat, 296 psl.

125 Gen. Bortnovskis Želigovskio kilusios krizės pašalinimą L. Mitkevičiui nupasakojo kiek kitaip, nego kpt. Waligóra. Mitkevičius rašo: "...mjr. Kazimieras Stamirovskis, štabo II skyriaus viršininkas (2 armijos štabo, tačiau, tur būt, ne II skyriaus, bet paties štabo viršininkas, A.R.) man pranešė..., kad turi tikslių ir konkrečių žinių apie tai, kad generolai Želigovskis ir Rzondkovskis... sėdi drauge būstinėje Benekainyse, gurkšnoja arbatą ir, kaip tos pačios mokyklos kolegos, išsijuosę tariasi, ar jie turi žygiuoti į Vilnių ir įvykdyti "maištą", ar taipgi turi likti vietoje, neįvykdyti Vilniaus užėmimo ir operacijos "maištas". Mjr. Stamirovskis specialiai man telefonavo.., kad man tą reikalą išdėstytų. Stamirovskis buvo labai susirūpinęs, nes manė, kad Vilniaus klausimas jau išspręstas. Pagal tas žinias reikalas atrodė nepaprastai rimtas. Jeigu abu generolai nusprendė, jog nežygiuos į Vilnių, tai grėsė pavojus, kad visas Maršalo planas grius. Gavęs mjr. Stamirovskio pranešimą, svarstinėjau, ar turiu tuojau "jusuoti" (telegrafuoti) Maršalui, ar pirmiau eiti pas gen. Sikorskį ir bandyti jį pakreipti, kad jis pats vyktų pas Želigovskį ir įtikintų jį, kad reikia būtinai kelti "maištą" ir užimti Vilnių. Prisipažįstu, kad labai drebėdamas ėjau pas gen. Sikorskį, tačiau tas būdas atrodė man daug paprastesnis... Pranešiau gen. Sikorskiui apie padėtį... Mano dideliam nustebimui ir džiaugsmui gen. Sikorskis, išklausęs manęs, atsakė skubiai, nė kiek nesvyruodamas: "Tuojau važiuoju pas Želigovskį į Benekainis — jis turi įvykdyti vyriausiojo vado įsakymą". Tą pačią dieną jis grįžo vėlai vakare ir pranešė man, kad gen. Želigovskis Maršalo gautąjį įsakymą tiksliai įvykdys, kad žygiuos į Vilnių ir atliks "maištą", kaip jam pavedė Pilsudskis". *L. Mitkiewicz,* ten pat, Kaip matome, gen. Bortnovskio, buvusio gen. Sikorskio III armijos štabo viršininko pasakojimas skiriasi nuo Waligóros suteiktų žinių tuo, kad maršalas Pilsudskis į krizės reikalą nebuvęs įtrauktas. Šiuo atžvilgiu Waligóros versija patikimesnė, nes Waligóra rašė vos dešimčiai metų praėjus nuo įvykių, be to, ir tai svarbiausia, jis cituoja dokumentus. Mitkevičius rašo dar apie kitą to paties meto įvykį, bet jau visai priešingą čia perteiktam. 4 pėst. divizijos vadas gen. W. Zagórskis, žinomas kaip vienas didžiausių Pilsudskio opozicionierių, stovėjo su savo divizija Druskininkų rajone ir buvo nukreiptas tiesiog į Kauną. Jisai taip pat buvo nusprendęs, kad jo divizija taip pat "sukils" ir žygiuos į Vilnių. Tas žinias Bortnovskis buvo gavęs irgi iš mjr. Stamirovskio. Gen. Sikorskio pavestas, Bortnovskis nuvykęs tuojau į Druskininkus ir labai lengvai atkalbėjęs gen. Zagórskį, kad tasai "nesukiltų". Tas pat, ten pat.

126 *Kpt. Waligóra,* ten pat, 24 t. Tuo metu lenkai ne tik tautinį lietuvių atgimimą ir tautinę Lietuvos valstybę paprastai laikė vokiečių ir rusų padaru, bet jie buvo linkę ir Lietuvoje matyti vokiečius ir rusus ne tik ten, kur jų buvo ar bent galėjo būti, bet net ir ten, kur jų visai nebuvo ir kur negalėjo būti.

127 Tas pat, ten pat, 26 tt.

128 Tas pat, ten pat, 28 psl. Čia perteiktose žiniose apie Lietuvos kariuomenės dislokaciją yra vienas kitas netikslumas. Vilniuje tuo metu stovėjo ne visas 7 pėst. pul-

kas, bet tik du jo batalionai — I ir III, nes II batalionas buvo III divizijos vado žinioje. 4 pėst. pulko II batalionas į Jašiūnus iš Vilniaus atvyko ne 7, bet 8 spalio mėn. d.

129 *V. Širvydas,* ten pat, 66 psl.

130 Plg. *K. Ališauskas,* Želigovskieda (Karys, 1971, nr. 2, 43 psl.).

131 Plg. tas pat, ten pat, 43 psl.; *Kpt. Šipelis,* ten pat, 277 psl.; *Kpt. Kraunaitis,* ten pat, 358 t.

132 1 lietuvių-gudų divizijos raportas X. 8 d. 11 val. 30 min., nr. 106. *Kpt. Waligóra,* ten pat, 30 psl. Aprašinėdamas spalio 8 d. lenkų kariuomenės veiksmus naudojausi daugiausia šiuo kpt. Waligóros rašiniu, 28-35 psl.

133 To meto mūsų 4 pėst. pulko II bataliono vadas plk. Jonas Andrašūnas laiške gen. Mikui Rėklaičiui apie ltn. Goldbergą taip rašė: "Artimiausia nuo mūsų buvo 1 kuopa, vadovaujama kpt. Petrovo. Jo jaunesnysis karininkas Jokūbas Goldbergas, prasidėjus mūšiui, pagrobė iš kuopos vado ordonanso arklį ir spruko į mišką. Ten pas eigulį už arklį gavo civilius drabužius ir miškais pasiekė Kauną. 1 kuopa, besitraukdama pro eigulį, atpažino kuopos vado arklį ir sužinojo iš eigulio, kaip jis tą arklį gavo. Po visų mūšių (jis grįžo į pulką su Karo ligoninės liudijimu, kad jis tinka tik nerikiuotės tarnybai. Jokios baudos kažkodėl dėl dezertyravimo iš mūšio lauko jis negavo. Vėliau, iki pasitraukimo iš kariuomenės, jis buvo pulko krautuvės vedėju. Vėliau buvo žydų karių, dalyvavusių Nepriklausomybės kovose, draugijos pirmininku". *J. Andrašūnas,* Laiškas gen. M. Rėklaičiui, 1971 m. spalio 14 d.

134 Spalio 8 d. vakare iš Vilniaus į Varanavą nuvažiavo prancūzų ir anglų karininkai. Ten jie, be gen. Rzondkovskio ir jo štabo, nieko daugiau nerado. Tie karininkai siūlė, kad lenkų dalys susilaikytų prieš Vilnių. Gen. Rzondkovskis į tai pareiškė, kad jis yra karys ir klauso įsakymų gen. Želigovskio, kuris dabar esą fronte ir vedąs kariuomenę. *Kpt. Waligóra,* ten pat, 33 psl.

135 Tas pat, ten pat, 34 t.; Tas pat, Dzieje 85 pułku strzelców wileńskich... 426 t.

136 *J. Petruitis,* ten pat, 186 psl.

137 Tas pat, ten pat, 187 psl.

138 *J. Variakojis,* Laiškas plk. K. Ališauskui, 1955 m. lapkr. 28 d., Chicago; Tas pat, Laiškas plk. Ališauskui, 1959, liepos 17 d., Fix River Heights.

139 Tas pat, ten pat; Tas pat, Laiškas... 1955... Plk. J. Petruitis lenkų puolimo data laiko ne spalio 8, kaip tvirtina lenkų, taipgi ir lietuvių šaltiniai, pvz. plk. J. Variakojis savo atsiminimų knygoje ir laiškuose, bet spalio 7 d. Anot jo, "Dar Suvalkų sutarties pasirašymo dieną viena divizija puolė mūsų 4 pulką, kuris buvo užėmęs Stasylų geležinkelio stotį, Jačiūnus ir Jackūnus. 4 pulkas šiuose punktuose ištisą dieną atkakliai laikėsi, bet vakare nebeįstengė atmušti daug stipresnių priešo jėgų ir buvo priverstas pasitraukti į liniją: Rūdninkai - Šližiūnai - Jažiūnai - Vidnopolis, 25 kilometrai į pietus nuo Vilniaus. Spalių 8 d. iš ryto lenkai pradėjo pulti 4-tą pulką ir šiose pozicijose..." *J. Petruitis,* ten pat, 185 psl. Tačiau čia patikimesnis yra lenkų šaltinis, pagal kurį, kaip jau rašyta, Stasylas lenkai užėmė ne 7, bet spalio 8 dieną. 4 pėst. pulko I bataliono saugomą barą lenkai pradėjo pulti ne 7, bet 8 spslio mėn. d. Plk. Andrašūnas klaidingai nurodo laiką, kuriuo jo batalionas vyko į frontą. Jis rašo: "... mes spalio 8 d. nutarėme padaryti mažą vakarienę. Vakarienės metu gavau pulko vado įsakymą tuojau su b-nu vykt į

Jašiūnus, nes ten atsirado kokia tai neaiški kariuomenė — gal partizanai. Kadangi beveik visi bataliono karininkai buvome toje vakarienėje, daviau kuopų vadams įsakymą, ir po 3 valandų jau vagonuose važiavome". *J. Andrašūnas*, Laiškas gen. M. Rėklaičiui I (be datos). Iš tikrųjų 4 pėst. pulko II batalionas traukiniu vyko į frontą spalio 8 d. rytą. *J. Variakojis*, Laiškas... 1955...; Tas pat, Laiškas... 1959... Plg. Tas pat, 4 pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkas, Brooklyn, N.Y., 1965, 66 psl.

140 *J. Andrašūnas*, Laiškas gen. M. Rėklaičiui II, 1971 m. spalio 14 d.

141 *J. Variakojis*, Laiškas . . . 1955; Tas pat, Laiškas . . . 1959.

142 Tas pat, 4 pėst. . . . pulkas . . ., 66 psl.; *J. Andrašūnas*, Laiškas I. Pagal plk. Andrašūną, kun. Balandį lenkai Vilniuje iš nelaisvės paleidę, pagal plk. Variakojį — jam pasisekę iš nelaisvės pabėgti. Už telefonogramos su svarbiu pranešimu perdavimą kapelionas Balandis gavo Vyčio kryžių su kardais. *J. Andrašūnas*, ten pat.

143 Tas pat, ten pat.

144 Tas pat, Laiškas II. Apie Jašiūnus labai aplenkėję gyventojai. Nuimant lauko sargybas, buvo panaudotas gudrumas. Du žvalgų komandos raitininkai, prisisegę prie kepurių iš belaisvių atimtus erelius, pasileido ieškoti lauko sargybų. Jie klausdavo lenkiškai: "A gdzie tu są litwini?" Žmonės mielai paaiškindavo, kur stovi lauko sargyba ar užtvara. Mūsų raitininkai padėkodavo lenkiškai už nurodymus, bizūnai aplupdavo nurodinėtojus ir zovada nujodavo įspėti mūsiškių, kur trauktis. Tekdavę užeiti ir grynai lietuviškus kaimus, kur žmonės verkdavo, kad turėdavome trauktis. Tas pat, ten pat.

145 *V. Girštautas*, 1920 metų spalio 9 diena (Karo Archyvas, X, Kaunas, 1938, 183 t.).

146 Tas pat, ten pat, 184 t.

147 *V. Vitkauskas*, Želigovskiados dienų atsiminimai (1920. 9-17 d.) (Karo Archyvas, III t., 1926 m., 260 psl.); plg. *J. Petruitis*, ten pat, 191 psl.

148 *Kpt. Waligora*, ten pat, 36 psl.

149 Tas pat, ten pat, 35 t.

150 Tas pat, ten pat, 36 psl.

151 Tas pat, ten pat, 37 tt.

152 *V. Vitkauskas*, ten pat, 260 psl.; *J. Petruitis*, ten pat, 191 psl. Pagal Vitkauską, "Tame pat pranešime papildomai pranešama, kad iš 9 pulko gauta žinių, jog jis apleidžiąs pozicijas ir traukiąsis". Ten pat, 261 psl. Tačiau iš tikrųjų, kaip matyti iš lenkų šaltinio (Waligóra) ir iš lietuviškojo (9 pėst. pulko I bataliono ats. mjr. Girštautas), 9 pėst. pulkas užimtosiose pozicijose dar po to laikėsi keletą valandų.

153 *V. Girštautas*, ten pat, 185 t.

154 Tas pat, ten pat, 186 t. Tas prancūzų karininkas, žinoma, ir buvo jau iš lenkų šaltinio minėtasis prancūzų misijos šefo plk. Reboulio adjutantas.

155 Tas pat, ten pat, 187 t. Šaudė tikriausiai mūsų šarvuotis, nes šarvuočiai "Perkūnas" ir "Pragaras" dengė mūsų kariuomenės evakuavimą iš Vilniaus. *O. Žadvydas*, Šarvuočių rinktinė (Karys, 1970, nr. 6, 169 psl.); *Kpt. Budzilas*, ten pat, 344 psl.

156 *St. Gerdvilis*, "Pragaro" veiksmai Vilniaus-Maišiagalos fronte (Karo technikos dalys 1919-1939, Kaunas, 1939, 307 psl.).

157 *V. Šliogeris*, Karo mokykla Kaune ir Vilniuje 1920 metais (Karys, 1964, 8, Brooklyn, N.Y., 234 t.).

158 *V. Vitkauskas*, ten pat, 261 tt.

159 Sustiprinti prancūzų misijos šefo plk. Reboulio padėčiai jo žinion buvo paskirta bene 9 pėst. pul-

ko viena kuopa su dviem karininkais broliais Gurevičiais. Kuopa spalio 9 d. rytą atvyko šefo žinion ir apsistojo name, kur 1918 m. buvo Lietuvos Taryba (šv. Jurgio ir Tilto gatvių kampas, beveik priešais Jurgio viešbutį). *R. Liormanas,* Spalio 9-ji diena 1920 m. Vilniuje (Karys, 1965. 9, Brooklyn, N.Y., 267 psl.).

160 1920 m. spalio 8 d. komandiruotas į prancūzų misiją mūsų kariuomenės atstovo pareigoms vietinės kariuomenės štabo viršininkas karininkas (vėliau plk.) Raimundas Liormonas taip aprašo spalio 9 d. įvykius prie mūsų kuopos buveinės: "Tą patį rytą (spalio 9, A.R.) kuopos buveinėn nuvykome: aš, misijos narys kpt. De-Jonker ir vertėjas k(aro) v(aldininkas) Biliūnas. Prie kuopos buveinės durų stovėjo du sargybiniai, gatve vaikštinėjo pora patrulių. Aš, kpt. De-Jonker ir k.v. Biliūnas stovėjome prie durų iš lauko pusės ir žiūrėjome, kaip traukėsi mūsų paskutinysis kariuomenės dalinys iš Vilniaus Maišiagalos linkui. Buvo be galo liūdnas ir slegiantis vaizdas. Tačiau greitai ir tas vaizdas pasikeitė: gatvė ištuštėjo, pasidarė ramu ir tylu. Tik, staiga, iš už gatvės kampo pasirodė lenkų būrys, šaukdamas "zabić tych psiakrew litwinów!" (užmušti tuos šunkraujus (šunsnukius, A.R.) lietuvius), buvo paleisti į mus keli šūviai, bet, laimei, nei vienas iš mūsų nebuvo kliudytas. Nenorint aštrinti padėties, patruliai nuo gatvės buvo atšaukti, sargybiniai prie durų suėjo vidun. Įniršusių lenkų būrys puolė su riksmais ir keiksmais prie durų, matyt norėdamas įsiveržti vidun, bet čia jiems kelią pastojo ryžtingas prancūzas kpt. De-Jonker, išskėstomis rankomis atsistojęs tarpdury. Tuo metu vertėjas k. v. Biliūnas nubėgo laiptais į antrąjį aukštą ir, iškišęs pro langą prancūzų vėliavą, šaukė: "France, France!" Aš su kuopos karininkais ir keliais puskarininkiais su ginklais stovėjome ant laiptelių viduje, o kareiviams buvo įsakyta nežiūrinėti pro langus, atsisėsti ant grindų, kad dar daugiau nesuerzinti įniršusių lenkų ir neapsunkinti prancūzo karininko padėties. Laimei, ta kritiška padėtis tęsėsi neilgai, kol prie mūsų buveinės prijojo ir sustojo lenkų ulonų pulko dalinys su dviem karininkais... vienas iš jų, berods majoro laipsnio, pasakė, kad paima visus lietuvių karius savo žinion ir globon, kol bus gautas gen. Želigovskio leidimas kuopai išvykti Kaunan". Tas pat, ten pat, 267 t.

161 Apie kitų Vilniaus tarnautojų lietuvių išvykimą taip rašo plk. Liormonas: "Generolui Želigovskiui leidus, mūsų nesuspėjusiems įstaigų tarnautojams išvykti Kaunan prasidėjo tų atsilikusiųjų registracija prancūzų misijoje. Per kelias dienas jų buvo suregistruota didokas skaičius. Jiem išvežti buvo sudarytas iš likusių vagonų ir gelžkelio personalo specialus traukinys. Tą traukinį išlydėti nuvykau ir aš stotin su prancūzų misijos karininku. Nespėjom nė prie traukinio prieiti, kai apsisukę, turėjome abu sugrįžti, nes priėjęs prie mūsų lenkų karininkas įspėjo, kad lenkai, pamatę lietuvių karininką, labai įniršo, todėl jis pataria mums stotį palikti. Taip ir padarėme. Tai vėl įrodymas, kaip tie suagituoti lenkai "tuteišai" lietuvių neapkentė, nors tie lietuviai nieko blogo jiems nepadarė. Išvykus traukiniui su mūsų žmonėmis Kaunan, prancūzų misijos užduotis užsibaigė ir ji pradėjo ruoštis kelionėn taip pat Kaunan". Spalio 14 d. dviem automobiliais misija su plk. Lior-

monu išvažiavo pro Maišiagalą Kaunan. Fronte lenkai sulaikė važiuojančius patikrinti dokumentų. Visiems buvo leista važiuoti, išskyrus plk. Liormoną, nes ten buvusios "priešakinės pozicijos". Čia nieko nepadėjo ir šefo intervencija, kuris grįžo iš aukštesnės instancijos nieko nepešęs, nervuotas ir piktas. Liormonui teko vykti kitu, lenkų nurodytu keliu. Tas pat, ten pat, 268 psl.

162 Lietuva, 1920 m. spalio 17 d., nr. 226, Kaunas.

163 Naród, 1920 m. spalio 12 d. Žr. *P. Lossowski,* ten pat, 303 psl. Iš daugelio šios rūšies pavyzdžių minėtinas kad ir kiek vėlesnis Zdzislavo Budeckio tvirtinimas, kad lietuvių-gudų divizija "užima Vilnių be kraujo praliejimo". *Z. Budecki,* Stosunki polsko-litewskie po wojne światowej, 1918-1928, 1928, Warszawa, 1928, 38 psl.

164 *P. Lossowski,* ten pat, 303 psl. Kokie iš tikrųjų buvo nuostoliai, tiksliai nežinoma, tačiau net ir iš pačių lenkų šaltinių matyti, kad jie buvo nemenki. Waligóra užsimena, kad prie Merkio kiekvienas lietuvių-gudų pulkas (jų buvo 4) netekęs po keletą užmuštų. Čia reikia pridėti kitos dienos kovų nuostolius. Koscialkovskio grupės nuostolius, pagal Želigovskį, sudarė 11 užmuštų, tačiau tos grupės nuostoliai buvo, palyginti, mažiausi. AAN, Želigowski, t. 21, k. 13; *P. Lossowski,* ten pat, 303 psl. Viena lenkų kuopa nustojo 14 žmonių prie Merkio tilto. Apie tai Želigovskis rašo: "Lietuviai buvo už upės. Viena mūsų kuopa neprotingai nuėjo į tiltą Jašiūnuose ir neteko 14 žmonių. Mano automobilis pateko į ugnį, ir aš turėjau jį palikti ir sėsti ant arklio". AAN, Želigowski, t. 21. 6. Šiuos nuostolius šita kuopa patyrė nuo kpt. Andrašiūno bataliono jau aprašytos kulkosvaidžių ugnies prie tilto per Merkį.

165 Plk. Andrašiūnas taip aprašo šį įvykį: "Sudervėje labai pradėjo mus terorizuoti partizanai. Du kareiviai, nusiųsti ryšių palaikymui su kitais daliniais į kairę nuo Sudervės, buvo rasti nukankinti: akys išdurtos, pilvas perpiautas, šonai durtuvais subadyti. Teko imtis griežtų priemonių. Buvo nusiųsti vėl du kareiviai, o iš dešinės ir iš kairės nuo jų jojo po du raiteliu. Raiteliai jojo po du km nuo kareivių. Kai tik partizanai apšaudė žygiuojančius karius, raiteliai puolė ta kryptimi ir pamatė, kaip vienas partizanas su šautuvu įbėgo į trobą. Tuojau troba buvo iškratyta ir buvo rastas šautuvas ir partizanas, pasislėpęs po lova. Iš to partizano buvo sužinota apie kitus, ir vienuolika partizanų buvo likviduota. Nuo to laiko kelias buvo saugus. *J. Andrašūnas,* Laiškas I.

166 Taip savo reliacijoje prasitaria apie šį reikalą buvęs Vilniaus šaulių pulko kuopos vadas Vaclovas Kotolovskis. CAW, WBH, t. 809/68, p. t. 400. 959; *P. Lossowski,* ten pat, 303 psl.

167 *J. Purickis,* Seimų laikai (Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918-1928, Pirmoji knyga, II leidimas, Londonas, 1955, 131 psl.).

168 *J. Petruitis,* ten pat, 187 tt.

169 *V. Šliogeris,* ten pat, 234 t.

170 *K. Žukas,* ten pat, 308 tt.

171 *K. Ališauskas,* Plk. K. Žuko "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 1959, 8, Brooklyn, N.Y., 247 psl.).

172 Pvz. Tas pat, Lietuvos kariuomenė (Karys, 1958, 9, 288 psl.); Tas pat, Želigovskiada (Karys, 1971, 2, 44 t.); LE, XXXIV, 197 psl.

173 Tas pat, Želigovskio puolimas (Kovos su lenkais prieš 50 metų,

Draugas, 1971, gegužės 8 d., nr. 108/19).

174 Iš lenkų šaltinio žinome skaičių Želigovskio grupės kareivių, 1 lietuvių-gudų divizijos ir karininkų skaičių. Pagal maitinimo duomenis, 1 lietuvių-gudų divizijoje buvo 343 karininkai, 12.976 kareiviai, mjr. Koscialkovskio grupėje — 2667 kareiviai, taigi, iš viso 15.040 kareivių, tačiau, tiesiog keista, kautynių sudėtyje tebuvę: 1 lietuvių-gudų divizijoje tik 140 karininkų, tik 4893 kareiviai, mjr. Koscialkovskio grupėje — tik 1902 kareiviai, iš viso tik 6795 kareiviai, vadinasi, net mažiau, negu pusė maitinamų žmonių. *Kpt. Waligóra,* ten pat, 26 psl. Apie Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos kareivių skaičių žinių nėra.

175 *V. Šliogeris,* ten pat, 230 psl.

176 AAN, Želigowski, t. 21, k. 6. *P. Lossowski,* ten pat, 300 psl.

177 Tas pat, ten pat, 301 t.

178 Žr. *R. Žepkaitė,* Vilniaus atplėšimas nuo Lietuvos (Vilniaus miesto istorija, 1972, Vilnius, 36 psl.). Mūsų Žinynas, 1937, 32-33 t., nr. 5.

179 Lietuvos TSR, CVA, f. 383, ap. 7, b. 142, l. 138, 139; *R. Žepkaitė,* ten pat, 35 psl.

180 Lietuvos . . . CVA . . . l. 128 *R. Žepkaitė,* ten pat, 35 psl.

181 *V. Šliogeris,* ten pat, 232 psl.

182 *J. Petruitis,* ten pat, 192 t.

183 Tas pat, ten pat, 193 psl.

184 Ministrų kabinetas buvo nutaręs ultimatumą priimti, ir P. Klimas net buvo jau prašęs Didžiosios Britanijos atstovo Kaune plk. Ward, kad jo vyriausybė tarpininkautų šioms deryboms. Vis dėlto užsienių reikalų ministerijos politikos departamento direktoriui B.K. Balučiui pavyko perkalbėti ministrą pirmininką dr. K. Grinių ultimatumą atmesti. Į Griniaus klausimą, kas bus toliau, jei Želigovskis užims ir Kauną, Balutis atsakęs: "Tegul ima, jei atsilaikyti negalime . . . Tegul vyriausybė kraustosi į Raseinius . . . net į laivą Baltijos jūroje, bet nieku būdu tegul neina derėtis su "maištininku" . . . "Gražu tai sakyti", atsakė Grinius, "bet mes turime organizaciją, ir kraštą jau šiek tiek aptvarkėme. Ateis, viską išardys, išdraskys. Aš tokios didelės atsakomybės negaliu imtis!" Balutis įrodinėjo, kad ir sutikę derėtis to paties susilauksime. Ir pasaulis į mus kitaip žiūrės, jei sutiksime derėtis. Lenkų vyriausybė dar turinti paisyti bent Tautų Sąjungos ir Sąjungininkų, o su kuo gi skaitysis maištininkas? "Jei jis prigaus — kam skųsimės?" Balučio paveiktas, ministrų kabinetas savo nutarimą pakeitė. *V. Širvydas,* ten pat, 66 t.

185 *Kpt. Waligóra,* ten pat, 40 psl.

186 *K. Ališauskas,* Želigovskiada . . . , 47 psl.

187 Mūsų generalinio štabo spalio 10 d. pranešimas (Karys, 1930, 42, 822 psl.).

188 Ten pat, spalio 12 ir 13 d.

189 1920 m. 9 pulko 4 kuopoje tarnavusio plk. Antano Motuzo parodymas, surašytas plk. K. Ališausko, 1971 m. rugsėjo 15 d., Čikaga.

190 Visos šios kautynės čia atpasakotos pagal paties bataliono vado kpt. Vitkausko aprašymą. *V. Vitkauskas,* ten pat, 263-272 psl.

191 Tas pat, ten pat, 273-278 psl. "Pragaro" komendanto ltn. Stepo Gerdvilio tos dienos kautynių aprašymas bendrais bruožais sutinka su bataliono vado kpt. Vitkausko aprašymu, tik Gerdvilio kautynių data klaidinga: ne spalio 15, bet 16 d. Apie mūsų pėstininkų ir kpt. Vitkausko antpuolį Gerdvilis taip rašo: "Mūsų pėstininkų dalys drąsiai, atkakliai ir nenustojamai veržėsi pirmyn, tramdydamos priešą visa turima kulkosvaidžių ir šautuvų ug-

nimi. Priešakinėse eilėse galima buvo aiškiai išskirti b-no vadą kpt. Vitkauską, drąsiai žygiuojantį stačiom, nežiūrint priešo ugnies, ir ryžtingai, narsiai vedant mūsų eiles pirmyn". *St. Gerdvilis,* ten pat, 308 psl.

192 *V. Vitkauskas,* ten pat, 280-282 psl.

193 *J. Variakojis,* 4... pulkas, 67 psl. Matyt, apie tą pačią operaciją kalba ir spalio 16 d. mūsų generalinio štabo šis pranešimas: "Sudervos rajone mūsiškiai buvo iš kelių kaimų lenkus išmušę ir užėmę Sudervos miestelį, bet vėliau lenkai, sutraukę didesnes jėgas, mūsiškius atstūmė. Kautynėse mūsiškių vienas karininkas užmuštas ir 30 kareivių sužeistų". Karys, 1930, 42, 822 psl. Ar tik ne teisingesnė puolimo data pagal šį pranešimą, nes kalbamoji grupė veikiausiai derino puolimą su numatytu 16 d. visos divizijos puolimu.

194 Su Vilniaus srities ruoštu okupavimu susiję šie to įsakymo punktai: "3 Riba tarp 2 ir 3 armijų bus linija Bostūnai - Ašmena - Salos 2 armijos pusėje... 5) Ryšium su tuo perskyrimu reikia jau dabar iškišti 1 lietuvių-gudų diviziją į Varanavo rajoną (čia pasiruošimas užimti Vilnių, A.R.), o 3 legionų diviziją nukreipti išilgai geležinkelio linijos Lyda - Maladečina iki vokiečių apkasų. Tuo pat laiku vieną iš 2 armijos prasikišusių divizijų perkelti į Lydą". *T. Kutrzeba,* Bitwa nad Niemnem, 291 t.

195 Tas pat, ten pat, 295 psl.

196 Tas pat, ten pat, 304 psl.

197 Karys, 1930, 42, 822 psl.

198 Artėjant paliauboms su Sovietų Rusija, lenkų karo vadovybė iš paskutiniųjų skubėjo užimti kuo daugiau teritorijos, nes, kaip skelbė ir savo įsakyme 2 armijos vadas gen. ltn. Smigły-Rydz, "Vieno kilometro pražygiavimas yra tolygus mūsų Tėvynės ribų praplėtimui vienu kilometru". Tas pat, ten pat, 300 psl.

199 *G. Songinas,* Kautynės su lenkais Valkininko-Trakų bare (mašinraštis be datos, rašytas po 1959 m., m., 2 t.).

200 Tas pat, ten pat, 4 tt.

201 Tas pat, ten pat, 7 tt.

202 Tas pat, ten pat, 9 tt.

203 *V. Vitkauskas,* mūsų pėstininkai..., 248 psl.

204 *Kpt. Waligóra,* Dzieje 85 pułku.., 430 t.

205 Pagal V. Vitkauską, spalio 16 d. telefonograma divizijos vadas įsakė pulti. Nors Vitkausko įsakmiai nepasakyta, kada pulkas pradėjo pulti, bet iš puolimo aprašymo, ypač iš jo pridėtos schemos, susidaro klaidinantis įspūdis, kad pulkas tą dieną ir puolė. Iš tikrųjų 3 pėst. pulkas puolė spalio 18 d. rytą, kaip matyti iš Waligóros veikalo ir iš to fakto, kad ir kitos 3 divizijos dalys, įsakymą pulti taip pat gavusios spalio 16 d., puolė irgi spalio 18 d. rytą.

206 Nors Vitkauskas ir tvirtina, kad 11 bataliono dalys užėmė Balčiūnų kaimą, tačiau patikimesnė atrodo Waligóros versija, kad lietuviai kalbamąją dieną Balčiūnų kaimo nebuvo užėmę. Be to, Vitkauskas rašo, kad 3 kuopa puolė Rykantus iš pietų pusės, bet kaip tik iš tos pusės buvo Balčiūnų kaimas, tad jį būtų galėjusi užimti veikiau 3 kuopa, bet ne II bataliono dalys. *V. Vitkauskas,* ten pat, 248 psl.

207 *T. Kutrzeba,* ten pat, 432 tt. Vitkauskas rašo: "Tik sukoncentravus šarvuoto traukinio, artilerijos ir šarvuoto automobilio ugnį, jos (II bataliono kuopos) buvo priverstos trauktis". *V. Vitkauskas,* ten pat, 248 psl.

208 Mjr. P. Ruseckas rašo, kad toks pasidavimo lenkams klausimas buvęs net oficialiai svarstomas

rugsėjo 26 d. Steigiamajame seime. Tame posėdyje dalyvavęs tik seimo prezidiumas, seniūnai, krašto apsaugos ir kitų svarbesnių komisijų pirmininkai, lietuvių ir žydų frakcijų atstovai ir kai kurie ministrų kabineto nariai su ministru pirmininku dr. K. Grinium priešakyje. Kadangi posėdis buvęs slaptas, tai stenografininkai posėdyje nedalyvavo. Todėl posėdis neužstenografuotas ir protokolininkės O. Grigaliūnaitės tik trumpai ir neesmingai užrašytas. *P. Ruseckas,* Savanorių Žygiai, I, 44 t. Čia kelia abejonių klausimas, ar rugsėjo 26 d. galėjo būti toks posėdis. Po nepaprasto seimo posėdžio rugsėjo 25 d., kada seimas vieningai pasisakė už besąlyginę kovą ir nutarė kreiptis į tautą atitinkamu atsišaukimu, atrodo, neįtikėtina, kad seimas kitą dieną, rugsėjo 26, dar būtų reiškęs abejonių — gintis ar ne. Apie panašaus pobūdžio posėdį yra rašęs V. Širvydas jau minėtoje Balučio biografijoje, tačiau ten seimo ir vyriausybės atstovai svarstė klausimą, ar reikia derėtis ne su Lenkijos vyriausybe, bet su Želigovskiu. Želigovskio pastatytoji Laikinoji Valdančioji Komisija spalio 25 d. į Kauną buvo išsiuntusi telegramą, siūlydama vėl tartis baigti karo veiksmus. Susitarimo pagrindu buvo reikalaujama, kad Lietuvos kariuomenė atsitrauktų į 1920 m. birželio mėnesio liniją. *P. Lossowski,* ten pat, 336 psl. Visai galimas dalykas, kad mūsų seimo ir vyriausybės atstovai, gavę spalio 25 d. telegramą, kitą dieną, spalio 26, ir buvo susirinkę posėdžio, kad aptartų šį siūlymą. Tad Rusecko minimas posėdis tikrai galėjo būti 26 dieną, tik ne rugsėjo, bet spalio mėnesio. Tuo atveju jis galėjo būti tas pats, kurį mini Širvydas. Mjr. P. Ruseckas buvo, tiesa, ir pats seimo narys ir seimo veiklą galėjo gerai pažinti, tačiau, rašydamas knygą, galėjo kiek ir primiršti kai kurias prieš 17 metų vykusių posėdžių detales ir kalbamojo posėdžio datą nukelti į lygiai vienu mėnesiu ankstyvesnę datą.

209 *P. Ruseckas,* ten pat, 45 psl.

210 *K. Ališauskas,* Želigovskio puolimas (Draugas, 1971, 108). Lietuvoje tuo metu apyvartoje buvo vokiečių ostmarkės, kurių kursas nuolatos krito ligi visiškos infliacijos, kuri sudarė kraštui nemaža nuostolių.

211 Pagal plk. K. Ališauską, lenkų kavalerijos puolimo tikslas buvęs ofenzyvinis puolimas, pagal lenkų istoriką mjr. St. Aleksandravičių — defenzyvinis. *K. Ališauskas,* ten pat; *S. Alexandrowicz,* Zagony 13. Pulku ulanów na Litwę w 1920 r. I. Zagon na Kiele i Jodele (Przegląd kawalerii i broni pancernej, VII, 56, 1969, London, 551 psl.).

212 Tas pat, ten pat, 554 psl.

213 Tas pat, ten pat, 554 psl. Šie kaimai yra Širvintų apylinkėje, šiek tiek į pietryčius nuo miestelio (nuo 1951 m. miesto).

214 Taip rašo Aleksandravičius. Tas pat, ten pat, 555 psl. Pagal Ališauską — sargyba palaikiusi atjojančius lenkus savais ir įsileidusi į kaimą, tačiau lenkai sušaudę vietoje keletą karių. *K. Ališauskas,* ten pat.

215 *S. Alexandrowicz,* ten pat, 555 psl.

216 Tas pat, ten pat, 555 t.

217 Plg. *Art. kpt. Šipelis,* ten pat, 278 psl.

218 *S. Alexandrowicz,* Zagony 13. pułku ułanów na Litwę. II — zagon na Pozelwę (Przegląd kawalerii i broni pancernej, VIII, nr. 56, 1970, 17 psl.).

219 *J. ltn. Šniuolis,* Butegeidėnų pulkui 20 metų (Karys, 26, 1939,

765 psl.). Aleksandravičiaus skelbtieji nuostoliai: lenkų — 3 eskadronas netekęs 3 nukautų, 2 sužeistų ir apie 20 arklių, lietuvių — 6 nukautų, sužeistuosius jie pasiėmę su savim. *S. Alexandrowicz*„ ten pat, 18 psl.

220 *K. Ališauskas*, 2 pėst. D.L.K. Algirdo pulkas kautynėse ties Giedraičiais (Karys, 26, 1928, 492 t.).

221 Tas pat, ten pat, 493 psl.; *J. Petruitis*, ten pat, 206 psl.

222 *K. Ališauskas*, ten pat, 493 psl.

223 Tas pat, ten pat, 493-498 psl. Plg. *J. Petruitis*, ten pat, 207 tt.; LE, VII, 208 tt.

224 K. Ališauskas rašo, kad buvęs nukautas ir vienas lenkų generolas. *K. Ališauskas*, ten pat, 499 psl. Lenkų šaltiniuose neteko šios žinios aptikti.

225 Butegeidietis (plk. V. Viršila) įtaigoja, kad divizijos vadas plk. Adomkavičius bendru trijų batalionų rinktinės vadu buvęs paskyręs 2 pėst. pulko vadą mjr. Petruitį, tik tas nenorėjęs eiti tų pareigų. Svarbiausiu to paskyrimo įrodymu Butegeidietis laiko divizijos vado jau cituotą telefonogramą nr. 32. Tačiau toje telegramoje visai nepaminėta, kad mjr. Petruitis skiriamas vadovauti tiems batalionams. Juk ten mjr. Petruitis tik supažindinamas su fronto padėtimi ir jam duodami nurodymai, kaip veikti jo batalionui. *Butegeidietis*, Anais senaisiais laikais. Trys lenkų kavalerijos prasiveržimai mūsų fronto užnugarin (Europos lietuvis, 1966 27, London).

226 Butegeidietis tvirtina, kad "fiziškai ir moraliai buvome stipresni. Galėjome pasiekti žymiai daugiau". Tas pat, ten pat, Europos Lietuvis, 1966, 28. Moraliai buvome tikrai stipresni. Dėl to buvo ir laimėta. Tačiau fiziškai — ne. Mūsų 2 pėst. pulko III batalionas tada teturėjo 200 durtuvų. Giedraičių operacijoje dalyvavusios 7 pėst. pulko kuopos jau spalio 15 d. abi kartu teturėjo 62 durtuvus (8 kuopa 22, 9 — 40). Prie šių dviejų batalionų 262 durtuvų (200+62) pridėję tiksliau nežinomo didumo dvi 9 pėst. pulko kuopas, turėsime daugių daugiausia arti puspenkto šimto durtuvų. Jau vienas 4 kuopų lenkų pėstininkų batalionas bus turėjęs tikriausiai didesnį durtuvų skaičių. Be to, lenkai turėjo viršaus dar visą, net su priedu, kovingiausią iš visos Želigovskio rinktinės 13 ulonų pulką ir vieną artilerijos bateriją.

227 *P. Lossowski*, ten pat, 316 psl.

228 *A. Senn*, ten pat, 52 psl.

229 *P. Lossowski*, ten pat, 317 psl.

230 *A.E. Senn*, ten pat, 52 psl.

231 *P. Lossowski*, ten pat, 317 psl.

232 Tas pat, ten pat, 318 psl.

233 Pagal Lossowskį notos data spalio 18, pagal Senną — 17 d.

234 *A.E. Senn*, ten pat, 52 psl.

235 Tas pat, ten pat, 53 tt.

236 *P. Lossowski*, ten pat, 347 psl.

237 Tas pat, ten pat, 349 t.

238 Tas pat, ten pat, 337 t.

239 Tas pat, ten pat, 338 t.

240 Pilsudskio patikėtinis Želigovskio štabe kpt. Prystor taip mjr. Svitalskiui apibūdino padėtį: "Tirpstame kaip sniegas atodrėkyje, ir tai nė kiek neperdedant". Tas pat, ten pat, 338 psl.

241 AAN, Želigovski, t. 21, k. 8.

242 Buvusio 85 Vilniaus šaulių pulko 3 kuopos vado mjr. Aleksandro Kulčinskio reliacija, ten pat.

243 Ten pat, t. 16, k. 104 ir 105.

244 1920 m. spalio mėn. atsišaukimas: "Żołnierze litewscy do żołnierzy polskich", CAW, NDWLSR, OII, t. 68.

245 List piąty "Żołnierzy litewskich do żołnierzy polskich", 9.X.1920, ten pat, OII, t. 22.

246 *P. Lossowski*, ten pat, 246 psl.

247 Grįžęs iš antrojo prasiveržimo,

13 ulonų pulko vadas plk. M. Butkevičius Želigovskiui pasiūlė perorganizuoti Vidurinės Lietuvos kavaleriją. Želigovskis įsakė iš jo žinioje esančių raitininkų skubiai suorganizuoti "Gardino ulonų pulką" ir drauge su tuo sudaryti dviejų pulkų "Vilniaus kavalerijos brigadą", kurios vadu paskyrė buvusį 13 ulonų pulko vadą plk. Butkevičių. *S. Alexandrowicz,* ten pat, 19 t.

248 Paties plk. Butkevičiaus memorandumo Losovskiui nepasisekė rasti. Pagrindines šio memorandumo mintis Losovskis perteikė pagal į Želigovskio dalinius nuskirto Pilsudskio seserėno ltn. Česlovo Kadenacy reliaciją. CAW, WBH, t. 606. Šiuo Losovskio perteikimu čia ir naudojausi. *P. Lossowski,* ten pat, 353 psl.

249 AAN, Želigowski, t. 21, k. 9.

250 Pakviestas pietų į Želigovskio štabą, plk. A.J. Narbutas-Nučinskis taip perteikia generolo nusiskundimą politiniu darbu: "Tai ką gi tu padarysi, pone pulkininke. Aš, tamsta, geriau mankštinčiau blogiausių naujokų bataloną, negu šią politiką daryčiau. O užvis blogiausia tie interview. Atvažiuos toks angliškas arba prancūziškas žurnalistas ir ims tave kankinti, čie dėl Kauno Lietuvos, o čia žydų klausimas ir velnias jį žino, kas dar. Pagal mane — Kauno Lietuvos reikalas paprastas: balnok arklius, marš, marš į Kauną, ir po žaidimo..." *A.J. Narbut-Łuczyński,* U kresu wędrówki. Londyn, 1966, 233 psl.

251 CAW, OII, t. 148, p. t. 355. Per šį pasikalbėjimą Bobickis teminėjo, tiesa, mažesnįjį ofenzyvos užmojį. Jis sakė: "Mes jau viską esame paruošę ryt auštant pradėti ofenzyvą, kuri turi tikslą pasiekti demarkacinę liniją linijoje Širvintos - Molėtai, o jei pasiseks, tai raitininkai pasieks Šventąją". Ten pat. Ir vis dėlto, kaip matysime vėliau, plk. Butkevičius, priešingai šiai informacijai, vykdė savo užsibrėžtą ir Želigovskio pripažintą operatyvinį planą.

252 *M. Michniewicz-Hetman,* Zagon Wileńskiej brygady kawalerji pod Kiejdany (Bellona, 1925, XIX t., 59 tt.).

253 Tas pat, ten pat, 60 psl. Tariamai lenkų gyvenamųjų nepriklausomos Lietuvos plotų "vaduoti" iš "Kauno valdžios" reikalavo ne tik ir jau minėtasis TKPZK memorandumas, bet ir kai kuri Vilniaus spauda. Federacijos šalininkų organas "Gazeta Wileńska", pvz., rašė, kad Želigovskio akcija turinti išsiplėsti ir nueiti už Nevėžio, bet pirmiausia apimti Kauną, susijusį neperskiriamai su Vilnium, kad Kauno srities gyventojai karštai trokšta, kad įžengtų lenkų armija... *P. Lossowski,* ten pat, 352, 154 išnaša.

254 *M. Michniewicz-Hetman,* ten pat, 60 tt. Čia jis išskaičiuoja, kurią dieną kiek batalionų tame rajone lietuviai būtų galėję sutelkti. Tačiau jo skaičiavimas nutolęs nuo realybės, nes, kaip paaiškėjo, autorius teturėjo labai miglotą nuovoką apie mūsų dalių išdėstymą.

255 Tas pat, ten pat, 63 psl.

256 Tas pat, ten pat, 63 t.

257 Tas pat, ten pat, 65 psl. Mūsų karinėje literatūroje puolamasis baras paprastai minimas platesnis, negu čia. Sakysim, LE, XXX, 17 psl. tas baras "nuo Neries iki Dubingių", panašiai *K. Ališauskas,* Draugas, 1971, nr. 114 — "(Lenkai) puolė 4 pėst. pulką prie Musninkų, 7 pėst. pulką prie Širvintų ir 2 pėst. pulką prie Giedraičių"; *J. Variakojis,* ten pat, 68 psl.: "visu frontu Dubingių - Giedraičių - Širvintų - Musninkų linijoje",

tačiau LE, VII, 210 psl.: "Dubingių, Giedraičių ir Širvintų fronto ruožuose". Taigi, Musninkų ruožas čia jau nebepaminėtas. Kadangi tą dieną Musninkai, matyti, buvo silpniau puolami ir mūsų dalys visur atsilaikė, tai tos dienos Musninkų baro puolimas kai kur ir apeinamas. Tačiau lenkų pėstininkų puolamosios pajėgos mūsų literatūroje minimos mažesnės, negu lenkai jas nurodo: dvi puolamosios pėstininkų rinktinės teturėjusios po 4 batalionus, iš viso 8 batalionai. *K. Ališauskas,* Želigovskiada, 48 psl.; Tas pat, Kovos su lenkais (Draugas, 1971, 114).

258 *K. Ališauskas,* 2 pėst. D.L.K. Algirdo pulkas... 499 t.; *J. Petruitis,* ten pat, 230 tt.

259 Tas pat, 232 t.

260 Ukmergėje kaip tik tuo metu nusišovęs divizijos štabo iždininkas. Divizijos vadas plk. Adomkavičius buvęs dėl to įvykio tiek susinervinęs, jog negalėjęs imtis jokios iniciatyvos. Mjr. Petruičiui tepritaręs štabo adjutantas vyr. ltn. Pundzevičius ir plk. Vitolis. Tačiau Pundzevičius sprendimo daryti neturėjęs teisės, o latvis patarėjas plk. Vitolis, kaip paprastai, tepasakęs: "Da, da; nado čto nibud dielat, nado..." (taip, taip; reikia kas nors daryti, reikia). 2 pėst. pulko karininkai įkalbinėję pulko vadą mjr. Petruitį vieniems pradėti žygį, tačiau tasai nuo tokio desperatiško užmojo savo karininkus atkalbėjęs. Tas pat, ten pat, 233 t.

261 *K. Ališauskas,* ten pat, 500 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 235 psl.

262 *K. Ališauskas,* ten pat, 500-502 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 235 psl. Apie tuos veiksmus rašė ir tuo metu 2 pėst. pulkui vadovavęs mjr. Petruitis savo veikale. *J. Petruitis,* ten pat, 235 tt.

263 Pagal Petruitį, gudų kuopa stovėjusi Aleksandriškių dvare, netoli nuo Gižų kaimo, į pietus nuo jo. Dar kiek piečiau buvo Taukelių kaimas, kuriame gudų kuopos irgi stovėta. Matyt, ten galėjo būti tos kuopos sargyba, gal net ir užtvara. Petruitis mini, kad lenkai Taukelių kaimą užėmę 7 val. Tas pat, ten pat, 236 t. Lenkų šaltiniai mini Aleksandriškių dvarą. Jis buvo tarp dviejų ežerų.

264 Čia mūsų šaltiniai nebesutaria: pagal Ališauską — Molėtų, pagal Petruitį — Balninkų link. Tarp šių vietovių tas bendra, kad abidvi yra į šiaurę nuo Giedraičių. Apie 9 val. Petruitis iš Giedraičių per žiūroną matęs lenkų kavalerijos masę, žygiuojančią per Jančiūrų kaimą, apie 3 km į rytus nuo Giedraičių ežero. Pagal Petruitį (taip pat ir pagal plk. Žuką) tai buvę "Tatarskos Jazdos" 4 pulkai. Iš tikrųjų, kaip žinome iš lenkiškų šaltinių, tai buvo lenkų Vilniaus kavalerijos brigada (2 pulkai — 11 eskadronų). Tas pat, ten pat, 237 psl.; *K. Ališauskas,* ten pat, 500 psl.; *K. Žukas,* ten pat, 323 psl.

265 *K. Ališauskas,* ten pat, 500 psl.

266 Pagal Petruitį, kpt. Noreika buvęs jau anksčiau sužeistas, tik jis iš Krivalaidžių išvažiavo kartu su atsitraukiančiomis pulko dalimis. *J. Petruitis,* ten pat, 243 t., 247 psl.

267 Petruitis šią vietą pataiso: "Ne iš Giedraičių ežero, bet iš Zoniškių ežero į Giedraičių ežerą". Tas pat, ten pat, 247 psl.

268 *K. Ališauskas,* ten pat, 502 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 246-249 psl.

269 Čia ne be pagrindo pastebi Petruitis, kad 9 pėst. pulkas tada neturėjo darbo, nes prieš to pulko barą stovėjo nebe "Vidurinės Lietuvos" Želigovskio kariuomenės dalys, bet "nesukilusi" Lenkijos kariuomenė, su kuria, bent

Lenkijos vyriausybės oficialiu požiūriu, tariamai dar tebegaliojusios Suvalkų sutarties nustatytosios paliaubos.

270 Tas pat, ten pat, 250 psl.

271 Tas pat, ten pat, 250 t.; *K. Ališauskas,* ten pat, 502 t.

272 *A. Antanaitis,* ten pat, 115 psl.

273 *Ltn. Šniuolis,* 7 pėst. Žemaičių Kun. Butegeidžio pulko istorinė apžvalga (Karys, 26, 1939, 765 psl.).

274 LE, XXX, 17 psl.

275 Z. *Šalkauskas,* 1920.XI.17 kautynių trumpas aprašymas (Šis aprašymas pridėtas prie laiško plk. Saladžiui, 1962.XI.26, Leek, Anglija).

276 *Kpt. Povilaitis,* Nuo gimnazijos suolų iki Širvintų pergalės (P. Ruseckas (red.), Savanorių Žygiai, I, 1937, 241 psl.).

277 *K. Ališauskas,* ten pat, 504 psl.; *J. Petruitis,* ten pat, 251 tt.

278 Z. *Šalkauskas,* Pastabos, pastabėlės, pastebėjimai, komentarai (dėl Širvintų kautynių 1920 m.) — 1963.II.5 Anglijoje rašytas rankraštis, pridėtas prie laiško plk. Saladžiui, 1963.II.6, Leek.

279 Tas pat, ten pat.

280 Plk. Ališauskas kažkodėl tvirtina, kad III batalionas turėjęs 200 ar net per 200 durtuvų. *K. Ališauskas,* Želigovskiada.., 48 psl.; tas pat, LE, XXX, 18 psl. Jau spalio 15 d. III batalionas turėjo tik 129 durtuvus. Po to batalionas dalyvavo kautynėse, ir durtuvų skaičius galėjo dar sumažėti. Nebent batalionas būtų gavęs papildymą naujokais. Bet gal kartais Ališauskas Šalkausko minimą II bataliono 200-220 durtuvų skaičių būtų per neapsižiūrėjimą priskyręs III batalionui. Plg. Z. *Šalkauskas,* ten pat.

281 Pagal geografą A. Bendorių Širvintų ilgis "per 2 km", pagal Mažąją Lietuvių Tarybinę Enciklopediją — 3 km, pagal Šalkauską — 3,5 km. Enciklopedijų duotųjų Širvintų ilgumo skirtumui galėjo turėti įtakos ir pietinio Širvintų tęsinio Kabaldos priskaitymas ar nepriskaitymas prie Širvintų. *A. Bendorius,* LE, XXX, 16 psl.; Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija, III, 411 psl.; Z. *Šalkauskas,* Atviras laiškas ponui K. Ališauskui per "Kario" redakciją, 1963.I.24, Anglija.

282 *Kpt. Baltrūnas,* 1920 m. lapkričio m. 19 ir 21 d. kautynės ties Širvintais (Karys, 32, 1928). Čia puslapiai nenurodomi, nes naudotasi ne originalu, bet mašinraščiu.

283 Tas pat, ten pat.

284 LE, XXX, 18 psl.

285 Balnas kartą pasakęs Šalkauskui: "Ką duoda frontinis puolimas? Didelius nuostolius, o naudos maža ar jokios. Visai kas kita, jei taip smogti į šoną ar iš užpakalio", ir dešiniąja ranka parodydavo boksininko gestą. "Kai raudonieji išmoko tokios pat taktikos, tai baltieji susilikvidavo". Z. *Šalkauskas,* Pastabos... Visi pripažįsta, kad vyr. ltn. Balnas pats sumanė apeiti lenkus ir kad jis tą apėjimą savo batalionu vykdė. Krašto apsaugos ministras plk. Žukas, tiesa, rašė: "7 pulko bataliono vadas vyresnysis ltn. Balnas, gavęs mano įsakymą ir kryptį, tuojau pradėjo žygiuoti". *K. Žukas,* ten pat, 325 psl. Tačiau kitur plk. Žukas jau visai teisingai pastebi: "Kokį manevrą ir kieno įsakymu vykdė tuomet kar. Balnas, aš nežinojau". Tas pat. Dėl plk. K. Ališausko "Pastabų ir nuomonių" apie K. Žuko knygą "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 4, 1960, 116 psl.). Tarp kitko, Balnas buvo apdovanotas Vyčio kryžium ir kariuomenės vadas gen. Žukauskas jam asmeniškai padėkojo. LE, XXXVI, 81 psl.

286 Z. *Šalkauskas,* Ponui Ališauskui. Širvintų kautynių komentarai,

1964.X.28, Anglija. 7 pėst. pulko II bataliono veiksmai nebuvo paminėti LE, XXX, 17 tt. — Širvintų kautynių aprašyme. Paskaitęs tą LE straipsnį, Z. Šalkauskas parašė jo autoriui plk. K. Ališauskui čia kalbamus "komentarus", kuriuose jis pasigenda II bataliono veiksmų paminėjimo. Prieš keletą metų gen. M. Rėklaitis man atsiuntė kaip medžiagą kovoms su lenkais keletą Z. Šalkausko laiškų, rašytų plk. Saladžiui ir plk. Ališauskui, kurių tarpe buvo ir šie "komentarai". Man rašytame laiške ir pats Ališauskas prisipažįsta, kad per mažai dėmesio skyręs II batalionui. "Liet. Enc.", rašo jis: "apie Širvintų kautynes yra mano padaryta klaida. Reikėjo man daugiau išryškinti II bataliono (Kerbelio) puolimą. Jisai puolė iš priekio ir gan stipriai. Kpt. Šalkauskas supyko, gavau laišką, kurį daviau M. Rėklaičiui, kad Jum pasiųstų, bet ar pasiuntė, nebežinau". K. *Ališauskas,* Laiškas A. Rukšai, 1978 m. lapkričio 5 d., Čikaga.

287 Ir kitame plk. Ališauskui laiške kpt. Šalkauskas žavisi III bataliono veiksmais: "Be abejo, 7/III nuopelnai 19.11.20 buvo labai dideli, gal net stačiai milžiniški. Aplamai pasiekti rezultatai buvo puikūs. Kas dar įdomu, kad 7/II negirdėjo šūvių rytuose". Z. *Šalkauskas,* Atviras laiškas . . .

288 K. *Ališauskas,* Tikrieji Širvintų pergalės didvyriai (Karys, 3, 1962, 75 psl.).

289 Z. *Šalkauskas,* Atviras laiškas...

290 Kalbamosiose kautynėse dalyvavusias dvi II bataliono kuopas Šalkauskas ten pat taip atestuoja: "6 kuopą aš perėmiau Vilniuje 1920 m. rugsėjo pradžioj, o rugsėjo 23 d. ji išėjo į frontą. Buvo ten kareivių, neatlikusių nė vieno šaudymo pratimo. 5 kuopa buvo garsi Seinų komros kuopa, pasižymėjusi ties Seinais dar 1919 m. Jos vadą lenkai praminė "Kemėža razbainikas".

291 *Kpt. Baltrūnas,* ten pat.

292 Lenkų ofenzyvai lapkričio 17 d. prasidėjus, armijos vado gen. Žukausko nebuvo nei Kaune, nei fronte. Šis faktas mūsų išeivijos spaudoje sukėlė polemiką, kuriai pradžią davė to meto krašto apsaugos ministro plk. Žuko savo atsiminimų knygoje tvirtinimas, kad gen. Žukauskas, lenkų ofenzyvai prasidėjus, medžiojęs Rokiškyje pas grafą Przezdziecką. Lapkričio 18 d. 12 val. naktį plk. Žukas kalbėjęs su Panevėžio komendantu kpt. Chodakausku, kuris jam pranešęs, kad į Panevėžį skambinęs Utenos komendantas, su kuriuo turįs ryšį lenkų atkirsto nuo savo pulko 7 pėst. pulko bataliono vadas. Pastarasis klausęs Utenos komendanto, kas jam daryti. Kalbėdamasis su Chodakausku, Žukas sužinojęs, kad gen. Žukauskas jau trečia diena medžiojąs pas Przezdziecką. Plk. Žukas tada įsakęs Chodakauskui, kad tasai tuojau per Rokiškio komendantą perduotų gen. Žukauskui įsakymą kuo skubiausiai vykti į Ukmergę. Atkirstam batalionui per kpt. Chodakauską Žukas įsakęs "per tam tikrus kaimus į šiaurę nuo Širvintų miestelio tuojau pradėti žygiuoti. Per naktį, mūsų apskaičiavimu, tas batalionas turėjo savo pulką pasiekti . . . 7 pulko vadas vyr. ltn. Balnas, gavęs mano įsakymą ir kryptį, tuojau pradėjo žygiuoti. Naktis tamsi, lyja rudeninis šaltas lietus, keliai pabiurę. Batalionas turėjo žygiuoti greit, bet atsargiai, kad nesusitiktų su didesnėmis lenkų jėgomis. Besiartindamas prie Širvintų, į šiaurę nuo jų, batalionas užklupo Želigovskio štabą ir patį Želigovskį. Kilo didelė lenkų panika. Jie metėsi bristi

per upę, kad nepatektų lietuviams į nelaisvę. Paspruko Želigovskis ir jo štabas, bet savo kariuomenei davė įsakymą tuojau trauktis. Kai prašvito, mūsų kariuomenės dalių žvalgyba pamatė, kad lenkai masėmis traukiasi... Iš ryto, lapkričio 19 d. Ukmergėje atsirado gen. Žukauskas. Važiuoti automobiliu jis turėjo per Panevėžį. Jis, žinoma, tuojau davė įsakymą vyti priešą". *K. Žukas,* ten pat, 323 tt. Recenzuodamas plk. Žuko knygą, plk. Ališauskas užginčijo Žuko tvirtinimą, kad pastarasis per komendantus ieškojęs gen. Žukausko ir davęs bataliono vadui vyr. ltn. Balnui įsakymą grįžti į Širvintas. Kadangi plk. Žukas tariamąjį vyr. ltn. Balno grįžimą sujungė su Širvintų kautynėmis, kurios Žuko knygoje aprašytos visai kitaip, negu iš tikrųjų jos vyko, tai Ališauskui buvo labai lengva įtikinti ir patį Žuką, kad kautynės vyko kitaip, nego jo aprašyta, ir pats Žukas savo atsakyme recenzentui prisipažino, kad jis pats nežinojęs, kokį manevrą ir kieno įsakymu Balnas vykdęs. Savo pasikalbėjimo su Chodakausku neišsigynė. Polemiką tęsė Butegeidietis, palaikydamas Žuko tvirtinimus, tik su tuo skirtumu, kad Žukas įsakęs grįžti į Širvintas ne vyr. ltn. Balnui, bet 7 pėst. pulko I bataliono vadui kpt. Žilinskui. Tokią išvadą Butegeidietis priėjo dėl to, kad tatai gerai derinosi su jo samprotavimais apie lenkų raitininkų brigados vado pasirinktąją reido kryptį. Į polemiką buvo įsimaišęs dar ir kar. Vėgelis, buvęs Utenos komendantas. Ir jis stojo plk. Žuko pusėje. Abidvi pusės liko prie savo nuomonės. Susipažinęs su polemika ir su 7 pėst. pulko dalinių veiksmais, priėjau išvadą, kad vis dėlto nei vyr. ltn. Balnui, nei kpt. Žilinskui ar kam kitam nebuvo reikalo kreiptis į Utenos komendantą. Argumentai bus išdėstyti aprašant lenkų raitininkų brigados reidą. Apie gen. Žukausko lankymąsi Rokiškyje patikimiausia versija man atrodo perteiktoji plk. Ališausko. Remdamasis paties gen. Žukausko adjutanto ltn. Šmulkščio parodymu, Ališauskas taip rašo Žuko knygos recenzijoje: "...Prieš pat lenkų puolimą (lenkai puolė lapkričio 17 d.) gen. S. Žukauskas važinėjo su savo adjutantu ltn. Šmulkščiu pafrontėje Ukmergės ir Utenos ruože (apie gen. Žukausko lankymąsi tuo metu fronte rašė kpt. Šalkauskas ir kiti, A.R.). Generolas pasakė savo adjutanttui: "užvažiuosime aplankyti mano draugo grafo Pšezdzieckio Rokiškyje", ir nuvažiavo. Kai nuvyko į Rokiškį, buvo vakaras. Nuėjo pas grafą, sėdėjo ir kalbėjo, vėliau vakarieniavo. Apie 10-11 val. vakaro generolas buvo pakviestas prie telefono, ir jam buvo pranešta, kad fronte yra neramu. (Reikia manyti, kad generolas pranešė, atvykęs į Rokiškį, kur jis randasi. K. Ališ.). Generolas tuoj sėdo į mašiną ir išvyko į Kauną. Išvyko apie 11 val. vakaro; naktį stipriai pašalo, kelias pasidarė slidus. Vienoje vietoje teko net su arkliais automobilį traukti. Parvyko jis į Kauną tik sekančios dienos vidudienyje. Taip liudija gen. S. Žukausko adjutantas ltn. Šmulkštys. Kurią dieną jis buvo Rokiškyje, jisai neatsimena. Taj jokios medžioklės ten nebuvo, ir gen. Žukauskas ten išbuvo tik 3-5 valandas, *vietoje jam peršamų 3 dienų.* Čia, Čikagoje, žmonės, kurie pažino grafą Prezdzieckį, sako, kad jis nebuvo medžiotojas..." Ališauskas sakosi 1927-29 m. tyrinėjęs klausimą, kada gen. Žukauskas

atvyko į Ukmergę. 1 divizijos štabo karininkai ir pats gen. Žukauskas pasakė, kad jis ten atvykęs po pietų, pavakariu, bet dienos nė vienas negalėjo atsiminti. Ališauskas surado įsakymą, Žukausko pažymėtą "lapkričio 19 d. 9 val.". Iš to visai sprendžia, kad gen. Žukauskas į Ukmergę atvyko lapkričio 18 d. pavakariu. Šiaip ar taip, gen. Žukauskas lapkričio 19 d. jau tikrai buvo Ukmergėje, o lapkričio 18 d. jei jis ten ir buvo, tai jo tos dienos veiklos pėdsakų tenai neaptikta. Kaip daug su gen. Žukausko atvykimu į Ukmergę susijusiais klausimais buvo prisiginčyta, rodo ši gausybė straipsnių, kuriuose tie klausimai gvildenami: *K. Ališauskas,* Plk. K. Žuko "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 1959, 8); *K. Žukas,* Dėl plk. K. Ališausko "Pastabų ir nuomonių" apie K. Žuko knygą "Žvilgsnis į praeitį" (Karys, 1960, 4); *Butegeidietis,* Širvintų stebuklo herojai (Karys, 1962, 3); *J. Vėgelis,* Širvintų kautynių prošvaistės (Karys, 1962, 3); *K. Ališauskas,* Tikrieji Širvintų pergalės didvyriai (Karys, 1962, 3); Tas pat, Ar buvo ltn. Balnui reikalingi komendantai? (Karys, 1962, 7); Tas pat, Dar kartą dėl Širvintų kautynių (Karys, 1966, 2); *Butegeidietis,* Anais senaisiais laikais (Europos Lietuvis, 1966, 28, 29).

293 *J. Petruitis,* ten pat, 257 psl.

294 Kpt. Baltrūnas visai neužsimena apie I batalioną, tad, jo liudijimu, I batalionas nedalyvavo šiose kautynėse, ir frontu niekas nepuolė. Pagal Šalkauską priešingai: tiek I, tiek ir III batalionas puolė ta pačia kryptimi, t.y. frontu. *Kpt. Baltrūnas,* ten pat; *Z. Šalkauskas,* 7/II ir iš dalies 7 p.p. 21.11.1920 kautynių ties Širvintais trumpas aprašymas (Priedas prie laiško plk. Saladžiui, 13.12.62, Leek).

295 Pagal Šalkauską, "7/II turėjo pradėti žygį iš P(aširvinčio) dv(aro) 2 03:00 v., 7/I ir III turėjo pulti Širvintus iš vakarų vieškelio Ukm.-Š. ašimi, o 7/II turėjo smogti iš pietų po to, kai 7/I ir III išvystys, išplės savo puolimą iš vakarų". Tas pat, ten pat. Ukmergės - Vilniaus kelias iš tikrųjų eina labiau iš šiaurės į vakarus, negu iš vakarų į rytus, todėl čia Šalkausko krypčių terminai kiek neįprastiniai.

296 Tas pat, ten pat.

297 Plk. Ališauskas Karyje rašo: "III batalionas iš Širvintų pasitraukė, paskui turėjo vykdyti antrą apėjimą. Antrasis Širvintų apėjimas nebuvo toks gilus, bet suderintas su puolimu iš priekio. Jis pavyko labai gerai". *K. Ališauskas,* Tikrieji Širvintų..., 75 psl. Kpt. Šalkauskas, polemizuodamas su šiuo Ališausko pasakymu, rašo: "Kad 7/III turėjo vykdyti kažkokį antrą apėjimą, tai fantastiškas dalykas. 19.II.20 tarp 14-15 val. buvau sutikęs vakariniam Š. pakrašty raitą vyr. ltn. Balną. Jis jojo su pranešimu į pulko štabą. Jo 7/III uždavinys buvo baigtas tą dieną..." *Z. Šalkauskas,* Atviras laiškas... Čia išėjo nesusipratimas, qui pro quo: Ališauskas turėjo galvoje lapkričio 21, o Šalkauskas — 19 d. III bataliono apėjimą.

298 Baltrūnas rašo: ". . . iš priešakio pulti", nes, pagal jį, II batalionas Širvintas puolė ne iš dešiniojo šono, bet iš priešakio. *Kpt. Baltrūnas,* ten pat.

299 Tas pat, ten pat. Čia kpt. Baltrūnas informuoja apie 8 kuopos vadą Zigmą Tišką. Jis buvęs smarkiai sužeistas pirmą kartą užimant Širvintas (kaip jau rašyta, pagal ltn. Šniuolį, jis žuvęs dar lapkričio 17 d., kontratakuodamas lenkus). "Kareivis Deveikis", rašo Baltrūnas, "norėjo išnešti

sužeistą vadą, bet buvo nukautas. Ltn. Tiškus, sunkiai sužeistas, liko nelaisvėje. Matyt, lenkai norėjo kur nors jį vesti, bet jis mirė. Lapkričio 21 d. aš radau ltn. Tiškaus lavoną, vien marškiniuose, į pietus nuo Paširvinčio dvaro, atstume 250-300 metrų, pamestą griovy prie kelio". Tenka pastebėti, kad kpt. Šalkauskas savo schemoje pažymėjo ir Tiškaus žuvimo vietą — į pietus nuo Širvintų bažnyčios. *Z. Šalkauskas,* 1920.XII.17 kautynių...

300 Tas pat, 7/II ir iš dalies... *Kpt. Baltrūnas,* ten pat.

301 *Ltn. Šniuolis,* ten pat, 99 psl.

302 *J. ltn. Bardzilauskas,* ten pat.

303 *Plk. Šakmanas,* Atsiminimų nuotrupos (Karys, 1939, 29, 846 psl.).

304 *K. Ališauskas,* 2 pėst. D.L.K. Algirdo pulkas..., 504 psl. Ir šios Giedraičių kautynės aprašomos daugiausia pagal čia cituojamąjį šių kautynių dalyvio plk. Ališausko straipsnį.

305 *J. Petruitis,* ten pat, 255 psl.

306 *K. Ališauskas,* ten pat, 505 t.

307 Tas pat, ten pat, 506 psl. Tiek Ališauskas, tiek ir Petruitis rašo, kad buvo įsakyta ir kad įsakymas buvo perduotas 8 pulko bataliono vadui mjr. Liutermozai. Iš tikrųjų turėjo būti įsakyta ne mjr. Liutermozai, bet kpt. Silvestrui Leonui, nes I bataliono vadu tada buvo kpt. Leonas, o mjr. Liutermoza laikinai ėjo 8 pėst. pulko vado pareigas ir jis net nežinojo, ką veikė I batalionas, kuris įsakymą gavo ne per 8, bet per 2 pėst. pulko vadą. Mjr. Liutermoza vadovavo 8 pėst. pulkui ligi mjr. Čaplikas grįžo iš lenkų nelaisvės. Tada mjr. Čaplikas perėmė mjr. Šumskio eitąsias vyriausiojo štabo operacijų skyriaus viršininko pareigas, o mjr. Šumskis buvo paskirtas 8 pėst. pulko vadu. Mjr. Liutermoza tada buvo pakirtas 1 savanorių pulko vado padėjėju, netrukus, išrinkus mjr. Škirpą seimo nariu, jis buvo paskirtas to pulko vadu. Kad mjr. Liutermoza net nežinojo apie 8 pėst. pulko I bataliono kautynes, rodo jo du, mano turimi, parodymai, kurių viename rašo, kad 8 pėst. pulkas, atvykęs į Ukmergę, "didelių susirėmimų su lenkais neturėjo, nes buvo antrojoje linijoje (divizijos rezerve)", o kitame irgi panašiai: "Būdamas armijos rezerve, 8 p. pulkas rimtuose mūšiuose nedalyvavo". *A. Liutermoza,* Plk. Ališauskui ranka rašytas parodymas, 1965, rugsėjo 3 d.; Tas pat, Rukšai ranka rašytas parodymas, 1971, rugsėjo 8 d., Los Angeles. Kpt. Silvestras Leonas, žymaus veikėjo, advokato ir prof. Petro Leono brolio sūnus, buvo griežtas ir ryžtingas karininkas.

308 *K. Ališauskas,* ten pat, 506 psl. Petruitis sakosi lapkričio 20 d. apie 12 val. gavęs įsakymą išsiųsti 7 pulko batalioną Širvintų kryptimi, o husarų eskadroną į Vidiškius. *J. Petruitis,* ten pat, 257 psl.

309 Pagal Ališauską, divizijos štabui buvo vėlai pranešta, kad Balninkų - Želvos linija jau užimta, ir todėl 2 pėst. pulkas įsakymą koncentruotis Želvoje ir pulti Giedraičius gavo tik lapkričio 20 d. apie 10-11 val. Koncentruotasi irgi gaišliai. *K. Ališauskas,* ten pat, 506 psl.

310 Petruitis tvirtina, kad jis savo iniciatyva pasiuntęs 9 pėst. pulko bataliono vadui kariuomenės vado vardu pranešimą, kad kariuomenės vadas įsakęs 2 pėst. pulkui pulti Giedraičius iš Želvos, o jiems iš Videniškių, žinodamas, kad armijos vadas už tokį pranešimą nepyksiąs, nes jis atitinkąs pastarojo sumanymą. Pasitaręs su abiem savo pulko batalionų vadais, Petruitis nutarė

būtinai užimti Giedraičius, neatsižvelgdamas į laiką. Kad puolimo niekas negalėtų sustabdyti, Petruitis įsakęs ryšių komandos viršininkui ltn. Senkevičiui nutraukti telefono ryšį su divizijos štabu, tačiau taip, kad pulkas divizijos štabą iššaukti galėtų, o divizijos štabas pulko štabo iššaukti negalėtų. Kitokiomis priemonėmis Tautų Sąjungos Kontrolės komisija lietuvių žygio sustabdyti negalėjo, nes iš Ukmergės buvo tolimas ir labai biaurus rudens kelias, kuriuo automobiliu važiuoti nebuvo įmanoma. *J. Petruitis,* ten pat, 257 t.

311 *K. Ališauskas,* ten pat, 507 t.

312 Tas pat, ten pat, 509 psl.

313 Lietuva, 1920, 268 nr.

314 Pasakojant apie šitą nepaprastą gyventojų nustebimą ir aš pats anais laikais esu girdėjęs.

315 *J. Petruitis,* ten pat, 275 tt.

316 Tas pat, ten pat, 280 tt.

317 Tas pat, ten pat, 284 tt.

318 Paprastai tvirtinama, kad lapkričio 17 d. lenkai stipriomis jėgomis puolė visame 1 divizijos bare, taigi, ne tik Širvintų-giedraičių, bet ir 4 pėst. pulko užimtame Musninkų ruože. Vis dėlto turimieji šaltiniai bent kiek daugiau žinių teduoda tik apie lapkričio 19 ir 21 d. to ruožo kautynes. Be to, matyt, tik tas dvi kalbamojo ruožo kautynių dienas teturėjo galvoje ir armijos vadas gen. Žukauskas, kai, kalbėdamasis su "Lietuvos" korespondentu, pasakė, kad kpt. Variakojis su savo 4 pulku "dvi dienas spyrėsi narsiai jo pozicijas puolusiam priešininkui".

319 *St. Dykūnas,* Paskutinės kautynės su lenkais 1920 metais (Karys, 1928, 24 nr.); *J. Variakojis,* ten pat, 68 t.

320 Tas pat, ten pat.

321 *M. Michniewicz-Hetman,* ten pat, 66 psl.

322 Čia štabo viršininkas apsirinka: 9 pėst. pulkas stovėjo ne Lietuvos šiaurėje, bet fronte į kairę nuo 2 pėst. pulko. Gudų tebuvo ne batalionas, bet kuopa, pro kurios užimtą ruožą kaip tik lapkričio 17 d. prasiveržė lenkų raitininkų brigada, tad ir ji nestovėjo šiaurėje. Iš šiaurinės Lietuvos prieš Želigovskio kariuomenę tegalima buvo paimti nebent tik drausmės kuopą, stovėjusią prie Panevėžio, bet ir jos dalis (50 kareivių) su vienu karininku spalio mėn. buvo išsiųsta Utenos komendanto valdžion ir stovėjo fronte. Prasiveržus lenkų raitininkams, beveik visa kuopa dalyvavo juos gaudant. *Mjr. Šalkauskas,* Drausmės kuopa (1920-1926), (Mūsų Žinynas, 1928, 45 nr., 383 t.).

323 *M. Michniewicz-Hetman,* ten pat, 66 psl.

324 Michnevičius rašo, kad ties Kurkliais buvę sumušti negausūs lietuvių daliniai ir kad belaisvių pasisakymai patvirtinę, jog priešas, susirūpinęs lenkų kavalerijos pasirodymu šiame rajone, telkiąs savo kariuomenės vienetus į Ukmergę, kuriai gresiąs pavojus. Tas pat, ten pat, 66 t. Vargu ar ties Kurkliais brigada buvo sutikusi kurį mūsų dalinėlį. Čia autorius gal tenorėjo pabrėžti savo tezės teisingumą, kad lietuviai iš tikrųjų pradėjo telkti savo kariuomenę prieš lenkų raitininkus.

325 Tas pat, ten pat, 67 psl.

326 *Butegeidietis,* Epizodas iš Lietuvos nepriklausomybės kovų su mūsų pietų kaimynu (Karys, 1965, 9 nr., 272 t., 10 nr., 289 t.). Šiam 5 naujokų patrulio viršininko Cimuliansko ryžtingam žygiui Butegeidietis (plk. Viršila) skiria nepaprastai svarbų vaidmenį. "Drąsūs patrulio veiksmai", tvirtina Butegeidietis, "lenkų kavalerijos vadovybę suklaidino . . . Taip patrulis užkir-

to kelią lenkams Ukmergės link... Taujėnų stebuklas, gal būt, yra žymiai svarbesnis, negu stebuklas ties Širvintomis. Reikia tik įsivaizduoti, kas būtų atsitikę, jei visi lenkų 11 eskadronų būtų marširavę Ukmergės link. Manau, kad lapkričio mėn. 19 d. mūšis ties Širvintomis nebūtų įgavęs tokios reikšmės. Manau, kad būtų buvę visai kiti rezultatai. Manau, neapsiriksiu sakydamas, kad kautynės ties Širvintomis ir ties Taujėnais buvo lemiamos dėl *laisvės ar vergijos*". Tas pat, ten pat, 299 psl. Iš tikrųjų lenkų raitininkų brigados vadas ne dėl susikirtimo su mūsų patruliu nežygiavo į Ukmergę, bet dėl to, kad jis vykdė savo numatytąjį ir gen. Želigovskio patvirtintąjį operatyvinį planą.

327 Kaip matyti iš 8 pėst. pulko vado mjr. Liutermozos jau minėtų laiškų, tai buvo kpt. Pulkauniko vadovaujamasis III batalionas.

328 Polemizuojant dėl gen. Žukausko vykimo iš Rokiškio į frontą, šio bataliono veiksmams priskiriama nebūtų dalykų. Pagal plk. Žuką, tai buvęs atkirstas nuo savo 7 pėst. pulko batalionas. Jo vadas, vyr. ltn. Balnas, teiravęsis pas Utenos komendantą, kas jam daryti, ir, plk. Žuko nurodyta kryptimi begrįždamas į Širvintas, užklupęs Želigovskį ir jo štabą ir sukėlęs didelę paniką... Pagal Butegeidietį, plk. Žuko versija esanti teisinga, tik tas batalionas buvęs ne vyr. ltn. Balno vadovaujamas, bet 7 pėst. pulko I batalionas, kpt. Žilinsko vadovaujamas. Apie tai, kad tas batalionas buvo pavestas 2 pėst. pulko vado valdžion, Butegeidietis nemini, tad išeina, kad jis veikęs savarankiškai. Iš tikrųjų tas batalionas buvo 7 pėst. pulko 1 ir 3 kuopos, "pasiųstos 18 d. 23 val. 2 PP vado valdžion į Lyduokius". *Ltn. Šniuolis,* ten pat. Kad šis dviejų kuopų batalionas veikė ne savarankiškai, bet buvo perėjęs 2 pėst. pulko valdžion, matyti iš dviejų jau cituotų įsakymų: iš čia tik ką cituoto 1 divizijos vado įsakymo 52 nr. ir iš kito, taipgi jau cituoto, lapkričio 19 d. 17 val. 2 pėst. pulko vado įsakymo Lyduokiuose, kuriame pasakyta: "Batalionas 7 pulko ir būrys 6 baterijos pereina į Gut Katczuny pulko atsargoje". Iš šių dviejų, dar 1928 m. plk. Ališausko Karyje skelbtų, įsakymų matyti, kad jis veikė ne savarankiškai ir kad jis turėjo klausyti savo tiesioginio viršininko, t.y. vado to pulko, prie kurio jis buvo priskirtas, o ne ieškoti nurodymų pas tolimus komendantus ir laukti krašto apsaugos ministro įsakymų. Kad tas batalionas iš tikrųjų gavo visus nurodymus iš 2 pėst. pulko vado, patvirtina ir to meto 2 pėst. pulko 2 kuopos vadas plk. K. Ališauskas mano turimojo Butegeidiečio straipsnio paraštėje prirašęs šią, savo ranka pasirašytą, pastabą: "7 pėst. pulko I bat. dvi kuopos atvyko 2 pėst. pulko vado žinion. Aš mačiau ir buvau susitikęs su tomis kuopomis. Visas informacijas gavo Lyduokiuose, kur buvo 2 pėst. pulko štabas, nuo 2 p. pulko vado. Toliau Lyduokių apylinkės niekur tos 2 kuopos nebuvo nuėjusios. Netrukus gen. Žukauskas joms įsakė grįžti į Širvintų barą". Taigi, visi tolesni įvairių polemikos dalyvių ilgi išvedžiojimai apie to bataliono tariamąjį teiravimąsi pas tolimus komendantus ir apie net paties krašto apsaugos ministro plk. Žuko įsakymą tam prie 2 pėst. pulko priskirtajam batalionui grįžti į Širvintas neturi absoliučiai jokio pagrindo. Plg. šios veikalo dalies išnašą 292.

329 K. *Ališauskas*, 2 pėst. D.L.K. Algirdo pulkas..., 504 psl. Plg. šios rašinio dalies skyrelį "Paskutinės Giedraičių kautynės" ir išnašą 304.

330 S. *Alexandrowicz*, Zagony 13. pułku ułanów na Litwę. III-Zagon na Kiejdany ("Przęgląd Kawalerii i Broni Pancernej", kwartalnik historyczny. Tom VIII, 1970 r., Nr. 58, 118 t.). Pagal Aleksandravičių, brigada laukusi Želigovskio žadėto lėktuvo, turėjusio atvežti tolesnius įsakymus, ir nepasirūpinusi priešlėktuvine apsauga. Plg. *M. Michniewicz-Hetman*, ten pat, 67 psl.

331 Tas pat, ten pat, 67 psl.; S. *Alexandrowicz*, ten pat, 119 psl.

332 *Mjr. Šalkauskas*, ten pat, 384 psl.

333 *Michniewicz-Hetman*, ten pat, 67 psl. Širvintų-Giedraičių kautynes panašiai vertina ir kitas reido dalyvis: "Širvintos ir Giedraičiai teturėjo tik vietinį pasisekimą". S. *Alexandrowicz*, ten pat, 119 psl.

334 *J. Matusas*, Šaulių Sąjungos istorija, Kaunas, 1939, 64 psl.

335 *M. Michniewicz-Hetman*, ten pat, 69 psl.

336 *J. Matusas*, ten pat, 63 psl.

337 *M. Mickiewicz-Hetman*, ten pat, 70 psl.

338 S. *Alexandrowicz*, ten pat, 119 psl.

339 *G. Songinas*, ten pat, 14 tt. Mjr. Songinas aprašo ir kitą, mūsų kareivio savybes išryškinantį mokomosios kuopos 12 žmonių žvalgomojo būrelio susirėmimą su lenkų raitu patruliu. Šitas būrelis, viršilos Lukoševičiaus vadovaujamas, vyko iššvalgyti Valkininko stoties ir Pučkornės rajono. Vykdamas iš Valkininko Pučkornės kaimo link, būrelis buvo staiga užkluptas stipraus raitininkų patrulio, kuris ištraukė kardus ir metėsi būrelio link. Viršila Lukoševičius greit susiorientavo ir, įsakęs uždėti durtuvus, savo kareivius sustatė ratu su atkištais priekin durtuvais. Švaistydamiesi kardais, raitininkai keletą kartų pralėkė pro būrelį, išsiskleidė pusračiu ir pradėjo iš karabinų šaudyti. Lietuvių būrelis nuėmė nuo šautuvų durtuvus ir taip pat ėmė šaudyti. Lietuvių šautuvų ugnis buvo taiklesnė. Lenkų pora arklių ir du raitininkai buvo sužeisti. Jų patrulis apsigręžė ir šuoliais nujojo atgal Pučkornės kaimo link. Mūsų žvalgai grįžo be nuostolių. Viršila Lukoševičius ir šiaipjau buvo pasižymėjęs ir už narsumą buvo pakeltas į ltn. laipsnį. Tas pat, ten pat, 17 psl.

340 Tas pat, ten pat, 18-23 psl. Visos šios Semeliškių kautynės perteiktos pagal to meto 6 pėst. pulko karininko mjr. G. Songino čia cituotąjį mašinraštį, 14-23 psl.

341 Plk. Petruitis tvirtina: "Tada jau per daug buvo aišku, kad T.S. kontrolės komisija dirbo tik lenkų naudai. Mūsų vadovybė turėjo, nieko nepaisydama, duoti įsakymą kariuomenei pulti Vilnių ir toliau vyti lenkus iš Lietuvos ribų, kurios buvo nustatytos Suvalkų sutartyje. Taip turėjo padaryti dar ir dėl to, kad turėjome, anot pačių lenkų, reikalą su "maištininkais sukilėliais", atseit, su įsibrovusiomis į mūsų kraštą plėšikų gaujomis, kurių suvaldyti negalėjo nei lenkai, nei T. Sąjunga. Galėjome mušti Varšuvą ir T.S. kontrolės komisiją jų pačių argumentu. Nepaklausę komisijos, būtume lengvai užėmę Vilnių, nes Želigovskio kariuomenė buvo jau demoralizuota, o mūsų kariuomenės nuotaika buvo labai gera. Dar porą dienų pastangų — ir Vilnius būtų buvęs atsiimtas". *J. Petruitis*, ten pat, 288 psl.

342 To meto lenkų kariuomenės padėtį ir Pilsudskio politinį gal-

vojimą puikiai nušviečia šis, jau čia cituoto Leono Mitkevičiaus perteiktas, gen. Bortnovskio pasakojimas apie Pilsudskį: "...1920 m. lapkričio pabaigoje maršalas Pilsudskis atvažiavo pas 2 armijos vadą gen. Smiglą inspektuoti, o tiesą sakant, pasikalbėti. Popiečiu armijos štabo karininkų ramovėje susirinko gausus būrys generolų ir aukštųjų karininkų. Pilsudskis buvo puikiai nusiteikęs, linksmai krėtė juokus ir gale davė esantiems mįslę: "Ką dabar turi daryti lenkų armija, stovinti nudemobilizuota išilgai Sovietų sienos, kuri dar nenustatyta taikos sutartimi, ir turinti prieš save ne taip seniai mūsų sumuštą Sovietų armiją ir visiškai sunaikintą Rusiją?" Maršalas šį klausimą pateikė netikėtai ir laukė atsakymo. Pabiro atsakymų kruša, bet jie buvo įvairūs — dauguma sakė, kad dabar reikia gydyti mūsų žaizdas po ilgo karo. Maršalas klausė ir į visus atsakymus kreipė neigiamai galvą ir kalbėjo: "Tamsta nespėjai!" Pagaliau autoritetingai pareiškė: "Dabar turime vėl užimti Kijevą ir Minską, kad galėtume sujungti federacija, arba ir unija su Lenkija visą Ukrainą, Gudiją ir Lietuvą. Deja, to padaryti dabar neišgaliu. Lenkija to nenori, jai svetimos Jogailos idėjos, o be to, Lenkija labai išsemta ilgo karo, mūsų kariuomenė labai pavargus . . . ir skurdi. Ne, negalima šito uždavinio imtis!" *L. Mitkiewicz,* ten pat.

VI-JI DALIS

1 AAN, Żeligowski, t. 21, K. 9.
2 Kadenaco reliacija, CAW, WBH, t. 606.
3 *P. Lossowski,* ten pat, 361 psl.
4 Tas pat, ten pat, 361 t.
5 *K. Ališauskas,* Kautynės prie Valkininkų ir Rūdiškių geležinkelio ruožo 1923 m. vasario 15-23 d. (Karys, 1972, 9, 296 psl.).
6 Tas pat, ten pat, 296 t. Padėtį neutralioje zonoje ir bendrai Vilniaus okupuotame krašte plačiai aprašė M. Šėmis (Biržiška) knygoje Vilniaus Golgota, 1930.
7 *J. Matusas,* ten pat, 59 psl.
8 Tas pat, ten pat, 59 psl.; *B. Kviklys,* Mūsų Lietuva, I, 426 psl.
9 *J. Matusas,* ten pat, 59 t.
10 *S. Kviecinskas-Kvietys,* Laiškas plk. Ališauskui, 1973.III.20, Toronto; Tas pat, Laiškas Rukšai, 1974. VII.22, Toronto. "Mjr. Žemaitis buvo drąsus vyras ir, atvykęs į Širvintas, su mumis išeidavo pulti lenkų. Aš pats esu su juo puolęs lenkus Avižonių kaime. Gi kpt. Mikuckis, atvykęs į Širvintas, jokiose kautynėse niekuomet nedalyvavo, o tik visuomet pareikalaudavo apie Širvintas sustiprint sargybas ir jų budrumą ir, prisipirkęs rūbams medžiagų ir alkoholio (nes Širvintose buvo pigiau nei laisvoj Lietuvoj, medžiagos buvo iš Lenkijos ir be muitų, o likeriai buvo gaminami ir Širvintose), išvykdavo". Tas pat, ten pat. Pagal B. Kviklio šaltinį, "1921. III.17 buvo nužudytas Zibalų klebonas kun. Lajauskas; nuo lenkų kulkų krito Jonas Kumelys, Edvardas Karčiauskas; barbariškai

kardais sukapotas neutralios zonos milicininkas Molis ir daugybė kitų lietuvių. Gaujos vadas buvo Virbalis". *B. Kviklys*, ten pat, II, 536 psl. Kviklys savo veikale išvardija daugelį lietuvių, ir kitose buvusios neutraliosios zonos vietovėse lenkų partizanų nužudytų, pvz. Liubave, Kučiūnuose, Giedraičiuose ir kitur.

11 Tas pat, ten pat, III, 516 tt. Pagal Kviklį, Varviškė buvusi apsupta vasario 24 d., pagal A. Bendorių — kovo 27 d. LE, XXXIII, 206 psl. LE versija atrodo teisingesnė, nes ir pagal ekspedicijos dalyvį ltn. Gotlibą tatai vyko apie tą patį laiką, būtent "1923 metais prieš Velykas". *Ltn. Gotlibas*, Varviškės ekspedicija (Karo Archyvas, IX t., Kaunas, 1938, 239 psl.).

12 Rašydamas savo atsiminimų straipsnį Karo Archyve, ekspedicijos dalyvis ltn. Gotlibas bataliono vado pavardės nebeatsiminė. Tas pat, ten pat, 239 psl.

13 Tas pat, ten pat, 239 t.

14 Trimitas, 1923, 127 nr.; *K. Ališauskas*, ten pat, 298 psl.

15 Draugas, 1923, kovo 12 d.; *M. Naujokas*, Kautynės su lenkais 1923 m. vasario 13-23 dienomis (Karys, 1975, 6, 204 psl.).

16 Trimitas, 1923, vasario 22 d., 128 nr., 4 psl.; *J. Valickas*, Laiškas K. Ališauskui.

17 *Šėmis* (M. Biržiška), Vilniaus Golgota, 1930, 211 psl.

18 Karys, 1923, 9, Kaunas.

19 Ten pat.

20 Draugas, 1923, 49 ir 55 nr.

21 Ten pat, 1923, vasario 23 d., 45 nr.; Trimitas, 1923, 128 nr.

22 *K. Ališauskas*, ten pat (Karys, 1972, 9, 296-299 psl.; 10, 325-327 psl.); *M. Naujokas*, ten pat, 203-207 psl.

23 LE, VIII, 259 psl.; Ten pat, XXXIV, 145 t.; Encyclopedia Lituanica, II, 446 t.,; A. *Šapoka* (red.), Lietuvos istorija, 563 tt.

24 Pagal plk. Petruitį, "Mūsų vadovybė turėjo nieko nepaisydama duoti įsakymą kariuomenei pulti Vilnių ir toliau vyti lenkus iš Lietuvos ribų, kurios buvo nustatytos Suvalkų sutartyje... Nepaklausę komisijos, būtume lengvai užėmę Vilnių, nes Želigovskio kariuomenė buvo jau demoralizuota, o mūsų kariuomenės nuotaika buvo labai gera. Dar poros dienų pastangų — ir Vilniaus būtų buvęs atsiimtas". *J. Petruitis*, ten pat, 288 psl. Panašių rezultatų iš mūsų vadovybės nepaklausymo Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijos, matyt, tikėjosi ir R. Žepkaitė, tvirtindama šitaip: "... nei ji (Lietuvos karinė vadovybė, A.R.), nei Lietuvos vyriausybė ne tik neparodė jokių pastangų sugrąžinti Vilnių, bet 1920 m. lapkričio 29 d. pasirašė paliaubų sutartį..." *R. Žepkaitė*, Vilniaus atplėšimas nuo Lietuvos (Vilniaus miesto istorija, Vilnius, 1972, 38 psl.).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

A. Spausdinti veikalai, straipsniai, dokumentai

Abraham W., Polska a chrzest Litwy (Polska i Litwa, Warszawa, 1914).
A., Kovoje su lenkais 1920 m. dėl Varėnos geležinkelio mazgo (K, 1938, 34).
Alexandrowicz St., Zagony 13 pułku ułanów na Litwę w. 1920 r. (Przegląd kawalerii i broni pancernej, VI, 56, 1969, VII, 57, 1970, VIII, 57, 1970)
Aleksander Zwierzyński (Horyzonty, Paryž, 1958, 14).
Ališauskas K., 2 pėst. D.L.K. Algirdo pulkas kautynėse ties Giedraičiais (K, 1928, 26).
Ališauskas K., Ar buvo ltn. Balnui reikalingi komendantai? (K, 1962, 7).
Ališauskas K., Dar kartą dėl Širvintų kautynių (K, 1966, 2).
Ališauskas K., Giedraičių kautynės (LE, VII).
Ališauskas K., Kovos su lenkais prieš 50 metų. Želigovskio puolimas (Draugas, 1970, 232(40), 238(41), 244(42), 250(43); 1971, 102(18), 108(19), 114(20).
Ališauskas K., Lenkai apie Lietuvos karius, šaulius ir gyventojus (K, 1972, 2).
Ališauskas K., Lietuvos kariuomenė (Draugas, 1968, 265(45).
Ališauskas K., Lietuvos kariuomenė (LE, XV).
Ališauskas K., Plk. K. Žuko "Žvilgsnis į praeitį" (K, 1959, 8, 9).
Ališauskas K., Prisikėlusios Lietuvos Karo mokykla (Draugas, 1969), 156(27).
Ališauskas K., Siekiame atsiimti Vilnių (K, 1966, 9).
Ališauskas K., Širvintų kautynės (LE, XXX, 17 tt.).
Ališauskas K., Tikrieji Širvintų pergalės didvyriai (K, 1962, 3).
Ališauskas K., Želigovskiada (K, 1971, 2).
Ališauskas K., Žvilgsnis į lietuvių-lenkų karą 1920 m. (K, 1970, 10).
Aravičius Vl., Iš lenkų okupacijos Perlojoje (KA, XII, 1940).
Aravičius Vl., Perlojos partizanai (KA, X, 1938).
Bačkis S.A., JAV de jure Lietuvos pripažinimo 50 metų sukaktis (Aidai, 1972, 6).
Baipšys S., Penkios dešimtys metų nuo Lietuvos karo aviacijos kūrimosi pradžios (K, 1971, 9).
Balašaitienė A., Ikaro pėdomis... (Dirva, Cleveland, 1977, 16).
Balčiūnas Br., Kaip 1919 metais lenkai paėmė Merkinę (KA, X, 1938).
Baltrūnas kpt., 1920 m. lapkričio m. 19 ir 21 d. kautynės ties Širvintais (K, 1928, 32).
Baltrūnas P., Trumpa istoriška apžvalga (K, 1928, 32).
Bardziliauskas j. ltn., Vaidotėnų pirmosios dienos ir kovų žygiai (K, 1939, 29).
Baublys J., Geležinkelių būrys Vilniaus kryptimi (K, 1961, 1-6).
Bendorius A., Nauja pažiūra į buvusius Lietuvos-Lenkijos santykius (Aidai, 1967, 5).
Bezzenberger A., Die ostpreussischen Grenzlande (Zeitschrift für Politik, VII, Berlin, 1915).
Biegański St., Idea państwowa w ruchu niepodległościowym w latach 1908-1914 (Niepodległość, V, 1965).
Bielinis K., Gana to jungo, New York, 1971.
Biržiška M., Dėl mūsų sostinės, I, London, 1960, II, London 1962.
Biržiška M., Lietuvių tautos kelias, Los Angeles, I, 1952, II, 1953.
Biržiška M., Dėl mūsų sostinės, I, London, 1967.
Borkiewicz, A.J., Dzieje 1 pułku piechoty legionów, Warszawa, 1939.

Broederich-Kurmahlen S., Kolonisationsmöglichkeiten im Ostgebiete Rausslands und in Litauen (Archiv für innere Kolonisation, Berlin, 1914-15).
Brückner A., Die litauische Frage (Die Slawen und der Weltkrieg, Tübingen, 1916).
Brückner A., Polacy a Litwini. Język i literatura (Polska i Litwa, Warszawa, 1914).
Budreckis A., Etnografinės Lietuvos rytinės ir pietinės sienos (K, 1967, 7).
Budrys, J., Kontržvalgyba Lietuvoj, Brooklyn, N.Y., 1967.
Budzilas kpt., Šarvuočių rinktinė (MŽ, 45, 1928).
Butegeidietis (plk. V. Viršila), Anais senaisiais laikais. Trys lenkų kavalerijos prasiveržimai mūsų fronto užnugarin (Europos Lietuvis, 1066, 2., 28, 29).
Butegeidietis, Epizodas iš Lietuvos nepriklausomybės kovų su mūsų pietų kaimynu (K, 1965, 9, 10).
Butegeidietis, Širvintų stebuklo herojai (K, 1962, 3).
Chamanskis vyr. ltn., Mano atsiminimai iš karo su lenkais 1920 m. rugs. mėn. 23-24 d. (KA, III, 1926).
Charaszkiewicz E., Przebudowa Wschodu Europy (Materiały do polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego w latach 1893-1921, Niepodległość, V, 1955).
Chocianowicz W., Historia dywizji litewsko-białoruskiej w świetle listów, Józefa Piłsudskiego (Nepodległość, VII, 1962).
Cicėnas J., Vilnius tarp audrų, Chicago, 1953.
Cininas ltn., 1 gusarų D.L.K. Jonušo Radvilos pulkas (K, 1939, 35).
Ciołkosz A., Bitwa nad Niemnem 1920 roku (Tydzień Polski, London, 1970, 39).
Čepėnas Pr., Kovos kelias į nepriklausomybę (Vairas, 1973, 12).
Černius kpt., Iš mano atsiminimų (K, 1928, 32).
Dainauskas J., Prieš 40 metų. Lenkų sąmokslas Lietuvoje (Margutis, Čikaga, 1960, liepos mėn.).
Daugvydas K., Šauliai nepriklausomybės kovose (K, 1971, 8).
Deruga A., Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919), Warszawa, 1969.
Dykūnas St., Paskutinės kautynės su lenkais 1920 metais (K, 1928, 24).
Diplomaticus, Wywiad z Szaulisem (Kurjer Polski, 1938, 81).
Dirkis P., Paskolos ir misijos atsikuriančiai Lietuvai (K, 1963, 3).
Dirkis P., Santarvės karo misijos Lietuvoje (K, 1966, 2).
Dirkis P., Sibiro batalionui 40 metų (K, 1959, 8).
Dmowski R., Polityka polska i odbudowanie państwa, Warszawa, 1926.
Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, 1961, III, dok. 346.
Draugelis ltn., Mūsų aviacija nepriklausomybės kare (K, 1939, 22).
Dziewanowski M.K., Jóseph Piłsudski a European Federalist, 1918-1922, 1969, Stanford, Calif.
Elta (Studija apie lenkų peoviakų sukilimą Lietuvoje), (Draugas, 1966, 63).
Fijałek J., Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej (Polska i Litwa, Warszawa, 1914).
Filipowicz Z., Tygodnik "Ziemia Suwalska" z 1919 r. (Rocznik Białostocki. X, 1970).
Gaidukevičius E., Atsiminimai iš tarnybos 1 gudų pėst. pulke (KA, 1938, X).
Genys P., Atskiras Lietuvių Batalionas Rusijoje 1917-18 m. (K, 1960, 1).
Genys P., Kepurė išgelbėjo nuo nelaisvės (K, 1963, 1).
Genys P., Nepriklausomybės kare. Gen Pečiulionis (K, 1965, 2).

Gerdvilis ats. j. ltn., "Pragaro" veiksmai Vilniaus-Maišiagalos fronte (Karo technikos dalys 1919-1939, Kaunas, 1939).

Gerutis A., Pirmieji nepriklausomos Lietuvos metai (1918-1920), (Naujoji Viltis, Chicago, 1976, 9).

Giertych J., Sprawa litewska, Wilno, 1938.

Girštautas V., 1920 metų spalio 9 dieną (KA, X, 1938).

Gotlybas J., Varviškės ekspedicija (KA, IX, 1938).

Grabowsky A., Die litauische Frage (Das neue Deutschland, 6 J., Heft 9, 1918).

Griežė-Jurgelevičius S., Lenkų raiteliai Nočioje (K, 1963, 1).

Grinius K., Atsiminimai ir mintys, I, Tübingen, 1947, II, Chicago, 1962).

Grinius K., Steigiamojo Seimo metai (Aidai, 1970, 5).

Gudelis P., Bolševikų valdžios atsiradimas Lietuvoje 1918-1919 metais jų pačių dokumentų šviesoje, Londonas, 1978.

Gudelis P., Lietuvos vasaros rytuose 1919 m. (KA, V, 1929).

Gudelis P., Širvintų miesto ir apskrities karo komendantūra (K, 1967, 1).

Gumplowicz L., Das russische Regime in Litauen und der Internationale Congress in Amsterdam (Sozialistische Monatschrift, 1904, Heft 8).

Hroch M., Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas, Praha, 1968.

Įvykiai prieš 10 metų (K, 1930, 47).

Ivinskis Z., Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher (Commentationes Balticae, I, Bonn, 1954).

Ivinskis Z., Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Eerscheinen der Jesuiten (1569), Berlin, 1967.

Ivinskis Z., Kirchengesang in Litauen im XVI-XVIII Jahrhundert (Commentationes Balticae, I, Bonn, 1954).

Ivinskis Z., Lietuvių kalba viešajame Lietuvos 16-17 amž. gyvenime (Aidai, 1953, 8, 9).

Ivinskis Z., Lietuvių kultūros problemos (Aidai, 1949, 22).

Ivinskis Z., Lietuvių kultūros tarpsniai (Aidai, 1949, 23).

Ivinskis Z., Lietuvių tautos valstybinės sąmonės reikšmingieji etapai (Aidai, 1947, 1).

Ivinskis Z., Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919-1939), (Aidai, 1969, 6).

Ivinskis Z., Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje, Roma, 1964.

Ivinskis Z., Lietuvos krikšto problemos (Aidai, 1966, 5).

Ivinskis Z., Liublino unija ir jos šešėliai (Aidai, 1969, 9, 10).

Ivinskis Z., Praeities reikšmė lietuvių tautos išsilaikymui (Aidai, 1947, 9).

Ivinskis Z., Šarvuotas auto divizionas (KA, XII, 1940).

Jablonskis K., Lietuvių kultūra ir jos veikėjai, Vilnius, 1973.

Jakštas J., Kai Lietuva buvo Europos politikos vidurkiu (Dirva, 1972, 69).

Jakštas J., Liublino unijos 400 metų sukaktį menant (Dirva, 1969, 59, 60, 61, 62, 63, 64).

Jakštas J., Naujovė prie Sibiro Lietuvių Bataliono tragedijos (Dirva, 1972, 78).

Jakštas J., Pavėluotas Lietuvos krikštas (LKM Akademijos Suvažiavimo Darbai, VI t. — Atspaudas, Roma, 1969).

Jakštas J., Steigiamasis seimas nepriklausomybės raidoje ir tautos dvasios atspindis jame (Draugas, 1970, 103(18), 109(19).

Jakštas J., Vasario šešioliktosios aktas — tautos valstybingumo ženklas (Draugas, 1971, 20, 21, 22).
Jakulis ats. j. ltn., Mūsų šarvuočiai Vilniuje ir Suvalkijoje (Karo technikos dalys 1919-1939, Kaunas, 1939).
Janowski L., Les Théories néo-lithuaniennes et la verité historique, Lausanne, 1916.
Janowski K., Litwa i Polska, Lausanne, 1916.
Janulaitis (A), Aus den sozialen und wirtschaftlichen Kämpfen in Litauen (Die neue Zeit, II, 14, 16, Stuttgart, 1916).
Jędrzejewicz W., Sprawa Wilna w lipcu 1920 roku (Zeszyty historyczne, XVII, Paryž, 1970).
J. G., III bataliono veikimas užfronty (K, 1928, 32).
Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe, V, VI, Warszawa, 1937.
Jundziłł Z., Niefortunna wyprawa kowieńska (Niepodległość, V, 1955).
Jundziłł Z., 'Z dziejów polskiej myśli politycznej na Litwie historycznej (Niepodległość, VI, Londyn, 1958).
Jurevičius J., 50 metų nuo Steigiamojo seimo sušaukimo (Dirva, 1970, 35, 36).
Jurginis J., Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais, Vilnius, 1955.
Kairys St., Tau Lietuva, Boston, 1964.
Karge Dr., Litauer und Polen (Die Ostmarck, 21. Jhrg., Berlin, 1916).
Kario kalendorius 1934 metams, Kaunas.
Kasakaitytė M., Sibiro Lietuvių Batalionas ir jo tragedija (Dirva, 1969, 95).
Katelbach T., Moja misja kowieńska (Zeszyty historyczne, XXXVI, Paryž, 1976).
Katelbach T., Rola Piłsudskiego w sprawie polsko-litewskiej (Niepodległość, I, London, 1948).
Klimas P., Mūsų kovos dėl Vilniaus 1322-23 - 1922-23, Kaunas, 1923.
Komarnicki T., Piłsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich (Niepodległość, IV, London, 1952).
Konvencija meždu Sovietskoj Rossijei i Litvoj o vyvode častej Krasnoj armii s Litovskoj territorii (Borba za sovietskuju vlast v Litve v 1918-1920 gg., Vilnius, 1967(.
Kopański St., Moja służba w wojsku polskim, Londyn, 1965.
Kraucevičius ats. plk., Iš atsiminimų apie šarvuoto traukinio veiksmus 1920 m. (Karo technikos dalys 1919-1939, Kaunas, 1939).
Kraunaitis kpt., Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje (MŽ, 1928, 45).
Krupavičius M., Darbai ir nuotaikos Vilniuje. 1918 m. veiklos atsiminimai (Draugas, 1968, 53(9).
Krupavičius M., Iš Želigovskio prisiminimų (Tėvynės Sargas, 1955, V, 2).
Kubilius B., Diplomatinė kova dėl Vilniaus (Židinys, Kaunas, 1939).
Kukiel M., Zarys historii wojskowości w Polsce, Londyn, 1949.
Kurkausko kpt., Vilniaus m. ir apskr. karo komendanto, įsakymas ltn. Jurgelevičiui su kareiviais vykti geležinkeliu į Vilnių 1920.VII.13.
Kutrzeba T., Bitwa nad Niemnem, Warszawa, 1926.
Kuzmickas J., Lenkų nelaisvėje (KA, III, 1926).
Kv(iklys) B., Suvalkų sutartis (Draugas, 1970, 235).
Ladyga K., Kaip lietuviai kariavo (Keleivis, 1921, 28, 29, 30).
Lazutka S. ir Kulieśiuvienė A., Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais (Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Istorija, X, 1969).
Lazutka S., 1920 m. Kauno įgulos kareivių sukilimo revoliucinio komite-

to narys Mykolas Rozėnas (Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Istorija, XII, 1971).
Leskowiec K., Litwa a Polska, Londyn, 1941.
Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, VI t., Vilnius, 1961: 31-37, 46 liečia Kauno įgulos kareivių sukilimą; 62 — Suvalkų sutartis; 63 — Lietuvos vyriausybės įgaliotinio pranešimas spaudai apie tai, kaip Želigovskis Vilnių užgrobė.
Liormonas R., Atsiminimai apie Krašto Apsaugos Ministerijos organizavimosi pradžią 1918-1919 m. (K, 1965, 4, 5, 6).
Liormonas R., Karinės misijos Lietuvoje 1919-1920 m. (K, 1969, 1).
Liormonas R., Spalio 9-ji diena 1920 m. Vilniuje (K, 1960, 9).
Listy Józefa Piłsudskiego (Niepodległość, VII, Londyn, 1962).
Liulevičius V., Užsienio lietuvių kariniai daliniai (K, 1961, 4).
Lossowski P., Kraje bałtyckie ńa drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934), Worcław, 1972.
Lossowski P., Stosunki polsko-litewskie w latach 1918-1920, Warszawa, 1966).
Matekūnas P., Nepriklausomybės kovos Zarasų apskrities ribose (K, 1962, 2).
Matusas J., Šaulių Sąjungos istorija, Kaunas, 1939.
Merkelis A., Antanas Smetona, New York, N.Y., 1964.
Michniewicz-Hetman M., Zagon Wileńskiej brygady kawalerji pod Kiejdany (Bellona, XIX, 1925).
Mienicki R., Wilno w polskim wysiłku zbrojnym (Wilno i ziemia wileńska, 1, 1936).
Miškinis J., Kun. Leoną Petkelį prisiminus (Laisvoji Lietuva, 1975, 10).
Mitkiewicz L., "Bunt" gen. Lucjana Želigowskiego (Wiadomości, Londyn, 1967, 17).
Moszczeński J., Mlodzież postępovo-niepodległościowa na terenie Kijowa i Moskwy (Niepodległość, VI, Londyn, 1958).
Mościcki H. ir kt. (red.), Dziesięciolecie odrodzenia polskiej siły zbrojnej 1018-1928, Warszawa, 1928.
Mūsų kariuomenės bei krašto gyvenimo organizavimo ir kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės svarbieji įvykiai prieš 10 metų (K, 1929, 16-50, 1930, 28-42). Šiems "įvykiams" kartais dedama antraštė "Kariuomenės štabo pranešimai".
Mūsų nepriklausomybės karų kai kurios svarbesnės kautynės ir operacijos, Kaunas, 1936.
Nagius-Nagevičius V., Mūsų santykiai ir kovos su lenkais (K, 1951, 6).
Narbut-Luczynski A.J., U kresu wędrówki. Wspomnienia, Londyn, 1966.
Natkevičius L., La ligne administrative Polono-Lithuanienne (Revue Générale de Droit International Public, 1931, vol. 38, 5).
Naujokas M., Kautynės su lenkais 1923 m. vasario 15-23 dienomis (K, 1975, 6).
Novaitis A., 1920 metų kareivių sukilimas (K, 1961, 4).
Nowak-Kiełbikowa M., Polska-Wielka Brytania w latach 1918-1923, Warszawa, 1975.
Ochmański J., Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (Białystok, 1965).
Ochmański J., Z dziejów współpracy polityczno-kulturalnej polaków i litwinów w końcu XIX i początku XX wieku (Rocznyk Olsztyński, IV, 1964).

Okulič Kazarinas vyr. ltn., Kautynės ties Kapčiamiesčiu 1920 m. rugsėjo mėn. 22-23 d. ir penktos baterijos žlugimas (KA, IV, 1928).
Pakštas K., Amerikos oficialioji nuomonė Lietuvos ribų klausimu (Aidai, 1959, 5).
Pakštas K., Gudijos santykis su Lietuva (Aidai, 1956, 3, 4).
Pakštas K., Keletas samprotavimų apie Lietuvos ribas (Aidai, 1950, 1, 2, 3, 4).
Pakštas K., Lietuvių tautos plotai ir gyventojai (Aidai, 1957, 3).
Pautienis K., Paskutinis mūšis su lenkais (Naujienos, 1972, 273, 274, 275).
Petruitis J., Laisvę ginant. Mūsų žygiai. Atsiminimai iš kovų su lenkais 1920 metais, II, Stamford, Conn., 1953.
I gusarų Didžiojo Lietuvos Etmono Kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas (K, 1927, 38, 39).
Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, I, Londonas, 1955.
1 pėst. D.L.K. Gedimino pulko žygiai prieš lenkus nepriklausomybės kovose (K, 1938, 34).
Piszczkowski T., Anglia a Polska 1914-1939 w świetle dokumentów brytyjskich, Londyn, 1975.
(PK), Kodėl lietuvių kalba nebuvo oficiali senosios Lietuvos valstybės kalba (Dirva, 1975, 18).
Pobóg-Malinowski W., Najnowsza historia polityczna Polski, 1864-1945, I, Paryž, 1953, II t., I cz., Londyn, 1956).
Pruszyński M., Rozmowa historyczna ze St. Grabskim (Zeszyty historyczne, XXXVI, Paryž, 1976).
Pruszyński M., Rozmowa z b. min. pełnom. Al Ladosiem (Zeszyty historyczne, XXXVI, Paryž, 1976).
Przybylski A., La Pologne en lutte pour ses frontières 1918-1920, Paris, 1929.
Puzinas J., Kelias į Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, Brooklyn, N.Y., 1968.
Puzinas J., Vasario šešioliktosios akto genezė (K, 1968, 3, 3).
Ragauskas A., Pilsudskis ir Lietuva (Naujienos, Čikaga, 1967.VI.2-15).
Ramanauskas J., 1918-1920 metai Seinų krašte (KA, XII, 1940).
Rauch G., Geschichte der baltischen Staaten, Stuttgart, 1970.
Rimkūnas P., Justinas Vareikis (K, 1976).
Ringys A. (kpt. Namikas), Dėl pulkininko Žuko atsiminimų (K, 1960, 1).
Römer M., Litewskie stronnictwa polityczne, Vilnius, 1921.
Römer M., Litwa. Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego, Lwów, 1908.
Römer M., Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie, Kraków, 1906.
Rūkas A. (red.), Mykolas Sleževičius, Chicago, Ill., 1954.
Rukša A., Dėstomosios kalbos ir lietuvių kalbos klausimas senajame Vilniaus Universitete (Lietuvių Tautos Praeitis, III, 2, Chicago, 1973).
Rukša A., Diariums Societatis Jesu ir lietuvių kalba Vilniuje (1710- 1723), (Tautos Praeitis, I, 3, Chicago, 1961).
Rukša A., Lietuvos universitetų istorija (Čepėnas Pr., red.), Lietuvos Universitetas, Chicago, 1972).
Ruseckas P., Lietuva Didžiajame kare, Vilnius, 1939.
Ruseckas P., Savanorių Žygiai, I, II, Kaunas, 1937.
Ružancovas A., Lenkų pulkai mūsų fronte 1919-1920 metais (KA, VI, 1935).
Senn A.E., The Emergence of Modern Lithuania, Morningside Heights, N.Y., 1959).
Senn A.E., The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question 1920-1928, Leiden, 1966).

Skipitis R., Lietuvos Šaulių Sąjunga ir Vladas Putvinskis (K, 1959, 7).
Skorupskis V., Drąsa laimėjimo pagrindas, III, Karas su lenkais 1920 m., Kaunas, 1936.
Skorupskis V., Kovos už Lietuvos laisvę 1914-1934, Kaunas, 1934.
Smoleński J., Walki polsko-litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r., Warszawa, 1938).
Steigiamojo Seimo Darbai.
Steponaitis V., Vilniaus lietuvių spauda ir josios persekiojimai (1919- 1928 m.), (MŽ, 1930, XI, 67).
Stosiūnas Br., Rytų Lietuvai besikuriant (KA, IX, 1938).
Stosiūnas Br., Žaslių partizanai (KA, VIII, 1937).
Stukelis vyr. ltn., Atsiminimai iš 1920 m. spalio m. (KA, III, 1926).
Suvalkų sutartis (Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis, I, 10, Kaunas, 1930).
Sužiedėlis S., Vilnius istorijos vingiuose (Aidai, 1973, 9).
Szczęsnowicz St., Historja uwolnienia Suwalszczyzny z pod okupacji niemieckiej i litewskiej, Lomža, 1934).
Šadžius H. ir kt. (red.), Vilniaus miesto istorija nuo spalio revoliucijos iki dabartinių dienų, Vilnius, 1972.
Šakmanas dim. plk., Atsiminimų nuotrupos (K, 1939, 29).
Šalčius M., Lenkų sąmokslas Lietuvoje, Chicago, Ill., 1921.
Šalkauskas mjr., Drausmės kuopa (1920-1926), (MŽ, 1928, 45).
Šalkauskas Z., 1920.XI.19 Širvintų kautynių komentarai (K, 1951, 6).
Šapoka A. (red.), Lietuvos istorija, Feldbach/Württemberg, 1950.
Šateikis J., Kovos dėl Vaitkuškio (Europos Lietuvis, 1968, 25, 26).
Šešplaukis aviac. kpt., Mūsų aviacijos kūrimosi bruožai (MŽ, 1928, 45).
6 pėst. Pilėnų Kunigaikščio pulko žygių santrauka (K, 1929, 48).
Šimkus A., Fronte prieš lenkus (Atsiminimai iš 6 pėst. pulko kovų (K, 1928, 28).
Šipelis art. kpt., Artilerijos gyvenimo pirmas dešimtmetis (MŽ, 1928, 45).
Šipelis kpt., Mūsų artilerijos pirmosios dienos (Savanoris, 1918-1920, Kaunas, 1929).
Širvydas V., Anglų diplomatija (Aidai, 1971, 4).
Širvydas B., Bronius Kazys Balutis, Sodus, Mich., 1951.
Širvydas V., Lietuva amerikiečiuose I Pasaulinio karo metu (Aidai, 1965, 8).
Škirpa K., 5 pėstininkų DLK Kęstučio pulko kovos ties Seinais 1920 metais, Brooklyn, N.Y., 1971.
Škirpa K., 5 pėst. DLK Kęstučio pulko kovos ties Seinais 1920 metais (K, 1971, 3, 4, 5, 6, 7, 8).
Šliogeris V., Artilerijos kovų už nepriklausomybę metu (K, 1964, 2).
Šliogeris V., Karo mokykla Kaune ir Vilniuje 1920 metais (K, 1964, 8).
Šl. V., Lietuvos kariuomenės aprūpinimas nepriklausomybės kovų metu (K, 1962, 9).
Šniuolis j. ltn., Butegeidžio pulkui 20 metų (K, 1939, 26).
Švoba J., Prieš 50 metų (K, 1971, 2).
Tarasovas vyr. ltn., Marijampolės grupės operacijos (1919-1920), (KA, III, 1926).
The Vilna Problem, Lithuanian Information Bureau, London.
Tiknys V., Varėnos kautynes atsiminus (KA, IX, 1938).
Trumpa nepriklausomybės karo veiksmų apžvalga (K, 1938, 9).
Tumpa K., Perlojos atsiminimai (KA, X, 1938).
Ullman R.H., The Anglo-Soviet Accord, Princeton, N.J., 1972.

Uoginius K., Generolas Motiejus Pečiulionis (K, 1968, 9).
Urbonas O., Anglų generolo sulaikymas (K, 1973, 4).
Urbonas S., Prieš trisdešimt metų. Širvintų kautynės (K, 1950, 1).
Urbšys J., Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai, Kaunas, 1932).
Vaitiekūnas V., Lietuvos suverenumas Steigiamajame Seime (Aidai, 1970, 10).
Varanka St., Lenkų praeities intrygos ir sąmokslas Lietuvoje (K, 1978, 7, 8).
Variakojis J., 4 pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkas, New York, 1965.
Vaupšasov S.A., Na trevožnych perekrestkach, Moskva, 1971.
Vėgelis J., Dar dėl Širvintų kautynių prošvaisčių (K, 1962, 10).
Vėgelis J., Širvintų kautynių prošvaistės (K, 1962, 3).
Vytenietis V., Mindaugo pulkas (Europos Lietuvis, 1969, 2).
Vytenietis V., Putvinskis ir Perloja (Europos Lietuvis, 1969, 19).
Vitkauskas V., 10 dienų užfronty (KA, II, 1925).
Vitkauskas V., Mūsų pėstininkai (MŽ, 1928, 45).
Vitkauskas V., Želigovskiados dienų atsiminimai (KA, III, 1926).
Waligóra B., Dzieje 85 pułku strzelców wileńskich, Warszawa, 1928.
Wasilewski L., Józef Piłsudski jakim Go znałem, Warszawa, 1935.
Wejtko W., Samoobrona Litwy i Białorusi, Wilno, 1930.
Wielhorski W., Litwini, Białorusini i Polacy w dziejach kultury Wielkiego Księstwa Litewskiego (Alma mater Vilnensis, II, Londyn, 1951).
Wielhorski W., Polska i Litwa. Stosunki wzajemne w biegu dziejów, Londyn, 1947.
Williams W.E., Die Politik der Alliierten gegenüber den Freikorps im Balticum 1918-1919 (Vierteljahrhefte für Zeitegeschichte, 1964, 12). Wilnas Auslieferung an die Polen.
Woodward E.L. Buttler, T. (red.), Documents on British Foreign Policy 1919-1939, III, 1919, London, 1949.
Zaskevičius S., Kelią istorijos teisingumui! (MŽ, 1930, XI, 67).
Zaskevičius S., Pro patria (MŽ, 1928, 45).
Žadvydas O., Šarvuočių rinktinė (K, 1970, 4, 5, 6, 7, 8).
Žemaitis V., Lietuvių etninių sienų klausimu, Chicago, 1971.
Žemaitis V., Sienų klausimu srity tarp Baltijos ir Juodosios Jūros, Chicago, 1960.
Žilys P., Kiek lenkų kariuomenės persikėlė per Druskininkus? (K, 1963, 8).
Žilys P., Prošvaistės Širvintų kautynių prošvaistėse (K, 1962, 10).
Žilys P., Vilniaus operacijos 1919 metų balandžio-gegužės mėnesiais (K, 1964, 9).
Žukaitis S., Pirmas dešimtmetis (4 p. L.K. Mindaugo pulko dešimties metų gyvenimo apžvalga), (K, 1928, 24).
Žukas K., Dėl plk. K. Ališausko "Pastabų ir nuomonių" apie K. Žuko knygą "Žvilgsnis į praeitį" (K, 1960, 4).
Žukas K., Žvilgsnis į praeitį, Chicago, 1959.

B. Nespausdinti straipsniai

Birutis S., Lietuvos kariuomenės ginklavimas (rankr., 1964.III.23).
Butegeidietis, 7 pėst. Žemaičių Kunigaikščio Butegeidžio pulkas Gardino-Merkinės Nemuno srityje 1920.IX.23 - 1920.X.7 (mašinr.).
Butegeidietis, Širvintų operacija (mašinr.).

Černius mjr., Atsiminimai (mašinr.).
Ražaitis M., Seinų įvykiai nuo 1918 m. pabaigos iki 1919 m. pabaigos (mašinr.).
Songinas G., Kautynės su lenkais Valkininko-Trakų bare (mašinr.).
Songinas G., 6 pėst. Pilėnų Kunigaikščio Margio pulko kovos su lenkais 1920 m. rugpiūčio-spalio mėnesiais (mašinr.).
Žilys P., Curzono linija (rankr.).
Žilys P., Demarkacijos linija su Lenkija (rankr.).

C. *Laiškai-atsiminimai*

Plk. K. Ališauskui, gen. M. Rėklaičiui ir A. Rukšai žinių suteikė šie kovų dalyviai:

Algenis K., Ališauskas K. (atsiminimai), Andrašūnas J., Birutienė A. (POW klausimu), Daugvydas K., Guzulevičius J., Jankus J., Kriaučeliūnas A. (jo atsiminimus surašė Girdžiūnas J.), Kviecinskas-Kvietys St., Liutermoza A., Mikaila B., Micevičius V. (surašė Ališauskas), Motuzas A., Motuzas A. (surašė Ališ.), Namikas kpt. (surašė Ališ.), Ogilvis P., Pulkaunikas Br. (surašė Ališ.), Rumša Z. (surašė Ališ.), Cshes C., Šalkauskas Z., Škirpa K., Šova A., Variakojis J.

Santrumpos:
LE — Lietuvių Enciklopedija
K — Karys
KA — Karo Archyvas
MŽ — Mūsų Žinynas

VARDYNAS

I DALIS

ASMENVARDŽIAI

II DALIS

VIETOVARDŽIAI

W

Z

Ž

KNYGŲ
"KOVOS DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOM BĖS"
II-JO IR III-JO TOMŲ IŠLEIDIMO

M E C E N A T A I

2,015 dol.
Repšys, Albinas
Aukoja tėviškės žaliųjų laukų Kyšiūnų pr. mokyklos (Užpalių vals., Utenos apskr.) žuvusiems partizanams prisiminti ir pagerbti. Jie yra: du broliai - studentai **Gudoniai** (Bekinčių km.); **Marganavičius** ir **Vitkus** (Nasvaičių km.) — žuvę kautynėse su okupantu; tėvas ir sūnus **Urbonavičiai** (Duokiškių bažnytkaimio) — sušaudyti kaip partizanai ir taip pat du broliai ir sesuo iš Vaineikių km.

1,400 dol.
LKVS "Ramovė"
Clevelando skyr.

1,000 dol.
Lietuvių Fondas

524 dol.
LKVS "Ramovė"
Adelaidės skyr.

300 dol.
LKVS "Ramovė"
Detroito skyr.

231 dol.
Šalkauskienė O.
Maj. Henriko Šalkausko atm.

200 dol.
Gausis Afrozina
Jonaičiai Ant. ir Agna
Karalius Pranas
LKVS "Ramovė"
Los Angeles skyr.
Šimkus Morkus

183.50 dol.
LKVS "Ramovė"
St. Catherines skyr.

150 dol.
LKVS "Ramovė
New Yorko skyr.

130 dol.
LKVS "Ramovė"
Rochesterio skyr.
Weselowski Stane ir Anna

100 dol.
Balbotas Jonas
LKVS "Ramovė
Bostono skyr.
Čečys Vincas
LKVS "Ramovė"
Hamiltono skyr.
LKVS "Ramovė"
Hartfordo skyr.
Malskis Jurgis
LKVS "Ramovė"
Melbourno skyr.
Milašius Petras
LKVS "Ramovė"
Montrealio skyr.
Nasvytis P. Jaunutis
LKVS "Ramovė"
Philadelphijos skyr.
Paulionis Benjaminas
Stankus Viktoras
Stimburiai, Vanda,
Algimantas ir Romualdas
Starinskas Jurgis
Višniauskas Petras
LKVS "Ramovė"
Waterburio skyr.

75 dol.
Šepetys Jonas
Trečiokas Vytautas

50 dol.
Akiračiai (mėnraštis)
Ališauskienė
Astrauskas Stasys
Byla J.
Dabulevičius Karolis
Jagelevičius V.
Lietuvos K.S.K.
Chicagos skyrius
Mikoniai Juozas ir Marija
Prizgintas V.
Rugys A.
Šukys P. Kęstutis
Venslauskas K.
Vitkus V.

45 dol.
Raštikis Stasys

40 dol.
Daugėla St.
Kvietys Kviečinskas
Stogis V.

37 dol.
Naurušas P.

35 dol.
Mačys St.

31 dol.
Gasis Alb.
Klinka M.

30 dol.
Bernaitienė A.
V. Bernaičio atm.
Daugirdas K.
Gaižutis J.
Glodenis A.
Jackūnas V.
Jonaitienė A.
Juknelis K.
Karosas P.
Kasiulaitis A.
Liorentas J.
Motušis K.
Narusas J.
Raulinaitis Z.
Samušis A.
Skinderis W. V.
Šarapnickas J.
Kun. Tautkus J.
Virpša S.
Vizbaras J.
Vysniauskas, J.

28.50 dol.
Mikužis Pr.
Taparas K.

28 dol.
Repečka M.

26 dol.
Kriaučiūnas J. S.

25 dol.
Alonderis J.
Andrius J.
Apeikis V.

Balsas P.
Benokraitis V.
Bileris L.
Blinstrubas V.
Blynas M.
Brakas V.
Braziulienė V.
Butkūnas N.
Butrimas S.
Citulis J.
Dapkus H.
Dautas V.
Dilys J.
D.L.K. Bir. Dr. Clevelando skyr.
Gaidelis A.
Gaižutis K.
Giedraitis R.
Gražulienė A. vyro Broniaus atm.
Jokūbaitis V.
Juodišius V.
Kaklauskas J.
Karalis K.
Karsokas A.
Kazėnas J.
Kenstavičius A.
Knistautas V.
Labickas V.
Lazdinis S.
Lipčius S.
Lukas S.
Lukas V.
Mainelis P.
Maksvytis M.
Masiokas B.
Maskoliūnas A.
Matiukas A.
Mieželis Vladas
Miglinai J. S.
Mikoliūnas A.
Mikšys R.
Motiejūnas J.
Nasvytis J.
Nerkūnas J.
Pabrinkis S.
Pakalnis J.
Pakalniškis P.
Pauža J.
Pynė J.
Pranskus E.
Pūras A.
Pūras A. R.
Puškorius P.
Radvinis G.
Razgaitis P.
Ruzgys A.
Sadauskas A.
Sakas P.
Sičius A.
Sidabras V.
Simanauskas P.
Skirmantas S.
Stankūnaitė Ir.
Stankūnas J.
Stankūnas V.
Stankus Ig.
Starėnas J.
Stuogis V.
Šalkūnas V.
Šembergas W.
Šimoliūnas V.
Tamošaitis V.
Tamulionis P.
Tarutienė B.
Tatarūnas
Tiškevičius S.
Trečiokas
Uksas J.
Vaičaitis J. P.
Vaičiūnas D. S.
Valenta V.
Vencius P.
Venskus J.
Vilinskas S.
Virbalis J.
Vosylius V.
Zylė R.
Žitkus P.

PRENUMERATORIAI

20 dol.
Daugėla O.
Litvinas J.
Pautienis A.
Šukys A.
Veiverys S.

18.50 dol.
Šadeika, Č.

18 dol.
Matulaitis V

17 dol.
LKVS "Ramovė" Pertho skyr.
Valaitis V.
Mikalajūnas

15 dol.
Adomaitis A.
Algenis K.
Andrikonis J.
Bačiulis V.
Balys J.
Beiga K.
Beiga C.
Bulata A.
Bulikas J.
Diminskis V.
Gužaitis J.
Jackūnas V.
Juknevičius A.
Juškaitis K.
Karosas P.
Kedys L.
Kenstavičius A. S.
Kvietelaitis J.
Laniauskas S.
Lapinskas F.
Leknickas K.
Leonas J.
Litvinas J.
Matulaitis A.
Meškauskas P.
Mikalajūnas K.
Milušauskas M.
Navickas J.
Nenortas V.
Noakas E.
Oželis K.
Petravičius V.
Pleškūnas V.
Regis A.
Sabaliauskas R.
Šatraitis A.
Šimanskis J.
Šimoliūnas S.
Špakauskas P.
Stasytis A.
Stankus P.
Šukys A.
Tveras A.
Vengianskas E.
Volkovickas V.

Knygoje "Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės" antrame tome praleistos arba klaidingai įrašytos pavardės:

Trečiokas Vytautas 75 dol.
Pauža Jonas 30 dol.
Alonderis J. 25 dol.
Šalkūnas Vytautas 25 dol.
Vaičaitis P. J. 25 dol.
Daugvydas K. 15 dol.